

GMArmfelt

GUSTAF MAURITZ ARMFELT

STUDIER

UR

ARMFELTS EFTERLEMNADE PAPPER

SAMT ANDRA HANDSKRIFNA OCH TRYCKTA KÄLLOR

AF

ELOF TEGNÉR.

I.

ARMFELT OCH GUSTAF III.

STOCKHOLM
F. & G. BEIJERS FÖRLAG.

STOCKHOLM, TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET, 1883.

FÖRORD.

Redan 1830 utgaf Georg Adlersparre i sina bekanta »Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia» (del. 1, 2) en »Berättelse om generalen baron Gustaf Mauritz Armfelts lefnad och politiska öden, författad af honom sjelf» (till 1797), jemte några bref från Armfelt till utgifvaren (från åren 1805—1808). Detta fragment af en sjelfbiografi eger väsentligen karakteren af en försvarsskrift: det är skrifvet under Armfelts landsflykt och under det omedelbara intrycket af harm öfver den behandling, han erfarit under sin högmålsprocess. I följd häraf är det väsentligen tilldragelser under förmyndareregeringen efter konung Gustaf III:s död, som här vidröras, ehuru äfven en redogörelse lemnas för Armfelts deltagande i offentliga värf under denna konungs sista regeringsår. — Originalet till denna skrift synes nu vara försvunnet, och forskningar efter den handskrift, som användts vid tryckningen, hafva icke ledt till något resultat. Men dess äkthet torde icke kunna bestridas, efter jemförelse med Armfelts öfriga skriftliga qvarlåtenskap. *

* Beskaffenheten af den samling, hvari denna sjelfbiografi trycktes, samt tvifvel att dess utgifvare på rättmätigt sätt kommit i besittning af handskriften dertill, föranledde en i allmänna tidningar införd skarp protest mot dess offentliggörande från Armfelts ende i svensk tjenst varande son, d. v. majoren baron M. Armfelt. Det heter deri bland annat: »Emot den aflidnes efterlemnade makas, barns och rättsinnehafvares vetskap och vilja äro de nu stympade och vanstälda fragmenterna utgifna, åtkomna på ett för hvarje rättänkande menniska främmande sätt». En bland Armfeltska papperen befintlig anteckning af J. A. Ehrenströms hand uttalar den förmodan, att G. Adlersparres broder, kanslirådet C. Adlersparre, som haft Armfelts memoirer till låns, deraf i hemlighet tagit afskrifter, hvilka kommit i utgifvarens händer.

I Ridderstads »Gömdt är icke glömdt» offentliggjordes sedermera, mot slutet af 1840-talet, åtskilliga ganska vigtiga bidrag till G. M. Armfelts biografi, dels utdrag ur hans brefvexling, dels andra Armfeltiana. Såsom ett sådant kan äfven anses den i samma samling offentliggjorda sjelfbiografien af fröken M. Rudenschöld. Äfven »De la Gardieska archivet», utg. af P. Wieselgren, innehåller åtskilliga bref och anteckningar af intresse för skildringen af Armfelts öden och personlighet. I »Minnen ur Sveriges historia, samlade af B. v. Schinkel», hvarest Armfelt, såsom naturligt är, mångenstädes omnämnes, meddelas äfven utdrag ur hans brefvexling och dagböcker, hvilka, ursprungligen tillhörande det Armfeltska familjarkivet, på okändt sätt kommit i denna samlares händer.*

Inom den rika historiska memoirlitteratur från det Gustavianska tidehvarfvet, som under de senaste årtiondena blifvit offentliggjord — Adlerbeths, Fersens, Schröderheims, Nordins, Wallqvists, L. v. Engeströms och Ehrenströms anteckningar, för att ej nämna flera — förekomma många bidrag till Armfelts biografi, hvilkas uppgifter dock, såsom dylika källor öfverhufvud, med varsamhet måste anlitas. I svenska biografiska handböcker — Biografiskt lexikon, Svenskt Pantheon, m. fl. — finnas mer och mindre utförliga lefnadsteckningar öfver denne man, som med skäl kan räknas till vårt lands namnkunnigaste; och i de flesta historiska arbeten, som omfatta Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs regering, läsas bidrag till hans historia och karakteristik. — Äfven dikten — ej endast den, som i memoir-litteraturen framträder med anspråk att vara historia eller biografi — har i romantiserad form behandlat Armfelts öden, hvilka i och för sig erbjuda rikt ämne för en romanförfattares fantasi. I nästan alla historiska romaner, noveller och skådespel, som förlagts till Gustaf III:s tidehvarf, hörer den ryktbare konungagunstlingen till de mer eller mindre fullständigt tecknade figurerna. I en och annan framställes han såsom en af hufvudpersonerna; bland sådane må nämnas Ridderstads »Drabanten» och »Fursten» samt pseudonymen Sylvias roman »Magdalena Rudenschöld».

Den tryckta literaturen visar sålunda, att Armfelt såsom historisk person sysselsatt mångas pennor; och uppgifter, mer och

* Dessa sistnämnda papper hafva i senaste tid återförvärfvats för det Armfeltska arkivet på Åminne.

mindre tillförlitliga, rörande hans lefnad finnas utan synnerlig forskningsmöda. Likväl kan det väl sägas, att en på källstudier hvilande teckning af denne mans vexlande öden, af den omfattning, som kan betingas af hans ryktbarhet och plats inom Sveriges historia, hittills saknats.

Det arbete, hvars första band här föreligger, afser att fylla denna lucka och att på samma gång utgöra ett bidrag till historien om G. M. Armfelts samtid. De källor, som, jemte den tryckta litteraturen, dervid tjenat till ledning, utgöras väsentligen af hans egna hittills otryckta dagböcker och memoir-anteckningar samt vidlyftiga brefvexling, hvilket allt till största delen förvaras på den Armfeltska fideikommiss-egendomen Åminne i Finland. Af de förstnämnda finnas bevarade fragmentariska anteckningar för åren 1781—84, af hvilka här meddelas utförliga utdrag, särskildt från Armfelts resa med Gustaf III åren 1783—84. Sjelfbiografiska anteckningar i mera utarbetad form, dels egenhändiga, dels af Armfelt genomsedda, föreligga för Armfelts ungdomstid till 1780, samt för åren 1792—97. Dessa sistnämnda ega i viss mån samma karakter af försvarsskrift som den ofvannämnda tryckta sjelfbiografien, ehuru i en utförligare form, samt äro, liksom denna, nedskrifna under Armfelts landsflykt; de anteckningar åter, som sluta med 1780, synas utgöra början till vidlyftigt anlagda mémoirer, nedskrifna under författarens senare lefnadsår, men ej fortsatta.*

Samtliga dessa memoir-anteckningar ega tvifvelsutan historiskt intresse, framför allt såsom bidrag till Armfelts karakteristik; men dels på grund af sitt omfång, dels af andra anledningar, lämpa de sig knappast att in extenso meddelas åt en större allmänhet.

Af ännu större vigt än dessa för efterverlden bestämda anteckningar är emellertid Armfelts förtroliga brefvexling, hvilken i sin helhet upptager icke mindre än 14 stora portföljer in 4:o i Åminne arkiv. För de senaste tvenne årtiondena af hans lif synes

* Dessa memoirer, liksom i allmänhet Armfelts handskrifna qvarlåtenskap, äro affattade på franska; utdragen meddelas här i öfversättning. I förtroliga bref skref Armfelt stundom svenska och franska om hvartannat, men använde dock helst det sistnämnda språket. Hans svenska var, liksom andra samtidas, starkt uppblandad med franska ord; och svårighet att särskilja hvad som här anföres med hans egna ord, från hvad som meddelas i öfversättning, torde, väsentligen på denna grund, icke behöfva möta för en uppmärksam läsare.

G. M. Armfelt. *

denna vara temligen fullständigt bevarad. Detta är deremot ingalunda fallet med brefvexlingen från tiden före Gustaf III:s död och under de närmast derpå följande tvenne åren, till en del af den bekanta orsaken att Armfelts papper under hans högmålsprocess konfiskerades och hans bref uppsnappades. En del af dessa papper lära sedermera hafva gått förlorade genom den eldsvåda, som förstörde en stor del af Svea hofrätts arkiv. Fullständigt bevarad är dock Armfelts brefvexling med Gustaf III. Konungens bref till Armfelt hafva efter originalhandskrifterna nyligen blifvit utgifna,* och Armfelts talrika svar till konungen utgöra ett digert band af de Gustavianska handskrifterna i Upsala bibliothek. Båda bilda tillsammans en hufvudkälla för Armfelts och Gustaf III:s gemensamma historia, och hafva såsom sådan i föreliggande band flitigt anlitats. Af ovärderligt intresse för Armfelts biografi, såväl under konung Gustafs tid, som ännu mera under den följande, äro hans talrika bref till sin hustru. De ega delvis allmänt historiskt intresse — ty det var ingalunda blott det enskilda lifvets angelägenheter, som i dem afhandlades — men de innehålla ännu flera bidrag till rätta kännedomen af Armfelts lifliga, mångfrestande personlighet, med sina ständigt vexlande stämningar.

Jemte brefvexlingen innesluter det arkiv, som G. M. Armfelt efterlemnat på familjegendomen Åminne, en mängd andra handlingar af vigt för kännedomen om hans lif och deltagande i allmänna värf. Ordnade efter tidsföljd, förvaras der (jemte »acta biographica» i egentlig mening, såsom fullmakter, förordnanden, o. s. v.) handlingar rörande hans högmålsprocess, rörande de honom uppdragna krigsbefäl i Pommern och Norge 1806—08, samt angående Finland och Ryssland under de år, som förflöto, sedan han 1811 för alltid lemnade Sverige. Dertill komma uppsatser och utkast i politiska och vittra ämnen af Armfelts egen hand samt handlingar rörande ekonomiska angelägenheter. Tillsammans upptaga dessa papper, som till en del äro af officiel natur, 10 stora folioportföljer.

Ett samladt material har sålunda icke saknats för en utförlig

---

* I Historiska handlingar, utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. D. 12 (1883). I samlingen af Gustaf III:s skrifter trycktes redan 1805 ett urval af hans bref till Armfelt, men i ett så omarbetadt skick, att dess värde såsom historisk källskrift är högst underordnadt.

VI. Folkväpning, riksdag och krigsrustningar 1788—1790.

Sid. 254—307.

VII. Armfelt och hans brigad 1789—1790.

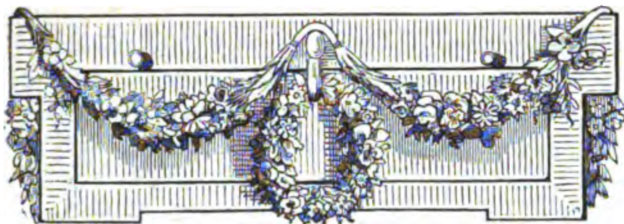
Sid. 308—356.

VIII. Fredsslut och diplomatiska underhandlingar 1790—91.

Sid. 357—428.

IX. Gefle riksdag och Gustaf III:s död. 1792.

I.

Ynglingaår och vandringar.

(1757—1780.)

På Frösön i Jemtland bodde under början af 1600-talet en bonde vid namn LARS ERIKSSON. Enligt sägnen skall han hafva deltagit i den blodiga inbördes fejd i Finland, som i historien är känd under namn af klubbekriget. Från denne Lars Eriksson härstammar slägten Armfelt.* Hans son ERIK LARSSON drog under Gustaf Adolfs tid i fält och tjente upp sig till ryttmästare, en tjenstegrad med hvilken ofta, enligt tidens sed, följde adlig sköld och värdighet. Han tog vid sitt adlande (1648) namnet ARMFELT; till sköldemärke erhöll han en väpnad arm, framskjutande ur ett moln och hållande en pistol i guldfält — en symbol för visadt mannamod på slagfältet.

Erik Larsson Armfelts talrika efterkommande, de flesta bosatta i Finland och Ingermanland, valde under många slägtleder stamfadrens yrke; många af dem gjorde heder åt krigarnamnet från 30-åriga krigets tider och blödde på slagfälten under Karl X:s, Karl XI:s och Karl XII:s fanor. Historiskt blef dock namnet först genom den tappre Karolinen KARL GUSTAF ARMFELT. Lyckan följde väl icke alltid hans vapen, men samtiden såg i honom en skicklig härförare och en oförskräckt krigare. Han hörde icke till de Karoliner, som fingo

* Hipping, Beskrifning öfver Perno socken. Stamfadrens namn uppgifves der hafva varit Lars Karlsson.

följa hjeltekonungen på hans äfventyrliga färd mot östern. Han stannade qvar inom Sveriges gränser och stridde under 13 år manligen för Finlands försvar mot den växande ryska öfvermakten, med skiftande vapenlycka, men alltid med tapperhet, slutligen såsom öfverbefälhafvare för finska hären. Det blodiga slaget vid Storkyro var hans och de finska truppernas sista ansträngning. Med rätta erhöll Armfelt det vitsord, att han vid detta tillfälle visat prof af »ett fullkommeligit hjeltemod hos en käck officerare».* Sjelf svårt sårad, var han en af de sista som lemnade slagfältet, då hans lilla styrka måste vika tillbaka. Under de närmast följande åren skyddade Armfelt Sveriges östra kust från fiendens infall och anförde 1718 den expedition mot Trondhjem, som fick ett så olyckligt slut. Det var dock icke fienden, utan det hårda klimatet i de ogästvänliga gränstrakterna mellan Norge och Jemtland, som anstälde de fruktansvärda härjningarna inom hans här. — Karl Gustaf Armfelt hann värdigheten af general af infanteriet och chef för trupperna i Finland samt erhöll 1731 friherrlig värdighet, sedan han i 53 år tjenat fäderneslandet. Han afled 1736 och bars, enligt familjetraditionens uppgift, till grafven af sina tolf söner, alla officerare.

Den äldste af dessa söner, GUSTAF ARMFELT, hade tidigt beträdt krigarbanan och var redan vid unga år kapten vid Nylands infanteriregemente, enligt uppgift dertill befordrad af Karl XII vid Fredrikshall för visad mandom. Gustaf Armfelt hann dock icke längre på befordringstrappan än till kaptensgraden, enligt hans sonsons förmodan derföre att han icke gerna var sedd af den nya styrelsen och ej kunde förlika sig med 1720 års regeringsform. Äfven han var bofast i Finland och efterlemnade en talrik afkomma: adelns ättartaflor upptaga fem söner och fem döttrar, som öfverlefde honom. Den andre i ordningen af sönerna, Magnus Vilhelm, blef fader till Gustaf Mauritz.

MAGNUS VILHELM ARMFELT hade tidigt utbytt fädernehemmet mot militärlifvet och deltog, 17-årig, såsom fänrik i det olyckliga slaget vid Villmanstrand. I likhet med så många andra

---

* Uttryck i K. G. Armfelts friherrebref.

svenska adelsmän utan förmögenhet vid denna tid, sökte han i unga år sin utkomst och sin lycka i fransk krigstjenst. Han deltog under 1740-talet såsom officer vid det franska regementet »Royal Suédois» i ett fälttåg i Flandern, under befäl af den ryktbare marskalken af Sachsen, och följde till Skotland den franska expeditionen till pretendenten Carl Stuarts förmån. För Maurice de Saxe, denne snillrike representant af det franska chevaleriet under rococons tidehvarf, behöll han en liflig beundran, hvilken gick i arf till hans son. Den unge svenske officern väckte i Frankrike uppseende för sitt fördelaktiga yttre och kallades af sin omgifning »le beau Suédois». Denna hederstitel väckte, enligt G. M. Armfelts berättelse, sjelfva konung Ludvig XV:s nyfikenhet, och han önskade att personligen öfvertyga sig om den vore förtjent. Han lät i Metz för sig föreställa den svenske officern och betraktade honom noga, utan att säga ett ord, men yttrade, då han gick sin väg, åt någon af sin omgifning: »Il n'a pas la jambe aussi bien que moi.» »Om denna iakttagelse», tillägger berättaren, »icke just var värdig en stor konung, så var den så mycket mer öfverensstämmande med den ställning, i hvilken han befann sig, omgifven af en skara enfaldiga smickrare och fullkomligt öfverlemnad åt de små passioner, som tillhöra ett hof.»

Efter några års vistelse i Frankrike, der han vunnit kaptens grad vid sitt regemente, återvände M. V. Armfelt till Sverige, befordrades i svensk tjenst efterhand till kapten, major, öfverstelöjtnant och öfverste för finska lifdragonerna, blef 1782 landshöfding öfver Åbo län och erhöll slutligen värdighet af generalmajor.

Kort efter sin hemkomst från Frankrike hade Magnus Armfelt lärt känna fröken MARIA WENNERSTEDT och hemförde henne 1756 såsom sin brud till sitt kaptensboställe i Finland. Hon blef Gustaf Mauritz Armfelts moder. Äfven hon tillhörde, så väl på fädernet som på mödernet, krigarslägter. Hennes fader, baron Karl Gustaf Wennerstedt, slutade sin bana såsom president i Göta hofrätt, men hade i sin ungdom såsom dragonkapten varit med vid Fredrikshall; hennes farfader, slutligen generallöjtnant, hade under Karl XI:s tid sjelf förvärfvat sitt adliga sköldemärke. Han hade deltagit i denne konungs

skånska fälttåg och såsom öfverste för ett kavalleriregemente följt Karl XII på segertågen till Danmark, Lifland och Polen samt till nederlaget vid Pultava, der han blef fången. På mödernet härstammade Maria Wennerstedt från den tappre generalmajoren Lars Hjerta, som i slaget vid Helsingborg värdigt häfdat det krigarnamn, som han ärft från sin fader, Per Hjerta, hjelten från slaget vid Lund. Genom Lars Hjertas hustru, född Bonde, kunde hon leda sin ättlängd, utom till Bondeätten, tillbaka till flera andra af Sveriges äldsta historiska slägter: Fleming, Horn, Posse, Soop, Sparre m. fl.*

Denna slägthistoria är, såsom man finner, rik på krigiska minnen från Sveriges stormaktstid. Ättled efter ättled hade Gustaf Mauritz Armfelts förfäder, både på fädernet och mödernet, stridt för sitt land och sina konungar, under tider, då man ej älskade att så skarpt uppdraga gränsskilnaden mellan bådas intressen. Aristokrat var han genom födseln, ehuru hans anor ej voro lysande. Utan att stamma från den mäktiga högadel, hvars välde bröts genom Karl XI:s reduktion, kunde han dock på mödernet leda sina anor till några af Sveriges stormansslägter; och hans fäderne-ättlängd hade åtminstone *ett* historiskt berömdt namn att uppvisa.

I det politiska lifvet hade slägten Armfelt ej spelat någon betydande rol, och namnet förekommer knappast i historien om partitidehvarfvets brytningar. Krigar-heder, fosterlandskärlek och konungskhet kunde väl sägas vara slägtens traditioner; den som hos sig förenade dessa traditioner kunde väl känna

— »sitt värde, och äfven sina fäders»,

utan att, såsom mängden af samtidens aristokrati, ofta med vida yngre anor, känna sig frestad att deltaga i partistriderna om konungamakten. Måste han deltaga i en sådan strid, så förblef han sina förfäders föredöme trogen, om han fans på konungamaktens sida.

Slägten var genom många leder af oblandadt svenskt ursprung; och den nordiska typen i det yttre hade hos många

---

* Genom sin moder härstammade sålunda G. M. Armfelt i 8:de led från den ryktbare krigaren Henrik Claesson Horn och i 7:de led från rikskansleren Erik Sparre, statsoffret vid riksdagen 1600.

af dess medlemmar bevarat sig i sällsynt renhet, icke minst hos den man, hvars öden här skola förtäljas.

* * *

På Juva kaptensboställe i S:t Mårtens socken i Finland, några mil från Åbo, föddes Magnus Vilhelm Armfelts och Maria Wennerstedts äldste son den 31 Mars 1757.* Följande dagen, d. 1 April, döptes han med namnet GUSTAF. Namnet MAURITZ, hvilket icke sällan — dock oriktigt — ansetts vara det förnamn, med hvilket han benämndes, hade han sålunda icke fått i dopet. Han antog det under senare tid, enligt familjetraditionens uppgift, på grund af beundran för Maurice de Saxe, den ryktbare härförare, under hvilken hans fader tjenat.** I fädernehemmet och i förtroliga kretsar nämndes han alltid Gustaf, länge i dess gammalsvenska form Gösta.

Den yttre omgifning, i hvilken Gustaf Armfelt tillbragte sina första barnaår, var långt ifrån lysande. Det anspråkslösa kaptensbostället i den aflägsna landsbygden, hvilket vid föräldrarnes giftermål endast egde det nödvändigaste bohag, var så mycket som möjligt olikt de furstliga boningar, i hvilka han vid mognare år företrädesvis skulle känna sig hemmastadd. Föräldrarnes förmögenhetsvilkor voro knappa; och en vådeld lade kort efter Gustafs födelse deras bostad i aska. Jemte sin moder tillbragte han någon tid af sina första år hos morföräldrarne i Sverige.

Tidigt utvecklade sig den liflige gossen, så väl fysiskt som intellektuelt. Stor och stark för sina år, röjde han äfven en snabb uppfattning, ett ovanligt minne och en liflig inbillningskraft. Sjelf berättar han i sina efterlemnade anteckningar ett prof på denna sistnämnda, hvilket han ansett förtjena bevaras åt efterverlden. »Vid fyra års ålder», berättar han,

* Enligt St. Mårtens församlings kyrkobok. Vanliga uppgiften, äfven trodd af Armfelt sjelf, är att han varit född d. 1 April.

** När denna namnförändring skedde, är obekant, liksom äfven om det var G. Armfelt sjelf eller hans fader, som först önskade på detta sätt hylla den franske krigaren. — Uppgiften om A:s dopnamn är äfven hemtad ur S:t Mårtens kyrkobok. Faddrar vid dopet voro: »Notarskan ifrån Åbo fru Brunnow, Lovisa Armfeldt, flygeladjutantskan Rehbinder, fru Birg. Marg. Cedersparre, jungfru Ottiliana Armfeldt, herr lieutenant Klick ifrån Pojo». (Dessa uppgifter äro benäget meddelade af herr kyrkoherden i S:t Mårten, A. Hildén.)

»hade jag en dröm. En fé uppenbarade sig för mig och spådde mig lycka samt lofvade att de tre önskningar, jag kunde uttala, skulle gå i fullbordan. Jag tvekade icke i valet: jag önskade mig att blifva älskad af alla som jag önskade vinna, att blifva krigare och slå ryssarne, och slutligen att komma att stå högt i ynnest hos en stor konung. Féen lofvade mig alla dessa förmåner, men gjorde derjemte den visa anmärkningen, att verklig lycka hade föga gemensamt med hvad jag utvalt.» — Såsom lätt synes, har denna uppenbarelse i påfallande grad likheten med ett »vaticinium post eventum»; och de tre önskningarna torde väl i senare tid hafva fått sin bestämda formulering. Armfelt sjelf tillägger, att han icke så noga kunde säga huru det förhöll sig med denna dröm och dess detaljer; men att han länge trodde sig hafva haft den. Hans moder ansåg hela berättelsen som uppdiktad och straffade honom strängt för att hafva ljugit. »Jag vet icke», säger Armfelt skämtsamt, »om detta var mig nyttigt eller icke, ty tider hafva funnits, då andeskådare hade stort anseende; men säkert är, att jag sedan dess hvarken har sett någon fé, någon ande eller något spöke, huru många dårskaper jag än gjort för att få tillfälle att göra bekantskap med ett af dessa sistnämnda».

För sin fromma moder hyste Gustaf Armfelt den varmaste tillgifvenhet och vördnad och såg upp till henne såsom till ett ädlare och renare väsen. Det känslofulla draget i hans lynne och det goda hjertat torde hafva varit ett arf från denna ädla qvinna, vid hvars graf Franzén sjöng:

Ja sällsynt, sällsynt är, bland låga som bland höga,
ett hjerta, sådant hennes var:
så öfver jorden lyft, der änglar trifvas föga,
för jordens barn likväl så varmt till ålderns dar.*

Från fadern hade han ärft, utom det vackra utseende, hvilket en gång, såsom vi sett, höll på att väcka konung Ludvig XV:s afundsjuka, krigarens mod, det häftiga, lätt uppbrusande lynnet, verldsmannens lätta ton. Liksom Gustaf Armfelt, var äfven hans fader en liflig beundrare af qvinlig skönhet, och dennes ungdomstid, i Ludvig XV:s Frankrike och i Maurice

* Franzén, Saml. Dikter III: 319.

de Saxe's skola, torde ej hafva varit egnad att ingifva alltför puritanska åsigter. Säkerligen var han ej heller mannen att bibringa sin son stränga moraliska begrepp i fråga om familjebandens helgd eller att stäfja de lidelser, som tidigt rörde sig i ynglingens bröst. Häftigheten i bådas lynnen — faderns var derjemte ej sällan nedtryckt af ekonomiska bekymmer — föranledde stundom till brytningar mellan far och son. Om den unge Armfelt under uppväxt-åren var mera främmande för sin fader, så egnade de hvarandra under senare år ömsesidigt så mycket mera förtroende.

Gustaf Armfelt hade till lärare i sitt föräldrahem, bland andra, mag. Karl Gustaf Silvius, svensk till börden, en kunskapsrik man, som från universitetet i Åbo gjorde sin bana inom Åbo hofrätt, der han slutligen blef vice president och adlades med namnet Feuerstern. Oaktadt lärarens duglighet och sin snabba fattningsgåfva, gjorde den unge Gustaf ringa framsteg i sina studier och visade afgjord motvilja för ansträngdt arbete. Det berättas att Silvius gifvit honom det föga smickrande vitsordet, att han utan tvifvel skulle bli en stor odåga med tiden.* Under Silvii ledning skickades den unge Armfelt vid tretton års ålder till universitetet i Åbo. »Jag lärde der ingenting annat än pojkstreck», berättar han sjelf, »och påminner mig från min vistelse der ingenting märkvärdigt, annat än prins Henriks af Preussen genomresa från Stockholm till Petersburg (1770). Prinsens oansenliga figur, hans ovanliga hårklädsel, några unga herrar i hans följe, som sade att jag var vacker som en kärleksgud — det är allt som fäst sig i mitt minne.» — Från vistelsen i Åbo daterar sig Armfelts bekantskap med en några år äldre samtida, som längre fram jemte honom, ehuru på andra områden, förvärfvat ett oförgätligt namn i Gustaf III:s tidehvarf: det var Johan Henrik Kellgren, då student i Åbo. Om denna ungdomstid har Kellgren erinrat i följande verser:

Ni mins, om Ni ej glömt det redan,
den tid, vi sågo först hvarann;
det var i Åbo, tolf år sedan,
— Ni var då pojke som en ann'.

---

* Ridderstad, Gömdt är icke glömdt, VIII: 66.

Vi slogo snöboll uppå gatan,
vi drogo fingerkrok, med mer,
— nog trodde [Silvius], stackars satan,
en gång få heder utaf er.*

Då Gustaf Armfelts håg icke syntes ligga åt det literära hållet, beslöts, oaktadt hans moders betänkligheter, att låta honom ingå i sina fäders yrke och blifva militär. En tillfällighet påskyndade afgörandet. Vi låna hans egna ord för berättelsen härom:

»Lifdragonerna, vid hvilka min far tjente såsom major, hade sitt öfningsläger i närheten af Åbo. Fältmarskalken Ehrensvärd var regementets öfverste och höll en dag mönstring med dess manskap. Jag var der, liksom alla andra pojkar i staden, och fältmarskalken fäste uppmärksamhet vid mig. Han frågade efter mitt namn och om jag ville blifva militär. Jag svarade ja; men att min mor satte sig deremot. 'Det gör ingenting', sade han, 'kom till mig i qväll.' Jag aktade mig att försumma åtlydandet af denna befallning; och sedan han sagt mig några ord för att visa mig att en soldats yrke vore något annat än lek, befalde han att låta göra mig en uniform. Ett par dagar derefter kallades jag åter till Ehrensvärd, ikläddes min uniform och fick befallning att tjenstgöra såsom ordonnans hos honom under dagens lopp. Han gick direkt till middagen hos mina föräldrar, och han dröjde icke ett ögonblick att presentera — sin ordonnans. Min mor var ingalunda nöjd härmed, men jag fick i stället alla andra för mig, och fältmarskalken gaf mig en indelning med ett förträffligt boställe.»

Det unga krigarämnet sändes till amiralitetsskolan i Karlskrona och ställdes under särskild uppsigt af en af dess lärare, majoren Per Brelin,** som undervisade honom i fortifikation och teckning. I Karlskrona skötte han med framgång sina studier, men äfven sina nöjen, och förvärfvade inom kort en

---

* Ur poemet »Till en förnäm herre, som skrifvit ett teaterstycke» (Saml. skr. 1860. II: 191).

** Fadern till den under senare tid bekante amiralen C. E. Brelin, adlad och baron Gyllensköld.

slags anförareplats bland sina kamrater, oaktadt de nästan alla voro äldre än han. Härför hade han, enligt sina egna ord, att tacka »sin lätthet att lära, sitt öfverdåd, sin fysiska styrka, ett muntert och uppsluppet lynne och en ofantlig uppfinningsrikhet i fråga om upptåg och pojkstreck». — Ett minne från Armfelts vistelse i Karlskrona var den uppståndelse, som der väcktes af underrättelsen om utbrottet i Kristianstad af statshvälfningen 1772. När nyheten om att Hellichius i Kristianstad höjt upprorsfanan, ankom till Karlskrona, kallades alla under vapen för att försvara den bestående ordningen, och kadettkorpsen utsändes såsom förtrupp på vägen mot Kristianstad. Kadetterna brunno af begär att få slåss; men fälttåget räckte ej längre än tre dagar, till dess underrättelsen om tilldragelserna i Stockholm d. 19 Augusti hann anlända.

I Maj 1773 aflade Gustaf Armfelt sin officersexamen i Karlskrona och lemnade derefter denna plats. Det skedde ej utan en hjertesorg; ty den 16-årige kadettens hjerta hade för första gången råkat i brand på fullt allvar. Det blef förvisso icke den sista. Föremålet var en ung jemnårig flicka, dotter af obemedlade föräldrar; hon hade likväl nog förstånd att motstå anbudet af den passionerade 16-åringens hand.

Armfelt har sjelf utförligt beskrifvit sin resa från Karlskrona. Hans skildring kan tjena som prof på huru en ung adelsman reste i Sverige i början af 1770-talet. Derjemte kan den förtjena anföras såsom prof af framställningssättet i de vidlyftiga sjelfbiografiska anteckningar rörande hans ungdom, som ligga till grund för skildringen af hans lif före 1780. Mer än ett karakteristiskt bidrag till kännedomen af hans skaplynne torde derur kunna hemtas.

»Jag lemnade Karlskrona», berättar han, »med en sorg och en smärta, som icke kunna beskrifvas; och det var icke förr än ibland Smålands ödemarker och bergsknallar, som jag åter började fatta mod vid anblicken af ett slägte, som syntes mig ännu mera beklagansvärdt än jag, ehuru olyckan bars på ett annat sätt. Befolkningen i dessa ödsliga trakter är vacker, liflig och har ett öppet lynne. Dess ytterliga fattigdom har dock ej på dem tryckt någon stämpel af elände; qvinnorna äro glada och välväxta; allt detta gaf mig intryck,

som bidrogo att utplåna smärtan af skilsmessan från Karlskrona. Min utrustning för resan var ingalunda lysande. Jag färdades till häst; på mig hade jag hela min garderob, i en kappsäck några böcker och litet linne. En lång värja, som jag varit nog oförsigtig att köpa, hängde vid min sida; men utgiften för den hade nära nog tömt min börs, som var illa försedd. Min kassa borde räcka till dess jag kom till Stockholm; men knappt hade jag hunnit in i Östergötland, innan jag fann att den nästan tagit slut. I Östergötland bodde en kusin till min mor,* rik, frikostig och slägtkär, men af ett egendomligt lynne. Om jag skulle uppträda hos honom såsom en tiggare, så skulle detta såra hans stolthet, och detta borde framför allt undvikas. Jag fann, att jag ännu hade nog penningar för att hyra en vagn med två hästar och på detta sätt komma fram till min onkels egendom Solberga; men då skulle jag också icke ega ett öre. Jag fattade mitt beslut, gjorde min toilett så prydlig som möjligt, och sedan bar det af med en ljungande fart. Olyckligtvis hade man icke tagit i beräkning vagnens hållbarhet, och knappt hade jag tillryggalagt en fjerdingsväg, innan den gick sönder och jag höll på att bryta halsen af mig. Jag slapp lyckligtvis undan med en stark kontusion och med att få mina kläder sönderrifna, ty jag hade ramlat ner i ett dike bredvid landsvägen. Jag fick öga på en liten vacker byggnad, belägen på det mest förtjusande sätt på en höjd öfver vägen. Jag närmade mig, i hopp att möjligen få låna en annan vagn, men huset tycktes vara tomt. Men knappast hade jag hunnit igenom grinden, förr än en ung flicka med det gudomligaste ansigte kom mig till mötes. Hon betraktade mig, förvånad öfver det skick, i hvilket jag visade mig, och sade med mycket deltagande: 'Ni ser ut att hafva gjort ett förfärligt fall; har ni gjort er illa?' — Hennes ton, något, jag vet icke hvad, i sättet hvarpå hon yttrade dessa ord, hänryckte mig, och jag svarade henne, att jag efter detta ögonblick skulle anse mitt missöde såsom höjden af lycka. Samtalet fortsattes; jag gaf henne en förvirrad berättelse om hvad som händt, under det att mina ögon sade henne att det

* Kaptenen Gabr. Wennerstedt, innehafvare af Solberga fideikommiss.

ingalunda var detta, som mest sysselsatte mig. Hon bad mig stiga in till sina föräldrar, hon frågade efter mitt namn; och inom en half timma sysselsatte man sig endast med mig i hela huset. De äldre ville plåstra på mina skråmor; de unga damerna skrattade och pratade med mig, och deras pappa åtog sig att betala skjutsbonden och föra mig till min slägtinge, som var hans granne. Mitt utseende, min liflighet, de infall, som framkallades af den unga damens skönhet, gjorde sin verkan. Man dukade upp för mig en måltid, och jag utmärkte mig för min matlust. Önskan att få samtala med den vackra U. räddade mig emellertid från att föräta mig.»

I samma ton fortgår skildringen af denna östgöta-idyll, hvilken sedan fortsattes i Skeninge, dit den unge resanden följde sitt gästfria värdfolk, och på Solberga hos hans slägtingar, dit han följdes af de unga damer, som så hastigt kommit honom att glömma sin hjertesorg från Karlskrona. »Dagar fulla af ungdom, dårskap och lycka, utropar han, ni räckte endast ett ögonblick! Och likväl är minnet af sådana stunder det enda verkligt goda här i verlden.»

Efter någon tids vistelse i Stockholm, sedan han lemnat Östergötland, återvände Armfelt till sitt föräldrahem i Finland, der han tillbragte hösten och vintern 1773. Han fann sina anhöriga farligt sjuka i en epidemisk rötfeber, utan annan vård än en gumma som gick på kryckor. Han kom i rätt tid för att rädda dem. »Jag upptäckte», säger han, »att oaflåtlig vård och ömhet kunna uppväga alla läkare på modet. Jag bar min goda moder på mina armar, jag studerade hennes smak och hemliga önskningar. Hon, med sin änglalika godhet, fruktade att vara till besvär och trötta ut mig. Hennes smekningar och välsignelser gjorde mig en outsäglig glädje.» — Omsorgerna kröntes med framgång: ingen i Armfeltska huset dog under den härjande sjukdomen, och en månad efter Gustafs hemkomst voro alla återstälda.

Från denna vistelse i fädernehemmet — den sista af längre varaktighet — förvara Armfelts anteckningar äfven en bild af ett annat slag, helt motsatt den ömhjertade sonens, som bär sin moder på starka, unga armar. Den visar honom såsom den obetänksamme ynglingen, hvars sjudande blod kom

honom att, om också blott för ett ögonblick, förgäta sin sonliga pligt mot en fader, af hvars våldsamma lynne han fått alltför mycket i arf. Han bekänner härom med ångerfull uppriktighet: »Min far gjorde mig en afton förebråelser för min vårdslöshet, dels i min klädsel, dels i mitt sätt att skicka mig. Jag svarade trotsigt, och han, som var i högsta grad häftig, fattade en stol och måttade med den ett ursinnigt slag mot mitt hufvud. Jag parerade och sökte rycka undan stolen, men han var starkare än jag och stötte mig tillbaka med sådan våldsamhet, att jag blef sårad i ansigtet. Ursinnig störtade jag till mitt rum, grep en af mina laddade pistoler och gjorde mig redo att möta min far, som följde efter mig. Han stannade, då han såg mig färdig att låta skottet brinna af, och ropade: gif mig den andra pistolen! annars är det ett mord. — Jag lydde med blixtens snabbhet; och så fort han fått vapnet i hand, sade han: skjut! skottet är ditt. — Jag blef så slagen af hans lugn och på samma gång af tanken på en duell med min far, att jag, förkrossad af alla de olikartade rörelser som i detta ögonblick fylde min själ, kastade från mig min pistol, föll till min fars fötter och bönföll om hans förlåtelse. Han lyfte upp mig med godhet, förlät mig och sade: Akta dig, min son! Ett ögonblick som detta hade kunnat kosta dig hela ditt lifs lugn. — Sedan detta uppträde voro vi de bästa vänner och hafva sedan dess aldrig haft någon tvist.»

Den unge Armfelts framtidsplaner voro ännu obestämda: målet för hans och hans fars önskningar var att kunna skaffa honom en officers-fullmakt vid det finska regemente, der han stod inskrifven såsom sergeant; men de inskränkta tillgångarne gjorde svårigheter. Då anlände under vintren 1773—74 till Åbo generalmajoren Jakob Magnus Sprengtporten, ryktbar såsom verkställare af 1772 års revolution i Finland. Ännu ej var han ohjelpligt i fiendskap med konung Gustaf III och bibehöll ännu sin befattning såsom chef för lifgardet. Han var en gammal vän till den äldre Armfelt, och till honom vände sig både far och son med sina bekymmer för den senares framtid. Den unge friherrlige underofficerns person och väsen gjorde intryck på Sprengtporten. »Jag ser på ditt ansigte», sade han, »att du

kommer att slå dig fram i verlden.» Han lofvade att taga sig af saken, och han höll ord med sitt löfte. I slutet af februari 1774 anlände till Armfelts hem i Finland ett stort bref: det innehöll fullmakt för Gustaf Armfelt att vara fänrik vid gardet och ordres att inställa sig till tjenstgöring i Stockholm. Han jublade; föräldrarne mottogo nyheten med betänksamma sinnen.

Armfelts öden fingo genom denna förflyttning till hufvudstaden en afgörande vändning. Hans sedan så lysande bana under Gustaf III:s regering hade sannolikt uteblifvit, om han, enligt sin första plan, lyckats vinna befordran vid något landtregemente i det aflägsna Finland. Hans personliga egenskaper skulle säkert äfven der snart nog hafva gjort honom bemärkt; men konung Gustafs öga hade icke träffat honom, åtminstone icke så tidigt. Hade han qvarstannat i Finland, så skulle han måhända under kriget 1788 hafva haft att välja mellan att vara sina fäders konungska traditioner trogen, eller att följa sina finska vapenbröders exempel och underhandla med rikets fiender, kanske i det bedrägliga hoppet om ett sjelfständigt Finland. Hans i grunden fosterländska och ridderliga tänkesätt gör det väl antagligt, att han skulle förblifvit sin konung trogen; men tvekan kunde väl uppstå hos ett så lättrörligt sinne, i synnerhet då han såg sin nära frände och befälhafvare låna sitt namn åt Anjala-männen. — Och den lysande verldsmannen, som vid så många af Europas hof vann triumfer såsom en af samtidens ridderligaste och älskvärdaste män, och som i Sveriges historia ännu gäller såsom sjelfva urtypen af det gustavianska tidehvarfvets lätta och glada umgängesbildning — hvad hade det väl blifvit af honom, om han ej i unga år fått sin skola inom den sällskapskrets, som utgjorde Gustaf III:s hof?

På våren 1774 finna vi den 17-årige gardesofficern i Stockholm. Hans beskyddare, general Sprengtporten, hade kort förut, på grund af sin misshällighet med konungen, lemnat sitt befäl öfver gardet, och hans beskydd var sålunda icke att påräkna. Början af Armfelts bana i Stockholm blef sålunda långt ifrån lysande. Han var utan egna tillgångar, utan lön, utan inflytelserika gynnare. »Jag var ofta i saknad af det nöd-

vändigaste», säger han sjelf om denna period i sitt lif. »En gammal piga i Darellis värdshus skaffade mig stundom någonting att äta på sin kredit, när jag saknade bröd.» Till olyckskamrat hade han en annan finsk fänrik, Gerh. Georg von Rehausen, åtskilliga år äldre; de båda vännerna följdes stundom åt, enligt Armfelts ord, »i hvarjehanda företag, som hungern gjorde oundvikliga». »Oaktadt allt detta», fortsätter, han, »sökte och fann jag tillträde till goda sällskapskretsar; till belöning för mina lidanden fick jag ofta förträffliga supéer, hvarvid jag väckte beundran genom min goda aptit. Man behandlade mig i allmänhet med godhet, och mitt oskyldiga och blygsamma utseende gjorde mig i synnerhet till en stor gunstling hos de äldre damerna.»

Den unge Armfelts samhällsställning förde honom äfven tidigt i beröring med hofkretsarne och följaktligen äfven med konung Gustaf III, som dessutom efter Sprengtportens afgång sjelf förde befälet öfver gardet och sålunda var Armfelts regementschef. Konungen fäste uppmärksamhet vid den vackre ynglingen; men denne var ännu för litet utvecklad och hans väsen hade för litet stadga, för att något närmande skulle kunna komma i fråga.

Första gången, då tillfälle erbjöd sig till en längre samvaro mellan konungen och den sedan så inflytelserike gunstlingen, var under Gustafs III:s resa till Finland på försommaren 1775. En liten afdelning af gardet var beordrad att följa konungen till Åbo, och fänriken baron Armfelt utsågs, såsom född finne, att vara en bland truppens officerare. »Det var med en ganska liflig känsla af belåtenhet», säger han, »som jag visade mig i Åbo i uniform och i spetsen för en trupp.» Lustbarheterna i Åbo tillfredsstälde äfven på annat sätt den unge fänrikens fåfänga. Han var af alla den yngste i konungens följe, hvilket för öfrigt till en stor del bestod af män, som under Gustaf III:s och hans efterträdares tid spelat en rol i Sveriges historia: general-amiralen af Trolle, Elis Schröderheim, U. G. Franc och L. v. Engeström, de sistnämnda alla tjenstemän i kansliet.* »Konungen gaf akt på mig under

* L. v. Engeströms minnen I: 12.

denna resa, säger Armfelt. Han talte flera gånger med mig och fann mina svar lifliga och qvicka; men jag saknade hållning och lefnadsvett och satte mig öfver allt hvad man vanligtvis sätter värde på i ett hof.»

Ett element i Gustaf III:s hof undgick dock ej Gustaf Armfelts hyllning: det var hofvets skönheter. Tidigt började de att spela en rol i hans lätt antändliga hjertas historia. Sjelf skildrar han på följande karakteristiska sätt sina intryck, då han såsom yngling första gången gjorde sitt inträde dessa kretsar:

»Det är allmänt kändt, huru lysande Gustaf III:s hof var, och till hvilken grad dess damer utmärkte sig genom behag. talanger och snille. Jag påminner mig mycket väl huru jag en dag i hofcirkeln räknade tretton damer af strålande skönhet, utmärkta både genom sitt utseende och sitt sätt att vara. Jag kände då ganska få af dessa skönheter, knappast ens till namnet; men efterhand som jag såg dem på närmare håll, kände jag det första intrycket så småningom förminskas. Annars skulle jag hafva blifvit tvungen att redan vid mitt första inträde i stora verlden anteckna mig för tretton olika flammor på samma gång.»

»Bland alla de damer, som prydde Gustaf III:s hof, såg jag likväl ingen skönare, ingen mera i alla afseenden fullkomlig, än grefvinnan L.* Naturen hade så velat, att hennes änglalika karakter stod målad i hennes ansigte, och att ingenting, vare sig i drägt eller yttre framträdande, någonsin förmådde minska det obeskrifliga behag, som hon medförde öfverallt, der hon visade sig. Afgudad af männen, var hon till och med högt uppburen af sitt eget kön, och man var lika litet frestad att anställa någon jemförelse mellan henne och någon annan, som hon hade lust att göra sig det ringaste besvär för att få erkändt sitt företräde framför någon, hvem det vara månde. Hon hade mycken qvickhet, utan att någonsin söka göra den gällande, bildning, utan att framhålla den, och talanger, som tycktes så tillhöra hennes natur, att de syntes hafva uppstått i trots af en viss förtjusande maklighet, som var

* Löwenhielm, f. Fersen.

så att säga hennes spiritus familiaris. Jag såg denna qvinna; och hon gjorde på mig det intryck, att jag blef alldeles handfallen. Jag blef till den grad betagen, att jag tror att jag skulle ha enleverat henne, om den vördnad, som hon ingaf, icke hade varit ännu större än min passion. Alla de dårskaper, jag gjorde för att visa min kärlek, voro ovärdiga en ung man, som likväl icke var alldeles enfaldig. Jag såg på henne, jag skref till henne, men jag talade aldrig till henne. Tvärtom: om hon händelsevis såg på mig eller tilltalade mig, så förlorade jag bruket af alla mina sinnen. Jag blef stum. Hon såg mycket väl, att jag hade tappat hufvudet och att jag tillbad henne. Utan att hafva den ringaste böjelse för mig, skonade hon dock min egenkärlek och behandlade mig med godhet. Jag har hela mitt lif igenom varit henne derför tacksam, till den grad att jag aldrig ens varit svartsjuk på dem som varit — lyckligare än jag.

Jag skulle icke tala om hela denna historia, som gör mig föga heder, om det icke vore för att berätta en obetänksamhet, till hvilken jag lät hänföra mig och som målar tidens anda. Jag stod en dag på vakt. Grefvinnan L. for till hofvet i en hofvagn. Jag lät ropa: i gevär! och slå trumman som för en kunglig prinsessa. Majoren vid regementet, en tvärvigg, som aldrig egnat skönheten någon hyllning, frågade mig, om jag hade blifvit galen. Jag svarade, att i mina ögon grefvinnan L. uppvägde alla verldens drottningar och prinsessor. Derpå lät han sätta mig i arrest. Konungen, som fann att jag i sak icke hade så orätt, utan endast i form, lät likväl straxt sätta mig på fri fot.»

Armfelts svärmeri för grefvinnan Löwenhielm var dock visserligen icke det enda från hans ungdomsår i Stockholm på 1770-talet; och han torde ingalunda alltid hafva inskränkt sig till stum beundran och chevalereska obetänksamheter — på afstånd. Ingen af dessa förbindelser, af hvilka en och annan förenades med giftermålsplaner, blef dock af inflytande på Armfelts framtid. De kunna i skildringen af hans lefnadsöden saklöst förbigås, ehuru han på äldre dagar sjelf funnit nöje i att nedskrifva dylika minnen från en tid, då han, enligt sina egna ord, var »ung, yr och tilltagsen».

Äfven andra sällskapskretsar än den förnäma verldens, der den fattige fänriken till en början beundrades för sin goda aptit och småningom blef känd för sitt älskvärda väsen, öppnade sig för honom under dessa första ungdomsår i Stockholm. Han gjorde bekantskap med Carl Michael Bellman, som lät honom på nära håll få se originalen till flere af gestalterna i sina sånger. Tre år senare än Armfelt flyttade äfven hans vän från Åbo, Johan Henrik Kellgren, öfver till Stockholm, och bekantskapen fortsattes. — Men visserligen var det icke vittra snillen, sådana som Kellgren och Bellman, som utgjorde Armfelts hufvudsakliga umgänge vid denna tid. I främsta rummet torde detta hafva bestått af jemnåriga kamrater vid de i Stockholm förlagda regementen. En ung officers lif i Stockholm under senare delen af 1700-talet, helst om han var utan egentligt stöd af anhöriga och gynnare, hade tvifvelsutan lätt nog att urarta till en viss regellöshet i seder. Man lefde då, kanske mer än under både äldre och senare tider, för stundens nöje; och nöjet var icke alltid af ädlaste slag. Man satte sig i skulder upp öfver öronen, utan tanke på framtiden, och man var ständigt färdig att med värjan i hand begära upprättelse för hvarje den minsta oförrätt.*

Gustaf Armfelts lif i Stockholm under 1770-talet synes, enligt hans egna anteckningar, icke hafva bildat något undantag från regeln i detta afseende. I hans eget skaplynne fans ingenting, som uppreste sig mot det lättsinne som låg i tidens seder. Sund och stark, full af brusande ungdomsmod, lefde han i ögonblickets glada nu. Oaktadt sitt älskvärda väsen, som gjorde honom gerna sedd i olika kretsar, stötte han genom sitt ungdomliga öfvermod ofta äldre personer för hufvudet. Om dessa voro män af inflytande, och om hans framtid af dem i någon mån kunde blifva beroende — detta var honom, enligt hans egen uppgift, fullkomligt likgiltigt. Om den vackre unge gardesofficern således icke egentligen ansågs vara på

---

* Åtskilliga utdrag ur den Gjörwellska brefvexlingen (i Kongl. Bibl.) för åren 1775—79, meddelade af Beskow i »Gustaf III såsom konung och menniska» IV: 12 o. f., tjena att bestyrka att förhållandet med gardesofficerarnes moral och disciplin icke var det bästa.

afvägar, så var dock hans lif vid denna tid säkert icke egnadt att väcka större förhoppningar. Konung Gustaf, som fäst uppmärksamhet vid honom, var långt ifrån att betrakta honom med bevågna blickar.

Äfven Armfelt var icke sen att gripa till värjan vid den minsta förolämpning. En duell af en obetydlig anledning mellan honom och en annan ung officer vid gardet, under dess pågående öfning på Ladugårdsgärdet, synes — ehuru utgången ej blef olycklig för Armfelts sårade motståndare — hafva rågat måttet af de ungdoms-obetänksamheter, med hvilka man ville hafva öfverseende. Konung Gustaf lät tydligt förstå sitt missnöje och tillkännagaf sin afsigt att förflytta fänriken baron Gustaf Armfelt till ett annat regemente.

Detta medförde en vändning i Armfelts öden. För att undgå förödmjukelsen af den degradering, som en dylik förflyttning skulle innebära, skyndade han att begära tillstånd att gå i utländsk krigstjenst.

Det var år 1778. Det vidtutseende krig mellan Preussen och Österrike, som höll på att utbryta med anledning af tvistefrågan om baierska arfföljden, syntes böra erbjuda ett utmärkt tillfälle att i preussisk tjenst under tidehvarfvets störste fältherre, Fredrik II, få inhemta krigarens yrke. Utsigten att på samma gång få besöka främmande länder och folk kunde ej vara annat än lockande för Armfelts lifliga sinne; och en utländsk resa ansågs dessutom tillhöra en ung ädlings uppfostran under 18:de århundradet. — Den sökta tjenstledigheten beviljades, och Armfelt anträdde under sommaren 1778 den tvååriga resa, som i hans lif bildar gränslinien mellan de stundom ystra och öfverdådiga ynglingaåren och en mannaålder, som tidigt fördes in på en bana af historisk betydelse.

Det blef två år, rika på intryck, minnen och lärdomar — visserligen äfven på öfverdåd och äfventyr, icke alltid af det mest respektabla slag. Ungdomsmodet och lättsinnet funnos väl i behåll vid hans återkomst — och det dröjde länge, innan Armfelt i detta afseende åldrades —, men omplanteringen i en annan jordmån hade medfört en rik utveckling af hans personlighet. Den medfödda älskvärdheten slog ut i sin fulla blomning, och tanken och inbillningskraften fyldes med andra

ämnen än dem som garnisonslifvet i Stockholm erbjudit. Gustaf Armfelt var, då han återvände till Sverige efter en vidsträckt utländsk resa, icke längre en outvecklad yngling. Hans ställning i yttre afseende undergick också hastigt en förändring, hvarom den tjuguårige fänriken knappast hade drömt.

* *
*

Äfven vid detta skede af Armfelts lif var det en Sprengtporten, som öfvade ett i viss mån afgörande inflytande. Det var Jakob Magnus Sprengtportens yngre broder, den i Finlands historia så beryktade Göran Magnus. Han var vid denna tid öfverste och chef för Savolaxbrigaden och hade genom stor militärisk och administratif duglighet samt genom den ifver, med hvilken han sörjde för östra Finlands sättande i försvarbart skick och för sina officerares utbildning, gjort sig i hög grad förtjent af sitt finska fäderneslands tacksamhet. Längre än den äldre brodern hade han äfven behållit konung Gustafs ynnest; men under åren 1776—1778 hade en viss spänning uppstått mellan monarken och den misstänksamme öfversten. Han trodde att hans planer motverkades af dem som på närmare håll hade konungens öra; förgäfves hade han icke lyssnat till sin exalterade äldre broders våldsamma utgjutelser öfver konungens otacksamhet. Gustaf III kunde från denna tid äfven räkna Göran M. Sprengtporten till de missnöjde. En förklaring egde dock rum mellan konungen och Sprengtporten på våren 1778, och den senare begagnade sig af den försonliga stämning, som derpå följde, för att begära tillstånd att på statens bekostnad få göra en utländsk resa för militära studier.*

Frågan var ännu icke fullt afgjord, då tanken på Gustaf Armfelts utländska resa uppstod. Hans fader, en af Sprengtportens vänner och, liksom hela Finland, öfvertygad om dennes utmärkta personliga egenskaper, kunde icke tänka sig någon bättre mentor för sin son, då denne i främmande land skulle förkofra sig i sitt yrke. Sprengtporten å sin sida, som älskade att omgifva sig med unga officerare och var van att på dem öfva inflytande, hade ingenting emot den unge Armfelts res-

* Se härom Tigerstedt, G. M. Sprengtporten, i Finsk Tidskrift 1878: 168.

sällskap. Det beslöts att de skulle följas åt, för att söka få anställning i preussiska arméen.

I slutet af Augusti 1778 sammanträffade de båda blifvande reskamraterna vid S:t Michel i Finland, hvarest hela Savolaxbrigaden var sammandragen till ett stort öfningsläger under Sprengtportens befäl. Han mottog den unge Armfelt med välvilja, dels på grund af äldre förbindelser med hans slägt, dels för hans personliga egenskaper. Såsom en af Sprengtportens adjutanter deltog Armfelt i Savolaxbrigadens öfningar, hvilka lifligt intresserade honom, på samma gång som befälhafvarens nit och de finska officerarnes goda anda väckte hans lifliga beundran.* Sedan lägret i slutet af September var slut och Armfelt bevittnat Sprengtportens afsked från sin brigad, hvilket han beskrifver såsom »verkligen rörande», följde han sin blifvande mentor till dennes boställe Brahelinna, för att derifrån gemensamt med honom anträda resan till utlandet. Riksdagskallelsen, som utkom på hösten 1778, höll på att göra hela resplanen om intet. Sprengtporten var nämligen frestad att bevista riksdagen, oaktadt han, enligt uppgift, varit den enda regementschef, som ej erhållit direkt del af kallelsen till riksdag. Konungens uttryckliga befallning till Sprengtporten att begifva sig åstad, afgjorde dock saken; men först i slutet af Mars 1779 anträddes resan.

Armfelt tillbragte denna vinter på Brahelinna i Sprengtportens hus och under hans ögon. Han använde denna tid väl, till militära studier, hvilka väl under Stockholmsvistelsen blifvit försummade, men för hvilka han bibehållit anlagen och intresset, ritade kartor, begagnade det välförsedda biblioteket på Brahelinna och — spelade schack. Det saknar icke sitt intresse, såsom bidrag till Sprengtportens karakteristik, att läsa Armfelts skildring af sin vistelse i hans hus och af sitt intryck af hans personlighet. Det innebär derjemte ett bidrag till tidens sedehistoria.

»Göran Sprengtporten», säger Armfelt, »var den yngste af sina bröder; han hade icke samma snille och kunskaper som

* I ett bref från denna tid uttalar Armfelt sin åsigt att »konungen i hela arméen skulle finna få så kunniga, intelligenta, disciplinerade och välsinnade officerare som i Savolaxbrigaden».

hans broder generalen, som dog på Biskops-udden, sedan han under många år inbillat sig att han höll på att dö. Men han hade större konseqvens i sina planer och mera ihärdighet i deras utförande än denne. Mot sina underlydande var han frikostig, ofta vänlig och glad, och var af dem afgudad såsom sällan en chef varit det. Men han var afundsjuk, misstänksam, hetsig och glömde sig ofta. Han slutade med att fläcka sin ära, då han förde afvog sköld mot sitt fädernesland på grund af missnöje med styrelsen . . . Jag bevarar emellertid med tacksamhet minnet af den första tid, jag tillbragte tillsammans med honom. Hans hustru intresserade mig lifligt, fastän hon icke var vacker. Mild, älskvärd och bildad, bar hon i sitt utseende och sin hållning prägeln af sitt olyckliga förhållande till sin man; och Sprengtporten var en i alla afseenden bra dålig make. — Öfver 15 officerare voro då ständiga gäster i Sprengtportens hus, utan att räkna dem som regelbundet gjorde besök. Han lefde på stor fot och arbetade mycket. Han satte i arbete hela sin omgifning, än till skrifgöromål, än till topografiska undersökningar, hvartill han först i Finland tagit initiativet. Han gaf också mig att göra, och syntes vara tillfredsstäld med min fattningsgåfva.»

»Jag steg i hans ynnest genom en tilldragelse, som kunnat få en olycklig utgång. En afton, då det hos fru Sprengtporten sjöngs Bellmans visor, ansåg en viss baron Z. att jag gjort narr af honom. Då vi gingo derifrån, utmanade han mig. Det afgjordes hastigt att vi följande dagen skulle slåss på pistoler. Han hade första skottet. Han träffade icke; och då kom honom hans raseri till den grad att förlora all besinning, att han afsköt sitt andra pistolskott, hvars kula gick alldeles under min näsa, och derefter drog han värjan för att rusa på mig. Jag hejdade honom och satte pistolen för hans bröst. Han lugnade sig, erkände sin oförrätt och gjorde sin ursäkt. Jag hade sluppit undan för så godt köp, att jag ej var oförsonlig, och saken blef sålunda bilagd. Jag åtog mig till och med att framställa den för Sprengtporten; men han kunde aldrig fullt förlåta baron Z. hans uppförande. Denne baron Z. var likväl en tapper man. Han visade det innan han stupade i finska kriget, hvarest jag hade tillfälle att med egna ögon döma om hans mod.»

Uppbrottet från Brahelinna skedde, såsom nämndt är, i Mars 1779, och resan skedde ingalunda med öfverdrifven hastighet. En mängd officerare af Savolaxbrigaden följde Sprengtporten öfver ryska gränsen till Viborg, dit vägen togs öfver Lovisa och Fredrikshamn. Resans början liknade ett triumftåg. På de nämnda ställena tillät man icke Sprengtporten och hans ressällskap att betala herberge och lefnadskostnader. Särskildt i Viborg, den första mera betydande ort på det ryska området, var de resandes vistelse en kedja af lustbarheter och hyllningar. Detta mottagande, i hvilket de ryska myndigheterna gjorde gemensam sak med den gammalfinska befolkningen i östligaste Finland, hvilket genom Armfelts medverkan trettio år senare på fredlig väg återeröfrades från Ryssland, var en aktningsgärd åt Sprengtportens stora anseende såsom en af Finlands mest framstående män. Måhända hade denna uppmärksamhet från rysk sida äfven sin grund i den önskan att vinna denne så högt uppburne man för Rysslands intressen, hvilken längre fram, på ett för Sprengtporten så föga hedrande sätt, kröntes med framgång. I Viborg skildes de finska officerarne från sin chef, och till Petersburg åtföljdes han endast af Armfelt och den femtonårige Johan Henrik Tawast, som sedermera under finska kriget tappert stridde vid Armfelts sida och som under senare tider hann svenska arméens högsta värdigheter.

Från början af Armfelts resa med Sprengtporten föreligger en följd af bref från den förstnämnde,* hvilka visa att den skola, han genomgått på Brahelinna, icke varit utan betydelse för hans utbildning i krigarens yrke, samt att han anträdt sin resa med full föresats att i främmande land noga taga kännedom om hvad dertill hörde. Dessa bref innehålla utförliga beskrifningar af terrängförhållanden och befästningar af de orter som besöktes, anteckningar om den militära organisationen och förvaltningen i främmande länder o. s. v. Nöjet hade ej mindre än förr sina lockelser för den unge officern, och han njöt i rikt mått hvad som deraf erbjöds; men det visar sig af dessa

* Jemte Armfelts i senare tid nedskrifna memoirfragment utgöra dessa bref, hvilka dock endast finnas bevarade i afskrift, hufvudkällan för följande skildring af hans resa.

anteckningar, att allvarligt arbete lika litet nu, som under mognare år, var honom motbjudande. Politiska frågor synas deremot ännu föga hafva fängslat hans intresse.

I senare delen af April anlände de resande till Petersburg. Svenske ministern baron v. Nolcken införde de båda svenskarne i Petersburgs förnäma verld, hvars lustbarheter nu stodo i fullt flor. Äfven här mottogos de med den utsöktaste artighet i enskilda kretsar. Bland de hus, hvilka särskildt stodo dem öppna, nämnas fältmarskalken Galitzins, grefve Panins, den från sin långvariga vistelse i Sverige välbekante ryske diplomatens, samt öfverhofstallmästaren grefve Narischkins. Den sistnämndes dotter, den sköna Nathalie, »försäkrade mig mer än en gång», säger Armfelt, »que j'etais joli garçon»; men hon var så omgifven af förnäma herrar och ordensband att jag aldrig vågade närma mig henne». Deremot hörde Sprengtporten, enligt Armfelts uppgift, till hennes ifriga beundrare, ehuru utan all framgång. — Om, såsom blifvit påstådt, någon särskild uppmärksamhet visades Sprengtporten från ryska hofvets och regeringens sida för att vinna honom för Rysslands intresse, så synes dock detta hafva skett hans unge reskamrat ovetande. Armfelt omtalar visserligen att han och Sprengtporten, anförda af baron Nolcken, gemensamt haft audiens på Zarskoje-Zelo, dels hos den mäktige gunstlingen furst Potemkin, dels hos kejsarinnan Katharina II; men hvad dervid föreföll, vittnade ej om någon större uppmärksamhet än som vanligen tillkom resande främlingar af rang.

Katharina II gjorde på den unge Armfelt ett lifligt intryck. Han fann henne ännu vid 50 års ålder skön och intagande; han beundrade hennes vackra hy, hennes ovanligt välbildade händer, hennes lifliga och genomträngande blick, som på ett egendomligt tjusande sätt fästes på den, med hvilken hon talade. »Hon kunde hafva varit en qvinna af folket och klädd i trasor», utbrister han; »jag skulle ändå hafva ansett hvarje ynnest, hon kunnat bevisa mig, som en lycka.» Audiensen hos kejsarinnan räckte endast helt kort och slöts med hennes uppmaning till Potemkin, som var närvarande, att visa de resande Zarskoje-Zelos märkvärdigheter.

Potemkin gjorde på Armfelt ingalunda samma gynnsamma

intryck som hans stora herskarinna. Svenske ministern baron Nolcken och hans resande landsmän hade blifvit mottagne af den mäktige gunstlingen — i nattrock; han såg knappast på dem och vexlade icke många ord, oaktadt Nolcken tillhörde hans personliga umgänge, och Potemkin i allmänhet föregaf en särskild välvilja mot alla svenskar. Han bjöd dem till sitt bord, men var sjelf frånvarande vid middagen. Potemkins utseende beskrifves i ett af Armfelts bref sålunda: »Han är längre än jag — Armfelt var ovanligt högväxt — och mycket mera groflemmad, väl vuxen, men har en djefvulsk uppsyn, värdig en galgfågel; till dessa vackra egenskaper kommer äfven att han har ett öga för litet.» — »Vi sprungo med den store Potemkin och den lille Nolcken, fortsätter Armfelt, omkring för att beskåda Zarskoje-Zelos märkvärdigheter, smutsiga öfver öronen. Belägenheten och omgifningarna äro vackra; slottet med sina förgyllningar och sin gröna målning ser ut som en papegojbur.»

Efter några veckors uppehåll i Petersburg anträddes resan i midten af Maj öfver Warschau till Schlesien, der de båda svenska officerarne hoppades få förena sig med den preussiska arméen. Från rysk sida utrustades de med rekommendationsbref så väl till Rysslands ambassadör i Warschau, grefve Stackelberg, som till dess minister i Berlin, furst Dolgorucki. Färden gick öfver Narva, Dorpat och Riga, Mitau och genom Lithauen till Polens hufvudstad; och Armfelt antecknade flitigt hvad han i dessa städer fann i militäriskt afseende anmärkningsvärdt.

Förhållandet mellan de båda reskamraterna började grumlas efter ett häftigt uppträde i Narva, hvilket höll på att urarta till handgripligheter. Med missnöje har Armfelt antecknat Sprengtportens förtrolighet med ett par ryska generaler, med hvilka han sammanträffade under resan: Michelson, som sedermera 1788 blef Sprengtportens vapenbroder under kriget i Finland, och Drewitz, känd för den grymhet och rofgirighet, med hvilka han farit fram i Polen under striderna med de konfedererade. I Dorpat, der ett kort uppehåll gjordes, sysselsatte sig Sprengtporten företrädesvis med samtal med friherre Berndt Otto Rehbinder, en finsk adelsman, kapten i

svensk tjenst, som af missnöje med statshvälfningen 1772 hade rymt till Ryssland, hvarest han sökt verka för återställandet af frihetstidens statsskick — med rysk hjelp. Han var nu »Kreisrichter» i Lifland och hade af kejsarinnan fått det stora godset Waimel nära Riga. Oaktadt Sprengtportens delaktighet i tilldragelserna 1772, syntes han och Rehbinder nu vara i bästa förstånd. »Jag förmådde icke», säger Armfelt, »yttra ett enda ord till honom: till den grad hafva alltid personer af detta slag varit mig motbjudande.»

I en by på andra sidan Grodno i Lithauen mötte de resande en kurir, som medförde underrättelse om afslutandet af freden i Teschen ($^{13}/_{5}$ 1779). »Jag skall aldrig glömma», skrifver Armfelt i ett bref från Warschau, »den grämelse som denna oförmodade nyhet förorsakade mig. Likväl blef jag något tröstad af de ord, som kejsar Josef skrifvit till en af sina generaler: la paix est faite, mais vous savez qu'elle est du genre feminin.»

Resan fortsattes emellertid till Warschau. Färden genom Lithauen och Polen var högst mödosam, och tillståndet i detta land väckte den unge svenskens lifliga förtrytelse. »Polackarnes frihet», skrifver han, »är upprörande genom det missbruk som deraf göres. Jag skulle hellre vilja vara slaf än hafva medborgarrätt bland ett folk, som uppför sig på ett sådant sätt . . . Aldrig kunna öfverflöd och elände erbjuda så slående motsatser som här. Den polska aristokratien, omgifven af allt hvad asiatisk och europeisk lyx har förfinadt, har vunnit detta på bekostnad af det lägre folkets slafveri och tillintetgörelse. Detta olyckliga folk är utsatt för alla möjliga slag af misshandel och särskildt för ett slags landsplåga, som synes mig mera förödmjukande än allt annat. Det är judarne, som vimla i detta land och som hafva förpaktat allt möjligt: broar, båtleder, värdshus o. s. v., och som med sin medfödda tjufaktighet förena en så vederstygglig osnygghet, att luften nästan förpestas.»

Ankomsten till Warschau skedde den 1 Juni. Efter resans besvärligheter föreföll Polens hufvudstad Armfelt såsom ett »paradis på jorden». Öfver hans skildring af vistelsen i Warschau hvilar ett skimmer af romantik: det blef för honom

»en förtrollad ö», från hvilken han nästan med våld måste slitas. Han hängaf sig här åt ett svärmeri, som höll på att få allvarligare följder, än mängden af de mer och mindre romantiska förbindelser som tillhöra hans lefnadshistoria. Berättelsen derom, af honom sjelf med förkärlek framstäld i hans efterlemnade anteckningar, kan här icke alldeles förbigås.

Först likväl några minnen från Warschau af allmännare art. Ryske ambassadören grefve Stackelberg, som vid denna tid var Polens verklige regent, mottog de resande svenskarne, hvilka till honom medfört rekommendationsbref, med utmärkelse. Han behandlade dem såsom landsmän och gamla vänner och införde dem i Warschaus förnäma verld. Stackelbergs person skildras på följande sätt i ett af Armfelts bref: »Det är en homme d'esprit, fin, stolt, högdragen och frikostig, likväl mera fruktad än omtyckt, för öfrigt ganska älskvärd, i synnerhet när han är vid godt lynne och har lust att berätta.» — Armfelt återsåg Stackelberg tolf år senare under ändrade förhållanden i Stockholm. Denne var då rysk ambassadör vid svenska hofvet, och den unge svenske officern, som i Warschau njutit hans gästfrihet, hade då genom sin konungs förtroende blifvit en af Sveriges inflytelserikaste män, åt hvilken underhandlingarna med främmande sändebud voro anförtrodda. En annan bekantskap från Warschau förnyade Armfelt under senare tid och under olika förhållanden: det var den ryske generalen Igelströms, hvars namn läses vid sidan af Armfelts i fredsurkunden mellan Sverige och Ryssland, upprättad i Werelä, sedan de förut i blodiga duster pröfvat hvarandras fältherreskicklighet.

Konung Stanislaus Poniatowski, som efter sin tronbestigning spelat den förnedrande rolen af vasall under Stackelbergs mäktiga herskarinna, mottog äfven med synnerlig välvilja Sprengtporten och Armfelt, och sade sig ega en särskild förkärlek för Sverige på grund af sin faders forna förbindelser med Karl XII. Denne konungs porträtt hängde, enligt Armfelts uppgift, i den polske konungens arbetsrum. — Konung Stanislaus hade för många personliga företräden för att icke intaga Armfelts unga sinne, ehuru denne visserligen icke var blind för det förnedrande i hans ställning och för de olyckor,

denna dragit öfver hans land. På följande sätt skildrar han i ett bref konungen och de kretsar, i hvilka han rörde sig: »Han är ganska rikt utrustad, kunskapsrik och eger i ovanligt mått ordets gåfva, t. o. m. i så hög grad att hans vältalighet räddat hans lif, då han bortfördes af de konfedererade. Han talar latin, franska, italienska, tyska och ryska såsom sitt modersmål, med samma lätthet som om han varit uppfostrad i alla dessa länder. Hans minne är utomordentligt; han svärmar för den sköna litteraturen, för byggnadskonst och målning, derjemte för sköna qvinnor och alla slag af nöjen. Man kan knappast tänka sig en älskvärdare enskild man. Men säkert är att han icke är danad för att bära en krona, och att de svårigheter och olyckor, som mött honom under hans regering, äro följder deraf. Konung sedan fjorton år tillbaka, utan att någonsin hafva regerat, alltid styrd af en rysk ambassadör, som är färdig att med vapenmakt genomdrifva sin herskarinnas vilja och utplundra hans land, motverkad af undersåtar, som äro afundsjuka öfver hans upphöjelse — hvad vill ni att han skall göra? Han har dock för sitt land gjort allt som stått i hans makt.»

»Den polska aristokratien», fortsätter Armfelt,» är artig och förekommande mot främlingar och älskar prakt och öfverflöd; deras inbillningskraft är liflig och riktad på njutningar. Passionen för qvinnor och spel är i synnerhet vanlig. Af naturen lättsinniga och ombytliga, gifva eller söka de ofta förevändning till äktenskapsskilnad, något som man har mycken smak för i detta land. Jag var en dag i ett sällskap, hvarest bland 25 gifta damer 14 voro öfvergifna af sina män. — Det täcka könet är här gudomligt; damernas bildning öfverträffar alla förväntningar. Deras toilett är gerna något vårdslös, men posten går icke oftare mellan Paris och Warschau än fruntimmersmoderna här vexla. De polska damerna äro af naturen behagsjuka och förstå att gifva något visst intressant åt sitt väsen, af hvilket äfven den mest likgiltige ofrivilligt fängslas... Med ett ord, jag skulle, för att visa huru fullkomligt sant allt detta är, gerna vilja förklara dem alla för gudomligheter, om jag icke hade — mina religiösa grundsatser!»

Målningen är, såsom man finner, gjord »con amore»; men

saknar dock icke sin udd. Det är en skildring i tidehvarfvets anda och ton, som visar förhållandena i slutet af rococons glansperiod, men med den bestämda egendomlighet, som betingats af det polska lynnet och af Polens sjunkande tillvaro såsom ett fritt folk. Det var tiden mellan Polens första och andra delning; ännu voro Polackarne stolta öfver sin frihet, ehuru den var blott ett sken, och de polska magnaterne skickade sig såsom sjelfständiga furstar, ehuru en onådig blick från Rysslands ambassadör kunde sätta dem i oro. Vid konung Stanislai hof fortsattes de yttre traditionerna från hofvet i Versailles; i umgänget hade man tillegnat sig upplysningstidehvarfvets åsigter och moral. I stora verlden var man en »homme d'esprit» om man ville vara en »homme du monde», och man hyste i Warschau lika litet som i Paris, Stockholm eller Petersburg puritanska åsigter i moralen. Men dertill kom i den polska hufvudstaden ett visst naivt, ursprungligt, half-orientaliskt element, som åt svärmeriet för de sköna kunde gifva något af fantastisk ridderlighet, hvilken tidehvarfvets glatta förståndsodling och konventionella former annorstädes hade bannlyst.

Åtminstone blef detta fallet med den 22:årige, varmblodige Gustaf Armfelt.

Det var på en fest i ett af Warschaus mest lysande hus, hos furst Czartoryski, som han gjorde bekantskap med en ung dam, hvars skönhet och djupt sorgbundna utseende gjorde på honom det lifligaste intryck. Hon tillhörde Polens högsta aristokrati; tre veckor förut hade hon lemnat det kloster, der hon blifvit uppfostrad, och hade strax derefter blifvit tvungen att ingå äktenskap med en grefve D.,* för hvilken hon hyste den största afsky. Hennes förnamn var Adelaide. Bekantskapen öfvergick hastigt till ett ömsesidigt ohejdadt kärlekssvärmeri och till ett ömmare förhållande. Berättelsen härom, sådan den föreligger i Armfelts efterlemnade anteckningar, är en roman i det 18:de århundradets stil, hvilken icke saknar något af de traditionella dragen: hemliga möten, kärleksbiljetter, framlemnade af gamla duennor, en svartsjuk äkta man,

* Endast initialen finnes utsatt i Armfelts anteckningar.

som reser på jagt och som, för att vara fullkomligt säker, under sin frånvaro inspärrar sin hustru i ett kloster och som just derigenom blir lurad. Den första kärleksbiljetten, hvilken endast innehöll orden: »je ne serai jamais qu'à toi», stacks Armfelt i handen — i kyrkan; karakteristisk för tidens polska seder var den längre fram följande muntliga förklaringen af den sköna grefvinnan, att hon ansåg detta löfte så mycket heligare som det blifvit lemnadt i Herrans tempel! Utanför det klosters ogästvänliga murar, som inneslöt den sköna, vakade Armfelt en natt, tålmodigt såsom en trogen riddare, men förgäfves; men en följande, vid midnattstid, egde de älskandes första möte rum — i klosterkyrkan.

Och derpå följde ett par veckor af kärlekslycka och — förvillelse. Vid grefve D:s återkomst yppade hans otrogna maka för honom förhållandet och de följder som deraf kunde väntas, samt förklarade att hon begärde skilsmessa. Enligt gällande lagar i dylika fall, hvilka, såsom vi sett, icke hörde till sällsyntheterna, lemnade hon sin mans hus och kunde nu fritt mottaga sin älskares besök. De båda älskande uppgjorde planen att tillsammans i hemlighet begifva sig till hennes gods i Galizien. Hon var rik; endast hennes juveler och kontanta förmögenhet skulle i Sverige hafva varit tillräckliga för att inrätta sig på en lysande fot. Den unge Armfelt byggde luftslott och drömde ej endast om kärlekens lycka, utan äfven om en lysande yttre ställning.

Under dessa svärmerier hade Armfelt nästan glömt bort att hans reskamrat Sprengtporten fans i Warschau. Sjelf ingalunda ett föredöme i frågan om goda seder, kände denne dock sina förpligtelser att vaka öfver sin unge följeslagare och hade tillräckligt fast vilja för att kunna ingripa med vederbörlig energi. Grefvinnan D:s roman hade i Warschau väckt ett uppseende, som var allt annat än angenämt för de resande svenskarne, och Sprengtporten beslöt att göra slut derpå. En vacker Juli-natt blef Armfelt under en vandring på Warschaus gator gripen af fyra beväpnade personer, som innan han hunnit sätta sig till motvärn, inspärrat honom i en vagn, hvilken i rask fart rullade framåt, under bevakning af tvenne ryttare, alltid färdiga att vid fångens minsta försök

att komma undan hota honom med pistolen i hand. Han trodde sig naturligtvis hafva fallit offer för den förorättade äkta mannens svartsjuka. Efter några timmars färd stannade vagnen i en by, och Armfelts öfverraskning blef lika stor som hans förtrytelse, då hans blickar der möttes af — Sprengtportens välbekanta resvagn och af honom sjelf. »Unge man», sade han allvarligt och med en ton som ej tillät invändningar, »jag har räddat dig; min vänskap för din far har gjort det till min pligt. Du bör för öfrigt veta att jag ernar använda alla medel för att föra dig till Breslau; der får du göra huru du behagar.» Något val fans icke; resan fortsattes till Breslau, och romanen, i hvilken planen till enlevering spelat en så stor rol, slöts med att det, trots alla protester, var — älskaren som blef enleverad.

* *
*

»Vi aflägsnade oss natt och dag», berättar Armfelt, »från detta Warschau, dit alla mina önskningar vände sig och der jag var fäst med hela min själ. Jag erinrar mig ingenting af den sorgliga resa vi gjorde: allt hvad jag vet är, att jag af sorg och trötthet var sjuk, då jag kom fram till Breslau. Fredrik den Store hade kort förut lemnat denna plats, freden var sluten; allt hopp, äfven att få komma i krig, var ute för mig; jag önskade ingenting annat än att få dö.» »Lyckligtvis», tillägger han — och ingen har bättre än han sjelf vitnat om sanningen af dessa ord — »äro kärlekssorger icke långvariga vid den åldern.» Warschau förblef dock ännu länge för Armfelt »paradiset på jorden»; han fann att Tysklands umgängesförhållanden och de tyska damernas behag ej voro egnade att vinna på jemförelsen med hvad han beundrat i Polens hufvudstad.

Så mycket mera var att lära för en blifvande krigare i Preussen, hvilket nyligen under Fredrik den Store svingat sig upp till Europas främsta militärstat. Med Sprengtporten besöktes de från sju-åriga kriget ryktbara slagfälten i Breslaus granskap. Resan från denna stad till Berlin företogs i båt utför Oderfloden till Frankfurt a. d. Oder. De sista dagarne i Juli skedde ankomsten till Preussens hufvudstad.

Äfven i Berlin öppnade sig genom svenske ministern baron Zöges bemedling den förnäma verldens dörrar för de resande svenskarne. Framför allt önskade de dock att få göra sin uppvaktning hos konung Fredrik II, den store härföraren, till hvilken samtidens krigare sågo upp med en beundran, som endast kunde öfverträffas af den misstro, med hvilken han betraktades af samtidens statsmän. På utsatt dag befunno de sig i Potsdam ansigte mot ansigte med den ryktbare mannen. Lifligt har Armfelt skildrat intrycket af hans personlighet, sådan som den föreföll under den korta audiens, som förunnades honom och Sprengtporten: hans genomträngande blick, som Armfelt på förhand beredt sig att möta, men som kom honom att glömma alla föresatser med afseende på sin hållning; hans lifliga samtal, rörliga och friska utseende, oaktadt sin ålder. Såsom en af resans märkligaste tilldragelser har han antecknat, att han vid sitt besök i Potsdam sett konung Fredrik sjelf leda en manöver med sitt garde.

Längre fram var Armfelt äfven närvarande vid den stora höstmanöver i Berlins granskap, vid hvilken den gamle fältherren förde befälet. Det var dock såsom förklädd åskådare; ty en anhållan, vederbörligen framstäld å de båda svenska resandes vägnar att såsom främmande officerare bevista detta lärorika skådespel, hade af okänd anledning icke erhållit något svar. Sprengtporten blef högst förtörnad häröfver och beslöt att lemna Berlin; Armfelt deremot ville icke låta tillfället gå sig ur händerna att, om också på den anspråkslösa platsen af en vanlig åskådare, vara närvarande.

Detta blef anledningen till att ressällskapet upplöstes — förmodligen utan saknad å någondera sidan. I Berlin hade derjemte, enligt Armfelts berättelse, förefallit ett uppträde mellan de båda reskamraterna, hvilket satte Sprengtporten i en löjlig dager. Denne, som i Warschau såsom en sträng mentor lösryckt sin unge reskamrat från hans förvillelse, hade i Berlin sjelf fallit offer för en dylik. Han hade förälskat sig i en preussisk grefvinna och hade, enligt Armfelts ord, »un peu dragonnement» gjort henne sin kärleksförklaring, men med så föga framgång att han blef visad på dörren. Hans vrede och svartsjuka vände sig mot den unge Armfelt, som han, alldeles

utan grund, enligt dennes utsago, ansåg hafva stått i vägen för sin lycka. Det var i vredesmod som Sprengtporten och Armfelt skildes, för att sedan först återse hvarandra i Paris.

För öfrigt var det ett muntert lif, som Armfelt lefde i Berlin. Hjertesorgen från Warschau var snart glömd; han var gerna sedd i den preussiska hufvudstadens förnämsta sällskapskretsar och han egnade, trogen sin vana, de sköna flitigt sin hyllning. I sällskap med några damer, tillhörande den preussiska aristokratien, reste han på hösten 1779 öfver Leipzig till Wörlitz och infördes genom dem vid det lilla hofvet i Weimar. Han njöt i fulla drag af sitt glada reselif, fritt från Sprengtportens uppsigt, i ett sällskap, der man visade all tänkbar välvilja åt den älskvärde unge svensken, och t. o. m. drog försorg att hans hopsmälta reskassa åter fyldes.

Men detta lif, så njutningsrikt det var, kunde dock icke vara ändamålet med Armfelts studieresa; och en vacker dag öfverraskades han af ett ljungande bref från sin fader, hvilken från Sprengtporten erhållit mindre tillfredsställande underrättelser om det unga krigar-ämnets sätt att använda sin tid. Detta bref innehöll den stränga befallningen att genast resa efter Sprengtporten och ånyo ställa sig under hans uppsigt; och Armfelt måste lyda, till sin egen och sitt älskvärda ressällskaps stora sorg. Han begaf sig öfver Frankfurt am Main till Strassburg, der han väntade att träffa sin mentor. Sprengtporten hade emellertid fem dagar före Armfelts ankomst rest till Paris; och denne saknade medel att fortsätta resan dit. Han fann i Strassburg en frände, kaptenen vid regementet Royal Suédois Erik Ludvig Armfelt, som redan i tjugu år varit bosatt i Frankrike och som längre fram, efter sin återkomst till Sverige, under namnet »den franske Armfelt» blef känd såsom ett af den gustavianska tidens originaler. Dennes gästfrihet kom väl till pass, och Gustaf Armfelt stannade tills vidare i Strassburg. Han använde sin tid till studier, hvartill godt tillfälle erbjöd sig, och uppförde sig, enligt egen uppgift, »très-sagement».

En bekantskap från denna vistelse i Strassburg, hvilken förnyades under en senare tid under mycket olika förhållanden, var prins Maximilians af Zwei-Brücken, då en ung officer i

fransk tjenst, känd för sina glada upptåg, sina dåliga affärer, sina älskarinnor och sitt lättsinne, sedermera konung Max Josef af Baiern. Beröringen mellan den tyske prinsen och den svenske officern var likväl icke alltid af vänskapligaste slag, ehuru en viss likstämmighet i lynne icke torde hafva saknats. Någon svartsjuka å prinsens sida — anledningen var en skådespelerska, hvilkens trohet ej var höjd öfver allt tvifvel — och några försmädliga yttranden, som han fällt om svenska nationen, höllo på att föra till en duell mellan de båda unga brushufvudena, hvilken endast bilades genom mellankomsten af en bland Strassburgs högsta militära myndigheter, »le Lieutenant du Roi». Hos ingendera qvarlemnade dock dessa ungdomsöfverilningar någon bitterhet; och då Armfelt 23 år senare såsom svensk minister i Wien uppvaktade kurfursten af Baiern,* skämtade de gladt öfver gemensamma minnen från garnisonslifvet i Strassburg och gemensamma ungdomsdårskaper.**

Alldeles fritt från dårskaper förflöt nämligen icke Armfelts lif i Strassburg, huru »sagement» han än uppförde sig. Tvisten med prinsen af Zwei-Brücken ansågs såsom en dylik; en annan var hans frieri till dottern af den ofvannämnde »Lieutenant du Roi», hvilket höll på att leda till ett enleveringsförsök, men slutade med hennes inspärrande i ett kloster och — en vänlig anmodan till Armfelt att lemna Strassburg.

* *
*

Han begaf sig till Paris tidigt på våren 1780. »I Paris glömmer man alla sorger, när man är 23 år och kommer dit för första gången», skrifver han. »Paris förenade den tiden allt som kunde behaga och förtjusa en yngling. Öfverallt väl mottagen och ansedd, ansåg jag mig som den lyckligaste af menniskor och tänkte blott på medel att få qvarblifva i ett land, som tycktes förena alla jordiska förmåner.» *** Svenske

---

* Först 1806 antog kurfursten af Baiern konungatiteln.

** Se anekdoten härom i Ridderstads Gömdt är icke glömdt, VIII: 60. Uppgiften der om platsen för deras första bekantskap är, såsom af ofvanstående synes, oriktig.

*** Armfelts tryckta sjelfbiografi, i Handl. till Sveriges nyare hist. (utg. af Adlersparre) I. 90.

ambassadören grefve Creutz mottog honom med synnerlig välvilja; och under sin vistelse i Paris förvärfvade Armfelt inflytelserika gynnare i friherre Malte Ramel och hans grefvinna, född Lewenhaupt, då stadda på resa till Sverige från Spanien, hvarest Ramel varit svensk minister. Förbindelsen med dessa, hvar på sitt sätt, inflytelserika personer blef af vigt för Armfelts framtid och synas hos honom hafva väckt förhoppningar att åter vinna sin konungs gunst, som han trodde sig hafva förlorat.

Att börja med inskränkte sig dessa förhoppningar till beviljandet af konungens förord till anställning i fransk krigstjenst under kriget i Amerika. Den expedition, som 1780 afsändes från Frankrike, hade emellertid redan afgått, innan någon anställning vunnits; och andra planer började sysselsätta Armfelts rörliga inbillningskraft. Än talar han — i bref till sin fader* — om att för alltid stanna i Frankrike och att aldrig återvända till Sverige, »hvars seder och klimat voro honom i lika hög grad förhatliga»; än ernade han företaga en resa i Flandern och Tyskland för militära studier, deröfver utarbeta en utförlig beskrifning, försedd med kartor och planer, hvilka han ernade förelägga konung Gustaf såsom resultatet af sina studieresor i främmande land. Han hoppades derigenom vinna hans bevågenhet och möjligen få anställning såsom konungens adjutant. Än åter synes tanken på en anställning vid hofvet hafva föresväfvat honom såsom ett lockande framtids-perspektiv, då utsigterna till fred ej lemnade honom tillfälle att utmärka sig på den militära banan. — Yttranden i hans bref från denna tid göra sannolikt att det var bekantskapen med Creutz, Ramel och grefvinnan Ramel, som hos honom väckt dessa sistnämnda framtidstankar.

Med Sprengtporten, som äfven vid denna tid vistades i Paris, afbröt Armfelt all förbindelse, enligt hvad han i bref till sin fader uppgifver, af »politiska skäl», derföre att Sprengtporten, som den 7 Maj 1780 erhållit afsked ur svensk tjenst, nu bestämdt räknades till de missnöjde. Tyngre än politiken torde väl hos Armfelt hafva vägt den ömsesidiga bristen på sympati och minnet af den gemensamma resans konflikter.

* Från Paris $^{21}/_{6}$, $^{4}/_{7}$ 1780.

Den enda källa för historien om Armfelts Paris-vistelse, som stått oss till buds, utgöres af några bref till hans föräldrar. De visa, huru stundom, midt i verldsstadens brusande lif och oaktadt alla framtidsförhoppningår, öfver honom smög sig en känsla af vemod, någon gång liknande lefnadstrött blasering. Hvem skulle vänta att af den lefnadsglade, njutningslystne, 23-årige Gustaf Armfelt från Paris, nöjenas stad, få höra den bekännelsen, att han »just ej hade många motiv, som kunde göra honom lifvet kärt»; och att han, på grund af ett förmodadt bröstlidande, väntade »ett säkert annalkande slut på detta elände»?* — Äfven med de sköna var han missnöjd: för sin far citerar han versen:

»Au dedans ce n'est que malice,
Ce n'est que fard par dehors;
Ôtez-leur le fard et le vice,
Vous leur ôtez âme et corps»;

och förklarar, med en verldsföraktares hela ironi, att hans tillkommande får vara »enögd, puckelryggig och ful, endast hon är rik, mycket rik».** — Af sig sjelf ger han från Paris följande porträtt: »Nu får min egen mamma se sin långe son, lika fet och frodig, mycket allvarsam, kanske melancolique, aldrig rolig, temligen belefvad, gerna ensam, icke synnerligen ordentlig, men lycklig nog att hafva den beskedligaste kammartjenare som fins.» — Detta sjelfporträtt torde, såsom de flesta dylika, mera hafva ett kuriositetens intresse, än likhetens; och Gustaf Armfelts mörka stunder i det glada Paris voro, med allt detta, helt säkert temligen öfvergående.

I sällskap med baron Ramel begaf sig Armfelt från Paris till Spa, för att der göra konung Gustaf III sin uppvaktning. De anlände dit i början af Augusti, medan den lysande »säsong», som den svenske monarkens dervaro väsentligt bidragit att framkalla, stod i sitt flor. Europas högsta aristokrati och många af samtidens märkvärdigaste — om också ej utmärktaste — personer från alla länder hade här stämt möte. Her-

* A. till sin moder, Paris $^{23}/_{7}$ 1780.
** Paris $^{24}/_{6}$ 1780.

tigen af Chartres, som då reste under namnet grefven af Joinville och som i historien under namnet Orleans-Egalité förvärfvat en föga afundsvärd ryktbarhet, suckade här för den sköna polska grefvinnan Sangurska. Här sågos furst Alexis Orlow, revolutionsmannen från 1762, segraren vid Tschesme, och hans gemål, som väckte uppmärksamhet för sitt högdragna väsen, vid sidan af den bekante äfventyraren prinsen af Nassau-Siegen, som längre fram i rysk tjenst förde befäl i kriget med Sverige. Konung Gustaf III:s väninnor från hans vistelse i Paris åtta år förut, grefvinnorna Boufflers och La Marck, sammanträffade här med markgrefvinnan af Ansbach-Baireuth, gift med konung Gustafs kusin, hvilken täflade med dem att visa sin frände uppmärksamhet. Markgrefvinnan gaf särskildt en fest för konungen till firande af årsdagen af statshvälfningen den 19 Augusti.*

En krets af damer, i hvilken konung Gustaf gerna trifdes, räknade bland sig den ofvan nämnda svenska grefvinnan Ramel, född Lewenhaupt; till den hörde äfven den älskvärda belgiska hertiginnan d'Ahrenberg, prinsessan de Croy, marskalkinnan De Muy och andra damer af den förnäma verlden. Genom grefvinnan Ramel hade Armfelt blifvit införd i denna krets och i dessa damer funnit väninnor och beskyddarinnor. Han behöfde också deras beskydd, ty oaktadt alla sina förhoppningar fann han sin konung ännu starkt intagen emot sig. Det berättas att, då konungen en dag, på väg till grefvinnan Ramel, på hennes balkong varseblifvit Armfelt midt ibland ett hos henne samladt sällskap, han ändrat sin kosa och farit den sköna grefvinnans balkong förbi, för att undvika att råka Armfelt. Detta var naturligtvis ett tecken till afgjord onåd, och vållade Armfelts väninnor icke ringa bekymmer. Damerna lade sig emellertid ut hos monarken för sin älskvärde riddare, och det dröjde icke länge, innan förhållandet ändrade sig.**

* Se rörande lifvet i Spa 1780 Body, Gustave III aux eaux de Spa, samt Dalbergs bref till Scheffer, tr. i Ahnfelt, Ur svenska hofvets och aristokratiens lif IV. 42 o. f.

** Se Schinkel, Minnen ur Sveriges nyare historia I: 278. Till och med den surmulne Dalberg fann behag i den unge Armfelt vid hans första uppträdande i

Konung Gustaf var, såsom konung af Sverige, smickrad af den utmärkelse, som visades den unge svensken af så många damer, tillhörande de högsta umgängeskretsarne i Spa. Han fann snart att den unge officern, som han förut ansett så föga lofvande, utvecklat sig till sin fördel, och att en ung man med Armfelts sätt att vara, qvickhet och medfödda älskvärdhet skulle kunna blifva en prydnad för hans hof. Han anade att han i honom skulle finna en man efter sitt sinne: liflig, fyndig, med en inbillningskraft som kunde följa hans egen. Dertill kom att han var vacker som en Apollo, egde ungdom, helsa, gladt lynne — allt egenskaper, som hos konung Gustaf vägde tungt i vågskålen.

Det blef nu ej längre fråga att placera fänriken baron Armfelt på ett landtregemente eller att undvika att sammanträffa med honom i societeten. Tvärtom: han skulle återvända till Stockholm och tillhöra konungens närmaste omgifning; då den späde kronprinsen följande året skulle lemnas åt manlig uppfostran, skulle Armfelt blifva en af hans kavaljerer.

Allt detta blef beramadt i Spa,* innan Armfelt i slutet af Augusti 1780, i sällskap med familjen Ramel, lemnade denna plats och konung Gustaf, hvars ynnest han så hastigt förvärfvat, för att snart återse honom i Sverige.

* *
*

Besöket i Spa hade varit af afgörande betydelse för Gustaf Armfelts framtid. Hans framtidsplaner hade tagit bestämdare form, och det dröjde ej länge innan han intog den plats vid sin konungs sida, som i Sveriges historia förenat Armfelts namn med Gustaf III:s. Från denna tid eger skildringen af hans lif allmännare historiskt intresse, ehuru det till en början

---

Spa. Han skrifver till Scheffer: »I baron Ramels följe är en baron Armfelt vid gardet, som i 2 à 3 år rest och prometterar att kunna göra sitt fäderneslan tjenst, om det skulle behöfvas.» (Ahnfelt, anf. st. 53.)

* Enligt Armfelts egen uppgift. (Autobiografi, anf. st. I: 91. Jfr. dock Sparres uppgift att det var på hans föreställning om nödvändigheten af en tredje kavaljer hos kronprinsen (i Juli 1781), som Armfelt blef utnämnd till denna befattning (Crusenstolpe, Hist. tafla öfver Gustaf IV Adolfs första lefnadsår, s. 13).

mera egnades åt hofvets nöjen än åt statens angelägenheter. Hans ungdom hade hittills förflutit i jemförelsevis obemärkta förhållanden; men denna ungdoms öden, sådana de af honom sjelf tecknats, torde kunna lemna månget bidrag till rätta förståndet af den historiske mannens personlighet, med sina lysande sidor och sina fel. Ett och annat drag till tidens seders historia torde ock vara att hemta derur.

Detta ungdomslif hade varit rikt på äfventyr af hvarjehanda slag, och obetänksamheten hade i dem haft största delen. Kärleken — eller kanske rättare, för att begagna tidehvarfvets eget uttryckssätt, galanteriet — hade tidigt ingripit i detta skiftesrika lif, liksom ännu långt efteråt. En föresyn i goda seder hade han visserligen icke varit, den yngling, som vi med ledning af hans egna anteckningar följt från Finland till Karlskrona, från Stockholm till Warschau och Paris. Men ingenting har han heller gjort för att dölja hvad han i ungdomsöfverdåd felat; tanken att synas moraliskt bättre än han var, förblef honom alltid främmande. Han var öppen och obetänksam, och följde gerna ögonblickets ingifvelse. Men under öfverdådet och lättsinnet i tidens stil och efter dess sed, skymta tidigt drag af ridderligt sinne och fosterlandskänsla. — Den 23-årige gardesfänriken hade sett mera af verlden än de fleste jemnårige; han hade också på vissa områden hunnit en mognad, som var vida öfver hans år, medan han på andra ännu länge fortfor att vara yngling. De samtida bref, han efterlemnat, visa i många stycken ett klart förstånd och en vaken iakttagelseförmåga, och månget af dem låter ana, att af den yngling, som nedskrifvit dem, skulle blifva en man, som ej räddes att gå stora uppgifter till mötes.

Vid sidan af Gustaf Armfelts ljusa, ungdomliga bild skymtar under sista skedet af dessa ynglingaår i bakgrunden Göran Sprengtportens skumma gestalt: en mognad man, som för felen i sin enskilda vandel icke hade ursäkten af ungdomligt lättsinne, och som — till förtrytelse för den unge reskamraten med det ridderliga sinnet — smidde ränkfulla planer mot konung och fosterland med ryska generaler och landsmän, som svikit sin ed. Fosterlandsförrädarens bild kan ej verka tilldragande, icke ens innan han tagit ut det steg som

skilde honom från sina gamla förbindelser. Men dubbelt sympatetiskt verkar vid hans sida intrycket af den unge Gustaf Armfelts liffulla personlighet, som i ungdomsåren, så väl som på äldre dagar, huru vexlande än de intryck voro, som från främmande länder och omgifning trängde sig på honom, dock i främsta rummet var Svensk och Finne, redo att offra allt för fosterlandet.

II.

I Gustaf III:s hof.

(1780—1783.)

Gustaf III:s hof hade ännu vid början af 1780-talet bibehållit mycket af sin första glans. Hänryckningens tid var visserligen förbi; de betänksamme hade börjat skaka på hufvudet öfver konungens förmenta brist på intresse för allvarligare sysselsättningar, och misshälligheterna inom den kungliga familjen hade för en tid kastat en mörk skugga öfver det glada lifvet. Men om tecken till det annalkande ovädret sålunda icke alldeles saknades, så var det ännu långt till dess utbrott.

Ännu var glädjen en hemmastadd gäst i konung Gustafs hof, der det fina lefnadsvettet och det glada skämtet gerna trifdes tillsammans med snillet och talangen, och konungens lysande personlighet gaf sin egendomliga pregel åt lustbarheter och fester i tidehvarfvets smak. Oxenstjerna och Schröderheim, Kellgren och Adlerbeth stodo alla konungens person mer eller mindre nära; deras skaldegåfva och fyndighet gaf ökad glans åt hofvets fester; och Bellmans yra skämt svärmade vid mer än ett tillfälle i denna krets af snillen. — Stora verldens skick och seder uppehöllos med värdighet af en och annan bland rådsherrarne från gamla tider, en Ulrik Scheffer, en Karl Sparre, en Axel Fersen, hofvets ständiga gäster, som dolde sina betänkligheter under förbindliga manér, ehuru de

helst på afstånd betraktade det brokiga lifvet; samt af män, sådane som öfverhofjägmästaren grefve Karl Fersen och friherre F. W. Ridderstolpe, hvilka grånat i hoftjensten och i dess traditioner. Talrikast var dock denna ungdom, med hvilken konungen älskade att omgifva sig, »konungens smekungar» såsom de äldre plägade benämna dem, och med hvilkas öfverdåd han enligt deras åsigt mer än tillbörligt såg genom fingret.* Det var en brokig skara af olika gestalter och skaplynnen, denna ungdom: den ridderlige H. H. von Essen, den energiske Munck, som gifvit hofsqvallret så mycket att tala om, Bror Cederström, den sedan så bekante »krigspresidenten», den älskvärde, tidigt fallne Peyron, De Besche, en af de mest bemärkta, men ej derföre mest aktade af denna ungdomliga skara, Fabian Wrede, sedermera fältmarskalken, hofstallmästaren Claes Rålamb, Karl Borgenstjerna — för att ej nämna flere af den tidens unga hofmän. Det var dessa, som under en senare generation företrädesvis uppehöllo de gustavianska traditionerna, de flesta ej utan heder, oaktadt äldre samtidas klander.

Och hofvets damer mottogo ännu gerna konungens och hans vänners ridderliga hyllning. Den lifliga hertiginnan af Södermanland och hennes väninna, den vackra Sophie Fersen, grefvinnan Ramel, född Lewenhaupt — Armfelts beskyddarinna från Spa —, grefvinnorna Meijerfelt, Höpken och Löwenhielm, Kellgrens »gratier», förskönade ännu hofvet med sin fägring och sitt lefnadsvett; och bland de nya stjernor, som under 1780-talets första år började lysa på hofvets firmament, märktes framför andra den sköna och lifliga Magdalena Rudenschöld.

Men kulisserna af det lysande skådespelet hade äfven sin frånsida. Oaktadt de leende minerna och det höfviska skicket hos dessa herrar och damer med pudrade hufvuden och lätta sidendrägter fans hos dem föga känsla af enhet och sammanhållning. I efterverldens ögon ega dessa gustavianer en gemensam, skarpt utpreglad tidstyp; men sins emellan kände de sig under Gustaf III:s tid föga solidariska. Personlig tillgifvenhet,

* Sjelf har han i ett karakteristiskt yttrande till N. v. Rosenstein antydt förklaringsgrunden: »I Sverige behöfver man låta ungdomen vara litet näsvis. Folket är tungt, och det är blott ungdomen, som kan upplifva ett sällskap.» (Nordins Dagbok s. 240, tr. i Hist. Handl. utg. af Samf. f. Skand. hist., Ny följd, 6.)

vare sig för dramats hufvudperson, den snillrike konungen, eller för de öfriga medspelande, hörde till undantagen. Partihatet från frihetstiden glimmade ännu under askan, till och med inom hofvets kretsar. Dess vapen under Gustaf III:s tid voro så mycket farligare, som de smiddes i hemlighet: smygande förtal hade aflöst de bistra riksdagsdebatterna, handskrifna paskiller med de nedrigaste insinuationer trädde småningom i stället för det ohejdade utgifvandet af stridsskrifter under frihetstidens sista år. Och umgängestonen hade betänkligt urartat till ett lättfärdigt lekande med den närmaste omgifningens goda namn och rykte. I hopsmidande af kränkande rykten egde man en uppdrifven färdighet, och det blef småningom likgiltigt, mot hvem det lättfärdiga talet vände sig, endast tillfälle erbjöds att göra sig lustig på andras bekostnad. Knappast någon undgick sin plats i dagens »chronique scandaleuse». Dagboksanteckningar öfver sqvallret hörde ock till tidens moder; och hvar och en aldrig så litet skrifkunnig ansåg sig kallad att skrifva memoirer för efterverlden och att göra »portraiter» af sin omgifning — hellre målade »en laid» än »en beau». Denna »médisance» var ett af de fulaste dragen i tidehvarfvets leende och sminkade anlete. Samtiden fäste vid dessa rykten ofta ej mer uppmärksamhet än de förtjente, och öfverdrifterna inneburo genom sig sjelfva sitt korrektiv. Men efterverlden har tagit för goda en mängd af dessa berättelser, som blifvit hopspunna dels af illvilja, dels af lättsinne. Fruktansvärdt har detta lyte i Gustaf III:s tidehvarf hämnat sig genom den ännu mångenstädes rotfästade tron på dess seders lastbarhet och förvildning och föreställningen om en verklig råhet i tänkesätten under ytans förfining.*

* *
*

---

* Det kan i detta sammanhang förtjena erinras hvad en af de aktningsvärdaste män i Gustaf III:s hof, kammarherren grefve C. J. Ekeblad (sedermera landshöfding och generallöjtnant), i ett förtroligt bref 1782 skrifver till sin hustru, med anledning af ett fullkomligt ogrundadt, förklenligt rykte rörande hertig Carl och fröken Sophie Fersen, hvilket bevisligen härledde sig från en af hofvets missnöjda damer: »Accusations réciproques des femmes qui disent des horreurs d'une de l'autre, et les propos lestes des hommes qui s'épuisent en méchancetés et en mauvais propos sur le tout, font qu'en verité, la société brillante de la cour a un

Sådan var den omgifning, som skulle emottaga den unge Gustaf Mauritz Armfelt, då han på hösten 1780, efter mer än tvenne års frånvaro, återsåg Sveriges hufvudstad. Hofvet blef under mer än ett årtionde den verld, i hvilken han lefde. Han såg under denna tid den skimrande byggnaden småningom förlora sin glans; han såg den vackla, och hjelpte sin konung att hålla de remnande spillrorna tillsammans, till dess han slutligen efter konung Gustafs död, sjelf en spillra, slungades undan, för att under nya skiften gå sitt ödes vexlingar till mötes.

Det dröjde likväl ännu någon tid, innan Armfelt erhöll den anställning vid hofvet, hvarpå han efter sitt sammanträffande med konung Gustaf i Spa kunde hoppas. Han tillbragte en del af hösten 1780 hos sina vänner och beskyddare från vistelsen i Paris, baron Ramel och hans grefvinna, sammanträffade på Ramels egendom Hvidarp i Skåne med konungen, som tagit hemvägen från Spa öfver Holland, och erhöll hans befallning att inställa sig i Stockholm. En allvarsam förkylning, ådragen genom oförsigtighet och ovana vid det nordiska klimatet, höll honom kort efter ankomsten till hufvudstaden länge vid sjukbädden, och först i April 1781 kunde han skrifva till sin far att han vore återstäld och hans bröst utan fara.* Före sjukdomen hade han för något kortare tid åtföljt hofvet till Gripsholm, och konungens gryende vänskap visade sig sedermera i talrika förfrågningar om hans helsa och i en viss otålighet att få se honom vid hofvet.

Omsider i Juli 1781 erhöll Armfelt sin första anställning vid hofvet; det var såsom kavaljer hos den två och ett halft

ton si pervers et si ennuyeux qu'on doit s'estimer bien heureux d'en être éloigné» ($^{26}/_{9}$ 1782). Några dagar förut hade han skrifvit: »Här skrattas åt allt; så snart det har det minsta air af galanterie, är allt förlåtet af en société, som på den sujetten är af en obegriplig legereté». (E:s bref till sin hustru, i K. Bibl.). I sina bref har Ekeblad dock mer än en gång sjelf, utan att vilja det, skattat åt tidens lyten i detta afseende.

* Under sitt tillfrisknande sysselsatte han sig (enl. bref till fadren $^{19}/_{1}$ 1781) med utarbetandet af sin resejournal, hvilken han ernade utföra i tre delar, af hvilka en skulle omfatta vistelsen i Paris. Denna journal, af hvilken möjligen de bref-afskrifter, som legat till grund för reseskildringen i föregående kapitel, utgjort ett fragment, har ej blifvit bevarad.

år gamle kronprinsen Gustaf Adolf, som kort förut flyttats ur fruntimrens vård och nu skulle anförtros åt manlig uppfostran. Detta experiment i barn-uppfostran väckte icke utan skäl betänkligheter inom hofvet: den späde fursten kunde i intet afseende snarare än andra barn af samma ålder anses böra undvara qvinlig betjening af den art, som förekommer i barnkammaren. Han hade, jemte barnets naturliga älskvärdhet och oskuld, sin ålders alla olater och var ej fri från dess oundvikliga osnygghet. Uppgiften att deltaga i denna barnkammar-uppfostran var sålunda hvarken lätt eller angenäm och måste ofta nog pröfva en mans tålamod. Lyckligtvis delades bördan af fyra.

Högsta ledningen anförtroddes åt riksrådet baron Fredrik Sparre, som sjelf i yngre åren varit uppvaktande kavaljer hos konung Gustaf i dennes späda barndom, en man, hvars snillegåfvor visserligen icke gjorde honom lämplig till uppfostrare af en ung furste vid mognare år, men hvars nit och pligttrohet vid uppfyllandet af sina barnkammarsysslor äro höjda öfver allt tvifvel. Med den minutiösaste noggrannhet har Sparre för hvarje dag antecknat den kungliga barnkammarens tilldragelser och de stormar, som föreföllo vid den lilla höghetens af- och påklädnad, icke ens förglömmande att anteckna, när — beneficium ventris kom på olaga tid. Sällan hafva väl utförligare protokoll varit förda öfver mera alldagliga händelser; säkert var deras offentliggörande såsom historiska urkunder något hvarom samtiden icke drömde, knappast ens författaren. Det har emellertid skett — om än endast i utdrag*; och bland den samvetsgranne guvernörens långrandiga anteckningar finnes bevaradt ett och annat drag af intresse äfven för vår uppgift. — Armfelt hade i Sparre sin chef under uppvaktningen i barnkammaren, liksom tolf år senare, då Sparre var rikskansler och Armfelt svensk minister i Italien. Deras första beröring medförde endast ömsesidig tillfredsställelse, något som visserligen icke kan sägas om den sistnämnda, såsom längre fram skall visas.

* I Crusenstolpes Historisk Tafla öfver konung Gustaf IV Adolphs första lefnadsår, hvaraf de utgöra den väsentligaste delen.

Armfelts utnämning till kavaljer hos kronprinsen väckte uppseende och hos de äldre inom hofvet betänkligheter,* hos de yngre afund; — platsen var nämligen förenad med den jämförelsevis höga rangen af öfverste. Medgifvas måste att en 24-årig gardeslöjtnant syntes föga lämplig för en plats, der tålamodet så ofta måste tagas i anspråk och som medförde sysselsättningar, så mycket som möjligt olika hans lefnadsvanor. Hans båda kamrater, öfversten baron C. A. Wachtmeister och öfverstelöjtnanten grefve A. F. Stackelberg, voro betydligt äldre; den sistnämnde hade derjemte uppfostrat egna barn. Kavaljererna hade hvardera vakten en vecka och aflöstes i tur och ordning.**

Den nye kavaljerens början såsom barnskötare var föga lofvande. Den lille prinsen var vid dåligt lynne och helsade Armfelt med ett slag vid örat redan första dagen af dennes tjenstgöring, derföre att han ej blef — buren på armen, såsom brukats af fruntimmers-uppvaktningen, samt visade de första dagarne en afgjord benägenhet att skrika, spjerna emot och köra sin nye skötare på dörren. Småningom vande »Monseigneur» sig vid det nya behandlingssättet, till hvilket hörde bestämdhet och lugn, hotelser med riset och stundom handgripliga tillrättavisningar. Sparre prisar i sina anteckningar Armfelt framför de andra kavaljererna för hans uppfostringsmetod: »hans hurtiga och föga krusande fasoner med prinsen äro lämpliga att borttaga både klemighet, lättja och spotskhet». Efter några månader vann han det kungliga barnets tillgifvenhet: hans egen ungdom, hans glada och älskvärda väsen förnekade icke sin dragningskraft äfven på detta späda

---

* Se t. ex. Fersen, Hist. skrifter V: 38. Hans yttrande om Armfelt och hans kamrat grefve Stackelberg, att »de voro två unga nybörjare utan uppfostran eller någon merit och af en krass okunnighet» är ett af de vanliga utbrotten af hans vresiga lynne och skäligen obefogadt. Stackelberg var då 38 år och hade i arméen hunnit graden af öfverstelöjtnant; med Armfelts kunskaper torde det ingalunda hafva varit sämre beställdt än med de flesta samtidas, snarare tvärtom, hvilket här ofvan anförda utdrag af hans bref och anteckningar kunna bevisa.

** De åto (naturligtvis för hofvets räkning) vid Sparres bord, hvarest enligt dennes anteckning serverades »6 fat om middagen och 5 till aftonen». I penningelön åtnjöto kavaljererne 250 r:dr, guvernören 1,000 r:dr sp. (Crusenstolpe, anf. st. 10, 261.)

sinne. Sjelf kände han sig äfven fäst vid den lille kronprinsen. I en dagboksanteckning från slutet af 1781 yttrar han sig med värme öfver Gustaf Adolfs godhet, lifliga sinne och mogenhet för sin ålder. »Jag förestälde mig», tillägger han, »att detta barn saknade känslighet, men jag har bedragit mig; ty när man lär honom, att det är hans skyldighet att först vara menniska och sedan prins, visar han det bästa hjerta och det böjligaste lynne, i stället för att han annars är en envåldsherskande despot, ur stånd att erfara någon annan känsla än vreden.»

Karakteristiken af det tre-åriga barnet eger intresse: dess sista ord träffa in på den till mognare år komne mannen, som under tidernas lopp glömt bort Armfelts nyttiga lärdom, att »först vara menniska och sedan furste».*

Äfven Armfelt förde, såsom nyss nämndes, en dagbok, af hvilken fragmenter, från vintern 1781—82 samt från delar af åren 1783—84, äro bevarade. Äfven han har antecknat åtskilliga barnkammar-interiörer, ehuru de ej på samma sätt utgöra hufvudsaken, som i Sparres dagbok. Sitt förnämsta intresse ega dessa anteckningar derigenom att de visa Armfelt under början af sin bana i Gustaf III:s hof. Ännu var han blott den älskvärde unge mannen, som konung Gustaf gerna såg i sitt granskap och med hvilken han gerna samtalade, och som å sin sida skref sig till minnes hvarom samtalen rört sig och tacksamt erinrade sig bevisen på den beundrade monärkens välvilja. »Jag känner mig lycklig», skrifver han den 9 Nov. 1781, »hvarje gång konungen vill tala med mig, derföre att hans samtal alltid äro de mest lärorika jag känner . . . Han öppnar sällan munnen utan att säga något förbindligt, och i detta afseende har jag intet att beklaga mig.» Äfven konungen fann å sin sida nöje i Armfelts lifliga svar. »Kungen förnyade mig sina försäkringar om sin ynnest», heter det, »och på samma gång om »son goût pour la conversation, surtout quand il ne trouvait pas des oui-dà». Han föreslog Armfelt

* En annan dagboksanteckning från något senare tid bevarar ett karakteristiskt drag från Gustaf IV Adolfs barndom. Det heter d. 22 Maj 1783: »Kristi Himmelsfärdsdag ympades kopporna på H. K. H. Kronprinsen, som trodde sig hafva en militärisk blessyr och ansåg sig rätt lycklig att blifva förbunden.»

att gemensamt tillbringa vinteraftnarne med läsning och med samtal öfver det lästa.*

För gemensam läsning och studier lemnade det förströdda hoflifvet föga utrymme, men de förtroliga samspråken fortforo; och Armfelts anteckningar om dem visa nogsamt att den njutningslystne monarken och den lefnadsglade unge hofmannen ej sällan afhandlade ämnen af allvarligare beskaffenhet, än man på grund af gängse föreställningar kunnat vänta. En dag t. ex. diskuterade man, enligt denna dagbok, länge frågan om kyrkoceremonier: konungen framhöll, karakteristiskt nog, den åsigten att predikan icke borde betraktas såsom annat än bihang till gudstjensten i sin helhet. Ofta föll talet på historiska ämnen, hvarvid konungen väckte förvåning genom sitt utomordentliga minne. Den praktiska lefnadsfilosofi, som var ett älsklingsämne för 18:de århundradets tankeutbyten, var ej heller främmande för Gustaf III:s och Armfelts förtroliga samtal. Följande anteckning förtjenar bevaras: »Samtalet föll på hämnd och deraf föranledd blodsutgjutelse: konungen ansåg att den största synd mot Gud vore att hämnas, och att det blod, som götes af hämndlystnad, aldrig förblefve utan straff, enligt den 'jus talionis', som genomgår historien.» Politiska frågor voro naturligtvis icke heller uteslutna från dessa samtal; och konung Gustaf började tidigt gifva Armfelt förtroende af sina planer, ehuru det ännu dröjde länge, innan han tog honom till rådgifvare. Anmärkningsvärd är en anteckning (från November 1781), att konungen under ett samtal om Danmark gifvit Armfelt del af vissa »idéer, som aldrig skola anförtros åt papperet, men som fylde mig med förvåning öfver konungens stora vyer och vidtgående planer». Historien har afslöjat hemligheten och visat hvarpå dessa planer gingo ut.

Under dessa förtroliga tankeutbyten och den dagliga samlefnaden grundlades den ömsesidiga tillgifvenhet, som längre fram blef af betydelse ej blott i de båda vännernes historia, utan äfven i Sveriges. Hos ingen af de bland Armfelts jemnåriga, som utgjorde konungens omgifning, funnos i så hög grad förenade älskvärda umgängesgåfvor med intellektuel begåfning — Schröderheim, Oxenstjerna och Adlerbeth voro alla åtskil-

* Armfelts dagbok 12, 13 Nov. 1781.

liga år äldre —; och Armfelt var sålunda en välkommen tillökning i denna krets, hvarest hans inflytande hastigt växte. Samtiden ansåg, och under början af Armfelts bana helt säkert med rätta, att hans hufvudsakliga uppgift vore »att hålla kungen vid godt humör»; och mången beklagade att konungen i honom funnit en allt för villig bundsförvandt i sin böjelse för flärd och nöjen, liksom längre fram för vidtgående politiska planer. Tvifvels utan hvilade dock deras inbördes förhållande på en djupare grund än sällskapsnöjenas och tidsfördrifvets: de förstodo hvarandra ej mindre i allvarets stunder än i glädjens. Det fans mellan dessa båda rikt begåfvade män en ömsesidig sympati, som ej blott berodde derpå att de i ovanlig grad förenade tidehvarfvets företräden i frågan om yttre skick och umgängesbildning. I mycket olika, voro de i det hela likstämda; båda egde de till sitt förfogande en snabb tanke och en sällsynt rörlig inbillningskraft, hvilken helst riktades mot stora mål, ofta utan att taga svårigheterna i betraktande, stundom äfven utan att vara för mycket nogräknad om medlen till målets vinnande. Konungen var den äldre och erfarnare, och Armfelt fogade sig efter hans vilja, stundom med betänksamhet, någon gång knotande, men alltid med beundran för Gustaf III:s snille, inför hvars öfverlägsenhet han böjde sig. Ingendera, hvarken konungen eller gunstlingen, var fri från personlig ärelystnad, äfven i dess mindre ädla form, fåfängan; men ofta sammanföllo dess lockelser med tanken på Sveriges ära och storhet. Båda vågade de tänka stort om sitt land och dess framtid; båda voro de, med sina förvillelser och sin franska bildning, äkta söner af det folk, om hvilket det fordom kunde sägas, att det var »för storverk fallet». I farans och bekymrens stund, på slagfältet och i rådkammaren, visade Armfelt, ej mindre än hans kunglige vän, mannamod, arbetsamhet och beslutsamhet.

Redan några månader sedan Armfelt gjort sitt inträde vid hofvet, hade man fäst uppmärksamhet vid den ynnest, hvarmed han bemöttes af monarken, och innan ett år förflutit, nämndes han såsom dennes förklarade »favorit». Men afunden följde konungagunsten hastigt i spåren. I början gerna sedd af alla för sitt glada, otvungna väsen, blef Armfelt snart före-

mål för oblida omdömen, då det skönjdes att han skulle blifva en på ett helt annat sätt inflytelserik person hos konungen än den öfriga skaran af lifpager och unga officerare, som utgjorde dennes omgifning. Den nye gunstlingen erbjöd många anfallbara punkter: hans lättsinne, aldrig bemantladt, hans ärelystnad, hans öfvermod, i känslan af konungagunst och personliga företräden. Derjemte var han i högsta grad oförsigtig: i hetta och öfverilning undföllo honom yttranden, som kunde och borde väcka anstöt. Det kunde då till och med hända att han tillät sig utlåtanden om sin kunglige vän och välgörare, hvilka begärligt uppsnappades och antecknades såsom bevis på otacksamhet; och hans infall öfver sin omgifnings svagheter och löjliga sidor voro ofta retsamma nog.

Låtom oss höra några af de karakteristiker af Armfelt under hans gunstlingsperiod, hvilka tiden bevarat. Främst bland dem kan förtjena anföras hvad den unga och spirituella hertiginnan af Södermanland i sin dagbok* antecknat redan i Juni 1782, vid början af hans bana. »Jag tror att hans hjerta i grunden ej är elakt», heter det, »men han har ett väsentligt fel, som fördunklar hans bättre egenskaper: det är lusten att lysa med sin qvickhet; för ett infall skulle han kunna uppoffra allt, och detta gör honom elak. Han har mycket briljant i sin qvickhet, ger lifliga svar, har en lätt och behaglig konversation och saknar icke kunskaper, samt resonnerar ganska bra, fastän stundom som mängden af unga herrar.» Skarpt klandrar hon den unge gunstlingens öfvermod och anmärker att han redan nu börjat taga en beskyddarton såsom förklarad favorit.

I likhet med hertiginnan erkände de flesta bland Armfelts samtida, äfven hans förklarade fiender, hans älskvärda umgängesgåfvor; men derhän inskränkte sig ock erkännandet hos många. Kammarherren grefve Adolf Hamilton, den bekante memoirförfattaren, som i Armfelt såg »en ny Sejanus, uppväxt vid den moderne Tiberii sida» (!), talar om hans »vackra figur, rödlätta ansigte och öppna uppsyn», hvilken »dolde den ofantligaste ärelystnad under ett gladt och otvunget umgängessätt».** Och skalden J. G. Oxenstjerna, som med

* Eriksbergs arkiv (MS.)

** Hamiltons anekdoter. (Ups. Bibl., MS., s. 264.)

missnöje tillskref Armfelts inflytande, att befattningen med utrikesärendena småningom undandrogs kanslipresidenten, tillskrifver den ynnest, Armfelt vunnit, dennes »verkliga artighet i societeten, hans röst, hans sqvaller, hans infall, med dyrkan hörda af några pager».* Adlerbeth ger följande bild, mörkt färglagd, men relativt opartisk, af Armfelt under hans ungdomsår: »vacker, glädtig, begifven på nöjen och uppfinnare af nya, kitslig, fåfäng och ostadig, men af godt hufvud och begrepp, när han orkade använda det», derjemte »tilltagsen, vårdslös, vällustig, slösaktig, omättlig af penningar, emedan han egde omättliga behof».** I samma anda yttrar sig Ekeblad, som prisar hans snille såsom »eldigt, qvickt, satiriskt» och hans »qvicka geni, som supplerade bristen på studier»; men bittert klandrar hans »fritänkeri, lika stort i moralité som i religion», för hvilket intet var heligt, hans slöseri och hans hämndlystnad, hvilken sistnämnda egenskap han ansåg såsom ett hufvuddrag i hans karakter.*** — Endast den alltid missnöjde Fersen, som lika bittert hatade Armfelt som Gustaf III, har icke ens ett berömmande ord för Armfelts yttre skick och väsen; »baron Armfelt, tjock om lifvet, utan hållning och behag», heter det om hans yttre; hans moraliska karakter tecknas på följande sätt: »denne gunstling, som med ett dåligt hjerta, en oförskämdhet utan allt återhåll och en djup okunnighet, förenade ett naturligt förstånd och hela lågheten hos en smickrare, studerande alla sin herres svagheter och tillegnande sig dem».†

Dessa omdömen, hvilka, om de också delvis kunna innehålla någon sanning, dock ännu mera tjena att bestyrka hvad ofvan blifvit anfördt om förtalets blomstring i hofkretsarne under Gustaf III:s tid, härröra alla från personer, som med missnöje sett konungagunstlingens hastiga lycka, fastän mer än en af dem räknats så väl till hans som konungens vänner. Väl kan det emellertid här förtjena erinras hvad hertiginnan af Södermanland, — hon hörde sjelf ingalunda, såsom vi sett, till

* Oxenstjerna, Mitt minne, (Ups. Bibl., MS., s. 8).

** Adlerbeth, Historiska Anteckningar I: 23.

*** Ekeblad, Gustaf III och hans gunstlingar, s. 15—17. Den sistnämnda beskyllningen, för hämndlystnad, torde kunna tillbakavisas såsom fullkomligt ogrundad.

† Fersen, Hist. Skrifter V: 136, 149.

Armfelts vänner — om honom yttrar i en dagboksanteckning från 1783. »En förklarad gunstling är icke älskad i något land: det är nästan en olycka att vara en konungs gunstling; det medför hat, och man undgår ej smädliga beskyllningar. Då nu ingen af dem som konungen gynnat, varit på en så förtrolig fot med honom som baron Armfelt, så har heller ingen varit så afundad; också utspridas dagligen om honom kränkande rykten, hvilka mycket skada honom i allmänna omdömet.»

I en helt annan ton gå utsagor af samtida, hvilka, fjerran från hofvet, icke haft anledning att med missunsamma blickar betrakta Armfelts framgångar, och som under senare tider sett prof af hans fosterlandskärlek och dugande kraft.* Sant och vackert yttrar om Armfelt och konung Gustaf den förres vapenbroder, den sedan så ryktbare Georg Adlersparre: »Den oväldiga sanningen fordrar det erkännande, att från hofkretsen till arméen utgick en man, som vid de i senare tider uppkomna vådor visade sig ega ej allenast en orubblig trohet mot sin välgörare, utan äfven klokhet, kraft, rådighet och mod under faror och svårigheter. Äran att hafva till vigtiga värf begagnat en gunstling, hvars förnämsta egenskaper tycktes vid första påseendet utgöras af personliga behag, qvickhet och vitter bildning, tillhör ostridigt denne konung.» **

* *
*

Låtom oss, med ledning af det ofvannämnda dagboksfragmentet, kasta en blick i Armfelts dagliga lif vid hofvet under julen 1781—82, således i begynnelsen af hans bana. Inga särskildt minnesvärda tilldragelser utmärka denna tidpunkt, snarare en viss frånvaro af festlig anstrykning; och anteckningarna innehålla inga djupsinniga reflexioner eller utarbetade skildringar. I hast nedkastade på papperet, äro de tvifvels utan icke beräknade för främmande ögon. De här meddelade utdrag*** kunna tjena såsom prof på fram-

---

* Se t. ex. Barfod, Märkvärdigheter, Ristells Anekdoter, Tornerhjelms »Armfeltiana» i »Gömdt är icke glömdt», H. 8, m. fl. Jfr E. M. Arndt, Schwedische Geschichten s. 172.

** Handl. rör. Sveriges nyare hist., utg. af Adlersparre, I: 28.

*** I öfversättning; detta fragment är ursprungligen skrifvet på franska.

ställningssättet, på samma gång som de i någon mån äro upplysande för lefnadsvanorna vid hofvet.

Den 22 December (1781)... Alla menniskor voro ute och sprungo efter julklappar; kungen var ute både för- och eftermiddagen för att köpa sådana. Jag åt middag hos honom, sjelf tredje. Sedan vi stigit upp från bordet, talade jag med honom öfver en timme. Vi voro icke alldeles af samma tanke i vissa frågor, i synnerhet då jag påstod att vår fria författning vore chimerisk och att vårt lands välfärd uteslutande berodde på monarkens dygder. Konungen hade en liten supé, och aftonen var mycket munter.

Den 24 December... Konungen åt icke middag förr än kl. 1/2 4, hela dagen lifligt sysselsatt med att ordna attrapper och ett synnerligen vackert uttänkt lotteri. Vi voro vid supén, konungen och drottningen inberäknade, 30 personer. Julklapparna och attrapperna räckte till klockan slagit ett, innan lottdragningen begynte. Alla vunno någonting, möbler eller nipper; för min del fick jag en urkedja af vackra perlor. Vi skildes icke förr än kl. 3, och jag fick konungens tillstånd att bära en ring med kronprinsens hår, med vilkor att den återlemnas i händelse af dödsfall. Grefve Karl Fersen och hans grefvinna fingo hvardera en präktig ring, och grefvinnan Karl Piper en briljanterad medaljong; Munck fick en del af en silfverservis; grefvinnan Löwenhielm, som gaf kungen en vacker present, erhöll kungens porträtt i riddardrägt, något som höll på att återupptända kriget mellan de två systrarna, ty grefvinnan Höpken kunde knappt styra sitt raseri.* — —

Den 1 Januari 1782. Kanonerna spelade från klockan 8 till 9, gardet lossade salvor, alla officerare voro utan syrtuter och soldaterna utan kapprockar, fastän det var 28 grader kallt. Nyårsvisiterna, ehuru de voro aflysta, gingo sin vanliga gång; men kungen stannade i sängen, ursäktande sig med hufvudvärk. Jag åt middag med honom vid hans säng, helt allena, och han tycktes vara vid godt lynne. Då jag

* Ett par dagar förut hade Armfelt antecknat om dessa båda firade hofdamer: »On remarque que depuis quelque temps la comtesse Höpken cherche à s'attacher M:me de Löwenhielm; on ne sait pas quoi conclure de cette union, mais les spéculateurs en craignent un orage.»

lemnat honom, begaf jag mig till Börsen, der det var ganska kallt och mycket folk; prinsessorna, som varit på besök hos kungen, kommo dit också. Före kl. 8 återvände jag till kungen, hvarest Monvel läste upp sin »Bayard»; grefvinnorna Fersen och Klinckowström voro der, fastän H. M:t låg till sängs. Midt i allt detta anlände drottningen, högst öfverraskad att der finna dessa damer, och damerna icke mindre förlägna öfver att träffa henne. Hon stannade emellertid qvar med det öfriga sällskapet, ända till dess klockan slagit 10. Efteråt steg kungen upp, och vid supén voro endast grefve Oxenstjerna, Borgenstjerna och jag. När desserten var serverad, befallte kungen pagerna att afträda, hvarefter han berättade för oss om det aktstycke, som rikets ständer vid 1756 års riksdag tvungo konungen att underteckna. Sedan språkade vi om hvarjehanda, och slutade med att anmärka att enkedrottningen icke hade skickat någon för att komplimentera konungen vid det nya årets början. Omsider kl. 2 skildes vi åt. — Stackelberg var på vakt hos kronprinsen, som var beskedlig och stilla. — —

Den 3 Januari. Jag låg till klockan 1, derföre att jag sedan några dagar varit starkt förkyld. Till middagen var jag hos kungen, som talte mycket om försoning med enkedrottningen, om drottningens grossesse o. s. v. Efter middagen hade baron Stjerneld enskild audiens, för att tala med kungen om en vigtig sak mellan riksrådet (Fr.) Sparre och honom. Grefve Oxenstjerna och jag, vänner af dem båda, hade gjort allt för att afstyra honom härifrån; men då han vidhöll sin föresats, hade vi satt oss i sinnet att förebygga att saken finge en ledsam vändning. Slutligen efter supén talte jag med kungen om nödvändigheten att skydda sin sons guvernör, såsom för öfrigt en ärans man . . . Efter många öfverläggningar fram och tillbaka beslöts att grefve Oxenstjerna skulle underhandla för att göra slut på tvisten.* Der-

---

* Rörande misshälligheten mellan Fr. Sparre och Stjerneld upplyser Fersen (V: 81) att den haft sin grund i det undvikande svar, denne sistnämnde erhållit på sitt frieri till Sparres myndling, den rika fröken Adlerfeld. Huru föga sannolik hans i sammanhang dermed lemnade uppgift är, att Armfelt gemensamt med

efter talade kungen om Munck och hans giftermål i Alströmerska slägten, om anledningen hvarför Bielke icke ville hafva riksmarskalksstafven, om riksrådet Karl Sparres snedsprång och om hans del i den kallsinnighet, som varit emellan kungen och prins Karl, m. m. Slutligen skildes vi, alla öfverens och kungen mycket belåten med oss.

Den 4 Januari . . . Vid bordet talte kungen mycket om olika politiska ämnen. På aftonen gaf man på franska spektaklet »Turcaret», som mycket roade alla menniskor. Sedan var supé hos kungen, hvarvid inträffade att bredvid kungen suto till venster grefvinnan Brahe, till höger grefvinnan Fersen och bredvid henne grefve Brahe, samt bredvid dennes fru grefve Fersen. Hvem skulle ha trott 1756, att sonen till en konung, som var tvungen att bedja en enskild man att få behålla sin krona, skulle sitta till bords med samme man, sedan denne tagit hufvudet af en person, hvars barn suto vid hans sida!

Den 5 Januari . . . Kungen talte om drottningens grossesse såsom fullkomligt säker och om vår blifvande Drottningholmsvistelse i sommar, om m:me Boufflers' stundande besök i Sverige o. s. v.; sedermera vid middagsbordet samtalades om Englands regeringssätt och lagar. Efter middagen hade jag ett långt samtal med grefve Oxenstjerna, då han redogjorde för sin underhandling med riksrådet Sparre, hvarmed vi, såsom jag förutsagt, alla voro nöjda. Stjerneld hade samtidigt sin explikation och han gick derifrån högst belåten. Vi superade hos kungen och han tycktes vara vid godt lynne,

---

Stjerneld uppgjort en plan att enlevera den 17-åriga damen, visas dels af Armfelts här omförmälda bemödande att ställa tvisten med Stjerneld till rätta till Sparres belåtenhet, dels af det vänliga förhållande, hvari han länge fortfor att stå till denne sistnämnde. Det kan förtjena nämnas, att Armfelts anteckningar upplysa att han sjelf någon tid förut haft planer på den rika arftagerskans hand, dertill föranledd af konungens uppmaningar. Han fann henne icke »inexorable», men fick undvikande svar. Någon tid derefter synes emellertid en vändning i den skönas förhållande till Armfelt ha inträdt, möjligen föranledt af Stjernelds större framgång, och Armfelt uppgaf sina giftermålsplaner. Fröken Adlerfeld gifte sig 1783 med hofstallmästaren frih. Claes Rålamb. — Fersens historia, hvilande på lösa rykten och hofsqvaller, visar sig sålunda här, såsom mångenstädes, oförenlig med de fakta som framläggas af trovärdiga källor.

fastän H. M:t har börjat få för mycket smak för nattvak. Vi skildes ej förr än klockan slagit ett.

* *
*

Det synes af dessa anteckningar, huru obetydliga de i sig sjelf äro, i huru hög grad konungen för Armfelt utgjorde den medelpunkt, kring hvilken allt rörde sig. I icke mindre grad var detta fallet under perioder af ett mera festligt lif inom hofkretsarne, än den här skildrade.

Bland hofvets nöjen var det, såsom kändt är, företrädesvis de dramatiska, som länge utgjorde föreningspunkten mellan konung Gustaf och Armfelt; i dem hade den senare tillfälle att visa sin uppfinningsgåfva och sitt glada lynne. I det dramatiska sällskap, som konungen bildat under vintern 1781—82 under namn af »förbättringssällskapet för svenska språket» — de missnöjde kallade dess medlemmar på spe »les savants» — blef Armfelt en bland de ifrigaste deltagarne. Om han egde skådespelarens anlag i högre grad än mängden af samtida inom hofvet, till hvilkas allmänna umgängesbildning i viss grad hörde teatervana, kan lemnas osagdt. Hans utseende och otvungna väsen fingo väl ersätta hvad som brast i djupare uppfattning och studium. Axel Fersen fann honom visserligen »tafatt» och misslyckad; men hans kritik var i allmänhet icke den blidaste.*

Stundom voro dessa teaternöjen groteska nog. Ett bref från hertiginnan af Södermanland (i början af Juni 1782)** upplyser att man vid en af henne, i samråd med Armfelt, arrangerad »fête» för konungen varit betänkt på att anförtro Armfelt en fruntimmersrol, för att kunna åstadkomma någonting »saillant et comique», men förslaget strandade mot svårigheten att finna kläder, som passade åt en »si gros personnage». Längre fram — det var vid en fest på Gripsholm i Oktober 1782 för prinsessan Sofia Albertina, såsom blifvande abbedissa af Quedlinburg — realiserades förslaget. Schröderheim, Armfelt

* Se Fersen, anf. st. V: 133, 136, 154.

** Tryckt hos Crusenstolpe, Carl XIII och Hedvig Charlotta s. 39.

och ryttmästaren Jernfeltz, alla begåfvade med godt hull och resliga gestalter, helsade prinsessan i spetsen för ett långt tåg af klosterdamer, såsom — prostinnor från hennes stift med höga funktioner. Armfelt förestälde »soeur prieure» och Schröderheim »soeur oratrice»; tillsammans sjöngo de en helsningssång till prinsessan på kökslatin, afbruten af oupphörliga skrattsalvor.* Utan tvifvel bör abbedissan hafva funnit prostinnornas välmåga båda godt för stiftets.

Året 1783 var inom Gustaf III:s hof särdeles rikt på teaternöjen. Det var detta år som konungen, enligt Fersens ord,** »under tiden mellan måltider, levéer och supéer, då konungen visade sig publikt, var innesluten med Armfelt, sysselsatt med författareskap för teatern». Huru mycken öfverdrift som ligger i detta påstående, må lemnas derhän; visst är att antalet teaterstycken, som detta år flöto ur konungens penna, var ovanligt stort. »Gustaf Adolfs ädelmod» — vid sitt första uppförande kalladt »Lars Sparres och Märta Banérs kärlekshandel» —, »Helmfelt», »Odin och Frigga» samt »Gustaf Adolf och Ebba Brahe» tillhöra alla detta år. Gustaf III anförtrodde gerna älskarerolerna i sina stycken åt sin nye gunstling, som i så hög grad egde alla yttre företräden. Det kan förtjena erinras, att denne såsom Lars Sparre i »Gustaf Adolfs ädelmod», då stycket första gången uppfördes den 11 Januari 1783 på Gripsholm, hade till motspelande hoffröken Hedvig de la Gardie, som två år senare blef hans maka. I prologen till »Helmfelt» förestälde Armfelt Apollo.

Men det var icke blott såsom medspelande i konungens och andras stycken, som Armfelt egnade sig åt dramatisk konst. Tidigt började han sjelf göra sig bemärkt såsom tillställare af lustbarheter af hvarjehanda slag, bland hvilka det teatraliska elementet, enligt tidens gällande sed, ej kunde undvaras. Konung Gustaf såg gerna att hans omgifning också i sin ordning gåfvo honom fester, äfven om kostnaden togs ur hans egen ficka, och uppmuntrade gerna hvarje anlag för vittert författarskap. »Den fest som jag gaf för konungen», skrifver Armfelt till

* Hedvig Charlottas dagbok. (Eriksbergs arkiv.)

** Anf. st. V: 148.

sin far ($^1/_{11}$ 1782), »och som icke kostade mig ett öre, var rätt lyckad och Deras Majestäter yttrade sitt välbehag genom att ropa på författaren.» Det synes sannolikt att denne var Armfelt sjelf.

Den lefnadsglade unge hofmannen öfvade nämligen vitterlek, på det sätt som tidehvarfvets sällskapsbildning älskade. Det dagliga samlifvet med konungen och deltagandet i hans vittra sysselsättningar kunde ej annat än utveckla de anlag åt detta håll, som naturen jemte så mycket annat slösat på konungagunstlingen; och hans fyndighet och naturliga smak ersatte hvad som felades i literär bildning. Dock voro hans vittra begåfning och intressen visserligen icke egnade att höja honom öfver den spirituelle dilettantens ståndpunkt; och hans ärelystnad — huru höga mål den eljest kunde sätta sig — var ej heller någonsin riktad åt det literära området. Bland Armfelts papper, så väl från äldre som yngre år, finnas likväl åtskilliga smärre poemer och dramatiska utkast, dock mest i fragmentarisk form; ännu flera omnämnas i hans brefvexling, hvilka tiden icke bevarat. De flesta hafva sin upprinnelse från festliga tillfällen vid hofvet eller i enskilda kretsar.*

Ett af dessa tillfällighetsstycken har, med Armfelts namn förenadt, gått till efterverlden och har till och med gifvit anledning till en literärhistorisk fejd mellan forskare i våra vittra häfder. Det är vaudevillen »Tillfället gör tjufven», uppförd första gången vid hofvet den 8 April 1783. Armfelts papper gifva intet direkt bidrag till kännedomen om tillkomsten af detta stycke; motsägande uppgifter i samtidas anteckningar och traditioner hafva deremot bidragit att framkalla tvistefrågan, om Armfelt verkligen varit författare till detta dramatiska alster, hvilket, i motsats till så många af dess syskon, länge hållit sig på den svenska scenen och eger märkvärdigheten att vara ett af de första och bästa prof på svensk vaudeville-diktning i folkton.

Kändt är att Karl Israel Hallman, författaren till »Kasper och Dorotea», »Korporal Ölbom» m. fl. burleska teaterstycken,

* Se om Armfelts vittra begåfning uppsatsen »Armfelt och Leopold» af Elof Tegnér i tidskriften Samlaren 1881.

af många ansetts såsom författare af »Tillfället gör tjufven», och att stycket sedan länge finnes upptaget bland dennes samlade skrifter. Betviflas kan väl knappast, på grund af Hallmans egna och andra samtidas uppgifter, att denne på något sätt haft del i styckets utarbetande och att han sjelf ansett sig som dess verklige författare — något som han så mycket mindre brytt sig om att dölja, som han ansåg sig hafva blifvit mindre frikostigt belönad för sin möda. Men intet berättigar dock till antagandet att Armfelt, utan all grund, tillegnat sig äran af styckets författande. Hans andel i dess utarbetande kan måhända hafva varit liten nog; men intet bevis har blifvit framlagdt för att icke dervid kan hafva egt rum ett samarbete af det slag som ofta, så väl under konung Gustafs tid som sedermera, förekommit i dramatiskt författarskap. Såsom festens lycklige arrangör, hvilken gifvit idén till det hela och lagt hand vid större eller mindre detaljer, kan han väl sjelf hafva ansett sig såsom det lilla teaterstyckets upphofsman; att han ej såsom sin medhjelpare framstälde en person, som icke tillhörde hofkretsen, behöfver icke anses såsom afsigtligt literärt bedrägeri.*

---

* Den fest, då »Tillfället gör tjufven» först uppfördes, var ursprungligen förberedd till firande af hertiginnans af Södermanland födelsedag den 22 Mars 1783, men blef till följd af hertigens af Småland död uppskjuten till den 8 April, då den egde rum på Ulriksdal. På samma gång uppfördes Gustaf III:s »Helmfelt». »Tillfället gör tjufven» trycktes s. å. i Stockholm anonymt, med uppgift på de spelandes namn (Armfelt utförde älskarens, bonddrängen Pelles rol, grefvinnan Hamilton älskarinnans, Bellman marktschreierns, ryttmästaren Jernfeltz prostinnans, o. s. v.). Ryktet att Hallman vore dess författare spriddes hastigt nog och finnes omnämndt några dagar derefter i en dagboksanteckning af hertiginnan af Södermanland (anförd i en uppsats af C. C:son Bonde i Nya Dagl. Allehanda 1878 $^{3}/_{12}$). Stycket tillhörde emellertid hofvets repertoir och uppfördes der åtskilliga gånger. Först 1788 spelades det offentligen. Uppgiften om Hallmans författarskap synes emellertid rätt snart hafva råkat i glömska, och Armfelt ansågs såsom författaren, äfven af dem, för hvilka det borde hafva varit välkommet att kunna påbörda honom ett bedrägeri. I de bekanta och ofta citerade »Caracteristiques de 1788» heter det om »Sveriges Antinous», Armfelt: »kompilatör af en fars, har han skaffat sig rykte af bel esprit». Och Fersen, som fann att stycket »var utan sammanhang, hoptråckladt af bröllop i en by, kärleksintrig mellan en bondflicka och en bondpojke, en marknad och taskspelare, alltsammans slutande med en bondpolska», och som i sammanhang med denna redo-

Dock — här är icke platsen att längre uppehålla sig vid detta omtvistade författarskap, öfver hvilket literaturhistorien säger sig hafva »fällt sin dom», än på den ena sidan, än på den andra. Armfelts historia erbjuder vigtigare tvistepunkter än denna; och säkert är att han föga kunnat ana att denna fråga skulle blifva föremål för de lärdas kontroverser. Sjelf synes han aldrig hafva fästat någon vigt vid »Tillfället gör tjufven», lika litet som vid de andra tillfällighetsskämt, med hvilka han bidrog att öka sällskapsglädjen inom hofkretsarne.* Sannolikt hade hela saken också råkat i glömska, om icke i striden blifvit inblandadt ett vida större författarnamn än både Armfelts och Hallmans. Det är Johan Henrik Kellgrens. Dennes bekanta, Armfelt egnade poem »Till en förnäm herre, som skrifvit ett teaterstycke»** har nämligen genom ett groft missförstånd blifvit ansedt såsom en bitande satir mot konungagunstlingen, hvilken för öfrigt, såsom vi sett,*** var Kellgrens ungdomsvän. Endast fullkomlig obekantskap med samtida förhållanden eller afsigtlig misstydning kan förklara en dylik

görelse utlåter sig på det bittraste sätt om Armfelts person och karakter, vet icke att berätta ett ord om det förmenta bedrägeriet. Han var dessutom så föga underrättad, att han uppgifver Schröderheim såsom författare af »Tillfället gör tjufven» och Armfelt af tvenne andra stycken, »Masqueraden» och »Kaffehuset» (Fersen, V: 151, 170.). — Hela frågan föll småningom i glömska, till dess Hammarsköld och Stjernstolpe ett godt stycke in på 1800-talet ifrigt började förfäkta Hallmans författarskap. Frågan framkallade en tidningspolemik 1821, der den från båda sidor skärskådades. Sedermera hafva C. W. Böttiger i sitt »Minne af Kellgren» (Sv. Akad. Handl. D. 45) och G. Ljunggren i »Sv. Vitterhetens häfder» (III: 100) bestämdt häfdat Armfelts författarrätt, medan C. Eichhorn i en uppsats om K. I. Hallman (Nya Sv. Studier, s. 54 o. f.) lika bestämdt påstått att denne vore författaren och att Armfelt hvarken »såsom planläggare eller i någon mån medarbetare» varit deri delaktig. En förtjenstfull utredning, som håller en medelväg mellan dessa påståenden, hvilken torde komma sanningen närmast, föreligger i Warburgs literaturhistoriska studie »Om författarskapet till Tillfället gör tjufven» (Göteborgs Vet. o. Vitt. Samhälles Handl., häft. 16).

* Ur ett bref från Armfelt till prinsessan Sofia Albertina ($^{16}/_{5}$ 1788, Eriksb. arkiv) kan förtjena anföras följande: »Le prologue (till Oxenstjernas 'Les trois Sultanes', kort förut uppförd vid en hoffest) que j'ai l'honneur de vous envoyer, est d'un pauvre auteur qui depuis 'Tillfället gör tjufven' n'a rien écrit.»

** Kellgrens Saml. skr. (1860), II: 190.

*** Se ofvan, sid. 7.

uppfattning. Kellgrens helsningstal till Armfelt i Svenska Akademien vidrör Armfelts författarskap till detta stycke i ordalag, som ej kunna misstänkas vara ironiska; Kellgrens medtäflare, Leopold, har efterlemnat icke ett, utan många poemer till Armfelt, hvari dennes vittra författarskap vidröres, liksom i det Kellgrenska; och ingen har heller ansett dem hafva varit skrifna i ironiskt syfte. Samtiden hade sett för många prof af Armfelts vittra sällskapstalang, för att bestrida den; och icke ens hans fiender hafva nekat honom qvickhet och uppfinningsgåfva, särskildt i anordnande af teaternöjen.

I sammanhang med frågan om Armfelts vittra författarskap må här beröras frågan om hans delaktighet i ett annat literärt företag, nämligen i redaktionen af tidningen »Musernas försök». Fersen berättar att en i denna tidning införd »beskymfande libell», hvilken genomgått n:r 3—10 och var riktad mot öfverståthållaren baron Karl Sparre, polismästaren Sivers, statssekreteraren Schröderheim och regeringsrådet Zibet, blifvit hopsmidd af Armfelt »i samråd med en sekreterare Stjerncrantz och kornetten Ehrenmalm, samt att konungen hade läst och gillat dessa nedriga artiklar, innan de skickades bort att tryckas».* Då saken väckt förargelse, måste Ehrenmalm, tidningens utgifvare, göra afbön hos dem han skymfat och blef aflägsnad från Stockholm, oaktadt Armfelt lagt sig ut för honom. Fersens berättelse är efter vanligheten kryddad med några bittra utlåtelser öfver konungen och hans gunstling för deras deltagande i en sådan »infami», slutande med den romerske talarens välbekanta uttryck af sedlig förbittring: »o tempora, o mores!»

Hela denna berättelse är i och för sig högst *osannolik;* och gör man sig den mödan att taga kännedom om den ifrågavarande smädeskriften,** så befinnes det att den derjemte är

---

* Fersen, Hist. Skrifter V: 147, 148.

** Ett fullständigt exemplar af »Musernas försök» (högst sällsynt) finnes i Kongl. Biblioteket. Tidningen utgöres i sin helhet af 22 nummer, af hvilka det sista utkom den 29 Mars 1783. Dess innehåll är skäligen underhaltigt, och dess form röjer visserligen intet understöd från konung Gustafs vittra umgängeskrets. En stor del består af öfversättningar från franskan och engelskan af moraliserande satirer. Tonen är i allmänhet mycket konungsk, hvilket väl i främsta rummet gjort tidningen förhatlig för konungens fiender och utan tvifvel gifvit anledning

osannfärdig, och ingenting annat än ett bevis på huru den gamle partiledaren, med all sin låtsade sedliga harm, plägade umgås med sanningen. Möjligen kan Armfelt hafva haft någon personlig bekantskap med den tidningens utgifvare, som

---

till påståendet att Gustaf sjelf haft sitt finger med vid dess redaktion. Enligt Fersens ord skulle åtta af tidningens 22 nummer (n:o 3—10) hafva innehållit den nämnda skandalskriften. Nu befinnes det emellertid att hvarken i n:r 3—10 eller i något annat af tidningens nummer, tvenne undantagna, finnes ett enda ord, som kan tydas såsom hänsyftning på någon af de nämnda personerna. Först i n:o 13 finnes en uppsats om »polisen i Kanton», hvarest mandarinen *As-re-pa's* lastbara lefnad och egennytta i bjerta färger finnas afmålade; och i n:o 16 skildras i en »dröm om en resa till Elyseiska fälten» huru denne mandarin står till rätta för sina brott och strängt dömes af Minos. Der får äfven en jesuit »af låg börd, prestson från Cadix eller annorstädes från södra delen af Spanien», sin stränga dom, derföre att han försnillat kejsarens, »den store Fohis», enskilda medel. Vidare nämnes belackaren Pasqvinus, som »vågat försmäda en regent, som är förordnad af försynen att styra sig och de andra», och en Brahmin, som hittat himmelrikets nycklar på Nybrogatan i Peking, men funnit »hittarlönen alldeles icke kristlig». Att med mandarinen *As-re-pa*, hvars många äfventyr med det täcka könet på ett skandalöst sätt framhållas, åsyftats öfverståthållaren baron Karl Sparre, torde väl ega sin riktighet, och samtiden kände väl att denne i öfrigt så förtjente mans vandel i detta afseende icke var klanderfri. Med »jesuiten», som försnillat konungens medel, »prestsonen från södra Spanien», skulle möjligen menas skåningen Zibet, konungens handsekreterare; och »Brahminen,» som fått »hittarlön» för »himmelrikets nycklar», skulle syfta på Schröderheims pastoratshandel. Om emellertid dessa hänsyftningar af samtiden förstodos, så är emellertid just deras beskaffenhet sådan, att minst af alla konungen och Armfelt borde kunna misstänkas för delaktighet deri. Att konungen personligen icke var utan missnöje med Sparre, hafva vi sett af det föregående (s. 54); men föga kunde det vara med regeringsmaktens intresse förenligt att öka missnöjet i hufvudstaden mot ordningens stränge upprätthållare, lika litet som att fästa uppmärksamhet vid pastoratshandeln eller att låta allmänheten tro att Zibet stal ur det kungliga schatullet. Orimligheten häraf är uppenbar. Lika litet kunde Armfelt, som sjelf ej var främmande för missbruket med pastoratshandeln, vara angelägen om dess omtalande; och Schröderheim tillhörde ännu hans personliga vänner. Det sistnämnda kan man visserligen icke säga om riksrådet Karl Sparre, hvilken i honom, åtminstone någon gång, funnit — en rival. Men Armfelt hade mera än de flesta anledning att önska att förhållanden af denna ömtåliga beskaffenhet ej vidrördes. Dessutom borde hans ställning till Karl Sparres broder Fredrik Sparre, hans närmaste förman, hafva manat till försigtighet. Att denne sistnämnde, som stod sin broder mycket nära, ännu länge fortfor att behandla Armfelt med välvilja, bevisar ytterligare att han ej ansåg honom delaktig i smädeskriften.

var född finne och anstäld vid ett finskt regemente; och detta har varit en välkommen anledning till sqvallret. Hvarken Schröderheim sjelf eller någon annan af de gustavianska memoirförfattarne hafva ett ord om denna »infami» af konungen och hans gunstling. Det har varit Fersen förbehållet att uppduka denna orimliga dikt för efterverlden. Samtiden skulle väl knappast hafva trott, att Gustaf III och Armfelt år 1783 — långt innan de ömsesidiga paskillernas blomstringsperiod åren 1788—89 — skulle hafva utgifvit smädeskrifter om en af konungens högste förtroendemän och om ett par af dem som tillhörde deras dagliga omgifning. Den gamle riksdagskämpen, som hade skäl att vilja hämnas den behandling, han undergick 1789, hoppades att efterverlden, mindre kritisk, skulle anse anteckningar om denna och andra sqvallerhistorier såsom — »historiska skrifter».

Det anförda torde emellertid kunna visa, att man tidigt i det missnöjda lägret kastat sig öfver den nye gunstlingen med de vapen, som stodo till buds: sqvallrets och förtalets. Redan så tidigt som 1782 synas inom hofvet försök hafva varit å bane att grumla förhållandet mellan honom och konungen. Ryktet visste — af okänd anledning — att berätta, att han förlorat konungens gunst. Ett besök, som Armfelt under sommaren 1782 gjorde i Finland, uttydes såsom ett tecken till onåd. Sjelf hade han hört ryktet derom och var, då han i Juli återvände till Drottningholm, oviss huru han skulle blifva mottagen. »Jag var likväl», skrifver han öfvermodigt nog till sin far (den 27 Juli 1782), »mycket säker på den hållning jag borde iakttaga och uppträdde likt en Cesar, fordrande hedersbetygelser såsom triumfator.» Konungens mottagande vederlade alla misstankar om onåd: »han yttrade», berättar Armfelt, »man säger att vi ej längre äro goda vänner; för min del vet jag ingenting derom». Vi skrattade hjertligt åt alla dessa historier, och kungen försäkrade mig om sin bevågenhet, sin vänskap och om det nöje han erfor af att återse mig». Hofkretsen, i början tveksam, blef högst öfverraskad, då konungen, efter ett långt enskildt samtal med Armfelt, under hvilket han öppenhjertigt redogjorde för alla om-

ständigheter vid enkedrottningens nyss timade död,* vid utträdet högt förklarade sin tillfredsställelse med Armfelts återkomst.**

Befordringar, snabbt följande hvarandra, gåfvo äfven uttryck åt konungens ynnest. 1782 befordrades Armfelt till kapten vid gardet, följande året till kammarherre hos konungen samt till öfverstelöjtnant i arméen och generaladjutant af flygeln; denna sistnämnda fullmakt är daterad Parola Malm i Finland den 25 Juni 1783. Samma år fick den nye kammarherren värdigheten af en bland »konungens sex öfverste kammarjunkare», vid instiftandet af detta hofembete. Med Armfelts plats vid hofvet var förenad rangen af generallöjtnant. Befordran är onekligen hastig för den som tre år förut varit fänrik.

Dessa framgångar kunde ej annat än öka den afund, som redan var en följd af gunstlingskapet, i synnerhet som dessa utmärkelser icke kunde synas vara lämpliga belöningar för Armfelts sällskapliga talanger. Dertill kom att ryktet berättade, och visserligen icke utan all grund, att han förstod att draga äfven andra fördelar af sitt gunstlingskap. Med

* Armfelts utförliga redogörelse härför (i bref till fadern) öfverensstämmer i allt väsentligt med de kända berättelserna af Ekeblad (Gustaf III och hans gunstlingar, s. 25 o. f.) och i bilagorna till Fersens skrifter, D. 5. Rörande hertig Karls sätt att mottaga underrättelsen om moderns död — han erfor den först vid sin hemkomst till Drottningholm — berättar Armfelt, att hertigen höll på att svimma, då han först erfor nyheten, men — »après une heure de conversation tout était à merveille, et on riait beaucoup plus qu'on ne pleurait. Il paraît, tillägger han, que la perte du duc n'est pas extrêmement grande, vû la manière dont sa mère le traitait toujours».

** Dylika rykten om plötsligt iråkad onåd upprepades med längre och kortare mellanskof många gånger under det återstående tiotal af år, som Armfelt tillbragte i Gustaf III:s hof. Han delade deri gunstlingars vanliga öde vid hof, der monarkens vilja är ensamt bestämmande. Sjelf kan han under senare tid ofta hafva gifvit anledning dertill, då han, såsom nämndt är, i uppbrusande ögonblick icke vägde sina yttranden till och om konungen. Ryktena om Armfelts förestående fall voro i synnerhet vanliga under de sista åren af Gustafs regering. Karakteristiska i detta afseende äro i synnerhet yttranden i Nordins Dagbok (anf. st. 177, 183 m. fl. st.); äfvensom i Schröderheims anteckningar (108), i bref från Schröderheim till Ekeblad 1790 (i K. Bibl.). Se äfven Crusenstolpe, Carl XIII: 243, m. fl. Konungen sjelf skämtar öfver ett dylikt rykte 1784 (Bref till Armfelt, tr. i Hist. Handl. XII: 1.). Hans brefvexling med Armlelt visar i allmänhet att, om förhållandet någon gång varit grumladt, konungen alltid varit angelägen om vänskapens bibehållande.

konungens goda minne drefs af Armfelt och Schröderheim en indrägtig handel med lediga tjenster, särskildt med pastorater. Armfelt har i sin sjelfbiografi erkänt detta förhållande och deraf lemnat en förklaring, på samma gång som han erkänt det skamliga i detta missbruk. »Salig konungen», heter det, »var allt sedan revolutionen omgifven af en mängd unga karlar, hvilka utgjorde hans sällskap, åtnjöto hans godhet, men hade litet eller intet att lefva af, ehuru deras varelse vid hofvet nödvändigt skulle förorsaka dem utgifter. H. M:t hade sällan penningar och mycket pensionärer m. m. att underhålla; det blef således en omöjlighet att af handkassan hjelpa alla dessa unga herrarna. Schröderheim föreslog medel, och de antogos, i början tacitement, sedermera med mindre scrupule. Pastorater såldes nästan utan urskiljning och jag, som flera andra, fick del häraf... Jag begärde aldrig af konungen någon sådan grace, ty jag tyckte det var skamligt. Men Schröderheim, både mig med- och ovetande, gjorde flera affärer i mitt namn, och jag stod i publiken på samma lista som han bland grace-försäljare. Mindre yr och oförsigtig, hade jag förr kommit ifrån denna stora och skadliga oordning; men jag, som syndare en général, sköt upp min förbättring till lägligare tillfälle.»* — Armfelt, öppenhjertig, lättsinnig och öfvermodig som han var, aktade ingalunda nödigt att hålla dessa föga hedrande transaktioner hemliga, hvarken dem, hvilkas vinst tillföll honom sjelf, eller andra, och ryktet minskade icke föreställningarna om utsträckningen af missbruket, helst som Armfelts öfverflödiga lefnadssätt syntes fordra hemliga förvärfskällor. Oviljan vände sig derföre i främsta rummet mot honom. Enligt egen uppgift var det Armfelt, som längre fram (efter 1786 års riksdag) öfvertalade konungen att göra slut på dessa missbruk.**

* Sjelfbiogr., anf. st. II: 106. Det uppgafs att en del inkomster af pastoratsförsäljningen användes tillbestridande af teateromkostnader. Hertiginnan af Södermanland berättar (Oct. 1783) ett infall af Armfelt med afseende härpå, hvilket ej kunnat undgå att väcka förargelse: »Armfelt a dit tout haut un jour sur le théâtre, étant habillé pour la representation: Je porte la dépouille de tel et tel prêtre.» Jfr. Fersen V: 175, hvars uppgifter dock icke torde böra tagas efter bokstafven. — För bestridande af kostnaderna för den utländska resan 1783—84 sades äfven, att köpesummorna för försålda pastorater blifvit anslagna.

** Se dock Geijer, Gustavianska papperen III, 2 afd.: 97, och Beskow, Gustaf

Under dessa förhållanden var det emellertid naturligt att Armfelts förord tidigt började sökas i befordringsangelägenheter. Hans egen far anlitade honom 1782 såsom underhandlare hos konungen vid frågan om sin utnämning till landshöfding i Åbo, så väl som sedermera i en och annan fråga rörande finska förhållanden*; och konungagunstlingens beskydd söktes från många håll, redan under början af hans bana. I allmänhet lände detta till föga fromma för hans personliga ställning; inflytandet hos konungen löntes ofta med otack, stundom med personlig ovilja hos dem, som anlitat hans medverkan. Och det öfvermod, som var en bland den unge gunstlingens största svagheter, fick genom denna maktställning en näring, som var allt annat än helsosam för hans personliga utveckling.

Utöfver enskilda angelägenheter och befordringar af mindre vigt sträckte sig emellertid icke Armfelts inflytande under större delen af 1780-talet. I politiska frågor erhöll han, såsom vi sett, tidigt del af konungens planer; men någon andel i deras utförande erhöll han först under ett senare skede.

* *
*

Det minnesvärda året 1783, som medförde konung Gustafs historiskt ryktbara möte med kejsarinnan Katharina i Fredrikshamn och längre fram hans italienska resa, hvilken ansetts beteckna vändpunkten i hans regering, var äfven för Armfelt en minnesrik tid. Han åtföljde sin konung på den resa till Finland, hvars ändamål var mötet i Fredrikshamn, och han utsågs äfven att deltaga i den utländska resan. Något inflytande på de politiska angelägenheter, som sammanhängde med dessa resor, hade han visserligen icke och synes hafva

III, Afd. II: 200 o. f. Förtjensten af pastoratshandelns afskaffande torde egentligen böra tillskrifvas Nordin. Jfr. Crusenstolpe, Morianen III: 6, hvars insinuation med anledning af Armfelts här införda yttrande synes föga befogad.

* Enligt A:s bref till sin fader. Någon gång förekomma i dessa bref antydningar om den mycket omtalade pastoratsförsäljningen. Det heter t. ex. ($^3/_1$ 1782): »Carenius aura Limmjocki, mais il faut qu'il paye 2,000 dal. Je n'en veux pas un liard. Schröderheim n'est pas seul pour partager cette somme; et si Carenius ne donne pas cet argent, on en trouvera d'autres qui le payeront avec plaisir.»

varit temligen främmande för konungens planer. Men med vaket öga följde han hvad som tilldrog sig omkring honom, och har efterlemnat dagboksanteckningar öfver båda dessa resor, hvilka ega allmännare intresse och som redan blifvit af den historiska forskningen uppmärksammade.*

Kändt är, att konung Gustaf väntade stora politiska resultat af sin öfverläggning med kejsarinnan i Fredrikshamn. Hans planer voro vidtgående: de åsyftade ett anfall mot Danmark, hvilket han hoppades skulle medföra Norges eröfring, och till hvilket han ville utverka kejsarinnans samtycke. Till gengäld ville han förbinda sig att i det hotande kriget mellan Ryssland och Turkiet icke ställa sig på det sistnämndas, Sveriges gamla bundsförvandts, sida. Bekant är äfven att Katharina afböjde Gustaf III:s förslag i denna riktning, och att från mötet i Fredrikshamn i sjelfva verket kan dateras den spänning mellan de båda nordiska monarkerna, som slutligen bröt ut i öppen fejd.** Den mest förekommande artighet kunde icke alldeles dölja bristen på öfverensstämmelse. Katharinas följeslagarinna till Fredrikshamn, den ryktbara furstinnan Daschkoff, dömde rätt, då hon om kejsarinnans möte med Gustaf III antecknade: »Jag måste tillstå att jag icke tror på uppriktigheten mellan krönta hufvuden. Oaktadt alla de resurser, som förstånd, qvickhet och den utsöktaste artighet erbjuda, blir tiden dock till slut lång. Derjemte måste politiken göra en dylik daglig sammanvaro förlägen och tryckande.»*** Äfven Armfelt märkte nogsamt på konungens lynne, efter sammankomstens slut, att allt ej aflupit efter önskan. — Efterverlden har genom den stora kejsarinnans förtroliga meddelanden, i våra dagar offentliggjorda, inhemtat huru föga sympati hon hyste för sin kunglige gäst, och huru »tråkiga och fadda» hon fann sina »tête-à-têter» med honom.†

---

* Se Schinkel-Bergman, Minnen I: 287 o. följ.

** Se Odhner, Gustaf III och Katarina II åren 1783—1784, i Nord. Tidskrift 1879.

*** Daschkoff, Memoiren (Hamb. 1857) II: 62.

† Lettres de Catherine II à Grimm, tryckt i ryska historiska sällskapets årsbok (Sbornik) Bd. XXIII: 282, 304—5, 311—12 samt Arneth, Joseph II u. Katarina s. 209, 217, 220.

För de politiska rådslagen medföljde till Fredrikshamn den nyutnämnde kanslipresidenten grefve Creutz, nyss hemkommen från Paris; och från Petersburg hade Sveriges dervarande chargé d'affaires baron d'Albedyhll skyndat konungen till mötes. Utom dessa båda diplomater och friherre E. Taube hade konung Gustaf till sitt möte med kejsarinnan medfört en utvald samling af unga hofmän: Armfelt, Essen, Peyron och F. Wrede. Kanske smickrade det hans fåfänga att visa kejsarinnan denna omgifning, som väl, hvad det yttre angick, kunde ansetts såsom en prydnad för hvarje hof; kanske hoppades han äfven att Katharina, som med all sin statskonst aldrig upphörde att vara qvinna, med välbehag skulle se de unga Apollo-gestalterna. — Äfven häri synes han dock hafva missräknat sig, ehuru han, enligt d'Albedyhlls berättelse,* påstod sig hafva märkt att kejsarinnan egnat en särskild uppmärksamhet åt Armfelt och Wrede. Om konungens följeslagare, Creutz och Taube undantagna, hade hon intet annat att säga än att »de äro mycket, mycket unga».*

Vi låna några utdrag ur Armfelts dagbok så väl för beskrifningen af vistelsen i Fredrikshamn, som för skildringen af resan dit och det dermed förknippade missöde, hvilket drabbade konungen på Parola malm i Finland. Afresan hade skett d. 9 juni: »Kungen var vid ett charmant humör, vi rasade och rustade förfasligen», heter det; och öfverresan till Finland, besöket i Åbo och resan till öfningslägret på Parola malm nära Tavastehus aflupo hastigt och angenämt. Till sistnämnda station ankom konungen d. 12 juni kl. 3 på morgonen.

»H. M:t hade befallt», säger Armfelt, »det ingen i lägret skulle oroas af hans ankomst. Kungens qvarter var i ett stort pörte och svitens rundt omkring, äfven i pörten, fast mindre fria från orenlighet. Kungen lade sig genast, och jag gick till mitt pörte för att röka och låta skura. Större delen af oss, som i anseende till våra platser vid hofvet voro väl, lågo i slädar

* Anteckn. om d'A:s tjenstgöring under Gustaf III:s reg.tid. s. 7.

** Katharina II:s bref till Potemkin $\frac{29 \text{ Juni}}{10 \text{ Juli}}$ 1783. Citat hos Odhner, anf. st.

och skrindor. Kungen hade sagt general Posse, att ända till eftermiddagen ville han vara inkognito, och vid middagstiden gick han med major Wright omkring hela lägret, utan att någon visste därutaf. När han kom hem, var jag just ditkommen, och garderobsvagnen var just anländ i detsamma. Lakejen, som körde den, skulle stiga utaf, slant med foten och bröt glatt af benet i vår närvaro. Vi förundrades då öfver den olyckan, troende ej, att den, som sedermera skedde, var oss så hardt när. — Jag, som blifvit qvar hos kungen till middagen, hade så när med honom undergått det ödet att blifva utan mat. Våra provisioner voro efter, och ingenting fans i lägret. Det är icke förlåtligt att svälta, som vi gjorde; ändtligen fingo vi några smulor, och H. M:t fann det dubbelt så roligt, som en god middag; »car», dit il, »premièrement cela ne me donnera pas de colique et puis cela fournit une excellente matière pour conversation.» Han klädde sig i sin granna militäriska klädning, och när arméen stod på linien klockan 5 e. m., satte han sig till häst och for dit.»

»Han red linien utföre, och sedermera defilerade trupperna för honom. Kungen var synnerligen nöjd med dem. Sedan de kommit på linien, skulle kanonerna salutera med två gånger 128 skott, hvilket ej väl var börjadt, förrän kungens svit, hvilka redo okända och, oridna hästar, eloignerade sig från honom, för att ej narra hans häst att blifva ostyrig. Jag, som hade en trankil häst, men kände honom ej, red äfven bort, men när jag såg, hur beskedlig han var, red jag fram och höll ett par alnar från kungen, som frågade mig, om det var usagen att skjuta på det viset i en salut, hvilket jag aldrig sett förut. I det samma vände hans häst och han föll utaf, men så långsamt, så det [såg ut] som om han somnat på hästen, men i det han tog backen, sade han med en leende mun: »Je crois, que j'ai le bras cassé». Derpå sprang jag ner, tog honom under armen för att lyfta upp honom, då han sade mig: »non, non laisse moi, j'ai réellement le bras cassé». Vår bestörtning blef faslig, och alla de officerare, som voro nära, samlade sig omkring oss. Kungen bars till grefve Posses matsal på en stol, och der fingo vi en soffa, deruppå vi satte honom, ända tills assessor Salomon kom. Då vi ännu voro i

osäkerhet om brottet, talade han med största tranquillité, tog sina arrangementer om en kurirs skickande till kejsarinnan, etc. Ändtligen sedan ärmen på rocken blifvit uppsprättad, befans armen vara af på snedden något ofvanföre armleden. Han förbands genast, och under hela tiden lät H. M:t ej märka någon otålighet, utan uppmuntrade oss andra, som alla voro nedslagna. H. M:t ville först blifva qvar i lägret, men på allas våra föreställningar togs då det beslutet, att H. M:t skulle flytta till Tavastehus. Utan att låta bära sig, var den transporten ogörlig; och kommenderades af lifdragonerne 450 man med en öfverstelöjtnant och dertill hörande officerare, som turvis buro H. M:t på en litière. De hade $^3/_4$ mil att gå, hvilket också räckte oss i 4 $^1/_2$ timma. Regementsofficerare af alla korpser entourerade marschen, och dels vi, som hörde till konungens person, dels ungdom, som hört honom till förut, gingo framföre eller bakom. Folket sprang på sidan och grät. Soldaten och officeraren var bestört. Utaf alla ledsamma saker jag sett, vet jag ingen, som gjort bedröfligare intryck än denna procession. För att öka vårt bekymmer, fick midt under förbindningen kungens kammartjenare Devouges konvulsioner; folk föll omkull och bröt sig; andra skrapade sönder ansigten och händer etc. Utom en förlorad batalj tror jag intet mera dégat kunnat vara. Under hela marschen var kungen vid godt humör, talade om allahanda saker och tackade alla dem, som följde honom. Vid ankomsten till landshöfdingehuset reste han sig sjelf af båren, gick trapporna uppföre in i sina rum, skref till kejsarinnan ett detaljeradt bref, deruti rendez-vous'n uppsköts till den 30, skickade af med det brefvet ryttmästaren och lifpagen Peyron och lade sig vid pass kl. 1, sedan han druckit litet buljong. H. M:t hade mycken svårighet att få sängen sig till lags. Jag läste för honom till kl. $^1/_4$ till 4 om morgonen, och sedermera sof han bra nog.»

Två och en half vecka — till den 27 Juni — måste konungen och hans följe stanna i Tavastehus, och först den 23 Juni kunde han, stödd på Armfelts arm, lemna sina rum. Äfven denna första promenad i Tavastehus höll på att få en

olycklig utgång, enligt Armfelts berättelse: en skenande häst med en sönderslagen kärra efter sig var nära att springa omkull den sårade monarken. I början af detta nödtvungna uppehåll tog konungen sitt missöde lugnt nog: »han försäkrade mig», säger Armfelt, »qu'il volvait de trop grands projets dans sa tête pour s'ennuyer.» Mot slutet synes dock hans lynne stundom hafva varit nedstämdt och retligt, och hans oförsigtighet och naturliga liflighet i sina rörelser försvårade armbrottets botande.

Enformigheten afbröts genom mottagande och afsändande af kurirer och sändebud från och till Stockholm och Petersburg. Kejsarinnan Katharina sparade ej någon artighet: de båda svenska kurirerna blefvo i Petersburg på det utsöktaste sätt mottagna; och tvenne sändebud anlände kort efter hvarandra från kejsarinnan för att efterfråga konungens befinnande. Äfven baron d'Albedyhll medförde goda nyheter och »stärkte oss», säger Armfelt, »i vår öfvertygelse om kejsarinnans impatience». — Om konungen var nöjd härmed, så var han det så mycket mindre en dag, då posten medförde underrättelsen att det syntes ovisst, om något krig mellan Ryssland och Turkiet skulle blifva af. »Göran Sprengtportens ankomst», heter det, »var också en mindre kär nyhet, men när jag råkade honom, tycktes han vara både trankil och beskedlig. Det är en besynnerlig olycka, att en karl med hans geni och hans förstånd ej kan passa till en så upplyst monarks regeringstid.»

Den 25 Juni var konungen så återstäld, att han, stödd på hofstallmästaren Muncks arm, medan denne bar hans värja, kunde visa sig för trupperna och sjelf en stund föra befälet. Dagen innan afresan anträddes till Fredrikshamn, lemnades företräde åt enskilda personer* och alla gingo nöjda ut, säger Armfelt. »Då jag deröfver betygade min hjertliga glädje, sade konungen: 'När man kommer sällan till ett land, bör man genom godhet och välgerningar och ej genom hårdhet och våld låta känna sina närvaro.' Jag fick äfven en supplik af en fattig gammal dragon, som blifvit född 1693, tagen till

* Äfven Armfelt hade haft »cour af supplikanter», enligt anteckning $^{19}/_{6}$.

fånga 1714 vid Kyro, blesserad och förafskedad 1741 med löfte om underhåll och i denna stund ej det fått, utan led nöd på sina gamla dagar. När jag berättade detta åt H. M:t, befalte han mig gifva honom genast 20 r:dr och i Stockholm påminna honom vidare om den saken.»

Den 29 Juni finna vi grefven af Gotland — konungen hade anlagt detta inkognito-namn — med sitt följe i Fredrikshamn, dit kejsarinnan anländt dagen förut. På aftonen samma dag hade de båda monarkerna den första af dessa tête-à-têter, som blefvo kejsarinnan så förhatliga. Konungen deremot förklarade sig »ganska nöjd» med detta samtal på tu man hand*.

Samvaron räckte i tre dagar. Armfelts dagbok berättar härom:

»*Den 30 Juni.* Om morgonen kom baron Cederström från Stockholm. Grefven af Gotland gick ensam öfver till kejsarinnan, och vi andra kommo mot middagen. Kejsarinnan beviste oss en général mycken attention och nåd, men med grefve Creutz hade hon långa konversationer. — — Under middagen var konversationen mycket animerad och kejsarinnan skickade mig att se på en dosa med storfurstens porträtt. Om förmiddagen hade prins Bariatinski varit för att underrätta sig om grefvens af Gotland helsa, och en stund derefter kommo alla de stora herrarna af hofvet äfven dit. Jag gjorde dem mycket komplimentèr, att ej grefven kunde taga emot, och då gaf Bariatinski mig ett kort med påskrift: »La Baronne de Friedrichshamn en personne». Detta plaisanterie af kejsarinnan releverades vid bordet, och hon frågade mig: »si je n'étais pas bien étonné de voir une dame se présenter de cette manière-là». Jag svarade deruppå, att första momenten begrep jag intet hvad det skulle betyda, och à la suite af min recit sade jag »le Roi». Grefven af Gotland, som märkte att jag förtalt mig, sade: »voilà mon incognito en bonne main!» L'Impératrice répondit: »C'est vrai, mais Monsieur Armfelt n'est pas le seul, car je me rapelle

---

* D'Albedyhll, anf. st. s. 6. Jfr Schinkel I: 288, hvarest mötet skildras väsentligen efter Armfelts anteckningar. I A:s dagbok saknas anteckning för den 29 Juni.

quelqu'un, qui hier au soir parlait du Roi, mon père». Kungen, som kände igen sig, skrattade tillika med oss andra, och middagen slutades lika så gladt, som den var börjad. Efter middagen skildes alla åt, och kejsarinnan gaf grefven af Gotland rendez-vous kl. 5 e. m.»

»Grefven och jag foro på visiter till alla af kejsarinnans suite, och kl. 5 följde jag honom till kejsarinnan, då de voro ensamma ungefär 1 ½ timme. När vi då kommo in, sattes fram spelbord och speltes en sort berlan, som hos oss kallas komet. Ehuru nära jag var att vinna, kommo likväl pengarne i ryska händer. Kejsarinnan hade fått veta, att der voro svenskar inkognito, som önskade se henne, och hon bad grefven af Gotland, att de måtte blifva presenterade. Vi sade, att de ej hade kläder, men hon frågade om ej någon af hennes hof, som varit i Sverige, hade kläder att låna dem*. Enfin, det är ingen attention, hon ej har, ty i förmiddags lät hon presentera sig de qvinnor och barn, som kommit från svenska sidan för att gapa. Grefven af Gotland mådde ej väl, så [att] han superade i sin säng, och kejsarinnan på sin sida retirerade sig med Bezborodko och Lanskoj. Jag åt hos kungen och skildes vid honom kl. 12.»

»*Den 1 Juli* kom Wreden, som blef skickad från Koskis till Sveaborg för att befalla fartygen möta kungen i Åbo. Essen och jag voro före middagen och sprungo i frack. Baron Cederström och Essen blefvo presenterade för kejsarinnan, och middagen var efter vanligheten bittida. Hofjunkaren Peyron hade ej blifvit admitterad till kejsarinnans bord förut, men efter en konversation, som jag hade med prins Bariatinski, åt han der i dag. Kejsarinnan frågade mig, hur det skulle gå med de stackars svenskar, som voro inkognito, och jag sade, att jag hoppades, de skulle finna någon moyen att se »la première de toutes les souveraines». Hon sade mig några ord på finska, och plaisanterade mig mycket, för det jag sade, att hon prononcerade väl, sedan jag förut sagt, att ju rudare man talte, ju mera voro det i språkets genre. Vid

---

* Kejsarinnan har i bref till kejsar Josef II omtalat denna händelse, men på ett förvridet sätt. Se Arneth, Josef II u. Katarina II, s. 209.

middagen hade hvar och en af oss en ryss, som gjorde les honneurs: grefve Creutz [hade] kammarjunkare Watkoffski, baron Taube generalmajor Lanskoj, baron Cederström grefve Stroganoff, lilla Peyron lilla Labanoff, Wreden unga Narischkin, baron Essen prins Galitzin och jag h. exc. Narischkin. Middagen var munter efter vanligheten, och kejsarinnan hade tusen attentioner för alla af grefvens suite. Efter middagen skildes alla åt efter vanligheten. Klockan mot 5 gick grefven af Gotland till prinsessan Daschkoff och derifrån till kejsarinnan, då de voro allena en timme, och sedermera satte sig till samma spel som i går. Supén var efter vanligheten, och konversationen vid bordet singulièrement animerad. Kejsarinnan talte om sina lustslott, trädgårdar, byggnader och plaisanterade öfver sina egna inrättningar. Innan vi gingo till bords, hade kejsarinnan fått bref från Petersburg, och medan hon gick i sitt kabinett för att läsa det, fick grefven af Gotland se en soldat med trenne penningar på bröstet. Han blef ropad fram och fick af grefven femton dukater för sin hurtighet. Samma eftermiddag hade Stenbocken blifvit presenterad framför fönstret i köpmans-habit. När vi kommo hem, råkade vi Klingspor och Hastfehr, som sågo besatta ut. Jag var länge inne hos H. M:t, se'n han tagit sig för att laga [till] en liten instruktion angående en negociation för följande dagen.»

»*Den 2 Juli* om morgonen var vaktombyte, hvarest vi infunno oss, mest alla svenskar, oklädda. Grefve Bruce lät paraden exercera för oss. Handgreppen gick bra och marschen illa; majoren blef skickad i arrest, så mycket vi kunde förstå, och öfversten fick bannor. Grefve Posse och Stedingk kommo innan middagen och blefvo presenterade för kejsarinnan. — Nu till min negociation! I går afton stod Lanskoj bredvid mig och berömde synnerligen nordstjernan, som grefve Creutz bar en collier. Jag gjorde äfven, utan att tänka derpå, ordens éloge och isynnerhet för det hon var så rar, då icke mer än en utländing hade honom. Vi skildes åt; och idéen föll mig in, att Lanskoj ville ha den orden, hvilket jag sade kungen, som fann att det nog var möjligt, »vû la fureur des rubans, qu'ils ont dans ce pays-ci». Han kom öfverens om, att han skulle sonderas, och jag fick denna kommission tillika

med en liten instruktion. Efter paraden gick jag förbi hans hus; hazarden gjorde, att han satt vid fönstret och klädde sig. När han fick se mig, kommo vi i konversation och à la suite af den gick jag in; vi pratade om allahanda saker och slutade med att tala om krönta hufvudens rendez-vous; vi talte om Mohilew, kejsaren etc. och slutade med polska blå bandet; vi kommo deraf på ordnar och i synnerhet nordstjernan, hvarvid vi arreterade, och jag sade, att ej mer än en utländing har den; att hon vore lika så estimerad som rar, men att om kungen i Sverige trodde sig kunna göra kejsarinnan en plaisir, och det vore hans önskan, så kunde han kanske få den. Glädjen hos min ryss var märkelig; han sprang upp af stolen, tackade mig för min delikatess, sade att kejsarinnan ämnat derom be kungen, men att hon ej kunnat komma fram med sin önskan, ty tiden hade synts henne för kort, och dessutom har den ena suveränen svårt att begära något af den andra. Vi skildes åt de bästa vänner i verlden. Före middagen sade kungen derom åt kejsarinnan, som, oaktadt hon var mycket nöjd, ändå varit små-flat.»

»Middagen var munter och lång efter vanligheten och kejsarinnan synnerligen artig. Efter middagen förde grefve Bruce oss till kosackernes exercis, som är en af de besynnerligaste saker i verlden; deras skrik uppväckte kejsarinnans attention, så hon skickade till generalen för att fråga honom hvad det betydde. Hans excellens blef illa till mods; och vi foro utan honom, endast med Labanoff, till infanteriets läger, bestående af 700 man. Deras kamperingssätt är besynnerligt; de stälde sig upp i en linie, utan gevär, med hattarne i hand, och vi gingo lederna igenom. Prins Labanoff viste oss många hedningar ibland sina soldater, hvilka berömdes som särdeles beskedliga och sågo bra ut. När vi kommo tillbaka, var just speltimmen inne och före den skedde utdelningen af presenterna. Jag fick en solitaire af 3,000 rubel, grefve Creutz en dosa med kejsarinnans porträtt af 7,000 rubel etc. Bezborodko presenterade dem, och vi tackade den ene efter den andre kejsarinnan. Det goda humöret hos kejsarinnan hade ansenligt tagit af, och det tycktes vara posten från Petersburg, som dertill varit anledning. Supén var icke särdeles briljant och

efteråt togs afsked. Hon sade mig, »qu'elle espérait me revoir à Petersbourg». Så snart vi kommo, dubbades Lanskoj, som var enchanterad åt sin dekoration och viste det på all möjligt sätt. Kungen gick och lade sig vid temligen elakt humör, tagande till pretext, att han kl. 9 skulle vara hos kejsarinnan och taga afsked, men den verkliga orsaken skall vidare omtalas.»

»*Den 3 Juli* gick grefven af Gotland till kejsarinnan för att taga afsked; så snart han kom tillbaka, kom hela hennes suite att göra grefven sin cour; de fingo presenter, till större delen magnifikare än kejsarinnans, och se'n vi gifvit hvarannan Judækyssar till höger och venster, gingo de till H. Kejserl. M:t, som också skulle resa, men som väntade på, att kungen skulle fara först. Vi promenerade emellan majorer och isvoschikar som vid ankomsten, och anlände till Lovisa. Ryske majoren fick en gulddosa och subalternerna hvar sina 50 dukater. Kungen åt i sin säng, och jag dröjde hos honom, tills hon var 12.»

»*Den 4 Juli.* — — Nu kanske jag skall företaga baron d'Albedyhlls instruktion och orsaken till grefvens af Gotland elaka humör den 2 i Fredrikshamn. Kungen hade fått en idé att vilja gifva tvenne polska blå band, det ena åt Essen, det andra åt mig. Han hade derom låtit sondera ryska hofvet, hvarest de disponerades, men emot all förmodan funnit svårigheter, då på andra sidan all möjlig anledning gafs honom att begära Alexander Newski orden, som i anseende till flera omständigheter är mera respektabel; men aversionen för röda bandet var för stark, och H. M:t märkte ej, att han begick en ohöflighet mot kejsarinnan och ett förakt mot hennes orden, då han gick den förbi för att vilja hafva en främmande; dertill kommo omständigheter, som ej voro bekanta. Baron d'Albedyhll skulle nu ställa allt detta till rätta och negociera det röda bandet, som han kanske ej nu får, se'n det i en mera agreabel moment hade kunnat höra till hans disposition.»

Så långt dagboken. Rörande de underhandlingar, som följde i frågan om den här omtalta ordensdekorationen — det

blef slutligen endast fråga om *en* dylik, för Armfelts räkning — har baron d'Albedyhll efterlemnat dels en vidlyftig berättelse*, dels åtskilliga konfidentiella bref till konung Gustaf III, skrifna från Petersburg. Anledningen till konung Gustafs önskan att pryda sin gunstling med detta vedermäle af kejsarinnans ynnest, var tvifvels utan densamma, som några år senare låg till grund för hans ansträngningar att skaffa honom den förnämsta danska orden. Han ville att allmänheten skulle ha ett synligt bevis på att underhandlingen aflupit efter önskan. Armfelt sjelf, med all den fåfänga, som tillhörde hans ålder och hans lynne, synes icke hafva varit synnerligen angelägen om någondera af dessa utmärkelser, hvilka i sjelfva verket voro för honom föga smickrande. Redan under konungens sjukdom i Tavastehus har Armfelt antecknat (16 Juni): »Bland många andra saker som vi talade om, frågade konungen mig, om jag ville hafva P. B. B. (polska blå bandet), hvartill jag ej fann mig så alldeles nöjd att samtycka.» I samma dagbok, åt hvilken Armfelt öppenhjertigt anförtrodde sina hemligheter, och som fortsattes till slutet af Juli, har han icke vidare nämnt hela saken, fastän det icke kunde vara honom obekant, hvilken vigt konungen fäste dervid och hvilka verkliga bekymmer det för honom begärda ordensbandet vållade Sveriges representant i Petersburg.

Konungen hade befallt baron d'Albedyhll att vid denna underhandling söka vinna furstinnan Daschkoffs bemedling, genom att å konungens vägnar erbjuda henne — Vasaordens storkors! Utmärkelsen var ovanlig, men för en dam i hennes exceptionella ställning, såsom president i den ryska vetenskapsakademien, ansågs den böra vara smickrande. Den lärda furstinnan visade sig, enligt d'Albedyhlls bref till konungen $\frac{7}{18}$ Juli, »högst intresserad» af Vasaorden, lät, innan hon insåg att hon sjelf skulle kunna blifva dess lyckliga innehafvarinna, t. o. m. märka någon afundsjuka öfver Lanskojs nordstjernedekoration, samt uttömde sig i loford öfver konungen, såsom »le plus adorable des princes». Om Armfelt deremot yttrade

* Tryckt i d'Albedyhlls Anteckningar s. 10 o. f., utförligt refererad Schinkel, Minnen I: 291.

hon sig något kritiskt: hon fann honom ännu sakna »un certain poids, ou du moins cette maturité que donne un certain âge.»* D'Albedyhll hade emellertid, enligt sitt bref till konungen, efter detta samtal de bästa förhoppningar att lyckas. Han vände sig vidare till gunstlingen Lanskoj, hvilken lofvade det bästa, men sköt saken ifrån sig på statssekreteraren Bezborodko. Denne sistnämnde uppsköt länge att gifva svar, men tillkännagaf omsider (i September 1783), att Alexander Newski-orden endast plägade gifvas åt personer af generallöjtnants rang. Oaktadt d'Albedyhll skyndade att upplysa, att Armfelts ställning vid konungens af Sverige hof just medförde denna rang, fästes dervid intet afseende. — Innan d'Albedyhll började denna underhandling om Alexander Newski-orden, hade emellertid den polska Stanislai-orden genom Polens sändebud i Petersburg Deboli blifvit efterskrifven från Warschau, enligt hvad denne meddelade sin svenske kollega*; men afbeställdes af kejsarinnan, då underhandlingen om det ryska röda bandet åter började. Kejsarinnan synes sålunda verkligen från början icke hafva varit obenägen att gå konung Gustafs önskningar till mötes, ehuru saken sedermera intrasslades, till stort bryderi för den svenske diplomat, som fått denna riks-angelägenhet om hand, och till förtrytelse för hans monark.

Resultatet af det hela blef emellertid, att Armfelt hvarken fick något blått eller rödt band, något som icke i väsentligare mån torde hafva nedstämt hans glada lynne; och den svenska Vasa-ordens kraschan hittade ej heller vägen till den lärda ryska furstinnans bröst.

* Helt annorlunda framställes saken i d'Albedyhlls tryckta anteckningar (s. 12). Furstinnan visade sig, enligt dessa, »helt stött öfver anbudet, bedyrande på det högsta, att hon ej drömt derom, ännu mindre kejsarinnan. Denna brukade ej slösa bort sina ordnar. Sådana der herrar som Armfelt hade man godt om i Ryssland; hon hvarken ville eller kunde befatta sig med en så smutsig negociation» o. s. v. Antingen har d'Albedyhll ej vågat för konungen framställa saken i sin rätta dager, eller har han, enligt memoirskrifvares sed, berättat saken så, som den efter längre tids förlopp framstält sig för hans minne, och deråt gifvit den färgläggning, som passat i stycke med hans allmänna uppfattning. Jfr furstinnan Daschkoffs egen berättelse (anf. st. II: 60), hvilken tydligen beror på minnesfel.

** d'A:s bref till konungen $\frac{\text{28 Aug.}}{\text{8 Sept.}}$ 1783. (I Kongl. Bibl.)

Hemresan till Stockholm från Fredrikshamn var mindre angenäm. Konungens lynne sjönk mer än en gång under nollpunkten. Armfelt har en gång under dessa dagar (den 5 Juli) antecknat i sin dagbok, vid ett utbrott af konung Gustafs dåliga lynne: »Detta var första gången på tre års tid, som H. M:t var ond på mig till den pointen att han sagt mig någonting hårdt; men jag delte deri öde med alla de andra». Anledningen var någon obetydlig förtretlighet under resan. Sjöfärden från Åbo fördröjdes af motvind. Likväl synas hafsvindarne hafva, åtminstone för någon stund, blåst bort den kungliga misstämningen, ty ett par dagar senare — de resande befunno sig då på Ålands haf — finnes antecknadt: »Jag var inne ett par timmar på e. m. och vi gåfvo efter vanligheten vår imagination carrière: intet projekt var så stort, så att det icke i exekutionen syntes möjligt.» * — Tidigt den 8 Juli anlände konungen och hans följe till Stockholm. »Konungen lade sig straxt», berättar Armfelt, »samt befallte mig avertera, att hela den dagen skulle vara tyst.»

»Denna dagen», fortsätter Armfelt sin anteckning, »som skulle vara så tyst, tog en helt annan tournure. Kl. $^1/_2$ 12 reste jag ut för att promenera, och fick bud efter mig kl. 1, som sade att H. M:t ville hafva lever, Te Deum och spektakel om aftonen. Effectivement blef det först lever, kl. 2 Te Deum i Slottskyrkan, hvartill togs på gatan en prest från Clara; en haie af gardet var formerad, som vid ingången till kyrkan var 50 man och vid utgången 100. Ingen menniska af condition, utom hofvet och de som varit på lever'n, var i kyrkan, och franska, ryska och holländska chargés-d'affaires, som foro förbi och par hasard kommo dit. — Kungen åt med drottningen och hofvet. Efter middagen gick han till gamla operahuset, hvarest de gåfvo för första gången »L'amant malgré lui» af Monvel, och »Le sage étourdi». Till första pjesen voro lagda mycket komplimenter, rätt artigt tourne-

* Att konungen, oaktadt han ej hade skäl att vara fullt nöjd med sina underhandlingar i Fredrikshamn, likväl ingalunda uppgifvit tanken på sina stora företag, synes bland annat af de bref, han kort efter hemkomsten skref till sina förtroendemän i flottans och arméens angelägenheter, generalamiralen af Trolle och öfversten Toll. Se Geijer, Gust. Papp. III: 39, 41.

rade för kungen; till begge voro baletter, och den nya dansösen debuterade.

Lotsjakten och Esplandian, som höllo på att förgås, anlände vid pass kl. 6 om aftonen.»

* * *

Sommaren 1783 tillbragte hofvet på Drottningholm eller rättare på China, der man vistades hela dagarne. Lefnadssättet hade sin vanliga glada utsida: teaternöjen på svenska och franska, konserter och lustbarbeter af hvarjehanda slag. Schröderheim kom dit och »berättade tusen galenskaper», och det »pratades mycket tok, bland mycket seriösa ämnen». *

Men tecken saknades icke att allt ej längre var som förr; ty konungen, det helas medelpunkt, hade efter sitt besök i Fredrikshamn fått mycket att tänka på. Hans lynne var ofta ojemnt; ännu kände han smärtor i följd af sitt armbrott. Underrättelser från Ryssland afvaktades med otålighet, och då de kommo, voro de ej egnade att förtaga misstämningen. Tiden blef stundom sjelfva Armfelt lång. En dag har han nästan vemodigt antecknat: »Det skrattades icke förr än vid supén». Äfven den glada hertiginnan af Södermanland fann stundom lifvet enformigt, och gjorde svårigheter vid att uppträda dansande vid en hoffest. ** Ett och annat uppträde föreföll inom hofkretsarne, som visade att man till och med inom dem vågade ogilla de glada upptågen.

Ett af dessa uppträden har af hoflifvets stränge domare Fersen blifvit beskrifvet och gifvit honom en kärkommen anledning att utgjuta sig öfver hofvets och konungens förderfvade seder. Han berättar, att en vacker sommarnatt från trädgården vid Drottningholm en sten blifvit kastad genom fönstret i det rum, som beboddes af drottningens statsfru, grefvinnan Wrede, född Sparre. Hon misstänkte någon af de unga hofherrar, som plägade svärma i Drottningholmsparken under de ljumma sommarnätterna, för detta okynne, och stälde till en scen vid hofvets middagsbord, som vållade

* Uttryck i Armfelts dagbok.

** Se hennes bref till Sophie Piper, tr. såsom bilaga till Fersens Hist. skr. V: 291 o. f.

en ordvexling med konungen och hade till följd, att hon packade sin kappsäck och reste sin väg till Stockholm. Händelsen var i och för sig högst obetydlig; men Fersen är genast färdig med följande reflexion: »Efterverlden skall knappast kunna tro, att en konung vid 38 år förnedrar sig till den grad att nattetid springa omkring med komedianter och offentliga qvinnor, för att slå in fönstren hos damerna af sitt hof».

»Efterverlden» behöfver ej heller tro det; och samtiden gjorde det ej heller, såsom synes af hertiginnans af Södermanland bref till Fersens egen dotter *, hvari uttalas den förmodan, att en kammarjungfru varit anledningen till hela uppståndelsen. Det kan emellertid ha sitt intresse att höra Armfelt beskrifva en af dessa nattvandringar en vacker julinatt, hvilka blifvit så uttydda till det värsta:

»*Den 24 juli* . . . Natten var gudomlig, och grefve Ekeblad, kammarherren grefve Wachtmeister och jag gingo i trädgården och promenerade, då vi decouvrerade en cittra, som vi förde under hertiginnans fönster. Kungen kom sjelf ut i en lång puderskjorta, ty han kunde ej sätta annat på sig, och berättade oss markis de Pons' ankomst till Stockholm. Salomon var sjuk, så att kungen måste hjelpa sig sjelf.»

Värre gick det icke till den gången; och någon annan nattpromenad i Drottningholms trädgård omtalar ej Armfelts dagbok, i hvilken annars öppenhjertigt nog berättas, när man gick ut att »göra boucan». Konung Gustaf III visar sig här visserligen icke i sitt kungliga majestät, klädd i puderskjorta; men hans ofärdiga arm och sommarhettan få väl tjena som ursäkt. Från cittran, som knäpptes utanför hertiginnans fönster, och till stenen, som slungades mot grefvinnan Wredes, är det ganska långt; — dock ej längre än att hofsqvallret kunde kombinera dem till en pikant skandalhistoria, af hvilken Fersen i sin ordning kunde få anledning till ett bittert utfall.

Hos konungen var Armfelt fortfarande i högsta ynnest. Gustaf III visade fortfarande, huru gerna han såg honom i sin omgifning. »H. M:t lät mig förstå, heter det en dag, i de allra nådigaste termer, att han ville skjuta upp sin resa till

* Tr. såsom bilaga till Fersens Hist. Skr. V: 297.

Karlskrona, om jag ej lät lösa af mig i slutet på månaden, hvilket jag lofvade. Han försäkrade mig om att han ej var ledsen vid mitt ansigte och talte med mig om s.. v... efter g.. F... »*.

Framför allt fortfor dock Armfelt att vara hofvets maître des plaisirs, särskildt vid dess dramatiska nöjen; och hofkrönikan omnämner från år 1783 ännu en dramatisk produkt af Armfelts penna, utom »Tillfället gör tjufven». Det var vid firandet af årsdagen af revolutionen 1772; festen firades dock icke den 19, utan den 21 Augusti. Redan en månad förut öfverlade Armfelt och hertig Karl om sättet att högtidlighålla dagen. Schröderheim skref en qvick prolog, der hofskaran passerade revy — Armfelt under namn af »tjocka baron, som alltid vill hålla kungen vid godt humör» — och Armfelt skref en efterpjes, kallad »Maskeraden», som uppfördes efter Gyllenborgs »Sune Jarl», hvilken var aftonens pièce de résistance. Armfelt spelte i prologen en finsk köpmans rol, i »Sune Jarl» förestälde han Fale Bure. Schröderheims prolog finnes i handskrift i behåll (i Kongl. Biblioteket); men Armfelts efterpjes har icke blifvit bevarad. Den synes emellertid icke hafva gjort samma lycka som »Tillfället gör tjufven».**

---

* Survivance efter öfverhofjägmästaren grefve K. Fersen, såsom direktör för Kongl. teatern (?). Förslaget kom till utförande 1785 efter Fersens död.

** En redogörelse för Armfelts efterpjes förekommer i ett bref från grefve C. J. Ekeblad till hans hustru, hvaraf framgår att »Maskeraden» torde hafva varit en lokalisering af ett franskt stycke, »Le bal» af Deschamps. Bland styckets figurer förekom en köpman, som i sitt tal ständigt inblandade franska ord »i Stackelbergs genre». Denna person, tillagd af Armfelt, ansågs såsom en karikatyr af en bekant Stockholmsköpman vid namn Dreyer. Man befarade att detta skulle väcka anstöt hos borgerskapet. (Ekeblad till sin hustru 24/8 1783. Kongl. Bibl.) Hertiginnan af Södermanland har emellertid antecknat i sin dagbok, att denna figur jemte baletten var det enda som gaf stycket något värde. Hon fann att detta förlorade på jemförelsen med Schröderheims prolog och ansåg på denna grund osannolikt att Armfelt, såsom antydts, skulle hafva varit med om dennas utarbetande. Se äfven hennes bref till Sophie Piper, tr. såsom bilaga till Fersen, Hist. Skr., V: 296. I samma bref lemnar hon (ur minnet) en redogörelse för prologen, om hvilken hon med skäl säger att den »pétille d'esprit». — Jfr äfven Crusenstolpe, »Morianen» II: 233, hvarest A:s pjes karakteriseras såsom en »gallimathias af krystade ordlekar, platta kärleksförklaringar, dåligt skämt och öfverdrifvet smicker».

Armfelt har synbarligen ej sjelf fäst någon vigt vid detta alster af sin penna, eftersom någon antydan om detta tillfällighetsskämt ej förekommer bland hans papper.

Under dessa lustbarheter, hvilka med oförminskad ifver fortgingo till slutet af September, uppgjordes planen till konungens resa till Italien. Hans armbrott tjenade såsom förevändning för en vistelse vid baden i Pisa, en förevändning, som dock, efter hvad vi sett af Armfelts dagbok, icke, såsom blifvit påstådt, var blottad på all grund. Planen hölls emellertid i det längsta hemlig; länge synes det äfven hafva varit oafgjordt, hvilka som skulle medfölja på resan. Icke ens Armfelts deltagande syntes afgjordt förr än kort tid före afresan, eller var åtminstone icke kändt i hofkretsarne.* Han blef dock en af de lycklige; och denna resa bildar en episod i hans lif, som väl förtjenar sitt eget kapitel.

Alldeles utan saknad lemnade Armfelt icke sitt fädernesland, och resan synes i sjelfva verket mindre hafva lockat hans lefnadslustiga sinne, än man skulle hafva förmodat. Han hade, kort förr än denna resa beramades, tagit ett steg för knytande af en förbindelse, som längre fram blef af största betydelse för hans lif. Han hade friat till en af hofvets älskvärdaste och mest högättade damer, fröken Hedvig De la Gardie, men ännu icke fått hennes afgörande svar. Två år senare hemförde han henne som sin brud, och fann i henne en maka, som mer än de flesta visade att hon förstod att älska »i lust och nöd», och som under senare skeden af hans skiftesrika lefnad var honom ett stöd och en föresyn. Samtida öfverensstämma alla i att prisa henne såsom en af de ädlaste qvinnor i Gustaf III:s tidehvarf.

Hoffröken Hedvig De la Gardie var dotter af öfverkammarherren hos drottning Lovisa Ulrika grefve Karl Julius De la Gardie och härstammade i fjerde led från den ryktbare riksfältherren Jakob Pontusson De la Gardie, hjelten från Karl IX:s och Gustaf Adolfs ryska krig. Hennes moder var grefvinnan Magdalena Stenbock, sondotter till den tappre karolinen

* Enligt Ekeblads bref till sin hustru 8/9 1783 (K. Bibl.). Sjelf var Ekeblad då ännu oviss, om han skulle blifva befald att följa med, hvilket han ingalunda önskade.

Magnus Stenbock, segraren vid Helsingborg och Gadebusch, och tillhörde den gren af Stenbock-ätten, som var bofast i Lifland. Äfven Hedvig De la Gardies moder tillhörde hofvet såsom hofmästarinna vid prinsessan Sofia Albertinas hof.

Anorna och lefnadsställningen kunde sålunda väl sägas vara lysande. Det sades, att konung Gustaf ifrigt önskat denna förbindelse mellan sin gunstling och den högättade unga damen. Det sades äfven, att Armfelt utan egentlig djupare böjelse fogade sig i sin konungs vilja och knöt denna förbindelse, som blef för honom så välsignelsebringande. Möjligt är att det första svärmeriet tidigt nog öfvergick till den lugnare känsla af djup högaktning, som Armfelt, under alla sina förvillelser, aldrig upphörde att hysa för den ädla qvinna, som förenade sina öden med hans. Men från den tid, då Armfelt först började egna den 22-åriga Hedvig De la Gardie sin hyllning, finnas bevarade några bref, hållna i en ton af glödande svärmeri, hvilken visserligen icke är den konventionella frieriets. Särskildt synes, att döma af ett bland dem, afskedet från Sverige i September 1783 hafva känts påkostande genom skilsmessan från henne, som ännu ej gifvit honom säker förhoppning att lyssna till hans lidelsefulla böner.*

Troget har Hedvig De la Gardie gömt dessa bref, så väl som dem, hvilka under en lång följd af år, sedan hon blifvit grefvinna Armfelt, skrefvos till henne från hennes make. Hon har derigenom åt efterverlden bevarat en ovärderlig källa för hans biografi under olika perioder af sitt lif. Han har i dem tecknat sig oförbehållsamt sådan han är, blottande sitt

* Ur A:s afskedsbiljett kan följande förtjena anföras, dels såsom bestyrkande hvad ofvan nämnts rörande arten af hans känslor för sin tillkommande, dels såsom stilprof: »Recevez, charmante Comtesse, les adieux d'un homme qui vous adore et qui dans ce moment-ci a le coeur trop serré pour vous exprimer tout ce qu'il sent. Les larmes qui arrosent ce papier sont des témoins plus fidèles que tout ce que mon éloquence pourrait imaginer . . . Si jamais l'amour maîtrisa un coeur souverainement, c'est bien le mien. Rien qui n'est pas vous me plaît; je ne vois que vous, je ne pense qu'à vous, le reste de l'univers n'est rien à côté de vous, et je voudrais avoir plus que ma vie et une fortune pour les sacrifier pour vous. Le don de vous plaire ne m'a peut-être pas été accordé de la Providence; mais celui de vous adorer, de vous parler de mon amour seront ma seule espérance et peut-être mon unique consolation.»

innersta väsen med dess fel och förtjenster, och med samma förtroende afhandlande allmänna angelägenheter som det enskilda lifvets. Hon, som i lifvet offrat så mycket för denne make, och utan hvars råd och föresyn hans oroliga lif måhända mer än en gång tagit en olycklig vändning, hon har genom den vård, hon egnat dessa bref, äfven efter döden sörjt för skyddandet af hans minne mot åtskilligt af den smädelse, som hans fiender lemnat i arf åt efterverlden.

Äfven för skildringen af Armfelts deltagande i den italienska resan äro hans bref till fröken De la Gardie, jemte hans resedagbok, hufvudkällan.

III.

På resa med Grefven af Haga.

(1783—1784.)

»Den 27 September om natten kl. tre qvart till tolf» — har Armfelt antecknat i sin resedagbok — »sedan vi gifvit 'Gustaf Adolf och Ebba Brahe' och mycket gråtits vid supén, stal H. M:t sig lilla trappan bort, och en slup, som var befald för min räkning, tog och förde oss till Fittja, hvarifrån vi reste efter kl. 2, sedan H. M:t lagt sig i sin vagn.»

Genom natt och dag fortsattes färden, hvilken Armfelt fann mera »likna en flykt än en resa», till Kristianstad. Dit anlända under natten mellan den 29 och 30 September, fingo de resande der sitt första nattläger. I Eksjö hade dock konungen, liggande i sin vagn och samtalande genom dess nedsläppta fönster, tidigt på morgonen den 29 September hunnit med att gifva cour åt »en quantité af ståndspersoner», som samlats för att göra honom sin uppvaktning.

I Ystad samlades större delen af det sällskap, som erhållit konungens befallning att medfölja på den långväga färden. Det var en samling af män, som väl kunde låta sig ses vid de främmande hof, som konungen ernade besöka. Utom Armfelt, tillhörde fyra af de resande konungens hofuppvaktning: det var öfverste kammarjunkaren friherre Ewert

Taube, hofmarskalken friherre Bror Cederström, hofstallmästaren friherre H. H. von Essen och kammarjunkaren K. Peyron, alla män, som tillhörde Gustaf III:s förtroliga umgänge. För den diplomatiska brefvexlingen medföljde expeditionssekreterarne Franc och G. G. Adlerbeth; den sistnämnde representerade det lärda och literära elementet i konungens följe samt hade särskildt uppdrag att föra anteckningar öfver de sevärdheter, som mötte under resan. De båda sistnämnda, för korthetens skull af hofmännen kallade »skrifvarna», betraktades icke såsom med dem fullt likstälda; ej heller konungens lifmedikus Salomon. Dessa tre hade tillsammans med kammartjenaren Devouges afrest från Stockholm d. 26 och inväntade konungen i Ystad. — På konungens befallning tillstötte under resan i Tyskland grefve Axel Fersen (d. y.), som begaf sig dit från Frankrike; och först i Verona, der riksrådet baron K. Sparre och bildhuggaren Sergel mötte konungen, var ressällskapet fulltaligt samladt. Till konungens följe slöto sig för kortare tider under vistelsen i Italien några yngre officerare, Stjernvall, Möllersvärd och Delagrange, hvilka blifvit från Sverige afsända såsom kurirer med bref från regeringen.

Från Ystad fortsattes resan vidare söderut till Rostock. Sjöfärden var genom motvind och stiltje obehaglig. »Konungen låg på däck i sin vagn och sof mycket, emellan det han åt goda mål», säger Armfelt. Först den 3 Oktober landstego de resande i Rostock, hvarefter ressällskapet i två afdelningar på skilda vägar styrde färden till Braunschweig. Konungen med Essen for öfver Ludvigslust, Dömitz och Uelzen; de öfriga togo vägen öfver Schwerin, Lauenburg och Lüneburg.

»Som man reser mycket långsamt i detta fördömda land», skrifver Armfelt till Hedvig de la Gardie, »hvarest vägarne äro lika dåliga, som postiljonerna äro oförskämda, så fingo vi erfara obehaget af att på 24 timmar ofta ej hinna mer än 8 mil. Också kommo vi icke förr än mycket sent till en liten stad vid namn Güstrow, hvarest Peyron, Salomon och jag hvar i sin ordning blefvo tagna för konungen af Sverige. Man hade tingat platser i fönstren för att se oss, och vi höllo på att blifva ihjälklämda af packet. Hela natten fortsatte vi resan och kommo vid middagen till Schwerin, hvarest Peyron

förestälde H. M:t och höll på att få visit af den gamla prinsessan af Mecklenburg. Vi fingo betala 20 dukater för en dålig soppa, och sedan Taube pesterat dugtigt, afreste vi, passerade Elben och kommo slutligen, halfdöda af trötthet, den 8 Oktober till Braunschweig, dit konungen kommit dagen förut.»

Dagboken fortsätter om besöket vid hofvet i Braunschweig: »Vi gingo på italienska operan, hvarest de gåfvo ett abominabelt spektakel, men temligen täck musik. Hela hofvet var här en parade, och grefven* gaf sig alldeles samma air som i sitt eget hof. Regerande hertigen stod och han satt; han helsade vid sin ankomst på loger och parterren o. s. v. Vi superade hemma hos oss, och som jag var fatigerad af resan, gick jag och lade mig, innan grefven kom hem.»

»*Den 9 Oktober* . . . Vi skulle nödvändigt presenteras, hvilket skedde vid middagen af grefven sjelf. Det var ingen sort höflighet, som de ej viste oss. Den gamla enkehertiginnan, hvilkens parti jag gjorde om aftonen hemma hos henne, sade mig tusende obligeahta saker och talte med mig med all den öppenhjertighet, som hör till en gammal gumma af Brandenburgska huset. Regerande hertiginnan, fastän ful, har ett agreabelt och naturligt väsen; hon säger uppriktigt sina tankar och enoncerar sig som en engelska. Regerande hertigen är kanske en af våra största menniskor i detta sekel; hans affektation att vara particulier är litet öfverdrifven, ty vid bordet, då jag satt bredvid honom, måste jag alltid serveras före honom och genom dörrarne gick han alltid den siste. Prinsessan Augusta, hans syster, är en god och behaglig prinsessa. Hon är väl litet tandlös och krokig i sin demarche, men jag har likväl sett henne göra en ordentlig passion.**

---

* Af Haga. Konung Gustaf reste, såsom bekant, under detta namn. Redan i Rostock hade dock Armfelt antecknat: »H. M:t var ej fallen för att sjelf konservera sitt inkognito; ex. gr. querellen med tullen.»

** A. skrifver härom till H. de la Gardie: La princesse Auguste, soeur du duc regnant et par conséquent cousine du roi, est une bonne enfant de 32 ans, sans dents, un peu courbe, mal frisée, mal tournée, mais inspirant avec tout cela une passion fort vive à notre cher maître, qui ne fait que parler d'elle. Il faut vous avertir que le prince Frédéric en était amoureux aussi, mais qu'elle

Arfprinsen är nästan hébété; han håller munnen ständigt oppe och vet knappt sjelf hvad han säger, lika litet som den, med hvilken han talar . . . Samma dag var en depesch kommen, som tycktes sätta myror i hufvudet; grefven skref en depesch med egen hand, temligen lång, och det taltes öfverallt om krig mellan kejsaren och Frankrike. Det var på den sujetten, jag hade en intressant konversation med regerande hertigen. När vi kommo hem, stod glädjen opp i taket, och sedan grefven klädt af sig, bar det af till sängs för något hvar.»

Vistelsen i Braunschweig hos konung Gustafs slägtingar var icke långvarig. Redan den 10 Oktober bröt han upp och fortsatte resan söderut. I förbifarten aflade han ett besök i sin systers nyförvärfvade besittning, abbotstiftet Quedlinburg. Armfelt åkte dit i samma vagn som konungen, »på vägar, der man hvarje ögonblick lopp fara att bryta halsen af sig». »Vi besökte», skrifver Armfelt, »abbedissans våning, terrassen, trädgårdarne, vinodlingen o. s. v.; men det var icke mycket som föll H. M:t i smaken. Utsigten, parken och drufvorna voro förtjusande; men det hela är dock bra litet för en furstinna, som är uppfostrad såsom en konungadotter och vet att sätta värde derpå. Vi sågo vackra reliker, nästan i samma smak som de, vi hade på Gripsholm vid festen för abbedissan.*

Genom det vackra Thüringen, öfver Erfurt, Coburg och Bamberg, fortsattes resan till Nürnberg, icke utan små äfventyr, till följd af konungens smak för att färdas hastigt på de dåliga vägarne. En gång afbröts tistelstången på grefvens af Haga vagn; en annan gång stjelpte hans åkdon. Långa sträckor af vägen måste tillryggaläggas till fots; och ett nattläger beskrifver Armfelt på följande sätt: »Grefven fick ligga i en förstuga, hvarigenom vår betjening alltjemt passerade, Peyron låg på en biljard och vi andra på halm.» I Erlangen stötte grefve Axel Fersen d. y. till sällskapet. Han hade från Frankrike blifvit kallad att åtfölja konungen till

lui fut refusée par les intrigues de la feue reine. S. M., qui aime les réparations, en a voulu faire une authentique, si les lois du nouveau testament ne le défendaient pas.

* Se ofvan sid. 55. Jfr Geijer, Gustav. Papperen III: 77.

Italien. Fersens ankomst — »han skall pumpas och är ny», skrifver Armfelt — gjorde för någon tid den öfriga uppvaktningens sällskap mera umbärligt för konungen; och planer uppgjordes af dem att på egen hand få göra en tur i södra Tyskland. Den 15 Oktober ankommo de resande till Nürnberg, utom konungen och Fersen, hvilka anlände en dag senare. Ryktet om den svenske konungens ankomst hade spridt sig, och Armfelt och Essen förestälde, innan konungen anländt, skiftevis »der Schwedenkönig» i de goda Nürnbergarnes ögon. »Vi hafva 3- till 4,000 menniskor, som gapa på oss vid hotellet, i kyrkorna, o. s. v.», skrifver Armfelt från Nürnberg; »öfverallt, hvart vi gå, skynda uppsyningsmän och stadens funktionärer att visa oss dess sällsyntheter och märkvärdigheter; och utan att göra något annat än då och då en lämplig rörelse med hufvudet, göra vi staden Nürnberg högst belåten. Tyskarne äro ytterst nyfikna.» — Efter konungens ankomst blef det snart slut med detta »qui pro quo». Oaktadt grefven af Haga lätteligen skulle kunna hafva bevarat sitt inkognito genom att låta sin uppvaktning fortfara att spela hans rol, öfverensstämde detta icke med hans smak. Vid ett besök på rådhuset röjde han sig, och sedan omgafs han af kunglighetens hela ståt. »Sedan några timmar äro vi i full etikett», skrifver Armfelt, »med hedersvakt framför dörren; jag går före, Fersen efter H. M:t; Essen är med för att tjena såsom stöd.»

I Augsburg, hvarest äfven gjordes ett par dagars uppehåll, bevarades inkognitot bättre. Skämtsamt skrifver Armfelt: »Huru gerna vi än här skulle hafva röjt vårt inkognito, så var det fullkomligt omöjligt. Dessa enfaldiga stackare saknade all nyfikenhet och trodde att en kung var skapad som andra menniskor; man tog icke en gång hatten af för oss på teatern.» — I Augsburg upplöstes ressällskapet för några dagar. Konungen med Fersen, Armfelt och Essen for till München, de öfriga till Innsbruck.

Ur Armfelts dagbok låna vi följande skildring af vistelsen i München:

»Så snart vi ankommit, gingo kungen och jag omkring i staden. När vi kommo tillbaka, fastän vi bodde infamt au

troisième, började likväl folket att tro, det kungen var kommen. Vi foro på spektaklet och fingo en loge midt emot kurfursten. Kungen gaf mig högra hand och satte sig något bakom. De gåfvo en tysk komedi med en balett efteråt. Midt under pjesen kom någon som knackade på dörren; jag lät opp, och det var grefve Daun, som på kurfurstens vägnar frågade om kungen i Sverige tillät, att han fick göra honom sin cour antingen i logen eller hemma i qvarteret. Jag svarade deruppå, att kungen i Sverige vore rest till Innsbruck, att jag och de andra herrarne fått tillstånd att fara till München, och att ett sådant misstag, som han höll på att göra, vore för betydligt, för att jag ej uppriktigt borde prevenera honom derom. Han var envis, då jag slutligen tog det parti att säga honom, »qu'il devait lui suffire, que je lui disais que le roi n'y était pas»; han teg, men insisterade på, att kurfursten skulle få göra kungens connaissance. Jag plaisanterade och gick in i logen, berättande H. M:t hela aventuren. Han blef icke vid godt humör, ville taga allahanda viva partier, men lät slutligen persuadera sig att låta mig gå till kurfursten att göra honom en kompliment, i hvilken jag kom fram med kungens begäran att få blifva i den största inkognito, så länge han sjelf behagade, på det han kunde à son aise få se alla de saker, som förtjente uppmärksamhet. Kurfursten svarade med mycken embarras, att kungen vore mästare att göra hur han sjelf behagade, och efter många komplimenter gick jag tillbaka och gaf min grefve det svaret. Han blef rätt nöjd dermed och supén blef obeskrifligt glad.»

»*Den 22 Oktober* foro vi till Nymphenburg, hvilket vi besågo med den största attention; det förtjente också all uppmärksamhet, och fastän byggnaden ej är vacker, är det likväl en ibland de största i Europa; trädgården är charmant och situationen är ändå au dessus allt det andra. Vi kommo ej till München förr än kl. 3, åto middag och klädde oss. Grefve Daun kom till mig och frågade mig, hur våra begge herrar skulle kunna göra bekantskap i afton. Jag svarade honom en termes ambigües, men fastän kungen fick sin post, determinerade han sig likväl att fara kl. 6 opp på slottet; jag följde honom ensam. Kurfursten var redan på spektaklet,

dit vi foro äfven. H. M:t gick in i hans loge, embrasserade honom; de sade hvarandra några artigheter, gingo in i stora logen, hälsade på begge käringarne och sutto der till andra aktens slut, då han gick in i sin egen loge. Kurfursten kom, sedan baletten var slut, och bjöd oss alla på supé; vi följde med kungen och honom genom en grufligt lång korridor in i rummen, som voro af den aldra största magnificence. Supén blef strax serverad, och vi satte oss till bords, tio personer, inberäknadt de begge regerande herrarne. Hans öfverkammarherre tog hand af mig, hvilket misshagade grufligen vår nådige herre. Strax supén var all, skildes vi åt, och kurfursten följde grefven af Haga ända till vagnen. Här ser ut som om grefve Daun vore kurfurste och den andra hans paravent.»

»*Den 23 Oktober* kom kurfursten kl. 9 och afhämtade kungen i sin vagn för att föra honom till Schleissheim. I vagnen voro kungen, kurfursten, grefve Daun och jag. På vägen började gubben ge sig carrière och talte, som en artig och belefvad man, med mindre embarras än förut* . . . Vid hemresan foro vi till paradplatsen, hvarest hela vakten stod uppstäld och defilerade slutligen med all möjlig appareil. Han quitterade kurfursten och gick till fots hem för att klä sig till middagen. Så snart vi kommo till slottet, tog hela hofvet med kurfursten emot grefven af Haga vid vagnsdörren och förde honom genom ett galleri af porträtter, der Karl X och Karl XII äfven sutto,** till tresorn, der vi sågo superba juve-

---

* Följande anekdot från denna utflygt, berättad i A:s bref, kan förtjena bevaras: »On parla de l'Italie et du voyage que l'électeur venait d'y faire. Le roi lui demanda par quelle raison il l'avait fait: c'est que cela m'amusa, dit-il, mais comme prétexte je feignis d'avoir besoin des eaux de Pise. Je vous avoue que le rire m'était dans le gosier, mais je craignis de donner à ce pauvre prince un épigramme involontaire.»

** Förmodan att Gustaf III vore Karl XII:s sonson och genom Pfalziska huset härstammade från Wittelsbachska ätten, föranledde ett misstag, som framgår ur ett bref från Armfelt till Fr. Sparre: Les Bavarois, voyant que ni l'électeur, ni aucun de ses successeurs ont des enfants mâles, se sont imaginés que le roi de Suède pourrait bien un jour devenir leur souverain, et le traitaient avec une espèce d'adoration chaque fois qu'il sortit ou rentra chez lui. Il y avait une foule de monde qui se, jetant à genoux, lui baisa les mains et le bout des habits, en disant: »Dieu, comme il ressemble à notre cher Maximilien!» . V. E.

ler, bland annat tio garniturer af la toison d'or... Vid middagen sattes jag bredvid prinsessan Clementine; men kungen ville att jag skulle sitta hos kurfurstinnan. Det förtörnade kungen så hårdt, att han ej åt i början; men humöret gick öfver, och en god tallrik persikor satte allt till rätta... På aftonen hade de på slottet en académie de musique och cour. Vi befunno oss emellan några tusen (!) personer, dels parerade, dels okläddа, damer med juveler och små mamseller med nattmössor... Kl. 1/2 10 gingo alla till supén. Kurfurstinnan retirerade sig, och prinsessan Clementine med en käring voro de enda damer, som superade med oss. Kungen tog afsked af kurfursten; mycken höflighet och mycken ceremoni. Vi kommo hem och funno en sorts bal hemma hos oss, hvarest de förnämsta af hofvet och staden samt de sämsta af packet voro förblandade. Kungen gick dit, konverserade med flera af de förnämsta damerna. Bland andra var grefvinnan Baumgarten der, som kurfursten är amant åt, fastän hennes man är 30 år och vacker, och gubben 60 år och ful.»

Öfver Innsbruck genom Tyrolen gick sedermera färden till Verona. Tyrolens pittoreska landskapsbilder undgingo ej att göra lifligt intryck på Armfelts lättrörliga sinne, lika litet som de konstskatter, som möta främlingen från Norden redan vid första inträdet i Italien. Flitigt antecknade han i sin dagbok hvad som under vandringarna i naturssköna trakter, i de gamla städernas kyrkor och museer fäste hans uppmärksamhet. Dessa anteckningar vitna ej blott om hans raska uppfattning och vakna intresse, utan ock om ett allvarligare bemödande att öka sitt kunskapsförråd under resan, än man måhända skulle hafva väntat. Resehandböcker göra i våra dagar dylika anteckningar för de flesta resande öfverflödiga, och för efterverlden hafva dessa slag af turistminnen naturligtvis underordnadt intresse. Af mera historiskt intresse i Armfelts resedagbok äro åtskilliga smådrag från det dagliga samlifvet med konung Gustaf i Italien. Bidrag till kännedomen om tidens seder och umgängesförhållanden i detta land,

conçoit aisément que cela ne deplût guère! (Crusenstolpe, Hist. Tafla, s. 161.) Jfr Gustaf III:s bref till Ramel i samma ämne, tr. i hans skrifter IV: 186 o. f.

sådana som de tedde sig för nordbons öga, kunna äfven derur hemtas.

I Verona voro, såsom nämndt, riksrådet baron Karl Sparre och bildhuggaren Sergel konungen till mötes. De svenske resande bemöttes der med stor uppmärksamhet af »il capitano podestà», republiken Venedigs ståthållare i Verona. Han inbjöd konungen och hans följe till en »conversazione» i sin bostad, och tillstälde för dem en tjurfäktning i den amfiteater från Romartiden, som ännu utgör Veronas förnämsta sevärdhet. Konungen helsades vid inträdet i amfiteatern med handklappningar. — Den försmak af det italienska sällskapslifvet, som erbjöds i Verona, behagade ej männen från Gustaf III:s hof. Armfelt fann »conversazione'n» hos »capitano podestà» ganska ledsam, »medan man åt glacer och konfekt och drack lemonad ur buteljer». Damerna, skrifver han, »äro målade i hvitt, rödt och svart, temligen illa coifferade och chausserade, men präktigt utstyrda med många diamanter; för öfrigt artiga utan att vara älskvärda, fria i sätt och tal, med mera lifighet än esprit, 'plus de sens que de raison'; de säga allt hvad de tänka och göra allt hvad som faller dem in». Ännu mindre funno ungherrarne i Verona nåd för hans ögon: »de sottaste personnager i verlden, antingen svinaktiga eller utspökade som bouffoner på italienska teatern — bêtes à manger du foin, hvilka för sin dam åtogo sig alla betjentsysslor och behandlades derefter så väl af henne som af främlingar».

På skilda vägar reste konung Gustaf och hans följe från Verona till Pisa, resans närmaste mål. Armfelt utverkade sig tillstånd att i sällskap med »lilla Peyron» taga vägen öfver Mantua, Modena, Bologna och Florens; grefven af Haga reste en kortare väg från Modena, hvarest han gemensamt med sin svit besökte hertigen, som man fann »rätt höflig och artig». — Teatrarne i Bologna och Florens med den italienska operamusiken intresserade Armfelt på det lifligaste. Den ryktbare sångaren Marchesi väckte på det sistnämnda stället hans lifliga beundran. »Jag är säker», skrifver han till Hedvig De la Gardie, »att i hela verlden icke finnes en sådan röst, i förening med ett utseende som en ängels och en skådespelartalang som Monvels.»

»Under det jag», fortsätter han, »försänkt i beundran, njöt af lyckan att hafva funnit något i Italien, som riktigt föll mig i smaken, lemnades mig på teatern ett bref från konungen, som en kurir medfört. Det innehöll befallningen att genast begifva mig till Pisa för vigtiga angelägenheter. Då kungen icke mådde väl, när vi skildes åt, såg jag honom nu i min inbillning ligga i dödens käftar — död, nästan begrafven! Föreställ er huru jag skyndade till Pisa, som ligger 10 mil från Florens: att spränga häst och postiljon var mig en likgiltig sak. Jag reste hela natten och kom fram kl. 8 på morgonen. Jag fann min kära herre — färdig att fara till staden, för att se på storhertiginnans 18:de kyrktagning! — Detta förargade mig icke så litet; och det behöfdes ingenting ringare än kungens hela älskvärdhet för att komma mig att glömma ett så groft skämt. Hans lust att snart få träffa mig, i förening med Fersens råd — han tycker om att göra dylika pojkstreck — hade tydligen gifvit anledning härtill.»

»Vi äro här», heter det vidare i samma bref, »på en half mils afstånd från Pisa; och om här icke funnes en gammal portvakt och en hyrlakej, skulle platsen vara bebodd af endast svenskar, ty badterminen är slut. Vi hafva här hvar sin cell med bläck och penna — ni ser, älskvärda grefvinna, huru vi trösta oss. Då och då gör jag en promenad under cypresserna, hvilkas melankoliska skugga ger min själ de ljufvaste intryck.*

Vistelsen vid badorten San Giuliano nära Pisa, från den 4 till den 24 November, var i synnerhet i början skäligen enformig.

* Härpå följer en poetisk utgjutelse till den älskade i det fjerran norden, ur hvilken vi låna följande:

J'appelle amour cette atteinte profonde,
L'entier oubli de soi-même et du monde,
Ce sentiment soumis, tendre, ingenu,
Prompt, mais durable, ardent, mais soutenu,
Qu' émeut la crainte et que l'espoir enflamme,
Ce trait de feu qui des yeux passe à l'âme,
De l'âme aux sens; qui, fécond en désirs,
Dure et s'augmente au comble des plaisirs.

Han slutar: Entourés de scorpions et de vipères, notre unique bonheur est de penser à la Suède au milieu de l'Italie . . . Mais il faut finir. Que je porte envie à ce papier! Vous la regarderez. Où diable sont les fées? —

Sevärdheterna i det närbelägna tysta, ålderdomliga Pisa, dess lutande torn och dess berömda baptisterium, kunde ej för längre tid fästa intresset. Af förströelser erbjöd staden endast teaterföreställningar, som Armfelt fann »infama», och »der man icke hade någon annan resurs än att sofva; och då salen icke var upplyst, hade Morfeus ofta den godheten att komma till vår hjelp». Konungen badade, promenerade, gjorde nästan dagliga besök hos storhertigen af Toscana, hvilken, såsom vi sett, med sin familj vistades i Pisa, samt var mycket sysselsatt med sin post och, enligt Armfelts ord, ofta »fundersam». Till obehaget kom, att kölden i November stundom var sådan, att konungen och hans följe måste samlas i köket för att värma sig vid spiselbrasan. Någon gång tillbragtes aftonen med att läsa högt hos konungen.

Enformigheten afbröts dock genom utflygter, särskildt till Livorno, hvars opera utöfvade en stark dragningskraft på teatervännen Armfelt, som ej skydde att nattetid tillryggalägga den fyra mil långa vägen mellan Livorno och Pisa för att besöka operaföreställningarna. Äfven konungen besökte ett par gånger Livorno. En dag (d. 11 Nov.), har Armfelt antecknat, foro »kungen, Fersen och jag till Lucca för att se gonfalonieren i sin ståt vid ceremonien, som der är på S:t Martini dag. Vi kommo nog bittida dit och gingo omkring på vallar och i kyrkor till kl. 11, då det började messa och musik i katedralen, hvarest ärkebiskopen officierade i sin skrud; hela kyrkan klädd med rödt och guld. Gonfalonieren kom emellan tvenne andra, precederad af schweizare och mycket lakejer, och satte sig på sin tron midt emot ärkebiskopen till venster. Han var klädd i rödt sammet och med guld, hans figur var nobel och stor, fastän han var gammal. Folket började till slut doutera sig af att kungen var der och samlade sig omkring oss. Ceremonien drog ut till kl. 1, då vi fingo veta, att postiljonerna kört sönder vår vagn, hvilken Fersen måste sjelf laga med rep. Jag följde kungen i folkhopen, och vi anlände till vårt kloster middagstimmen. Efter middagen flyttade kungen, Essen och jag i nedre våningen för att få spisar att elda [uti]; kölden var obegriplig».

En längre utflygt gjordes en vecka senare, vid hvilken

konungen var åtföljd af Armfelt, Fersen, Cederström och Essen. Afsigten var att i Genua åse dogens kröning; men storm och dåligt väglag hindrade färdens utsträckning längre än till den lilla hafsstaden Lerici nära Carrara. Der beslöt man efter en dags väntan att vända om, och tog hemvägen öfver Carrara. Från uppehållet i Lerici har Armfelt antecknat följande anekdot: »Bredvid staden ligger ett gammalt befäst slott, som har tolf mans garnison och en kommendant. Som vyen från tornet borde vara vackrare än från vallen, ville vi gå opp, men det refuserades oss på det strängaste. Cederström, som hade fått den fantasien i synnerhet, obligerade kungen att göra samma försök — som misslyckades i början, fastän inkognitot aflades. Kommendanten, som, sedan han fått höra att man ämnade klaga för republiken, fått myror i hufvudet, mötte oss i en smal väg, i tanke att ge sig ut att promenera. Han blef då alldeles deconcerterad, offrerade oss gå opp och gjorde oss så mycken höflighet, han ungefärligen förstod. Vi profiterade derutaf, gingo genom fasliga mörka trappor högst opp i tornet och jouerade af den gudomligaste vy i verlden. Vår kommendant hade fått myror i hufvudet; han sade, att han fruktade blifva hängd, ty hans ordres innehöllo att icke tillåta någon gå in i hans fästning; men att med en kung var det en sådan sak, som han icke visste, hur man skulle förhålla sig; bad om kungens protektion, etc. Allt lofvades, och kungen skref till sin konsul och gaf honom brefvet.»

Det tillbakadragna lif, som konung Gustaf förde vid Pisabadet, väckte en viss förvåning hos Toscanas storhertig, Leopold af Österrike, sedermera kejsar Leopold II. Han hade under samma tid sin bostad i staden Pisa, och ansåg sig i egenskap af landsherre hafva rätt att fordra särskild uppmärksamhet, ehuru han sjelf tog värdskapets skyldigheter lätt nog. På förhand intagen mot konung Gustaf genom sin broders, kejsar Josefs nedsättande skildringar *, var han ej obenägen

* L'apparition du roi de Suède, sa façon de se présenter annoncent son orgueil insupportable; c'est un homme sans caractère, faux et qui, avec un vernis d'esprit et de connaissances, n'est qu'un fanfaron et petit-maître manqué.» Joseph II till Leopold $^{12}/_{11}$ 1783. (Arneth, Joseph II u. Leopold v. Toscana I: 179.)

att uttyda sin kunglige gästs tillbakadragenhet såsom bristande höflighet. I sina bref till sin broder från denna tid skildrar han konungens stämning såsom nedslagen och misstrogen, äfven mot sina följeslagare. Han uppgifver, att Gustaf låtit förstå att han helst önskade slippa besök af den storhertigliga familjen vid badorten, samt att han i det längsta undvikit att presentera sin uppvaktning. »Hvarken han eller de komma någonsin till staden (Pisa), de bese ingenting, de taga ej kännedom om någonting, bry sig ej om att göra några bekantskaper, mottaga inga besök och låta ej presentera sig för någon.* I ett följande bref yttrar han om Gustaf III, efter några anmärkningar öfver hans höga tanke om sig sjelf och hans öfverspända idéer: »Hittills har han ej gjort synnerlig lycka i Italien, lika litet som hans följe. Riksrådet Sparre, en man af hufvud, gör ingen hemlighet af att han ogillar konungens resa och uppförande; och de unga herrarne, hans favoriter, särskildt baron Armfelt, hafva gjort sig föga omtyckta genom sitt högdragna väsen och sitt sätt att vara, företrädesvis grefve Fersen, som till och med öppet visar sin ringaktning för konungen.» **

Så föga välvilligt bedömdes de resande främlingarne från norden af den tyske fursten på Toscanas tron! Föga anade konung Gustaf att det var så illa beståldt med det »cordiala» förhållande, i hvilket han enligt sina bref från Pisa ansåg sig stå till storhertigen, som han fann »oändligen instruerad» och »ganska intressant», och hvilken han trodde sig göra ett nöje med att icke »göra några façoner». *** Äfven Armfelt, som också fått sin del af storhertigens oblida omdöme, var långt ifrån att yttra sig i en ton af bitterhet eller öfvermod om den toscanska furstefamiljen, ehuru dess medlemmar visserligen icke på honom gjort något synnerligen imponerande intryck. På följande sätt beskrifver han sitt första besök vid storhertigliga hofvet:

Den 16 November foro vi samtliga vid middagstiden till

* Leopold till Joseph II $^{10}/_{11}$. Anf. st. I: 178. Armfelts dagbok visar att dessa uppgifter äro dels öfverdrifna, dels osanna.

** Anf. st. I: 192.

*** Se Geijer, Gust. Papperen III: 88.

Pisa, klädda i vår drägt, * för att presenteras för storhertigen, hans gemål, infantinnan af Parma, hans syster, och ärkehertigarne, hans söner. Han sjelf tyckes vara en ärlig och okonstlad man, mer instruerad än qvick, mycket pratsam och utan någon synnerlig dignité i sitt väsende. Hon är en god, beskedlig och ful gumma, illa klädd med mycket juveler, och mycket höflig, med litet vett. Infantinnan af Parma är ännu af en ganska briljant figur och måste som ung varit obeskrifligt vacker; hon är artig, klok och har lätt för att tala; det säges, att hon skall vara mycket ferme och karlaktig. Nog var hennes diskurs på det viset, och hennes capitaine des gardes, som var à deux usages, såg ut som en björn. ** — Efter middagen gaf storhertigen i sin sal ett prof af »il giuoco del ponte» eller den fäktning, som hålles på bron emellan tvenne partier pisaner, armerade de pied en cap och med stora klubbor. De trumfade hvarann grufveligen, och leken såg ganska mordisk ut, men den slutades utan att någon blef olycklig.»

* * *

»Omsider, skrifver Armfelt, hade grefvens af Haga arm förbarmande med oss. Man beslöt, att baden i Pisa nu hade verkat tillräckligt, så att vi kunde lemna skådeplatsen för den komedi, som vi gifvit Europa.» Den 24 November skedde afresan från Pisa genom Toscanas trädgård till Florens.

Konstskatterna i Mediceernas stad var det som der i främ-

---

* Svenska nationella hofdrägten, hvilken konungen, till föga belåtenhet för sina följeslagare, alltid önskade se använd vid högtidliga tillfällen under resan. Begagnandet af »svenska drägten» vid deltagandet i de mera enskilda italienska samqvämen föranledde i början mycken öfverläggning. Ingen, icke ens konungen, var angelägen att bära denna »maskeraddrägt», som man fruktade skulle anses narraktig. På följande sätt beskrifver Armfelt denna »schisme i vår habillement»: »Kungen yttrade ej sin vilja precist, men var små-ond d'avance och kunde intet decidera sig för sin egen parure . . . Det disputerades i två timmar, då ändtligen blef decideradt att vi skulle bära fransyska kläder, utom då presentationer skedde vid något hof.» I ett bref från Florens yttrar han den förmodan, att konungen i hemlighet var bäst belåten härmed, ehuru han gjort svårigheter.

** Syftar på infantinnans gunstling, St. Severin, som ansågs såsom hennes älskare och, enligt Adlerbeths anteckning, var »den resligaste och starkaste vid hennes hof». (Adlerbeths reseanteckn. Handskr. i K. Bibl.).

sta rummet fängslade konung Gustafs uppmärksamhet; Armfelt var vanligen hans följeslagare på vandringarna i kyrkor och museer. Båda voro outtröttliga; Armfelt antecknade flitigt hvad han såg, stundom under uttryck af den högsta beundran. Från första dagen till den sista — uppehållet räckte nära en månad — tillbragtes tiden väsentligen med beskådande af Florens' märkvärdigheter och mindre utflygter i granskapet. Från sin första morgonvandring med konungen och Sergel, omedelbart efter ankomsten till Florens, har Armfelt antecknat: »konungen sjelf visade oss vägen, ty stadens karta hade han redan i sitt hufvud». Konungen besökte ej blott konstsamlingar och minnesmärken, utan äfven målares och skulptörers atelierer; och lät hos den tyske målaren Gutenbrunn måla sitt porträtt i svenska drägten.* Florentinska konstakademien hyllade grefven af Haga genom att öfverlemna honom ett diplom såsom akademiens ledamot. Äfven inköp gjordes, ehuru det, såsom bekant, taltes om

il conte di Haga,
chi molto vede
e poco paga —.

I början af sina vandringar ådrog sig den nordiske monarken ej ringa uppmärksamhet hos de goda florentinarne. En gång finnes antecknadt, att konung Gustaf och Armfelt, för att undgå deras påträngande nyfikenhet, måste »springa upp för en trappa under arkaderna i Fabbrica degli Uffizj». Armfelt fann, att hans »penna var för svag» att beskrifva all den rikedom af skönhet, som mötte dem i denna berömda konstsamling och som »vida öfvergick hans imagination».

För öfrigt torde uppehållet i Florens på det hela hafva varit den del af vistelsen i Italien, då grefven af Haga och hans följe mest kunde inrätta sig efter eget behag. Konungens lynne var under denna tid förträffligt, enligt Armfelts anteckningar. Den storhertigliga familjen dröjde i Pisa till mot slutet af konungens vistelse i Florens, och han och hans följeslagare valde fritt sitt umgänge och sina förströelser.

* Tvenne tyska konstnärer med detta namn synas vid denna tid hafva vistats i Italien. En af dem sysselsatte sig med vaxmålning. Förmodligen var det ett miniatyrporträtt, som konungen lät måla.

Teatrarne, hvilka dock stängdes efter adventstidens ingång, besöktes flitigt, och konungen och Armfelt täflade att beundra Marchesis sköna stämma. Sedermera deltogo de ej sällan i det sällskapslif, som Toscanas hufvudstad erbjöd, särskildt inom den engelska kolonien. Med ett visst missnöje omnämna dock både Gustaf III* och Armfelt, att intet inhemskt hus i Florens öppnat sina dörrar för dem. Ej heller synas de hafva gjort stora ansträngningar för att på närmare håll få se något af det inhemska sällskapslifvet; och möjligen låg häri anledningen till den nyss anförda beskyllningen för högdragenhet. Det gick dem, såsom det ännu går mer än en främling från norden vid första inträdet i Italien, att det moderna folklynnet, samhällsförhållandena och lefnadsvanorna i detta konstens och de stora minnenas land synas ej blott främmande och egendomliga, utan ock föga motsvarande den ideala bild, man på afstånd uppgjort. Armfelt var icke någon vän af dessa »conversazioni», der de italienska damerna alltid voro uppvaktade af »minst en cavaliere servente för hvar dam»; han fann samtalstonen högst »insipide». »Om juveler och väl klädda qvinfolk», har han efter hemkomsten från ett dylikt samqväm antecknat, »kunna göra en societé agréable, så hade vi vid denna intet mera att önska; men utom då jag åt, hade jag all möda i verlden att hålla ögonen öppna». — Det var företrädesvis engelske ministern Mann och den i Florens sedan lång tid bosatte lord Cowpert som visade de nordiska främlingarne en gästfrihet, hvilken de flitigt begagnade.

I Florens bodde vid denna tid, under namnet grefve af Albani, den landsflyktige arfvingen till Englands tron, pretendenten Karl Stuart, nu en 63-årig gubbe, hårdt pröfvad af lifvets motgångar. Hans hustru, grefvinnan Louise von Stolberg, bekant genom den svärmiska hyllning, som egnats henne af den italienske skalden Alfieri, hade kort förut öfvergifvit sin make och bosatt sig i Rom. Anledningen till det olyckliga äktenskapet ansågs hafva varit grefvens af Albani våldsamma lynne och benägenhet för dryckenskap.** Han hade icke

* Se Geijer, Gust. Papperen III: 93.

** Alfieri har berättat att han räddat grefvinnan af Albani — »la donna mia» — »della tirannide d'un irragionevole e sempre ubbriaco padrone», och

förstått att bibehålla sina vänner, ännu mindre sina bundsförvandter, och befann sig nu, kroppsligen och andligen bruten, i en beklagansvärd belägenhet. Ännu egde han dock, midt i sitt förfall, något af den fantastiska ridderlighet, som med en romantisk glans omgifvit hans äfventyrliga tåg till Skotland 1745, och af den personliga älskvärdhet, som tillhörde hans ätt och som i ungdomen i hast samlat talrika anhängare kring hans fanor. Hans öden och hans personlighet voro egnade att på förhand ingifva konung Gustaf sympati. Samtiden visste berätta, att Gustaf III vid första anblicken af grefven af Albani icke kunnat återhålla sina tårar; * och det sätt, på hvilket han bemötte den olycklige fursten och tog sig af hans sak, gjorde hans hjerta heder.

Det var emellertid icke blott längtan att göra hvarandras personliga bekantskap, som närmade den nordiske konungen och den olycklige pretendenten till hvarandra. I det längsta hade denne bevarat en mystisk tro på framgången i sin rättvisa sak; ännu i sin ålderdom hyste han hoppet att plötsligt blifva återkallad till sina fäders tron. En profetia, efter hans död funnen bland hans papper, hade nämnt konungen af Sverige såsom en af dem som skulle komma att förhjelpa honom dertill. ** Gustaf III:s ankomst till Florens kunde sålunda

---

särskildt beskrifvit huru »le continue vessazioni del marito si terminavano finalmente in una violenta scena baccanale nella notte di S. Andrea». — (Vita di V. Alfieri da Asti. II: 73; anf. af Klose, Leben des Prinzen Carl Stuart, Leipzig 1842.) Vid sidan af detta vittnesmål, som i Alfieris mun kan anses i någon mån jäfvigt, kan Gustaf III:s, sådant det blifvit antecknadt af en samtida, förtjena höras. Han yttrade i Paris 1784 om grefven af Albani: »Il ne s'enivre pas depuis qu'il est veuf; il est devenu très-sobre, très-sage et très-sensé. Quelquefois seulement sa tête s'exalte, quand il parle de ses malheurs et de la façon dont il fut traité à Paris après la paix de 1748.» (Se Feuillet de Conches, Louis XVI, Marie Antoinette et M:me Elisabeth IV: 451.)

* Gorani, Mémoires secrètes. II: 112.

** Mahon, Hist. of England (III: 559) berättar att grefven af Albani i sitt betryck ofta sökte och fann en tröst i Nostradami profetior. En anteckning funnen bland pretendentens papper bar öfverskriften: »A summary view of the prophecies of Nixon, Shipton and Nostradamus, *to be yet accomplished*», och den första af dessa profetior hade följande lydelse: »The kings of Pr[ussia] and Sw[eden] will at last prevail upon Fr[ance] to assist the Pr[ince].» (Se Klose, anf. st. s. 547.)

icke vara honom likgiltig; och äfven konung Gustaf å sin sida hade en särskild afsigt med sitt besök hos grefven af Albani. Det var emellertid icke i planer att på slagfältet gemensamt eröfra Englands konungakrona, som de möttes, utan på — frimureriets mystiska område. Bekant är, att konung Gustaf hade för afsigt att med honom inleda förbindelser, som skulle medföra åt konungen af Sverige en stor ställning inom det internationella frimurar-samfundet. Den siste ättlingen af Stuartska huset ansågs nämligen innehafva denna ordens vigtigaste hemligheter, och äfventyraren Plommenfelts förespeglingar hade riktat konungens lättrörliga fantasi åt detta håll. Resultaten af de öfverläggningar, som i detta afseende fördes mellan Gustaf III och grefven af Albani, äro icke kända; och om de möjligen egt någon betydelse i det svenska frimureriets häfder, så ledde de visserligen icke, såsom Gustaf säges hafva hoppats, till några politiska följder.*

I dessa mystiska förtroenden synes Armfelt icke hafva varit invigd. Hans hela väsen gjorde honom föga lämplig för mystik och ordensväsende; och han synes, i motsats till mängden af Gustaf III:s omgifning, hafva förblifvit främmande för frimureriet.** Emellertid sakna hans anteckningar rörande sammanträffandet med »pretendenten» icke sitt historiska intresse.

---

* Se Schröderheims uppsats »Om frimureriet» i hans Anteckningar, s. 80 o. f. Enligt hans framställning skulle Gustaf III hafva hoppats att kunna återbringa Liffland under svenskt välde, såsom arftagare af de forna härmästarne, under antagande af frimureriets nära sammanhang med medeltidens andliga riddarordnar. »Mästare af tempelordens arkiv», säger Schröderheim, »kunde man snart utreda korsherrarnes slägtskap dermed, man kunde gå vidare och under korsets fana reklamera Gotthard Kettlers arf.» — Hela Schröderheims framställning synes dock knappast hafva varit allvarligt menad; och i ett af sina bref till konungen yttrar han sig också i en ton af persifflage om denna frimurare-»negociation»: »det är hugneligt, att den visaste varit nykter, fast han intet varit upplyst» (s. 207). Schröderheims framställning har upprepats i Schinkels Minnen I: 194 o. f. och af Nielsen, Frimureriet i Norden 1882 (s. 54). — För framställningen i Schinkels Minnen (I: 305) af Gustaf III:s förhållande till grefven af Albani ligga Armfelts dagboksanteckningar till grund. Se äfven Geffroy, Gustave III et la cour de France II: 14 o. f.

** Ett yttrande i ett af Gustaf III:s bref till Toll (Lilliecrona, J. C. Toll, Biografisk teckning II: 3) synes antyda att A. stundom skämtat öfver »ordensmästare».

Armfelts fader hade, såsom nämndt är, stridt under Karl Stuarts fanor i Skotland 1745; dennes nuvarande belägenhet väckte sonens medlidande. »Under sin olycka har han ännu bevarat en högsinnad själ», skrifver han i ett bref till fröken de la Gardie; och i sin dagbok har han antecknat: »de känslor, som han inspirerade mig, voro nu inactiva i anseende till hans ålder; men intet i verlden vore, [som] jag ej sacrifierat för hans olycka, om någon gnista af hopp återstode.» Äfven konungen visade honom ett deltagande, som icke torde hafva haft sin grund endast i egennyttiga beräkningar. »Kungen handterade honom alldeles som en kunglig person, och gubben sjelf hade en viss dignité, som konvenerade för en sådan herre som han. Hans hus var artigt nog arrangeradt, och hade kungen i Sverige och han täflat om hvilken skulle ge bästa middagen, hade helt visst han fått preference. Hans situation är ganska ömkansvärd; utom att vara frusterad från allt hopp att återfå sin tron, till hvilken han är född, finner han sig i en hög ålder öfvergifven af sin hustru, föraktad af en rik bror, sedan han förlorat alla de pensioner, som Frankrike, Spanien och påfven gifvit honom, med en usel reveny af 36,000 livres och obligerad att göra elaka affärer, för att lefva.» — Med sina inskränkta tillgångar återgäldade dock grefven af Albani genom sin gästfrihet den uppmärksamhet, som visades honom af grefven af Haga och hans följe; de svenske resande voro ofta gäster i hans hus. Efter ett besök hos honom har Armfelt antecknat: »Jag åt middag hos grefven af Albani. Vi voro icke mer än fem personer; middagen excellent och gubben ganska intressant. Han talte om sina gamla legender, och i hans tal syntes lika så mycket förstånd som dristighet; men ödet hade varit emot honom. Han slutade med att säga: enfin, trompé par la France, abandonné de l'Europe, trahi par mes plus proches, vous voyez ici un vieux soldat qui manque du pain.» — Den »excellenta» middagen synes dock hafva bort utgöra en vederläggning af det sistnämnda påståendet.

Kändt är att konung Gustaf anslog en pension åt grefven af Albani och sedermera lade sig ut för honom vid franska hofvet. En dagboksanteckning upplyser, att det var Armfelt, som först tillstyrkte utbetalandet af denna pension,

»hvilket konungen ock gouterade, men beklagade att han hade så litet penningar». Några dagar förut hade han haft ett långt samtal med konungen om pretendenten, »och det gladde mig att se», säger han, »att en tolf års regent var ännu mera menniska än kung».* — Enligt Armfelts uppgift utgjorde pensionen 4,000 r:dr.

Af större vigt än sammanträffandet med grefven af Albani var det möte mellan kejsar Josef II och konung Gustaf, som äfven egde rum i Florens. Vistelsen derstädes hade blifvit förlängd genom afvaktan på kejsarens ankomst. »Grefven af Falkenstein» var dock allt annat än angelägen att råka »grefven af Haga», och han hade på förhand beslutat att göra sammanvaron så kort som möjligt.** Ur Armfelts dagbok låna vi beskrifningen öfver de båda monarkernas samvaro i Florens.

»*Den 18 December.* — — Kungen var hos storhertiginnan, men reste bort, då hon sade att kejsaren kom och ej ville råka någon. Kl. 10 anlände H. Kejserl. M:t till Florens.»

»*Den 19 December* vaknade jag vid nouvellen, att kejsaren och storhertigen voro i kungens förmak. Jag kastade på mig ett, tu, tre, och kom dit; men då var han redan inne hos kungen. H. M:t hade glömt att säga till om väckningen. Litet för 9, då kejsaren kom, sprang Griberg först in. Emellertid ville han gå en annan väg in för att taga kungen på sängen, men hyrlakejen försäkrade, att det ej var möjligt; utan kejsaren roade sig med att questionera honom om tiden, då kungen lade sig, och om hela suiten låg lika länge. Baron Taube sprang in till kungen och determinerade honom att quittera sängen, ty förut gjorde han fråga på fråga för att draga ut tiden. De kommo ändtligen in och voro tillsammans ungefärligen en timma. När han kom ut, blefvo vi alla presen-

* Konungens välvilja för pretendenten hindrade honom icke, enligt Armfelts ord, att vid ett tillfälle »läsa lagen för honom». Äfven i Rom utverkade Gustaf III åtskilligt till grefvens af Albani förmån: att hans skilsmessa från sin hustru förklarades laglig; att hans yngre broder hertigen af York återstälde några engelska kronjuveler, hvilka rätteligen ansågos tillhöra Karl Stuart, o. s. v. Påfvens bemedling var härvid af nöden. (Se Feuillet de Conches, anf. st. IV: 451.)

** Se Arneth, Joseph II u. Leop. v. Toscana, I: 194 o. f.

terade och han sade mycket höfligheter åt riksrådet Sparre. Han är en liten herre, har peruk, mycket vif i sina façoner, klädd den morgonen i en grön uniform med röda underkläder; när han gick ut, hade hans lakej, som var klädd pels och stor luden mössa, en grå kapott fodrad med rask, som han satte på sig. Han tycktes ej vara nöjd med att vi följde ner honom en cérémonie, ty han var mycket attentif på att ej passera för annat än grefve af Falkenstein, répétant souvent: je ne sais pourquoi on veut nous ôter à nous autres nos comtés; och vid presentation sade han åt storhertigen: présentez donc, je vous prie, aussi le comte de Falkenstein. — Kungen gick sedermera ut med mig, först till målaren, sedermera till ett arbetshus för små flickebarn, der de lära sy, brodera, skrifva, räkna och väfva silkestyger och band. H. M:t måste skynda sig hem för att blifva klädd i tid och for klockan 1 opp till middagen på slottet; efter middagen var casino eller assemblée på hofvet, i hvilken, utom de kongl. personerna, inga andra voro än milady Cowpert, milord Cowpert, miss Gorr, en gammal marquis Corsi och en italienare, hvars namn jag icke minnes. Kungen kom bittida hem». — —

»*Den 20 December* ... Kungen och jag voro i galleriet, dit kejsaren och storhertigen kommo; den förste i en uniform med stöflar och värja i en grå surtout, den andre på samma vis. De begge krönta hufvudena helsade allt för vänligt på hvarandra och gingo tillsammans genom sjelfva korridoren och några rum. Kejsaren affekterade att vara oändligen occuperad med statyer och taflor, talte i ett och questionerade direktören och andra till galleriet hörande custoder, såg mycket fort och gjorde helt korta reflexioner. Kungen och han taltes vid flere gånger, men storhertigen emparerade sig honom slutligen alldeles. Kejsaren var så artig, så han äfven tvenne gånger talte med mig, men ämnet var så antikt, så jag, gunås, var för modern. Kungen, som skulle äta der uppe på slottet, gick slutligen hem för att kläda sig. När han sade det åt storhertigen, svarade han: 'mon Dieu, est-ce qu'Elle a besoin de s'habiller pour nous? Cela n'en vaut pas la peine!' Han har ingen idé om sin grandeur, utan är

mycket simpel och nästan för naturlig.* Vi gingo hem och sutto till bords kl. 5, då kungen kom hem en stund efteråt. Han hade varit i ett kloster med sin medbroder. Om aftonen voro vi på conversazione hos chevalier Mann och vakade länge efteråt; vi pratade tok inne hos kungen. Vi hade samtliga lemnat kort hos grefve Kinski för grefven af Falkenstein, som betalte oss genast visiten.»

»*Den 21 December* kl. 1/2 10 vaknade kungen med nouvellen, att storhertigen var i hans förmak. H. M:t skyndade sig ur sängen för att tala med honom; nouvellen, han förde, var att kejsaren rest kl. 1 om natten till Rom. Derom var ingen question i går afton, utan när vi voro i Palais Pitti för att lemna grefve Falkenstein kort, sågo vi väl, att hans vagnar àrrangerades, men ingen douterade sig af att han skulle resa, icke hans bror en gång, förr än han skickade efter hästar. Kungens resa blef deciderad tills i morgon kl. 5.»**

De båda monarkerna skyndade sålunda efter hvarandra för att innan juldagen hinna till den eviga staden. Sedan vederbörliga afskedsbesök blifvit gjorda — det sista gälde grefven af Albani — sattes resplanen i verket d. 22 Dec.

* *
*

Resedagboken förmäler följande om färden till Rom och de första dagarne derstädes:

»*Den 22 December* reste vi från Florens kl. före 7, innan dagningen. H. M:t, grefve Fersen, Peyron och jag kommo ej förr än det var helt mörkt till Siena, som ligger 5 1/2 postombyten derifrån. Postiljonernas upptåg och de fördömda

---

* I bref till fröken de la Gardie yttrar Armfelt i samma ämne: »On ne peut pas se faire une idée de la simplicité et du peu de luxe de cette maison d'Autriche. On les prendrait, à leur accoutrement et à leur tournure, pour des particuliers d'un acabit moyen, si par 3- à 400,000 hommes ils ne donnèrent pas des lois à la moitié de l'Europe.»

** Huru föga kejsarens hastiga afresa kunde vara en öfverraskning för storhertigen, upplyses af de båda brödernas brefvexling från denna tid (anf. st. s. 195). Kejsaren var högst angelägen att komma till Rom före konungen af Sverige och hade för vinnande af detta mål på förhand uppgjort planen att i hemlighet begifva sig åstad. Han begagnade den föga grannlaga utvägen att använda för grefven af Haga beställda hästar.

backarne satte vårt tålamod på prof. Landet är mindre skogrikt och mera kuperadt, ju mera man avancerar. Af Siena har jag alldeles intet sett, utom stallet i posthuset, der vi gjorde vår middag med en bit ost och bröd, under det H. M:t åt med all sin tranquillité sitt kallkök. Vi hade sedermera ljus upptända och fönsterna uppdragna, så vi höllo på att qväfvas af hetta. Jag fick par générosité sjelf skjutsa min kammartjenare. Vårt nattqvarter blef i en infam håla vid namn Torrenieri, 8 1/2 poster från Florens.»

»*Den 23 December* reste vi klockan 6 derifrån, passerade Radicofani middagstiden, som ligger på ett högt berg, och hvarifrån vyen skall vara gudomlig; men vi åkte hela denna dagen i moln, som lemnade ett fatalt dugg, mera likt regn. Vi passerade med dager Acquapendente, som ser öde ut, som alla städer i Romagnan, och kommo i brist på hästar icke längre än till San Lorenzo alle Grotte, der vi lade oss kl. 9 för att stiga upp kl. 1 om natten. Deras värdshus äro de fatalaste i verlden, osnygga och fattiga. Denna stad är öde och mest i ruiner; der finnes knappt 50 personer. Vi trodde att elden hade gjort det, men invånarne sade, att »la malaria» hade förorsakat emigration.»

»*Den 24 December* reste vi kl. 2, passerade Montefiascone, Viterbo och Ronciglione, der påfvens kurir var emot oss. Han hade väntat på kungen i Radicofani och tagit kejsaren för honom samt ridit förut, oaktadt allt hvad han och hans general kunde säga honom. Kejsaren kom således till Rom utan att vara känd af någon annan än af en postiljon, som skjutsat honom förra gången han var i Italien. Hela vägen hade han således varit före oss och passerat för kungen; men i Rom kom han under sitt rätta namn direkte till påfven och sedermera i messan på knä bland populacen.»

»Landet var öde, med små insjöar, kala backar och ormbunkar — liksom i det kära fäderneslandet. Ingenting är att likna vid dessa vägar; vi fastnade i ett hål emellan Baccano och La Storta, der vi sutto i två timmar utan att komma ur fläcken; lyckligtvis fingo vi mulåsnor, som drogo oss fram der 10 hästar gjort intet. Fersen och jag voro ute i lorten ända till knäna och gjorde visst en italiensk miglie till fots.

Kl. 11 om aftonen kommo vi till Rom genom la Porta del Vaticano. Julgröten åts af riksrådet Sparre, grefve Fersen, Peyron och mig. H. M:t var vid onådigt humör och kardinal Bernis var hos oss »in fiocchi» och gjorde en visit. Inqvarteringen var ganska besvärlig.» *

»*Den 25 December* reste kungen kl. $^1/_2$ 9 och gjorde en visit hos kejsaren; for sedermera till S:t Peters kyrka, der jag var med Peyron bland foulen icke långt från kejsaren, som var på samma vis, men klädd i uniform. Påfven officierade sjelf och hade framför sin tron en kejsare och en kung, som föllo på knä, likväl ej för honom. Vid hans promenader i kyrkan bockade de sig för honom, och han reste sig upp på sin stol och inclinerade sig rätt djupt. Messan räckte så länge, att vi togo vårt parti och gingo till damerna, med hvilka vi gjorde konversation, till det var allt. Under hela tiden hade begge suveränerna stått tillsammans;** men hvar och en gick på sitt håll mot slutet: kejsaren i en annan kyrka och kungen direkte till påfven i Vatikanen, som, när han kom, stod och klädde af sig. Entrevuen har varit allt för artig; påfven gaf kungen höger och talte en artig fransyska, såsom det blef mig berättadt. Innan vi satt oss till bords, kom kejsaren med grefve Kinsky till kungen; de gingo in i ett kabinett och sutto framför spisen och taltes vid nära en timma. Kardinal Bernis var vid grefvens port och ville komma opp; och på hans begäran fick han ett

* De resandes lynne torde icke hafva varit det bästa under denna julaftonsfärd, att döma af Armfelts yttrande i bref till Hedvig de la Gardie ($^{31}/_{12}$ 1783): »Fersen et moi pestames comme des enragés contre le voyage, les chemins, et les caprices de l'homme: et je n'eus de consolation que dans l'idée que j'avais, que la charmante Adélaide était occupée dans ce moment même à recevoir ses julklapp's et s'amuser, quand le seul plaisir qui m'attendait était un mauvais lit et un souper froid.»

Konungen och hans följe togo sin bostad i Palazzo Correa invid Augusti mausolé, belägen nära Corson. En egendomlig tillfällighet har velat, att samma hus, som hyste den förste svenske konung, som efter reformationstiden gästade Rom, i våra dagar är samlingsplatsen för den skandinaviska föreningen af nordiska konstnärer och resande nordbor, som vistas i Rom.

** Den stora tafla af Desprez, som finnes i Nationalmuseum i Stockholm, framställer denna i sitt slag märkvärdiga gudstjenst. Den är målad under en något senare tid, på beställning af konungen. (Sander, Nationalmuseum II: 5, 129.)

rendez-vous till klockan 5 eftermiddagen. De foro då tillsammans på några conversazioner, der H. M:t råkade kejsaren.... Kejsarens conduite i denna stad gör allas förundran och visar hans tilltagsenhet och vidsträckta planer. Vid ankomsten gick han opp till påfven, kallade honom med mycken tendresse »carissimo padre» och blef kallad tillbaka »carissimo figlio». Sedermera passerade han natten och hela andra dagen i kyrkor, på knä bland pöbeln, och lät som, par hasard, pengar rinna ur sin ficka. För att visa att han ej fruktar gift eller dolk, går han ensam på gatorna; åt i går på ett värdshus vid la Place d'Espagne, der han förut bestälde sin mat; slutligen, han gör allt, som kan hos folket uppväcka entusiasm och förundran.»

De båda monarkerna råkades hvarje dag under kejsarens korta besök i Rom — han reste redan den 28 December till Neapel — dels i sällskapsverlden, dels på teatrarne, der Josef stundom besökte den loge, som innehades af Gustaf III. Armfelt fann att kejsaren »sade roliga saker nog».*

Josef II var, såsom af dessa anteckningar synes, nära nog den första märkvärdighet, som mötte de svenske resande på juldagen 1783 i det eviga Rom. Hans besök der väckte, oförmodadt som det var, lifligt uppseende och var onekligen en historisk tilldragelse. Det var en episod i historien om hans tvister med den romerska curian: under formen af att återgälda det besök, som påfven ett par år förut gjort honom i Wien, hade han för afsigt att häfda sina anspråk i tvistigheterna med curian om de kyrkliga förhållandena i Lombardiet. Han gjorde det äfven med framgång; och Pius VI, »il grande persuasore», som eljest besatt en stor förmåga såsom underhandlare, förmådde lika litet nu, som i Wien, att ändra den riktning, kejsaren inslagit. Detta hindrade emellertid icke att denne iakttog de yttre formerna af vördnad för den kyrka, hvars andliga öfverhufvud han gästade.

---

* Från en teaterafton har Armfelt antecknat följande anekdot: »Vid kungens ankomst blef en général applaudissements; jag hade kommit först och måste springa bort för deras misstag med sin handklappning. Sedermera kom kejsaren, hvilken fick samma réception, och i stället för att bocka sig för parterren, applåderade tillbaka.»

Kejsar Josef var, med all sin hänsynslöshet i handling, en man, som förstod att taga sina samtida på deras svaga sidor. Armfelt citerar följande yttrande om honom af den spirituelle kardinal de Bernis, Frankrikes ambassadör i Rom: »Ni ser honom här i Rom på knä i kyrkorna; i Neapel ser ni honom på jagt med konungen, och på paraden tillsammans med konungen af Preussen.»* Konung Gustafs svaga sida tyckes kejsaren dock icke hafva lyckats träffa; och de katolska formernas iakttagande kunde icke besticka hans omdöme lika litet som den franske kardinalens.** Bristen på sympati var ögonskenlig.

Emellertid voro hvarken konung Gustaf eller, såsom vi nyss sett af Armfelts anteckning, hans omgifning likgiltiga för den egendomliga effekten af detta sammanträffande inför S:t Peters altare i Rom mellan det heliga romerska rikets öfverhufvud och efterträdaren till den konung, som 150 år

* Crusenstolpe, Hist. Tafla etc. s. 162.

** Skämtsamt skrifver Gustaf III till Schröderheim om sin ryktbare samtida: (se Schröderheim, Anteckn. s. 197) »Vi ha funnits ihop på knä vid foten af S:t Peters altare, och der har man slagit vad om hvilken af oss vore mera catholique, han eller jag; och för att säga sanningen, tror jag mig mera apostolique och oss begge lika catholiqua, ty jag tror efter Upsala möte, och han tror ingenting.» — Josef II:s personlighet fann han »snarare gjord att uppväcka skräck och undran än kärlek»; och han hade svårt att förlika sig med de offentliga andaktsöfningar, som förevisades för den romerska populacen af den monark, som »nästan insulterat påfven, gifvit sista stöten åt romerska väldet och undergräft romerska lärans grundval». — Konung Gustaf var emellertid angelägen att bevara skenet af godt förstånd med kejsaren och har i det bref till grefve Creutz (Gust. Papperen III: 114), hvarur ofvanstående utdrag äro hemtade, gifvit åtskilliga karakteristiska föreskrifter i detta afseende. Armfelts dagboksanteckning öfver de båda monarkernas sammanträffande hos prins Doria, vid kejsarens korta besök i Rom efter återkomsten från Neapel, öfverensstämmer dock föga med konungens beskrifning i nämnda bref, ehuru han åberopar Armfelt som vittne. Det heter der kort och godt (20 Jan.): . . . »Efter middagen for jag med kungen till prins Doria, dit kejsaren kom. De begge suveränerna råktes der och tycktes skiljas åt utan synnerlig regret.» Kejsarens uppträdande i Rom föranleder Armfelt till följande mera spirituella än vördnadsfulla reflexion i ett bref till H. de la Gardie ($^{21}/_{12}$ 1783): »Avouez que les princes sont nés comédiens, et que la différence qu'il y a entre eux et les autres, ne consiste que dans l'égard que nous avons de ne pas les siffler publiquement, et dans la liberté qu'ils ont de composer eux-mêmes les pièces qu'ils veulent bien nous donner. Ce qui est certain, est que l'empereur est le Monvel des autres.»

förut fallit såsom Roms störste och ärofullaste motståndare. Deras möte hade intet direkt inflytande på Europas öden. Ett motstycke till detta möte erbjuda dock de bref, som vexlades mellan Gustaf III och påfven Pius VI rörande katolikernas fria religionsöfning i Stockholm, och hvilka det samtida Europa läste med förvåning och beundran.* De tre monarkernas möte på denna plats utgör i hvarje fall en karakteristisk illustration till upplysningstidehvarfvets anda, som äfven berömde sig af att vara den religiösa toleransens. Det föregående århundradet skulle icke hafva kunnat bevittna ett dylikt skådespel; knappast det efterföljande. Sällan torde under något tidehvarf på en sådan plats hafva sammanträffat så lysande och hvar på sitt sätt karakteristiska typer, som Gustaf III, Josef II och Pius VI.

Såsom billigt var, egnade Armfelt äfven åt denne sistnämnde ett litet blad af sina romerska minnen. Vi hafva sett att konungen genast, dagen efter sin ankomst, skyndade att göra påfven sitt besök. Några dagar senare blefvo hans följeslagare äfven förestälda för den helige fadern. Armfelt har härom antecknat:

»*Den 29 December* blefvo vi samtliga presenterade för påfven kl. 1/2 12, alla i svenska kostymen. Vi kommo upp i Vatikanen, fördes genom små rum i en sorts garderob, der träbord och trästolar voro de enda möblerna och hela betjeningen prester. Riksrådet Sparre gick först in och hade en lång particulier audiens; sedan kommo vi in, den ene efter den andre, och formerade en cirkel omkring den helige fadern, hvilken talte med mycken aisance, utan att kunna synnerligen väl fransyskan. Han hade ingen synnerlig appui i sin façon att vara, likväl oändlig nobless. Han stod just vid dörren, då vi kommo in, klädd i en slags hvit kolt, igenknäppt långt ner, röda tofflor, broderade med guld, och små halfhandskar af ull. Vi voro mest en halftimma inne; och det var riksrådet Sparre, som couperade konversationen. När vi gingo ut, så liksom reconduerade han oss; enfin, il avait

* Pius VI:s tacksägelsebref till Gustaf III och dennes svar derå läsas i Uppfostr. Sällskapets Tidn. 1781: 26, öfvers. i Schlözers Briefwechsel histor. u polit. Inhalts VIII: 332.

la tournure d'un très-grand seigneur et certainement pas d'un moine.»

Några dagar senare rönte de svenska resande ett nytt prof af Pius VI:s uppmärksamhet. Det var nyårsdagen. Anteckningen för denna dag lyder:

»*Den 1 Januari 1784* reste vi, par ordres klädda i hofdrägt, en cérémonie till la Chapelle Sixtine i Vatikanen. Vi höllo ut, stående och på knä, hela fördömelsen i dörren af entréen, gingo sedermera upp i museum och gjorde en tour i de rummen, som nuvarande påfven låter sätta i ordning och dem han redan arrangerat. Som vi skulle gå bort, kom hans helighet i full marche med prester och kors och mötte oss samt följde kungen i egen person, som en bibliotekarie, icke allenast i de rummen, der vi redan varit, utan ock igenom hela biblioteket, och viste oss allt hvad som var att se. Gubben var charmant, och kl. 3 skildes vi åt.»*

I Rom, såsom i Florens, var Armfelt sin konung oftast följaktig under vandringarna bland den eviga stadens märkvärdigheter. Flitigt besökte de kyrkor, fornlemningar och artister, ofta vägledda af Sergel, hvars omdömen Armfelt stundom tecknade sig till minnes i sin dagbok. De ströfvade omkring, på turist-manér och på egen hand, bland ruinerna på Forum Romanum, stego upp i öfversta spetsen af Peterskyrkans kupol, i sällskap med kejsar Josefs syster, infantinnan af Parma, sågo »några dussin *lättrogna*» krypa uppför Scala Santa och hörde i Propagandan messan läsas på sju olika språk, på grekiska, armeniska, etiopiska, koptiska o. s. v. Villa Borghese och Villa Doria Pamfili voro ofta målet för utfärder; i Villa Aldobrandini besågs den ryktbara antika freskomålning — nu i Vatikanen — som efter sin förre egare

* Det är denna vandring genom Vatikanska museets skulpturafdelning, som konung Gustaf låtit utföra i en stor tafla med porträttfigurer, hvilken nu pryder Nationalmuseum i Stockholm. Taflan, utförd af den franske målaren Gagneraux, beställdes af konungen i Rom och är signerad 1785. (Sander, anf. st. II: 5, 122.) Porträtterna äro mer och mindre träffade; Armfelt igenkännes såsom den blonde, högväxte ynglingen bakom konungen mot taflans högra sida.

ännu benämnes Aldobrandinska bröllopet. Armfelt beundrade »elegansen» i detta berömda konstverks komposition; men det antika lugnet var honom för strängt hos hufvudfigurerna: han fann dem vara mera lika »offer än ett par nygifta personer».

För öfrigt utbildade Armfelt genom iakttagelser och konststudier, på *sitt* sätt, det sinne för det sköna i bild och färg, som han i rikt mått egde. Hans skaplynne och bildningsriktning voro ej egnade att göra honom till en konstfilosof, såsom Ehrensvärd; ej heller gjorde han grundliga och lärda anteckningar öfver hvad han såg, sådana som hans reskamrat Adlerbeth efterlemnat. Ännu mindre kunde man af honom, mannen af det 18:de århundradet, vänta ett konstsvärmeri af den art, som tillhörde de följande slägten, hvilkas estetiska bildning varit påverkad af romantikens verldsåskådning. Han hade inga anspråk att vara konstkännare i egentlig mening, något, som helt visst äfven hans snillrike konung, med alla sina förtjenster om Sveriges konst, gerna lemnade åt fackmännen. Men konstintresse egde Armfelt, så väl som konungen. Han såg mycket, såg snabbt och dömde i allmänhet säkert. Af Armfelts hand finnes från denna tid bevarad en kortfattad redogörelse för den sköna konstens tillstånd i Rom, efter konung Gustafs önskan uppsatt i bref till riksrådet Fr. Sparre.* Den gör i all sin korthet heder åt hans sunda omdöme. »Styrelsens liknöjdhet, heter det, brist på uppmuntran och de enskildas förskämda smak borde för längese'n hafva härifrån förjagat allt som kallas skön konst; men oaktadt allt detta, synes det som om den skulle bibehålla sig. Bildhuggeriet röjer kanske mera smak och omvexling än i forntiden; men styrkan i uttrycket är ingalunda densamma. Apollo di Belvedere, den Farnesiske Herkules och den Mediceiska Venus bibehålla alltid sitt utseende af gudavarelse, i jemförelse med moderna statyer; här finnes icke ens en enda bildhuggare, som går upp mot vår Sergel. Måleriet odlas med mera framgång: en mängd unga fransmän visa öfverlägsen begåfning; en viss Gagneraux, en Taraval, en Desprez äro mindre kända än förtjenta. Några engelsmän bevara ännu i sitt

* Tryckt i Crusenstolpes Hist. tafla sid. 168.

målningssätt sanning och nationel kraft; men få italienare förtjena att man talar om dem.»

För *en* af de sköna konsterna egde konung Gustaf och hans vän ett alldeles särskildt intresse: det var den sceniska. Teatrarnes förlofvade land, Italien, erbjöd dem rikt tillfälle till njutningar på dess område, hvilka de också dagligen begagnade. Ett besök på teatern ingick i programmet för hvarje dag under vistelsen i Rom. Den store sångaren Marchesi hänförde Armfelt der, såsom i Florens; han kan ej nog uttrycka sin beundran för denna »voix incroyable» och för hans rika musikaliska begåfning. Då han fick höra honom, såg han icke gerna, att han blef störd af den italienska seden att genom besök i logerna göra teatern till en umgängeslokal — något som deremot synes hafva fallit den föga musikaliske konung Gustaf synnerligt i smaken. Den italienska operamusiken, företrädesvis Sartis och Cimarosas, satte han högt; men var stundom rätt missnöjd med sina teateraftnar. »Obegriplig» föreföll med rätta den romerska seden att fruntimmer icke fingo uppträda på scenen; likväl fann han att ögat mindre, än man skulle tro, »choquerades af att se karlar i pjesen och i baletterna, förklädda till fruntimmer».

Det umgängeslif, som den katolska verldens hufvudstad erbjöd vid denna tid, var lysande nog; och de nordiska gästerna voro icke här, såsom i Florens, anvisade att söka sina sällskapliga förströelser inom främlingskolonien. Den romerska adeln visade konung Gustaf och hans följe mycken uppmärksamhet; de sågos ofta på fester och »conversazioni» i dess förnämsta hus, hos prinsarne Doria, Rezzonico och kardinalen Pallavicini samt hos prinsessan Santa Croce. Bekantskapen med denna sistnämnda dam, känd för sitt älskvärda lynne och under yngre åren för sin skönhet, blef, såsom längre fram skall berättas, under Armfelts senare vistelse i Italien ej utan inflytelse på hans öden. — Minnet af konung Gustaf och hans följeslagare lefde länge inom Roms aristokratiska kretsar. Bernh. v. Beskow hörde ännu 1820 vid sitt besök i den eviga staden talas med beundran om dessa lysande gäster från det aflägsna norden. »Konungen», berättar han, »hade gifvit det svenska namnet en ny klang, och mer än

en boning öppnade sig, på denna räkning, gästvänligt för nordens söner. Bland andra, som gerna sågo svenskar, var kardinal Cacciapiatti, hvilken varit kammarherre hos Pius VI och af påfven anstäldes såsom uppvaktande hos Gustaf III under dennes vistande i Rom. Kardinalen var en stor beundrare af konungen och upphörde icke att tala om honom och hans älskvärda hofmän.» Med skäl har samme författare också anmärkt, att det »torde alltid vara sällsynt att i ett ressällskap af åtta till tio personer finna snillen sådana som konungen sjelf, Adlerbeth och Sergel, blandade med Apollogestalter som Armfelt, Essen och Fersen och politiska män af icke vanligt slag, som Karl Sparre, Franc och Taube». *

Den som utan jemförelse förde det mest lysande hus i Rom, var franske ambassadören, kardinal de Bernis, en af Frankrikes förnämste diplomater och utmärktaste män, äfven berömd för sin vittra begåfning. Sedan mer än ett årtionde bosatt i Rom i den höga ställningen af »den allra kristligaste konungens» representant, hade han gjort sitt hus till samlingsplatsen för allt hvad Rom egde utmärkt och lysande, och samtiden kunde icke nog prisa det sätt, hvarpå han fylde sin plats. Man kallade honom »konungen i Rom»; den prakt han utvecklade och det anseende han åtnjöt, gjorde att denna titel syntes berättigad. Sjelf sade han småleende: »Jag håller värdshus å Frankrikes vägnar vid en af Europas korsvägar.» ** Han hade sin konungs särskilde uppdrag att göra den svenske konungens vistelse i Rom så angenäm som möjligt och sparade dervid ingen möda och kostnad. Han betraktade konung Gustaf som sin särskilde gäst, och hans hus stod alla dagar öppet, ej blott för konungen utan äfven för hans följesvenner. De begagnade sig också, att döma efter Armfelts anteckningar, utan betänkande af denna storartade gästfrihet, för hvilken de äfven villigt erkände sin förbindelse. Knappast någon dag förflöt utan besök i franska ambassadhotellet. Konungen uppdrog till grefve Creutz att hos franske ambassadören i Stockholm, markis de Pons, ut-

* Beskow, Gustaf III, Afd. II: 237.

** Se Taine, Origines contemporaines, II: 151.

trycka sin tillfredsställelse öfver kardinal de Bernis' »omtanke». »Hans konversation är en helande balsam, som godtgör all ledsnaden af Roms conversazioni.» *

Till det ovanligt lysande sällskapslifvet i Rom under vintern 1783—84 bidrog äfven närvaron af ännu en resande furstlig person, utom kejsaren och konungen af Sverige. Det var den förstnämndes syster, infantinnan af Parma, den medlem af österrikiska kejsarhuset, för hvilken konung Gustaf sedan bekantskapen i Pisa hyste den största sympatien. Han fann henne »oändligt älskvärd» och hon å sin sida öfverhopade honom, enligt hans egna ord, »med politesse och attention».** Hon hade konungen och hans följe till gäster i sin bostad i Villa Medici, och konungen återbetalte hennes artighet med en fest i Palazzo Correa. Armfelt berättar härom, icke utan en viss ironi: »*Den 10 Januari* ... Ärkehertiginnan af Parma, med dess svit, kardinal Bernis och chevalier d'Azara (spanske ministern) superade hos oss. Anrättningen var mediocre, men ceremonien stor: Peyron och De la Grange på nedersta trappan, Essen och Cederström på den andra och sist baron Taube och jag; grefve Fersen och kungen voro i dörren. Efter supéen var begges af kongl. blodet konversation mycket lång — allt stående.» — Infantinnan reste den 14 Januari; vid afskedet gjorde hon åt Armfelt, enligt dennes anteckning, en »allt för vacker och artig kompliment».

Till dessa fester, vid hvilka inkognitot, såsom vi sett, stundom aflöstes af den styfvaste etikett, kom äfven deltagandet i karnevalens nöjen, hvilka dock här föllo Armfelt föga i smaken. Öfverraskande är den lefnadsglade hofmannens bekännelse, att han om en maskeradbal, som gafs af de romerska »principi» gratis för stadens innevånare, icke har

* Geijer, Gust. Papperen III: 103. Vi hafva sett, att kardinalen var den förste, som vid konungens ankomst till Rom julnatten helsade honom välkommen, och att han förnyade sin uppvaktning juldagen. Följande dagen gaf han middag för konungen och en assemblée med konsert för 600 personer. Annandag jul hade han till middagsgäster Armfelt, Sparre och Taube. Nyårsdagen åter stor fête. Armfelt prisar hans förbindliga väsen och hans »magnifiqua supéer», men fann stundom äfven här, som annorstädes i Italien, att societeten var »flaaktig».

** Konungen till Creutz $^{14}/_{1}$ 1784. Geijer, Gust. Papp. III: 107.

annat att berätta, än att »salen var full som ett ägg och damerna mycket granna. Jag var så trött, så att jag lade mig på en stol och sof i en loge, tills kungen for hem kl. 4».

Svenska hofdrägten fortfor äfven i Rom att vara ett tvisteämne mellan konungen och hans följe. Nyårsaftonen gafs befallning »om utspökningen till följande dagen, hvilket icke kunde annat än förorsaka elak digestion af nyårsgröten»; och då konungen fått veta, att Armfelt, Fersen och Taube efter kyrkoceremonien i Peterskyrkan skyndat att »kläda om sig på europeiska», för att hörsamma en inbjudning till middag hos prins Rezzonico, »blef H. M:t grufveligen onådig deröfver», säger Armfelt, »och befalde oss genast byta om dekoration, hvilket skedde, innan vi foro till kardinal Bernis. Der blefvo vi examinerade, berömda hårdt och sifflerade lågt».

Vistelsen i Rom räckte något öfver en månad. Konung Gustaf hade allt skäl att vara nöjd med det mottagande, han rönt, och med den lifliga uppmärksamhet, hvarmed han följdes af Roms allmänhet. Den officiella italienska tidningen »Diario di Roma» redogjorde omständligt för hans besök bland konstsamlingar och fornlemningar, hans bevistande af kyrkoceremonier o. s. v.* Grefven af Haga och hans följe voro tydligen ytterst populära personer. Det var också endast med motvilja, som konungen beslöt sig för att bryta upp derifrån till Neapel. De sista dagarne var han, enligt Armfelts anteckning, »vid smutsigt humeur» med anledning af den stundande resan och förfrågade sig t. o. m., om ej de redan bestälda hästarne kunde utan betalning få kontramanderas. Uteblifvandet af flera poster från Sverige voro väl lika mycket anledningen till konungens mindre goda lynne och motvilja för resan, som farhågan för de jagter, med hvilka konungen af Neapel skulle komma att plåga honom.** — Omsider beslöts, att en del af sviten skulle resa från Rom den 25 Januari, medan konungen sjelf stannade qvar några dagar.

* * *

---

* I den mån som nyheterna härom hunno till Sverige, återgåfvos de i de Svenska Post- och Inrikestidningarna. Utdrag meddelas af Beskow, anf. st. II: 263.

** Konungen till Creutz, $^{14}/_{1}$. Geijer, Gust. Papp. III: 107.

»Hela naturen tyckes andas glädje», var Armfelts intryck, då han, efter att hafva passerat Fondi, närmade sig Neapel; och då han på morgonen den 27 Januari från balkongen utanför sitt fönster i »Albergo Reale», der de resande »funnit de delicieusaste sängar i verlden», hade den härliga anblicken af den blåa golfen med sina segel och Vesuvens kägla med sitt rökmoln, fann han, som så många före och efter honom, att det var »den vackraste vy i verlden».

Vistelsen i det solbeglänsta Napoli,

— »dove sorridere
volle il creato», —

blef också för de resande svenskarne en tid af stormande lefnadslust och glädje, en karnevalstid, efter ensamheten i det tysta Pisa och konststudierna i det medeltidsmessiga Florens och i det minnesrika Rom. Hemsjukans toner, som då och då låtit sig förnimma i Armfelts bref och anteckningar från dessa platser, tystnade här bland karnevalens ysterhet; och till intrycken af naturens skönhet och söderns sprittande folklif kommo egendomligheterna af lifvet vid det neapolitanska hofvet, hvarest Armfelt snart kände sig hemmastadd.

Redan innan konungen anländt, hade Armfelt och hans följeslagare blifvit införda i den förnäma neapolitanska verlden genom ryske ministern vid hofvet i Neapel, grefve Razumovski, samme ryske diplomat, som sedermera i Sveriges historia blef känd genom 1788 års tilldragelser. Han hade nu kejsarinnan Katharinas befallning att visa den svenske konungen och hans män särskild uppmärksamhet; hans uppdrag med afseende på dem kunde jemföras med det, som kardinal de Bernis på ett så lysande sätt fyllt i Rom. Äfven med prins Belmonte, »maggiorduomo maggiore» vid sicilianska hofvet, hvars hus äfvenledes, under hela vistelsen i Neapel, stod de resande svenskarne öppet, hade de tidigt gjort bekantskap. Presentationen vid hofvet egde rum dagen efter konungens ankomst. Armfelt har derom antecknat:

»*Den 1 Februari.* Vid middagen foro vi upp på slottet »in fiocchi», i svenska kläder. Riksrådet Sparre presenterades för kungen och drottningen i sängkammaren, vi andra i galleriet, och gingo sedermera straxt till bords. Kungen satt

emellan kungen och drottningen af Neapel, riksrådet Sparre bredvid henne och baron Taube bredvid honom. Efter middagen förde de in alla sina barn, fyra flickor, hvaraf den äldsta hade redan en anständig och artig tournure och den tredje var ganska vacker. Gossen hade mycket tycke af kronprinsen, litet mindre än han, men mycket grâce.* Kungen af Neapel förde oss sedermera ut på en terrass, der han skrattade af hjertat åt att se oss frysa. Han är en ärlig och rask man, höflig utan affektation, glad och utan krus, god man, god far och en välment och öm kung. Han har fått en elak uppfostran, men har ett naturligt geni, talar icke gerna fransyska, men förstår det rätt väl. Kungen var ganska förnöjd med honom. Drottningen är mera affekterad, mycket höflig, något imperieuse och vill vara fru i sitt hus. Hon ser gammal ut för sina år.»

Sådana voro Armfelts första intryck af konung Ferdinand och drottning Karolina, ett herskarpar, om hvilket historien fält en dom, som ej är den blidaste, och hvars regeringstid slutade med att öfver deras rike draga revolutionstidens stormar och olyckor. Personligen älskvärda egenskaper saknade dock ingendera. Konungen, som af det en gång så lysande Bourbonska husets slägtdrag endast syntes hafva ärft dess passion för jagtens nöjen, erkände sjelf att hade haft »educazione come una bestia» och hade ytterst blygsamma begrepp om sin duglighet såsom regent. Drottningen, kejsar Josef II:s energiska syster, var deremot ej endast, såsom Armfelt säger, »fru i sitt hus», utan ock regerande drottning i sitt rike, och blef det allt mera, till föga fromma för sitt folk, sedan hennes gunstling Acton blifvit allrådande minister. — Ännu var dock allting lugnt och leende i lazzaronernas solbeglänsta stad, och konungahusets familjelycka syntes ogrumlad; de lefde, skrifver konung Gustaf, »på godt, borgerligt vis» med hvarandra, och äfven med sina gäster. Han tillägger: »Jag är förtjust i drottningen af Neapel. Hon vinner att blifva känd och har så förträffligt hjerta ... Det är sant, det var ej kejsarinnan

* I ett bref till den lille kronprinsen, tr. i Crusenstolpe, Hist. Tafla, s. 167, skildrar Armfelt den neapolitanska konungafamiljens barn.

Katharinas politesse och ridderliga belefvenhet, som på en gång smickrar och hänför er; men det var en bonhommie, en hjertlighet, som gör nöje, som ej ingifver vördnad, men som vinner vänskap.» *

Grefven af Haga och Armfelt blefvo snart dagliga gäster vid hofvet, och karnevalens lustbarheter sammanförde dem med det sicilianska kungaparet på teatrar, maskeradbaler och under confetti-krigen på Strada di Toledo, hvilket allt hörde till ordningen för dagen. Uppmärksamheter af alla slag visades de resande främlingarne.

Om en af de baler, som gåfvos på slottet, har Armfelt antecknat: »Vi klädde oss på svenska och foro på balen hos Deras Majestäter, hvarest de kungliga barnen voro klädda på svenska; den yngsta dottern Mimi var i pojkkläder. Detta galanteri var ganska behagligt för kungen, så mycket mera som drottningen sade: »je vous présente des petits Suédois, qui en auront certainement le coeur.» Den lilla minsta prinsessan räckte kungen handen och förklarade: »Je suis Suédoise.» Kungen blef rörd och sade: »Je le voudrais bien, si la religion ne l'empêchait.»

Ett annat drag af drottningens önskan att vara de svenska gästerna behaglig, hemtadt ur Armfelts dagbok, kan förtjena bevaras.

* Geijer, Gust. Papp. III: 119. Början af konung Gustafs bekantskap med drottning Karolina lofvade emellertid ingalunda något vänskapligt förhållande. Grefven af Haga och hans följe bevistade en dominobal på slottet. »Drottningen proponerade Grefven», berättar Armfelt, »att stanna qvar och supera med 3 à 4 af sin svit. Detta behagade ej; utan sade han sig må illa och for hem; skref till mig en biljett med befallning att jag skulle komma hem, om de också bjöde mig qvar. Humeuret var elakt, isynnerhet mot Baron T[aube], som i denna saken hade minsta delen. Jag hade i det ämnet en lång pourparler och sökte försvara honom så godt jag kunde .... Riksrådet Sparre, som blifvit qvar, kom och berättade oss nytt från slottet, att det varit mycket tissel och tassel.» — Äfven Adlerbeth har i sina handskrifna reseanteckningar omtalt detta konungens missnöje kort efter sin ankomst och uppgifver, att han ernat »genast resa från Neapel, om han följt sin första mouvement». I hvad mån baron Taube varit inblandad i saken, samt om den bestått i något annat än en etikettsfråga, upplysa inga oss tillgängliga anteckningar. Ett par dagar senare har Armfelt antecknat, att »de båda majestäterna haft en ordentlig explikation och blifvit de bästa vänner i verlden».

»*Den 13 Februari.* Jag följde grefven af Haga till Teatro Nuovo för att se Pulcinella och dertill hörande farser. Hofvet var der; skickade genast öfver en kammarherre för att fråga om kungen ville följa dem på akademien.* Han gick öfver och satt i deras loge, till dess spektaklet var slut. Som grefven gick öfver allena, så vinkade drottningen åt mig, att jag skulle komma öfver, och befalte mig sitta på en stol bredvid henne, bakom grefven af Haga. De följdes åt sedermera till akademien .... På akademien dansades. Drottningen gjorde höflighet åt alla fransoser, som hittills ingen sett uppå, och till följe af en ordre till premierministern göres dem samma höflighet som andra utlänningar. Detta attribuerade fransoserna kungen i Sverige och de sanningar, han sagt drottningen i den vägen. Hon talte länge vid mig, sade mig de allra obligeantaste saker om kungen, mig sjelf etc., berömde min kungs - och kungens af Neapel goda hjerta, såsom en sällsynt egenskap hos prinsar, och mycket annat vackert, som ej så noga kan specificeras.»

Konung Ferdinand synes hafva funnit särskildt behag i Armfelt. Med sitt raska, ungdomliga väsen var denne i vissa stycken en man efter hans sinne: med honom kunde han samtala på italienska;** mot honom stridde han med confetti under karnevalsupptågen på Strada di Toledo — Armfelt berömmer sig af att han och grefven af Haga tillsammans alldeles »terrasserat hans sicilianska majestät med dragéer». Han fann i honom en oförtruten deltagare i de jagtnöjen, som följde efter karnevalen, och tillsammans med Armfelt öfverlade han om baletter samt bevistade repetitioner på teatern. Förtroligheten gick slutligen så långt, att konungen af de Båda Sicilierna och hans svenske gäst mer än en gång, i all vänskaplighet, brottades. Första gången var det efter en glad middag, då »diskurserna varit särdeles fria och muntra». »Han blef litet efter på styrkans vägnar, men i vighet är han min öfverman», säger Armfelt; och konung Ferdinand

* En slags adelsklubb, som tvenne gånger i veckan hade sammankomster med musik, dans och spel. Svenskarne bevistade flera gånger dessa samqväm.

** Under sin vistelse i Berlin 1779 hade Armfelt, enligt sina anteckningar från denna tid, tagit lektioner i italienska.

sade honom den artigheten, »qu'il aimait mieux être son ami que son ennemi».*

Egendomligt var i sanning hofvets deltagande i karnevalslifvet i Neapel. Om folkgunsten berodde på oförbehållsamt deltagande i folkets förlustelser, så borde det neapolitanska konungaparet hafva varit det populäraste i verlden. Vi hafva nämnt, att confettistrider. utkämpades på Strada di Toledo mellan konungen från ultima Thule och herskaren öfver de Båda Sicilierna. I en präktigt utstyrd vagn, dragen af hästar med täcken af silfvertyg, färdades äfven drottningen midt i det ystra lifvet bland sina larmande undersåtar. Från teatrarne, som hvarje afton besöktes, foro de kungliga personerna till offentliga maskerader och uppträdde sjelfva maskerade. En afton »klädde drottningen ut sig till skolmästare», säger Armfelt, »och intrigerade oss länge. Jag kände henne slutligen, och sade henne så mycket komplimenter, att hon måste fly bort». — Under maskeraden på fettisdagen, karnevalens sista dag, utfördes en slags täflan i artighet mellan neapolitanska konungaparet och deras nordiska gäster. Armfelt hade redan en vecka förut börjat med förberedelserna till en balett af lappar — med björnar i stället för damer! — och hade för detta ändamål hemma hos sig »skräddare, balettmästare och musikanter». De båda konungarne tillsammans skulle roa drottningen med denna balett.** Under förberedelserna följdes Armfelt och konung Ferdinand troget till repetitionerna på teatren San Carlo för att inöfva baletterna. Men

* Dessa låtsade bardaleker kallade Armfelt att »rasa». En gång har han antecknat att han »rasade» med begge monarkerna, så att han fick sin rock söndersliten. Det synes af detta och några andra drag från vistelsen i Neapel, att äfven konung Gustaf då varit vid ett uppsluppet karnevalslynne. Anekdoten om Armfelts brottning med konungen af Neapel berättas i Crusenstolpes 1720—1772, 1809 (2 uppl.): 180, samt i Morianen III (2 uppl. III: 80).

** Armfelt beskrifver i bref till Hedvig De la Gardie (24 Febr.) planen för denna lustbarhet och nämner deltagarne deri: »Lappar och skidlöpare bringa drottningen presenter af björnar, skånska handskar etc. och visa henne landets nöjen. Skidlöpare äro: begge kungarne, hertigen af Santeodoro, Don Onorato Gaetano (konungens favorit), grefve Razumovski och jag. Lappar äro: Cederström, Love De Geer, De la Grange, hertig Popoli, hertig Campofiorito, cavaliere Gaetano Ventimiglia och prins Esterhazy.»

äfven drottningen hade å sin sida uttänkt en öfverraskning och hade repetitioner på sitt håll, ända till sjelfva fettisdagen. Sedan festen tagit sin början, anlände drottningen, klädd som Ceres och åtföljd af Minerva (prinsessan Belmonte) och Mars (prins La Torella). Samtidigt uppträdde en kadrilj af neapolitanskt bondfolk och en annan af lappar. »De började disputera», berättar Armfelt, »om hvem som skulle visa grefven af Haga, under hvars loge de formerade sig, den största glädjebetygelsen och attentionen. Gudomligheterna rangerade den saken, och kungen fick kransar och kupletter. Idéen var artig och väl exequerad. Drottningen var full af grâce och alltför väl klädd. De hade för trängsel så när aldrig kommit fram, men kungen med sina Liparoter gjorde sjelf rum . . . Vår balett reusserade alltför väl; kompositionen med björnar, som vi måste hafva i stället för damer, såg ej ridicule ut . . . Vi klädde oss allihop i ett och samma rum; kungen af Neapel ömsade skjorta och var betjenad af skräddare.»

Under dessa stojande lustbarheter, från hvilka, såsom man ser, all möjlig etikett var bannlyst, försummade dock grefven af Haga och hans svenskar icke att se de märkvärdigheter, som Neapel och dess härliga omgifningar i så rikt mått erbjuda resande. Pompeji och Vesuvius, grottan vid Solfatara, Bajæ och det gamla Cumæ besågos, stundom i större sällskap med den koloni af resande främlingar af rang, som följt grefvens af Haga exempel och från Rom dragit till Neapel; stundom i sällskap med en eller två utvalda. Ett par dagars utflykt öfver Salerno till Pæstum, hvars ruintempel på Armfelt gjorde ett öfverväldigande intryck, förde de nordiska främlingarna till den yttersta punkten i söder under deras resa.

Till utflykterna hörde äfven deltagandet i de hjort- och vildsvinsjagter, hvilka, sedan karnevalen var slut, utgjorde konung Ferdinands hufvudsakliga förströelser. En dag besöktes Liparotiska gardets exercisplats Astruri, belägen norr om Lago d'Agnano, hvarest äfven funnos stora jagtparker. Hans sicilianska majestät kommenderade först »med habilité» exercisen — »hvarken rättning eller marsch var dock synnerligen god», anmärker den svenske gardesofficern, — och lät sedan sina krigare kläda om sig till jägeribetjening för ville-

brådets framdrifvande, hvilket jagades till häst och med lansar. En annan gång gjordes ett par dagars utflykt till det berömda lustslottet Caserta, hvilken äfven var förenad med ett jagtparti. Drottningen, som på det älskvärdaste sätt gjort les honneurs i Caserta, var äfven följaktig. Armfelt beskrifver jagtnöjet på följande målande sätt:

»*Den 4 Mars.* Var en jagt $^3/_4$ mil från Caserta. Kungen hade farit dit förut. Drottningen och grefven af Haga följde efter kl. $^1/_2$ 11 om morgonen. Jag åkte med dem. Kungen kom emot och gjorde les honneurs af sin jagt. Man steg till häst, vår grefve mycket à contre-coeur, och jagten började.* Vildsvin, räfvar, harar, hjortar blefvo till stor myckenhet dödade; jag hölls ensam med ett vildsvin, som jag slutligen massakrerade. Kungen af Sverige och baron Essen redo beskedligt och sågo oss fara fram som husarer. ** Kungen af Neapel hade en vacker grå häst, som sprang utaf f—n. Vi åto middag i ett jagtqvarter derbredvid, som heter Carditello. Bordet var parfait, och konungen af Sicilierna i ganska godt humeur.» — Ett par dagar senare var en ny jagt, som »höll på så länge, att hundar och hästar voro halfdöda». Armfelt for denna gång icke »fram som en husar», utan satt i drottningens vagn och resonnerade, enligt sin uppgift, om — »politik och hushållning».

* Grefven af Haga var stundom vid »elakt humeur» öfver jagterna, ehuru nöjd han i allmänhet var med sin vistelse i Neapel. En dag har Armfelt antecknat: »Jag åkte (till jagtpartiet) med D. D. M. M. (af Neapel och Sverige) och prins Belmonte. Konversationen var ej synnerligen animerad, ty det taltes mest om jagt, fiske och landthushållning. Kungen af Sverige somnade, och det var hans bästa råd.»

** En person i Gustaf III:s följe, som härvid särskildt utmärkte sig, var den svenske ryttmästaren De la Grange, hvilken derigenom förvärfvade konung Ferdinands synnerliga ynnest. Armfelt skämtade gerna öfver denne reskamrats ytterliga okunnighet: såsom prof på De la Granges bristande språkkunskap berättar han i ett bref, att denne på sina visitkort gaf sig titeln »cheval léger du roi» (han var officer vid lätta dragonerna). — En anekdot om De la Grange och Armfelt i Italien berättas i L. v. Engeströms Minnen (I: 69): De la Grange berättade för konungen att han sett »påfven Neros graf». Då konungen upplyste, att Nero icke var påfve, utan kejsare, hviskade Armfelt De la Grange i örat: »stå på er, kungen har orätt!» med den påföljd att D., till allmän förlustelse, envist försvarade sin sats.

Under dessa utflykter hade Armfelt, framför alla andra svenskar, nästan blifvit som en vän i huset inom den sicilianska konungafamiljen. Drottningen visade sig för hvarje dag mera älskvärd; och den glade unge svensken fann också stor nåd inför hennes ögon under den dagliga samvaron. Deras samtal torde icke uteslutande hafva afhandlat »politik och hushållning». Någon gång, och icke så sällan, synes en smula galanteri hafva blandat sig i spelet, mellan maskeraderna och vildsvinsjagterna. Armfelt berättar huru han lustvandrade med drottningen i »bosqueterna» i Caserta: »När de andra gingo upp, gaf jag armen åt drottningen, som på en annan sida gick till reservoiren (för de stora kaskaderna). Hon sade mig tusen obligeanta saker: »qu'elle espérait que je ne l'oublierais pas, et qu'une preuve de cela serait de revenir ici; que tous qui étaient Suédois l'intéressaient, encore plus quelqu'un qu'elle connaissait aussi particulièrement». Hon gaf honom förtroende om sina barns sysselsättningar: de små prinsessorna Teresa och Luisa måste för Armfelt visa sin fingerfärdighet på piano; och hos lilla prinsessan Mimi, som nyligen blifvit vaccinerad, gjorde han sjukbesök jemte Gustaf III:s läkare Salomon. »Hon lät Salomon se på sina små armar, och hade det lilla kokettériet att icke vilja lägga sig, utan vara längre i vårt sällskap; hon läste sina böner och ömsade sitt lintyg alldeles à la Française.»

Konung Gustaf undgick icke att märka den ynnest, hans gunstling förvärfvat, och var sjelf, såsom vi sett, mycket nöjd med det mottagande, han rönt vid hofvet i Neapel. Från ett förtroligt samtal i Neapel har Armfelt antecknat: »Kungen talte med mig om en ambassade extraordinaire till Neapel om tio år; hvilket alltför lätt låter säga sig, men kanske ej så lätt låter göra sig.» Konung Gustafs lösa förslag kom likväl, märkvärdigt nog, till utförande; men det var icke å *hans* vägnar, som Armfelt kom till det välbekanta hofvet i Neapel, och det var knappast af fri vilja, som han begaf sig dit. Jemt tio år sedan han, sin konungs firade gunstling, varit en förtrolig gäst vid Neapels kungahof, måste han, sedan hans lyckas sol gått ned, såsom förföljd flykting anropa dess hjelp. Han bad icke förgäfves derom; och hans vistelse i Neapel

på våren 1784 kom sålunda att gifva en afgörande ändring åt de öden, som väntade honom i denna stad vid samma tid af året 1794.

Det glada lifvet i Neapel nalkades emellertid sitt slut; och grefven af Haga och hans följe borde återvända till Rom. Bland lustbarheterna må endast till slut antecknas den fest, som gafs af ryske ministern Razumovski. En prolog, författad till Gustaf III:s ära af den italienske operaförfattaren Calzabigi, förestälde »Gli Elisi, ossia l'ombra degli eroi». Det var Gustaf Vasas och drottning Kristinas skuggor, som uppträdde i de Elyseiska fälten och »gjorde komplimenter åt Gustaf III». Konungen har sjelf på följande sätt beskrifvit denna fest: »Ryske ministern gaf mig i går afton en conversazione med en stor koncert och en kantat, hvari med mycket beröm upphöjdes *revolutionen af den 19 Augusti* och kejsarinnans och min vänskap. Jag anmärker detta såsom ett besynnerligt fenomen i en rysk ministers hus. Med nästa post skall jag skicka denna kantat, som kunde öfversättas i något af våra dagblad. Jag har märkt att i vårt land gör utlänningars beröm mer intryck än något annat.»*

Efter en jagt vid Caserta togo de resande afsked af »den hederlige kungen, som just var rörd vid skilsmessan»; och äfven drottningen visade konungen »den största affection». Ännu sedan de svenska gästerna lemnat Neapel, njöto de af konung Ferdinands gästvänlighet: han hade för dem betalt resan till sitt lands gräns, liksom äfven varit fallet vid resan *till* hans hufvudstad.**

* * *

Konung Gustafs senare vistelse i Rom, hvilken räckte från den 11 Mars till den 19 April, var till det yttre temligen lik den första. Samma, nästan dagliga besök hos kardinal de Bernis, som fortsatte att gifva sina middagar och supéer, någon gång omvexlande med konserter och assembléer;

* Stycket finnes tryckt. Se Klemming, Svensk dramat. litteratur, 571. Se äfven Beskow, anf. st. II: 272.

** Konung Gustaf gaf postiljonerna drickspenningar, som motsvarade kostnaden för skjutsen, hvilket icke hindrade dem att, efter neapolitansk sed, begära mera. (Adlerbeth, handskrifna anteckningar.)

samma vandringar i kyrkor och muséer och bland Roms minnesmärken från äldre och nyare tid. Men så väl konungen sjelf, hvilken funnit Neapel vara ett jordiskt paradis, der de gamle med rätta förlagt de Elyseiska fälten *, som hans följeslagare, kände lifligt skilnaden mellan det sprittande lifvet i det bullrande Neapel och det gamla Rom, hvars minnen af förgången storhet stundom lade sig tyngande på sinnet, medan intrycken af samtiden ej heller voro de mest uppmuntrande.

Allvarsamma politiska frågor sysselsatte nu konungens tankar, och stämningen deraf undgick ej att meddela sig åt dennes följeslagare, äfven om de icke voro invigda i hans planer. Det var i Rom, som beslutet fattades att bryta med den politik med afseende på Ryssland, hvartill mötet i Fredrikshamn syftat: i Peterskyrkan i Rom hade konung Gustaf på påskaftonen 1784 en öfverläggning med det ryska sändebudet Markoff, af kejsarinnan skickad att bevaka hennes intressen hos den resande svenske monarken. Att detta samtal, i en så ovanlig omgifning, icke ledde till något resultat, kunde i viss mån anses afgörande. ** Resan till Paris, som här beslöts efter långa öfverläggningar med kardinal de Bernis, innebar ett tillkännagifvande för Europa, att konung Gustaf misslyckats i sin afsigt att vinna den ryska kejsarinnan för sina planer, något som gjorde honom missmodig.*** Underrättelsen om den högt förtjente generalamiralen Trolles död träffade konungen äfven i Rom och kunde ej annat än nedslå hans sinne, helst som denna förlust i viss mån var en tilldragelse af politisk betydenhet. † Dertill kom att Roms

---

* Se hans bref till Ekeblad $^{16}/_{8}$ 1784 (Skrifter IV: 203).

** Se Odhner, Gust. III och Katar. II 1783—84. Nord. Tidskr. 1879, 149 o. f.

*** Se Geijer, Gust. Papp. III: 131. — Genom kardinal de Bernis hade hofvet i Versailles tillställt Gustaf III en formlig inbjudning, sedan det genom de Bernis utforskat konungens ståndpunkt till »les questions politiques du moment», och öfvertygat sig om »la conformité de pensées de ce prince avec celles du cabinet de Versailles.». (Feuillet de Conches, anf. st. IV: 419.)

† Andra bref från Sverige verkade äfven nedstämmande på konungens lynne. Några »dumma spådomar» i ett bref hade en gång, enligt Armfelts anteckning, försatt konungen i en »dödande inquiétude», hvilken föranledde följande betraktelse af Armfelt: »De reflexioner, man har tillfälle att göra öfver supersti-

klimat ej heller verkade fördelaktigt på de resandes helsa; och särskildt Armfelt fick rätt allvarsamt göra bekantskap med den romerska febern, en åkomma, som hos de flesta nordbor, som besökt den eviga staden, qvarlemnat ett oangenämt minne.

En viss nedslagen ton, helt olika den uppsluppna karnevalslustigheten i Neapel, hvilar sålunda öfver Armfelts meddelanden från denna vistelse i Rom. På kardinal de Bernis' supéer har Armfelt en gång antecknat, att han »gäspade», en annan att han fick sitta till bords »emellan de två styggaste markattor i verlden». Han fann, att hvad man sagt om Italiens härligheter endast hade sin tillämpning på Neapel, och att vistelsen der varit för kort; han oroade sig för det dröjsmål med återkomsten till Sverige, som skulle följa af den nu beramade resan till Paris, och önskade sig mången gång att få såsom kurir återvända till Sverige.* — Detta hindrade emellertid honom icke att begagna sina lediga stunder till utflykter i vagn och till häst i Rom och dess omgifningar. Han såg under ett dylikt »skollof» på egen hand kolonnaden vid Peterskyrkan i månsken och fann »coup d'oeuil'en charmant»; han besökte Villa Albani och S:t Pietro in Montorio och »blef flat, att ej falla i beundran öfver Rafaels Transfiguration», som då förvarades der. I sällskap med konungen såg han påskaftonen i Villa Cinque »en staty, funnen för ett år sedan, föreställande Endymion: det är en af de yppersta figurer i verlden och kan kompareras med Venus di Medicis, Gladiatorn, Apollo di Belvedere etc».** Han lustvandrade med konungen i trädgården till Palazzo Corsini, der drottning Kristina hundra år

---

tionernas elaka suiter, t. o. m. hos folk af det yppersta förstånd, voro en lexa både för mig och dem jag i framtiden kan komma att educera.»

* Se Armfelts bref till Sparre, tr. hos Crusenstolpe, anf. st. 169.

** I Nordins dagbok (Hist. Handl VI: 174) finnes om detta besök antecknadt, att Sergel uteblef, oaktadt konungen särskildt önskat hans närvaro med anledning af det ifrågasatta inköpet af detta berömda konstverk, hvilket nu utgör en af vårt Nationalmusei förnämsta prydnader. Sergel hade blifvit förargad öfver de strapatser, han nyss förut i sällskap med konungen måst utstå under en vandring ruinerna af Titi Thermer. »Konungen saknade Sergel och blef ledsen; men Rosenstein sade: E. M:t har ej genier för bättre pris. — Ni har rätt deruti, sade konungen, och blef nöjd. Fabeln lärer: herrarne heta; konungen god.»

förut haft sin bostad, och fann att konungen för denna plats »tagit en besynnerlig affection». Han följde honom till »Propagandan», hvarest utdelades en på 46 språk tryckt kompliment till konung Gustaf*, och till »Accademia degli Arcadi», hvarest grefven af Haga blef intagen såsom »herde». I detta sistnämnda vittra sällskap, hvilket, såsom bekant, räknade sina anor från drottning Kristinas tid, men nu längesedan sett sina bästa dagar, antog grefven af Haga namnet Alessandro Cheronea, och »afhörde sonetter och madrigaler, som angingo intet annat än hans beröm».

Teatrarne voro under fastan stängda; men Italiens berömdaste sångerska, »la celesta Coltellini», lät nu höra sig i Rom på konserter hos kardinal Bernis och annorstädes. Armfelt hade gjort hennes bekantskap i Neapel: hon fann i honom en entusiastisk beundrare och torde icke ogerna hafva emottagit hans hyllning. Genom henne infördes han i kretsar, som eljest ej varit honom öppna: »eftermiddagen passerade jag hos la Coltellini i sällskap med artister och musikanter; det var en af de roligaste jag haft i Rom». Han tog sjelf under denna vistelse i Rom lektioner i sång hos en kapellmästare.

Bekant är att konung Gustaf lät sin öfverhofpredikant, baron Taube, företaga den långa resan från Stockholm till Rom enkom för att på påskdagen i det lutherska kapell, som konungen för tillfället inrättat, gifva honom nattvarden. Denna kyrkliga akt, efter protestantisk ritual, gjorde emellertid intet afbrott i beskådandet af alla de praktfulla katolska kyrkoceremonierna i Peterskyrkan. Armfelt har om långfredagens och påskdagens högtider antecknat följande:

»*Den 9 April* skulle påfven och alla kardinalerna kyssa korset; jag kom ej till Capella Sistina förr än mot slutet,

---

* På svenska lydde den vers, som förelades i så många tungomål, sålunda:

»Om Rom har kungar sett ur Nordens kalla rike,
som krossat all dess prakt och gjutit forsar blod,
det ser ur samma land i dag Augusti like
ge vittra konster lif och snillen eld och mod.»

Titelbladet till denna festskrift prydes med gravyren af en medalj med inskrift: Alter Ulysses, qui mores hominum vidit et orbis.

då påfven gick efter sakramentet, som han dagen förut satt i paulinska kapellet. Kungen hade migrän och jag for med honom till Kapuciner-kyrkan, för att se otäcka samlingar, de gjort af dödskallar och benrangel. Der var en vacker tafla af Guido Reni, som förtjenar attention. Derifrån reste vi till Villa Altieri och slutligen hem. Kungen, som ej äter långfredagen, lade sig att sofva. Efter middagen voro vi och hörde »miserere», som var superbt, och sågo påfven gå ner i S:t Pierre och adorera reliker, äfvensom en kardinal,* som slog folk i hufvudet med ett långt spö, och en mängd pilgrimer, som voro utspökade som masker. Kyrkan var charmant och myckenheten af folk obeskriflig.»

»*Den 11 April* var stor ceremoni i S:t Pierre, då påfven officierade i full pomp och sedermera välsignade verlden. Coup d'oeil'en från Vatikanen var superb. Vi hade sedan vår gudstjenst, i hvilken en mängd utlänningar voro. Biskopen baron Taube predikade, hvarefter H. M:t kommunicerade. Eftermiddagen voro vi litet på Corson, sedermera hemma länge, hos prinsessan Altieri, grefvinnan Albani och superade hos Malteser-ambassadören.» —

Det synes häraf, att konung Gustaf icke lät den kyrkliga högtid, åt hvilken han velat förläna en särskild betydelse, inkräkta på sitt deltagande i det romerska sällskapslifvet eller på sin benägenhet att se allt sevärdt.

Ett par dagar efter den stora påskhögtiden, hvilken afslutades med en särskild, till Gustaf III:s ära, af påfven bekostad praktfull illumination af Peterskyrkans kupol, följde Armfelt sin konung på dennes afskedsbesök hos påfven, »hos hvilken konungen var inemot en timma och som följde honom ända till trappan, gifvande honom höger». — Pius VI hade såsom minnesgåfva åt Gustaf III lemnat fyra taflor, två i mosaik och två i gobelin, samt en stor samling dyrbara gravyrer af Rom. Sista afskedsbesöket i Rom, sedan alla andra blifvit undangjorda, gälde, såsom billigt var, kardinal de Bernis, i

* »Kardinalen stor-penitentiairen sitter kl. 5—7 e. m. i S:t Peter på en tron af trä och utdelar 100 dagars aflat åt dem, som på knä inför honom göra sin syndabekännelse, och hvilka han, till tecken af sin absolution, med ett långt spö gifver en stöt i hufvudet.» (Adlerbeth, Reseanteckningar, MS.)

hvars gästfria hus de resande nästan haft ett hem och hvarest konungen mottagit inbjudning till det stundande besöket i Paris.*

* *
*

Den väg, som grefven af Haga från Rom anträdde till Paris, var ingalunda den genaste. Äfven Nord-Italien ville han lära känna, innan han lemnade södern. Uppbrottet från Rom skedde den 19 April, och såsom resans närmaste mål sattes Parma, hvarest konung Gustaf ville aflägga ett besök hos infantinnan, som i Rom så intagit honom. En del af sviten reste norrut öfver Florens, konungen med de öfriga öfver Ancona, längs Adriatiska hafvet till Cesena, samt öfver Loretto till Bologna, hvarest en dags uppehåll gjordes. Till grefvens af Haga ära gafs der en lysande maskeradbal af stadens andlige styresman, påfvens legatus a latere, kardinal Buoncompagno Ludovisi.**

Då de resande den 25 April passerade gränsen till Parmas område, voro hertigen och hertiginnan af Parma dem till mötes; och det mottagande, som de rönte efter framkomsten till den lilla statens hufvudstad, kunde väl anses lysande.

Infantinnan af Parma var här för våra resande hufvudpersonen, likasom hennes syster, drottning Karolina, varit det i Neapel. Hennes gemål, den regerande hertigen Don Fernando, infant af Spanien, mest känd för sitt bigotteri och för-

* Konungen sökte återgälda sin tacksamhetsskuld genom att i Paris rekommendera kardinal de Bernis' förstörda finanser till konung Ludvig XVI:s uppmärksamhet. Gustaf III:s förord blef icke utan verkan; och det bref, i hvilket han tackar konungen af Frankrike för »la grâce qu'il a fait au cardinal de Bernis, à ma sollicitation», finnes ännu i behåll. (Se Feuillet de Conches, anf. st. IV: 419).

** Armfelt, som fann att kardinalen hade både »pouvoir och attirail som en kung», har om honom antecknat: »Den opinion, kardinal Buoncompagno gifvit så väl om sitt förstånd som sin stora kapacitet att styra ett land, lärer blifva det största hindret för honom att stiga på den heliga stolen. Men vore det Europas intresse att soutenera honom, gifves ingen annan utväg än att sätta till hufvud denna mannen.» Adlerbeth har antecknat en annan anekdot om denne kyrkofurste, som sjelf tillhörde ett lysande påfligt hus. Kejsar Josef I hade om honom yttrat till påfven »qu'il avait assez de talens pour gouverner un royaume»; påfvens oförmodade svar blef: »dans ce cas, je vous en fais cadeau».

kärlek för jesuiterna, för hvilka han åter öppnat sina stater, var sin svåger i Neapel vida öfverlägsen i bildning och saknade ej heller personliga företräden, samt egde det Bourbonska husets medfödda yttre värdighet. Gustaf III fann honom »verkligen artig och älskvärd»*; och Armfelt fann att han »talte med förstånd och rätt artigt». Ryktet om Armfelts framgångar vid hofvet i Neapel hade föregått honom till Parma; och det emottagande, han rönte af infantinnan, som redan i Rom visat honom mycken välvilja, borde öfverträffa hans förväntningar. Han har antecknat, att hon »så godt som embrasserade mig», och att han »pratade med henne om incroyabla saker».

För öfrigt voro de lustbarheter, som grefvens af Haga besök i Parma föranledde, af samma art som annorstädes i Italien: teaterföreställningar, maskeradbal, fêter på slottet och hos spanska och franska ministrarna vid det lilla furstehofvet.** I stället för de jagter, med hvilka konung Ferdinand roat sina gäster, bjöd man här på en uppvisning i den högre ridkonsten, i hvilken sjelfva infantinnan deltog — »quadriller till häst utförde artiga turer, voro väl klädda, men redo illa», säger Armfelt — och på kapplöpning och exercis af det hertigliga gardet. Äfven konst-studierna försummades icke alldeles i Parma, hvars förnämsta lockelse ännu i dag utgöres af ett bland Italiens mest lysande konstnärsminnen. Äfven Armfelt fann Corregios målningar »superba». —

Fem dagar räckte vistelsen i Parma, och två dagar färden derifrån till Venedig, hvilken från Padua skedde i båt utföre Brenta. Ankomsten till Venedig skedde kl. 5 e. m. den 3 Maj. Republikens regering hade skickat tvenne nobili att å dess vägnar helsa konungen välkommen. »Strax efter ankomsten», har Armfelt antecknat, »blef väsen att få sig maskerad-anstalter; och klockan ½ 8 voro vi som alla andra i gondoler, och foro till S. Marcusplatsen, sedermera till en casino, der en sorts assemblée var,... och sist på operan, der

* Geijer, Gust. papper, III, 1: 140.

** Texten till operan »La Colonie», med musik af Sacchini, finnes särskildt tryckt med uppgift att den uppfördes i grefvens af Haga närvaro vid den fest, som till hans ära gafs af franske ministern i Parma grefve de Flavigny.

de beredt kungen en magnifik loge och gingo ut och in. Jag var tröttkörd och for hem».

För att roa grefven af Haga hade myndigheterna i Venedig till tiden för hans väntade ankomst framflyttat den nya karnevalstid, som i denna maskernas, nattvandringarnas och de romantiska äfventyrens stad plägade ega rum vid tiden för Kristi Himmelsfärdsdag. Deraf blef en följd, att de svenska resandes lif i Venedig under åtta dagar fortgick i samma stil som den första, ända till dess konungens sjukdom och nyheten om pestens annalkande gjorde slut på festligheterna. Konungen synes hafva varit outtröttlig i deltagandet i dessa maskerad-nöjen, åt hvilka den romantiska, half-orientaliska omgifningen förlänade en egendomlig karakter. Icke så Armfelt. Derom vittna hans anteckningar från dessa dagar, hvilka, med utelemnande af de beskrifningar öfver Venedigs sevärdheter, som ännu i dag stå att läsa i resehandböcker, kunna förtjena att här anföras.

»*Den 4 Maj* . . . Efter middagen kommo de deputerade af republiken kl. 6, och vi foro ut på ett slags smala fartyg till coursen på vattnet. Det är ett af de allra vackraste skådespel, som finnes. Derifrån på marknaden,* hvarifrån jag för trängselns skull måste fly undan med kungen. När vi kommo tillbaka, maskerade vi oss och blefvo en liten stund okända; gingo sedermera på en ny casino, hvarest vi gjorde nya connaissancer. En viss fru Papafani var vacker och — sensible, sade hon. Derifrån kl. 10 på spektaklet, som räckte till öfver 1 om natten, slutligen på promenaden och kl. 3 hem, då en konsert under fönsterna tog emot oss.»

»*Den 5* voro Essen och jag med kungen i San Marco-kyrkan, sågo några reliker och helgedomar, sedermera biblioteket, myntet, tornet o. s. v.... Efter middagen måste jag ut med honom, maskerad med bahut och mask, och springa i marknaden ett par timmar. Så snart vi voro klädda, foro vi till Pisanis.** En så stor fête hade jag aldrig trott kunna gifvas af en particulier: af stor-adeln 140 damer och 270

* Under karnevalstiden fortgick en slags marknad på Marcusplatsen, hvarest maskeradlifvet företrädesvis rörde sig.

** En af Venedigs nobili och en af republikens rikaste män.

karlar; på andra sidan, af bourgeoisien, öfver 200 personer; superba, väl eklärerade rum, en vacker balsal, en magnifik souper, hvarest 47 damer, alla parerade, suto på en linie; mycket attentioner och mer än som kunde begäras. Vi lemnade ej sällskapet förr än kl. 3 om natten. Vi fingo veta att infanten af Parma var kommen för att råka kungen, men var trött af sin resa ännu.»

»*Den 6* var jag med kungen i en mängd kyrkor . . . äfven i S. Marco, för att se trasor och reliker, der vi råkade hertigen af Parma . . . Efter middagen gjorde vi några visiter, och kl. 6 kommo de och förde oss på vattenpromenaden, som var briljant. Sedermera var kungen hos grefve Woronzow och markis Durazzo, en stund maskerad på marknaden och mot kl. 9 till Casino San Cazano. På spektaklet voro vi en liten stund och halfva natten på marknaden. Grefven sprang omkring, och jag satte mig att sofva — förbannande de venetianska barnsligheterna.» — —

»*Den 9* voro vi i Gran Consiglio för att se dem ballottera till vissa tjenster af mindre vigt. Dogen satt i sin stol, rödklädd, såg qvick och eldig ut. Efter conseilen var jag i marknaden och for efter middagen kl. 4 ut med kungen till San Spirito för att se nuntiens entrée. Vi voro der maskerade i en grufvelig hetta, så väl i Guds hus, som på en slags krog. Derifrån följde vi processionen ända in i Canale Grande, och foro till spanske ambassadören, som satt som ett lik i en fåtölj och hittade ej på någon annan höflighet än att bjuda kungen snus. Derifrån till markis Durazzo, en impitoyable storpratare, som följde H. M:t till nuntien. Hos honom var en myckenhet folk, dels maskerade, dels omaskerade; hettan var grufvelig. Derifrån restes till marknaden, hvarest jag lemnade kungen på egen hand och gick på operan en liten stund. Vi reste hem bittidare än vanligt — och jag sätter denna dagen i litanian.» — —

Som man ser, var lynnet ej alltid det bästa; och medgifvas måste, att äfven en lefnadslustig ung man kunde tröttna på att oupphörligt gå maskerad i sommarhettan och att göra nattliga promenader. Dock var han visserligen icke blind för

det egendomliga och praktfulla i de skådespel, som Venedig under dessa dagar erbjöd.

Med konungen och hertigen af Parma åskådade han den nyanlände påflige nuntiens audiens hos dogen: »det var rätt intressant att se och hade en viss förnämhet, som behagar.» En regatta, som föranstaltades till grefvens af Haga och hertigens af Parma ära, fann han vara det »magnifikaste» han sett och skildrar lifligt »grannlåten af båtarna och båtsmännen, folk i alla fönster parerade, en quantité af gondoler med masker af alla slag och musik, hela stranden uppfyld med folk — enfin, allt som kan enchantera ögat». —

Den starka värmen och det osunda klimatet i lagunernas stad blefvo emellertid anledningen till att konungen insjuknade i en feber, som tre dagar höll honom vid sängen och från hvilken han ej blef fri, förr än han på vägen från Venedig passerat Padua, hvarest han måste stanna en dag. Äfven Armfelt hade under resan från Venedig rätt allvarsamma känningar af sin frossfeber. Slutet af vistelsen i Venedig blef sålunda mindre gladt än början.

De politiska förhållandena gåfvo också nu konung Gustaf mycket att tänka på. Det var i Venedig (d. 10 Maj) som han mottog det bekanta spetsiga bref från kejsarinnan Katharina, hvari hon säger sig hafva försport ryktena om hans tillernade planer mot Norge och Finland, och kategoriskt förklarar »att det blir ingenting af hvarken det ena eller det andra», samt uppställer den hånande jemförelsen mellan grefven af Haga och kejsar Josef, hvari prisas denne sistnämndes »grundliga snille», som »alltid sysselsätter sig med nyttiga föremål och ej lemnar åt frivoliteter annan uppmärksamhet än den granskande och djupsinnige betraktarens». Väl var detta bref, såsom Geijer yttrar, egnadt att »förstöra bländverket af den ryska vänskapen». Samtidigt erhöll konungen underrättelse om den hvälfning i Danmarks styrelse, hvarigenom den unge kronprinsen gjort slut på den danska enkedrottningens och den Guldbergska ministèrens välde. Konungen insåg vigten af denna tilldragelse äfven med afseende på Sveriges politiska förhållanden; och emottog den sålunda med betänksamhet. »Detta förändrar mycket; och det är ganska väsentligt att noga följa

sakernas nya skick och den nye regentens karakter», skrifver han efter mottagandet af denna underrättelse; och resan till Paris, hvilken från början betraktats såsom ett slags tillkännagifvande att konung Gustaf återinträdt i de gamla förbindelserna med sitt rikes äldsta bundsförvandt, borde nu mindre än någonsin föranleda andra betänkligheter än de rent ekonomiska.

För påskyndande af afresan talade äfven grannskapet af den orientaliska pesten, som berättades vara ej mer än två postombyten från Venedig. Konungen trodde nämligen icke, enligt sina egna ord, att de processioner, som man för att mota den fruktade gästen, till omvexling med karnevalen, ernade anordna i den goda staden, skulle blifva af stor verkan.*

Den 15 Maj skedde uppbrottet från Venedig. Den talrika sviten hade dessförinnan minskats genom Adlerbeths, Cederströms, Essens och Sergels afresa från Venedig öfver Wien till Sverige.** Färden togs öfver Padua, Verona, Bergamo till Milano, der konungen gjorde en dags uppehåll för att derifrån begifva sig till Turin. Armfelt, som i Milano fått ett feberanfall, lemnades qvar, vårdad af konungens lifmedikus Salomon, men kunde redan efter en dags hvila fortsätta färden till konungariket Sardiniens hufvudstad, Turin. Om sin vistelse och intrycket af det sardinska hofvet, som under den gamle konung Victor Amadeus III var föga lysande, i jemförelse med hofvet i Neapel, har han antecknat följande:

»*Den 23 Maj* . . . Om aftonen for jag ut oklädd för att se promenaden, som var alltför vacker och briljant genom de vackra ekipagerna och livréernas mängd. Sjelfva hofvet, fastän antikt, har en air de grandeur. Jag sökte mig en plats på operan, der jag skulle se och vara osedd. Anblicken af den illuminerade salen och alla de parerade damerna var

---

* Geijer, Gust. Papp. III, I: 121, 140, 144.

** Till Frankrike följde **sålunda**, utom Armfelt, endast Taube, Franc, Peyron, Salomon och »lilla Möllersvärd», hvilken som kurir stött till i Italien. Öfverläggningarna om hvem som skulle få resa hem hade redan i Rom tagit sin början, sedan Pariser-resan blifvit besluten, och föranledt allehanda »krånglerier», enligt Armfelts ord.

charmant, isynnerhet då de kungliga kommo in och alla menniskor stego upp. Jag bedrog mig i mitt hopp att få vara inkognito: alla de förnäma af hofvet, prins Yusupoff* m. fl., kommo upp till mig och underrättade sig om min hälsa. Äfven var bud från Deras Majestäter. Jag retirerade mig i god tid, rädd för min feber, hvilken ej plågade mig synnerligen den natten.»

»*Den 24 Maj* kom grefven af Haga till mig om morgonen och berättade mig att baron Taube och jag fått entréerna i Hans Sardinska Majestäts rum . . . Det var gala, och våra herrar voro klädda på svenska, då de foro upp för att göra prinsen af Piemont sin cour. Jag kom upp efter middagen och blef presenterad för kungen och drottningen. Kungen presenterade mig sina söner och var rätt artig och höflig . . . Han talte länge med mig om sina fästningar, amerikanska kriget, kungens i Polen enlèvement o. s. v. Han tycktes vara en ganska redig och förnuftig man. Gumman är döf och ser ut som en trollslända [sic!] Prinsen af Piemont är ful och full med olater, hans hustru tjock och beskedlig. De hålla oändligen af hvarandra. De andra prinsarne äro ej synnerligen formerade: stora hufvud och fötter samt elak pli.» — —

»*Den 25 Maj.* Var hela f. m. sysselsatt att göra min post. Klockan 7 for jag upp med kungen på hofvet, fördes in till de kungliga för att taga afsked. Derefter satte man masken på sig och gick ut på balen, som var rätt briljant. De proponerade oss att dansa, men Möllersvärd var den ende, som kunde deraf draga parti. Han dansade med prinsessan af Piemont. — Kl. 1/2 11 slutades balen och vi foro hem på en moment för att laga oss till resan. Sedermera till Yusupoff, som hade imaginerat en vacker salon och en lång konsert. Kungen for hem, och vi superade, samt lade oss icke, utan reste kl. 1/2 4 om morgonen från Turin.» **

Sedan fortsattes färden utan stora afbrott, ofta genom natt och dag, till Paris. Resan var ansträngande nog, helst för tvenne nyss återstälda feberpatienter. I Genua, »marmor-

* Ryske ministern vid sardinska hofvet.

** En utförlig, på italienska affattad samtida beskrifning öfver grefvens af Haga besök i Turin förvaras i Kongl. Biblioteket.

palatsernas stad», hvarest 12 timmar tillbragtes, förhyrdes åtta felucker, på hvilka de resande gingo om bord; fem af dessa fartyg förde resvagnarna. Afsigten var att sjöledes hinna till Toulon, men efter tre dagars sjöresa landsteg man vid Antibes.

»En fatalare och svårare resa kan man ej imaginera: hett om dagen, kallt om nätterna under bar himmel, sjösjuk och exponerad för alla oväder, utan någon sorts commodité, icke en gång tillfälle att sträcka ut sina ben. När man derjemte känner orsaken som fört oss till denna desagréabla resa, då vi, om vi passerat Mont Cenis, varit i går redan i Toulon!» Så lyder Armfelts missnöjda reseanteckning den 30 Maj. Anledningen till omvägen var konungens önskan att se örlogshamnarna i Toulon, dit han reste ensam, * medan sviten måste tillbringa en dag i Antibes till följe af brist på hästar. — Efter tre dagars och nätters resa samlades de resande åter i Lyon, hvarest svenske ambassadören Staël var konungen till mötes.

Grefven af Haga, som enligt sina egna ord »tyckte sig vara återkommen till fäderneslandet, sedan han var i Frankrike»,** »blef i Lyon», säger Armfelt, »parfaitement väl emottagen och gouterad. Straxt sedan han ätit, tog han emot en abbé som lärde dumba och döfva att tala» — det var den berömde abbé de l'Epée, döfstumsundervisningens grundläggare —; »sedan for han ut att se en ballon volant, derifrån på spektaklet, hvarest oupphörliga applaudissements emottogo honom. Han superade hos ärkebiskopen och reste om natten till Paris med ambassadören.» Armfelt kunde ha tillagt, att konungen i Lyon uppvaktades med verser af Andrieux, i hvilka det bland annat hette:

---

* Han fann att »dockan i Toulon var vacker, men ingenting i jemförelse med Karlskrona». Geijer, Gust. Papp. III, 1: 145.

** Geijer, nyss anf. st. I sammanhang härmed må erinras hvad en samtida fransman antecknat om Gustaf III:s yttre väsen: »Il n'a point du tout l'air étranger; il aime un peu à parler, mais il parle bien, prononçe bien le français et il faut avoir beaucoup d'attention pour s'apercevoir des petites fautes qu'il fait dans notre langue.» (Feuillet de Conches, anf. st. IV: 455.)

»C'est un roi, c'est plus: c'est un sage.
O mon pays! à ton hommage
Quel mortel eut jamais tant de droits reunis?» *

Armfelt följde något långsammare efter till Paris. Oupphörliga missöden med söndrig vagn vållade att han måste tillbringa fyra dagar på vägen dit från Lyon.

* * *

Rörande Gustaf III:s besök i Paris under högsommaren 1784 hafva samtida berättare vida mer att förtälja än om hans italienska resa. Hans mottagande i Paris från den stora allmänhetens sida var i hög grad smickrande; och besöket uppfattades äfven i denna verldsstad, dit Europas furstar vallfärdat, såsom en tilldragelse af betydenhet. Den hyllning, som der, så väl som i Italien, egnades den svenske konungen, visade nogsamt att han, oaktadt allt hvad kejsarinnan Katharina och Josef II sade på hans rygg, allmänt ansågs såsom en af Europas utmärktaste furstar. Man såg framför allt i den svenske konungen, hvars närvaro i Paris föranledde det i en berömd fransk skriftställares mun smickrande uttrycket, att »fransmännen äro söderns svenskar», en representant för framåtskridandet i upplysningstidehvarfvets anda, »en regent, som sökte verkliggöra den nya tidens idéer: religiös och politisk frihet, för hvilka tänkesätten uppeldats af Voltaire och Rousseau och encyklopedisternas skrifter». Af hans religiösa tolerans hade Europa under hans resa nyss sett prof genom hans förhållande till den katolska tron och dess öfverhufvud; och i det enväldigt styrda Frankrike kunde man ej annat än med beundran se upp till en konung, hvilken, såsom en af hans franske loftalare anmärkte, »som yngling bortskänkt det envälde, hvilket han ett ögonblick egde i sin hand».**

Redan 1784 utgaf den mångskrifvande chevalier Du Coudray sin »Voyage du Comte de Haga en France», innehållande hvarjehanda mer och mindre trovärdiga anekdoter om den svenske konungen, tal och verser till hans ära under vistelsen i

---

* Tryckta i Du Coudrays Voyage du C:te de Haga s. 40.

** Se Beskow, anf. st. II: 298, 9.

Frankrike samt redogörelser för de hyllningar, som egnades honom. Grimm i sin »Correspondance» redogjorde för konungens uppträdande i franska akademien och hans besök på teatrarne, hvilka för hans skull utvecklade en feberaktig verksamhet; och memoirskrifvarne m:me Campan och Bachaumont hafva antecknat åtskilliga minnen från hans besök vid hofvet i Versailles. I franska utrikesdepartementets arkiv förvaras en utförlig skildring af konung Gustafs vistelse i Paris, hvilken i senare tid blifvit offentliggjord af Feuillet de Conches i dennes arbete »Louis XVI, Marie Antoinette et Madame Elisabeth». Författaren anses af denne utgifvare vara M. de Tolozan, »introducteur des ambassadeurs».* Konungens egna bref från denna tid meddelas i utdrag af Geijer i Gustavianska Papperen. En sammanfattande framställning, hvilande på dessa samlade källor, har i senare tid lemnats af Geffroy i hans förtjenstfulla arbete »Gustave III et la cour de France», och äfven i Schinkel-Bergmans »Minnen af Sveriges nyare historia» har deråt egnats vederbörlig uppmärksamhet.

Armfelts dagbok från denna tid innehåller inga väsentliga tillägg till dessa framställningar; men oaktadt sin knapphändighet — den innehåller endast kortfattade notiser huru tiden tillbragtes — lemnar den en, så att säga, omedelbar inblick i det rörliga hvardagslif, som grefven af Haga och hans närmaste omgifning förde i Paris och Versailles. Man ser af dem, mer än af andra Armfelts anteckningar, huru det lysande lifvet imponerade på honom; han visade sig här mer än annorstädes framför allt som hofmannen, hemmastadd i etikettens fordringar och smickrad af hvarje utmärkelse. De politiska angelägenheterna vidröras icke i dessa anteckningar: det var först under en senare tid, som Armfelt lärde att, liksom sin konung, samtidigt räcka till för förströelserna och statskonsten. Detta oaktadt sakna de icke sitt historiska intresse, äfven såsom en kulturbild från det Frankrike under »l'ancien regime», som stod på branten af sin undergång.

* Redan innan Feuillet de Conches' arbete utkom (1866) hade utförliga utdrag af dessa anteckningar, efter afskrifter i franska utrikesdepartementets arkiv verkstälda af H. Wieselgren, meddelats af Beskow i hans arbete öfver Gustaf III (1863). Franske utrikesministern Vergennes uppgifves här såsom antecknaren.

Då Armfelt anlände till Paris, befann sig konung Gustaf i Versailles, der han tillbragt natten, ehuru han hade valt sin bostad i Paris. Följande dagen, den 9 Juni, möttes han och Armfelt vid Tuilerierna, och denne senare fick genast följa med konungen på visiter till de damer af den höga franska aristokratien, som alltjemt utgjorde konungens käraste umgänge, och till alla prinsar och prinsessor af blodet, som gjort honom besök. »M:lle de Condé», berättar Armfelt, »som hade ondt i sitt knä, satt i en stor fåtölj bakom ryggen på grefven, då han kom in. Han tog en annan dam för henne och började komplimentera henne. Den andra blef fasligt embarraserad och visade honom ändtligen hvar prinsessan satt. Hon presenterade sin brorsson, hertigen af Enghien, ett hjertans vackert barn.»

Ett egendomligt möte: Gustaf III och hertigen af Enghien, fursteynglingen, som arkebuserades af Bonaparte och hvars död Gustafs son och efterträdare förgäfves sökte hämna!

»Hertiginnan af Chartres», fortsätter Armfelt, »tög ej emot oss, men m:me Lamballe kände igen mig och gjorde mig tusen höfligheter; prinsessan af Conti var allför artig, och hertiginnan af Bourbon satt vid sitt klaver helt oklädd, då vi kommo in.... Vi foro sedermera till 'les Français', der de gåfvo 'Le mariage de Figaro'. Pjesen var redan börjad; men som kungen kom in, blef en faslig applaudissement; han bockade sig med modesti för publiken, och det fördubblade handklappningarne; äfven började de skrika: qu'on recommence de nouveau! Pjesen började sig ånyo. Som maréchal de Biron och baron Breteuil kommo i logen, så gick jag i den, som hör till les premiers gentilshommes de la chambre, der jag blef, till dess kungen for till Versailles. Jag följde efter, men kom ej till m:me de Polignac, förr än soupern redan var börjad. Grefven af Haga satt till bords, men drottningen var innanföre i ett rum med en hel hop karlar. Jag gick dit, och hon sade mig mycket obligeanta saker. Efter soupern dröjde vi länge och kommo ej till Paris förr än kl. 3 om morgonen.» —

»*Den 13 Juni* blef jag presenterad för kungen och drottningen, samt var en stund vid grand-couverten, som såg fatal

ut. Derifrån gjordes visiter till ministrarnes fruar och les honneurs, samt dinerades hos m:me Polignac med drottningen och grefven af Artois. Efter middagen gick jag med Deras Majestäter och såg Dauphin samt Madame och reste med H. M. till Paris, för att se »La caravane», och derifrån aux Italiens, för att se sista akten af »Le jugement de Midas». Efter spektaklet voro vi hos madame Brionne och slutligen på le bal de l'opera, hvarest der var litet folk, men muntert nog. * Jag kom ej hem förrän efter 4.»

»*Den 14 Juni* var kungen förmiddagen på några visiter, kom hem, åt som hastigast och reste med mig till Versailles, der han gjorde äfven några courser. Jag råkte honom hos la maréchale de Beauveau, hvarifrån jag följde honom till kungen och drottningen. Såsom varande med grefven af Haga, fick jag entréen; de följdes alla åt till spektaklet, hvarest på karmstolar sutto Deras Majestäter och la princesse Chimaye och bakom dem servicen, jag till höger och mellan mig och duc de Fleury le prince de Poix. Spektaklet var magnifikt, sista dekorationen imposant tillika med eldregnet; alla voro de väl klädda. Damerna gjorde också att första coup d'oeil'en var frappant. Efter spektaklet följde jag kungen in till drottningen, dit äfven kungen af Frankrike kom. Jag gick hem för att kläda om mig; grefven superade med kungliga familjen, och kl. 1/2 12 reste vi till Paris från Versailles. — Både kungen och drottningen talte vid mig — den förre med embarras, och den senare med all den grâce, som är henne så egen. — Operan, som gafs, var »Armide».

»*Den 15 Juni* . . . Kl. 3 foro vi på akademien för att se Montesquiou emottaga presidiet. Han höll ett artigt tal, hvari han äfven drog in komplimenter för kungen; efter honom talte monsieur Le Sueur allt för väl, med en artig kompliment för vår herre, sedermera La Harpe på vers (en ledsam rapsodi med komplimenter för kejsarinnan), och aldra sist duc de Nivernois de artigaste fabler i verlden, d'une fraîcheur

* Balen var tillständ med anledning af grefvens af Haga vistelse i Paris. »Il y fut attaqué et très-courtisé par les masques». (Feuillet de Conches, anf. st. s. 437).

incroyable. * Vi reste derifrån på operan för att se »Iphigenie en Aulide», som var horrible, och ....**, hvari M:me St. Huberti spelte och som var ganska agréable. Sedermera till le maréchal de Richelieu, hvarest jag råkte fröken La Salle, och slutligen till grefvinnan Boufflers i grefvinnan Amelies appartement, som är af en obeskriflig recherche. La meilleure compagnie de Paris y était, excepté le duc de Chartres. Det räckte till 1/2 3, och slutligen voro vi fyra karlar och några och tjugu damer.»

»*Den 16 Juni* var jag förmiddagen hos la marquise d'A***, sedermera au petit Dunkerque, och åt middag på Belle-vue hos Mesdames, med grefven af Haga, kungen och drottningen i Frankrike, monsieur le comte d'Artois, madame Elisabeth, les comtesses de Provence & d'Artois, prince Condé, prince Conti, duc de Bourbon och allt hvad som hörde till deras service. Situationen af Belle-vue svarar emot namnet: Paris i lointainen, Seineströmmen, som serpenterar öfver hela fältet, etc. Efter middagen var en koncert, der drottningen sjöng, artigt nog. Middagen var god och glad, begge kungarne hade en af Mesdames emellan sig vid ett hörn, drottningen baron Taube, Monsieur mig, och la comtesse de Provence grefve Fersen. Monsieur är full af förstånd och instruktion, hans konversation var både artig och instruktiv. Kl. efter 6 for grefven af Haga med drottningen aux Italiens och satt i hennes loge med oss andra; madame Dugazon *** och Miolan spelte som änglar, och »Blaise et Babet» hade den största succès. Jag for med grefven af Haga på några visiter och slutligen på hertiginnan de Croy's souper, som blef all, förr än det plär ske. — —»

»*Den 21* passerades hela förmiddagen hemma [i Versailles]; jag hann ej bli klädd, ty min coëffeur hade ej hunnit komma ifrån Paris. Grefven af Haga åt middag hos madame Polignac, och klockan mot 6 for man till Trianon, hvarest gafs på lilla teatern »Le dormeur éveillé», opera comique, orden af Mar-

---

* Grimm har i sin Correspondance littéraire, Juni 1784, utförligt beskrifvit denna lysande séance i franska akademien. (XIII: 537, Paris 1880.)

** Tomrum i handskriften.

*** Den berömda skådespelerskan visade sig vid detta tillfälle första gången åter på scenen efter en farlig sjukdom, se Grimm, anf. st. s. 559.

montel, musiken af Piccini, balletterna af Gardel... Tauben, Fersen och jag sutto bakom drottningen, och kungarne sutto bakom damerna i fonden. Efter spektaklet var souper i flere paviljonger; vi sutto flere svenskar vid ett bord, och drottningen stod bakom hvar och-ens stol en lång stund under soupern och talte vid honom. Efteråt började promenader i trädgården, som var illuminerad med lampioner på ett artigt sätt, som liknade en dekoration. Den coup d'oeil'en var gudomlig, och kan ingen göra sig en idée om vackerheten af allt detta.* Vi reste derifrån kl. 3 och lågo i Paris kl. 4.»

»*Den 22*... Om morgonen i parlamentet och afhörde en plaidoyer för grefven af Artois emot le marquis de Courtomer. Advokaten, som plaiderade för grefven af Artois, hade mycken vältalighet, men var för lång; den som svarade för le marquis de Courtomer var energisk och precis. Begge sade grefven af Haga artiga saker, och saken blef odömd.** — Derifrån gingo vi till la galerie des premiers presidents, i la Sainte Chapelle, och reste derifrån till Mousse, hertigens af Chartres engelska trädgård. Der äro charmanta saker, isynnerhet ett hus, som genom sin extraordinaira indelning är det narraktigaste och det voluptueusaste man vill se. — Efter middagen voro vi på operan och sågo »Atis» (superbe pièce); souperade hos la marquise de Pons, svenska ambassadricen, som utom en ganska magnifik souper hade proverber, i hvilka Jeanot spelte, och en illumination i sin trädgård, med en ballon à la Montgolfière, som gick superbt i luften och förde med sig en liten ballon med fyrverkeri, som indiquerade dess course. Kl. 3 kommo vi hem om natten.»

»*Den 23* foro vi f. m. till Versailles för att se en Montgolfière gå i luften. Jag följde H. M:t. Han var mot två timmar hos kungen i Frankrike och gick sedan till la duchesse d'Ossun, hvarest vi voro bjudna på dejeuner dinatoire. Blåsten gjorde, att de ej ville skicka ballonen upp, men le

---

* Konung Gustaf har sjelf lifligt beskrifvit denna lysande fest, som han fann vara ett »skådespel af de Elyseiska fälten». Se Gust. Papp. III, I: 156.

** Beskrifningen af Grefvens af Haga högtidliga mottagande i Palais de justice läses i Du Coudray, anf. skr. s. 78. Det tal, hvarmed konungen då helsades af den bekante general-advokat Seguier, trycktes i svenska tidningar.

contrôleur général monsieur de Calonne sade, att för 8000 livres borde man ej privera sig af en så artig expérience och se huru man bar sig åt med balloner i blåsväder. Aviserna voro länge partagerade, men kungen i Frankrike deciderade att kl. $^1/_2$ 5, vackert eller fult väder, skulle den resa i luften. Den var mycket stor och målad med kungarnas af Sverige och Frankrike namn inbundna på ena sidan, på den andra Vasavapnet, på den tredje en arm med ett armkläde*, som höll en couronne civique, och på den fjerde drottningens namn. Två karlar stego uti den, i stället för 15, som ville fara opp absolument; och kl. 5 var han redan öfver Paris. — Vi reste till la Comédie Française, sågo sista akterna af »La mort de César», och »Le jaloux»; derifrån på några visiter och slutade med souper hos m:me Muy. Der gafs ock proverber, i hvilka Dugazon brillerade, och kl. 3 kommo vi hem.» — —

»*Den 25* for H. M:t till parlamentet för att höra slutet af den saken, som han förut hört plaideras; jag hann ej bli så snart klädd som han och kom således ej ut förrän en qvart efteråt. Som jag kom utom porten, mötte mig en karl till häst, som arrêterade min vagn och frågade, om jag visste hvar ambassadören vore, ty Peyron vore ihjälstucken, La Marck illa blesserad och Schwerin arresterad. Frapperad af denna fasliga nouvelle, for jag upp i parlamentet i det fasligaste tillstånd; alla utom kungen märkte oråd, och efter mycken svårighet fick jag ner ambassadören, som reklamerade Schwerin. Kl. mot 10 om morgonen hade de råkats i Bois de Boulogne, vicomte de Noailles, La Marck och grefve Schwerin, Peyrons sekundant. I första assauten hade La Marck fått en stöt under armen, ganska farlig, och Peyron en stöt under ögat, som dödade honom i samma minut, utan att han öppnade mun eller rörde på sig. Schwerin drog hans kropp, som, oaktadt allt hvad han gjorde, blef öfverhöljd med blod, till ett värdshus vid barrièren, hvarest han råkade Forselles, Cronstedt och kungens lifmedikus, som sade att det var allt. Värden skickade efter maréchausséen och alla blefvo arresterade,

---

* »Un bras . . . orné de l'écharpe de la révolution de Suède.» Feuillet de Conches IV: 438.

till den momenten, då reqvisition kom från ambassadören. Jag var så betagen af de besynnerligaste och vivaste känslor, så jag ej kunde cachera mig, utan bad om lof att blifva hemma; och Cederhjelm följde grefven af Haga till S:t Denis, hvarest han såg trésorn och hälsade på Madame Louise. När han kom hem, var Cederhjelm nog försigtig att entamera diskursen om dueller och gräl, particulièrement det som varit mellan grefve La Marck och Peyron. Han monterade så kungens imagination att, i det han kastade ögat på Griberg, så märkte han oråd och kom i sin sängkammare, blek som ett lik och darrande. Jag ville rassurera honom, men var så consternerad af hans situation, så att jag ej kunde få fram ett ord. Han frågade mig om Peyron var blesserad, hvarpå jag svarade ganska illa. »Är han död?» sade han. Jag svarade intet; men han såg att det var gjordt, föll så baklänges i en fåtölj, och baron Taube kom med vatten etc. Första momenten var han alldeles abandonnerad till sin douleur, men den andra gjorde han reflexioner, som convenerade en filosof och en person, hvilken för väl känner point d'honneur'ns lagar för att ej vänta sig deras funesta suiter. Han tillstod då, att han sjelf rådt Peyron till att slåss, ty han kände för väl Sverige, för att ej veta alla de historier, som annars gjordes på hans räkning, att hans bravur vore han försäkrad om, men att hans suffrage ne suffisait pas à l'opinion publique. Han tackade grefve Schwerin för sina soins, och viste vid alla tillfällen de noblaste sentimens och det ömmaste hjerta. Jag kunde ej underlåta att låta honom känna hur mycket det fägnade mig; — och mina reflexioner öfver kontraster i karakterer blifva kanske det enda arbete, jag kommer att ge ut i framtiden. — Hvarken kungen eller jag åt, utan efter middagen reste han till la maréchale de Muy, som visste af intet, och så till »Le Mariage de Figaro» och, en passant, till grefvinnan La Marck, för att fråga henne, huru hon mådde. Han souperade hos Madame La Vallière, der en onaturlig mängd folk voro församlade. Jag reste hem och lade mig, men kungen blef qvar, kom sent hem och passerade en orolig natt.» ——

»*Den 27* . . . Efter spektaklet reste vi till Madame La

Vallière och Madame Boufflers; sedermera till prins Condé, som gaf oss en souper i sin pavillon, som är charmant, med tre de illustraste personer i Frankrike, genom sista kriget, d'Estaing, Rochambeau och Suffren. Efter soupern voro proverber, och vi reste hem, efter långt betänkande. Kungen sade åt prins Condé, när han steg in i hans salon: »Voilà un salon orné pour un Condé, entouré de héros.» — »Oui», dit le prince, »pour en recevoir un du Nord.» — —

»*Den 29* skulle jag fara till Versailles för att göra min cour, men blef hemma, et cela avec grand plaisir. Var förmiddagen hos Wertmüller,* Roslin och Hall; hos Roslin såg jag en superb tafla på draperiets vägnar. Jag åt middag hos fru Ahlgren och reste sedermera aux Français för att möta kungen. De gåfvo »Adélaide du Guesclin», som blef passabelt spelt. Derifrån reste vi aux Italiens för att se »Le Sabot perdu»; första akten var förbi, och publiken ropade så länge »recommencez!», så att pjesen började igen. Det samma hade skett aux Français förut. Vi reste derifrån hem, ty H. M:t var vid onådigt humeur, [derföre] att jag ej hade emot mig mina kläder, för att bli omklädd i vagnen. Vi reste till la redoute Chinoise, som var rätt artig, derifrån till Palais Royal; gingo sedermera ett stycke på la Rue S:t Honoré, hvarest jag lät H. M:t remarquera sederna.» — —

»*Den 30*. . . . Vi satte oss i en vagn med posthästar och reste till Rambouillet för att supera med kungen, elfva fransyska mil. Vi kommo dit strax efter 8. Jagten var all, och kungen promenerade sig; han for ut på kanalen med grefven af Haga och till en rocher, som var af naturen på en liten holme; vi slutade med en excellent souper. Vid bordet voro inalles 20 personer, begge kungarne och Monsieur inberäknade. Jag var Monsieurs granne, och det dracks friskt. Efter soupern lät kungen ge »La curée du chien», som var ett otäckt spektakel. Vi reste till Versailles för att ligga, och höllo på att köra förbi kungen.» —

---

* Det porträtt af Armfelt »i schytisk drägt», som pryder nationalmusei samlingar, är måladt af den berömde svenske porträttmålaren Wertmüller efter utkast under detta A:s besök i Paris.

»*Den 1 Juli* var jag på levern; kungen talte vid mig ensamt på hela levern. Grefve Vergennes var två timmar hos grefven af Haga, och jag reste till staden, samt lemnade Möllersvärd hos grefven, som skulle äta middag med kungen och drottningen. Efter middagen var jag hos Peyrons olyckliga enka och fru Stegelman, for derifrån aux Français för att råka kungen; de gåfvo »Les druides», uti hvilken m:lle Sainval spelte gudomligt och som är full af vackra vers; vi reste derifrån på operan och sågo »Le ballet de la rosière». Soupern var hos le duc de Brissac, gouverneur de Paris. Det var en magnifique fête, fyrverkeri, illumination i hans trädgård, en stor och excellent souper, samt parodien af »Iphigénie en Aulide», som var charmant; m:lle Gimart spelte. Drottningen var der och låg om natten för första gången i sina nya rum i Tuilerierna.» — — —

»*Den 10* var jag på levern. Grefven af Haga gjorde sina politiska courser till le contrôleur général etc. Han åt middag med de kungliga, och vi reste kl. 3 från Versailles. H. M:t var litet tankfull och ville synas occuperad af bara lappri; talte med mig om saker, som han alldeles inte tänkte på.* Vi foro till Mesdames på Bellevue, der vi äfven råkte M:me Elisabeth och en stor societé, som voro occuperade vid en vidlyftig lotto. Derifrån foro vi hem. Kungen fick tvenne svenska poster; reste aux Français för att se »Iphigénie en Tauride» och »L'impatient», derifrån till grefvinnan Boufflers, hvarest han fick veta, att drottningen var aux Italiens; de gåfvo »L'épreuve villageoise» och vi sutto i drottningens loge, der man hör väl och ser illa. Derifrån reste vi tillbaka till grefvinnan Boufflers och sedan till la duchesse de la Vallière. Kungen for ut att promenera med Borgenstjerna, och jag var en liten stund i Palais Royal.» — —

»*Den 16 Juli* var jag med baron Taube på Versailles för

* Gustaf III:s underhandlingar med franska regeringen, särskildt med finansministern Calonne, om erhållande af subsidier för Sverige, pågingo just i dessa dagar och mötte oväntade svårigheter. Se konungens bref den 10—13 Juli 1784, jemte svar, och anmärkningar, tryckta hos Feuillet de Conches, anf. st. IV: 410 o. f. Hans öfverläggning med Calonne synes icke hafva aflupit utan hetta.

att göra vår afskedscour på levern hos kungen, och sedermera utan ceremoni hos drottningen. Vi reste bort kl. 1, och efter middagen var jag hos M:lle l'Éclair och M:me Moulandeau. Jag for på »Iphigénie en Tauride», som var gemen, och blef någorlunda compenserad af baletten; drottningen kom på operan och grefven af Haga, som varit till middagen i Versailles, satt i hennes loge; jag var en stund hos maréchal Richelieu* och hörde sedermera hos grefvinnan Boufflers Beaumarchais läsa ett af sina besynnerliga arbeten, »Tarare», fullt af eld, imagination och satir.»

* * *

Det var, såsom man finner, ett lif af omvexlande nöjen och förströelser, till hvilka vistelsen vid de italienska hofven endast erbjöd svaga motstycken. »Man har ingenting sett», säger en fransk författare,** hvars ungdomsminnen tillhörde »l'ancien regime», »om man icke sett ståten i Versailles, till och med sedan det gamla »maison du roi» upphört; Ludvig XIV var der i alla fall.» »Det var, tillägger Taine, som i våra dagar åskådligt skildrat detta tidehvarf, ett vimmel af livréer, uniformer, drägter och ekipager, lysande och vexlande som en tafla, enkom gjordt att målas, särskildt tillstäldt för att bereda ögonfägnad, som en scen ur en opera. Huru skola vi i våra dagar kunna föreställa oss ett slägte, för hvilket lifvet var en opera?» — Huru främmande det än må förefalla hundra år efteråt — för konung Gustaf och hans likstämda

* Det var om denne nära 90-årige hofman och krigare, bekant för sina galanterier, sina äfventyr och sin tapperhet, i många afseenden en typ för 1700-talets Frankrike, som konung Gustaf vid ett tillfälle under detta Pariserbesök yttrade: »Je suis le quatrième descendant de Charles XII; je trouve intéressant d'être en société avec son contemporain.» — Han såg med en slags vördnad upp till mannen från Ludvig XIV:s tid, och yttrade: »il doit trouver le ton du moment bien extraordinaire, lui qui a vu la cour de Louis XIV; car moi, qui n'ai vu que celle de Louis XV, chaque fois que je vais à Versailles, je n'en reviens pas.» (Feuillet de Conches, IV: 442, 446.) Richelieu berättas i ett yttrande till Ludvig XVI ha på följande sätt karakteriserat de olika tidehvarfvens hoflif: »sous Louis XIV, on n'osait dire mot, sous Louis XV, on parlait tout bas; sous V. M., on parle tout haut.» (Taine, Origines contemporaines I: 162.)

** Chateaubriand. Se Taine, anf. st. I: 117.

samtida var det den verld, hvari de funno sig hemmastadda. Det opera-messiga i dess yttre anslog deras fantasi; umgängeslifvet i Paris och Versailles stod för dem såsom mönstret i sällskaplig bildning och skick; och det franska kungahofvet, som länge tjenat till förebild för det svenska, blef det, om möjligt, ännu mera efter detta Gustaf III:s andra besök i Paris. Intrycken af de lysande festerna och de ständigt vexlande nöjena dröjde länge, kanske längre än önskligt varit, så väl i konungens, som i hans gunstlings sinne. De lockade till härmningsförsök efter hemkomsten, hvilka i den kulna norden togo sig helt annorlunda ut än i parkerna vid Trianon, i Versailles' praktfulla salar eller i rococosalongerna hos de förnäma franska damerna.

Armfelt, så väl som Gustaf III, kände sig mera hemmastadd i Frankrikes hufvudstad än annorstädes utom fäderneslandets gränser, och hade sedan sin vistelse der fyra år förut åtskilliga vänner. Tvenne personer träffade han der, som borde för honom vara — ännu mera än vänner. Under sitt första besök i Frankrike hade han knutit en ömmare förbindelse med den franska skådespelerskan m:lle L'Eclair; hennes namn framskymtar då och då i hans dagboksanteckningar. Han fann henne nu icke ensam i den bostad, hon valt i Passy: hon hade vid sin sida en treårig pilt, Maurice, frukten af denna föregående förbindelse. Armfelt var stolt öfver sin son: han fann honom »rätt vacker» och gjorde då och då, när tillfället medgaf, sina besök i Passy hos honom och hans moder. En gång har han antecknat, att han — »reglerade sin sons affärer», eller kanske rättare, betalte omkostnaderna för hans uppfostran. Några år senare lät han den unge Maurice komma till Sverige och der uppfostra honom till svensk.*

Till historien om denna lysande tid i Paris hör äfven dess finansiella sida, hvilken för Armfelt, som alltid var dålig hushållare, var allt annat än fördelaktig. Dagen innan sin afresa gjorde Armfelt ett öfverslag af hvad vistelsen i Paris kostat honom. »Jag fann», heter det, »att utom 18,000 livres,

---

* Längre fram gjorde denne heder åt det af föräldrarnas namn sammansatta namnet *Clairfelt* och blef stamfader för den adliga ätten af detta namn.

som jag depenserat redan, 80 louisd'orer behöfdes, innan jag kunde komma härifrån, hvilka låntes af Jacobson.» Kostnaden för de dyrbara drägter, i hvilka man måste uppträda vid hofvet och i den förnäma sällskapsverlden, spelade härvid ingen ringa rol. I bref till H. de la Gardie hade han framhållit detta slag af kostnader såsom en af de betänkligheter, som borde afhålla från resan till Paris.*

Den långa resan nalkades sitt slut. Den 19 anträdde Armfelt — en dag tidigare än konungen — hemfärden, som liknade en kurirresa och från hvilken intet anmärkningsvärdt finnes att förtälja. Armfelts väg togs öfver Liège, Aachen, Hamburg och Wismar, hvarifrån öfverfarten skedde till Ystad. Dåliga vägar och sönderkörda vagnar bidrogo att fördröja denna färd. Han och konungen följdes icke åt på denna resa; konungen, som en dag senare lemnat Paris, var redan vid Dalarö två dagar tidigare än Armfelt landstigit i Ystad. Detta inträffade den 4 Augusti 1784; och den minnesrika färden var slutad.

* Armfelt berättar sjelf, icke utan en viss ungdomlig tillfredsställelse, att han vid ett tillfälle bar en drägt, som kostat 530 rdr sp.

IV.

Hoflif och politik.

(1784—1788.)

»Med baron Armfelt hafva vi ockuperat oss», hade Schröderheim skrifvit till konungen under dennes vistelse i Italien på våren 1784. »Han har många gånger varit hemskickad, förvist hofvet, utnämnd till minister, fått regemente, varit förlofvad med rika prinsessor, duellerat med baron Taube m. m. Men jag har ingen moment varit orolig för min vän; jag känner hans tänkesätt, och jag vet, hvad hägn uppriktigt nit och välmening hos E. M:t njuter.» *

Schröderheim hade rätt: Gustaf III:s och Armfelts vänskap hade under den långa resan endast befästats; och efter återkomsten blef han med hvarje år allt mera konungens förtrognaste sällskap. I samma mån växte gunstlingens sjelfförtroende: hans hållning, så väl mot konungen som mot sin öfriga omgifning, röjde allt mera hans känsla af sin oumbärlighet. Men samtidigt började äfven hans förmåga att pröfvas på områden af större vigt än hofvets fester och lustbarheter. Tidrymden mellan den italienska resan och kriget 1788 förvandlade hofmannen och konungagunstlingen småningom till en politisk person. Mot slutet af denna period finna vi

---

* Schröderheim, Anteckningar, s. 206.

honom använd i värf, hvilka kunna anses såsom förberedelse till den verksamhet såsom diplomatisk underhandlare, som utgjorde Armfelts förnämsta uppgift under de båda sista åren af Gustaf III:s regering, sedan han dessförinnan med ära deltagit i kriget mot Ryssland och dess bundsförvandt.

Men icke mindre betecknande är hvad Schröderheim berättar, att hofsqvallret »ockuperat sig» med Armfelt, och att hans person gifvit anledning till mer och mindre fantastiska rykten. I sjelfva verket förblef detta fallet, äfven sedan han åter befann sig inom synhåll. Konungens förklarade gunstling, helst när han var en man med Armfelts skaplynne, var ett naturligt föremål för den allmänna nyfikenheten och uppmärksamheten; och i de brytningar, hvilkas egentliga början kan anses tillhöra senare hälften af 1780-talet och som från hofvet och regeringskretsarne spridde sig till alla samhällets lager, måste han tidigt blifva en bemärkt person. Långt innan han sjelf i dem börjat spela en framträdande rol, såsom sin konungs trogne bundsförvandt, visste man berätta — oftast med orätt — att det varit hans råd, som bestämt konungens görande och låtande i den ena eller andra riktningen. Armfelts egen obetänksamhet och öfvermod erbjödo hans afundsmän lätt tillfällen till illvilliga uttydningar och kränkande rykten. Först under de derpå följande åren lyckades konung Gustafs vän — om ock blott för en kort tid — att vinna den folkgunst. för hvilken konungagunsten synts vara egentliga hindret.

Solskensstunderna i konung Gustafs och hans omgifnings lif blefvo under senare hälften af 1780-talet allt sparsammare.

Den allmänna nöden i landet var det första intryck, som mötte de från kontinenten hemvändande resande; och det deraf alstrade allmänna missnöjet gaf sig tidigt luft på mångahanda sätt. Det var ej längre blott aristokraterna från frihetstiden, som klandrade konung Gustafs regering och hofhållning. Sjelfva den nyss afslutade kostsamma resan, som icke kunde betraktas såsom annat än en lustfärd, var en af klagopunkterna; och de föredömen, som besöken vid de främmande

hofven gifvit, bidrogo ej att minska konungens förkärlek för de penningförödande fester, hvilka redan förut varit föremål för så många anmärkningar. »Utan att beräkna sitt lands tillgångar», säger Armfelt sjelf i en anteckning af gammalt datum, »ville konungen föra ett hof sådant som Ludvig XIV, gifva fester och omgifva sig med samma ståt, som han. Den gamla adeln, som krossades genom Karl XI, höjdes ånyo till anseende; den kallades till rikets högsta värdigheter och behandlades med synnerlig utmärkelse. Hvarje konstnär, hvarje utmärkt lärd var säker att hos Gustaf III finna icke blott beskydd, men ynnest och förtrolig vänskap. Konungen sysselsatte sig med ifver med regeringsärendena, men med en lätthet, som kunde förefalla som lättvindighet och kunde ingifva den föreställningen, att Sverige vore ett alldeles för litet land för hans snille. Hans utgifter vållade honom förlägenhet, och han måste söka utvägar för att skaffa inkomster, utan att öka skatterna. Man föll då på den idén att göra bränvinet till ett monopol; detta stötte många och väckte lika mycken ovilja som förvåning. De lägre stånden, som voro missnöjda öfver att adeln återvunnit sitt förlorade inflytande och anseende, samt att alla höga embeten och utmärkelser voro henne förbehållna, vände sitt missnöje mot konungen; och bönderna, som ej längre sjelfva fingo tillverka sitt bränvin och som häpnade öfver det öfverdåd, som tycktes blifva allmänt, blefvo oroliga. Gamla uppviglare begagnade sig af ställningen i landet, för att gifva en sådan tolkning åt konungens handlingar och regeringsåtgärder, att den allmänna kärleken och hänförelsen för honom småningom dunstade bort.»

Skildringen innehåller, såsom man finner, ingenting nytt eller okändt, men den saknar i Armfelts mun icke sin märkvärdighet. Den visar, att stämningen i landet icke var någon hemlighet äfven för konungens omgifning. Konungen sjelf gjorde sig måhända icke fullt reda för huru sakerna stodo: han lefde ännu i hoppet att hans folk icke skulle hafva »glömt 1772». Men omisskänneliga tecken saknades icke — Armfelts brefvexling bär derom många vittnesbörd — att äfven konung Gustaf hade en tydlig förnimmelse af att ovädret var i annal-

kande. Hans lynne var ojemnt; en ständig, nästan nervös oro föranledde oupphörliga resor, oupphörligt sökande efter omvexling i sysselsättningar; planer i stort och i smått korsade hvarandra, och — de stötte som oftast på motstånd. Gustaf III:s hof var ej längre hvad det varit; och äfven de, som han räknat till sina vänner, började instämma i klandret. Icke heller Armfelt var, såsom vi sett, alldeles fri från den allmänna misstämningen: det vore icke svårt att ur hans förtroliga yttranden från dessa år framdraga omdömen, som snarare synas anstå oppositionsmannen än konungagunstlingen. Men hans och konungens ömsesidiga tillgifvenhet bestod profvet, oaktadt tillfälliga slitningar och stundom stormiga uppträden — ty Armfelt lade icke ens inför Gustaf band på sitt häftiga lynne. »Han vågade motsäga honom, t. o. m. med hetta, säger en person, som stått Armfelt mycket nära *, då han ansåg att konungens vilja kunde blifva skadlig för hans eget eller statens väl; men om olyckan eller fångenskapen drabbat honom (såsom Ludvig XVI), så skulle han hafva låtit hugga sig i stycken för att försvara honom.» Armfelt var icke blind för de svagheter, som vid sidan af så många stora och lysande egenskaper tillhörde hans konungs skaplynne; och äfven han anmärker, såsom en bland de största af dessa, konungens böjelse för och vana vid förställning.** Han hade dock mindre än någon annan skäl att klaga öfver att konungen icke visat honom fullt förtroende.

En ovärderlig källa för kännedomen om Gustaf III:s och hans gunstlings inbördes förhållande under de senare åren af konungens regering utgöres af deras ännu bevarade brefvexling. Den del deraf, som omfattar konungens bref, har ny-

---

* Magdalena Rudenschöld i sina outgifna memoirer.

** »Det var först mot slutet af sin lefnad», säger Armfelt i en efterlemnad anteckning om Gustaf III, »som han vande sig att bestämdt svara *ja* och *nej, jag vill* eller *jag vill icke*. Dessförinnan voro hans svar undvikande, och utgjordes af tvetydiga och obestämda yttranden, när det gälde vigtiga saker.. När han önskade någonting, var det äfven den minsta småsak, så antog han gerna tonen af en formlig underhandling.» Denna konungens vana vid förställning tillskrifver Armfelt hans uppfostrares, Tessins, inflytande och de olyckliga politiska förhållanden, till hvilka konungen under uppväxten varit vittne.

ligen blifvit fullständigt offentliggjord.* Den var isynnerhet liflig under krigsåren 1788—90, till hvilkas historia den lemnar vigtiga upplysningar. Men denna brefvexling eger äfven i hög grad ett personligt intresse, oförbehållsamt visande karakterernas egendomligheter och stämningarnas vexling. Å ömse sidor förekomma ofta uttryck af varm personlig tillgifvenhet. I konungens bref saknas de nästan aldrig, om de ock stundom återvända i nästan stereotypa former; och Armfelt skrifver i ett bref till konungen:** »Jag förgäter alltid, då jag talar och äfven när jag skrifver till E. M:t, att det är till min konung, jag vänder mig. Jag tänker endast på att det är för min bästa, min ömmaste vän, som jag öppnar mitt hjerta; och jag skulle vilja se honom lyckligare, segerrikare, mera älskad af sina undersåtar och mera fruktad af sina fiender än någon dödlig någonsin varit.» Få brefvexlingar mellan en konung och hans undersåte torde derföre i så hög grad som denna ega omedelbarhetens intresse. Utan tanke på häfdvunna former, nedskrifva så väl Armfelt som konungen med snabb hand, ofta vårdslöst, »tout ce qui passe par la tête», för att använda ett i konungens bref ofta återkommande uttryck. Någon gång röja visserligen Armfelts bref hofmannen, genom smickrande vändningar och öfverdrifvet prisande af konungens åtgärder; men nästan lika ofta förekomma i dem exempel, att gunstlingen icke dolde sitt missnöje, då något icke gick efter hans önskan. Äfven dessa bref visa, i huru hög grad Armfelt var en ögonblicksmenniska, ur stånd att dölja sin stämning eller hålla tillbaka hvad som låg honom på hjertat. Konungens bref röja, såsom tillbörligt är, mera mognad och beräkning; men äfven han torde i dessa förtroliga utgjutelser hafva tecknat sig sjelf oförbehållsammare än annorstädes. De blotta tvifvels utan mer än en af hans svagheter och kasta stundom ett bjert ljus öfver hans politiska missgrepp. Men man skall ej läsa dem utan sympati för den snillrike konungen med det rörliga sinnet, den lefvande fosterlandskänslan och det goda hjertat. Den som i första hand

* I Historiska handlingar, utg. af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia D. XII (1883).

** Den 20 Juni 1789. (Gust. mss. Ups.)

mottog dessa bref, gjorde det för visso icke heller, och gömde dem under hela sin lefnad såsom en dyrbar skatt.

I de fragmentariska anteckningar, som Armfelt bestämt för efterverlden, skall man förgäfves söka motsvarigheter till de nedsättande omdömen om konungen, som förekomma i Adlerbeths, Schröderheims och J. G. Oxenstjernas memoirverk. Konungen räknade äfven dessa snillrika män till sina personliga vänner och kunde hafva skäl att fordra deras tacksamhet, så väl som Armfelts. Det länder icke denne sistnämnde till skam, att hans uppfattning af tacksamhetens förpligtelser var en annan än dessa samtidas, om han ock stundom varit af en annan tanke än sin konung i frågor af så väl större som mindre vigt. Han har säkerligen icke trott sig derigenom träda den historiska sanningen för nära, eller felat i uppriktighet. Ty på sin tillgifvenhet för sin konung har han ej blott i ord, men i handling gifvit otvetydiga bevis; och efter konungens död förblef denna känsla, för att använda ett uttryck af en bland hans närmaste, »helgad i hans hjerta».

* *
*

Hofvets förströelser gingo under åren 1784—87, oaktadt deltagarnes lynne icke så ofta som förr var »couleur de rose», sin gång såsom förut; och Armfelt var, nu som förr, hofvets sjelfskrifne »maître des plaisirs».

En af de mest lysande fester, som gåfvos i Gustaf III:s hof, var Armfelts eget bröllop.

Hoffröken Hedvig de la Gardie, med hvilken Armfelt, såsom vi sett, brefvexlat under sin utländska resa, hade efter återkomsten lemnat sitt ja till hans frieri, och efter någon tids förlofning utsattes bröllopet till den 7 Aug. 1785. Det firades på Drottningholm, hvarest hofvet vistades. Ur ett bref från ett ögonvittne, grefve Stackelberg, Armfelts medbroder såsom kavaljer hos kronprinsen, låna vi följande skildring* af bröllopshögtidligheterna, ett karakteristiskt bidrag till den gustavianska tidens kulturhistoria.

»Efter spektaklet, heter det, begyntes Armfelts bröllopsfest

* Tryckt i Crusenstolpe, Hist. Tafla s. 201.

i följande ordning. Kronprinsen med 12 pager före sig gick ned till bruden att föra henne upp till drottningen. Då hon kom in, gaf han henne en vacker briljantring till souvenir... Sedan förde prinsen fröken upp till drottningen, som påsatte henne kronan och gaf henne också en ring, men superb, af 800 rdrs värde. När detta var gjordt, gick öfverste kammarjunkaren grefve Wachtmeister med 12 pager och facklor efter brudgummen och förde honom till kungen, som gaf honom handen och marscherade i procession till kapellet, hvilket af lampor var rätt väl eklereradt. Efter kommo drottningen och kronprinsen, som gaf handen åt bruden. Så snart vi kommo i kyrkodörren, kom brudgummen emot, tog sin brud och gick till altaret, då vigseln begyntes och hela messan lästes. Pellen höllo fröknarna Cederström och Posse, grefve Dohna och en tysk baron Armfelt. Då ändtligen messan var slut, gick brudparet till kungen att mottaga gratulation, som då under detsamma gaf henne fullmakt på statsfru med full lön. Efter alla de kungligas gratulationer begyntes återmarschen till slottet, der bruden uti galleriet gratulerades och af kungen fick en vacker ring.»

»Efter supén, som var i vanliga grand-couvert-salen, der ock min lille herre* assisterade, gingo alla upp i rikssalen, der fackeldansen begynte. Då vi hade slutat att dansa bort brudgummen, kom grefvinnan Höpken, vacker som en dag, klädd en fée, med mycken musik och pager, klädda en sauvages, och som dansade en ballet med facklor, hvarefter grefvinnan Höpken utmanade de kristna riddarne till strids; sjöng en aria och rangerade sig på sidan, då Möllersvärd med en faslig musik af trumpeter kom in och å de kristnas vägnar svarade på utmaningen. Ändtligen utmarscherade de alla genom hvar sin dörr och bruden dansades bort, då fröknarna Rudenschöld, Cederström och Wrangel fingo kronan; äfvenså kronprinsen, general Mörner och Munck. Detta förbi, ledsagade kronprinsen bruden åter ned till sig.»

Det brokiga uppträdet med utmaningen till strid, féen, riddarne och pagerne, som voro klädda »en sauvages», hvilket

* Kronprinsen.

sålunda vid sidan af den kyrkliga ritualen och den häfdvunna fackeldansen ingick i bröllopshögtidligheten, utgjorde inledningen till den storartade karusell, hvilken konungen föranstaltat för att gifva ökad glans åt sin gunstlings bröllop. Förberedelserna till denna karusell hade upptagit en stor del af sommaren 1785; och den tid och den kostnad, som derföre användts, hade, hos dem som ej voro direkt deri intresserade, väckt allvarliga bekymmer och äfven missnöje.* Armfelt, som under tiden närmast före sitt bröllop vistats vid Loka bad, hade, såsom naturligt var, ingen del i dessa anstalter och deltog äfven endast såsom åskådare vid sin makas sida i den låtsade bardaleken.

Beskrifningar öfver detta tornerspel, som räckte flera dagar, äro lemnade af flera samtida, särskildt af Fersen; och det tryckta programmet visar dess beskaffenhet. Det aflopp emellertid allt annat än lyckligt: ogynsamt väder vållade upprepade gånger afbrott i ringränningarna; hertig Karl skadade sitt ben, prinsessan Sofia Albertinas hästar började skena, så att hon måste kasta sig ur vagnen, hofherrar och hofdamer föllo af hästarne, en lifpage omkom till följd af ett vådaskott o. s. v. Det var som om ett olycksöde hvilat öfver denna fest: dess misslyckande kan anses förebådande den närmast följande tiden, då misstämningen så gerna blandade sig i allt, äfven i nöjet. —

Den glade och lättsinnige hofmannen, i hvars historia damerna och kärleken redan spelat och fortfarande skulle komma att spela en stor rol, var nu sålunda en gift man. Hans giftermål hade gifvit hofsqvallret mycket att tala om; och det horoskop, som man stälde för hans unga, allmänt och med rätta aktade hustrus äktenskapliga lycka, var ej det mest lofvande. Egendomligt skulle i framtiden de båda makarnes inbördes förhållande komma att gestalta sig. Att det aldrig blef olyckligt, kan väl sägas i väsentlig mån vara hennes förtjenst; i sin makes hjerta hade hon eröfrat en plats, från hvilken hon ej undanträngdes af någon bland de många mer

* Så skrifver C. Ekeblad, som för tillfället vistades i Stockholm, till sin hustru (d. $^{24}/_{8}$ 1785): Tant que dure ce carroussel . . . il n'y a pas moyen de rien faire pour les objets de mon voyage. À peine puis je trouver avec les ministres un quart d'heure pour leur parler d'affaires.

och mindre flyktiga förbindelser, han knöt under sin skiftesrika lefnad. Armfelts hustru blef hans lefnads goda genius, och han visste att uppskatta henne såsom sådan. Man väntade från början af hennes säkra takt och upplysta förstånd, att hon skulle öfva ett dämpande inflytande på Armfelts häftiga lynne och öfvermodiga sätt att vara.* Hon blef, när längre fram olyckans tid kom, den som genom sitt mod och sitt praktiska förstånd väsentligt bidrog till de sinas räddning ur bekymren. Hon älskade sin make för högt för att med likgiltighet åse hans förvillelser; men hon såg hans fel, äfven dem som han begick emot henne sjelf, med kärlekens öga — den kärleks, som hoppas allt och fördrager allt.

Låtom oss, med ledning af ännu bevarade bref, kasta en blick i de båda makarnes inbördes lif under tiden närmast före och efter deras bröllop.

Oaktadt allt hvad samtiden visste berätta att detta giftermål, tillstäldt af konungen,** å Armfelts sida helt och hållet

* Se t. ex. Nordins yttrande, anfördt hos Geijer III, 2: 11; i hertiginnans af Södermanland dagbok förekomma uttalanden i samma syfte.

** Se ofvan sid. 83, Hedvig Charlottas dagbok m. fl. Det var mera den förnäma börden än förmögenheten, som gjorde Hedvig de la Gardie till ett lysande parti. Det synes som om konungen hoppats att, genom ett henne tillfallande arf, hans gunstling såsom hennes make skulle hafva fått en ekonomiskt oberoende ställning, men deraf blef intet. Han sörjde dock frikostigt för deras inkomster, bland annat, såsom vi sett, genom bröllopsgåfvan af grefvinnan Armfelts utnämning till statsfru hos drottningen. Det väntades derjemte att Ultuna kungsgård skulle upplåtas på lifstid åt Armfelt. (Bref från Ekeblad till hans hustru 20/8 1785 K. Bibl.) Sveriges främste man, kanslipresidenten grefve Creutz, har i ett ännu bevaradt bref till konungen vidlyftigt lagt sig ut för Armfelt i detta syfte, under erinran om konungens pligt att skydda sin gunstling från betryck, då han icke förmådde hindra att han genom sin ställning blef föremål för afund. (Geijer, III, 2: 11.) Detta förslag kom ej till utförande. — Åt det nygifta paret inreddes en präktig våning i slottet, hvarest båda redan länge haft bostad och daglig tjenstgöring. Armfelts nya våning tillöktes genom ett par rum, som förut innehafts af en afdelning af kansliet, och hvilka drottningen gjort sig räkning på att få taga i anspråk för sina behof. Detta gaf anledning till hvarjehanda trakasserier och var länge ett tvistefrö mellan konungen och drottningen. Förhållandet bidrog icke att göra Armfelt gerna sedd af den sistnämnda. (Hedvig Charlottas dagbok, Januari 1786; jfr Fersen VI: 58.) Konungen använde denna nya våning såsom ett bihang till sin egen, och brukade ofta tillbringa sina aftnar der, i små aftonsamqväm, till hvilka drottningen, prinsessorna och hofkretsens

var ett »mariage de raison» — å hennes sida deremot ansåg man att kärleken varit bestämmande — så synas dock Armfelts bref från hans förlofningstid otvetydigt visa, att det svärmeri, som utmärkte början af hans frieri och hvaraf vi förut meddelat prof i vers och prosa, ingalunda aflösts af likgiltigheten. Visserligen kan hans uppgift i ett af dessa bref, att »ända sedan Italien hans valspråk varit: senza te la vita per me vita non è», på goda grunder betviflas; och såsom någon öfverdrift torde äfven få anses yttrandet i ett annat, att han var »novice dans l'art d'aimer, comme je le fais actuellement». Men å andra sidan var han, enligt sitt eget uttryck, en fästman »dans les règles», som på sina resor under förlofningstiden stundom skref tre bref om dagen, i den ömmaste och förtroligaste ton. »La charmante comtesse», såsom det hette i brefven från Italien, hade förbytts till »den söta sockerflicka», som »den tjocka pojken» dör af längtan att återse; och den väntade äktenskapliga sällhetens lycka är i flera af dessa bref målad med färger, som ingalunda gifva stöd åt den tanken, att det företrädesvis varit kall beräkning, som knutit förbindelsen. Sjelf yttrar han i ett af dem sitt djupa misstroende mot dessa »mariages de raison», som så sällan lyckas. Anmärkningsvärdt är isynnerhet ett af dessa bref, skrifvet under fältöfningarna i Finland 1785, såsom vidrörande ett ämne, till hvilket Armfelt under senare år ofta återkom i sina bref — lyckan af att få draga sig undan hofvet till en undangömd vrå på landet. »Jag får stundom — skrifver han — en rasande lust att blifva bonde. Om en sådan håller af sin hustru, så

äldre medlemmar icke voro bjudna — något som icke undgick att väcka anstöt. Om dessa aftoncirklar i Armfelts nya hem har hertiginnan af Södermanland antecknat i sin dagbok för Dec. 1785: »Konungen tyckes icke trifvas annat än i hans bostad eller i hans sällskap», och i sammanhang dermed gjort följande anmärkning, hvilken torde få anses betecknande för den allmänna stämningen mot Armfelt inom hofkretsarne: »Det är onekligt att han är älskvärd, fastän hans ton icke är den bästa; men han har kunskaper och ett slags jargon, som stundom är underhållande. Men det som isynnerhet håller honom uppe hos kungen, är hans förmåga att alltid på ett eller annat sätt bereda honom förströelse, än genom en dejeuner, än genom en utfärd o. s. v. Konungen älskar framför allt omvexling; och ingen har bättre studerat denna smak än Armfelt.»

får han åtminstone se henne, tala med henne om sin kärlek och endast lefva för henne. Vi deremot få icke betrakta hvad Gud gifvit oss kärast såsom annat än ett »biverk», ett tidsfördrif och, framför allt, såsom något som måste uppoffras för vår egen ärelystnad eller en furstes nycker, för hvilka vi ofta icke äro annat än slafvar eller leksaker.»

I samma ton gå nästan alla bref från början af detta äktenskap. Tonen blir förtroligare och mindre högstämd, såsom billigt är i brefvexling mellan äkta makar. »Sockerflickan», »que mon coeur adore», får af sin »tjocka pojke» smeknamnet »Pumpan»; men han förklarar under en tillfällig resa (1786), att han ger »alla vackra qvinnor på båten, blott han får igen sin egen.» »Aldrig», heter det, »nej, aldrig öfverlefde jag den stunden, då jag skulle sakna dig.» — Efter ett par år är den ömma tonen icke förändrad; men man märker att moln börjat uppstiga på den äktenskapliga himmelen. Den lättsinnige maken erkänner, att han varit »en bizarr och elak man», men ber att den maka, mot hvilken han erkände sig hafva felat, icke skall strängt gå till doms med honom. »Håll af mig litet och gör som den gode Guden, som ej tillräknar oss våra synder», heter det i ett bref. I ett annat (från slutet af 1787) yttrar han: »Jag ser tusen gånger om dagen dina tårar, deras ursprung och orsak.» Han hoppades, enligt sina ord i sistnämnda bref, att »tiden skulle verka lösandet af den förtrollning, som eftertanke och föresatser icke förmått bryta». Mer än en gång tillstår han, att han »icke är värd att hafva en sådan hustru»; han skildrar sig sjelf såsom »svag, inkonseqvent, en passionernas lekboll, alltid färdig att duka under för dem i samma ögonblick som han har ångrat sina felsteg». »Himlen har skapat dig för min lycka, skrifver han från Finland 1788, och för att låta mig erfara, att det inom ditt kön finnes karaktersfasthet och dygd ... Det var endast din godhet, din mildhet, som kunde gifva mig mod att göra dig bekännelsen om en olycksbringande passion, som nedslår mig och gör mig olycklig.» Han gjorde sålunda icke någon hemlighet af sina äktenskapliga felsteg; men lika uppriktigt menad som bekännelsen härom varit, var tvifvelsutan det omedelbart följande tillägget: »Ingen af alla de passioner jag genomlefvat,

kan komma i jemförelse med den kärlek, jag känner för dig — en känsla, som icke har några gränser och som skall följa mig till grafven.»

Tiden, som läker såren, förtog äfven svartsjukans bitterhet i den unga makans hjerta. Hon fann, att det förtroende och den aktning, som efterträdt den första kärlekens svärmeri, och hvarom hon ej blott hade ständiga försäkringar, utan äfven bevis, äfven kunde vara något värda, särskildt hos en man som Armfelt, hvars häftiga lidelser, enligt hvad han sjelf i en sorgsen stund yttrat, gjorde att »hans hela person förtjente mera ömhet och medlidande, än ett noggrant och rättvist omdöme.» *

Ej sällan skymtar i denna brefvexling fram den person, som var förnämsta anledningen till dessa Armfelts sjelfbekännelser och till att den äktenskapliga lyckan så tidigt hotade att blifva grumlad. Historien har bevarat hennes namn, och hennes förhållande till Armfelt synes der oupplösligt förenadt med hans: det var Magdalena Rudenschöld.

Hon måste af dessa skäl få sitt blad i Armfelts lefnadshistoria. Deras förbindelse tillhör sedan snart ett århundrade offentligheten, och dess vidrörande kan icke sägas vara att intränga på de enskilda förhållandenas fridlysta område. För dess rätta förstånd har det ock varit nödigt att lemna det blad ur Armfelts äktenskapshistoria, som vi nyss meddelat.

Fröken Rudenschöld var, liksom Armfelt och hans maka, anstäld vid hofvet. Dotter af en bland frihetstidens mest ansedda embetsmän, riksrådet grefve Rudenschöld och hans maka, af den i Sveriges häfder så berömda Bjelke-ätten, hade hon tidigt vunnit denna anställning. Hon efterträdde, sjuttonårig, sin syster Karolina Rudenschöld efter dennas giftermål med hofstallmästaren friherre E. F. Ehrencrona, såsom hoffröken hos prinsessan Sofia Albertina. Det var under konung Gustafs och Armfelts frånvaro i Italien, som hon gjorde sitt inträde vid hofvet. Genom sin fägring och sitt lifliga sinne blef hon snart bland dess mest firade damer; och den hyllning,

---

* I ett annat bref skrifver han: »Je suis vif, tendre et sensible; mais une constitution forte et sensuelle ne se corrige pas avec la vertu même».

som egnades hennes skönhet, var henne ej likgiltig, ehuru hon ingalunda var sinnad att lyssna till de giftermålsanbud, som från flera håll tidigt gjordes. Bekantskapen med Armfelt synes icke hafva varit äldre än tiden för hans återkomst från den utländska resan. Bekant är anekdoten om hans eldiga utrop till prinsessan Sofia Albertina vid första anblicken af hennes nya hoffröken: »Eders Kongl. Höghets hof har blifvit förskönadt»!

Kändt är, att fröken Rudenschöld efterlemnat en autobiografi, hvilken sedan lång tid tillbaka föreligger i tryck.* Den är nedskrifven under hennes senare lefnadsår, och visar henne såsom den ångerfulla Magdalena, som i from resignation begråter sin ungdoms förvillelser, samt innehåller en detaljerad skildring af de olycksöden, som drabbat henne på grund af förbindelsen med Armfelt. Dessa sjelfbekännelser äro emellertid tvifvels utan föga egnade att visa hennes skaplynne under den tid, då denna förbindelse blef knuten. Såsom i allmänhet memoir-anteckningar, gjorda sedan intrycken förbleknat, lida äfven dessa af minnesfel; och, hvad vigtigare är, åren, lidandet, möjligen äfven sjelfförebråelsen hafva åt dessa skildringar gifvit en färgläggning, som är främmande för den soliga ungdomstid, hvars minnen förtäljas.

Bland Armfelts papper finnes ett hittills okändt häfte, skrifvet med Magdalena Rudenschölds lätt igenkänliga handstil, och med påskriften »Mémoires». Det är hennes anteckningar om sina lefnadsöden *till* den tid, då hon blef ett politiskt offer för det hat, hon genom sin kärlek till Armfelt ådragit sig af hans förföljare. Äfven dessa memoir-anteckningar sakna intryckets omedelbara friskhet; men deras nedskrifvande torde ligga åtminstone halftannat årtionde längre tillbaka i tiden än den tryckta sjelfbiografiens. Olikheterna äro också väsentliga. Hon skrifver ej här en apologi för att anropa efterverldens medlidande: här hafva minnena från de segrar, hon vann genom sin skönhet och sitt lifliga väsen, icke ännu förbleknat. Särskildt dröjer hon gerna vid bilden af den man, som kom att öfva ett så afgörande inflytande

---

* Se Ridderstads »Gömdt är icke glömdt». H. 8.

på hennes öde, och om hvars karakter hon i sin tryckta sjelfbiografi ej har något annat omdöme, än att han egde »ett förderfvadt hjerta, som han visste att dölja, åtminstone för mig». Här har hon med förkärlek skildrat uppkomsten af sin förbindelse med honom. Å andra sidan saknas i denna skildring åtskilliga af de rörande anekdoter som, hemtade från hennes senare autobiografi, i den allmänna föreställningen gifvit ett tragiskt drag åt hennes sällsamma historia och omgifvit hennes minne med en slags martyrgloria, redan från början af henes bana. * Så mycket mera framträder här det utåtvända, glädtiga sinne, det lifliga och behagfulla — derjemte ej så litet behagsjuka — väsendet, som visserligen var egnadt att fängsla en sådan man som Armfelt.

Det sentimentala svärmeriet tillhörde icke de kretsar, i hvilka Magdalena Rudenschöld och Armfelt rörde sig i ungdomsåren, lika litet som de stränga moraliska begreppen. Gustaf III:s hof kände icke den förälskade qvinnotypen af

»dessa sköna,
som gå och sucka i det gröna,
en evig trånads konterfej».

Glädjen och ysterheten spelade i den tidens kärleksförbindelser tvifvelsutan större rol än den grubblande sjelfbespeglingen; och det platonska svärmeriet var knappast kändt till namnet. Tidehvarfvet hade skapat »le mot technique» för ömmare förbindelser: deras namn icke var kärleken, utan — galanteriet. Fröken Rudenschöld var i sin ungdoms glada dagar för mycket en »femme d'esprit» för att vara känslosam. Hon var en dotter af sitt tidehvarf, kanske i ännu högre grad än Armfelt var en af dess söner. Med allt hans lättsinne framlysa ej sällan i hans förtroliga meddelanden känslor af djupare natur;

* Så t. ex. anekdoten om det intryck, hon vid första anblicken gjorde på Armfelt, och uppgiften att han kort derefter yppat sin kärlek för henne; så berättelsen om hennes ädla sjelfuppoffring, då konungen föreställde henne, att hon stode i vägen för Armfelts lycka; så uppgiften att hon vid hans bröllop måste hålla pellen öfver brudparet — en uppgift som vederlägges af den ofvan (s. 158) anförda berättelsen af ett ögonvittne, o. s. v. Det kan icke vara blott en tillfällighet att dessa drag saknas i denna tidigare redaktion af fröken Rudenschölds sjelfbiografiska anteckningar. Åtskilliga af dem låta sig icke förena med der förekommande uppgifter och torde kunna betviflas.

hos Armfelt finnas stundom drag af ett svärmeri — låt vara i det 18:de århundradets stil — som knappast tillhörde den lefnadsglada och njutningslystna Magdalena Rudenschölds skaplynne. Karakteristisk är hennes i de ofvannämnda anteckningarna uttalade förvåning öfver den stränghet, med hvilken hennes felsteg blifvit bedömda från ett visst håll — »en dépit du siècle et de la mode». *

Vi låna fröken Rudenschölds egna ord, i hennes ännu otryckta memoirer, för skildringen af uppkomsten af hennes förbindelse med Armfelt.

»Konungen återkom i Augusti 1784 från Italien, åtföljd af baron Armfelt. Alla som hafva sett och känt denne man skola instämma med mig deri, att han förenar allt, som kan fängsla äfven det flyktigaste qvinnohjerta. Mina drömmars sköna ideal, som jag hittills fåfängt sökt, sågs hos honom förverkligadt. Ett ögonblick syntes han vilja utmärka mig bland den mängd af damer vid hofvet, åt hvilka han mer och mindre egnade sin hyllning. Att kunna fängsla den vackraste och älskvärdaste bland alla hofvets herrar, var något som smickrade min fåfänga ... Vid denna tid sysselsatte sig Armfelt ingalunda med statsangelägenheter: han arrangerade hofvets fester och nöjen, och egnade skönheten sin hyllning, öfverallt hvar han fann den. Hans tycke för mig var sålunda endast helt öfvergående, men intrycket deraf dröjde i mitt hjerta, och endast min stolthet kunde förmå mig att dölja det och synas likgiltig, då han trädde i äktenskap med grefvinnan De la Gardie, som nu är hans hustru ... Konungen, som ifrigt arbetat för denna förbindelse, var förtjust öfver att den kom till stånd, och firade deras bröllopsceremoni med en mängd fester. Hela hofvet, som vistades på Drottningholm inöfvade en praktfull karusell, som skulle föreställa Jerusalems befrielse, efter Tasso. Hofvets yngsta och vackraste damer skulle taga del i denna fest. Grefvinnorna Höpken och Löwenhjelm, kända för sitt behag och sin älskvärdhet, förestälde den muselmanska härens skyddsgudinnor och ledsagade

* Man jemföre dessa ord med uppgiften i den tryckta sjelfbiografien af 1816, att midt under hennes mest lysande period, ingen minut förgick, utan att hon hemligen förebrådde sig sin kärlek, ofta begrät den! (Anf. st. s. 6.)

konungen, som var deras riddare. Jag förestälde féen Melusina, som beskyddade de kristna, och prins Fredrik var min riddare. Han förestälde Rinaldo, som jag ryckt undan Armidas förtrollning. Jag red på en utmärkt vacker, hvit häst och var klädd som en nymf med blottad hals och armar, en gördel blixtrande af diamanter, och en hvit slöja, som föll ned öfver min häst, såsom ett fladdrande draperi. Åtföljd af Rinaldo, red jag fram i galopp och framstälde honom för stridsdomarne. Mitt framträdande gjorde ett lifligt uppseende hos alla åskådarne: jag fick från alla håll handklappningar, och man försäkrade mig, att jag denna gång hade varit vackrare än någonsin.» *

»Det som mer än alla dessa artigheter öfvertygade mig härom, var det intryck, som mitt uppträdande gjorde på baron Armfelt och som icke undgick min uppmärksamhet. Jag njöt i fulla drag af denna triumf. Utan tvifvel var det orätt, mycket orätt till och med, att icke qväfva en känsla, som var brottslig, sedan föremålet ej längre var fritt. Men när resonnerar kärleken i ett hjerta, som är eldigt och ohejdadt? Och synas icke omständigheterna någon gång bidraga till att leda oss till det öde, som är oss bestämdt? — För att kunna glömma Armfelt, borde jag hafva undvikit att se honom och att dagligen befinna mig i hans sällskap.»

»Redan några månader före bröllopet hade Armfelt bebott en våning midt emot min. Fröken De la Gardie steg sent upp; jag hade tidiga vanor, och under det han gick och väntade, fördref han tiden med att komma och prata vid fönstret. Min glädtighet och hela mitt skaplynne behagade honom; det fanns så många beröringspunkter i vårt sätt att se och tänka öfver verlden, att jag fann ett verkligt nöje i dessa morgonkonversationer. Ingen plats i rummet syntes mig så behaglig, som den vid fönstret; och jag tror att han, fastän han aldrig sade mig det, tyckte detsamma, ty han försummade icke att ställa sig der ... Hans bröllop gjorde slut på dessa fönster-samtal. Han visade då en slags konstlad förbehållsamhet i sitt sätt att vara mot mig. Men detta

---

* Jfr Ehrenströms Hist. Anteckningar II: 275, hvarest denna scen omtalas.

öfvertygade mig först, att jag icke var honom alldeles likgiltig, och jag kände den lifligaste glädje deröfver. Mitt förvillade förstånd föreskref mig endast såsom en nödvändighet att dölja denna känsla äfven för honom, som var dess föremål. Förmätna tanke! Våra hjertan förstodo hvarandra redan; och en enda blick var då tillräcklig för att säga, hvad munnen ej vågade uttala. Under ett helt år var detta språk det enda uttrycket af våra känslor. Före denna tid hade jag, glad och yr som jag var, funnit nöje i den hyllning, som visades mig; nu blef den mig tröttande: artigheterna tillfredsstälde ej längre min fåfänga. Jag lefde endast för glädjen att kunna uppfånga en enda blick från hans öga, som sade mig att jag var vacker, att jag var älskad af den, som oåterkalleligen bestämt mitt öde. Hvad denna första tid af min kärlek var lycklig! Huru har jag ej skäl att säga som Parny:

Premiers illusions de mes premiers beaux jours,
Célestes enchantemens de mes tendres amours,
Ô, fraîcheur du plaisir, ô volupté suprême!
Je vous connus jadis et, dans ma douce erreur,
J'osais croire que le bonheur
Durait autant que l'amour même.» — —

Den som skildrar dessa ungdomsminnen i så glödande färger, har ännu ej åldrats, och ingen ruelse har ännu kastat sorgedoket öfver dessa bilder af den första kärlekens lycka, huru bittert dess förvillelser än blifvit hämnade.

Orättvist vore dock att icke nämna, att fröken Rudenschöld i dessa anteckningar på mer än ett ställe erkänner det klandervärda mot Armfelts hustru i det kärleksförhållande, som i det farliga grannskapet småningom utvecklade sig från de oskyldiga morgonkonversationerna och ur beundran för den djerfva amazonens skönhet vid karusellen. Sedan förbindelsen med Armfelt under loppet af 1787 icke längre kunde vara någon hemlighet — fröken Rudenschöld uppgifver sjelf, att den först blifvit röjd genom hertig Fredriks svartsjuka — ansåg hon det icke löna mödan att dölja den, icke ens af hänsyn till den förorättade makan. »Det var en obetänksamhet», säger hon, »för att icke säga ett brott, som knappast var förlåtligt, isynnerhet som hon i alla afseen-

den förtjenat detta hänsyn och aldrig visat mig annat än välvilja... Först under olyckan insåg jag huru orätt jag haft; vid denna tid var min förblindelse så stor, att jag knappt ansåg mitt uppförande om en oförrätt».

Armfelts och fröken Rudenschölds förbindelse blef sålunda snart nog en allmänt känd sak; och just genom hofsqvallret vann den en varaktighet, som blef af olycksbringande följder. Armfelts svärmeri var snart öfver; att döma efter hans egna yttranden, har han tidigt nog önskat att göra slut på denna förbindelse. Men den hade redan gått för långt. Det torde knappast inom hofkretsarne hafva varit en hemlighet att, då fröken Rudenschöld på hösten 1787 följde prinsessan Sofia Albertina till Quedlinburg och sedermera till Berlin, detta till någon del skedde för att dölja följderna af hennes felsteg. *

* Gustaf III gör en halft skämtsam antydan på denna »maladie Berlinoise» ett bref till Armfelt $^{15}/_{6}$ 1789 (G. III:s bref till Armfelt, i Hist. Handl. XII: 66), och sjelf har fröken Rudenschöld i ett ännu bevaradt bref från Berlin (Jan. 1788) till hennes ungdomsvän grefve M. Stenbock, uttryckt sin farhåga, att hon genom denna händelse skulle hafva sjunkit djupt i hans aktning: »han hade rätt att klandra henne, som ej förr velat lyssna till hans varningar». — Af ett i Schinkel-Bergmans Minnen (II: 329) infördt odateradt bref från M. Rudenschöld till Armfelt, synes framgå att hon gifvit lifvet åt ännu ett barn, hvars fader var Armfelt. Förhållandet bestyrkes af Armfelts bref till sin hustru. Han ber henne (i ett bref från Finland 1789) söka skydda den olyckliga mot illviljan och skandalen, och säger sig hoppas kunna bereda henne en fristad i England på våren 1790, dit hon äfven sjelf önskade komma; och en biljett upplyser t. o. m., att han ej ansett sig böra vägra att vara närvarande i ett kritiskt ögonblick, som hon trodde skulle blifva hennes sista. Huruvida de biljetter, som under Armfelska rättegången 1794 genom Reuterholms försorg trycktes under titel: »Den på gamla kungshuset fängslade fröken Magdalena Charlotta Carlsdotters bref till riksförrädaren, som fordom kallades baron Armfelt, nu fogelfri under namn af Gustaf Mauritz Magnusson, angående deras kärleksäfventyr», hvilka kasta en ytterligare skugga på detta förhållande, äro autentiska, torde vara tvifvel underkastadt. Armfelt sjelf förnekar dessa sistnämnda brefs trovärdighet på det bestämdaste (se hans sjelfbiografi, anf. st. II: 115); deras utgifvande var i hvarje fall en skändlighet. — Båda dessa frukter af Armfelts och fröken Rudenschölds förbindelse torde hafva aflidit i sin spädaste ålder. Till den son, åt hvilken hon gaf lifvet 1798, och som uppfostrades under namnet Ekmansdorff, var Armfelt *icke* fader. Han hade icke sammanträffat med sin forna älskarinna sedan på sommaren 1792; och samtiden visste att omtala att hon, sedan förbindelsen med Armfelt genom hans landsförvisning var ohjelpligt bruten, skänkt sin ynnest åt en person i en helt annan och underordnad samhällsställning. (Se Ahnfelt, Ur Sv. Hofvets och Aristokratiens lif III: 217, IV: 204, 261 o. följ.)

Vi hafva sett, att Armfelt ej för sin hustru gjort någon hemlighet af sitt förhållande till fröken Rudenschöld; och han hade det förtroende till sin makas goda hjerta och öfverseende, att han mer än en gång i sina bref anropar hennes deltagande för den olyckliga, till »hvars förstörda rykte, lynne och helsa» han villigt medgaf sig hafva varit anledningen. Om han också anser sig böra tillstå, att »sinnena haft mera del i denna lidelse än hjertat», och om han i sina bref till sin hustru icke alltid yttrar sig i de mest hänsynsfulla ordalag om »Malin», »min s. k. fröken», »la petite» — så kan man dock icke tvifla på uppriktigheten af hans yttrande i ett af dessa bref: »Jag kan icke låta det gå öfver mig, att jag skulle förgäta att hon varit mig kär, och äfven om hon skulle hafva felat mot mig, så skulle jag aldrig kunna glömma, att det är jag som är första anledningen till hennes olycka». Sjelfbekännelsen är värdig Armfelts rörliga, känslofulla sinne: att den kunde göras, vittnar om det stora förtroende till sin makas ädla hjerta och storsinthet, som han hade lärt sig att hysa.

I sina sjelfbiografiska anteckningar har fröken Rudenschöld undvikit, att vidröra de ömtåligaste sidorna af detta förhållande. Hon betecknar dock sin vistelse i Tyskland 1787—88 såsom en bekymrens tid, väsentligen på grund af skilsmessan från sin älskare. Hon återsåg honom först på hösten det olyckliga krigsåret 1788, under förhållanden, då fäderneslandet och dess räddning framför allt togo hans tankar i anspråk. Den brefvexling mellan Armfelt och hans älskarinna, i politiska ämnen, som längre fram blef så olycksbringande för dem båda, synes redan under denna första skilsmessa hafva tagit sin början; men först under det närmast följande skedet torde hon, på grund af det förtroende, som visades henne, ej blott af Armfelt utan äfven af hans kunglige vän, hafva egnat mera uppmärksamhet åt samtidens politiska tilldragelser.

Från början omfattades fröken Rudenschöld med mycken nåd af konung Gustaf, som för hennes älskvärdhet och qvickhet gerna såg genom fingrarne med hennes förseelser. Hon å sin sida var en af konungens ifrigaste beundrarinnor, och under den stormiga tid, då konung Gustafs vänner bland hans närmaste omgifning blefvo allt tunnsåddare, var Magda-

lena Rudenschöld nästan den enda af hofvets damer, som icke gjorde gemensam sak med oppositionen. Konungen å sin sida var angelägen att bibehålla det goda förståndet med sin gunstlings älskarinna, och han erfor tidigt, att hon egde nog förstånd och takt att ej missbruka vigtiga förtroenden rörande allmänna frågor. Långt ifrån att söka afbryta förbindelsen mellan Armfelt och fröken Rudenschöld, gynnade han den i stället *, och var angelägen att den ej afbröts, något som tidens seder och de båda älskandes skaplynne ingalunda syntes göra osannolikt. Enligt fröken Rudenschölds egen berättelse, visade konungen af denna orsak sig stundom orolig öfver hennes små koketterier med andra personer. Armfelt visste, att dessa icke hade något att betyda, tillägger hon, derföre att han kände »att denna svaghet var en följd af hennes fåfänga och hennes önskan att alltid vara — la plus jolie».

»Jag gjorde icke anspråk på något inflytande i statsangelägenheter», säger M. Rudenschöld i sina anteckningar, »och oaktadt Armfelts ömma tillgifvenhet var han ingalunda den som skulle hafva medgifvit något dylikt. Men jag var i högsta grad angelägen att få hela hans förtroende och att kunna läsa i hans hjerta, hvilket jag önskade kunna fängsla genom en en mera beståndande känsla än kärleken, som hos honom aldrig var långvarig. Ingen har kunnat vara mera flyktig än han; men ingen har bättre förstått att vinna tillgift för sin flyktighet. Äfven det hjerta, som var djupast intaget af honom, kände sig lyckligt öfver gåfvan af hans vänskap, sedan hans kärlek svalnat. Han förstår att gifva en sådan värme åt sin vänskap, att den lemnar qvar illusionen af hvad som varit. Jag har aldrig känt någon mer än honom, med hvilken detta varit fallet.»

Yttrandet förtjenar uppmärksamhet, isynnerhet från detta håll. Sanningen af denna iakttagelse rörande Armfelts underbara förmåga att bevara deras tillgifvenhet, som han en gång tjusat, äfven sedan han icke gjorde någon hemlighet af att

* »Faites bien des compliments à la belle Madeleine, skrifver han $^{15}/_{7}$ till Armfelt (anf. st. s. 87); je souhaite qu'elle soit longtems pécheresse et que vous ne la fassiez pas repentante.»

hans flyktiga sinne vändt sig åt andra föremål, är på många håll bestyrkt. Två qvinnor af de många, som Armfelt älskat, hafva dock framför andra visat denna kärlekens fördragsamhet: den ena var hans ädla maka, som haft rätt att fordra hans tillgifvenhet odelad, som aldrig mot honom svek sin pligt och som han aldrig upphörde att betrakta med vördnad; den andra var Magdalena Rudenschöld, som utan synnerligt betänkande för honom offrade allt, och som genom tillgifvenhet och trohet mot honom sökte återvinna den aktning, hon i verldens — och kanske äfven i hans — ögon tidigt förlorat. Olyckan satte dem båda på hårda prof; men skildringen deraf tillhör ett annat skede af den lefnadshistoria, som här förtäljes.

* * *

Vid sidan af Armfelt hade sedan längre tid tillbaka tre män, alla hvarandra mycket olika, intagit platserna såsom de mest framträdande gestalterna i konung Gustafs omgifning: det var Elis Schröderheim, Adolf Fredrik Munck och Johan Kristofer Toll. Med den förstnämnde af dessa hade Armfelt länge stått i vänskaplig täflan såsom tillställare af hofvets nöjen; med de båda senare täflade han om inflytande hos konungen i angelägenheter af större vigt; längre än någon af dem alla bibehöll han sin plats i sin konungs ynnest och hans förtroende. Armfelts förhållande till dessa samtida var föremål för mycken uppmärksamhet och bör här icke med tystnad förbigås.

Äldst och närmast var Armfelts bekantskap med Schröderheim: den daterade sig från den tid, då de båda följde konung Gustaf på hans resa till Finland 1775. I många afseenden syntes dessa båda män, som mera än de flesta i konung Gustafs hof förstodo att hålla glädjen uppe, äfven under mulna tider, röja likstämmighet i lynnen, böjelser och lefnadsvanor; och det var icke blott inför konungen, som Schröderheim, enligt hvad vi sett *, nämnde konungagunstlingen sin vän. Vid ett tillfälle, då han ej kunde vinna något med att visa sig partisk för Armfelt — det var inför Svea hofrätt under rättegången mot Armfelt 1794, i hvilken

* Se ofvan, sid. 152.

Schröderheim, oskyldigt nog, blifvit inblandad — har han erkänt att »agrementen af baron Armfelts geni, amabiliteten af hans umgänge, gjorde honom till min vän, innan lyckan sedermera samlade så många andra omkring honom». För dem båda var konungen länge den medelpunkt, kring hvilken de rörde sig i banor, som ofta tangerade hvarandra. Men häri låg också vådan för vänskapens bestånd. Schröderheim, den äldre och erfarnare, som gerna förenat sin qvickhet med Armfelts esprit d'arrangement, när det gälde hofvets nöjen, och som ej gjort svårigheter att med honom dela inkomsten af pastoratsförsäljning, såg snart att Armfelts inflytande sträckte sig till vigtigare saker; beroende som han var af sin konungs ynnest, var han angelägen att ej derifrån blifva utträngd.* Det låg sålunda i sakens natur, att det goda förståndet mellan Armfelt och Schröderheim ej skulle blifva långvarigt, sedan den förres inflytande blifvit öfvermäktigt. Sin allvarsammaste stöt fick denna vänskap genom Armfelts förhållande till reformen i pastoratshandeln, hvilket af Schröderheim betraktades såsom en öfverlagd plan af Armfelt att störta honom.**

I den allmänna meningen ställdes dessa konung Gustafs båda vänner länge sida vid sida; och de ogynsamma omdömen, som konungens fiender plägade fälla öfver hans närmaste omgifning, drabbade företrädesvis Armfelt och Schröderheim.*** Om den sistnämnde mot slutet af sin bana hade färre fiender

---

* Betecknande är statssekreteraren v. Carlsons yttrande i ett bref till Gustaf III 1784 (Crusenstolpe, Karakteristiker i samtidas förtroliga bref, s. 90): Schröderheim fruktar att en hvar, som har den nåden att omge E. M:ts person, icke skall vara hans vän. Han tror detta influera på hans existens och han känner för väl att denna helt och hållet dependerar af en nådig eller onådig blick från E. M:t».

** Schröderheim, Anteckn. s. 30.

*** På dem båda syftar påtagligen preussiska sändebudet Podewils' yttrande i sin rapport (anförd af Beskow, II: 177): »Man klagar, . . . att man ser omkring konungen blott sådana som missbruka hans ynnest. Visst är, att stora missbruk hafva inrotat sig, i synnerhet i afseende på de ecklesiastika befordringarna. Man har vid riksdagen öppet talat att man borde draga deras upphofsmän till ansvar, och i synnerhet anses baron Armfelt för farligast». — Den främmande diplomatens uppgifter torde i allmänhet tåla åtskillig jemkning; de anföras här endast såsom prof på det gängse föreställningssättet.

än Armfelt, så berodde detta väsentligen på att han ej så länge bibehöll sig i konungens ynnest. Under de senare åren af Gustaf III:s regering hade emellertid, såsom vi sett, förhållandet emellan de båda forna vännerna förändrats, och deras omdömen om hvarandra voro icke de vänskapligaste. *

Om en viss själsfrändskap icke från början saknades mellan Armfelt och Schröderheim, så torde detta knappast hafva varit fallet med Munck, Armfelts finske landsman, åtta år äldre än han, hvilken Armfelt redan vid sitt inträde vid hofvet fann såsom en af dess mest bemärkta personligheter och innehafvare af höga hofembeten. Munck egde ingenting af det älskvärda och spirituella väsen eller den lätthet i umgänget, som tillhörde Armfelt och Schröderheim. Hans begåfning låg åt det praktiska håll, som dessa snillen, efter sin konungs föredöme, i viss mån ringaktade; såsom administratör egde han stor duglighet och energi, ehuru hans hänsynslöshet ofta gaf anledning till klagomål. Men brist på uppfostran och kunskaper och en viss råhet i hans sätt att vara gjorde honom till en från de andra gustavianarna skild typ. Ett våldsamt lynne bragte honom ofta i konflikter, och äfven Armfelts heta blod hade lätt att sjuda öfver. Ovänskapen mellan Armfelt och Munck blef inom kort en allmänt känd sak; Schröderheim berättar, att Munck tidigt, redan i början af 1783, »började taga ombrage af Armfelts lycka, och deras hat, hvari jag sedermera så ofta blef invecklad, att utbryta». Han omtalar från samma tid ett våldsamt uppträde, som slutade med en utmaning »i de minst valda termer» föranledd af en ordvexling i en likgiltig sak. ** Tvisten bilades för tillfället, men förhållandet fortfor att vara spändt. Ett nytt vredesutbrott föranleddes af Armfelts befordran till öfverste för Nylands infanteri 1787. Munck hade hoppats på denna befordran och ville nu i vredesmod nedlägga sina embeten och lemna riket. *** De befordringar och utmärkelser,

* Se t. ex. Schröderheims skildring af Armfelts uppträdande vid Gefle riksdag (Anteckn., s. 125 o. f.) samt Armfelts yttrande om S. till Nordin (i dennes dagbok, anf. st. s. 8.)

** Anteckn., s. 70, 77.

*** Barfod, Märkvärdigheter s. 27 , Hedv. Charlottas dagbok.

som de närmast följande åren medförde för Munck, visade emellertid nogsamt konungens önskan att ej gifva honom anledning till klagomål; liksom han altjemt sökte hindra, att ovänskapen mellan Munck och Armfelt utbröt i öppen fejd. — Det bör dock nämnas, att de båda fienderna under krigsåret 1789 endrägtigt arbetade för fädemeslandets bästa, och att Armfelt var den förste att erkänna Muncks ovanliga energi.* Slutet af Muncks bana i Sverige utmärkes af hans ursinniga raseri mot Armfelt, hvilken han ansåg såsom en af hufvudanstiftarne af det olycksöde, som drabbade honom. **

Mera betydande såsom politisk person än både Munck och Schröderheim, och äfven vida farligare såsom motståndare, var den tredje medtäflaren, öfversten, sedermera generalmajoren Toll. Under loppet af 1780-talet vann han ett inflytande hos konungen, som för en tid af tvenne år (1786—88) var öfvermäktigt alla andras, och som äfven kan anses hafva varit afgörande i vida vigtigare frågor än de, som vanligen gåfvo anledning till hofvets tvister och intriger.

Från början hyste Armfelt mot Toll en afgjord motvilja, hvilken icke minskades deraf att dennes insteg hos konungen väsentligen syntes befrämjas genom Muncks inflytande; och redan innan Armfelt sjelf börjat, i vidsträcktare mening, taga del i offentliga angelägenheter, ansåg han att konungens förtroende till alla Tolls förslag skulle leda till vådliga följder. Så skrifver han till sin hustru, straxt sedan Toll blifvit utnämnd till generaladjutant för arméen (1786): »Jag nekar icke Tolls förtjenster: han har många sådana, men den allmänna omskapning, han vill införa, är lika förderflig för rikets författning som för konungen sjelf under sakernas n. v. ställning». På denna grund ansåg han hvar och en, som var Tolls skyddsling, redan på förhand såsom en misstänkt person. »Vore det än min egen bror, så skulle en sådan person vara mig motbjudande.» De sist anförda orden hafva afseende på öfversten friherre Ruuth, hvilken på Tolls förslag, utan att förut hafva varit använd i statsvärf, samtidigt utsågs till stats-

* Se nedan, kapitlet VI.

** Se Schröderheims anteckningar 119.

sekreterare för finansärenden, och hvars förnämsta fel i Armfelts ögon utgjorde att han var »en af Tolls skapelser». * — Armfelt förblef under de tvenne år, som Tolls inflytande räckte, hans förklarade motståndare, och tillskref, såsom längre fram skall visas, hans och Ruuths förhastade åtgärder den olyckliga början af kriget med Ryssland. Gustaf III blef sedermera af samma mening och gick längre än Armfelt i sin stränga dom öfver Toll. ** Det hedrar Armfelts hjerta och fosterlandskärlek att han, då Tolls tjenster behöfdes sedan han ohjelpligen fallit i onåd, var den som föreslog konungen att åter använda honom, och att han då gjorde rättvisa åt hans stora förmåga. I en efterlemnad anteckning har Armfelt med anledning häraf yttrat om Toll: »Konungen hade sina särskilda anledningar till missnöje med honom, hvilka ökades genom förtal af vissa personer, som önskade att få ärfva hans inflytande. Det är här icke platsen att afhandla denna fråga;

---

* Enligt Wallquists uppgift, anförd af Geijer i Gustav. Papperen III, 2: 193, önskade Armfelt, i likhet med Schröderheim, att kommerserådet baron Josias Cederhielm skulle hafva öfvertagit ledningen af finansärendena, medan Munck gjorde gemensam sak med Toll. Wallquists uppgift, att Armfelts motvilja mot Toll egentligen härrörde från hans farhåga, att konungen genom dennes planer skulle komma att vända sin håg från de nöjen och tidsfördrif, genom hvilka Armfelts fått så stort insteg i hans ynnest, torde få anses såsom ett af de vanliga uttrycken af partibitterhet och afundsjuka. — Rörande partiställningen i konungens omgifning har hertiginnan af Södermanland i sin dagbok antecknat (Mars 1787): Tvenne partier strida om makten: »l'un est celui des intrigants, qui veulent acquérir de la gloire, un nom, mais où il y a néanmoins des gens assez habiles (Toll, Munck, Oxenstjerna); l'autre a aussi des gens assez habiles, mais c'est celui des gaspilleurs, qui sont des bons vivans et qui veulent s'enrichir et attraper l'argent de toutes les manières, mais qui souvent les dépensent aussitôt. A la tête de ce parti est Armfelt; il a pour adjoints Schröderheim et Carlson. Armfelt aime à vivre grandement, à faire beaucoup de dépense; aussi tous ceux qui veulent avoir des charges, le payent sous main pour les obtenir. Mais comme il est prodigue . . . il depense fort vîte ce qu'il a reçu.» — Ryktena om Armfelts försäljning af embeten är något, som i dessa dagboksanteckningar ofta vidröres. Huru mycken sanning som kunde ligga till grund för dessa rykten, må lemnas osagdt. Möjligen hade de endast tillämplighet på pastoratshandeln, hvilken, såsom vi sett, genom häfdvunnen sed ansågs hafva ett slags berättigande; af dessa anteckningar framgår dock, att det ansågs att denna inkomstkälla användes af Armfelt i vidsträcktare omfattning.

** Se Gustaf III:s bref till Armfelt 19/8 1789, anf. st. s. 100.

kanske föreföll Toll genom sin slughet konungen för ärelysten och alltför outgrundlig i sina enskilda syften. Men säkert är att Sverige egt få personer med mera snille, genomträngande förstånd och oegennytta. Denna sanning kan i min mun så mycket mindre anses misstänkt, som general Toll alltid för mig hyst det afgjordaste hat... Det hände flera gånger, att konungen yttrade till mig, då samtalet föll på Toll: »men vet ni då icke, att Toll är er dödlige fiende? Det är möjligt, svarade jag, men han är E. M:ts och fosterlandets vän.»

Till en följande del af Armfelts lefnadshistoria hörer framställningen af hans och Tolls inbördes förhållande efter konung Gustafs död, då de båda forna antagonisterna ansågos hafva gjort gemensam sak i stämplingar mot den Reuterholmska styrelsen.

En af Tolls och Armfelts samtida har om dem yttrat, att Gustaf III »af den förre lärt despotismen, af den senare lättsinnet.» Huruvida någon sanning kan ligga i detta påstående, må lemnas derhän: visst är, att dessa båda, hvar på sitt sätt, märkliga män synas representera tvenne olika sidor hos den konung, hvars tillgifna tjenare de båda voro. Tolls förslagenhet och kalla beräkning, hans böjelse för att genom hemliga underhandlingar vinna stora mål, hans fyndighet att använda alla utvägar, en medfödd, nästan oegennyttig böjelse för intrigen* — allt detta fann många motsvarigheter i konung Gustafs skaplynne. Icke mindre beslägtade strängar anslogos inom denna dubbelnatur af Armfelts egenskaper, huru olika de än kunde förefalla: det lifliga, lätt uppbrusande sinnet, den rörliga inbillningskraften, rikedomen på förslag, sällan fullt öfvervägda, ofta hvarandra motsägande, en viss ridderlighet, hvars stundom fantastiska öfverdrifter ej sällan reglerades af lyckliga ögonblicks-ingifvelser — för att ej tala om yttre egenskaper och likstämmighet i lefnadsvanor och böjelser. Den personliga sympatien var dock afgjordt på den sistnämnda sidan; och de yttre förhållandena bidrogo till att Armfelt gick segrande ur striden med Toll, liksom han gent emot Schrö-

* Uttryck af Geijer om Gustaf III. (Gust. Papp. III, 2: 191.)

derheim och Munck visat sig i stånd att behålla främsta platsen i konungens förtroende.

* * *

Kändt är, att Toll ansågs såsom det egentliga upphofvet till sammankallandet af riksdagen 1786, hvars utgång så föga motsvarade hans och hans konungs förväntningar; och hans råd i detta afseende betraktades af Gustaf III under en senare tid såsom enda orsaken till de oroliga vexlingarna under hans senaste regeringsår. »Det var han, har konungen yttrat, som förledde mig att sammankalla ständerna 1786, och detta var den enda orsaken till statshvälfningen, till spänningarne inom hofvet, till kriget och till upplösningen af det högst angenäma umgänge, i hvilket jag lefde lycklig.»* — Armfelt deremot betraktade denna riksdag såsom ett »lika onödigt som farligt experiment»; och kände, såsom vi sett, tillräckligt stämningen i landet för att hafva skäl för sin åsigt. »Om det skulle blifva mig pålagdt», säger han i en samtida anteckning, »att uppgifva orsakerna till denna riksdag, skulle jag stanna i ett så mycket större bekymmer, som, efter mitt sätt att se, alla giltiga skäl till ständernas sammankallande voro försvunna. Brist på bröd och penningar betog möjligheten af allt biträde å deras sida; och samma nöd retade de enfaldige och gaf luft åt de regeringssjukes tadel, för att genom allmän oreda vinna ett outstakadt föremål.» ** Han fann ingen annan förklaring till den oväntade åtgärden, än att »monarkens själ sökte verksamhet», samt att »han var mån att visa Europa och sina undersåtare sin aktning för folkets rätt och för lagarna», helst som han icke

* Gustaf III:s bref till Armfelt, anf. st., s. 101.

** Hertiginnan af Södermanland har i sin dagbok (1786), med anförande af riksdrotset grefve Wachtmeister såsom sagesman, antecknat, att Toll tillstyrkt riksdagen såsom ett nödvändigt medel för stäfjandet af det missnöje, som var rådande i landet på grund af missbruken med embetens tillsättande, slöseriet och konungens smak för nöjen på regeringsärendenas bekostnad. Tolls egentliga afsigt skulle hafva varit att härigenom störta Armfelt, som ansågs vara en af dem, som stodo i vägen för införande af en förbättring i nämnda hänseenden. Armfelts motstånd mot riksdagen skulle sålunda egentligen hafva varit sjelfförsvar. — Uppgiften förtjenar afseende, kanske dock mest såsom prof på de rykten, som från de högsta kretsarna spriddes öfver landet och bidrogo att öka missnöjet.

misstänkte »oenighet och försåt» och ingen syntes »tvifla på konungens rättigheter».

Att Armfelt icke varit okunnig om att riksdagens sammankallande stod i något slags sammanhang med de planer mot Danmark och Norge, hvilka genom Tolls förespeglingar åter väckts till lif i konungens sinne, synes framgå af hans egen berättelse, sådan som den anföres af en samtida. Betecknande är äfven följande anekdot, upptecknad af densamme efter ett yttrande af Armfelt sjelf: »Dagen förr än riksdagen 1786 kallades, . . . frågade konungen baron Armfelt, 'hvad som nu sades i Stockholm om riksdagen, då Armfelt svarade: patrioterna äro ganska glada och tycka om den; hvartill konungen sade: då har jag gjort en stor sottis. Armfelt invände att det ju kunde ändras. — Nej, sade konungen, kallelsen är redan i förra veckan afgången till Finland och hela riket. Väl eller illa, nu så måste det blifva dervid.» *

Oaktadt Armfelt sålunda säkerligen icke hört till dem bland konung Gustafs omgifning, som föranledt sammankallandet af denna riksdag, hvilken konungen längre fram ansåg såsom upphofvet till alla sina olyckor och bekymmer, så var det dock just vid denna tid, som konungen mera började använda sin gunstling i allmänna värf. »Under 1786 års riksdag hade min zêle gifvit mig mera del i konungens förtroende, än min kännedom af affärerna det förtjente», yttrar han i sin sjelfbiografi.** I riksdagsförhandlingarne tog han ingen del; men var på nära håll i tillfälle att följa sakernas utveckling, samt användes väl också någon gång af konungen för underhandlingar, som dermed stodo i sammanhang. Något inflytande på ärendenas gång egde han dock säkerligen icke; och konungen egde lika litet i Armfelt, som i någon annan af sin omgifning, en person, åt hvilken han kunde anförtro bevakandet af sina intressen vid denna riksdag. Såsom en af orsakerna till den ringa framgång, som konungen och hans män vunno vid denna riksdag, har en af samtidens erfarnaste

* Se Nordins dagbok 253, 4. Jfr Adlerbeth, Hist. Anteckn. I: 27, och Beskow, anf. st. II: 28.

** Anf. st. I: 98.

riksdagskämpar, Johan v. Engeström, uppgifvit den brist på plan och konseqvens, som utmärkte hofpartiets åtgärder. »Man hade underrättelse, att Muncken, Armfelt och Tollen ständigt gåfvo olika rådslag, hvilka följdes några timmar hvardera; och således blef der en allmän konfusion», har Engeström antecknat i sin dagbok.* — Mindre än de flesta var Armfelt danad för riksdagarnas intrigspel och var dessutom alldeles obepröfvad i dylika angelägenheter. Hans oförsigtiga infall gjorde stundom skada åt den sak, han ville försvara; och hans och konungens fiender underläto ej att utsprida dylika obetänksamheter. En bland dem uppsnappades af ryska ministern Markoff, hvars hemliga intriger med de missnöjde vid denna riksdag syntes förebåda återinförandet af frihetstidens riksdags-seder, och hvars hållning särskildt väckte Armfelts lifliga förbittring. Man berättade, att Armfelt på Markoffs anmärkning att 'ständerna börja blifva ganska svårhandterliga', svarat: 'det gör ingenting; våren nalkas; kungen skickar dem på bete.' »Detta oförsigtiga svar, som blef allmänt bekant, retade ofantligen», säger den antecknare, som bevarat denna anekdot.**

* * *

Kort efter riksdagens slut anträdde konungen, åtföljd af kronprinsen och en talrik uppvaktning, bland hvilka var Armfelt, en resa till öfningslägret i Skåne. Armfelt kände sig i lägret på ett helt annat sätt i sitt rätta element än under riksdagen.*** Ett särskildt intresse fick denna vistelse i Skåne genom sammanträffandet mellan konung Gustaf och den danska konungafamiljen. Armfelt har i bref till sin hustru skildrat sitt intryck af beröringen med sin konungs danska fränder och af det besök, som hos dem gjordes i Danmark. Skildringen, gjord »à la houssarde», smakar något af lägrets umgängeston och är icke gjord med det välvilligaste öga; men kan dock förtjena bevaras.

Kronprinsen Fredrik af Danmark, sedermera konung Fredrik VI, var då en 18-årig yngling, som redan i sin sin-

* Engeström, Hist. Anteckn., utg. af Montan, s. 82.

** Ehrenström, Hist. Anteckn. I: 48.

*** Uttryck i Armfelts bref till sin hustru, Juni 1786.

nessvage faders ställe öfvertagit Danmarks regering, hvars ledning han behöll öfver ett halft århundrade under svåra tider, utan att förspilla sitt folks kärlek. Han hade tillkännagifvit sin afsigt att på lägret vid Bonarp göra sin faders svåger, konung Gustaf, ett besök. Armfelt skickades honom till mötes i Helsingborg och fortfor att å den svenske konungens vägnar vara uppvaktande hos den furstlige gästen, som i sitt följe hade tvenne hertigar af Augustenburg. Grefven af Falster — så var den danske kronprinsens inkognito-namn — vistades tre dagar i lägret vid Bonarp och följdes vid återresan till Danmark af den svenske konungen till Helsingborg. Armfelts intryck var, att »kronprinsen uppfört sig ganska klokt under sin vistelse i Skåne». Hans personlighet gjorde på Armfelt följande intryck: »Han har icke någon utmärktare begåfning, har till och med trög fattningsgåfva, men eger karakter, ofantligt begär att förvärfva kunskaper och en ganska ringa tanke om sin egen person. I kroppsöfningar är han skicklig och oförskräckt, har ett fult ansigte, är tafatt i sina rörelser och var illa klädd.» Porträttet, raskt utkastadt som det är, torde icke vara illa träffadt. — Kronprinsen utdelade frikostigt presenter. Armfelt fick en stor juvelring af 1000 rdr:s värde, o. s. v.

Gustaf III och hans följe stannade i Helsingborg till den 9 Juni, då ett återbesök gjordes hos danska konungafamiljen på Marienlyst. I ett bref till sin hustru, skrifvet omedelbart efter återkomsten från denna utflygt öfver Öresund till den förryckte konung Christian VII:s föga lysande hof, lemnar Armfelt följande »drastiska» skildring af hvad han under dagen upplefvat.

»*Kl. 9 om aftonen.* Nu komma vi hem från vår visit, öfverhopade af höfligheter och attentioner. Då vi reste öfver, var vädret starkt, så att slupen med vårt folk och våra kläder. som vi skulle taga på oss i Helsingör, dref långt ut i sjön, men genom precautioner voro vi likväl i full svensk habit kl. 1. Kronprinsen kom, då de afhemtade oss till Marienlyst, der vi råkade gamla enkedrottningen: en tjock ful käring, full med scorbutiska fläckar på armarne, första upphofvet till drottning Mathildas olycka. Hennes hofstat såg ut som Bi-

leams brandklippare. Efter en halftimma kom den förryckte monarken; innan de fingo in honom, var det ett fasligt skrapande i förstugan. Han kom ändtligen; såg tokig ut, helsade som om han gått i sömnen, och sprang ur det ena rummet i det andra. Prins Fredrik* och hans gemål äro ett styggt par: hon sätter hvitt — n. b. pudrar sig — i ansigtet; han är puckelryggig och hon utmagrad. Lilla prinsessan** är söt som en engel, artig, glad och vacker, vällustiga manér och gracer i alla leder. Då vi kommo till bords, sutto vi med tvenne elaka anrättningar i två timmar; och som desserten kom in, steg det galna majestätet opp, och vi fingo passera oss utan både körsbär och sockerbröd (— n. b. Malagavinet gick omkring straxt efter soppan.) Under måltiden satt han och grinade åt Essen, som satt midt emot honom och var mer än illa kommen; smakade på alla rätter, utan att äta af någon, och om han åt, spottade han genast ut tuggan under bordet, ryckte tallriken från sin mor och sin dotter och åt af den mat, de hade för sig o. s. v. — Efter middagen reste vi in fiocchi ³/₄ mil elak väg till ett gevärsfaktori, hvarest en liten festivitet var arrangerad af franska herdar och herdinnor, som grekiska fauner enleverade och preussiska jägare med musköteld återtogo. Dansen var en beständig krypning under armarne; pantominen en stilla sittning vid en å. Derifrån reste vi till Helsingör och embarkerade oss, saluterade af fästning och skepp samt åtföljda af hurrningar.»

Mot slutet af följande året (1787) skulle Armfelt med sin konung ånyo komma att gästa danska konungahofvet. Frågan gälde då mera än ett blott höflighetsbesök; och det var då, som Armfelt gjorde sin lärospån såsom diplomat, något hvartill konung Gustaf sedermera ansåg honom framför andra danad.

Efter denna tid var Armfelts verksamhet, så länge konung Gustafs regering varade, väsentligen egnad åt statens angelägenheter, och dessa måste i skildringen af hans lif derefter träda i förgrunden. Dessförinnan må dock här egnas någon

* Arfprinsen Fredrik af Danmark, konung Kristian VII:s yngre broder.

** Prinsessan Louise Augusta, kronprinsen Fredriks syster, kort förut (1786) gift med hertig Fredrik Kristian af Augustenburg.

uppmärksamhet åt de sysselsättningar af mindre maktpåliggande art, för hvilka Armfelts mångsidiga förmåga togs i anspråk.

* * *

Ännu hade han för politiska och militära angelägenheter icke lemnat hofvets och »snillets glada lekar». På sommaren 1786 — hans fullmakt är daterad d. 1 Juli — hade Armfelt efter den nyss aflidne grefve Karl v. Fersen blifvit utnämnd till förste direktör för kongl. teatern, något hvartill hans fyndighet och vana vid arrangerandet af hofvets teaternöjen, ej mindre än hans trägna teaterstudier i främmande länder, syntes göra honom synnerligen lämplig. Konungen bibehöll dock sjelf, enligt hvad Armfelt uppgifvit, * öfverinseendet; och Armfelts åtgöranden torde oftast hafva inskränkt sig till att utföra hans befallningar. Teaterns angelägenheter utgöra ofta ämne för konungens och Armfelts brefvexling efter denna tid och gifva ej sällan anledning till karakteristiska uttalanden af den förstnämnde. ** På ett nästan militäriskt vis sökte Armfelt upprätthålla ordning och disciplin inom skådespelartruppen, hvilket ej alltid var det lättaste, och synes dervid stundom hafva gått något hårdhändt tillväga: han utdelade, enligt egen uppgift, stundom käppslängar och örfilar åt uppstudsiga skådespelare. Hans ovanliga förmåga att göra sig älskad af underlydande torde dock äfven här hafva visat sig; stundom deltog han »en camarade» i teaterpersonalens upptåg och samqväm, hvilka ofta torde hafva varit af ganska uppsluppet slag. ***

Liksom konungen, nitälskade Armfelt uppriktigt för utbildandet af en *svensk* skådespelarkonst; och deras gemensamma ansträngningar kröntes, såsom i svenska teaterns historia kändt är, med lysande framgång. Största äran tillkommer utan tvifvel konungen; men äfven Armfelt egnade åt det nationella i teaterns verksamhet ett varmt intresse. I ett bref till prinsessan Sofia Albertina från denna tid skrifver han: »jag skall försöka att på kongl. teatern kunna visa i

* I ett bref till H. Hamilton 1805, Handl. ur Brinkmanska arkivet I: 297.

** Se Gustaf III:s bref, anf. st., passim.

*** Se Armfelts nyss citerade bref, anf. af Dahlgren i Anteckn. om Stockh:s teatrar s. 413.

hvad grad svenskan är möjlig af ett mildt, känslofullt och naturligt uttryck». *

Den nyutnämnde teaterdirektören firade den 19 Augusti 1786 årsdagen af statshvälfningen 1772 med en fest för konungen, hvilken gjorde all heder åt hans uppfinningsförmåga. Den torde hafva varit en af de sista af detta slag, som egde rum i konung Gustafs hof, utan att någon misstämning blandade sig deri. Det var då, som grundstenen lades till det slott vid Haga, som aldrig blef utfördt. Lunderna vid Haga vimlade på förmiddagen af cykloper och skogsnymfer i brokigt upptåg; verser afsjöngos, till hvilka J. G. Oxenstjerna skrifvit orden och abbé Vogler — då nyss anländ till Sverige — musiken; en liten eskader af slupar, anförda af storamiralen hertig Karl, mottog den lysande skaran till en utfärd på Brunnsviken; och sedan intogs middagsmåltiden i det gröna, i Hagaparkens skuggiga löfsalar. Festen fortsattes på Drottningholm, dit man mot aftonen begaf sig i vagn och på hvars teater uppfördes Racines »Athalie» i Murbergs öfversättning och med Voglers musik. Parken vid Drottningholm var på aftonen illuminerad, äfvenså dess »théâtre de verdure»; och deltagarna gingo sannolikt alla till hvila med det intryck, som en bland dem, hertiginnan af Södermanland — för öfrigt icke bland dem som lättast voro tillfredstälda af fester, tillstälda af konungen sjelf eller hans gunstling — antecknat i sin dagbok att: »la fête etait jolie et agréable».**

---

* D. 17/12 1787 (Eriksb. ark). Ur samma bref, skrifvet under prinsessans vistelse i Tyskland, kunna följande nyheter från teaterverlden förtjena antecknas: »Le théâtre de Stenborg marche à grands pas; il a donné une pièce appelée »Kronofogdarne», qui selon moi est délicieuse; il vient de donner »Zemire et Azor» avec assez de succès. Ristell se soutient aussi, détesté par la cour, adoré par la petite bourgeoisie . . . De Broen, Tellerstedt, Schylander sont des acteurs qu'on ne peut se dispenser de voir avec plaisir, mais les femmes et les amoureux sont si mauvais et paraissent empirer tous les jours, que cela fait pitié. Je viens d'établir un spectacle d'enfants pour les former au théâtre et amuser le roi par une nouveauté sans prétention. Cette bagatelle eut un succès des plus étonnans; on ne parle que de cela, et je n'ose me montrer pour ne pas être étouffé par tous ceux qui veulent avoir des billets.»

** Hertiginnans dagbok, aug. 1786. Jfr äfven hennes bref till grefvinnan S. Piper, tr. såsom biluga till Fersens Hist. skrifter VI: 169, och Eichhorns uppsats

Men detta var långt ifrån alltid fallet; den tid nalkades, då det fordrades verkliga ansträngningar att uppehålla nöjets traditioner. Betecknande är hvad Armfelt härom skrifver i ett bref från början af 1788.* »I tisdags hade vi maskeradbal, i dag, fredag, omigen; alla dagar gifvas spektakler, ofta tvenne olika. Man skulle nästan vilja svära på, att man har roligt, men jag tror att någon ond ande råder för allt det här, derföre att alla menniskor se ut som vore de på begrafning. Se här i få ord anledningen. Menniskorna utgöras af dels dem som hafva mycket att göra, dels af dem som icke ha något att göra, men vilja få det; dels slutligen af dem som hvarken göra, eller vilja göra någonting. För de förstnämnda eger nöjet endast värde såsom hvila efter arbetet; de andra i ordningen hafva icke roligt, derföre att de hänga upp sig på allting, kritisera allting, finna allting dåligt, som de ej sjelfva utfunderat; den tredje klassen slutligen gäspar, sofver, äter, frågar efter ingenting, har icke roligt af någonting.» **

Luften var tryckande: det var icke långt till stormens utbrott.

Redan innan Armfelt utsågs att vårda teaterns angelägenheter, hade han blifvit kallad att intaga en plats i den nystiftade svenska akademien och sålunda vunnit ett slags officielt erkännande såsom en af svenska vitterhetens främsta vårdare. Hans litterära förtjenster kunde knappast berättiga honom till utmärkelsen att vara den främste af de fem ledamöter. som valdes af de tretton, hvilka konung Gustaf sjelf utsett. Valet var tvifvels utan en uppmärksamhet mot konungen, som genom akademiens stadgar lemnat ut-

»Haga», i Svenska Studier II: 5. Se äfven Ny Illustrerad Tidning 1871 n:o 27, hvarest finnes införd en teckning af den tillernade slottsbyggnaden vid Haga.

* Till prinsessan Sofia Albertina (Eriksb. arkiv).

** Ur ett annat bref från samma tid till Sofia Albertina kan förtjena anföras följande kuriosum: »Notre reine est un peu plus douce que l'année passée, mais l'humeur s'en mêle toujours un peu, quoique il n'y a au fond que les femmes de chambre qui en pâlissent. Men man handterar henne som ett ruttet ägg, et par conséquent il n'y a pas d'occasion d'éclater». — Vidare i samma bref: »Le prince Charles fait les ballets de 'Gustaf Adolf et Ebba Brahe'; les danseurs se disputent avec lui, mais cela occupe .... Les assemblées à la Bourse sont tristes, et ne consistent que de fort peu de monde; mais en revanche le roi y est plus souvent.»

rymme för inväljandet af personer, som på grund af sin samhällsställning »i allmänna sammanlefnaden stadgat sin smak». Armfelt kunde dock med skäl räknas till de *vittra* i denna klass af akademister; och det var icke blott smicker, då Kellgren i sitt svar på Armfelts inträdestal * talade om Armfelts »glada snille och lätta hand», samt yttrade att »allmänheten sett honom i sällskap med sånggudinnorna, förr än hon såg honom uppvakta vid tronen.» ** »Icke nöjd med att gifva sånggudinnorna er kärlek», heter det vidare, »har ni fortsatt att gifva dem er dyrkan och ert offer.» Såsom Armfelts vittra hederstitel anföres särskildt hans dramatiska begåfning, hvarigenom han riktat svenska vitterheten med en »ny art af skådespel, der allt är rörelse, verkning och sång». ***

Armfelt blef svenska akademiens förste direktör efter Kellgren, hvilken akademiens först utnämnda ledamöter dertill utsett. Den förste nyvalde ledamot, som Armfelt i denna egenskap helsade, var Leopold, hvilken år 1786 gjorde sitt inträde bland konung Gustafs omgifning. Armfelt hade varit den som å konungens vägnar mottagit Leopold vid hans ankomst till hufvudstaden från Upsala och som infört honom till konungen; bostad erbjöds Leopold i Armfelts rum på slottet. † Redan från denna tid daterar sig den vänskap mellan de båda nära jemnåriga yngsta ledamöterna af svenska akademien — Armfelt var 29, Leopold 30 år — som räckte lifvet igenom och som

* D. 13/5 1786. Det innehöll ett äreminne öfver Gustaf Vasa, och har blifvit strängt bedömdt, såsom vittnande om författarens oförmåga att frambringa »någonting af artistisk komposition och estetiskt värde». (Atterbom, Sv. siare och skalder, VI: 180). Det är helt kort — det upptager endast 7 sidor i akademiens Handlingar (I: 85 o. f.) — samt torde näppeligen hafva gjort anspråk på att gälla såsom vältalighetsstycke. Det har en viss uppstyltad högtidlighet, som onekligen röjer brist på mognad och vana vid framställning af detta slag. Orättvist är dock helt visst, att derefter bedöma Armfelts vittra begåfning.

** Häri låg mindre öfverdrift, än det måhända synes. Armfelt ansågs utan tvifvel af allmänheten såsom en af hofvets förnämsta bels esprits; och tvisten om författarskapet till den populära vaudeville, som först gjort hans namn kändt inom litteraturen, var ännu icke uppfunnen. Jfr ofvan s. 57, Ristells Anekdoter m. fl. samtida skrifter.

*** Sv. Akad:s Handl. I: 95, 96. Jfr om Kellgrens tydliga hänsyftning på »Tillfället gör tjufven» Böttigers minne af Kellgren, (Saml. skr. V: 181).

† Se Beskow, Minne af Leopold s. 56 (Sv. Akad:s Handl. 35).

funnit många uttryck i poemer och bref, vexlade mellan Leopold och Armfelt.* —

Om Armfelt sålunda kunde räknas till vitterhetens vänner och beskyddare och i viss mån äfven till dess idkare, så synas de lärdas idrotter i den form, som de framträdde i det samtida lifvet vid lärdomssätet i Upsala, icke i samma mån hafva egt hans sympatier. Kändt är, att konungen under åren 1786—88 ofta plägade företaga resor till Upsala, hvars högskola för honom syntes hafva erhållit ett ökadt intresse, sedan den unge kronprinsen blifvit utsedd till dess kansler, och konungen i hans namn sjelf åtagit sig närmaste ledningen af dess angelägenheter. Han vistades der stundom längre tider, sysselsatt med att åhöra föreläsningar, bevista disputationsakter och pläga umgänge med universitetets lärare och mera bemärkta lärjungar. Traditionen om dessa besök lefde länge i Upsala, och de hafva ansetts såsom glanspunkter i högskolans historia.** Vistelsen i Upsala synes dock af konungens uppvaktning, att döma efter Armfelts beskrifning, ingalunda hafva betraktats med samma välvilliga ögon. Armfelt, som under åtminstone tre af dessa Upsala-besök var konungen följaktig, ansåg Upsala som »la grotte de l'ennui» *** och försäkrade, att alla i konungens följe, från öfverste kammarjunkarne till kökspojkarne, längtade att komma tillbaka »till vårt fädernesland och skiljas vid detta elände». »För att roa oss», heter det i ett af hans bref, »ställer man till disputationsakter, hvarest det akademiska pedanteriet visar sig i all sin glans»; en sådan, som räckt i 3 $^1/_2$ timma, i sträng köld och drag, hade man nyss förut måst uthärda.

Någon gång väckte dock dessa akademiska öfningar

* Beskow (Minne af Leopold s. 417) meddelar ett utdrag af ett bref från Armfelt till Ehrenström $^3/_8$ 1811, hvarest yttras om Leopold: »Tout ce qui vient de notre Apollon et tout ce que vous me dites de cet homme rare, fait du bien au coeur et à l'esprit. Il faut le connaître, comme j'ai appris à le faire, dans ces temps désastreux, pour l'aimer avec admiration, et ne sachant jamais pour sûr si c'est à son âme ou à son génie qu'il faut donner la préférence». Se vidare rörande Armfelts och Leopolds förhållande, uppsatsen »Armfelt och Leopold» af E. Tegnér i tidskriften »Samlaren» 1881.

** Se Atterboms lifliga skildring i Sv. siare och skalder IV: 210.

*** Uttryck i bref till hans hustru $^{16}/_{11}$ 1786.

äfven den misslynte hofmannens intresse, huru litet han än eljest fann det med sina lefnadsvanor förenligt att så der »hufvudstupa kasta sig i vetenskaperna». Särskildt erfor han ett lifligt intryck af den berömda disputationsakt, då Thorild i närvaro af konungen och hans hof försvarade sin »Kritik öfver Montesquieu». I ett bref till prinsessan Sofia Albertina har han på följande sätt skildrat detta uppträde.* »Sista dagen af vår vistelse i Upsala fängslade en disputationsakt, som räckte tre timmar, uppmärksamheten hos 400 åhörare och beredde ett verkligt nöje. En person vid namn Thorild, som i allt söker vara olik alla andra, som har tillegnat sig Ehrensvärds stil och filosofi, försvarade en afhandling.... Hans snille, hans föredrag, hans vältalighet och den eld, som framlyste i hans blick och åtbörder, väckte allas förvåning. Härmed förenade han en saltad qvickhet och sade ofta grymma epigrammer; slutligen kom han oss att skratta, så att vi fingo tårarna i ögonen. Sjelfva den tjocke Schröderheim, hvars qvickhet annars sällan tryter, blef slagen till marken, då mot honom slungades en jemförelse med — Venus, så bitande, att Schröderheim, ganska oförtjent, nu för tiden får heta Venus från Upsala, liksom Venus di Medicis m. fl.» — Man finner af denna skildring, att det icke blott var en yttring af Thorilds vanliga skrytsamhet, då han i ett bref till Pehr Tham om sin disputationsakt berättar, att »Schröderheim red af, hängande ur sadeln».

Uppträdet var tydligen mera i Armfelts stil än de vanliga disputationsakterna, om hvilkas akademiska pedanteri han kanske icke hade så orätt att tala. Å konungens vägnar besökte Armfelt, jemte ett lysande följe af andra hofmän, samma dag den segerrike disputationshjelten på hans anspråkslösa studentkammare. Armfelt förde å de öfrigas vägnar ordet och betygade honom konungens välbehag. Han gjorde sig underrättad, huruvida ryktet om Thorilds tillernade resa till England vore sant, och det uppgifves att han med anledning af dennes jakande svar erinrat honom, att i Sverige under

---

* 28/2 1788 (Eriksbergs arkiv. Jfr Geijer Gust. Papp. III, 2: 166, och Atterbom, anf. st. IV: 236.)

konung Gustafs tid snillets företräde vore erkändt, samt att det berodde på Thorild sjelf att personligen få erfara det. *

Äfven sedan, då Thorilds »doctoral» misslyckats, synes Armfelt hafva stått i förbindelse med den snillrike svärmaren. Till Armfelt vände sig Thorild med anhållan, att han hos konungen måtte upplifva öfvertygelsen om hans skicklighet, hvilket vore »hans enda meritlista» för erhållande af en anställning, genom hvilken han kunde lofva konungen och hans son »lärda nöjen, och att genom någon smak af den brillant och höghet, som tillhöra en professor, lifva upp hans bok-orakler i Upsala». Thorild vände sig till Armfelt med denna framställning, enligt sina egna ord, derföre att denne, »den högste och allrahärligaste af konungens serafer» derjemte hade »den menskliga amabilitet, hvilken jag egentligen förstår och derför egentligen tillber». **

Till tjenstgöringen vid hofvet och teatern samt åliggandet att följa konungen på hans resor, kommo äfven de militära pligterna, hvilka alltid lågo Armfelt varmt om hjertat. Hvarje år, efter återkomsten från den italienska resan, bevistade Armfelt öfningslägren i Finland. Kapten vid gardet och öfverstelöjtnant i arméen sedan 1783, hade han vid början af 1786 blifvit utnämnd till öfverstelöjtnant vid Nylands infanteriregemente; under 1787 blef han detta regementes öfverste samt utnämndes på samma gång till generaladjutant. Han var då nyss fylda trettio år.

Befordringarne hade onekligen gått hastigt, och mången fann dem utan tvifvel oförtjenta. Armfelt hade dock den lyckan att inom kort kunna visa, att hoflifvet icke gjort honom oduglig för krigarens yrken. Ett år hade knappast förflutit efter den sista utnämningen, innan den unge öfversten hade allvarsamma nappatag med ryssarne, hvilka han såsom anförare för svenska avantgardet gått till mötes i deras eget land. Af större betydelse var icke den framgång, han då vann; men

* Atterbom, anf. st. s. 245. Jfr dock Ljunggren, Sv. Vitt. Häfder I: 373 o. f.

** Thorilds bref till Armfelt finnes tryckt i Portefeuille II: 130. Hans afsigt med denna »supplik» var att erhålla survivance på en profession i filosofi eller estetik. Se Atterbom, anf. st. s. 303, och Ljunggren, s. 388.

hans mod och, hvad vigtigare var, hans heder sattes på prof, hvilka han bestod bättre än mängden af sina vapenbröder.

* * *

Såsom en förberedelse till krigets utbrott 1788 är att betrakta den resa till Köpenhamn, som konung Gustaf, åtföljd af Armfelt, företog 1787. Underrättelsen om Turkiets krigsförklaring mot Ryssland anlände till Stockholm i September samma år; och ögonblicket syntes konungen vara kommet att hämnas de oförrätter, han ansett sig lida af kejsarinnan, att göra slut på Rysslands otillbörliga ingrepp i Sveriges angelägenheter — Markoffs uppträdande vid 1786 års riksdag hade erinrat om nödvändigheten att vara på sin vakt —, och att genom ett oförväntadt angrepp vid den för Ryssland mest olägliga tidpunkt nedslå det hotande väldet i öster. Det politiska system, som konungen för detta ändamål uppgjort, bestod, utom i samverkan med Turkiet, i närmare anslutning till Danmark och England samt Preussen, hvars nye konung han hoppades lättare kunna vinna för Sveriges intressen än den gamle, nyss bortgångne ränksmidaren Fredrik II. Den bekymmersamma inre ställningen i Frankrike gjorde det nödigt att lemna Sveriges äldsta bundsförvandt utom räkningen. En hufvuduppgift var att vinna Danmark, Rysslands gamla bundsförvandt: Sverige måste betryggas mot ett anfall i ryggen, då kriget mot Ryssland blefve förklaradt. Underhandlingen med danska regeringen var vigtig, och konungen beslöt att personligen utföra den i Köpenhamn. Förberedelserna till denna resa skedde i största hemlighet: hvarken medlemmarna af konungens egen familj — icke ens drottningen eller hertiginnan af Södermanland — eller det talrika följet, visste hvart resan gälde från Karlskrona, dit färden först ställdes; icke heller hade Gustaf i Köpenhamn låtit på förhand tillkännagifva sin ankomst.*

Armfelt var en af de få, som från början synas hafva varit invigda i konungens krigsplaner och som visste hvad resan afsåg. Dock synes han redan från början endast med

* Se Odhner, G. III:s besök i Köpenhamn i Hist. Tidskr. 1881, s. 161 o. f. samt Kôersner, Gust. III:s yttre politik, närmast före ryska krigets utbrott. Akad. afh. Ups. 1882.

betänksamhet hafva betraktat de vidtgående planerna; hans brefvexling från denna tid bär derom mångfaldiga vittnen. En vecka före afresan till Köpenhamn uttalade han sig t. ex. på följande sätt i bref till prinsessan Sofia Albertina: »Alliansen med Frankrike är betydelselös, sedan det förlorat sin företrädesrätt och sitt inflytande. Att kasta sig i ett krig eller att ingripa i ett grannrikes gigantiska planer, skulle vara att handla rakt emot sina egna intressen. Hvad återstår då att göra? Att förhålla sig lugn, hvarken förklara sig för eller emot någon, låta sakerna sköta sig sjelfva, begagna sig af andras dårskaper och förvärfva förtroende och anseende. Jag vågar icke påstå, att man alldeles delar min åsigt härutinnan; men jag hoppas att det skall komma med tiden».* — Dessa åsigter kunde icke vara konungen obekanta; men det oaktadt synes hans val tidigt hafva fallit på Armfelt att såsom underhandlare främja hans syften. I Köpenhamn, dit Armfelt från Karlskrona var konungen följaktig, var det konungen sjelf, som utförde sjelfva hufvud-underhandlingen; men fråga var å bane att derifrån afsända Armfelt till London, för att vinna engelska hofvets tillslutning; och efter återkomsten från Köpenhamn fortforo ryktena om Armfelts tillernade beskickningar till än det ena, än det andra af Europas hof.** Dessa förslag kommo icke till utförande; men den rol, som Armfelt kom att spela vid besöket i Köpenhamn, blef icke obemärkt.

Om resan till Danmark och vistelsen i dess hufvudstad lemna Armfelts bref några upplysningar, som kunna förtjena antecknas. Från Karlskrona, dit konungen, såsom nämndt, först begaf sig under förevändning att inspektera flottan, gick resan öfver Kristianstad till Lund, »der biskopen orerade öfver $^1/_2$ timma» och till Malmö, »der intet vankades ölostvassla en gång». För att ännu omedelbart före afresan till Köpenhamn leda den

* $^9/_{10}$ 1787 (Eriksbergs arkiv).

** Från Malmö skrifver Armfelt till sin hustru ($^{28}/_{10}$) om den ifrågasatta resan till London: »J'en frémis par plus d'une raison; mais il faut tout sacrifier à la volonté du maître». Dock torde han icke hafva varit obenägen att beträda den diplomatiska banan, att döma af ett yttrande i ett annat bref från samma tid ($^{24}/_{10}$) till sin hustru. Underhandlingen i London drefs genom svenska ministern derstädes, frih. G. A. v. Nolcken, och dit afsändes i Jan. 1788 hofjunkaren Jennings med nödiga instruktioner. Se Kôersner anf. st. s. 38.

allmänna uppmärksamheten på villospår, beståldes från Malmö skjuts till — Ystad. Ännu, då man gick ombord för att fara öfver Öresund, trodde många af konungens följe, att fråga var om en utflykt till Landskrona; och den svenske envoyén i Köpenhamn, baron Sprengtporten, fick först veta konungens ankomst en timma innan den skedde.* Hans medhjelpare baron d'Albedyhll, som kommit konungen till mötes i Malmö, afsändes för att underrätta Sprengtporten om hans ankomst.

Om Armfelt vid besöket på Marienlyst sommaren 1786 funnit danska hofvet föga egnadt att ingifva vördnad, så synes förhållandet nu hafva varit alldeles motsatt. Den svenske konungen uppträdde denna gång icke inkognito: han mottog inbjudningen att bo på slottet, hvarest allt gjordes för att mottaga den kunglige gästen med tillbörlig etikett. »Hvarje dag gafs galamiddag, berättar Armfelt, efter hvars slut teaterföreställningen började kl. 5, sedan följde dominobal eller 'appartement', cour och konsert. Allting egde hela värdigheten af en stor ceremoni jemte en verklig prakt; ståtliga salar, en ordning och glans, hvaraf vi icke ens känna en skuggbild. Sällskapstonen var icke glad; damerna fula, men bildade och artiga.» — Bland hofvets damer fann Armfelt i synnerhet prinsessan Louise Augusta, gift med hertigen af Augustenburg, intagande; och den vackra prinsessan mottog, såsom det sades, icke med likgiltighet den hyllning, som den svenske hofmannen alltid var färdig att gifva åt skönheten.**

* Jfr d'Albedyhlls berättelse i hans (tryckta men aldrig utgifna) »Berättelse rörande frih. G. d'Albedyhlls tjenstgöring under konung Gustaf III:s regementstid», som ligger till grund för Schinkel-Bergmans skildring af besöket i Köpenhamn och äfven varit anlitad af senare forskare, samt är omtryckt i Ahnfelts Från Europas hof I.

** Enligt d'Albedyhlls berättelse var ett rykte gängse inom den diplomatiska verlden, att prinsessan af Augustenburg förälskat sig i Armfelt och genom sitt inflytande väsentligen bidragit till den utmärkelse, han sedermera erhöll af danska hofvet. D'Albedyhll ansåg Armfelt sjelf eller Gustaf III såsom upphof till detta rykte, som han icke dröjde att inberätta till konungen. Karakteristiskt är Gustaf III:s yttrande om Armfelt i svaret till d'Albedyhll: »Quant à M. d'Armfelt, il est sûr qu'on n'a pas mal choisi pour donner de la vraisemblance à la chose. Cet aimable cavalier, qui n'a jamais négligé le service des dames et qui n'est pas fait pour en être maltraité, n'a pas manqué de rendre hommage à la beauté aussi qu'à toutes les autres qualités de la plus aimable des princesses . . . Mais

I de politiska underhandlingarna mellan konungen och danske statsministern grefve Bernstorff tog Armfelt ingen del, men följde dem, såsom naturligt var, med lifligaste intresse och med varma önskningar om deras framgång. »Vi möta här», skrifver han ($^1/_{11}$) från Köpenhamn, »ett betydande motstånd af ryska partiet, i spetsen för hvilket står Schack. Men man får icke misströsta om framgången af en underhandling, som har till sin uppgift det allmännas välfärd och tvenne staters ära, hvilka genom dess lyckliga utgång skulle kunna befria sig från en tryckande öfvermakt.» — Att dessa underhandlingar om ett förbund med den grannstat, mot hvilken konung Gustaf för icke så lång tid tillbaka hyst helt andra afsigter, skulle väcka förvåning och nyfikenhet inom det svenska hofvet, var sjelfklart; och särskildt var Armfelt nyfiken att få veta hvad intryck detta närmande gjort på den svenska drottningen, danske konungens syster. Han bad sin hustru utforska drottningens tanka härom.

Kändt är, att konung Gustaf icke vann sitt ändamål: i stället för en off- och defensiv allians och ett familj-fördrag med Danmark, fick han nöja sig med en förklaring i allmänna ordalag om danska hofvets vänskapliga tänkesätt mot Sverige och en försäkran, att konung Gustafs besök i Danmark uppfattats såsom en underpant för betryggandet af lugnet i Norden. Han återvände till Sverige, till utseendet nöjd med resultatet af sin resa, och skyndade att från Helsingborg, der han dröjde några dagar, öfversända sitt svar på danska hofvets vänskaps-deklaration samt att, till betygande af sin aktning och tillgifvenhet för sina danska fränder, förläna sin envoyé derstädes, baron Sprengtporten, den högre värdigheten af ambassadör.*

---

il faut rendre justice à M. d'Armfelt. Il n'a pas moins de discretion que de mérite, et s'il avait eu le bonheur de toucher le coeur de la princesse ma nièce, certes, le respect et le mystère auraient consacré une flamme si belle». — Konungen, som sade sig först genom d'Albedyhlls bref hafva erfarit detta rykte, ansåg att det blifvit utspridt af det ryska partiet i Köpenhamn, för att skada Sveriges och Armfelts intressen.

* I sjelfva verket hade Sprengtporten redan sedan två år tillbaka i hemlighet haft ett ambassadörskreditiv på fickan, ehuru danska hofvets hållning ej förrän nu gifvit anledning till dess användning. Se Odhner, anf. st. s. 166.

Till öfverbringare af dessa betygelser af konungens tillfredsställelse med besöket i Danmark — till dem hörde äfven särskilda komplimentsbref till medlemmarna af danska konungahuset och statsministrarna — utsågs Armfelt. Han medförde derjemte ett annat uppdrag, som rörde honom sjelf personligen, men vid hvilket konungen af politiska skäl fäste synnerlig vigt. Nu liksom 1783, efter den misslyckade underhandlingen i Fredrikshamn med kejsarinnan Katharina, var konungen angelägen att, genom utverkandet af något uppseendeväckande yttre tecken af eftergifvenhet för hans önskningar, i allmänhetens ögon dölja sin missräkning. Samma utväg som då påtänktes äfven nu, och med bättre framgång: Armfelt, konungens närmaste förtrogne, skulle dekoreras med danska elefanter-orden; Sverige och Europa skulle deri se ett bevis på den nära förbindelse, som blifvit knuten med danska hofvet under besöket i Köpenhamn.

Å sin sida ansåg sig konung Gustaf, dels genom Sprengtportens ambassadörsfullmakt, dels genom öfverlemnandet af serafimer-orden till danske arfprinsen Fredrik samt genom att erbjuda nordstjerne-ordens kommendörsgrad åt danske kronprinsens förtrogne, hofmarskalken Bülow, hafva å sin sida visat motsvarande artighet. Genom ett personligt uppträdande i Köpenhamn skulle nu Armfelt, utan att egentligen sjelf tala i sin egen sak, göra framgången så mycket vissare. I sina bref till konungen har Armfelt redogjort för sin beskickning. Hans framställning af dess förlopp afviker i vissa detaljer från den som blifvit lemnad af den svenske diplomaten d'Albedyhll, på hvars lott det föll att utverka ordensdekorationen åt Armfelt och som för öfrigt hvarken var välvilligt stämd mot konung Gustaf eller hans gunstling. Vid sitt företräde hos danske kronprinsen emottog Armfelt, enligt sin berättelse, de varmaste försäkringar om kronprinsens tillgifvenhet för konung Gustaf — »icke genom vältaliga fraser, men genom en enkel och naturlig energi i uttrycken. Vi gjorde upp resplaner till Norge, Sverige och till och med Finland, och talte om en mängd föga vigtiga saker, som tillhörde hans ålder; men hans yttranden buro alltid stämpeln af en bestämd karakter.» Samtalet, som räckte en timma, afbröts genom hofmarskalken

Bülow, som brann af otålighet att få veta huru det skulle gå med hans nordstjerne-kraschan, hvilken konung Gustaf före sin afresa låtit hägra i ett lockande perspektiv. Kronprinsen var, på grund af sin vänskap för Bülow, som genom emottagandet af denna dekoration skulle komma i en obehaglig ställning till det mäktiga ryska partiet, föga benägen att uppmuntra saken. »Men det kunde icke hjelpas: favoriten önskar det, och han föredrager dekorationen framför Rysslands och Schack-Rathlaus ynnest.» Armfelt trodde sig kunna försäkra konungen, att Bülow, i samma ögonblick, som han hängde det svarta bandet om halsen, skulle »afsäga sig djefvulen och allt hans anhang»; han hade derom gifvit bestämd försäkran. Den inflytelserike hofmannen ansågs sålunda vunnen för Sveriges sak; och detta kunde icke anses såsom för dyrt betaldt med en ordensdekoration.

Återstod genomdrifvandet af konung Gustafs önskan att för *sin* gunstling erhålla utmärkelsen af det danska blå bandet. Saken mötte svårigheter, då detta ordenstecken endast plägade utdelas åt furstliga personer och innehafvare af de högsta statsembeten, samt medlemmar af danska konungafamiljen, liksom äfven andra högt uppsatta personer i Danmark, ännu icke erhållit denna utmärkelse. D'Albedyhll, som skötte underhandlingen i frågan med grefve Bernstorff, erhöll det svar, att konungens önskan endast på grund af skriftlig begäran kunde komma att beviljas. En kurir affärdades till Helsingborg; och konungen skyndade att derifrån, i ett bref till Armfelt, öfversända dels nordstjerne-kraschanen till Bülow, dels ett bref till den danske kronprinsen, i hvilket han förklarade sig med nöje gå dennes önskan till mötes att öfverlemna den ifrågavarande dekorationen till Bülow, samt antydde att Armfelt underrättat honom om kronprinsens afsigt att pryda honom med elefanten, i hvilket han med glädje skulle se ett nytt bevis på den förtroliga vänskap, som förenade nordens båda regenter.* — Konungens bref var skrifvet med hans vanliga diplomatiska skicklighet, men det hvilade på ett missförstånd: det innehöll icke en anhållan om, utan en

* Se G. III:s bref till Armfelt, anf. st. s. 5, 6 (noten).

tacksägelse för den ifrågavarande utmärkelsen, såsom vore den redan beviljad. Brefvet skickades öppet till Armfelt.*

Då han vid genomläsningen fann, att konungens framställning förmodligen icke skulle leda till något resultat, beslöt han att hos konungen begära ett nytt bref, mera öfverensstämmande med hvad man från danska sidan väntat. »Kronprinsen önskade, heter det i Armfelts svar, ett bref, för att kunna rättfärdiga sig gent emot prins Fredrik, skrifvet i den uppriktiga och naturliga ton, hvarmed E. M:t alltjemt bemött honom. Han önskar lifligt att kunna visa E. M:t sin tillgifvenhet, men han vill undvika att stöta sig med sin familj, hvilken, om E. M:t ej skrifver en biljett i ämnet, kunde skylla honom för att bjuda ut sin orden åt en främmande och neka den åt sin egen slägt.» Äfven borde uttrycken om kronprinsens önskan att skaffa Bülow den svenska ordensdekorationen ändras. Kuriren skickades tillbaka — för danska hofvet föregafs att han på vägen tappat ett paket, som måste hemtas — och hann konungen i Falkenberg, på resa till Göteborg. Ett nytt bref till danska kronprinsen, affattadt i öfverensstämmelse med Armfelts önskningar, afsändes; och svaret kunde nu icke utfalla annat än jakande. Armfelt erhöll genom grefve Bernstorff underrättelse derom och skyndade ($^{16}/_{11}$) att berätta konungen, att underhandlingen lyckligt blifvit bragt till slut, och att han vore riddare af elefanten. För att emellertid antyda, att det endast vore på konungens uttryckliga begäran som denna orden utdelades åt Armfelt, och för att icke ytterligare stöta dem som satt sig emot saken — danske arfprinsen Fredrik,** ryske ministern och hälften af konseljen — öfverlemnades icke dekorationen till honom personligen. Den afsändes genom Armfelt i ett försegladt paket till konungen, under uttrycklig önskan att han måtte sjelf dermed pryda den nye riddaren, och att detta först måtte ske på konungens födelsedag

* Se konungens nyss citerade bref, der det uttryckligen säges: »Je vous envoie la lettre sous cachet volant.» D'Albedyhlls uppgift, upprepad af Schinkel-Bergman (I: 336), att Armfelt bröt det kungliga sigillet för att förvissa sig om att allt var riktigt, är således ogrundad.

** Samtidigt utnämndes äfven arfprinsen Fredriks äldste son Kristian Fredrik (sedermera konung Kristian VIII) till elefanterriddare.

d. 21 Jan. följande år. Armfelt skyndade hem, träffade konungen i Jönköping, och fann honom, enligt sina egna ord, »emporté de joie» öfver att saken lyckats. Gustaf skyndade, utan att fästa afseende vid danske kronprinsens önskan, att hänga »le bel animal» om halsen på sin gunstling; och den nye elefanterriddaren måste, i bref till d'Albedyhll, bedja honom vid danska hofvet förklara, att denna brådska endast hade sin grund i konungens glädje öfver sakens framgång.*

Efter misslyckandet af den vigtiga politiska underhandling, som försiggått i Köpenhamn, hade sålunda denna ordensfråga behandlats såsom en statsangelägenhet af högsta vigt. Utgången väckte uppseende icke blott i Danmark, utan äfven i Sverige; och afsigten dermed torde i någon mån hafva vunnits. Toll, som varit konungen följaktig under resan, skref kort efter från Beckaskog:** »Utan tvifvel lärer baron Armfelts erhållna dekoration göra både afund och uppmärksamhet. Den har här i landet gjort någon nytta; ty man ville utsprida, att E. M:ts resa ingenting uträttat, att danska hofvet afslagit alla propositioner, att det i synnerhet icke kunnat förmås afgifva något skriftligt eller *synbart markera sin tillfredsställelse öfver E. M:ts besök.*» Och äfven från rysk sida började man, om ock blott för en kort tid, oaktadt de danska statsmännens försigtiga hållning, misstänka att deras medgörlighet i detta fall kunde innebära någon djupare betydelse. Det berättades, att ryska sändebudet i Stockholm Razumovski vid underrättelsen om Armfelts dekorering utropat: »Voilà le traité fait; on nous a trompé».***

Armfelt sjelf synes från början hafva varit vida mindre angelägen om denna utmärkelse än konungen, om också hans ungdomliga fåfänga icke kunde undgå att känna sig smickrad att vara innehafvare af ett bland Europas högsta ordenstecken. Enligt sin egen uppgift† hade han på förhand på det bestämdaste undanbedt sig utmärkelsen; och då saken mötte svårigheter i Köpenhamn, förklarade han i bref till

* Armf:s bref till d'Albedyhll, Nov. 1787 (Eriksbergs arkiv).

** 27 November 1788, se Lilliecrona, J. C. Toll, I: 251.

*** Köersner, anf. st. s. 32.

† Anf. af d'Albedyhll s. 31.

konungen att han »icke ett ögonblick skulle känna sig misslynt öfver att icke hafva fått en utmärkelse, som eftersträfvas af högt uppsatta furstar. Det är endast af E. M:ts vänskap och förtroende, som jag önskar att prydas, så länge jag lefver; och jag hoppas att aldrig visa mig dem ovärdig.»

Det personliga intryck, som Armfelt gjort vid danska hofvet, synes, oberäknadt den afund, som hans ordensdekoration framkallat, hafva varit synnerligen gynnsamt. Han medförde, enligt den nye ambassadören Sprengtportens ord, utom sin ordensdekoration, »ett allmänt bifall och H. K. H. kronprinsens synnerliga aktning»*.

Sjelf synes han, under den närmast följande tiden, hafva varit angelägen att befrämja det goda förståndet mellan Sverige och Danmark, utan att dock sätta detta i sammanhang med brådstörtade krigsplaner mot Ryssland. Baron d'Albedyhll, som under den åldrige svenske ambassadörens namn var den som i Köpenhamn egentligen bevakade Sveriges intressen, önskade lifligt, att Armfelt skulle åtaga sig en beskickning till Köpenhamn för att fortsätta den påbörjade underhandlingen, och han väntade sig, enligt hvad han skref till Armfelt, mycket af den välvilja, med hvilken denne omfattades af danske kronprinsen. D'Albedyhll ansåg, att man ingenting kunde vänta af den danska regeringen till Sveriges förmån, annat än en allmän önskan att få lefva i godt förstånd med detta grannrike. Det vore derföre af vigt att vinna den unge kronprinsen personligen för Sveriges intressen, elda hans håg för krigiska bragder och förmå honom att bryta med det system af slapphet och beroende, som utgjort danska hofvets politik under ett halft århundrade. För vinnande af detta ändamål yrkade han ifrigt, att Armfelt skulle utnämnas till Sprengtportens efterträdare såsom svensk ambassadör i Köpenhamn: »för att vinna kronprinsen och äfven hans syster», tillägger d'Albedyhll, »fordras nödvändigt en person, som är ung, älskvärd, verksam, glad, tillmötesgående, storsinnad, förbindlig» — allt egenskaper, hvilka i så hög grad tillhörde Armfelts väsen, att om *hans* underhandling icke skulle krönas med framgång,

* Kôersner, anf. st. s. 30.

det, enligt d'Albedyhlls ord, helt säkert skulle vara fruktlöst för hvilken annan person som helst att försöka. Den gamle Sprengtporten skulle helt säkert icke göra svårigheter att lemna sin ambassadörsplats åt Armfelt; för sin egen del hade d'Albedyhll åt sig utsett svenska sändebudsplatsen i Haag, och utbad sig Armfelts förord till denna plats.*

Ryktet att Armfelt skulle utnämnas till ambassadör i Köpenhamn var gängse i Stockholm i början af 1788. Hertiginnan af Södermanland har antecknat det i sin dagbok för Januari månad detta år, med tillägg, att afsigten troddes vara att han, efter vunnen erfarenhet i diplomatiska värf, skulle om ett eller annat år återvända till Sverige för att blifva premierminister. Det bör dock anmärkas, att hon tviflade på denna sistnämnda uppgift, derföre att »le roi n'aime pas à avoir du premier ministre».**

Sjelf hyste dock Armfelt inga öfverdrifna föreställningar om sin förmåga att till Sveriges förmån något uträtta hos Danmarks regent, gent emot hans ministrars motstånd och hans egen obeslutsamhet. »Den aktning, jag hyser för honom, skrifver han, kan dock icke i mina ögon gifva honom det snille, som fordras för att afkasta fördomarnes ok och intrycken af en sträng uppfostran». Om sin egen lämplighet för detta diplomatiska värf yttrar han sig blygsamt: »jag är ung, oerfaren, utan kännedom af allt som kallas ministeriella angelägenheter, rättfram, utan finhet och förställning och tycker om att förstöra penningar. Jag förutser, uppriktigt sagdt, att jag kanske ej skulle hafva varit länge i Köpenhamn, innan jag gjort slut på den goda tanke om mig, jag möjligtvis der efterlemnat. Man skulle vara en tok, om man icke önskade att gagna sitt fädernesland och till och med att offra allt derför; men man måste känna sina krafter och beräkna deras

---

* D'Albedyhll till Armfelt $^{8}/_{1}$ 1788. (Eriksb. arkiv.) De uppmaningar i detta syfte och de vänskapsbetygelser, som d'Albedyhll skickade den inflytelserike konungagunstlingen under tiden närmast efter hans besök i Köpenhamn, bilda en märklig motsats till den mot Armfelt föga vänliga ton, som genomgår d'Albedyhlls tryckta anteckningar.

** Samma uppgift, att det vore meningen att Armfelt skulle blifva rikskansler, förekommer i J. G. Oxenstjernas »Mitt minne», s. 8 (Ups. Bibl.).

utsträckning, samt icke glömma bort hvad Voltaire säger: tel brille au second rang qui s'éclipse au premier».

I sammanhang med frågan om Armfelts beskickning till Köpenhamn stod förslaget att han skulle företaga en rundresa till de af Europas hof, hvilkas förbund under för handen varande politiska förhållanden vore för Sverige af vigt. I främsta rummet borde han då besöka Köpenhamn, för att der hos danske kronprinsen tala Sveriges sak gent mot Ryssland. Att döma efter brefvexlingen med d'Albedyhll, önskade Armfelt, om dessa resplaner komme till utförande, helst undvika att i Köpenhamn uppträda i någon officiel egenskap. »Momenten är likaså kritisk», skrifver han i Januari 1788, »som nödvändig att profitera utaf, och mitt hufvudändamål är kungens väl och nytta. Min particuliera gloire blir på det viset ingen, men jag kommer i den cas att derigenom afstyra mycket ondt. Skall kungen i den vägen få råd, skall det ske mycket indirekte, och ämnet anses såsom en affaire particulière och relativ till min och kronprinsens personer.» Hvart denna nya underhandling skulle syfta, framgår af Armfelts ord om nödvändigheten, att »då man ej kan hindra det onda, söka att till dess verkningar hämma styrkan och oförsigtigheten af dess utbrott.» *

Äfven i Berlin underhöll Armfelt vid denna tid en politisk brefvexling. Kändt är, att konung Gustaf III uppdragit åt sin syster, prinsessan Sofia Albertina, som nyss mottagit sin nya besittning Quedlinburg, att vid preussiska hofvet söka verka för Sveriges intressen i den konflikt, som skulle stunda; och vi hafva redan sett, att Armfelt före resan till Köpenhamn meddelat den högättade qvinliga underhandlaren sina tankar i ämnet.** Från Köpenhamn skref han ett nytt bref till Quedlinburg rörande vigten att öfvertyga den nye konungen af

* Deremot synes det icke fullt klart på hvad sätt och i hvad mån underhandlingen i Köpenhamn skulle hållas hemlig för konungen, hvilket åtskilliga yttranden i Armfelts bref till d'Albedyhll synas antyda.

** Se ofvan s. 191. Den brefvexling, som Armfelt underhöll med prinsessans följeslagerska, fröken Rudenschöld, var enligt hennes uppgift, icke heller främmande för politiken (se ofvan s. 170). Af Armfelts brefvexling med fröken Rudenschöld återstå nu mera — utom spridda bref — endast hennes bref till honom under år 1792 och början af 1793.

Preussen om fördelen af en nära anslutning till Sverige, på grund af dess jemvigts-ställning i norden, sedan Danmark, såsom man hoppades, ställt sig på dess sida; och äfven sedermera sparade han icke på uppmaningar att icke förlora ur sigte Sveriges intresse af att förvärfva konungen af Preussen till bundsförvandt. Om denne med tillmötesgående upptoge dessa framställningar, så vore konung Gustaf beredd att begifva sig till Berlin för att personligen underhandla. Det rykte om en tillernad resa till Berlin, hvartill redan Köpenhamnsresan gifvit anledning, skulle sålunda besannas. Den svenska prinsessan borde vid hofvet utforska, huruvida hennes broders ankomst dit vore välkommen.*

Sofia Albertinas ambassad misslyckades alldeles: hon fick icke tillfälle att personligen samtala med sin kusin, konung Fredrik Vilhelm, förrän långt efter sin ankomst till Berlin; och det enda resultatet af hennes försäkringar om konung Gustafs önskan att träda i närmare vänskapsförbindelser med sin frände, blef ett bref från denne till Gustaf, innehållande betydelselösa komplimenter.** Icke heller torde Armfelt hafva väntat mycket af denna egendomliga beskickning, ehuru han i sina bref till prinsessan, bland redogörelserna för hofvets och teaterns nöjen, ej försummade politiken.

Ehuru Sveriges yttre politik, såsom man finner, sysselsatte ej mindre Armfelts än konungens tankar, fortforo konung Gustafs vidtsväfvande planer att väcka hans betänkligheter. »Det ser nu ut, som ställningen i Europa skulle undergå en allmän förvandling», skrifver han till d'Albedyhll i Januari 1788. »Frankrikes uselhet, Rysslands utvärtes makt och invärtes elände, Englands karlaktighet, Spaniens hederliga uppförande, Hollands inbördes oroligheter, Preussens verkliga makt, Turkens oförståndiga tapperhet, kejsarens dubbla vyer och behof, Danmarks otillräcklighet att stå på egen botten, Sveriges verkliga styrka, men brist på penningar — tyckas fordra en ny konjunktur.... Vår kung ser allt; men ser somligt för stort, annat åter utur en mindre point de vue. Jag kan ej häröfver explicera mig,

* Armfelts bref till prinsessan Sofia Albertina (i Eriksbergs arkiv) $^{15}/_{11}$, $^{17}/_{12}$, $^{28}/_{12}$ 1787.

** Tryckt hos Kôersner, anf. st. s. 44.

som jag ville; men min fruktan är att samma folk, som förr bedragit honom, bedrager honom ännu till förhastade steg.» Och någon tid efter uttalar han i bestämdare ord sina bekymmer: »Jag skall göra allt i verlden för att lugna konungens otålighet; han kan icke förstå, huru man kan behöfva besinna sig, när han i sitt hufvud har gjort upp en stor och vidsträckt plan. Tro mig, för att leda allt till det bästa, får man icke vara overksam, äfven då man icke är i stånd att öfva direkt inflytande».

Af den tillernade diplomatiska rundresan blef intet.* I mer än ett af de ofvan anförda brefutdragen framlyser så väl Armfelts tvifvel att den politik, konungen valt, skulle leda till lycklig utgång, som hans missnöje med dem som nu voro hans närmaste rådgifvare. Olikheten i politiska åsigter gjorde honom således ej lämplig till utförande af så maktpåliggande underhandlingar. — Dertill kom på våren 1788 en tvist mellan konungen och Armfelt i en mindre vigtig fråga — det var rörande en föreställning af Gustaf III:s skådespel »Siri Brahe» — hvilken för någon kortare tid syntes hafva stört det goda förståndet mellan de båda vännerna. Då gunstlingen och teaterdirektören Armfelt uteblef från första representationen af »Siri Brahe», under föregifvande af illamående, och under några dagar icke syntes på konungens lever, fick hofsqvallret mycket att tala om. Men hertiginnan af Södermanland kunde kort derefter i sin dagbok anteckna, att »l'esprit de baron Armfelt est si nécessaire au roi, qu'il n'a été que quelques jours dans cette crise» **; och förhållandet återstäldes snart på den gamla foten.

* Redan i Februari 1788 ansågs resplanen öfvergifven. I Hedvig Charlottas dagbok berättas, att omkostnaderna för denna beskickning skulle bestridas af en viss Hultman, mot vilkor att vissa förmåner beviljades denne med afseende på hans jerntillverkning. Mot konungens vilja vägrades i konseljen bifall till Hultmans ansökning, tillfölje af Schröderheims inflytande, och Hultman behöll de 9,000 plåtar, som Armfelt för sin resa skulle hafva uppburit. Anekdoten förefaller föga sannolik; den anföres dock såsom prof på hvad sqvallret visste berätta.

** I sammanhang med anteckningen om Gustaf III:s och Armfelts tillfälliga osämja har hertiginnan berättat, att De Besche sökt ersätta Armfelt såsom konungens maître de plaisirs, men utan framgång. Han hade, enligt hennes uppgift, bl. a. förmått konungen att deltaga i en slags ungkarlstillställning, »où il y avait des filles, mais cette société n'était nullement de son goût».

Det var under inflytande af den nedstämning, som hos Armfelt framkallades dels af den politiska ställningen, dels af denna öfvergående misshällighet, som han skärtorsdagen 1788 skref till sin hustru: »Herre, du store Gud! Om jag vore väl på Åminne (Armfeltska egendomen i Finland), hvad lugn för min själ, hvad lycksalighet! Nej, den uslaste fånge har ej längtat med ett mera brinnande begär efter sin förlossning, än jag längtar att komma hädan!» — Dylika känsloutbrott, karakteristiska för hans rörliga sinne, förekomma ej sällan i hans bref. De visa oförbehållsamt hans ögonblickliga stämning; men få ej tolkas såsom uttryck af öfverlagda planer. Med gladt mod såg han visserligen icke framtiden till mötes. »Missnöjet i landet, det ringa anseende Sverige åtnjuter i utlandet, den nuvarande regeringens missgrepp» utgöra, enligt ett annat bref från samma tid, * föremål för hans missmod. Men i samma bref förklarar han sig färdig att »uppoffra allt för sin konung, sin vän och sitt fädernesland. Mina känslor för konungen fästa mig vid honom på ett sätt, i hvilket hvarken fåfängan eller något dermed sammanhängande har någon del; de bära en sådan prägel af oantastlighet, att intet skall kunna minska dem. Jag har med afseende på honom intet att klaga öfver, om det ej skulle vara att — »la mariée est trop belle».

Snart skulle denna tillgifvenhet sättas på prof. På våren 1788 finna vi den tilltänkte diplomatiske underhandlaren i Finland, sysselsatt med att exercera sitt regemente på Helsinge malm nära Helsingfors. Men Nylands regementes unge öfverste medförde, då han reste öfver till Finland, uppdrag af stor betydelse; och det blef hans lott att vara den förste, som i södra Finland förde svenska trupper in öfver ryska gränsen vid början af det gränskrig emellan Sverige och Ryssland, som utkämpades 1788—90.

* Till d'Albedyhll 1/4 1788.

V.

I Finland 1788.

»Vogue la galère», utropar Armfelt i ett bref till sin hustru straxt efter sin ankomst till Finland i slutet af Maj 1788. Han tillägger: »jag svarar för mig och de mina; men alla mina landsmän hafva icke samma åsigt.» Några dagar senare skrifver han: »Man måste hålla god min i elakt spel och betala med effronterie. Om Toll och Ruuth hafva funderat ut det här för att förstöra Finland, så hafva de misstagit sig».

Det synes af dessa, så väl som de ofvan anförda utdragen af Armfelts brefvexling före krigets utbrott, att han ingalunda var nöjd med den vändning sakerna tagit; och att han gjorde Toll och Ruuth ansvariga för krigets början. Armfelts och konung Gustafs fiender voro dock angelägna att framställa äfven konungens gunstling såsom en af krigets förnämste upphofsmän; * och länge har, ehuru fullkomligt orättvist, på Armfelts syndaregister varit uppförd den förmenta

* Dock ej alla: Fersen t. ex. har antecknat (VIII: 14): »Den nye finansministern baron Ruuth, generaladjutanten Toll, stallmästaren Munck och den unge löjtnanten baron Otto Wrede, som förde pennan uti öfverläggningarne, styrde detta verk i all hemlighet med konungen. Favoriten Armfelt var ock med i konungens förtroende, men afrådde kriget.» — Adlerbeth (I: 22, 23) uppgifver deremot bestämdt, att Armfelt gjorde gemensam sak med Toll att underhålla konungens lust till krig. I Browns skandalskrift »Svenska hofvet» (s. 159) nämnes att Armfelt, såsom kejsarinnans hemlige agent och i hennes intresse, öfvertalat konungen till den anfallsplan, som beslöts(!).

andel, han haft i att förmå konungen till det afgörande steget mot Ryssland.

Anledningar till ett dylikt antagande saknades dock icke helt och hållet. Armfelt var, såsom vi sett, en af dem som tidigast varit invigda i konungens syfte. Hans oförsigtiga uttalanden hafva säkerligen ofta gifvit anledning till den förmodan, att han härvid spelade en vigtigare roll än det lydiga redskapets. Å konungens vägnar invigde han Michael Ankarsvärd, då öfverste vid arméns flotta och en af Sveriges skickligaste officerare, i konungens krigiska planer och upplyste honom om de politiska förbindelser, som med anledning deraf höllo på att knytas med Turkiet, Preussen och England. Då Anckarsvärd var obenägen att lyssna till dessa framställningar, uppläste Armfelt, enligt en anteckning af den förstnämnde, »några reflexioner, som innehöllo den fasligaste målning öfver finansernas ställning, missnöjet i riket, konungens ledsnad och villrådighet, hvaraf han drog den slutsats: kriget är nödvändigt; konungen hade ingen annan möjlighet att draga sig ur sin labyrint, ty att kalla ständerna och begära deras hjelp vore för humiliant; men kunde man göra en lycklig kupp, nog finge man sedan pengar». Han sökte derpå öfvertala Anckarsvärd att uppgöra en krigsplan och bad honom »för all del ej afstyrka kriget».* — Då Armfelt å konungens vägnar förde denna underhandling med öfverste Anckarsvärd (den 6 Mars), var kriget dock redan beslutadt, och den hemliga krigskonseljen på Haga, till hvilken Armfelt *icke* var kallad, hade länge haft sina sammankomster. Det gälde nu icke mera frågan om krig eller fred, utan huru planen skulle utföras; och Anckarsvärds medverkan dervid var framför allt af nöden.

Jemte Armfelt, var öfversten baron Hastfehr, sedermera föga ärofullt bekant för sitt deltagande i de förrädiska stämplingarne under kriget, en af de första, som voro invigda i krigsplanerna. Han viste på våren 1788 att berätta i Finland, att Armfelt var »moteur» till kriget, hvilket Hastfehr sjelf sade sig ogilla. »När baron Armfelt sedan kom till Finland, sade han rent ut», säger dock samme antecknare, som bevarat denna upp-

---

* De la Gardieska arkivet (XV: 201, 2).

gift, »att baron Hastfehr vore den som indragit konungen i kriget» *. Det är, som man finner, stämning och genstämning inför samtidens domstol.

Bekant och ofta citeradt är ett annat af Armfelts yttranden före krigets utbrott, hvilket ansetts bevisa, att han tillstyrkt dess företagande: det är antecknadt af memoirförfattaren grefve Adolf Ludvig Hamilton. Armfelt skall, enligt denna källa, då konung Gustaf en gång klagade öfver sin penningförlägenhet, hafva yttrat: »E. M. har ej mer än tre sätt att komma ur denna förlägenhet, antingen genom den största indragning i lefnadssätt och den starkaste hushållning, eller medelst ett nytt ständernas sammankallande, med formlig afbön för skedda misstag i finanserna, eller slutligen genom ett krig, i hvars kostnaders beräkning de forna utgifter lätt kunna bortblandas. Lyckas detta krig, så är svenska nationen så beskaffad, att intet ansvar äskas, intet understöd nekas en segervinnare; misslyckas detta företag, står afbön alltid öppen, och om dess föremål är en krigsomkostnad eller en misshushållning i fredlig tid, blifver förhållandet å E. M:ts sida och slutföljden af ständernas enahanda. De knorra, men betala.» ** — Det berättades äfven att Armfelt sjelf, efter krigets utbrott i Finland, i många personers närvaro, skulle hafva omtalat detta samtal med konungen; med tillägg, att denne, då han funnit det »odrägligt humiliant och ogörligt» att tillgripa de båda första af de föreslagna utvägarne, i samråd med Toll vidtagit den tredje, såsom den »grundligaste och säkraste». ***

Huru mycket sanning som ligger till grund för alla dessa berättelser, kan lemnas derhän. Det är mycket möjligt att sådana samtal kunna hafva egt rum, och att dylika yttranden blifvit fälda af Armfelt; men i hvarje fall kan deraf icke slutas, att han på allvar tillstyrkt kriget eller att det varit hans råd, som bestämt konungens beslut.

Sjelf var Armfelt angelägen att rentvå sig från beskyllningen att i denna sak hafva handlat gemensamt med Toll och Ruuth. I en efterlemnad anteckning har han omtalat,

* Nordin, efter Porthans berättelse, anf. i N:s dagbok, s. 7.

** Anf. af Beskow, Gust. III. D. III: 415, Koersner, anf. st. s. 6, m. fl.

*** Heml. Handl. I: 96 (jfr s. 92); Nordins dagbok s. 79.

huru han på sina föreställningar om nödvändigheten att sörja för anskaffandet af penningar, af Ruuth fått det svar, att »om trupperna kunde *äta* pengar, så skulle ingenting fattas dem». Under olycksdagarne i Finland, sedan kriget utbrutit, sände han till sin hustru, för att af henne förvaras, sin brefvexling med konungen, hvilken innehöll bevisen för hans ställning till frågan, och bad henne sörja för att det ej lyckades Ruuth att genom en »disculpationsact kasta skulden för så väl kriget, som dess utgång, början m. m. på kungen och andra».*

Med allt det inflytande, som Armfelt må hafva egt, är det icke sannolikt att konungen på grund af hans föreställningar skulle hafva ändrat sin mening. Sedan saken var afgjord, återstod det för honom, såsom för andra, endast att gå skyndsamt och energiskt tillväga. Icke heller Toll och Ruuth torde rättvisligen kunna göras ansvariga för beslutet om kriget, ehuru konungen i frågan om förberedelserna och utförandet lyssnade till deras råd, och ehuru han länge tillskref den förstnämndes anstalter krigets olyckliga utgång.** Obestridligt är att Gustaf III sjelf, oberoende af andra, fattade sitt ödesdigra beslut.

* * *

Armfelts uppdrag i Finland var icke inskränkt till att öfva den trupp, som stod under hans befäl, i vapen och dymedelst göra sina soldater skickliga till den stundande bardaleken. Han skulle derjemte förbereda sina finska landsmän på krigets utbrott och lemna konungen underrättelse om stämningen i landet. Derjemte skulle han, enligt konungens uppdrag, söka öfvertyga såväl soldater och officerare som allmogen icke blott om den fara, som hotade Sverige och Finland från Ryssland, utan äfven om kejsarinnans afsigt att gå anfallsvis tillväga. Uppdraget att framkalla en krigisk stämning mötte i början inga synnerliga svårigheter, oaktadt från rysk sida de mest otvetydiga tecken gåfvos om önskan att förblifva i fred och grannsämja med Sverige. Armfelts

* Armfelt till sin hustru $^{1}/_{8}$, $^{9}/_{8}$ 1788.

** Äfven Toll hade före krigets början sökt trygga sig för ansvaret att hafva tillstyrkt det. Se Nordins dagbok s. 261, De la Gardiska arkivet XVIII: 14; jfr Lilliecrona, Toll, Biogr. teckning I: 35 o. f., och H. Wieselgren, Hemliga krigskonseljen på Haga. Akad. Afh. Lund 1856.

första bref till konungen ($^{24}/_{5}$) berättade, att han funnit stämningen inom sitt regemente ypperlig. »Tanken på krig har satt allas sinnen i jäsning, och jag vågar försäkra E. M:t, att 8000 ryska tartarer eller kosacker icke skola förmå er förtrupp att vika... Det må hända hvad som helst, så skola mina tappra landsmän icke ett ögonblick jäfva den goda tanke, hvarmed E. M:t hedrat dem.» I ett följande bref yttrar han, att soldaterna endast längtade att få komma öfver gränsen, ty på ryska sidan ansågo de sig skola träffa »ett Kanaans land.» * Endast uppskof med krigets början kunde blifva menligt för vidmakthållandet af truppens och allmogens krigiska mod; »ty detta folk är», enligt Armfelts ord, »lika så lätt nedslaget, som hänfördt». Armfelt rådde derföre att smida, medan jernet var varmt, och låta kriget bryta löst, så snart som möjligt, sedan man börjat förberedelserna med så mycken ifver.

Äfven konungen å sida såg med glädje den fosterländska hänförelse, som vid ryktena om ett tillernadt ryskt anfall gripit sinnena i Stockholm. Rådets enhälliga bifall till kriget väckte hos honom liflig tillfredsställelse: »Jag har i dag gått öfver Rubicon», skrifver han till Armfelt den 29 Maj, »eller rättare, senaten har låtit mig gå öfver; jag skulle aldrig hafva trott att dessa gubbar kunde vara så beslutsamma och modiga». Men han tillägger följande föreskrift — och här blottar han hela företagets svagaste sida: »spela öfverraskad öfver att man kunnat förmå mig till detta beslut, och låtsa tro att det måste hafva varit en tvingande nödvändighet, som kunnat öfvervinna mina betänkligheter mot att taga detta steg!» ** — Konungens bref inskärpte hos Armfelt oupphörligt vigten af att Ryssland i Sveriges och Europas ögon

* Till sin hustru hade han ett par dagar förut skrifvit: Soldaterna säga: »alltid måtte vi kunna få det bättre än vi ha det, och dö af hunger skola vi alltid nästa år» — på grund af den totala missväxt, som detta år hotade Finland.

** Samtiden visste att berätta, att konungen i följande ordalag skrifvit till Armfelt om rådets samtycke: »J'avais mes poches remplies de paperasses pour convaincre ces têtes à perruque; je n'en ai fait aucun usage, je n'en eus pas besoin» (Fersen, anf. st. VIII: 25, Heml. Handl. II: 181). Såsom synes af konungens ännu bevarade originalbref till Armfelt, voro dessa utlåtelser uppdiktade. I senare tider har denna dikt, jemte många andra, blifvit ånyo upprepad i Fryxells Bidrag till Sv. Hist. efter 1772, s. 112.

framstäldes såsom den angripande, och han önskade lifligt att någon rysk postering måtte börja »krakel» på gränsen. »Om, då de svenska retirera sig en combattant, så att de ryska passera gränslinien, en enda koja itändes, då äro ju ryssarne aggresseurer och då äro vi det intet; men då är kriget börjadt.» Dock tillägger konungen sin önskan, att första sammanstötningen med ryssarne ej måtte ske genom någon postering af Armfelts regemente, »ty nylänningarne och jag kunna nu anses för detsamma; men det som skall ske, bör ske snart».*

Kejsarinnans fredliga förklaringar vållade emellertid både konungen och hans förtrogne allvarliga bekymmer. »Fru Katharina», skrifver konungen ($^{22}/_{6}$), »vill således icke ha krig, men det skall dock gå derhän; tro mig, man undgår icke sitt öde.» Förevändningen gafs, såsom af historien kändt är, genom den i en försonlig anda hållna not från ryske ministern i Stockholm grefve Razumovski, hvari, enligt konungens eget uttryck, »*lyckligtvis* influtit ett uttryck, som syntes skilja konungens sak från nationens».

Armfelt stälde sig med ifver sin konungs föreskrifter till efterrättelse: han sparade inga förevändningar för att uppreta stämningen mot ryssarne, och det måste medgifvas, att han härvid icke var nogräknad med medlen. Kejsarinnan och de ryska myndigheterna afgåfvo försäkringar om sitt fredliga tänkesätt; bönderna på ryska sidan förbjödos att bära vapen; ryska gränsposteringar indrogos. Förgäfves: alla dessa åtgärder uttyddes såsom listiga försök att insöfva befolkningen i Finland i säkerhet. För att förekomma att den krigiska stämningen i Finland blefve dämpad genom fredliga underrättelser från ryska sidan, föreslog Armfelt konungen att vid gränsen låta hejda alla ryska kurirer. Rykten utspredos, att de finska soldaterna skulle få slåss med tartarer och hedningar. Till och med den rådande penningebristen i arméen begagnades såsom medel att uppreta sinnena mot Ryssland: det föregafs, att det sannolikt vore ryske ministern Razumovski, som plundrat posten med krigskassan; uppgiften troddes, och — »det har gjort godt», säger Armfelt.

* Se Gustaf III:s bref till Armfelt 22 Maj—13 Juni; anf. st. s. 10—20.

Den diktande folkfantasien kom Armfelt sedermera till hjelp för att vidmakthålla den uppretade stämningen. »I Finland äro roliga rykten», skrifver han till konungen från Lappträsk. »Hvita sten har talat och sagt, att svenska gränsen skulle blifva vid Systerbäck; alla råttor från Fredrikshamn hafva gått till Viborg.» * Och i ett bref till sin hustru från samma tid berättar han ytterligare om de »tusen dumma historier, som hafva dels encouragerat, dels retat befolkningen. Bland annat att kejsarinnan har klädt ut 30,000 käringar för att jaga bort dem. De äro så fulla i den tron, så att vid första affär vi få, lär det blifva fysiska visitationer på valplatsen». Bönderna i gränstrakterna väpnade sig med yxor och björnspjut, tiggde gevär i det svenska lägret och begärde endast bröd för att få följa med och slåss mot ryssarna. Rusthållarna vid Nylands dragonregemente lofvade sina ryttare att, om de fölle i kriget, försörja deras hustrur och barn. »Med ett ord, espriten är oförliknelig», säger Armfelt, »men varar ej länge; jag känner mina landsmän ... Om det snart ville smälla, blefve det roligare, ty med våra trupper kan man gå i afgrunden och ut igen. De äro som lejon och brinna af lust».**

Allt syntes sålunda inom den truppstyrka, som stäldes under Armfelts befäl, och bland allmogen på gränsen båda godt för krigets början. Dertill kom soldaternas och befolkningens förtroende för den nyutnämnde öfverbefälhafvaren för den armékorps, som samlades under förevändning af gränsens försvar. Det var G. M. Armfelts farbroder, generalmajoren och landshöfdingen i Nylands och Tavastehus län, baron K. G. Armfelt, en allmänt aktad man. Han bar derjemte det namn, som enligt en samtidas anteckning*** »i Finland ifrån dess farfaders

* Äfven Stedingk berättade i bref till konungen samma folksägen om den gamla gränsstenen. Den skulle ha ropat: »Sveriges gräns, Sveriges gräns! Kejsarinnan skulle deröfver hafva blifvit så förgrymmad, att hon lät sönderkrossa den i tusen bitar, men då ropade i stället hvarje bit: Sveriges gräns!» (Se Beskow, Gustaf III, Afd. III: 396.)

** Armfelts bref till sin hustru $^{15}/_{6}$, $^{20}/_{6}$. Jfr Malmanen, Anjalaförbundet sid. 90.

*** Hemliga Handl. I: 173.

tid varit mest älskadt och vördadt ibland alla öfriga finska slägter; och» tillägger antecknaren, »denna slägten är derjemte den talrikaste». Den 64-årige mannen hade »med gladt mod»*, skrifver hans brorson, »tagit befälet, sägande: 'jag skall då få dö så som jag önskat, sedan jag var åtta år gammal'. Han är fullkomligt säker på att lyckas, och det utomordentliga förtroende, som trupperna hysa för hans person, skall helt säkert komma att uträtta stora ting». — Ett bref från den gamle Armfelt, skrifvet på våren 1788 med anledning af en från konungen gjord förfrågan, hade ingifvit denne en hög tanke om den finske landshöfdingens patriotiska tänkesätt. Armfelt hade deri yttrat, att Finlands nuvarande gräns mot Ryssland icke innebure något skydd, och att en konungs första pligt vore att sörja för sitt lands trygghet och lugn, så väl i militäriskt som politiskt afseende. Under förutsättning att de påräknade bundsförvandterna icke sveke, och att underrättelserna från Ryssland vore sanna, vore, enligt hans åsigt, nu ögonblicket inne att trygga Sveriges sjelfständighet och åter upprätta dess vapenära.** Konungens val af K. G. Armfelt till öfverbefälhafvare i det stundande fälttåget var lätt förklarligt: han var icke van att från Finland höra uttalanden i denna tonart; och den redlige embetsmannens allmänna anseende i Finland kunde ej annat än styrka Gustaf III i tron, att han i honom funnit rätta mannen för främjande af sina syften. Något sidoinflytande från G. M. Armfelts sida, i afsigt att skaffa farbrodern en betydande ställning, behöfver sålunda icke antagas hafva egt rum.

---

* Denna stämning hos den gamle Armfelt synes dock hafva varit öfvergående. Sjelf har K. G. Armfelt yttrat i ett bref till brorsonen, den 12 Aug. 1788: »Jag spådde mig oändlig vedermöda och olycka, när jag balancerade att emottaga det befäl, som K. M:t mig nådigst uppdrog.» (Krigsrättens protokoller s. 297); och redan den 14 Juni hade han i ett bref till konungen (Gust. MSS, vol. 47) uttryckt sin misströstan att gå i land med sitt ansvarsfulla uppdrag, på grund af sin »bräckliga kropp och försvagade själskrafter». Han hade aldrig förr fört sjelfständigt högre befäl och ville gerna ställa sig under en annans ordres, om konungen så ville. G. M. Armfelt har äfven längre fram uppgifvit, att det var genom hans öfvertalningar, som hans farbroder förmåddes att icke undanbedja sig uppdraget, hvilket konungen ifrigt önskade att han skulle mottaga.

** Enligt Armfelts anmärkning till konungens bref den 12 Nov. 1788.

Äfven den yngre Armfelt vann, liksom farbrodern, soldaternas och allmogens tillgifvenhet och förtroende, understödd af namnets stora popularitet och sin egen sällsynta förmåga att hastigt vinna menniskors hjertan. Ännu sjöngs af de finska soldaterna en visa om hans farfars far, Finlands tappre försvarare under »den stora ofreden»: han kallades i soldatvisan »valkia rinda» — hvita bröstet —; och hans afkomling i tredje led ärfde i soldaternas mun, enligt sin egen berättelse, detta namn.*

Men medaljen hade äfven sin frånsida. Med ett nit, som besegrade alla andra betänkligheter, hade Gustaf Armfelt visserligen följt sin konungs bud att uppelda den finska befolkningens stridslust, och med tillfredsställelse hade han inberättat, att hans bemödanden krönts med framgång. Men å andra sidan hade han icke dolt, att förhållandena i andra afseenden voro egnade att ingifva allvarsamma betänkligheter. Redan i sitt första bref till konungen från exercisplatsen Helsinge malm, den 24 Maj, talar han om den allmänna nöden i landet, till följd af de föregående årens missväxt: »Jag vet», säger han, »att E. M:ts ministrar icke kunnat vidtaga några kraftiga anstalter för att förebygga denna olycka; men det har sett ut, som om man ej frågade derefter, och detta folk är känsligt med afseende på dylika åtgöranden ... Vi sakna alla lifsmedel, och landet kan icke skaffa sådana mot allt Perus guld. Från Sverige skulle sådana kunna skaffas: det är så litet som behöfs för en soldat, som är van att lefva i fattigdom.»** Och några dagar senare (27/5) klagar han öfver penningebristen vid utrustningen i Helsingfors: »15,000 rdr äro ett intet, när ingenting är i ordning; man måste köpa åtminstone 1,500 hästar; artilleriet är i ett beklagligt skick; i ränteriet finnes icke ett öre ... Jag säger som Villars», heter det

* Enligt Armfelts bref till sin hustru 8/6. Anledningen till denna benämning var, enligt Armfelts ord, att han plägade hafva uniformsrocken uppknäppt, så att linnet syntes.

** Äfven Stedingk skref i samma anda från Savolax: »la faim ôte au peuple les forces et le courage; il est vagabond, pillard, fainéant et plus Russe que Suédois.» (27/6 1788, Stedingks Memoires I: 93; jfr Malmanen, Anjalaförbundet s. 78.) Armfelts bref till sin hustru innehålla ofta skildringar af nöden i landet.

vidare, »utan att hvarken hafva hans skicklighet eller vara lika girig: det fordras tre saker i krig: pengar, pengar och åter pengar. Om detta land icke vore så oerhördt utarmadt, så vore det ingen fara; men nu kan man icke lemna något åt en lycklig slump eller öfverlemna sig åt lösa förhoppningar, då det är fråga om att vinna seger.» Och på följande sätt redogör han ($^{16}/_{6}$) för ett samtal med sin farbror, generalmajor Armfelt. »Jag talte med honom om att gå anfallsvis tillväga, och han svarade: 'ja! nog böfveln går det bra; men maten, hur skall man få den? Finnen gör ej godt utan full mage'. Vid provianteringarna möta onaturliga svårigheter; de kunna knappast baka och mala för dagliga behof, ty rågen, vi fått, skall torkas först.»

Ännu mera bekymmersam än bristen på proviant, krigskassa och utrustning, var likväl den anda och stämning, som rådde hos befälet för de trupper, hvilkas stridslust Armfelt dömande efter dem som stodo under hans eget befäl, med så mycken tillfredsställelse skildrat. I synnerhet i Helsingfors, på Sveaborg och på den der stationerade flottan var andan allt annat än krigisk. Der var man, enligt Armfelts bref till konungen, i en stämning af oro och feghet, med anledning af krigsfaran, som öfvergick alla föreställningar. Hustrurna öfvergåfvo sina män för att flykta till Sverige. * Särskildt skildrar han befälhafvande generalen grefve Posse såsom »tragi-komisk» genom sin klenmodighet och förskräckelse för det väntade anfallet af ryssarne; och stormiga uppträden synas hafva förefallit mellan honom och den unge öfversten för Nylands regemente, hvilken från dess mötesplats ofta besökte Helsingfors, för att enligt konungens befallning söka väcka den krigiska stämningen. Han ansåg tonen i Helsingfors så dålig, att han förbjöd sina officerare vid regementet att besöka staden.

På följande dramatiska sätt beskrifver Armfelt det be-

satisfaction described

unrest cowardice reason conception

scenes

meetings

---

* Med anledning af Armfelts berättelse härom befalte konungen befälhafvande generalen grefve Posse, att antyda alla dessa damer att lemna fästningen, »afin que, dans le cas que l'ennemi dût venir attaquer Sveaborg, il n'y ait dans cette place des bouches inutiles». Se konungens bref till Posse, anf. af Beskow, anf. st. IV: 48. Se äfven konungens bref till Anckarsvärd $^{3}/_{6}$ 1788, tydligen föranledt af Armfelts rapporter (dersammastädes s. 47).

sök, han gjorde i Helsingfors, omedelbart efter emottagandet af konungens bref af d. 22 Maj 1788, hvari denne underrättat, att han »öfvergått Rubicon» och att kriget vore nära förestående. Samtidigt hade dit ankommit konungens ordres till general Posse med anledning af det stundande kriget.* »Generalen väntade mig», säger Armfelt, »med den största otålighet. Man höll der ett slags krigsråd. Posse grät, svor, talade om att skjuta sig för pannan o. s. v. Anckarsvärd teg länge stilla; slutligen sade han: mitt lif och min heder tillhöra min konung; hvarpå han begaf sig till Sveaborg. Mannerskantz bedyrade, att 60,000 man icke skulle kunna intaga Sveaborg, om man hade tillräckligt med lifsmedel och trupper att servera kanonerna. Piper försäkrade att man led brist på allting; öfverste Essen höll ett långt tal, som visade mod, men var så oredigt, att det icke gjorde någon verkan. Jag ansåg det nödigt att bryta min tystnad, ehuru ung och oerfaren jag var, och jag vände mig till generalen och sade: 'Edert uppförande förvånar mig. Ni har bestämda ordres: de måste lydas noggrant och ofördröjligen. Om ni tror att vi skola blifva slagna af ryssarne — så mycket värre för er! Om det i mitt läger funnes en soldat, som hade denna tanke, så skulle jag köra bort honom. Blifva vi anfallna, så måste vi försvara oss — »par tous les diables»; och vilja vi gå anfallsvis tillväga, så måste vi sätta oss i ordning dertill. Tomma resonnementer tjena till ingenting; feghet skadar vårt eget anseende lika mycket som konungens sak. Jag förklarar er, mina herrar, att det icke finnes någon utväg nog djerf, nog våldsam, att jag drager i betänkande att använda den, om jag ser att man ännu ett ögonblick tvekar om hvad som är att göra. Det regemente, jag kommenderar, lyder mig blindt. Jag kan mista mitt lif, men aldrig skall jag glömma hvad jag är skyldig min konung och min ära.' — Posse tog mig afsides, och ännu häftigare explikationer följde ytterligare; slutligen skildes man, och befallning gafs så väl att sätta artilleriet i stånd som att köpa hästar.»

* Tryckt hos Rein, Kriget i Finland 1788, s. 56 (i Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk, H. 3).

Det anförda uppträdet från krigskonseljen i Helsingfors är betecknande för de tidsförhållanden, som två månader senare buro sin frukt i Anjalaförbundet. Vid öfverläggningarna rörande fälttåget torde Armfelt mer än en gång hafva varit nästan ensam i sin åsigt, att det vore krigarens pligt att, sedan svärdet var draget, lyda de befallningar som gåfvos, vare sig till anfall eller försvar. Ännu en gång återfinna vi, såsom längre fram skall berättas, Armfelt i en krigskonselj under det olyckliga fälttåget 1788, yttrande sig i samma anda. Hans ord förklingade icke ohörda; men sakerna hade redan då tagit en vändning, som han icke lyckades ändra.

Nu förfelade hans energiska uppträdande icke alldeles sin verkan. Det blef mera drift i försvarsanstalterna på Sveaborg; och sedan Armfelts farbroder, generalmajor Armfelt, kort efter krigskonseljen i Helsingfors kommit till tals med grefve Posse, kunde den yngre Armfelt berätta, att denne fått nytt mod, och att man gjorde allt hvad göras kunde för att skaffa förstärkningsmanskap och hästar för artilleriet och trossen, o. s. v. — Troget stod under dessa tider öfverste Anckarsvärd, oaktadt sina betänkligheter mot kriget, på konungens bästa, * och Armfelt prisar i sina bref hans skicklighet, nit och verksamhet. Men äfven Anckarsvärd gjorde det icke med gladt mod; han insåg med oro huru mycket som fattades i utrustningen. Armfelt önskade, att denne utmärkte man hade haft en annan sinnesart under de dåvarande förhållandena. »Jag kan icke förmå honom att blifva en smula *fanfaron* eller litet uppmuntrande», skrifver han, karakteristiskt nog. »Det gamla riddarlifvet visar oss att det kan vara nödvändigt.» **

* I sina bref till konungen på våren 1788 hade Anckarsvärd icke gjort någon hemlighet af sina tvifvelsmål om krigets framgång. I sina rapporter hade han, enligt sina egna ord i ett af dessa bref ($^{29}/_{5}$), sökt förekomma »precipiterade steg, så länge han egde en gnista af hopp, att E. M:ts klokhet skulle kunna afböja ett krig, hvilket jag alltid fruktat och, ju närmare ju mer, fruktar, torde för E. M:t sjelf, för hela dess rike . . . medföra de allra olyckligaste följder» (Gust. MSS., Ups. Bibl. vol. 47). Det oaktadt utvecklade han stor drift i anstalterna för skärgårdsflottans utrustning och nekar i ett följande bref ($^{11}/_{6}$) bestämdt, att »espriten» inom denna korps vore dålig.

** Armfelt till konungen 27—31 Maj 1788.

Armfelt sjelf hade, dels af naturlig böjelse, dels för att lyda sin konungs bud, tvifvelsutan icke låtit någon uraktlåtenhet i sistnämnda afseende komma sig till last. Men å andra sidan borde konungen genom hans bref vara förberedd på att allt icke var som det borde vara i Finland. Dessa underrättelser voro ingalunda välkomna: konung Gustaf såg ej gerna, att hinder mötte för det hastiga utförandet af den plan, som han med sin viljas hela kraft och sin fantasis liflighet omfattat. Oerfaren i krigiska värf och föga danad för att egna uppmärksamhet åt administrationens detaljer, fästade han ringa vigt vid underrättelser af det slag, som ingingo från Armfelt — och äfven från Anckarsvärd — samt mottog dem med otålighetens missmod, såsom uttryck antingen af klenmodighet eller militäriskt pedanteri. För hans rörliga inbillningskraft sväfvade bilder af lysande bragder och krigisk ära: han skulle återställa sitt lands forna storhet och hämnas Rysslands oförrätter; han skulle återupprätta det ottomaniska väldet; hans namn skulle blifva kändt utanför Europas gränser, i Asien och Afrika.* Han gick ombord på sin flotta med operamässig ståt, fyld af dessa vidtsväfvande förhoppningar: bittert fick han, sedan föga mer än en månad förflutit, lära känna deras bedräglighet.

I Gustafs talrika bref till Armfelt från denna tid söker man likväl förgäfves spår af det missnöje, som han erfor af dennes allt för uppriktiga skildringar af tillståndet i Finland. Ett vittnesbörd derom föreligger dock i en anteckning af en person, som stod både Armfelt och konungen mycket nära: det var fröken Magdalena Rudenschöld.

Såsom vi erinra oss, hade hon jemte prinsessan Sofia Albertina under det sista halfåret vistats i Tyskland. De skyndade till Sverige, sedan kriget var afgjordt, och ankommo omedelbart sedan konungen midsommaraftonen 1788 gått till segels med trupperna. Medan flottan för vindstilla låg för ankar i skärgården, gjorde fröken Rudenschöld i prinsessan Sofia Albertinas följe ett afskedsbesök hos konungen. Då anförtrodde han henne, att han var mycket missnöjd med Armfelt på grund af dennes bref från Finland, hvari han

* Se Gustaf III:s bref till Armfelt, anf. st. s. 23.

underrättat om arméens dåliga utrustning och oredan i alla förhållanden. »Konungen älskade», säger fröken Rudenschöld i sina otryckta memoirer, »i sina stora företag icke att uppehålla sig vid allt för minutiösa detaljer, och betraktade baron Armfelts föreställningar såsom hjernspöken och såsom yttringar af hans benägenhet för de lustbarheter, som han nyss med saknad lemnat och till hvilka han längtade att återvända. Jag blef lifligt berörd af det missnöje, som konungen visade mot honom, och gjorde det omöjliga för att rättfärdiga honom, förtviflad öfver att det syntes vara fåfängt. Jag tillskref konungens missnöje general Toll, som då syntes täfla om konungens ynnest med Armfelt, hvars fiende han var .... Jag insåg icke då, i huru hög grad de tilldragelser, som följde på krigets öppnande, skulle gifva Armfelt rätt i sak.»

Armfelt kunde icke drabbas af den anklagelse, som innebars i konungens bekanta ord, då han, ankommen till Finland, fann att allt icke gick efter önskan: »on m'a trompé». Men visserligen var Armfelts förhållande i Finland under den tid, som närmast föregick fälttågets öppnande, ingalunda fritt från klander. Han hade lånat sin medverkan åt ett företag, som han i grunden ogillade, och han hade offrat sin öfvertygelse för sin personliga tillgifvenhet för konungen, kanske äfven för sin ärelystnad. Han hade sin dryga del i utspridandet af de osanna ryktena om det hotande anfallet från Ryssland. Icke ens sin närmaste chef och sin nära frände, generalmajor Armfelt, hade han upplyst, huru dermed egentligen förhöll sig; och i bref till konungen talar han om »den komedi», som han spelat med den gamle mannen, för att uppelda hans stridslust.* Ännu mindre nogräknad hade han varit med andra. Den krigiska stämningen hade blifvit framkallad genom osanna uppgifter: den som bidragit till dessas utspridande, var det äfven på befallning och i afsigten att främja fosterländska planer, delade äfven ansvaret för de motgångar, som följde, då sanningen kom i dagen. De vrängda framställningarna blefvo ett vapen i deras hand,

* Armfelt var orolig att detta bedrägeri i förtid skulle bli uppenbart och bad Anckarsvärd »för all del» ej gifva farbrodern anledning att tvifla på uppgiften att Sverige hotades med anfallskrig. (Se De la Gard. Arch. XV. 203.)

som längre fram, under brinnande krig, sökte sak med konungen, i stället för med hans fiender — ett vapen, fruktansvärdare än landets utblottade belägenhet och bristerna i utrustningen. Dyrt fick konung Gustaf umgälla, att hans statskonst gått dessa slingrande vägar, som tidens politiska moral var allt för benägen att tillstädja.

Olyckorna kunde dock ej annat än fastare tillknyta bandet emellan konungen och dem, som i farans och bekymrens stund förblefvo honom trogna.

* * *

Händelserna under fälttåget i Finland under sommarmånaderna 1788 äro af historien kända och mångenstädes beskrifna.* Samtidigt sattes trupper i rörelse mot ryska gränsen från Savolax och från södra Finland, under det att flottan gjordes redo för att, enligt den af Toll uppgjorda fälttågsplanen, landsätta den svenska hären i Ingermanland vid Oranienbaum, och derifrån, understödd af de båda arméfördelningarna i östra Finland, hvilka skyndsamt borde tåga öfver gränsen, hota Rysslands hufvudstad. Planen var djerf; och i början syntes allt lofva framgång.

Generalmajoren K. G. Armfelt hade den 31 Maj, såsom nämndt är, blifvit utnämnd till befälhafvare öfver de trupper, som voro afsedda för inbrottet öfver gränsen i sydost. Med den i närheten af Helsingfors förlagda arméfördelningen bröt han upp mot gränsen d. 7 Juni. Han inträffade d. 12 Juni i Elimä, der högqvarteret togs tills vidare. Till hans korps hörde äfven G. M. Armfelts regemente, af hvilket likväl 400 man, för att minska svårigheterna vid transport af tross m. m., fördes om bord på arméns flotta. De användes sedermera till förstärkning af garnisonen på Svartholmen vid Lovisa. Den 8

* De senare svenska framställningarna äro: Rein, Kriget i Finland 1788 (i Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, h. 3, 1860); Mankell, Anteckningar rörande finska arméns och Finlands krigshistoria I: 332—371 (1870); Beskow, Gustaf III såsom konung och menniska IV (1867), samt Tigerstedt, G. M. Sprengtporten, i Finsk Tidskrift (1878—82); andra mera kortfattade framställningar att förtiga. — Dorpater-professorn A. Brückner har i flera skrifter, dels på tyska, dels på ryska, och med anlitande af ryska källor, behandlat detta ämne, senast i sin »Katharina II», (Oncken. Allg. Gesch. in Einzeldarstellungen, 70, 71).

Juni afreste G. M. Armfelt mot gränsen från Helsingfors, för att i Lappträsk, beläget två mil från Elimä, närmare kusten, taga befälet öfver fördelningens högra flygel. * Han var der i granskapet af gränsen mot Ryssland, och han och hans trupper brunno af begär att få gå öfver Kymmene elf. Men de ryska fiendtligheterna läto vänta på sig; och man ansåg sig äfven böra afvakta konungens länge bebådade ankomst, innan något afgörande steg togs. Den 23 Juni, midsommaraftonen, samma dag, som konungen gick om bord i Stockholm, detacherades G. M. Armfelt med första bataljonen af Nylands regemente jemte Kymmenegårds sqvadron, 64 man af Elimä jägare och tvenne kanoner till Lilla Aborrfors, omedelbart vid gränsen, på svenska sidan af Kymmene elf. Hans lilla fördelning utgjorde der den svenska härens längst framskjutna förtrupp; och han var beredd att börja operera på egen hand, så fort signal gafs till anfall. »Oerfaren och ung, som jag är», skrifver han till sin hustru midsommardagen 1788 från Lilla Aborrfors, »vill jag undvika att visa mig osäker och söker i stället att vara så mycket mera verksam. Någon känsla af fruktan finnes icke i mitt hjerta — jag har ransakat det; men begäret att visa mig såsom en befälhafvare med duglighet lemnar mig ingen ro.»

Väntan och overksamheten gjorde tiden lång för den unge krigaren under den tid af nära tre veckor — till den 11 Juli — som han måste stanna vid Lilla Aborrfors. Med afund förnam han, att chefen för Savolaxbrigaden, öfverste Hastfehr, redan den 29 brutit in öfver gränsen från Savolax, sedan det bekanta — diktade eller verkliga — anfallet från ryska sidan vid Pumala egt rum den 26 Juni. ** Han syssel-

* Samma dag skref han till konungen: »Man är rätt belåten att se mig resa härifrån; mitt granskap har icke varit angenämt för vissa personer.»

** »Hastfehr slåss i Savolax allt hvad han orkar», skrifver han (8/7), »men här glo vi på hvarandra och säga intet.» Det har uppgifvits, att Hastfehr genom Armfelt fått föreskrifter huru detta låtsade anfall skulle verkställas; och att ett bref från honom i ämnet funnits. (Se Fryxells Bidrag s. 115.) Bland Armfelts papper finnes dock ingen antydan, att han varit medveten om ett dylikt anslag; icke heller gifva hans talrika bref till konungen, hvilka synas vara fullständigt bevarade bland Gustaf III:s papper, något stöd åt detta påstående.

satte sig emellertid med att inhemta underrättelser om förhållandena på ryska sidan och lemnade konungen redogörelser rörande den fiendtliga styrka, som småningom samlades på gränsen. Han berättade, att kosackposteringarna plundrade det land, de voro kallade att försvara, samt att svenska lägret med anledning deraf öfversvämmades af öfverlöpare från gränsbefolkningen i ryska Finland. Skott vexlades mellan posteringarna *; men det dröjde länge med befallningen att bryta in på ryska området. Dröjsmålet tillskref han Tolls och Ruuths förderfliga anstalter, af hvilka han spådde de mest olycksbringande följder. ** För egen del var han besluten att, då det gälde, »payer de ma personne: det är allt som man kan begära af mig. En gång måste man dö: det är då bäst att göra det som en tapper soldat; och är det mitt öde att vegetera längre, så kostar det ingenting att hafva trotsat döden.***

Yttranden, liknande detta sistnämnda, förekomma ofta i Armfelts bref till sin hustru. De voro icke endast »fanfaronnader»: han egde i hög grad krigarens mod och visade vid många till-

* Rörande dessa skottvexlingar visste illviljan berätta, att de bestått deri att några af Armfelts eget folk »om mörkaste natten smögo sig öfver strömmen och derifrån sköto några skott med löst krut på våra, och sedan i hast försvunno». (Heml. Handl. I: 76.)

** Armfelts yttranden om Toll i hans enskilda bref från denna tid synas gifva stöd åt den allmänna föreställningen, att Armfelt haft väsentlig del i det missnöje, som konungen redan i Helsingfors visade mot Toll och hvarom yttranden i hans bref till Armfelt bära vittne. »De kloka, som regera», skref denne till sin hustru redan i början af Juni, »hafva lemnat detta land i ett grufligt tillstånd och, hvad som värre är, försatt armén i obrukbart stånd . . . Kavalleriet är utan furage, artilleriet utan hästar och trosskuskar, alldeles inga anstalter om penningar, men stränga ordres. Går allt väl, tystnar allt klander; går det illa, som man nästan kan se förut, hoppas jag galgen skall löna dessa Achitophels descendenter. Om but'en är att sacrifiera några courageusa personer, så är han vunnen.» (Jfr Malmanen, Anjalaförb. s. 81.) — »Om det misslyckas, skall Sverige gå under eller återföras till sin gamla regeringsform», skrifver han till sin hustru ($^{28}/_{6}$). Han förutsåg, att Tolls inflytande på grund af de svårigheter, som visat sig att få allt i gång, icke skulle blifva långvarigt. »Toll är nu på höjden af sin ära», skrifver han ($^{6}/_{7}$), »och hela verlden ligger för hans fötter. Men M. de Noailles brukar säga: Je suis toujours un proche parent du ministre qui règne; quand il est chassé, il n'est plus un homme de ma connaissance.»

*** A. till sin hustru ($^{8}/_{7}$).

fällen, att äran och bragden för honom gälde mera än lifvet.* Han var fallen för djerfva och vågsamma företag; att sätta sin egen person i säkerhet var det som han minst tänkte på, och detta var ett ständigt föremål för hans kunglige väns bekymmer.** Af personlig tapperhet egde han vida mera än af härförarens lugna beräkning. Oaktadt han, såsom vi sett, icke var utan teoretiskt militäriska studier, hade han dock ingen synnerlig aktning för hvad han kallade »taktiska generaler». Sjelf var han framför allt »le général soldat». Dock egde han stor duglighet och energi i allt som rörde förvaltningen och förstod i hög grad att såsom chef vinna underlydandes förtroende. En samtida har på följande sätt karakteriserat Armfelt såsom krigare: »Med geniets blick för det stora, orienterade han sig snart, likväl alltid under inbrott af ett mod, som kunnat vara tamare.» ***

* * *

Den 2 Juli ankom konungen till Helsingfors, erhöll der underrättelse om tilldragelserna i Savolax, samt att Hastfehr ryckt in på det ryska området. Han ansåg således kriget börjadt; men dröjsmålet med flottans ankomst och de svårigheter med afseende på utrustning och lifsmedel, som han snart erfor, vållade att det dröjde ännu någon tid, innan han ansåg de krigiska rörelserna i södra Finland kunna

* I ett bref från denna tid ($^6/_7$) till generalmajor Armfelt yttrar han: »Vous sentez bien que, dans mon cas, il est naturel de vouloir se distinguer, non seulement comme un jeune homme, qui fait voir quelque courage, mais comme officier qui, quoique abruti par la vie indolente d'une cour, n'a point absolument perdu le peu de connaissances qu'il a voulu s'acquérir, en employant toute sa jeunesse à l'étude du métier». (De la Gard. Arch. XV: 194.)

** Se konungens bref under kriget 1788—90, hvilka nästan alla, så länge Armfelt var i fält, innehålla förmaningar att ej för mycket blottställa sin person. — Vackert och värdigt hade Armfelt under trumhvirflarnes ljud, medan trupperna bröto upp från Lappträsk d. 11 Juni, skrifvit till sin hustru: »Skulle jag glömma dig och mina barn för att med frimodighet gå faran till mötes, så skedde det aldrig. Nej, min vän, jag behöfver ej glömma något: tvärtom, jag kommer ihåg dig, dem, mina skyldigheter mot kung och fäderneslånd och äran. Det må sedan hända hvad ödet förelagt.»

*** Tornerhjelm, i Ridderstads »Gömdt är icke glömdt» V: 1.

företagas. Hans första bref till Armfelt efter ankomsten till Helsingfors (4/7) innehåller derföre förmaningen att tillsvidare förhålla sig stilla och ej bryta in öfver gränsen, innan han fått bestämda ordres. Armfelt, som med anledning häraf lofvade att vara »from som ett lam», besökte konungen i Helsingfors några dagar efter hans ankomst. Kort derefter gjorde konungen en resa till gränsen. Han träffade Armfelt i Lovisa den 10 Juli; och omsider den 11 gaf han den länge efterlängtade befallningen till den svenska förtruppen att gå anfallsvis tillväga. Armfelt skulle »genast gå öfver och intaga passet vid Pyttis samt repoussera fienden på andra sidan Högfors, för att hindra honom att härja och förstöra landet».* Den svenska förtruppens rörelse skulle skyddas från sjösidan genom en eskader af skärgårdsflottan under öfverstelöjtnant Törning, hvilken stod under Armfelts befäl. Samtidigt erhöll generalmajor Armfelt ordres att vid Anjala slå en bro öfver Kymmene elf för att derifrån tåga in på det ryska området.

Samma dag, som konungen utfärdat denna befallning till G. M. Armfelt, satte denne sig i rörelse. En liten fördelning af 30 man öfverrumplade ryska gränsposteringen vid Stora Abborfors; med hufvudstyrkan gick han samma natt vid Strömfors öfver elfven och framryckte den 12 till Pyttis. Den ryska posteringen, till antalet vida underlägsen, flydde utan svärdslag; två officerare och tolf soldater togos till fånga,** men framträngandet till Högfors hindrades för några dagar derigenom att Ryssarne förstört bron vid Kymmene. I det bref till konungen, i hvilket Armfelt meddelade underrättelsen om sitt inryckande på det ryska området, berättade han att befolkningen mottagit svenskarna såsom »skyddsänglar». Endast en prest hade sökt inverka på allmogen i svensk-fiendtlig riktning. Armfelt afsatte honom från sitt embete och lät i kyrkorna uppläsa en kungörelse af innehåll, att de svenska truppernas afsigt icke vore att fara fram som fiender; befolkningens medborgerliga rättigheter skulle skyddas; för de leveranser af matvaror och foder, som lemnades, skulle kontant

* Gustaf III:s bref, anf. st. s. 26.

** Vid Pyttis »conqueterade Armfelt presten och några tullbetjenter», säger Anjalamannen Montgomery hånfullt. (Hist. Handl. I: 335.)

betalning erläggas o. s. v.* Hans första åtgärd var att återställa till en kyrka dess kassakista, hvilken ryska officerare bemäktigat sig och som vid deras flykt fallit i Armfelts händer; och han förklarade sin afsigt — till konungens stora tillfredsställelse — att på allt sätt genom skonsamhet vinna befolkningens tillgifvenhet.** — Till Armfelts förstärkning anlände från hufvudarméen en bataljon af Flemings regemente och en sqvadron Nylands dragoner, så att den svenska förtruppens styrka uppgick till omkring 900 man.

Sedan bron vid Kymmene blifvit färdig, fortsattes natten mellan den 17 och 18 Juli framryckandet till Högfors, hvarest föreföll en skärmytsling, vid hvilken ryssarne i döda och sårade förlorade 17 man, och derifrån till Summa, $^{3}/_{8}$ mil från Fredrikshamn, hvilket skulle blifva det närmaste målet för den svenska arméens anfall. Summa blef för den närmaste tiden Gustaf Armfelts högqvarter.

Samtidigt inträffade utanför Fredrikshamn den svenska eskadern under Törning och borttog det der stationerade ryska vaktskeppet jemte några handelsfartyg. Samma dag, den 18 Juli, tågade äfven svenska hufvudarméen, vid hvilken konungen för tillfället befann sig — han återvände sedan till

---

* Kungörelsen, affattad både på svenska och finska, förvaras i afskrift i Gust. MSS, vol. 47. Den är undertecknad »Gustaf Magnusson Armfelt, friherre till Åminne, konungens öfverstekammarjunkare, generaladjutant, öfverste, riddare af elefanten m. m. och chef för denna avantcorps af arméen».

** (Armfelt till konungen $^{12}/_{7}$, $^{18}/_{7}$; Gustaf III:s bref till A. s. 28.) Oaktadt dessa grundsatser, hvilka Armfelt säkert bemödade sig att följa, förtäljde hans belackare om det »gudlösa grasserande», han tillåtit sig på det af honom besatta området. (Heml. Handl. I: 116). Dock kan nöden längre fram hafva föranledt mindre ömsinta åtgärder. Armfelt skrifver till konungen d. 2 Aug.: »L'armée manque de subsistance. Voilà le premier mal . . . Sortons de nos principes et laissons à un temps plus propice les moyens de les réparer. Låt oss ur detta land indrifva alla kreatur, allt hö, all halm som finnes; fattas penningar, kan man ge betalningssedlar och likasom en beskattning pålägga hvart hemman att leverera vissa qvantum af våra behof. Detta är ledsamt, åtföljdt af mycket inconvénients, men inga svarande mot att låta truppen svälta.» Reträtten från Fredrikshamn följde tre dagar, sedan dessa råd blifvit gifna, och de hunno sålunda icke att i vidsträcktare mån bli följda. Att dagen före reträtten proviant indrefs i fiendens land, torde icke kunna anses innebära att Armfelt öfvergifvit de humanitetsgrundsatser, han i krigets början uppstält.

Helsingfors — under generalmajor Armfelt öfver gränsen vid Anjala. För att skydda sin brorsons långt framskjutna ställning vid Summa — af de missnöjde uppgafs att denne ryckt fram dit emot ordres* — framträngde general Armfelt de närmast följande dagarne öfver Liikala ända till Hussula, en half svensk mil norr om Fredrikshamn. General Armfelt slog der läger den 20 Juli; han hade genom denna ställning afskurit den närmaste kommunikationen mellan de ryska fästningarna Fredrikshamn och Villmanstrand; afståndet från Hussula till Summa var närmaste vägen omkring en svensk mil. — Den 17 Juli hade svenska örlogsflottan mätt sina krafter med den ryska i det berömda slaget vid Hogland, som, ehuru oafgjordt och till sina följder ingalunda fördelaktigt för Sverige, betraktades såsom en seger, hvilken firades med Te Deum. Samtidigt spred sig ryktet att Hastfehrs anfall från Savolax mot Nyslott krönts med framgång.

På alla punkter syntes sålunda ryssarne hafva vikit tillbaka efter knappast nämnvärdt motstånd, och det ansågs att en panisk förskräckelse bemäktigat sig deras sinnen. Armfelt hoppades, enligt bref till sin hustru, att den svenska arméen i September skulle vara i Petersburg.**

Omedelbart efter ankomsten till Summa föreföll den första allvarsamma träffningen mellan Gustaf Armfelts fördelning och den ryska besättningen i Fredrikshamn. »Den utföll till vår heder, säger Armfelt i sin sjelfbiografi.*** Hvarken jag eller den som kommenderade ryssarne kunde berömma oss af några mästerliga dispositioner; god vilja, men ingen erfarenhet var på min sida; officerarnes och truppernas tapperhet samt lyckan gjorde allt.»

Förloppet härvid var i korthet följande. Armfelt, som genom den framgång, som nyss vunnits af den Törningska eskadern, hade styrkts i sitt antagande att besättningen i

---

* Se Montgomerys berättelse, anf. st. s. 337.

** Den 11 Juli. I samma anda yttrar han sig i ett bref till sin farbroder, generalmajor Armfelt $^{13}/_{7}$: »ma célérité est un coup de foudre pour eux et si j'aurais 1000 hommes encore, Fredrikshamn serait à moi demain. (Se De la Gardiska ark. XV: 199).

*** Anf. st. I: 100.

Fredrikshamn vore ytterst fåtalig, var icke främmande för den djerfva tanken, att med sin lilla styrka anfalla fästningen, utan att afvakta ankomsten af den svenska hufvudstyrkan.* Han företog på eftermiddagen den 18 Juli en rekognoscering, åtföljd af åtskilliga officerare, och vågade sig ganska nära de fiendtliga batterierna. Plötsligen hördes trumhvirflar från fästningen, kanonerna började spela, och en afdelning ryska jägare rusade fram från ett bakhåll; en liflig strid uppstod. De svenska officerarne, till hvilkas skydd manskapet från Armfelts läger skyndade fram, lyckades slå sig igenom, dock icke utan manspillan: två tillfångatogos, bland dem en 16-årig baron Armfelt. Den svenske befälhafvaren, som utanpå uniformen bar sitt blåa elefanterband,** var särskildt utsatt för faror i handgemänget: hans lif räddades af hans betjent Fagelin, som dödade tvenne kossacker. — Skottvexlingen tystnade mot skymningen; och Armfelt hade på aftonen begifvit sig på väg till det nära liggande Bredskall för att der, enligt ordres, möta sin farbroder och chef. Då hörde han bakom sig »un feu d'enfer», såsom det heter i hans bref till konungen; han skyndade tillbaka och fann att fienden under nattens mörker, med en styrka af öfver 900 man, sökte öfverrumpla hans läger vid Summa. Angreppet skedde, enligt Armfelts ord, »med mera rage än intelligens»; striden blef häftig och räckte tre timmar, hvarefter ryssarna i dagningen drogo sig tillbaka till fästningen, qvarlemnande på platsen och i de angränsande skogarna åtskilliga döda och sårade.*** Armfelt, som först hann fram till stridsplatsen, sedan striden var i full gång, berömmer mycket den tapperhet, hvarmed Nylands och Flemings bataljoner tillbakaslogo anfallet; bland officerare, som utmärkte

---

* Enligt hans bref till konungen $^{20}/_{7}$.

** Konungen skref vid underrättelsen om träffningen: »au lieu de vous louer, il faut que je vous gronde. C'est à votre cordon bleu que vous devez toute cette aubade. On vous a pris sûrement pour moi ou pour mon frère». — Han bad honom, i vänskapens namn, undvika att utsätta sig för dylika faror. (Gustaf III:s bref, s. 30, 31.)

*** Enligt en uppgift 48 man, enligt en senare (i Armfelts bref till konungen $^{24}/_{7}$) nära 400 man, enligt en tredje (af Ehrenström, i Gust. MSS. vol. 47) 200. Derjemte qvarlemnades åtskilliga vapen och uniformspersedlar.

sig, nämner han i sitt bref till konungen majorerna Bergenstråhle och Gripenwaldt samt kaptenen Tawast. »Hedern af denna affär var officerarnes och truppernas käckhet, och icke min», säger Armfelt i en efterlemnad anteckning.* — På svenska sidan stupade artilleribefälhafvaren, kaptenen Schultz, i hvars ställe hans son, då endast underofficer, genast tog befälet och utmärkte sig, hvarföre han på Armfelts förord befordrades till officer, samt fyra soldater; 2 officerare och 12 man sårades.**

Den oförsigtighet, som Armfelt vid detta tillfälle visat, föranledde emellertid oblida omdömen om hans militära skicklighet. Hans hastiga framryckande öfver gränsen betecknas af den honom obenägne grefve J. G. Oxenstjerna, hvilken följt konungen till Helsingfors, såsom »galenskaper. Det är en obegriplig lycka, att han med hela sin korps ej blifvit alla stunder borttagen; eller bevisar det hos fienden den klokhet att ej låtsa göra något motstånd, för att draga honom i faran och kungen sjelf derefter, som de veta följa Armfelts råd.» Hans stridslust ansågs af samme antecknare, hvilken i icke ringa mån var påverkad af det rådande missnöjet, såsom begär att »förhäfva sig»: »om han kan tjena någon menniska med att skryta, så vet jag ingen, som så nitiskt uppfyller vänskap och pligter». Armfelts räddning från öfverrumplingen vid Summa föranledde följande ironiska anteckning af Oxenstjerna: »Så-

* Ett samtida bref (dat. Lovisa $^{22}/_{7}$, tr. i Heml. Handl. I: 12) ger honom det vitsord, »att han sjelf gjort allt hvad af en anförare kan begäras».

** Rörande sitt intryck af att första gången hafva varit i elden, skrifver Armfelt: »Det är icke för att skryta; men den som säger, att första salfvan är ryslig, borde icke tala i generela termer, ty på mig gjorde den ingen impression». Detta hindrade dock icke, att han fann kulornas hvinande »diablement discordante»; och han hade ett för känsligt sinne för att icke finna sin »métier triste» i de ögonblick, då han hörde de sårades jemmerrop och såg de fallne jordas. »Je suis sûr de mon courage», säger han, »mais peu maître de ma sensibilité». (Armfelt till sin hustru $^{16}/_{7}$, $^{21}/_{7}$, $^{25}/_{7}$.) I bref till prinsessan Sofia Albertina från samma tid (i Eriksbergs arkiv) skrifver Armfelt: »Heureux celui qui, en jouissant d'un avantage remporté sur l'ennemi, peut former son coeur aux cris déchirants de la douleur, au spectacle révoltant que présentent les tourments, la rage et les souffrances, pour ne parler point de ceux qu'un sort plus heureux a anéantis.»

ledes lefver Armfelt ännu, till operans glädje, Tollens förderf och alla pastoraters beskattning».*

Dessa omdömen voro lika orättvisa, som föga välvilliga. Den svenska förtruppen, som man hoppats att genom öfverrumpling fördrifva, hade genom ett tappert försvar lyckats behålla sin fördelaktiga ställning i Fredrikshamns omedelbara grannskap. Den förstärktes kort derpå genom ankomsten af de kanoner, som blifvit qvarlemnade vid Aborrfors, samt genom tvenne bataljoner svenska trupper (af enkedrottningens lifregemente, samt Nerikes och Vermlands regementen), hvilka dels öfverfördes med en eskader af arméens flotta, dels anlände landvägen från Helsingfors. Äfven till hufvudstyrkan vid Hussula ankommo förstärkningar, särskildt af artilleri. Hela armékorpsens styrka uppgick till mellan 4- och 5,000 man, af hvilka den yngre Armfelts fördelning utgjorde nära 1,300.**

Hittills hade allt gått väl vid de svenska arméfördelningar, som ryckt in öfver gränsen, och befälhafvaren för den korps, som vid Summa väntade på befallning att angripa Fredrikshamn, var full af stridslust och hopp. Annorlunda förhöll det sig visserligen vid den fördelning, som från Hussula skulle operera gemensamt med honom; och det var icke utan protester, som general Armfelts korps tågat öfver gränsen. Ännu hade dock missnöjet endast i tysthet gifvit sig tillkänna.

Men bladet vände sig. Nedslående underrättelser ingingo: oförutsedda svårigheter med afseende på truppernas utrustning fördröjde deras uppbrott till krigsskådeplatsen; afdelningar funnos, »som saknade skodon, benkläder och kappor, eller buro sådana, som voro utdömda redan 1786***; oreda och förvirring herskade i allt hvad till utredningsväsendet hörde. Tolls duglighet och energi neutraliserades dels af hans och krigets motståndare, dels af ogynsamma väderleksför-

* »Mitt minne», handskr. i Upsala univ. bibl., s. 88, 129, 145. (Jfr Beskow, anf. st. IV: 180, noten.)

** Enligt förslag öfver dessa truppers styrka i slutet af Juli 1788, i Gust. MSS. vol. 47.

*** Konungens bref till utredningskommissionen $^{12}/_{7}$ 1788 (Registr. i krigsär., Riksark.); Anckarsvärd till Siegroth (Gust. MSS. vol. 47.)

hållanden, bristande tillförsel och penningebrist. Ryktet att Nyslott vore intaget med storm, visade sig vara falskt: det lilla fästet var i stället blockeradt af Hastfehrs brigad. En afdelning af Savolax-trupperna under öfverstelöjtnant Ehrnrooth hade den 22 Juli vid Kärnakoski blifvit anfallen af ryssarne och efter tappert försvar måst draga sig tillbaka. Det befans, att flottans tillstånd efter den förmenta segern vid Hogland var sådant, att den ej kunde utgå af brist på ammunition och utrustning.* — Planerna mot Petersburg måste uppgifvas: i stället skulle hufvudanfallet riktas mot Fredrikshamn af de förenade svenska och finska trupperna. De sistnämnda voro, såsom vi sett, vid Summa och Hussula redan i fästningens omedelbara granskap; de förra, omkring 6,000 man, skulle från Helsingfors och Sveaborg föras dit, sedan de af brist på utrustning länge legat overksamma. En afdelning under generallöjtnant Meijerfelt skulle tåga landvägen; en annan fördes ombord på den förenade svenska och finska skärgårdsflottan. Dessa sistnämnda truppers befälhafvare var den gamle generallöjtnant Siegroth; flottans rörelser leddes af öfverste Anckarsvärd.**

Då omsider i Helsingfors den 23 Juli order gafs till uppbrott mot Fredrikshamn, enligt denna plan, visade det sig hvilken demoraliserande inverkan det långa dröjsmålet haft på sinnena. Officerarne inlemnade i mängd sina afskedsansökningar; man talade öppet om krigets orättmätighet och olaglighet, och man sökte intala soldaterna att vägra att gå

* Dagen efter slaget skref Toll från Helsingfors till konungen, att hertig Karl ernade nedlägga befälet öfver flottan, och att lusten att mäta sina krafter med ryska flottan förgått, sedan man af de vid Hogland tagna priserna öfvertygat sig om dess öfverlägsenhet i utrustning. (Gust. MSS., vol. 19.)

** I det sammanträde med rikets råd d. 2 Sept. 1788, hvari konungen straxt efter sin återkomst till Stockholm redogjorde för händelserna i Finland, uppgaf han, att anledningen till att svenska och finska trupperna förlades i olika läger, varit hans omsorg att »dymedelst mota smittan af orolighets-, ledsnads- och missnöjes-andan», hvilken konungen genast efter sin ankomst märkt hos de finska trupperna. (Heml. protokoll i rådet 2/9 1788, Riksark.) — Enligt ett af Toll undertecknadt förslag, dat. 15/7 1788, utgjorde den svenska styrkan ombord på flottan vid Helsingfors, inberäknadt sjötrupperna, 11,482 man. Dertill kom landtarméen i läger med 7,506 man. (Gust. MSS., vol. 47.)

fram. — Med bekymmer såg konung Gustaf, som den 24 Juli, sedan order blifvit gifna om uppbrottet från Helsingfors, begaf sig mot gränsen och tog sitt högqvarter i Hussula, framtiden till mötes.

Lika litet i Hussula, som i Helsingfors, kunde konung Gustaf vänta att mötas af tillfredsstälda ansigten. Samma anda rådde, såsom nämndt är, inom den del af finska arméen, som, ehuru redan inne på det fiendtliga området, ej fått mäta sina krafter med fienden. För några inflytelserika män inom finska håren — om också ingalunda för flertalet — hägrade derjemte hoppet att genom begagnandet af denna stämning åvägabringa Finlands lösslitande från Sverige. General Armfelt hade i sina bref till konungen tidigt börjat klaga öfver bristen på lifsmedel; redan dagen efter sin ankomst till Hussula hade han begärt sitt afsked, på grund af bruten helsa. Endast genom ett hastigt intagande af Fredrikshamn med dess magasiner, kunde trupperna uthärda, »ty landet är alldeles tomt» hade han skrifvit den 21 Juli; och tvenne dagar senare hade han på det ifrigaste förnyat sin anhållan, att anfallet från sjösidan på Fredrikshamn måtte ske med det allra snaraste, »då en vigoureux eld i några timmar bör bringa den fästningen i E. M:ts våld, genom dagtingan eller storm». Om man icke snart finge Fredrikshamns magasiner i sitt våld, vore all »subsistance omöjlig» och »ingen annan ressurs än en skamlig reträtt, som betoge soldaten och hela nationen allt mod och hopp, hvarigenom allt vore förloradt, hvilket jag önskar aldrig öfverlefva». *

Äfven Gustaf Armfelt, efter ankomsten till Summa så segerviss och full af förhoppningar, började nu ana hvart det skulle bära. Inom sin egen korps uppehöll han den krigiska anda, som från början besjälat dem som blifvit stälda under hans befäl; och de nästan dagliga skärmytslingar, som föreföllo vid Summa, medan den öfriga arméen höll på att samlas, bidrogo till dess upprätthållande. Men äfven till honom trängde ryktet om missnöjet så väl i den svenska som finska hären

* K. G. Armfelts bref till Gustaf III $^{14}/_{7}$—$^{23}/_{7}$ 1788 (Gust. MSS., vol. 47).

och om de politiska öfverläggningar om krigets laglighet, hvilka sysselsatte befälets sinnen, i stället för afhjelpandet af bristerna vid utrustningen. Om dessa sistnämnda hade han sjelf öfvertygat sig; och vi hafva sett att han, med rätt eller orätt, gjorde sin gamle motståndare Toll ansvarig derför.

Målande för Armfelts stämning äro de bref, som han under dessa dagar skref dels till sin hustru, dels till konungen.

»Nu är man på väg», skrifver han till den förstnämnda från Summa d. 28 Juli, »att mista lif, egodelar och medborgerligt anseende. Nu börjar man osa luntan. Sedan Toll mot alla menniskors råd intalat konungen att gå hit med denna s. k. armé, sedan han gjort så många rodomontader för att bevisa, att allt var i den bästa ordning och ingenting fattades, sedan han kastat åtlöje, för att ej säga vanheder, öfver klokt folk och gamla militärer, som satte sig deremot eller gjorde svårigheter, sedan han skickat mig öfver gränsen och här lemnat mig utan undsättning under åtta dagar, — sedan han gjort allt detta, säger han till konungen, att han misstagit sig i sina beräkningar, att oförutsedda olyckor bragt allt i oordning och gjort freden nödvändig, samt att vi tillfölje af brist på lifsmedel och ammunition ginge vår fullständiga undergång till mötes. Konungen är såsom träffad af ett åskslag och tillintetgjord, nedslagenhet har fattat truppen och officerarne. Vi kunna icke göra fred, och vi se ingen utväg att nå detta mål, utan vänta det ögonblick, då man faller öfver oss för att krossa oss — eller då en qvarlefva af mod åtminstone odödliggör oss genom att stupa. *Detta* (sistnämnda) är mitt sätt att se saken, som jag ingifvit mina trupper för att visa verlden och våra efterkommande, att min tacksamhet har öfvervägt alla andra hänsyn.»

Några dagar senare — det var den 1 Augusti — skref han till sin hustru, att »utsigterna att med ära sluta detta krig vore nästan förtviflade». Dock misströstade han icke alldeles om att allt ännu kunde lyckas, »i anseende till de superba trupper vi hafva — n. b. om ej svenska regementena rebellera, som det tros. De trupper, jag kommenderar, skola nog gå fram; det har ingen fara. Men general Siegroths division är

snarare lik en riksdag än en armé.* Gubben är sämre landtmarskalk än salig Rudbecken, och Fabian Wrede, Klingspor m. fl. hafva ingen röst».

Armfelt insåg dock, att det framför allt gälde att hindra att konungen, som nu befann sig midt i den missnöjda finska arméen vid Hussula, läte påverka sig af den der rådande stämningen. Konungens bref till Armfelt under de sista dagarne i Juli hade burit vittne om hans djupt nedslagna stämning. Han önskade fred; han förklarade visserligen att till dess denna kunde vinnas, borde man vara fast som »hälleberget»; men i samma ögonblick utropade han, citerande den franske skaldens ord:

Heureux qui, content de son humble fortune,
loin de l'éclat où je suis attaché,
vit dans l'état obscur où le ciel l'a placé! **

För att upprätta konungens sjunkande mod, skref Armfelt från Summa den 1 Augusti ett bref, hvilket icke saknar sin märkvärdighet. Han erinrade om vigten att föra det påbegynta företaget till slut. »Sexton års ärofull regering», säger han, »skola icke kunna uppväga ett ögonblicks svaghet. Det sätt, hvarpå E. M:t slutar detta krig, skall afgöra det öde, som väntar Eder son och Edert rike, samt bestämma det namn i historien, som E. M:t alltid synts så angelägen att bevara. Förlåt mig, min älskade herre, om den lifliga känslan af min tillgifvenhet förleder mig att öfverskrida tillbörlighetens gränser! Verlden bör icke få veta, att Ni är förrådd, att man intalat Eder, att allt var färdigt och i fullständigaste ordning — något som E. M:t trott så säkert, att E. M:t försäkrat äfven mig derom — och att detta vidt utseende och storsinta företag i hela sin vidd varit bygdt på förutsättningen om en grundval, som saknades ... Den ton, som herskar bland officerarna och hos soldaterna vid somliga regementen, är ledsam, men fruktan för ett värre öde kan endast hjelpa mot denna smitta; och hvem vill ej hellre slåss som en tapper svensk än gifva sig till rysk fånge? En stor del af öfverstarna skola vara missnöjda; men

* I en efterlemnad anteckning skrifver han om andan inom befälet: »Personne ne voulait plus combattre, mais tous croyaient imiter les Fox et les Sheridan, voulant censurer et corriger les abus d'autorité et conquérir la liberté».

** Konungens bref $^{31}/_{7}$ 1788, anf. st. s. 34.

hvarken vet jag hvilka, eller orsaken. Dessa particulariteter äro af ingen betydenhet för E. M:t, som är van att vinna menniskor .... Jag vet att E. M:t i djupet af sitt hjerta längtar efter freden; men jag skulle önska, att munnen aldrig yppade denna hemlighet. Det enda sättet att draga oss ur denna klämma, är att verlden aldrig får känna vår belägenhet.»

Man kan tvifla på att de råd, som här gåfvos, kunnat ändra sakernas gång, men knappast på det ridderliga sinne, hvaraf de förestafvats midt under egna frätande bekymmer. Armfelts bref bildar en slående motsats till de råd, som samma dag — det var den minnesvärda 1 Augusti 1788 — gåfvos konungen i Hussula.

Under de sista dagarne af Juli hade de svenska trupper, som gått landvägen under Meijerfelt, anländt till Forsby, 9 mil från Fredrikshamn, der de stannade tills vidare; skärgårdsflottan med landstigningstrupperna under Siegroth hade den 29 Juli hunnit fram till en ö utanför Fredrikshamn, benämnd Lilla Svärtan. Siegroth och Anckarsvärd begåfvo sig genast i land vid Summa och derifrån till Hussula, för att öfverlägga med konungen om anfallsplanen mot Fredrikshamn. Den krigskonselj, hvari dess närmare detaljer bestämdes, hölls i Summa hos Armfelt. »General Siegroth», säger han,* »skulle göra en descente emellan Viborg och Fredrikshamn, och H. M:t från Hussula, samt jag i och med detsamma från Summa rycka fram för att bemäktiga oss de utanverk, som voro nyligen anlagda och temligen illa sins emellan soutenerade.» Planen tillstyrktes af Anckarsvärd; och ingen tviflade att den skulle lyckas. — Ihållande motvind fördröjde emellertid Siegroths landstigning ända till den 3 Augusti; och under tiden hade missnöjet i konungens läger vid Hussula utbrutit i formligt myteri.

På morgonen d. 1 Augusti hade soldaterna i Åbo läns och Björneborgs regementen börjat slå ner sina tält, utan direkt utgifna ordres, men, enligt hvad sedermera utreddes, på grund af befälets uppviglingar, och beredde sig att marschera tillbaka till Anjala. Dessa båda regementens chefer, öfverstarne Hästesko

* Armfelts sjelfbiografi anf. st. s. 101.

och v. Otter, hade dagen förut infunnit sig hos konungen och yrkat, att han, i anseende till bristen på lifsmedel och det hos soldaterna rådande missnöjet, måtte anbefalla reträtt. Konungen, som den 1 Augusti fick en underrättelse att Siegroth landstigit — den visade sig sedermera oriktig —,* beslöt, möjligen stålsatt genom Armfels nyss anförda bref, att genast anfalla; och de båda nämnda officerarne voro äfven af den tanken, att landstigningstrupperna ej borde lemnas i sticket. Han ville dock dessförinnan, med anledning af de framställningar, som blifvit gjorda af de båda missnöjda öfverstarne, sjelf förvissa sig om soldaternas stämning. Han red fram för de uppstälda regementenas front och höll ett kort tal, hvari han frågade, om de ville »följa honom i lif och död och strida under hans banér»; — och de svuro »att ej öfvergifva honom, så länge han förde sitt svärd mot fienden». ** Befälets hotelser och öfvertalningar hade sålunda icke lyckats förvilla manskapets sinnen. Men de tilldragelser, som följde, visade nogsamt, hvilken anda som rådde inom denna armés befäl.

Landstigningsarméen afhördes emellertid ej; och den anfallsrörelse, som med Hussula-trupperna företogs mot Fredrikshamn natten mellan 1 och 2 Augusti, blef utan all verkan.

När omsider de Siegrothska truppernas landstigning skedde den 3 Augusti på morgonen vid Braxby sydost om Fredrikshamn, ryckte Armfelt, som i Summa med otålighet förbidat händelsernas utgång, medan man i Hussula sökt höja upprorsfanan, genast ut med sin korps för att, enligt den uppgjorda planen, från vester anfalla Fredrikshamn samtidigt med Hussula-arméens anfall från nordvest. Men denna sistnämnda förblef orörlig. Den officer, öfverstelöjtnant Rosenstein, som general Siegroth afsändt till konungen med underrättelse om

---

* Det uppgifves att denna falska nyhet kommit från Armfelt. (Se Montgomerys berättelse, anf. st. s. 341.) Detta motsäges af konungens bref till Armfelt den 1 Augusti, hvaraf synes, att det i stället var konungen, som skyndade att meddela Armfelt, att Siegroth såsom en »deus ex machina» uppträdt i rätta ögonblicket för att sätta i gång de finska trupperna — »qui avaient le diable au corps». (Gustaf III:s bref, s. 34.)

** Se Heml. Handl. I: 205, hvarest talet finnes tryckt, och Tigerstedt anf. st. Finsk Tidskrift VI: 102 och följ.

sin landstigning, återvände med nya ordres till Siegroth, att om han icke vore säker att den natten intaga Fredrikshamn, skulle han genast åter inskeppa sig, »ty arméen hade endast proviant för följande dagen». Siegroth såg, såsom naturligt var, i dessa ordres signal till återtåg och inskeppade sig efter någon skärmytsling ånyo; Anckarsvärd, som, enligt sina egna ord, ej begrep någon anledning att anbefalla reträtten, gjorde på eget bevåg med sina kanonslupar ett låtsadt anfall mot fästningen, hvilket blef anledning att derifrån i förskräckelsen gafs befallning om förstadens uppbrännande.* Befallningen till Siegroth meddelades äfven åt Armfelt, och medförde nödvändigheten för honom att draga sig tillbaka till sitt läger. Hans reträtt var icke utan fara, tillfölje af brist på hästar för transport af kanonerna. Han återkom dock till lägret utan stor förlust, men med förtviflan i hjertat. Vi låna hans egna ord för skildringen af de följande tilldragelserna.

»I mitt läger», säger han, »voro redan före mig utskickade från Hussula-arméen, som skulle förvilla hufvudet på mina officerare: de sade att vi voro tagna i ryggen af 12,000 man ryssar, som marscherade från Villmanstrand; att 20,000 kommo från Petersburg, och att fred tillböds, och med stora fördelar, så snart vi vore inom vår gräns. Jag hade i mina händer allt hvad som behöfdes för att bevisa motsatsen; ty ordres till kommendanten i Fredrikshamn voro gifna att kapitulera, så snart han såg oss göra allvar, och med allt hvad han kunde af trupper, kanoner och ammunition begifva sig till Viborg. Dessa ordres voro så nära att blifva exequerade, så att, om man ej från Hussula underrättat kommendanten, hade han lemnat sin fästning och tändt eld på staden (hvar-

* Enligt Anckarsvärds försvarsskrift till konungen, dat. Drottningholm den 8 April 1789 (Gust. MSS. Vol. 47). Förstadens uppbrännande tjenade i en officiel berättelse (befintlig dersammastädes, skrifven med J. A. Ehrenströms hand) såsom förevändning för återtåget. Det heter der: »Då kommendanten i Fredrikshamn lät sätta eld på förstaden under fästningen, der magasinerna, det hufvudsakliga föremålet af denna expedition, befunnos, var general Siegroth föranlåten att draga sig tillbaka». Konungens återtåg följande dagen beskrifves i följande »förblommerade» ord: »Konungens armé gjorde en rörelse, hvarigenom dess venstra flygel kastade sig på Liikala och den högra på Högfors. Brist på furage gjorde denna rörelse nödvändig».

med början redan var gjord) natten efter, sedan general Siegroth dragit sig tillbaka på skärgårds-flottan. Så snart jag var återkommen på min post vid Summa och ungefär fått en idé om hvad som förefallit vid Hussula, begaf jag mig dit. Min ankomst behagade ej vederbörande, och jag dolde ej heller mitt tänkesätt. Skulle man tro, att förvirringen och modlösheten var så stor, att jag omkring konungen ej fann en enda af dem som verkligen voro honom tillgifna, hvilken ej talte om reträtt, fred, förestående olyckor m. m.? Jag fruktar ej besvärja denna assertion, i fall någon vore, som, utan att rodna, skulle vilja neka sanningen deraf. Följderna komma ännu mer att bestyrka den. För att ej hafva air af en smilare, som vill göra sig till, begärde jag att H. M. genast ville sammankalla en krigs-konselj. Detta skedde. Jag framdrog då alla skäl och bevis, jag hade, för att vederlägga dem, som ej allenast funno farligt att attackera Fredrikshamn, utan äfven låtsade frukta eller verkligen fruktade att blifva tagna i ryggen. Mot sanningen blifva alltid fegheten och förräderiet stumma, och man tycktes komma öfverens, att ännu göra ett försök med mera enighet och ordning än det föregående. Jag begärde att tiden skulle determineras, orderna skrifvas m. m., och sedan jag trodde mig vara väl säker om att se allt verkställas, återvände jag till mitt läger, som Hussula-arméens utskickade till en liten del hunnit smitta.* — Hvem skulle kunna tro att, tolf timmar efter ett så solennelt beslut, jag skulle få en billet från konungen, i hvilken han med den lifligaste sorg och förtviflan berättar mig, att han är nödsakad retirera till Högfors! Mitt svar härpå var mitt afskedsmemorial; men denna lilla häftighet å min sida blef förvandlad i ett lifligt beslut att uppoffra mig, då H. M:t sjelf kom till

* I en annan anteckning berättar Armfelt om denna krigskonselj: »Jag fann ifrån den första generalen till den minsta adjutanten ingen, som ej skrek på reträtt till Högfors. H. M:t ville det ej. Det föregafs att proviant felades: jag åtog mig att anskaffa den för flera dygn. Alla tystnade och det blef beslutadt att, så länge den räckte, skulle vi stå qvar. Samma natt afsände jag provianten, som blef indrifven i fiendens land. Dagen derpå hördes en kanonad från eskadern: det var för att betäcka general Siegroths reträtt, som kanonsluparna besköto Fredrikshamn. Förstaden utanför blef påtänd af ryssarna sjelfva, som förmodligen ej antändt sina magasiner m. m., om de tänkt blifva qvar.»

mig och så godt som med tårar i ögonen berättade förloppet af allt som händt, sedan jag var borta från Hússula. Är det en tröst att i olyckan utgjuta sitt hjerta i en väns sköte, så var det, som konungen sjelf både muntligen och skriftligen sade mig, den enda lyckliga moment han på länge haft.» *

Bittert kände den unge krigaren icke blott att hans drömmar om framgång så blifvit svikna, utan ock den vanära, som detta återtåg skulle kasta öfver hela arméen och den fara, det kunde medföra för rikets sjelfbestånd.** »Store Gud»! utropar han i en biljett till konungen, »hvarför eger jag icke det anseende och den förmåga, som behöfves för att rycka med mig de svaga och misströstande! Kanske skulle det aldrig vara mig så nödvändigt, som i detta ögonblick!» På samma gång uttalar han sin oro för konungens personliga säkerhet och omtalar, att han, då han lemnat konungen i Hussula, hade haft att utstå »une attaque violente» af Hussula-arméens officerare, som sökt öfvertyga honom att ingen framgång vore att vänta, och försäkrat att soldaterna komme att nedlägga sina vapen. Hans farbroder, hvilken han ännu hoppades hafva på sin sida, hade deltagit i dessa föreställningar om reträttens nödvändighet.***

Redan den 4 Augusti vidtogos förberedelser till återtåget

* Armfelts sjelfbiografi, anf. st. s. 102—105. Jfr Tigerstedt, G. M. Sprengtporten, Finsk tidskrift VI: 104 o. f. samt Gustaf III:s bref s. 35.

** I ett bref till sin hustru, skrifvet omedelbart sedan återtåget blifvit anbefaldt, har han på följande ohejdade sätt gifvit luft åt sin grämelse. »Raseriet och förtviflan hafva bemäktigat sig min själ, så att min helsa lider deraf. Tolls oförsvarliga beteende att lemna oss utblottade på allt, sedan han fört oss hit, våra generalers feghet, och slutligen truppernas myteri, tvinga oss att göra en skamlig reträtt, sedan vi öfverallt haft framgång — d. v. s. den korps som jag kommenderar . . . Nu drager kungens armé sig tillbaka högst förtjust, min gråter och är ursinnig; jag sjelf är tillintetgjord af sorg, och förutser all den olycka, som skall drabba oss, derföre att fredsutsigter endast kunde byggas på den höga tanken om vårt krigiska lynne. Jag förbannar det ögonblick, då jag valde krigarens yrke . . . Jag önskar att få stupa, för att icke öfverlefva den stund, då riket går under och konungen på samma gång faller offer för sitt förtroende. Du och mina barn skola derpå ingenting förlora. Då jag faller med värjan i hand, skall jag derigenom för eder anropa mina medborgares medlidande, och kanske äfven väcka till lif ädlare känslor hos dem.»

*** Odat. biljett, skrifven natten mellan 3 och 4 Aug. i Summa.

från Hussula. Konungen anlände den 5 på eftermiddagen till Summa, der han träffade sin nedslagne vän, till hvilken han samma dags förmiddag afsändt ett bref, som är målande för bådas stämning. Han ger deri luft åt sin djupa bedröfvelse, men förmanar Armfelt att lägga band på sin ifver: »kom ihåg, att man med ståndaktighet måste bära motgången ... Såsom min och statens vän, kan ni icke annat än med smärta deltaga i vårt öde; men såsom enskild person bör ni känna den tillfredsställelsen, att ni varit den ende af hela landtarméen, som haft någon framgång, behållit sin ställning och gjort fienden skada.» * — Konungen var, enligt en anteckning af Armfelt, vid detta sammanträffande i Summa »obeskrifligt nedslagen»; han anade att något förräderi vore å färde, men var i det längsta benägen att lita på sina officerares större erfarenhet och insigter, och anse de föregående dagarnes tilldragelser såsom oundvikliga följder af sakernas utveckling.

Konungen fortsatte från Summa marschen till Högfors och Kymmenegård, der han stannade tills vidare. Armfelt fick befallning att betäcka återtåget, och han gjorde det med heder. Från Fredrikshamn utsändes, så snart reträtten var början, kossacker och jägare, som underhöllo en beständig eld mot den tillbakatågande Armfeltska korpsen, ända till Tavastilla, halfvägs mellan Summa och Högfors, hvarest Armfelt, enligt sin egen berättelse, »låtit inrätta en badstuga vid vägen och maskera några kanoner, som med drufhagel togo fienden i flanken och deconcerterade dem, så att de vände om tillbaka». Den Armfeltska korpsen och de trupper, som åtföljt konungen till Högfors ** och Kymmenegård, ställdes nu under generallöjtnant Platens befäl. Den öfriga delen af

* Gustaf III:s bref, sid. 35.

** »I Högfors var ställningen bedröflig», berättar Armfelt, »vid min ankomst; allt artilleriet och bagaget stod i den höga backen vid sågen, trosshästarne lössläppta, trosskarlarne borta; de trupper, som voro ankomna, förlagda efter behag rundtomkring i byarne, utan fältvakter — icke en gång bagage-vakter. Från denna dvala bjöd jag till att draga vederbörande; och sedan jag gjort en tjenst, som icke hörde mig till, blef både läger uppslaget, trossen förd på sina ställen, artilleriet till sin park och fältvakter utsatta. Detta senare tycktes vara så mycket nödigare, som H. M. låg i Kymmenegård.»

Hussula-hären drog sig norr ut till Liikala samt derifrån till Anjala; den tillernade landstignings-arméen under Siegroth landsattes till en mindre del vid Högfors samt förlades sedermera i skilda afdelningar vid Finlands södra kust. Generalmajor Armfelt inlemnade sin afskedsansökan och förblef tjenstförrättande befälhafvare för sin fördelning, endast till dess den nyutnämnde chefen, generallöjtnant Meijerfelt, hunnit anlända till Anjala.

Konungens stämning under dessa dagar synes hafva vexlat mellan djup nedslagenhet och förhoppningar att ännu med vapen i hand rädda åtminstone äran, eller ock att kunna öppna fredsunderhandlingar. Samma dag som han lemnade Hussula, uttalade han, i det nyss anförda brefvet till Armfelt, den djerfva förhoppningen att kunna flytta krigsteatern ända fram till Villmanstrand och der erbjuda den ryska hären under general Michelson en drabbning.* »Blifva vi slagna, återstår åtminstone vårt anseende för tapperhet, och efter en vunnen seger kan jag åtminstone med heder föreslå freden och utan blygsel visa mig i Stockholm.» Men följande dagen — han var då vid Högfors — öfversände han till Armfelt ett utkast till ett bref till ryske befälhafvaren i Fredrikshamn, brigadieren Labanoff, hvilket skulle afsändas i Armfelts namn och hvari, under förevändning af en öfverenskommelse om utvexling af fångar, gjordes antydningar om önskvärdheten af fredens återställande.** Konungen hoppades, enligt sina ord i den biljett, som ledsagade detta utkast, att detta skulle blifva uppslaget till en underhandling, som kunde leda till fred.

Armfelt fullgjorde uppdraget, men erhöll intet svar på sitt bref.*** Kejsarinnan hoppades mera af den för hennes

---

* Se Gustaf III:s bref s. 35. Ett utdrag ur detta bref hade af Armfelt varit meddeladt den bekante franske diplomaten grefve Ségur och finnes tryckt i Memoires du c:te de Ségur III: 387, 388.

** Gust. III:s bref, s. 35, 36 noten. Se Tigerstedt, Sprengtporten, Finsk Tidskrift Bd. VI: 105.

*** Konungens önskan att inleda fredsunderhandlingar och sakernas förtviflade läge kunna hafva föranledt de yttranden af Armfelt till Anckarsvärd (den 7 Aug.) om nödvändigheten af att skaffa fred, hvilka omförmälas i Schinkel-Bergmans Minnen, II: 25, och som på annat håll anförts såsom stöd för den orimliga sagan, att de finska officerarnes derpå följande underhandlingar

afsigter gunstiga stämningen hos det upproriska armébefälet än af en underhandling med den förrådde konungen. Hennes glädje öfver den svenska härens oförmodade återtåg var stor; i konung Gustafs motgång såg hon »Guds finger»; och med afseende på den ifrågasatta underhandlingen skref hon till sin gunstling Potemkin: »det är svårt att ingå i några bestämda underhandlingar med löftesbrytaren; men när Finland affaller från honom, och svenskarne församla sig till riksdag, då kan man klippa vingarne på den irrande riddaren, så att han framdeles flyger lägre.»* Hon byggde sålunda sitt hopp på Sveriges inre oenighet. Erfarenheten hade lärt Rysslands statskonst att deri se sin mäktigaste bundsförvandt; och redan innan kriget utbrutit, hade kejsarinnan gifvit sitt sändebud i Stockholm instruktioner i denna riktning. Han hade nu, ehuru motsträfvigt, lemnat Sverige; men kejsarinnan hoppades dock, såsom af hennes ord synes, att hennes intressen utan hans bemedling skulle tillgodoses.

Efter återtåget till Högfors förblef Armfelt i konungens

med kejsarinnan i hemlighet varit tillstälda af konungen genom Armfelt. (Se Crusenstolpe, Carl XIII och Hedvig Charlotta s. 114.) Tydligare kan denna icke vederläggas än genom Armfelts egna ord i ett odateradt bref till konungen från Aug. 1788: »Les personnes qui se croient fins, sont ici dans la persuasion que la confédération est votre ouvrage, et on croit même que l'Impératrice en est persuadée, au point de ne pas vouloir répondre aux propositions de ces messieurs». Om också Armfelt under dessa villrådighetens tider kan hafva fällt något ord om önskvärdheten att någon i arméens namn begärde fred af kejsarinnan — hvilket dock icke är bevisadt —, så vittna alla hans bref och anteckningar från denna tid, att han med lika stor bestörtning och grämelse som konungen erfor underrättelsen om de följande tilldragelserna i Liikala och Anjala. — De biljetter under Juni och Juli månader från G. Armfelt till hans farbroder, som äro tryckta i De la Gard. Arch. XV: 189, o. f., visa äfven att han ingalunda var medveten om de hemliga stämplingarne i dennes armé.

* Anf. af Tigerstedt, Finsk Tidskrift, VI: 371, 2 (jfr V: 471). Dock gaf Armfelts bref anledning till öfverläggningar inom ryska regeringen; men denna fann, att fredsunderhandlingar med konungen skulle kunna hafva den menliga följden »att hålla tillbaka danskarna och kanske äfven de inre oroligheterna». I Chrapowitskis dagbok, hvarest detta yttrande förekommer (för den $\frac{29 \text{ Juli}}{9 \text{ Aug.}}$), finnes för $\frac{30 \text{ Juli}}{10 \text{ Aug.}}$ antecknadt: »ännu ett bref har ankommit från Armfelt till Güntzell angående benägenhet för fred och att han tager denna sak på sig». Armfelts och Gustaf III:s papper lemna ingen bekräftelse på denna uppgift, hvilken möjligen kan gälla den äldre Armfelt. (Chrapowitskis Dagbok, öfvers. af C. Silfverstolpe s. 19, 20.)

omedelbara grannskap, och deras brefvexling, som under de närmast föregående månaderna så lifligt afhandlat krigets tilldragelser, utbyttes mot de förtroliga samtal, under hvilka konungen utgöt sina bekymmer i vänskapens sköte. Armfelt var af hans omgifning den som stod honom närmast; på hans trohet kunde konungen med visshet räkna. Den sattes äfven på prof; och det sätt hvarpå man härvid gick till väga, är ett upplysande exempel, huru man från rysk sida fortfarande litade på det korruptionssystem, som, utbildadt under frihetstiden, hos Sveriges offentliga män så länge gällt mera än fosterlandets sjelfständighet och ära.

Genom en bonde från Fredrikshamn lemnades den 7 Augusti till Armfelt ett bref, innehållande en vexel på 20,000 rdr specie. I brefvet nämndes ingenting om vexeln, men innehållet förklarade afsigten med dess öfverlemnande. Det gick nämligen ut på att öfvertala Armfelt, att ingå en öfverenskommelse med de ryska befälhafvarne, för att »med gemensam öfverläggning söka styra krigslyckan till den sidan som är freden närmast»; samt försäkrade om »den djupaste tystlåtenhet och, i händelse af upptäckt, om den mäktigaste protektion af den monarkinna, som så utmärkt visat svenska nationen sin ynnest.» I en lång politisk inledning yttrades bland annat: »Den som olyckligtvis rådt till kriget har, jemte det han gjort det våldsammaste inbrott på svenska nationens ömmaste rättighet, äfven söndrat bandet konungen och nationen emellan; och patrioten, som sätter kärleken till fosterlandet främst, finner ingen förbindelse till lydnad i lagbrott, hvilket utom det brottsliga äfven medförer det olyckliga fäderneslandets undergång.» Öfvertygad, att Armfelt icke tillrådt kriget, vädjar brefskrifvaren till hans bekanta patriotiska nit. Svar begärdes, ställdt till »En Välment Finne», inlagdt i en lärftspåse vid foten af tredje verststolpen från Fredrikshamn.

Det var icke den första och blef icke heller den sista gången, som ryskt guld lagts i vågskålen, då det gällt krig eller fred mellan de båda grannrikena. Men Gustaf Armfelt var icke den man, som ville »styra krigslyckan» efter öfverenskommelse med den fiende, mot hvilken han dragit svärdet;

»det gyllne krutet», med hvilket ryssarne tjugo år senare eröfrade Sveaborg, förfelade denna gång sin verkan; och hvarken med det upproriska armébefälet eller med dem som, förledda af förrädaren Sprengtporten, svärmade för ett sjelfständigt Finland, ville Armfelt göra gemensam sak.* Han lemnade brefvet till konungen — det förvaras ännu bland Gustavianska papperen i Upsala — och afsände följande svar:

»Den välmente Finnen», som adresserat mig ett bref af den 5 Aug., har misskänt mitt tänkesätt. Som god svensk och trogen undersåte och min konung förbunden som välgörare, kan jag icke ingå hvarken i underhandlingar eller öfverenskomma om krigsoperationer med en puissance, jag anser som fiende. Mina önskningar äro för freden; men till den stunden är mitt val icke mera fritt: dö eller segra. Jag återsänder ett papper, som af en händelse lär inkommit i brefvet. Min lycka och föremål är att bibehålla ett lika rent samvete, som rena afsigter.» **

Konungen och Armfelt med sina trupper tillbragte vid Högfors och Kymmenegård tre bekymmersamma veckor i Augusti. Ett par skärmytslingar mot ryska ströftrupper voro det enda afbrottet i overksamheten. En af dem föreföll vid en furagerings-expedition, som Armfelt anförde och hvari konungen deltog, oaktadt han blifvit afrådd; den höll på att få en olycklig vändning. Konungen var nära att bli tillfångatagen af den ryska trupp, som oförmodadt anföll, men räddades genom Armfelts rådighet. Äfven då konungen var omgifven af de sina, ansåg han sig icke säker till sin person: han vistades om nätterna på sin jakt Amphion med

* Ett yttrande af Armfelt rörande det finska sjelfständighetspartiet, som kan förtjena bevaras, är följande, ur ett bref till N. v. Rosenstein $^{18}/_{11}$ 1788 (Ups. Bibl.): »Finland blir hvad det är — en provins hörande under Sverige, om 12 à 15 personer straffas; men Finland existerar ej om fem år, i händelse af en verklig pardon för de brottslige, ty konspirationens rötter hafva varit djupa.»

** Jfr Tigerstedt, Sprengtporten, Finsk Tidskrift VII: 356, Barfod, Märkvärdigheter, s. 99. Ordalydelsen af Armfelts svar är något olika det referat, som aflemnades till rådsprotokollet i September. Det meddelas här efter en afskrift i Åminne arkiv. »Den välmente Finnens» bref i original förvaras i vol. 48 af Gustavianska MSS. i Upsala; dess datum är icke d. 5 Aug., såsom i Armfelts svar uppgifves, utan d . . . Juli (siffran icke utskrifven).

landgången indragen. — Ett rykte spreds att en fiendtlig styrka af 7,000 man vore i antågande.* »Vi få se huru det aflöper», skrifver Armfelt den 11 Aug.; »bättre slåss, än ligga så här och förtära oss à petit feu.» Detta rykte befans ogrundadt; men underrättelser ingingo dels från arméen i Savolax, dels från lägret vid Anjala, hvilka voro i ännu vida högre grad oroande. Det kunde icke längre betviflas, att myteriet vid Hussula utvecklat sig till förrädiska stämplingar mot konungen.

Historien har bevarat dessa tilldragelser.** Här må endast för sammanhangets skuld erinras om följande händelsernas förlopp. Majoren Jägerhorn hade från Liikala den 9 Augusti begifvit sig till Petersburg, medförande en skrifvelse till kejsarinnan, undertecknad af sju högre officerare och främst bland dem generalmajor K. G. Armfelt, hvari å nationens vägnar framställdes önskan om fred och förfrågan, huruvida kejsarinnan ville underhandla med ständerna, om de i laga ordning sammankallades. Ungefär samtidigt hade ryske guvernören i Viborg, general Güntzell, sökt förmå öfverste Hastfehr vid Nyslott att göra gemensam sak med de öfriga finska cheferna. Güntzells bref öfversändes af Hastfehr till konungen och öppnade först dennes ögon för beskaffenheten af de stämplingar, som egt rum vid den numera vid Anjala förlagda armékorpsen. Konungen öfversände Hastfehrs och Güntzells bref till Anjala och begärde förklaring öfver de deri förekommande uppgifter.

---

* Denna ogrundade underrättelse hade ingått från general Armfelt i Liikala (bref till konungen $^{9}/_{8}$). Första anfallet väntades vid Liikala. För att undvika detta, ernade general Armfelt retirera till Anjala, och han förmodade att fienden derefter skulle vända sig mot Högfors. Från Anjala inberättade han följande dag rykten om ryska flottans obehindrade framsteg, och gaf på följande sätt tillkänna den stämning, som herskade inom hans trupper: »Med offensiva vapen lärer föga kunna uträttas, om ej E. M:t politiquement kan utfinna någon utväg, som jag anser numera för endaste ressurs, sedan den första entusiasmen och hettan är försvunnen och kolnad» (Gust. MSS, 48).

** Pseudonymen Maunu Malmanen har gjort Anjalaförbundet till föremål för en särskild monografi (Stockh. 1848); en annan, delvis hvilande på ryska källor, är lemnad af Brückner (Baltische Monatschrift 1870). Den senaste, på noggranna forskningar hvilande framställningen af Anjalaförbundets historia läses hos Tigerstedt, anf. st. (i Finsk Tidskrift VII: 356 o. f.).

Han erhöll bekräftelse derå genom den upproriska förklaring af den 12 Aug., som är att anse såsom Anjala-förbundets hufvudakt. Det exemplar af denna skrift, som af general Armfelt med en bonde afsändes till konungen, såsom svar på konungens bref, var icke underskrifvet, men ett annat cirkulerade för underskrift och undertecknades af tillsammans 113 officerare. Konungen torde icke förr än den 14 Augusti hafva erhållit del af Anjala-männens skrift; och det dröjde till den 19, innan han derå lemnade sitt svar, hvilket, med vilkor af deras skriftliga afbön, försäkrade de upproriske om tillgift. Bref från den nye befälhafvaren general Meijerfelt ingingo under de närmaste dagarna och lemnade ytterligare redogörelser för ställningen i Anjala.*

Den villrådiga, stundom nästan förtviflade stämning, som herskade i lägret vid Högfors och hos den förrådde monarken under dessa kritiska tider, åskådliggöres på ett målande sätt genom följande utdrag ur Armfelts bref till sin hustru.

Den 8 Aug. »Allt fattas och blir med hvar dag värre. Kungen vet ej hvad han vill, arméen är desperat och revolten säker, om vi ej snart få gå hän eller i vinterqvarter. Har man någonsin sett en förfärligare belägenhet? — Jag hade förutsagt det, men Toll anklagade mig för poltroneri. För att bevisa motsatsen, har jag gjort mer än hela den öfriga arméen ... Försök att genom allt klokt folk, genom riksdrotset, få understöd åt det råd, jag nyss gifvit konungen, att sammankalla ständerna, tillstå för dem sitt misstag och de oriktiga beräkningar och falska uppgifter som han fått, visa dem sin önskan att sluta fred och att genom deras hjelp sätta sig i aktning hos denna öfvermodiga furstinna, som söker att göra hans tron vacklande. Jag förstår nog, att han skulle utsätta sig för förödmjukelser; men det är bättre att röna sådana af sitt eget folk, än af Europa. Vi stå icke att rädda, om denna angelägenhet icke behandlas med klokhet.

* Meijerfelts bref 13—25 Aug. från Anjala förvaras såsom bilagor till det hemliga rådsprotokollet d. $^{2}/_{9}$ 1788 (i Riksarkivet). Konungen uppgifver, att han beslöt att dröja med svaret på den »så underligt med en bonde afsända» skrifvelsen af d. 12 Aug., för att sätta dess författare i ovisshet om den kommit fram och gifva honom tillfälle att ångra sig.»

Men han är så vacklande, att ingen kan räkna på att han med noggranhet skulle följa ett så helsosamt råd.»

Den 9 Aug. »Kejsarinnan har förstått skilja konungen från nationen, och regeringsformen är det mål, mot hvilket hennes krigiska operationer äro riktade. Vi blifva icke vidare anfallna, om vi draga oss tillbaka öfver vår gräns; och de penningar, som konungen utgifvit för detta krig, äro strödda för vinden. Alla äro nu ense om återtåget; men kungen vill slåss och slåss med förtviflans mod.»

Den 11 Aug. »Min Gud, hvad detta är eländigt! — Den stackars kungen är i denna moment mera gjord att inspirera pitié än hat. Han talar endast om att abdikera och tänker blott på medlen att kunna göra det, utan att svälta ihjäl».

Den 14 Aug. »Hvad vill du man skall göra med en armé, hvarest icke finnes en enda menniska, som förenar de nödvändiga egenskaperna för att föra befälet! Om *en* har mod, så saknar han försigtighet och kunskaper; och andra, som ha dessa egenskaper, sakna djerfheten. Inga anstalter, hvarken magasiner, spioner eller pengar; en ytterlig oreda, trupperna utan kläder och skodon! — Lägg nu härtill att, tillfölje af omständigheterna och hemliga uppviglingar, Åbo läns och Björneborgs regementen, Nylands dragoner, Vestmanländningar, Sörmlänningar och nästan alla Smålänningar hafva rest sig, att de tre förstnämnda vändt sig till kejsarinnan, och — detta tillintetgör mig för alltid! — att min farbror, denne vördnadsvärde gubbe, är i spetsen för denna infernaliska konfederation! — Detta är ännu icke kändt; kungen har fått veta det genom mig.* Jag förbannar min födelsestund,

* Denna uppgift öfverensstämmer icke med berättelsen i Armfelts sjelfbiografi (anf. st., s. 108), att det var konungen, som först underrättade Armfelt om Anjalaförbundet. General Armfelt hade samtidigt med afsändandet af brefvet till konungen (den 12 Aug., se Krigsrättens protokoller s. 297) underrättat sin brorson om det steg som var taget; och detta bref kan möjligen hafva kommit i Armfelts händer tidigare än konungen erhöll sitt. Det låter ock tänka sig att ryktet gått brefvet i förväg och kommit till G. Armfelts öron. Det behöfver knappt erinras, att han ej kunnat pröfva riktigheten af de underrättelser, han i detta bref meddelar, och att de sålunda ej få tagas efter bokstafven eller han göras ansvarig för deras öfverdrifter. (Jfr Tigerstedt, anf. st., Finsk Tidskrift VII: 367 o. f.)

derföre att det hårdaste af alla slag skulle träffa mig och tillintetgöra mig, då det utplånar hos mig tron på att det kan finnas menniskor, värda vår aktning och förtroende, utom vid ett eller annat tillfälle. Kejsarinnan har, för att trösta mig, gjort mig de mest lysande anbud och komplimenterat mig för mina militäriska talanger. Men jag har föraktat allt, sagt nej till allt, till och med försakat de känslor, som ännu hos mig talade till förmån för denne man, som jag älskade högre än min egen far; och jag föredrager landsflykten med en olycklig konung, som jag har att tacka för allt, framför en hög ställning, som endast skulle kunna kännas som en börda, och en rikedom, som jag endast vunnit genom otacksamhet.... Den korps, jag kommenderar, har svurit att följa mig i döden; men den utgör icke öfver 2,000 man. Jag skall råda till att arrestera general Armfelt och ställa honom inför rätta; men ingenting försäkrar mig, att icke ett borgerligt krig deraf blir följden.» —

Djupt kände Armfelt, såsom af dessa bref synes, det förödmjukande i utgången af det med så stora förhoppningar började fälttåget, om hvilket en samtida hånfullt kunde anmärka, att svenska trumpetare, som tjenstgjort vid de oupphörliga parlamenteringarne hos fienden och vid besöken mellan svenska och finska officerare, gjort lika mycken tjenst som soldaterna.* Härtill kom den vanheder, som drabbade hans namn genom den ställning, som hans farbroder intagit till Anjalamännen. Han var fästad vid honom ej blott med slägtskapens band, utan med den personliga tillgifvenhetens, och hade en obegränsad aktning för sin farbroders personliga karakter, »Han var», säger Gustaf Armfelt i en efterlemnad anteckning, »en af dessa sällsynta menniskor, som hvarken passionen eller någon enskild fördel skulle kunna locka från dygdens och hederns väg; han var saktmodig, lugn, gudfruktig och älskade uppriktigt sin konung, sitt fädernesland och sina medborgare. Det allmänna bästa och de enskildes väl voro föremål för alla hans omsorger... Sjelfva afunden, en i Sverige epidemisk sjukdom, kunde icke förebrå honom hvarken hofgunst eller rikedom.»

* Brückner, anf. st. s. 336.

Rörande farbroderns deltagande i Anjalaförbundet fortsätter han i samma anteckning: »Sedan han blifvit lemnad ensam i händerna på de upproriske vid Anjala, samtyckte han, förledd af sin måg, att ställa sig i spetsen för en skara officerare, som bådo fienden om fred. Hans afsigt var att rädda konungen och staten genom denna åtgärd: han insåg hvarken det vanhederliga deri eller dess olycksbringande följder, och genomträngd af denna olyckliga tanke, skref han till konungen och till sin brorson långa bref, för att bevisa dem, att detta vore det säkraste medel att draga sig ur den svåra belägenhet, hvari man befann sig... Konungen gjorde skilnad på de öfrigas onda uppsåt och den gamle general Armfelts rena afsigter; dennes ursäkt låg i en svag karakter, och han hade den sorgen att se, huru sjelfva dygden, då den ej misstror brottet, kan tjena detta till stöd.* En man utan sinnesstyrka är, då han användes i statens angelägenheter, farligare än en stark. Han är blott en nolla, säger man; ja väl, men plus antalet af alla de illasinnade, som hafva inflytande på honom. Det mest förderfliga af alla gifter är det, hvars verkningar icke alltid låta sig bestämmas; det väcker icke till samma försigtighet som de gifter, om hvilkas farlighet ej är tvifvel.»

Riktigheten af denna karakteristik af general Armfelt bestyrkes af samtidas vittnesbörd och af forskningens resultater. Karl Gustaf Armfelt var en hederlig man, men svag och obeslutsam: »homme à perruque blonde, sans physionomie», säger en samtida anteckning.** Missledd genom falska uppgifter, särskildt af en person, som han ansåg stå konungen nära***, ur stånd att motstå den påtryckning, som utöfvades af mindre rättsinnade, men mera viljekraftiga vapenbröder, lånade han sitt namn åt de sammansvurne, i den uppriktiga öfvertygelsen, att deras åtgärd skulle medföra fosterlandets och konungens

* Enligt det hemliga rådsprotokollet $^{2}/_{8}$ 1788 yttrade konungen, att general Armfelts »enfaldighet» var honom bekant, och att han såsom brefvets författare genast igenkänt hans måg majoren Klick.

** Caracteristiques de 1788, se De la Gard. Arch. XVIII: 56.

*** Öfverstelöjtnanten baron Klingspor. Se K. G. Armfelts bref och deröfver lemnad förklaring i Krigsrättens protokoller s. 300, 305.

räddning, och att denne sistnämnde skulle helsa den med tacksamhet. Sedan han en gång fattat sitt beslut, vidhöll han emellertid sin ståndpunkt och var beredd att påtaga sig ansvaret. Det finnes i de svaromål, som K. G. Armfelt afgaf inför den krigsrätt, som efter lång tids förlopp kom att ransaka öfver Anjalaförbundet, många drag af en viss ridderlig öppenhet, som icke undgår att ingifva sympati, helst som få motsvarigheter dertill finnas i hans medbröders yttranden.

Då ransakningens dag omsider kom, kunde och ville Gustaf Armfelt — såsom vi sett af hans bref till sin hustru — icke råda konungen att låta nåd gå för rätt, icke ens med afseende på den vilseledde farbrodern; och mer än en gång har han uttalat den åsigt, att »konungens lugn, landets väl och arméens ära fordrar att man straffar förrädarne.* Men dock var han angelägen, att hans frände icke skulle synas brottsligare än han var. Medan rättegången mot generalmajor Armfelt och de öfriga Anjala-männen pågick, inlemnades af Gustaf Armfelt en till justitiekanslern stäld inlaga, hvari han — under uttryckande af sin djupa bedröfvelse deröfver, att rättegångshandlingarne syntes visa, att den svåraste skulden stannade på hans »vördade och älskade farbroder», och att denne, »öm att ej sänka många andra i en lika djup olycka, erkänner och åtager sig den hel och hållen» — till förklaring af farbroderns förhållande öfverlemnade några bref,

* »Arméen kan aldrig få en generel amnesti utan rikets åtminstone militära undergång. Min farbror, fastän oskyldigast, bör exemplariter straffas. Jag råder aldrig till hårdhet, men jag drager aldrig värjan för trupp med folk, som jag anser för canaille. Mitt hjerta blöder, då jag tänker på en farbror, som jag älskat mera än min far, på vänner och flera nära . . . .*, på mitt namns vanära. Men jag är ej skild ännu från mina ämbeten, och jag ansåge mig som förrädare, om jag tillät mig annat än ömma [för] deras olycka.» — skrifver Armfelt till N. von Rosenstein $^{18}/_{11}$ 1788 (Rosenst. Brefvexl. Ups. Bibl.). Och till konungen sjelf hade han, under första intrycket af nyheten om Anjalaförbundet, skrifvit: »Vous serez obligé (bien malgré vous, bien malgré moi) à un acte de force et de rigueur. Mais l'instant n'est point arrivé; il ne fau point compromettre votre dignité, quand il ne s'agit de rien de moins que de votre couronne, peut-être davantage. Je vous servirai, l'âme déchirée de chagrins, j'aiderai votre bras vengeur à écraser une famille chérie, mais qui tous sont plus ou moins coupables».

* [anförvandter?] (bortrifvet i originalhandskriften).

skrifna dels under de kritiska dagarne i Finland, dels på hösten 1788. Af dessa enskilda bref ansåg han, och med rätta, att det framgick, att »mera ålderdomssvaghet, förvirrelse och lätthet att bedragas, än verklig ovilja och förrädiska uppsåt mot konung och fädernesland drifvit honom».* De visa, dessa bref, den redlige mannens själsstrider, innan han kunnat förmå sig att inlåta sig i det farliga företaget. Hvad som i synnerhet smärtade honom, var enligt hans egna ord i brefvet den $^{12}/_{8}$ 1788, tanken att han skulle »passera för ingrat eller kanske traître; likväl är jag hvarken det ena eller andra; ty de som äro konungen attacherade, hafva förmått mig att med sig gå in för att sauvera kungen från en större olycka». Emellertid var han — med erkännande af sin förbindelse för brorsonens goda mening — sedan saken gått så långt, ingalunda benägen att medgifva, att denne haft rätt att såsom förmildrande omständigheter åberopa hans »ålderdom eller sinnens svagheter». Han yttrade inför sina domare: »Om jag sjelf skulle vidkännas någon sådan, med den sinnesstyrka jag, Gud vare lof, än inbillar mig ega, så tror jag det icke skulle kunna förenas med min heder, som jag alltid aktat mer än lifvet; hvarför jag långt hellre vill, genom Guds nåd och bistånd, bjuda till att tjena min brorson till efterdöme af ståndaktighet i olyckan ... än af en vanhedrande feghet, som det vore, derest hopp om mildring eller ursäkt verkade ett sådant vidgående». Han begärde också, ehuru förgäfves, att dessa bref, såsom af enskild natur, icke skulle offentliggöras. — Gustaf Armfelts åtgärd ledde icke till något frikännande, och han hade väl knappast hyst någon förhoppning derom. General Armfelt blef, såsom de öfriga hufvudmännen i förbundet, dömd att mista lif, ära och gods; men konungen förvandlade dödsstraffet till lifstids fängelse — »lindrigt och anständigt» — på Malmö fästning, i anseende »till hans förut gjorda trogna tjenster samt förda ostraffliga vandel, med flere mildrande omständigheter».**

Vi återvända från skildringen af Gustaf Armfelts förhål-

* Så väl G. M. Armfelts bref till justitiekanslern ($^{10}/_{5}$ 1789), som farbroderns bref till honom ($^{25}/_{7}$, $^{12}/_{8}$, $^{13}/_{8}$, $^{13}/_{10}$ 1788) finnas tryckta i Krigsrättens protokoller s. 296 o. f.

** K. M:ts utslag $^{15}/_{8}$ 1790, tr. i Krigsrättens protokoll s. 1699.

lande till sin farbroder, genom hvilken vi gått händelserna i förväg, till det svenska lägret vid Högfors.

Då konungen erhållit Anjalamännens skrifvelse, hölls på Högfors en öfverläggning, som bevistades af G. Armfelt, baron Evert Taube, baron Fabian Wrede och grefve Axel Fersen, (den yngre), alla tillhörande konungens närmaste omgifning och män, på hvilkas trohet han kunde lita. Armfelt berättar om denna öfverläggning: »Deras förundran och indignation var naturligtvis stor, men ingen ville våga att råda. Jag föreslog dock slutligen H. M:t att genast befalla cheferna för konspirationen, att i Hussula infinna sig, der låta arrestera dem och afsända dem till Stockholm. Möjligheten att utföra denna coup d'autorité existerade: 1:o hade de ej vägrat infinna sig, i hopp att man skulle hafva aktning för deras anhang, och för att ej visa fruktan, utan tvärtom frimodighet; 2:o hade bestörtningen i Hussula blifvit så stor bland deras vänner, så intet motstånd varit att befara, då konungen talade ur den ton, som honom af Gud och naturens rätt tillhörde. H. M:t betänkte sig en stund, och vi bibehöllo den största tystnad; ändtligen sade han: »Non, il faut dissimuler. Peut-être dans l'embarras où est la Russie, consente-t-on à une paix honorable, et alors j'en profiterai; si non, la voie de la sévérité m'est toujours ouverte».* Man tycktes gifva bifall åt denna

* I sitt anförande till det svenska riksrådets protokoll har konungen utförligt redogjort för skälen härtill: farhågan att genom stränghet framkalla ännu »violentare steg», konungens obekantskap med finska språket, svårigheten att hålla krigsrätt »midt i arméen under flygande fanor» samt nödvändigheten att genom en i lugn företagen noggrann ransakning utröna, i hvad mån afsigten om Finlands skiljande från Sverige inginge i Anjala-förbundet. I jemförelse med de finska sjelfständighetsplanerna vore Anjala-männens underhandling med kejsarinnan »dock i grunden mindre groft tilltagen», säger konungen, »när den hos dem regerande enfaldighet märktes, att de kunde tro sig hafva väl gjort». — Riksrådet, som förmodade framgång af »de lindrigare och mera läkande medlen», tillstyrkte konungen, att med anledning af det vilkorliga löftet om tillgift tillsvidare uppskjuta med en förtjent bestraffning. Man kunde då hoppas på de affälligas återbringande till sin skyldighet; laglig aktion skulle endast medföra ökad bitterhet och missnöje i Finland, hvarest, enligt en af rådsherrarnes (Rosens) erfarenhet, svenskarne vore föga älskade; vådliga följder för riket kunde deraf uppstå. Konungen fann sålunda sitt förfarande gilladt af riksrådet, samt förklarade, att han velat höra dess tanka, för att undvika att på eget bevåg vidtaga

tanke. Jag allena sade: »il est rare, Sire, que dans ces sortes d'affaires les mezzo termini réussissent». Samma eftermiddag blef Lantingshausen skickad till Anjala, som gaf tillkänna vid sin återkomst, att konfederationen var allvarsamt etablerad, och att öfverste Hästesko, som var dess verkliga hufvud, höll general Armfelt och öfverste v. Otter nästan under bevakning, för att de ej skulle kunna visa sitt rätta tänkesätt».

Han fortsätter: »Det vore för vidlyftigt att här anföra de många och långa samtal, jag hade med konungen under denna bedröfliga epok: ett vill jag allenast omtala, som visar denne furstes stora snille. En afton, då vi voro gångna ända till förposterna, så sade jag, under det vi gjorde reflexioner öfver våra missöden: Gud gifve jag hade E. M:t väl härifrån! »Det är ej att tänka på, svarade mig konungen. Jag kan på flera vis omkomma, det finner jag, men aldrig skall jag deshonorera mig: rymma undan dessa förrädare, vore en lâcheté och skulle öka deras mod. Nej, en enda ressurs gifves, min vän, för oss: det är, om dansken förklarar oss krig. Då hafva vi en orsak att fara härifrån, för att försvara vår vestra gräns; och hela nationen, som då blir upplyst af faran, skall tjena mig att försvara både fäderneslandet och mig sjelf: hos oss behöfvas starka slag, för att göra effekt.» Långt ifrån att inse sanningen af denna uträkning, så tänkte jag, att olyckan förorsakade en slags förtviflan, som i den momenten visade sig under en politisk färg.* Utan att vidare tala härom, kommo vi till högqvarteret, hvarest flera rykten om fiendtligt anfall samma afton gåfvo anledningar till åtskilliga rörelser och contenancer [sic.]. Detta var natten emellan den 19 och 20 Augusti.»

Det var årsdagen af konung Gustafs stora bedrift, 1772 års revolution, hvilken inom hans hof blifvit högtidlighållen

---

åtgärder, hvilka kunde »förevitas såsom svaghet»; han trodde dessutom icke, att det varit möjligt att låta lagen i sin stränghet tillämpas. (Ofvannämnda protokoll d. 2 och 3 Sept. 1788, Riksark.)

* Enligt Adlersparres berättelse (Handl. rör. Sv. nyare hist. I: 52) skall Armfelt, då han hörde konungens förhoppning att det danska infallet skulle medföra hans räddning, enligt sin egen uppgift, inom sig hafva tänkt: »nu är du blifven galen; men utgången visade», tillade han, »att han var klokare än jag».

med så många lysande fester! Samma dag hade Armfelt skrifvit till sin hustru: »Konungen är ganska nära sin undergång. Det återstår, enligt alla de personers mening, som vilja honom väl, för honom ingen annan utväg än att kasta sig i nationens armar och ärligt erkänna, att han misstagit sig».*

Men samma dag hade också den afgörande förklaringen, att Danmark ernade med vapenmakt uppträda på Rysslands sida, blifvit öfverlemnad af danske utrikesministern Bernstorff till Sveriges sändebud i Köpenhamn; och fastän denna förklaring icke nådde konung Gustaf förr än 9 dagar senare i Åländska skärgården, så ingingo dock under de närmast följande dagarna sådana underrättelser, att det danska anfallet kunde anses såsom säkert.

Konungen beslöt att resa tillbaka till Sverige; och den förnedringstid, han genomgått under Augusti månad, var till ända.** Redan den 20 Augusti utfärdades tillkännagifvande till landshöfdingarne i Finland om konungens afresa och hertig Karls öfvertagande af befälet; och sedan konungen den 25 brutit upp från Kymmenegård och samma dag i Lovisa med stolthet afvisat Anjala-männens sändeman, baron Leijonhufvud, under förklaringen: »jag underhandlar icke med rebeller», afreste han skyndsamt öfver Helsingfors och Åbo till Stockholm.

Konungens hastiga afresa från Finland var en tilldragelse, som de sammansvurne knappast förutsett.*** Det uppgifves

* Jfr H. A. v. Fersens bref till sin fader $^{17}/_{8}$ (tr. såsom bilaga VII till F. A. v. Fersens Histor. skrifter VIII: 161). Om Armfelt yttrar han: »Il n'y a que le baron Armfelt qui soutienne [le roi], et tout le monde le jalouse. Les propos qu'on tient et la manière dont on est avec le roi, font dresser les cheveux».

** Länge dröjde dock såväl i hans som hans väns sinne minnet af dess bitterhet. Se t. ex. yttrandet i hans bref till Armfelt $^{18}/_{7}$ 1789: »Je vous écris de cette même chambre où nous avons passé des jours si tristes»; och Armfelt svarade ($^{22}/_{7}$): »J'espère que V. M. ne restera pas longtems dans cette maudite chambre de Högfors. Elle est faite pour porter malheur. Je n'oublie jamais l'instant fatal où j'appris la confédération de Liikala et le deshonneur de mon nom».

*** Att den skedde så hastigt, var äfven i Petersburg en obehaglig öfverraskning. Enligt Chrapowitskis dagbok (anf. st., s. 25) hade kejsarinnan d. $^{15}/_{27}$ Aug. underrättelser genom en viss löjtnant Scherve(?) att »konungen med sina trupper om två

också från flere håll, att försök i sista stunden skulle hafva gjorts att hindra konungen att resa, genom att bemäktiga sig hans person. Armfelt ansåg det såsom säkert, att dylika anslag varit å bane, och betraktade det såsom ett underverk, att konungen undgick att blifva tillfångatagen vid Svenskby i Finland. För en samtida antecknare * har han härom berättat följande detaljer: »Vid konungens återresa ifrån Finland 1788 voro försåt stälda på honom af ryssarna vid Svenskby, der hans hästar blefvo anfallna. Ryssarna hade gått upp i viken derstädes, der de anföllo hästarne. Konungen och baron Armfelt bytte skjuts, så att konungen for öfre vägen, och Armfelt med konungens skjuts for den nedre, men hade intet anfall. En Norberg ... då underofficer, men genom Armfelts förord utnämnd till fänrik, kom till Armfelt och bekände, att han varit indragen såsom hufvudverkställare af konungens undanrödjande, och han yppade konungens fara af resan genom Svenskby.» Det är svårt att af denna anteckning bilda sig en klar föreställning om arten af detta anslag, som de missnöjde i arméen skulle hafva planlagt gemensamt med ryssarna; och uppgiften torde knappast vara riktigt antecknad. Det torde dock emellertid deraf framgå, att Armfelt erhållit underrättelse, att någon fara hotade konungen, och att resplanen blifvit uppgjord så, att denna undveks.

Armfelts uppgifter i sin sjelfbiografi öfverenstämma härmed. »Jag fick lyckligtvis precisa underrättelser», heter det, »och, utan att gifva konungen direkte del deraf (emedan hans karakter merändels alltid förde honom att gå faran till mötes) så påskyndade jag hans resa, så att alla uträkningar och projekter skulle slå felt, så i anseende till tid, som ort». Han fortsätter: »Ett stort bevis af den presomption, med hvilken konspiratörerna gjort sin plan, är att 1/4 timma innan H. M:t

---

veckor skall draga sig tillbaka från våra gränser, emedan hela Sverige är i uppror». Denna nyhet hade Scherve, som enligt Chrapowitski »i 7 veckor vistats hos fienden», hört af »konungens favorit Armfelt». Konungen var redan på väg, då denna underrättelse lemnades; innan de nämnda två veckorna gått, hade han börjat organisera den folkväpning i Sverige, som tilldragelserna i Finland framkallade i stället för det uppror, på hvilket man hoppades i Petersburg.

* Nordin; se hans dagbok, anf. st., s. 257.

körde in på Ulriksdals borggård, slog en viss kapten af gardet vad med n. v. öfverste kammarjunkaren Karl Bonde, att aldrig Gustaf III skulle komma till Sverige». *

Det är möjligt, att oron för konungens säkerhet förledt Armfelt att fästa större uppmärksamhet vid framställningar af denna art, än de förtjenat; och de »originala dokumenter» med afseende på dessa stämplingar mot konungens person, som Armfelt i sammanhang härmed omtalar såsom befintliga, hafva ännu icke blifvit framdragna. Bland hans egna papper finnes intet, som tjenar att gifva ytterligare stöd åt dessa rykten.** Men säkert är, att afresan från Finland genom trakter, som dels voro lätt tillgängliga för ryssarna, dels höllos besatta af de missnöjda inom arméen, hvilka hade anledning att icke släppa konungen ur sitt våld, var ett företag, som väl kunde föranleda oro hos konungens vänner.

I Sverige förstod konung Gustaf, understödd af en folkstämning, helt olika den som besjälat hans armébefäl i Finland, att gifva sakerna en annan vändning än den som Anjala-männen hoppats. Han gick nu beslutsamt den väg, som syntes honom den rätta till Sveriges räddning undan den hotande faran. Den var icke densamma, som konungens vänner, mindre förtröstansfulla och mindre klarseende än han, velat utstaka: den var farlig och hade många stötestenar, som måste undanrödjas; motstånd mötte, som måste besegras, och

---

* Armfelts sjelfbiografi anf. st. s. 112, 113.

** Att de varit allmänt gängse, bestyrkes från flera håll. Nordin uppgifver, att konungen sjelf sagt, att om han dröjt 6 timmar längre, hade han blifvit arresterad. Den som skulle utföra detta dåd, var öfverstelöjtnanten Erik Tersmeden, »men han blef uppfångad genom baron Armfelt medelst löfte om regemente». (Dagb. s. 120.) Enligt en annan uppgift, af öfverstelöjtnant Tornerhjelm, skulle majoren baron v. Kothen haft uppdrag att arrestera konungen. (Ridderstad, Gömdt är icke glömdt, V: 5); och enligt ett vittnesmål inför krigsrättens protokoll på Fredrikshof 1789, skulle en öfverläggning hafva egt rum i lägret hos öfverste Hästesko om denna sak, hvarvid öfversten grefve Lejonstedt yrkat konungens arrestering. (De tryckta protokollen, s. 976 o. f., och Beskow, anf. st. s. 194 o. f., m. fl.) Den senaste framställaren af dessa tilldragelser, Tigerstedt (Finsk Tidskrift, IX: 167), anser dock samtliga dessa berättelser om stämplingar mot konungens frihet och lif ogrundade och förmodar att de först uppstått, sedan Anjala-männen insett sitt fel att ej hindra konungens afresa.

lugnet blef aldrig till fullo återstäldt, äfven sedan målet var hunnet.

Konung Gustafs närmaste förtrogne, som i olyckans stunder i Finland troget stått vid hans sida, följde honom äfven på den nya bana, han inslagit, och bidrog väsentligen till framgången af hans åtgärder. Men med gladt mod såg Armfelt icke framtiden till mötes; derom vittnar den sista biljett, han den 22 Augusti, sedan afresan från Finland blifvit besluten, från Högfors skref till sin hustru: »då jag ser allt gå för f-n i våld, hoppas jag endast att få slåss någonstädes, med ryssar, danskar eller landsmän. Döden är alltid en god sak, när den träffar oss med värjan i hand».

VI.

Folkväpning, riksdag och krigs-rustningar.

(Sept. 1788—Aug. 1789.)

Den 2 September 1788 anlände konung Gustaf till sitt rikes hufvudstad, förödmjukad genom motgångarna i Finland, men besluten att uppbjuda all sin kraft för fäderneslandets räddning. Bekymmersamma öfverläggningar väntade honom i Stockholm. Han bestormades af vänner och fiender, af »rojalister» och »patrioter», med böner om sammankallande af riksdag och afslutande af fred. Äfven Gustafs närmaste vänner yrkade med ifver på riksdag. Öfverläggningarna i rådet under den vecka (2—10 Sept.), som konungen tillbragte i Stockholm, voro föga egnade att uppmuntra honom till de energiska åtgärder, hvilka öfverensstämde med hans uppfattning af Sveriges ära och sjelfständighet.

Riksrådet Karl Sparre, den rådsherre, som tillika varit ledamot af utredningskommissionen för kriget, lemnade inför konungen i rådet en redogörelse för de försvarsanstalter, som blifvit vidtagna vid rikets vestra gräns, hvilka han dock ansåg vara »i militäriskt hänseende totalt verklösa». Han gjorde i sammanhang härmed en hopplös skildring af rikets värnlösa belägenhet. Afsigten var den under dessa dagar vanliga: att

förmå konungen till beslut om fred och riksdag. Konungen svarade med tillkännagifvandet, att han sjelf ernade begifva sig mot vestra gränsen till någon plats mellan Skåne och Göteborg, för att derifrån ordna försvarsanstalterna; han uttalade derjemte sin förhoppning om framgången af de främmande makternas underhandlingar; särskildt väntade han, att det energiska uppträdandet af Englands sändebud i Köpenhamn, Sir Hugh Elliot, icke skulle vara förgäfves.*

Bland dem som med ifver yrkade på sammankallande af riksdag, var äfven Armfelt. Vi hafva sett, att han redan från Finland enskildt uttalat den åsigt, att den enda räddningen för konungen och riket stode att finna deri, att han kastade sig i nationens armar och inför dess representanter erkände, att han misstagit sig, då han började kriget. Samma språk förde han äfven efter återkomsten till Sverige; och han behöfde icke söka efter anhängare för denna åsigt. Särskildt understöddes han af de qvinliga medlemmarna af kongl. familjen. En samtida antecknare** har berättat, att prinsessan Sofia Albertina med tårar och knäfall besvurit sin broder konungen att gifva efter för rådets önskningar om riksdags sammankallande. Armfelt skall då hafva förenat sina böner med hennes och, enligt berättarens uppgift, förklarat, att han »skulle få ett slaganfall», om konungen fortfore i sin blinda vägran. Och äfven hertiginnan af Södermanland, med hvilken Armfelt samtalat i samma ämne, uttryckte i bref till sin gemål sitt gillande af hans åsigter i denna fråga.*** Tanken att den

* Heml. rådsprotokollet 3/9 1788 (Riksark.); se vidare Barfods Märkvärdigheter s. 99, Nordins Dagbok s. 16—18, Schinkels Minnen II: 48—50 och der anförda källor, Hochschilds anteckningar, (anf. af Beskow, Gust. III, Afd. IV: 216.) Ännu sedan konungen lemnat hufvudstaden, förföljdes han af föreställningarna om riksdag. Rådets skrifvelse härom träffade honom i Falun, och det var derifrån, som han i sitt svar erinrade om de faror, som hota riket »mera af invärtes stämplingar, regerings-sjuka och fiendens förförelser, än af den makt, han väpnat emot oss»; och lät förstå, att en riksdag först kunde sammankallas, när rikets sjelfständighet ej längre var i fara. (Gust. III:s bref till Wachtmeister, s. 31.)

** Hochschild, nyss anf. st.

*** Se Crusenstolpe, Carl XIII och Hedvig Charlotta, s. 127. Hon tillägger i samma bref: »Armfelt har talat med mig om affärerna i allmänhet, men nämnde ej ett ord om arméen. Han ljög ej för mig; men Ruuth påstår, att allt

ifrigt önskade riksdagen äfven borde medföra en ändring af författningen, synes icke heller hafva varit främmande för Armfelt.* Och äfven sedan konungen förklarat, att fråga om riksdag först borde uppstå, sedan rikets sjelfständighet ej var i fara, hade hans närmaste förtrogne svårt att släppa riksdagsplanerna ur hågen. Åt sina förhoppningar i denna riktning har Armfelt oförbehållsamt gifvit luft i sina bref till sin hustru under den närmaste tiden.

Vistelsen i Stockholm hade tydligen icke heller lemnat honom oberörd af farhågorna för följden af adelns missnöje. Söndringen mellan konungen och aristokratien hade redan låtit sig förnimma i umgängesförhållandena; och Armfelt hade lifligt erfarit obehagen deraf. Han tvekade ej, huruvida han borde förblifva sin konung trogen; men hans förtroliga bref från denna tid visa dock, att han fann det smärtsamt att inom de kretsar, hvilka han och hans hustru tillhörde genom samhällsställning och slägtförbindelser, — det var de, som framför andra älskade att benämna sig »patrioter» — behandlas med misstroende, såsom den der satte den blinda lydnaden för konungens hugskott framför fosterlandets väl.**

---

står bra till, och att ni har öfverskott af förråder . . . Jag inser nog att man vill ljuga, men konungen sjelf tiger; han är förlägen och säger helt högt, med bedröfvad ton: »jag har ingenting gjort».

* Se Nordins Dagbok, s. 16. A. föreslog vid ett samtal med Nordin, att borgare- och bondestånden borde få privilegier, hvilket denne afstyrkte, för att ej ytterligare uppreta adeln.

** I bref till sin hustru ($^{28}/_{9}$ 1788) beklagar han sig särskildt öfver familjen Fersens orättvisa omdömen och öfver att han af dem ställdes på samma linie som Toll. För att utverka riksdag, skrifver han i samma bref, och undvika borgerligt krig, ville han nedlägga alla sina embeten. Och några dagar senare ($^{29}/_{t}$) skrifver han: »Omständigheterna äro sådana, att jag icke utan feghet kan öfvergifva min konung, min vän och välgörare. Men om någonsin lugnet blir återstäldt och om han åter sitter tryggad, med större eller mindre myndighet, på sina förfäders tron, så har jag betalt min gärd åt tacksamheten, och min själ skall trängta efter lugnet och tillbakadragenheten.» Äfven i bref till prinsessan Sofia Albertina under hösten 1788 ($^{22}/_{10}$, $^{27}/_{11}$; Eriksb. arkiv) omtalar Armfelt ofta sin önskan att draga sig tillbaka till ett lugnare lif, sedan faran vore öfver. Karakteristiskt är ett uttalande i ett af dessa bref ($^{22}/_{10}$), att han hoppades på »une retraite qui, en m'éloignant des hommes en place, m'en cachera les defauts et les erreurs. V. A. R.», tillägger han, »se rappellera cependant quelque fois un ancien serviteur;

Han synes stundom hafva gjort gemensam sak med dem af konungens vänner, som under sitt yrkande på riksdag, enligt Wallqvists ord, voro »färdiga att uppoffra konungens tänkesätt och föresatser, för det vilkoret att han skulle förblifva konung.»* — Dylika stämningar voro dock hos Armfelt öfvergående.

Till Sveriges lycka blefvo föreställningarna om nödvändigheten af fred och riksdag, om hvilkas ärliga mening, åtminstone hos Armfelt, intet tvifvel kan råda, utan verkan. Konungen var nära att gifva vika; men fann understöd i franske ambassadören markis de Pons' föreställningar.** Gustaf III:s mod och förtröstan till sitt folk segrade öfver de betänkligheter, som framstäldes mot krigets fortsättande; och han insåg derjemte, att en riksdag skulle medföra större vådor än en ärlig strid, äfven med underlägsna krafter, mot den nye fienden. Han beslöt, att i en folkväpning söka de medel till rikets försvar och ordningens uppehållande, som ej annorstädes stodo till buds; och han dröjde ej att gripa verket an. Han begaf sig till Dalarne för att, enligt sina egna ord, »uppmuntra dalkarlarna, som på visst sätt hafva genom gammal häfd rätt till rikets värn mot danskarna, att upprätta en korps, som skulle skickas ned till Göteborgs försvar.» ***

* * *

Oaktadt sina önskningar om fred och riksdag, hvarom Armfelt icke gjort någon hemlighet, var han af konungen

'oserai vous écrire et, qui plus est, j'oserai vous parler en philosophe: — pas comme ces anciens pédants qui condamnent les plaisirs, les charmes de la société et celles du coeur, mais comme un homme passionné pour tout ce qui est grand, illustre, beau, digne d'être admiré, mais qui déteste l'ombre jetée sur ce tableau par la jalousie, la haine, le patriotisme pervers, le goût de la faction, les principes despotiques ou aristocratiques etc. Quand vous serez bien isolée à Quedlinbourg, j'y viendrai vous faire ma cour, chanter, jouer la comédie, danser, enfin tout ce qu'il faudra faire pour oublier, que rien est si ennuyeux que d'exister.» — Konungen fäste föga afseende vid Armfelts önskningar att draga sig tillbaka: de voro, oaktadt de tid efter annan återkommo, utan tvifvel mera att anse såsom uttryck af öfvergående stämningar, än hvilande på lugn öfverläggning.

* Se Tham, Riksdagen 1789, s. 15.

** Se den senast offentliggjorda berättelsen härom i Ehrenströms Anteckningar I: 163.

*** Gustaf III till C. A. Wachtmeister d. 18 Sept. 1788, s. 30. Konungens resa föranledde allvarliga varningar äfven af dem som voro honom tillgifna.

bestämd att spela en hufvudrol i de åtgärder till fosterlandets försvar, som nu företogos. Nu, som vid krigets början, böjde sig Armfelt för konungens energiska vilja och öfverlägsna snille; och med ifver utförde han det värf, som konungens förtroende anvisat honom.

Uppdraget var vigtigt. Sedan konung Gustaf i Dalarne sjelf genom sitt personliga uppträdande kallat befolkningen i dessa minnesrika bygder till vapen, skulle det frivilliga manskap, som i Dalarne och Vermland kunde samlas under fanorna, ställas under Armfelts befäl; med dem skulle han dels försvara Vermland och Dalsland, Sveriges vigtigaste gränsprovinser mot Norge, dels, om så funnes nödigt, komma konungen till undsättning, om krigsteatern förflyttades till landskapen längre söderut.

Valet af Armfelt till detta värf visar ej blott det förtroende, konungen hade för sin gunstlings duglighet; det vittnar äfven om hans vanliga skicklighet i valet af redskap för sina syften. Utom Gustaf III sjelf fans måhända ingen i Sverige, som i den grad som Armfelt genom personliga egenskaper kunde vinna menniskors hjertan; under det olyckliga kriget i Finland hade Armfelt varit nästan den enda högre befälhafvare till lands, som utmärkt sig i öppen strid genom personlig tapperhet; sin konung hade han förblifvit obrottsligt trogen, oaktadt de lockelser och anbud, som från rysk sida blifvit honom gjorda och om hvilka ryktet visste att förmäla. Ung, liflig, brinnande af begär att få föra sina trupper i striden mot fienden, var han rätte mannen att rycka folket med sig; och han var derjemte, med all sin konungatrohet, tillräckligt vän af rikets första stånd, hvilket han sjelf tillhörde, för att ej tillåta uppviglingsförsök mot adeln. Sjelf hänfördes han

---

Nordin, som ansåg Dalresan och upprättandet af frikorpser hafva varit beslutna redan före afresan från Finland, säger sig hafva varnat för »att allmogen ej borde få tillfälle att svärma, ty sådana saker stanna ej der de begynna» (anf. st. s. 18). Äfven Rosenstein varnade för att »i inrikes saker nyttja allmogen, hvilken alltid blir farlig för den som brukat densamma» (Rosenst. Saml. skrifter III: 318). Äfven konungen sjelf hade i början ej varit utan farhågor för att bevära bönderna, såsom »mer än orådligt både för rikets invärtes lugn och adelns enskilda säkerhet». (Till C. A. Wachtmeister, 16/8 1788, anf. st. s. 26.)

dock under tidens lopp af den lust att »slå juten på hufvudet», som han så väsentligt bidragit att framkalla hos sina frivilliga; och då det visade sig, att striden med Danmark väsentligen skulle komma att utkämpas på underhandlingens väg, var hans stridslust nära att komma i konflikt med konungens statsklokhet. — Från början hade Armfelt deltagit i öfverläggningarna om den frivilliga bondehärens bildande. Bland konungens papper finnes en promemoria af Armfelts hand rörande uppsättande af en frikorps i Dalarne, hvilken synes hafva legat till grund för konungens åtgärder. Han tillstyrker deri att frikorpser socknevis uppsättas och inöfvas, att aftal med de frivilliga ingås genom landshöfdingeembetet, att nationaldrägten bevaras såsom uniform o. s. v., och väntar i synnerhet framgång genom dalkarlarnes stolthet och hederskänsla: »Efter det begrepp», heter det, »jag har om dalkarlens högfärd och våra moyens, torde heder och en chimerique belöning blifva första driffjedrarna»; . . . »de i denna korps formerade dalkarlar böra sättas i den författning, att de tro sig ensamt hafva bidragit till E. M:ts och rikets försvar och säkerhet».

Armfelts ifver visade sig redan från början så liflig, att den behöfde stäfjas af konungen. Sedan denne afrest till Dalarne, afsände Armfelt till honom i hemlighet, under många försigtighetsmått, ett bref med förslag att åvägabringa hvad han kallar »une situation prononcée» genom ett »parti hardi». »Ingenting kan vara af större vigt», heter det, »än E. M:ts vistelse i Dalarne. Om Ni lemnar det utan att vara herre i Edert land, så fordras det »des moyens moins reconnus» för att någon gång blifva det.» Konungen afböjde förslaget, som han fann vara »alltför farligt, ehuru möjligt att i yttersta nödfall använda»; han anförtrodde Armfelts hemliga bref åt lågorna.** — Hvari Armfelts farliga råd bestått, kan ej med visshet utrönas. Dock synes det sannolikt, att det afsett en plan att med dalkarlarne tåga till Stockholm och att, med eller utan sammankallande af riksdag, åvägabringa en stats-

---

* Bland Armfelts bref till konungen, odat.

** Se Gustaf III:s svar till Armfelt $^{18}/_{9}$ 1788, anf. st. s. 39.

kupp. Rykten att konungens resa till Dalarne vore företagen i en dylik afsigt, voro gängse i Stockholm, med tillägg att banken skulle plundras och staden sköflas, o. s. v. — Armfelt kan måhända i någon mån sjelf hafva gifvit anledning till dessa rykten. En dagboksanteckning af hertiginnan af Södermanland upplyser, att han dagen före sin afresa, under ett samtal med henne och prinsessan Sofia Albertina, uppgifvit att han hade förseglade ordres i fickan, hvilkas innehåll han icke kände, samt frågat hvad det kungliga husets damer ernade göra, för den händelse att konungen med sina dalkarlar tågade på Stockholm. Vid hertiginnans svar, att hon ernade förhålla sig stilla och gifva dalkarlarne mat och bränvin för att få vara i fred, hade Armfelt försäkrat, att om konungen beslöte sig för ett så våldsamt steg, skulle han säkert ställa så till, att medlemmarna af hans familj icke komme att stanna i de missnöjdes händer.*

Hade Armfelt med detta samtal för afsigt att hos prinsessorna och deras missnöjda omgifning injaga en helsosam skräck, eller blott att utforska deras stämning med afseende på detta förslag, hvilket han synes hafva uppgjort på egen hand? — Konungens ärenden gick han icke, ty denne ansåg, enligt sina egna ord, »att man borde undvika att framkalla fruktan och oro i det ögonblick, då rikets försvar mot den utländske och erkände fienden är det enda, som bör synas sysselsätta mig.» **

Nu gälde det att skydda gränsen mot fiendens inbrott och att samla bondehären. Armfelt lemnade hufvudstaden några dagar senare än konungen, för att begifva sig till Vermland. Han tog vägen öfver Örebro till Karlstad. Under resan hade han tillfälle att göra sig underrättad om stämningen i landsbygden. »Sådan som jäsningen nu är, har den aldrig varit», skrifver han till konungen från Örebro, ***

* Eriksbergs arkiv. Jfr hertiginnans bref till sin gemål 2/10 1788, tr. i Crusenstolpes Carl XIII, s. 129.

** Gustaf III:s bref till Armfelt 15/9 1788, anf. st. s. 37. Han tillägger dock: »Avec tout cela, je crois également conforme à la sagesse et à la prudence de ne rien négliger pour en imposer aux factieux.»

*** Den 16 Sept.

och i ett bref till sin hustru* berättar han, att han hos de missnöjde funnit »une tournure fanatique» mot konungen. Hos bönderna och presterna hade han deremot förmärkt en alldeles motsatt ton; men ansåg att deras uppretade stämning mot adeln företrädesvis hade sin grund i egennyttiga beräkningar. »Under min resa till Kristinehamn», berättar han, »blef min vagn vid alla skjutsombyten omringad af bönder, hvilka togo emot mig nästan som om jag vore en gud. De sade mig, att de visste att jag var en tapper man, min konungs och folkets vän, »intet ryskt sinnad», och att jag kom dit för att sätta deras land i försvarstillstånd, samt att jag blott behöfde säga ett ord, så skulle de gå man ur huse. De erbjödo sig att draga min vagn, att följa mig på ögonblicket och slå ihjäl alla dem som i själen voro ryssar». Äfven i Kristinehamn och Karlstad blef Armfelt mottagen såsom en landets räddare. Likväl funnos i dessa bygder en mängd af dem, som han kallar »frondeurs enragés».

Hans föresats var »att göra allt hvad en menniska kan göra för att skaffa gränsen försvar». »Allmogen är bra och duglig», skrifver han, »och kan jag få vapen, så ha vi ungefär 6,000 dugtiga bönder, som äro hjerpskyttar, hvilka skola knäppa juten på hufvudet». »Hvad kan man frukta», säger han i ett annat bref till sin hustru — hon hade i dessa osäkra tider framför alla andra hans förtroende — »då man gör sin pligt och följer de grundsatser, som tillhöra en man af heder? Intet. Jag går med jemna steg mot målet för mina sträfvanden, nämligen konungens och fäderneslandets lycka och lugn. Om jag för ett ögonblick icke får tänka på hvad som är kärast för mitt hjerta, ... så är det icke för att söka hvarken ära, rykte eller rikedomar, utan för att fylla min uppgift. Bör jag då börja med att anklaga himlen för orättvisa eller frukta olycksbringande följder?» **

Det var under resor i den vidsträckta provinsen, på härads- och sockenstämmor, som Armfelt genom sitt personliga uppträdande med framgång förstod att verka för sin uppgift.

---

* Den 18 Sept.

** Armfelts bref till sin hustru 20—26 Sept. 1788.

Med berättigad sjelfkänsla kunde han redan den 26 Sept. från Eda skans skrifva, att han på åtta dagar uträttat mera för sitt värf än generalauditören H. af Låstbom under de fjorton, som han för samma ändamål tillbragt i Vermland.* »Alla bondgubbar och bondgummor gråta», fortsätter han, »så fort jag öppnar munnen. Häromdagen på en häradsstämma, då jag talade med allmogen i Gillbergs härad, sade jag åt en bonde med grå rock och svart kalott: Ack, min vän, om jag finge byta rock med dig: huru glad, huru högfärdig skulle jag icke vara! Alla började att gråta; application gjordes efter hvars och ens imagination, och jag fick i stället för 100 rekryter, jag begärde, 275. Folket kallar mig 'den vackra generalen', och när jag reser, så fråga de hvem som skall få skjutsa — nb. jag kör i smått lunk!»

I Karlstad sammanträffade Gustaf III och Armfelt d. 24 Sept. Danska arméens inbrott egde rum samma dag; kriget kunde sålunda anses börjadt och konungen sjelf torde väl knappast ha väntat något af det personliga möte med prinsen af Hessen, hvarom han från Karlstad d. 24 Aug. väckte förslag genom svenske generalkonsuln i Kristiania Martinau.** — Konung Gustafs vistelse i Karlstad medförde åtskilliga regeringshandlingar af vigt vid försvarets ordnande. En utredningsdeputation, som gemensamt med Armfelt och den nyssnämnde Låstbom skulle ordna gränsförsvaret, tillsattes omedelbart efter konungens ankomst till Karlstad. Armfelt blef dess ordförande; ledamöter voro 14 af provinsens framstående män, officerare, tjenstemän och bruksegare. Och några dagar senare, den 29 Sept., utfärdade konungen sin märkliga kungörelse »angående de stämplingar, rikets fiender företaga, att söndra svenske män och förleda dem från den trohet, de

* Genom kongl. bref, utfärdadt Kymmenegård d. 23 Aug., hade Låstbom blifvit förordnad att sörja för uppsättande af nya trupper mot norska gränsen. Jemte honom skulle, enligt förordnande af samma dag, kaptenen vid Nerikes och Vermlands regemente Rappolt, organisera en jägarekorps af 100 man i Vermland. Rappolt afsändes för detta ändamål från Finland. (Reg. i krigsär., Riksark.)

** Se Nielsen, Gustaf III:s norske politik (Norsk Hist. Tidskrift, 2 Række, I: 155). Martinau träffade prinsen i Uddevalla, men fick bestämdt afslag på sin framställning.

konungen och riket skyldige äro». Det var denna kungörelse, som i de mest skilda landsändar kallade folket i vapen; den är att anse såsom ett manifest från Sveriges konung till dess folk mot rikets yttre och inre fiender.

Samma dag, som detta manifest utfärdades, erhöll Armfelt formligt förordnande dels att vara brigadchef för den i Dalarne upprättade frikorpsen, dels att rekognoscera Vermlandsgränsen och föra befäl öfver de der förlagda trupper samt »vidtaga sådana försvarsanstalter, hvartill omständigheterna kunna föranleda» *. Hans myndighet utsträcktes genom ett nytt kongl. bref (d. 2 Okt.) till att sjelf konstituera officerare vid de under hans befäl stående trupper; och den först utsedde befälhafvaren för frikorpsen från Dalarne, kaptenen Tersmeden, kort derefter befordrad till öfverstelöjtnant, anbefaldes att ställa sig under Armfelts befäl **. — I sällskap med Armfelt gjorde konungen från Karlstad en utflygt till Eda skans och Morast, som Armfelt börjat sätta i försvarbart skick. Invånarne i trakten hade sjelfmant erbjudit sig att der utföra nödiga arbeten.

Den 29 September lemnade konungen Karlstad. Han ernade öfver Venersborg resa till Göteborg och hade sent på aftonen begifvit sig åstad, då han, sedan han hunnit $^1/_4$ mil utanför Karlstad, hejdades af en kurir från general Hjerta, som meddelade honom underrättelsen om de svenska truppernas nederlag vid Qvistrum, genom hvilket vägen öfver Venersborg var afskuren. Konungen var då nödsakad att vända om, för att taga den längre vägen öfver Mariestad. Han var, då han återkom till Karlstad, i ett synnerligen upprördt tillstånd. »Han steg ur vagnen», berättar Armfelt, som skyndat honom

* Armfelt blef genom denna vidsträckta fullmakt i sjelfva verket provinsens styresman. Af dess t. f. landshöfding, frih. J. G. Uggla, ansåg man sig ej kunna vänta energiska åtgärder. Armfelt fann sig någon gång föranlåten att offentligen tillrättavisa kronobetjeningen, hvilken han ansåg hafva förfarit egenmäktigt mot allmogen i sammanhang med landtvärnets uppsättande. I en kungörelse, dat. 30 Okt. 1788, försäkrade han allmogen, att missbruken med skjutsningspålagor, furagering o. d. skulle upphöra, och han skaffa rättvisa hos konungen. Derjemte gaf han ett vackert vitsord om vermlänningarnes mannamod och offervillighet. (Kungörelsen är tr. i Gjörwells Allmänna tidn. 1788, III: 268).

** Reg. i krigsärenden $^{29}/_9$, $^2/_{10}$, $^5/_{10}$ 1788. (Riksark.).

till mötes, »utan att säga ett ord; hans ansigte var något förståldt, och då han tog mig i hand, kramade han mig med ovanlig häftighet. Min bestörtning och förundran var lika stor: ändtligen kommen i kammaren och allena med Ekeblad, landshöfdingen i det angränsande Skaraborgs län, som rest konungen till mötes i Karlstad, sade han: Tout est perdu; lisez! — och kastade på bordet ett stort dokument». Det var den nyssnämnda rapporten om olyckan vid Qvistrum.

Nu följde en öfverläggning af bekymmersamt slag. Konungen var uttröttad af ansträngdt arbete och befann sig i ett tillstånd af fysisk och moralisk nedstämdhet, som för ögonblicket syntes alldeles hafva förlamat hans kraft. Armfelt förestälde konungen, att genom skyndsamhet allt ännu kunde räddas och Göteborg sättas i försvarbart skick. Konungen svarade »med humeur», och Armfelt, »van att med uppriktighet tala med en konung, som handterade honom mera som vän än undersåte», vågade svara, att Gustaf Vasa och Gustaf Adolf skulle hafva föredragit döden, för att vid ett sådant tillfälle förblifva overksam. Konungen reste sig i vredesmod och sade: »ni vill att jag skall dö, och ni skall få er önskan uppfyld», hvarpå han ögonblickligen befalde att hans vagn skulle köra fram; han reste, utan att säga farväl till Armfelt. — De följande tilldragelserna visade att modfäldheten icke räckte länge, lika litet som den nervösa uppretningen; redan från Kristinehamn sände han en vänlig helsning till Armfelt, och intet spår af misstämning märktes i den följande lifliga brefvexlingen under dessa oroliga dagar. *

---

* Armfelts sjelfbiografi; anf. st. I: 118; jfr hans »Notes historiques» till konungens bref. — Konungens nedslagenhet gjorde äfven Armfelt för någon tid misströstande om Gustaf III:s förmåga att uträtta något till Sveriges räddning. Till sin hustru skref han den 2 Oktober: »La première nouvelle que nous aurons; sera probablement la prise de Gothembourg. J'ai conseillé le roi d'aller à son armée, s'il peut rassembler une, de ne point risquer une affaire décisive, mais de tâcher par ses manoeuvres de couvrir Gothembourg et d'empêcher que la place soit coupée de ses vivres. Mais conseiller un prince qui n'a ni talens militaires, ni fermeté politique, c'est crier à un sourd. — Je suis ici sur le qui-vive, mais dans peu, s'ils ne se jettent sur moi avec 6,000 hommes, comme on l'assure, ils auront beau faire; mais l'avantage de leur coté ne sera point remarquable. Chaque pouce de terre qu'ils avanceront, leur coûtera du sang». Länge dröjde

Gustaf III skyndade till Göteborg, och hans verksamhet för försvaret af Sveriges vestra landskap är ett ärofullt blad i hans historia. Äfven Armfelt hade all heder af det sätt, hvarpå han, understödd af befolkningens fosterländska hänförelse, fylde sitt värf i Vermland och Dalarne.

I »utredningsdeputationen» i Karlstad arbetades flitigt under Armfelts ordförandeskap, och dess ledamöter gåfvo ett vackert föredöme af offervillighet. Alldeles utan betänkligheter för farorna af att sätta vapen i hand på en oöfvad och odisciplinerad allmoge var väl icke en och annan bland dem; och deputationens högst uppsatte man, öfversten K. G. Löwenhjelm, höll före, att upprättande af ett landtvärn utan stöd af reguliera trupper skulle reta fienden till plundring och framkalla »ett slagtande» mellan allmogen på gränsen. Han varnade för öfverdrifvet nit och okunnighet om rätta medlen, samt slutade med att åberopa 45 § regeringsformen, hvari stadgades, att konungen ej eger pålägga »krigshjelper, gärder och utskrifningar» utan rikets ständers samtycke. Armfelt, såsom ordförande, blef honom icke svaret skyldig: han hotade, att om deputationens medlemmar vore af samma mening, att det »vore farligare att söka försvara landet än lemna det till fiendens discretion», genast marschera med sin styrka till annan ort, der den mera kunde behöfvas. — Oppositionsmannen Löwenhjelm förblef visserligen »oryggeligen vid 45 §»; men öfverläggningen synes sedan hafva aflupit i all endrägt, och ledamöterna täflade, att döma af deras tryckta anföranden, i patriotisk ifver.

Redan den 10 Oktober kunde deputationen inberätta till konungen i Göteborg **, att från Filipstads, Nordmarks, Jösse, Gillbergs, Fryksdals och Elfdalens härad vore anskaffad en styrka af 800 man, att inträda i tjenstgöring. Från bergslagen, hvarest manskap ännu ej blifvit uppsatt, erbjödos pen-

efter den ofvannämnda ordvexlingen med konungen i Armfelts sinne ett bestämdt misstroende till konungens militäriska omdöme och till fastheten af hans politiska hållning, hvilket ofta ger sig luft i A:s förtroliga bref. Men det bör sägas till hans heder, att hans nit för sin konungs tjenst och landets försvar derigenom ingalunda minskades.

** Registratur i krigsärenden $^{13}/_{10}$ 1788 (Riksarkivet).

ningebidrag; och invånarne i Fryksdals härad, icke nöjda med att hafva lemnat sin kontingent till landtvärnet, skickade i slutet af Oktober sjelfmant en deputation till Karlstad, med anhållan att få bilda en frikorps af samma art som dalkarlarnes, och ville lemna hus och hem för att strida mot landets fiender. * — Borgerskapet i Karlstad bildade ett ordenssällskap under namn af »Svenska borgersmän», hvars medlemmar förbundo sig att upprätthålla konungens myndighet, hålla vakt öfver att lasteligt tal eller stämplingar mot konungen ej finge förekomma, samt att vid valen till den stundande riksdagen arbeta i hans intresse. **

Sedan åtgärderna för uppsättningen af det vermländska landtvärnet hunnit afslutas under första veckan af Oktober, begaf sig Armfelt till Dalarne, för att öfvertaga befälet öfver den derstädes af den nitiske Tersmeden bildade frikorpsen. *** I Dalarne fann han en entusiasm och en ifver, som öfverträffade hans förväntningar. »Folket liknar de gamle romarne», skrifver han till sin hustru ($^9/_{10}$), »och man gör sig ingen föreställning derom i andra delar af Sverige ... Ack, om man genast kunde stöta på fienden! Segern vore otvifvelaktig. Men 40 mils marsch stämmer ner modet betydligt. Jag reser i morgon till Tuna, i öfvermorgon till Leksand, derpå till Mora o. s. v., alltjemt i bonddrägt — det tar hjertat ur dem». Äfven konungen hade under sin resa i Dalarne anlagt provinsens drägt, och uppträdde, enligt sina egna ord, som en Mora-bonde med blå bandet. †

---

* Med tillfredsställelse öfver denna framgång skref Armfelt den $^9/_{10}$ till sin hustru: »Ma commission a si bien réussi que j'ai eu 800 soldats habillés et nourris et 7000 r:dr, que le Bergslag a fourni au roi. (NB. cette province est celle sur laquelle l'opposition a compté le plus). Aussi les gentilshommes n'ont-ils pas la gloire d'avoir contribué à tout ceci que par crainte d'être assommés par les paysans, qui, joints aux prêtres, se croyent plus puissants que le grand Mogol».

** Sällskapets stadgar, dat. d. 1 Okt. 1788, finnas i Gust. MSS. D. 46.

*** Från Falun hade Tersmeden för det vermländska manskapets utrustning afsändt till Armfelt ammunition och 1000 r:dr i penningar (rapport till konungen $^7/_{10}$, Gust. MSS.). Han berättar i samma bref, att han varit öfverlupen af personer, som önskat blifva officerare vid korpsen.

† På den daldrägts-uniform, som Armfelt anlagt — jacka, rund filthatt, rundskuret hår och silfverring på fingret — bar han stundom sitt blåa elefanter-

Från Gagnefs prestgård ger Armfelt följande lifliga skildring af stämningen i landet: »En kapten Tiellman, possessionat, nu 67 år gammal, går ut med, en löjtnant Hörling, 71 år, som fick pension (17)53, går äfven med oss och hafva vigör som ungt folk.* De förnämsta och rikaste bönderna göra på samma sätt, och emulation är mellan far och son, hvem som skall få den äran att gå. Värst är att hela skaran är o-exercerad och att de ej låta styra sig, då de komma i ifver. Vid kyrkan sade en bonde åt mig: 'Hör du, laga att officern går på, ty annars sätta vi kulan i ryggen på'n, om han ej är trogen.' Döm hur roligt det blir att få sådana bestar att lyda, då reträtt blir nödig.» ** — Och till konungen inberättar Armfelt från Tuna: »Jag har tillbragt sex timmar med att ordna en enda bataljon. Mina officerare äro antingen för gamla för att lära eller för unga att ha kunskaper; men alla utan undantag dela min tanke, att våga lifvet för den bäste kung och det otacksammaste fädernesland». Han tillägger med afseende på de båda ofvannämnda veteranerna, som erbjudit sin tjenst: »Jag nekar icke, att dessa aktningsvärda gubbar med sitt hvita hår kommo mig att rodna öfver mitt tidehvarfs anda och förkasta denna litteratur, hela denna filosofi, som ej är värd ett öre». ***

Det manskap, som sålunda socknevis blifvit samladt och under Tersmedens egen uppsigt — »för att akta dem för

---

band, som var de frivillige en nagel i ögat. »Il faudra l'empocher pour leur plaire» skrifver han. Ett par gånger hade han likväl burit denna dekoration »parce que c'était nécessaire d'en imposer». Hans afsigt var dock att, efter första vunna framgång mot danskarna, skicka tillbaka denna året förut erhållna orden. (A. till kgn $^{14}/_{10}$ 1788.)

* Barfod, Märkvärdigh. s. 105, nämner ett par andra frivilliga veteraner: kaptenerna Fröberg och Wallencrona, som nära 80-åriga grepo till vapen.

** $^{12}/_{10}$ 1788. Samma anekdot berättas i ett såsom flygskrift 1788 tryckt »Bref från en Leksandsbo», med tillägg, att Armfelt svarat, att de skulle få så många som möjligt af sina egna landsmän till officerare, och att han sjelf skulle »såsom en redlig svensk general» vara den främste i faran. Detta rörde så mycket de kringstående, att de »omringade A., upphöjde honom på sina axlar och under ett fröjdefullt hurra betygade sin innerliga glädje, tacksamhet och erkänsla».

*** $^{14}/_{10}$ 1788.

elaka råd och rykten» — blifvit fördt till mötesplatsen Tuna, mönstrades der af Armfelt den 15 Oktober och uppbröt den 16, för att under Tersmedens befäl marschera till Vermland. Styrkan uppgick till inemot 3,000 man med nödig utrustning; enligt öfverenskommelse medförde hvarje frivillig sjelf munförråd för 14 dagar. Gefle stad hade frivilligt försett korpsen med artilleri, och åtskilliga af denna stads patriotiska borgare hade låtit inskrifva sig vid frikorpsen. Alla voro de lifvade af den bästa anda, färdiga att hålla det löfte, som de och deras befälhafvare ömsesidigt gifvit hvaranda, att, »innan snö fallit på marken, se danskarne utkörda ur landet» eller ock sjelf aldrig komma tillbaka. —

Liknande yttringar af fosterländsk offervillighet förspordes öfver allt i landet, från landskapen under polcirkeln till de fordom danska provinserna i sydligaste Sverige. * Hvad man än må tänka om dessa friskarors stridsduglighet, om de kommit att pröfvas på allvar — visst är dock, att skådespelet af denna folkväpning i nödens stund är i sitt slag upplyftande.

Det var emellertid endast för det under Armfelts befäl stående manskapet från Dalarne och Vermland, som tillfälle syntes erbjuda sig att få mäta sina krafter med fienden; de öfrigas deltagande i rikets försvar inskränkte sig till vapenöfningar i hemorten.

De yttre krigshändelserna under danska härens korta fälttåg i Sverige, liksom de diplomatiska förhandlingarna i sina allmänna drag, äro allmänt kända. 12,000 man under befäl af prins Karl af Hessen hade — icke såsom krigförande å Danmarks vägnar, utan såsom ryska hjelptrupper ** — den

* Se vidare härom uppsatsen »Folkväpningen i Sverige 1788» af Elof Tegnér i Hist. Tidskrift 1881. Den ofvan införda framställningen af Armfelts andel i åvägabringandet af denna folkrörelse, i dess organisering och ledningen af den under hans befäl stående korpsen är hemtad från nämnda uppsats.

** En följd af denna af Danmark noga fasthållna grundsats var, att någon krigsförklaring å Danmarks vägnar icke utfärdades, och att de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Danmark ej voro afbrutna. Sveriges generalkonsul i Kristiania, Martinau, vistades t. o. m. under en del af fälttåget i prinsens af Hessen högqvarter. (Nielsen, anf. st. s. 153). — Engelska sändebudet Elliot lyckades, med stöd af den af Danmark uppstälda folkrättsliga skilnaden

24 September tågat öfver gränsen vid Krokstad, och efter träffningen vid Qvistrum obehindradt fortsatt vägen mot Göteborg genom Bohuslän. Prinsen af Hessen hade den 1 Oktober besatt Uddevalla, generalmajor Mansbach den 3 Oktober Venersborg och generalmajor Dyring Bohus fästning och Elfsborg. Konung Gustafs oförmodade ankomst till Göteborg, dagen innan staden uppfordrades att gifva sig, den ifver, med hvilken försvaret ordnades under konungens ledning, och den engelske diplomaten Sir Hugh Elliots energiska medling gjorde slut på danskarnes framryckande och föranledde afslutandet af ett stillestånd på åtta dagar, räknadt från den 9 Oktober. Enligt öfverenskommelse skulle de danska trupperna under denna tid få behålla Bohuslän till Göta elf, Venersborg och Åmål eller i allmänhet det område, som vore besatt af danskarne och hvarest inga svenska posteringar funnes; ön Hisingen skulle deremot anses som neutral.

De senare af dessa tilldragelser egde rum, medan Armfelt var i Dalarne, sysselsatt med ordnandet af sin bondehär. Han erfor med glädje, att Göteborg blifvit räddadt genom vapenhvilan, och skyndade tillbaka till Vermland, för att vara närmare händelsernas skådeplats. I Filipstad möttes han af konungens bref af d. 12 Okt. med underrättelse att fråga vore om stilleståndets förlängning, samt befallning att, innan vapenhvilan utgått, besätta alla platser i Vermland mellan Åmål och Glafsfjolen (i Nordmarks och Gillbergs härad), som kunde vara af vigt; konungen beredde honom derjemte på att fiendtligheterna kunde komma att börja på nytt.* Armfelt skyndade att med skjütskärror afsända små posteringar — han uppgifver sjelf tre man och en korporal — till olika håll inom det nämnda området, hvilket derigenom kunde påstås vara besatt af svenska trupper. Genom denna skyndsamhet blef hela det

mellan »partie intégrante» och »partie auxiliaire», öfvertala Gustaf III att medgifva, att Danmarks uppträdande icke betraktades såsom casus belli (Elliot till Bernstorff 1 Okt. 1788. Se Holm, Danm. Politik 1788—90 s. 41. — I folkmedvetandet inträngde dock ingalunda denna distinktion: »juten» betraktades nu som förut som den gamle arffienden; och konungen och hans tillgifne gjorde visserligen intet för att minska förbittringen mot Danmark eller inskärpa att dess trupper icke handlade å egna vägnar.

* Gustaf III:s bref, anf. st. s. 47.

vermländska området skyddadt från inqvartering eller genomtågande af de fiendtliga trupperna; men från dansk sida betraktades dessa operationer med mycken ovilja* och utgjorde länge en tvistepunkt vid de följande underhandlingarne.

Full af ifver att omedelbart efter stilleståndets slut (d. 17 Okt.) få gå offensivt till väga, skyndade Armfelt till Karlstad, för att derifrån rikta sitt anfall mot Åmål, hvilket d. 15 Okt. blifvit besatt af den danske öfversten Stricker. Samtidigt med anfallet till lands skulle ett par galerer, bemannade med bönder och försedda med kanoner, från Venern angripa staden, och genom att rifva Köpmannebro skulle den danska styrkan i Åmål afskäras från förbindelse med Venersborg.** »Ögonblicket är kommet, skref Armfelt till konungen från Karlstad (d. 16 Okt.), då E. M:ts vapen skola återvinna sin forna ära; fienden är uttröttad, och E. M:ts trupper brinna af begär att få utmärka sig och hämnas det brytande af tro och lofven, som man anser hafva egt rum». Hans enda farhåga var att någon eftergift skulle göras danskarne. »Om en tumsbredd jord lemnas genom stillestånd eller någon slags öfverenskommelse, skall allmogens förtröstan till E. M:t omintetgöras. Allt hvad de hafva gjort till sitt försvar, på grund af mina uppmaningar och af förtroende till mig, skall tjena såsom vapen mot oss sjelfva. Vi skola blifva misstänkta att hafva förrådt deras intressen, bedragit dem på de penningar, de lemnat för att uppsätta trupper, och drifvit gäck med dessa hederliga bönders nit».

Såsom ett kränkande af stilleståndets öfverenskommelser ansåg Armfelt att Stricker låtit sina förtrupper rycka fram till Lunkekrog, $^1/_4$ mil norr om Åmål. Med sin lilla styrka hade Armfelt d. 18 Okt. hunnit till Afvelsäter i granskapet af Åmål;

* Se Nielsen, anf. st. 172. »Prinsen af Hessen var ganska missnöjd med denna komedi» säger Armfelt. (Notes historiques till Gustaf III:s bref.)

** Från Karlstad ($^4/_{10}$) och Tuna ($^{14}/_{10}$) hade Armfelt afsändt utförliga redogörelser för sin blifvande fälttågsplan, sedan Åmål fallit i hans händer. Han skulle vända sig mot Bohuslän och återtaga de af danskarne ockuperade städerna. Han var full af förhoppningar att denna plan skulle lyckas: »plus une entreprise est hardie, plus elle est censée réussir» . . . »Mon projet, inconcevable pour un poltron, trop téméraire pour un pédant, pendable dans les yeux des patriotes, ira à merveille».

han hade redan börjat drifva tillbaka fiendens förposter samt var färdig att sätta sin ofvan omtalta plan i verket. Då ankom underrättelse om stilleståndets förnyelse och konungens befallning att upphöra med fiendtligheterna. Kort derefter erhöll Armfelt en skrifvelse från öfverste Stricker, den danske kommendanten i Åmål, med uppmaning att draga tillbaka sina posteringar från trakten mellan Åmål och Glafsfjolen, hvilken genom vapenhvilan skulle hafva blifvit inrymd åt danskarne.

Dessa bref mottogos af friskarornas stridslystne befälhafvare med ett missnöje, som tydligt gaf sig luft i hans bref till konungen. »Några och tjugo timmar», börjar han sin rapport från Afvelsäter den 18 Okt., »innan efter allt menskligt utseende de förlagde norske trupper i Åmål varit E. M:ts fångar, om vår plan fått utföras och deras dumhet och feghet ej blifvit förvandlad i säkerhet, kom stallmästaren Stockenström med underrättelse om stilleståndet, hvilket af hela min korps blef bekant, men med mycken olikhet i anseende till rörelser emottaget». Han slutar sin rapport med att begära afsked från sitt befäl, »i händelse af ordres att qvittera de poster, jag intagit och kan försvara». Den från dansk sida framstälda fordran att utrymma det omtvistade området i vestra Vermland, som han nyss med så stor raskhet besatt, väckte i synnerhet hans lifliga harm.*

Konungen vidhöll sin åsigt om Sveriges rätt att behålla de redan besatta platserna och det åt danska hären anvisade området i Vermland — något som dessutom var uttryckligen

* Lifligt målar sig Armfelts förtrytelse i följande bref till konungen, med öfversändande af Strickers ofvannämnda skrifvelse: »Si cela est vrai, mon cher Maître, si vous voulez que je sois à jamais regardé comme traître et menteur par toute cette province — faites-moi du moins la grâce de m'ôter le commandement, de me renvoyer. Je me brûlerai la cervelle plutôt que d'ordonner la retraite à des troupes comme celles que je commande, d'abandonner des postes qui m'ont coûté tant de peine à fortifier. Si dans le coeur de V. M. il existe pour moi un grain de cette ancienne amitié dont vous m'honorâtes, ôtez-moi d'ici, rayez-moi de toute espèce de service, et que ce coup-ci soit le dernier qu'on me porte par haine ou par jalousie! Au moins, il ne m'arrivera plus de vouloir servir la patrie à ce prix-là».

stadgadt i den nya konventionen af den 18 Okt.* Elliot skyndade att uppmana prinsen af Hessen att, för undvikande af sammanstötning med Armfelts frivillige, ej söka intränga i andra trakter än de som redan voro besatta af danska trupper. Och prinsen af Hessen, — som efter underrättelsen om Preussens och Englands hot att låta en armé rycka in i Holstein, icke just hade annat val än att så fredligt som möjligt draga sig tillbaka — fann för godt att lemna i fred de af Armfelt besatta platserna i vestra Vermland, under föregifvande att han toge för afgjordt, att det frivilliga manskapet sjelfmant skulle draga sig tillbaka**. Armfelts begäran att få nedlägga befälet föranledde sålunda ingen åtgärd; och konungen svarade icke ens på hans bref, hvilka han väl ansåg såsom ett af de utbrott af sin gunstlings häftiga lynne, vid hvilka han icke var så alldeles ovan.

Nedslagen och misströstande återvände Armfelt till Karlstad. Han möttes der af sina dalkarlar, som under tiden hunnit fram till Vermland och hvars fyra bataljoner af Armfelt förlades i södra och vestra Vermland. En bataljon, »Svenska krigslydnaden» kallad, inqvarterades i Karlstad och exercerades flitigt under Armfelts egen ledning.*** Dalkarlarnes patriotism hade under marschen icke lidit någon afbräck, men stilleståndet var dem, liksom Armfelt, ett streck i räkningen, och den moraliska verkan, som underrättelsen derom medförde, var icke den bästa. »Jag talade i går med de äldsta dalkarlarne om stilleståndet», skrifver Armfelt den 23 Okt. till konungen. »De svarade mig, att de skulle inhämta sina kamraters tanka om saken, om det ej vore ett knep af oss officerare att bedraga vår goda kung, som vi ha lofvat

* Art. 4: . . Le prince de Hesse continuera de jouir du district déja occupé par les troupes sous son commandement et *où il ne se trouve aucun poste suédois*. Le Glafsfjol en sera la limite etc.

** Gust. III:s bref, anf. st. s. 49; Charles de Hesse, Mémoires, s. 95 o. bil. 17.

*** De öfriga bataljonerna voro den 7 Nov. på följande sätt fördelade (A:s rapport till konungen, Gust. Mss. D. 46): »Svenska krigsäran» (befälhafvare major Knorring) vid Ugglesäter, nära Seffle; »Sjelfständigheten» (befälh. major Tiellman) vid Nysäter (i Gillbergs härad, söder om Glafsfjolen); och »Redligheten», (major Tornander) vid Lillnor och Lillerud (nära bron öfver Norselfven, på vägen till Karlstad).

att slåss, till hvilket vi ej behöfva rädda officerare och söndriga gevär. Jag förbannade mig på att, så snart det tilläts mig, eller sist den 13 Nov. kl. 1, gå med dem emot fienden, om de nu ville tro och lyda mig; och afvaktar med inquiétude deras svar, som jag skulle få i dag kl. 12 och ännu ej fått.» I samma ämne skref han den 25 Okt. till sin hustru: »Jag är i en dödlig ångest, att mina dalkarlar skola bryta stilleståndet. De äro liksom rasande och anse oss alla för fega — en naturlig följd af deras okunnighet i politiken. Medgif mig att denna är lycklig! Hvad borde icke vår kung ha velat ge, om finska armén varit försänkt i samma okunnighetstillstånd.» Några dagar senare: »Dalkarlarne tala ur en hög ton och säga, att de vilja hafva fred inom och utom riket, och att en kung skall vara kung och förrädare straffas.» Han tillägger med afseende på den allmänna stämningen i Vermland: »Bitterheten hos de ofrälse mot adeln är här så gruflig, att man vågar nästan ej gifva sig ut för grefve eller baron. Det talas ej mindre om än att mörda och utrota sådant byke. Gud hjelpe oss ur denna konfusion! Men efter all apparans blir sista villan värre än den första. Men utan blod slutar säkerligen ej detta kalaset, och något bör rinna, men ej öfverflödigt».*

Ställningen ingaf sålunda Armfelt allvarliga bekymmer. Hans lifliga inbillning, i förening med missnöjet att ej hafva fått utföra en vapenbragd, kom honom väl att måla i svart mera än nödigt var. Sjelf delade han den allmänna förbittringen mot danskarne och lemnade villigt öra åt de gängse berättelserna om deras utpressningar. Alldeles utan grund voro likväl icke Armfelts farhågor för följderna af att länge hålla de uppretade skarorna under vapen, utan tillfälle att an-

---

* I samma tonart gå alla A:s bref från denna tid. Han ansåg stilleståndet för en olycka, förebrådde konungen att han icke på förhand låtit förstå, att »meningen vore att dagtinga i stället för att slåss», samt vidhöll sin begäran att få nedlägga befälet: »alors je viendrai un instant me jeter à vos pieds, vous dire que cette dernière bonté etait presque aussi grande que toutes celles qui l'ont précédée; et à l'instant qu'on me rend complètement inactif, je redeviens ce même Armfelt, si gai, si fou, si porté vers la société, les plaisirs, les femmes et les belles lettres, mais néanmoins le plus zélé des sujets et des amis.» ($^{21}/_{10}$ 1788).

vända dem; lika litet som ryktena om befolkningens lidanden i Bohuslän och Dalsland, huru öfverdrifna dessa än voro och huru mycket de än torde hafva begagnats för att underhålla den uppretade stämningen mot fienden.

Utan inflytande på konung Gustafs hållning blefvo ej heller dessa föreställningar från Armfelt och den allmänna förbittringen; konungen gjorde sig beredd att bryta stilleståndet. Han afsände d. 24 Okt. till prinsen af Hessen ett hotande bref, hvari med skärpa framhöllos befolkningens klagomål öfver de danska truppernas utpressningar. Mot-klagomål framstäldes från dansk sida öfver uppbringandet af en dansk proviant-flotta af 25 fartyg samt af tvenne jakter, lastade med de vid Qvistrum eröfrade kanonerna, efter afslutandet af den första vapenhvilan. Det syntes sålunda i slutet af Oktober 1788 ovisst, om ej fiendtligheterna ånyo skulle komma att utbryta. Konungen höll krigskonseljer i Göteborg om planen att gå offensivt till väga; befallning affärdades till landshöfdingarna i Skaraborgs och Jönköpings län om anskaffandet af frivilligt manskap, enär det vore ovisst, om stilleståndet komme att förnyas. — Armfelts hotande ställning i Vermland föranledde äfven att en dansk styrka afsändes till öfverste Strickers förstärkning i Åmål, dit äfven generalmajor Mansbach beordrades från Venersborg.

»Hoppet att snart se stilleståndet brutet», skrifver Armfelt d. 24 Okt. till konungen, »och den ifver, med hvilken vi vänta detta lyckliga ögonblick, i förening med förnyelsen af befallningen till mig att ej lemna någon af mina ställningar, hafva återgifvit mig lifvet, helsan och munterheten.» Han skyndade till Fryksdalen, för att der mönstra det frivilliga manskap, som genom en deputation hos honom anhållit att blifva organiseradt till en frikorps liknande dalkarlarnes. Ännu stadd på resa i Fryksdalen, emottog Armfelt konungens bref af d. 6 Nov., i hvilket han uttalar sin ovisshet om stilleståndets förnyelse, uppgifver att prinsen af Hessen börjat tala ur en högre ton, underrättar att en norsk korps samlades, för att öfver Vinger inbryta i Vermland, samt anbefaller Armfelt att hålla sig färdig att omedelbart efter stilleståndets utgång börja gå anfallsvis till väga. Armfelt gaf fryksdalingarne det vack-

raste vitsord för mod och fosterländsk anda, besökte gränsfästena vid Eda och Morast, och tillstod »i förtroende» för konungen, att han »på sina knän» bad Gud gifva prinsen af Hessen lust att anfalla honom. »Detta är icke öfvermod från min sida», tillägger han, »ty jag trotsar den mest klenmodiga menniska att se och höra dessa trupper, utan att vara öfvertygad om vår öfverlägsenhet.» Fulla af stridslust motsågo sålunda Armfelt och hans frivillige d. 13 Nov., då de väntade »den himmelska glädjen att få badda på juten».

Men äfven nu voro Sir Hugh Elliots bemedling, Preussens och Englands hotelser mot Danmark och prinsens af Hessen foglighet dem i vägen; och Armfelt med sina dalkarlar och vermlänningar måste behålla svärdet i skidan. Det nya stilleståndet afslöts på sex månader, och konungen skyndade att derom underrätta Armfelt från Göteborg d. 12 Nov. Redan dessförinnan hade de danska trupperna utrymt de af dem besatta områdena; d. 1 Nov. hade Stricker lemnat Åmål och tågat till Qvistrum, och Bohuslän utrymdes under de följande veckorna, så att hela den fiendtliga styrkan d. 13 Nov. var öfver gränsen. Prinsen af Hessen erhöll sistnämnda dag underrättelse från Elliot, att konung Gustaf undertecknat stilleståndskonventionen; och Dalsland och Bohuslän besattes ånyo af svenska trupper.

Ännu en gång höll dock en konflikt på att uppstå mellan den danske befälhafvaren och brigadchefen i Vermland: det var då denne sistnämnde, sedan fiendtligheterna slutat, på det bestämdaste motsatte sig, att någon enda afdelning af den danska hären finge anträda återtåget genom Vermland. Armfelt berättar härom:* »Denna provins hade gjort för stora sacrificer, för att ej blifva befriad från olägenheterna af en fiendtlig durchmarsch, och jag kunde ej med bibehållande af att ega tro och ära låta danskarne passera, så länge jag hade befälet. Stillestånds-förbundet var utan förbehåll i den vägen. H. M:ts ordres, med hvilka prinsen af Hessen försett sig, då han sista gången skickade mig sin adjutant för att begära durchmarschen, gjorde min belägenhet ganska svår. Jag tog

* Sjelfbiografi, anf. st. I: 124.

då det sista parti, som blef mig öfrigt, nämligen att säga prinsen af Hessen, det de svårigheter jag gjort, vore för hans bästa och ej en invention af mig. H. K. H. kunde ej vara okunnig om att jag kommenderade en armé, som mest bestod af allmoge, odisciplinerad och af sin natur litet fallen för att begripa traktater, som ej vore till deras fördel; att denna allmoge, beredd att anfalla fienden, så snart han visade sig på dessa trakter, säkerligen ej stod att tillbakahållas; och slutligen att, sedan jag lemnat H. K. H:ts adjutant full frihet att underrätta sig om sanningen af allt detta, stod det honom fritt att komma in i Vermland med sina trupper, der jag i dylikt fall ej ernade föra befälet. Detta gjorde sin verkan, och jag hade den glädjen att befria Vermland från att både under krigslågan och efter stilleståndet se danska trupper inom sina gränser.» *

Sedan fienden lemnat det svenska området, fans ingen anledning att, såsom en månad förut, befara uppstudsighet mot stilleståndet hos de stridslystna frivilliga. Med ifver hade emellertid dessa blifvit öfvade i vapen, och Armfelt var stolt öfver sina bondesoldaters skicklighet i vapenföring. »Dalkarlar och landtvärn exercera som dockor», skref han d. 13 Nov. och han längtade att få visa sitt manskap för konungen. D. 24 Nov., sedan Gustaf III och Armfelt sammanträffat i Åmål, tog konungen bataljonen »Sjelfständigheten» af Dal-frikorpsen i ögonsigte. Han gaf allt erkännande åt de frivilliges skicklighet och goda hållning, och utnämnde befälhafvaren till riddare af Svärdsorden. Dalkarlarne förklarade dock att de fortfarande ville stå under Armfelts och ingen annans befäl, och att de ej ville gå ut nästa år, om ej han finge föra dem — ett vackert bevis på den tillgifvenhet, han förstått vinna, men som, enligt Armfelts tanke, gjorde honom misstänkt i konungens ögon.**

---

* I bref till N. von Rosenstein $^{12}/_{11}$ (Ups. Bibl.) uttalar äfven Armfelt den åsigt att, om han gifvit vika, en »massacre» ej kunnat undgås.

** Armfelt till sin hustru $^{27}/_{11}$. I ett annat bref skildrar han sitt sätt att umgås med det styfsinta och odisciplinerade manskapet: »Il est nécessaire d'imposer à ces mutins, qui ne savent point obéir et auxquels il faut toujours parler ou en ami ou en souverain, souvent de toutes ces deux manières dans l'espace

Disciplinen hos dessa improviserade krigare lemnade dock åtskilligt att önska, och det var med motvilja, som de återgingo till fredligare yrken. Betecknande för deras stämning var, att de, sedan ofreden med Danmark var slutad, enligt Armfelts ord, ville gå till Stockholm och göra »en räfst» med konungens fiender. »Men *jag* vill icke», tillägger Armfelt, »och derför blir det ingenting af, utan de få vackert gå hem till sig för ett par månader.»* Myteri höll på att uppstå hos de frivilliga från Hedemora och Tuna, då gevären affordrades dem före afmarschen från Karlstad. Det lyckades dock utan svårighet att återställa ordningen.

I slutet af November och de första dagarne af December återtågade Dal-frikorpsen till sina hemvist, och det egendomliga fälttåget kunde anses slutadt. Så lifligt än både truppen och dess befäl önskat få mäta sina krafter i allvarsamma nappatag med fienden, så hade deraf blifvit intet. Utan betydelse eller inflytande på krigets gång hade dock visserligen icke dessa militäriska demonstrationer af de Armfeltska frikorpserna varit. Utom den moraliska verkan, som den utöfvat så väl inom de svenska gränslandskapen som inom den fiendtliga hären, hade den Armfeltska frikorpsen skyddat Vermland från hvarje hemsökelse af fiendehand. Den aktningsvärde »annalisten» Gjörwell yttrade om Armfelts förhållande vid denna kritiska tidpunkt, att det »länder hans minne uti rikets och Gustafs historia till största heder.»** Konung Gustafs vän och gunstling hade i de aflägsna landsbygderna förvärfvat en popularitet, som bildade en bjert motsats till den bitterhet, som nu mer än någonsin jäste mot honom inom de missnöjda kretsarna i hufvudstaden. En af tidehvarfvets vitterlekare, regementspastorn vid Dal-frikorpsen G. Engzell, har egnat Armfelt en »ode» i högstämda toner. Det heter deri bl. a.:

d'une heure. Aussi ai-je un pouvoir si peu limité, que dès que je dis: »så skall det ske», ils me répondent: »som du vill»; et après nous redevenons intimes» ($^6/_{11}$). — I sina bref till konungen klandrar A. ofta sina officerares »tyska» sätt att behandla truppen, och ansåg att den borde tagas med vänlighet och bestämdhet på samma gång. A:s sällsynta förmåga att vinna underlydandes tillgifvenhet är från andra tider på mångfaldigt sätt intygad.

* A. till sin hustru $^{15}/_{11}$ 1788.

** Allmänna Tidn. 1789. I: 57.

Med ditt mod kan åter ur förakt
det glömda Svears namn till ärans himlar ryckas,
och hån och spotskhet undertryckas,
och verlden känna *Gustafs* makt.

Än utaf nitet följd till fjällarna du ilar,
der hundra vintrars snö än hundra vintrar hvilar;
Apollo lydt dig förr, Bellona lyder nu,
och hjeltar väckas upp, så modiga som du.
Din röst af äran återskallar;
och finnes någon dygdig än,
som ej i *Gustafs* vän sin egen får igen
och icke lyder, då han kallar?

Men dalkarlarnes skald utropar äfven — och hans ord äro betecknande för den rådande stämningen:

Du främja *Gustafs* sak! Du lätta *Gustafs* börda!
Ack! mellan törnen gro de lagrar, du vill skörda.
Se hämnden vakande förfölja dina fjät,
se hatet resa sig! Hur vill du krossa det? —
Du räds ej? — Nej det är en hjeltes lott
att vara stor i mod och makt att störta brott.*

* *
*

Efter ett kortare besök i Göteborg återvände Armfelt, liksom konungen, till hufvudstaden i December 1788. Vigtiga politiska tilldragelser stundade: riksdagskallelsen var utfärdad från Göteborg; och Armfelt, som bidragit att befästa sin konungs tron i striden mot yttre fiender, måste stå vid hans sida, då hufvuddrabbningen mot de inre skulle utkämpas. Han gjorde det med vida mindre gladt mod; han tillstår sjelf mer än en gång, att riksdagarnas intrigspel föga passade för hans begåfning. I förhandlingarna på riddarhuset ville han icke deltaga; men »konungens myndighet ville han upprätthålla, om så erfordrades, i spetsen för 15 à 20,000 man». »Jag vill» — skrifver han — »att konungen skall skipa rättvisa, och att han skall följa den väg, han för sig utstakat; men man skall icke våga att anfalla hans person eller försöka att anklaga honom för de fel, han begått. Jag hoppas

* Engzell, Nyare arbeten (1790) s. 41.

att han skall bättra sig; och om han ej gör det, så skall jag upphöra att taga hans parti.» *

Då Armfelt nedskref dessa sistnämnda ord i ett förtroligt bref till sin hustru, hade han säkerligen för afsigt att lugna hennes farhågor för att han skulle gå för långt i sitt konungska nit; men ville på samma gång bestämdt häfda sin ståndpunkt. Grefvinnan Armfelt, genom slägtskap och personliga förhållanden noga förbunden med den svenska högadeln i hufvudstaden, hade icke undgått att taga intryck af den förbittring, som i dessa kretsar rådde mot konungen. Hon hade äfven erfarit, att hennes make deraf drabbats i ännu högre grad än tillförene, sedan han väsentligen bidragit att bringa folket i vapen. Att dessa, sedan fienden lemnat landet, skulle komma att riktas mot de politiskt missnöjde, derom tviflade ingen. Uttrycket om nödvändigheten att »knäcka herrarne» hade från de frivilliga skarorna spridt sig såsom ett slagord öfver land och rike och injagade skräck hos »patrioterna», hvilka i den fosterländska rörelsen endast sågo uppviglingar af en »kunglig demagog» och af hans blinda verktyg.**

Om den lysande konungagunstlingen hittills företrädesvis haft sina vedersakare bland dem som afundats hans lycka, ogillat hans lättsinne eller känt sig sårade af hans öfvermod, så blef han efter de hvälfningar, som timade under hösten och vintern 1788—89, ansedd för en politiskt farlig person, i stånd till hvarje våldsamhet; och han blef inom »patrioternas» kretsar föremål för det bittraste hat, hvilket ej hade någon möda ospard att svärta hans karakter och handlingssätt. Till och med hans förhållande i Finland uttyddes till det värsta: det sades, att han mottagit det honom erbjudna ryska guldet, och sedan inför konungen spelat den obesticklige; under affären vid Summa — en hjeltedat, med hvilken han sades skryta i

* Armfelt till sin hustru $^{13}/_{11}$ 1788.

** Betecknande för stämningen är följande anteckning i hertiginnans af Södermanlands dagbok från slutet af 1788. »Folket är för konungen, och deras raseri mot allt som de kalla »herrarne» är förfärligt. Jag är icke rojalist, tillhör icke heller oppositionen, som intrigerar till konungens skada — något som jag anser orätt; men jag är ännu mindre öfverraskad öfver att hvarje rättsinnad menniska är upprörd öfver hvad som sker för närvarande.»

tid och otid — hade han hållit sig undan.* Man visste att han, oaktadt sin slägtskap med den förnämste af Anjala-männen, yrkat att rättvisa skulle skipas utan förskoning, och att han tillstyrkt nedsättandet af en krigsrätt för ransakning öfver den olyckliga Qvistrums-affären. Det utspreds, att han vore författare till en af de mot adeln riktade stridsskrifter, som i så hög grad bidrogo att förbittra sinnena.** Betecknande är, att Schröderheim i ett bref till konungen (redan i Sept. 1788) omtalar den allmänna bitterheten mot Armfelt, hvilken, enligt Schröderheims egna ord, grämde honom, samt uttrycker sin önskan att Armfelt icke finge någon befattning, hvarken i Vermland eller annorstädes;*** och att den uppriktige fosterlandsvännen L. v. Engeström från Warschau ansåg sig böra uppmana honom att söka beskickningen i Dresden, för att icke genom sin närvaro i Sverige »hindra det goda verk, enighetens återställande, hvaruppå hvar redlig svensk borde arbeta». †

Ryktet berättade äfven, då riksdagen stundade, att konungen utsett Armfelt till landtmarskalk, för att genom honom styra adelns öfverläggningar; och då detta icke besannade sig — konung Gustaf insåg nog, att Armfelt med sitt uppbrusande lynne och sin fullkomliga ovana vid offentliga förhandlingar skulle kunnat vara honom till mera skada än gagn — hade

* Hedv. Charlottas dagbok, Dec. 1788. Dock tillade hon: »man gör honom möjligen orätt».

** »Företal till 1789 års riksdag», se Heml. Handl. II: 55. Jfr Tham, anf. st. s. 18, och Beskow, anf. st. IV: 361. Författaren var prosten, sedan biskopen Waller. Ett af de hätskaste paskiller som utspredos af motpartiet, var riktadt mot Armfelt och hade rubriken: »Baron Armfelts julklapp 1788». Det innehöll beskrifningen på ett »historie- och landskapsstycke», i hvars midt syntes turkiska storvisiren med en penningpung i handen; bredvid honom Gustaf III med Carl XII:s långa värja, samt framför honom »i en obscen ställning» gunstlingen Armfelt. På taflan syntes äfven Svea, hållande ett pergament med inskrift: »Sönderslit det förskräckliga band, som fäster folket vid regenten och blindheten, och sänd oss frihet och säkerhet». (Jfr De la Gard. Arch. XX: 31.)

*** Anteckn. s. 226.

† L. v. Engeström, Minnen I: 280. I bref till v. Asp motiverar han ytterligare detta råd dermed att Armfelt och Toll voro allmänt förhatade ($^{16}/_{11}$ 1788, s. 281). Armfelts obestridliga förtjenster om folkväpningen visade huru föga välbetänkta dessa råd voro, om också deras välmening var otvifvelaktig.

man icke desto mindre mycket att förtälja om hans inblandning i riksdags-angelägenheterna.

Fullkomligt ogrundade voro visserligen icke dessa sistnämnda rykten. I synnerhet under riksdagens början användes han af konungen, för att på enskild väg söka vinna motsträfviga folkrepresentanter för konungens sak. Sammankomster med riksdagsmännen egde rum under Armfelts auspicier, hvarest de ifrigt bearbetades af honom sjelf och andra.* Han sades flitigt besöka de ofrälse ståndens klubbar för att vinna dem för sina syften.** Med konungens vänner inom preseståndet, Nordin och Wallqvist, hade han, enligt bådaderas anteckningar, öfverläggningar rörande riksdagens angelägenheter.*** Lagman Stenhof, en af konungens ifriga agenter, en man af tvetydigt rykte, föreståndaren för »rojalisternas» klubb inom adeln, ansågs mottaga sina ingifvelser genom Armfelt; och särskildt uppgafs, att denne vore det egentliga upphofvet till Stenhofs vid riksdagens början gjorda motion om Sprengtportens uteslutande från riddarhuset såsom förrädare och förande afvog sköld mot sitt fädernesland. Motionen hade i för sig ingenting orimligt och måste förefalla hvarje oförvilladt sinne fullt befogad; men den undgick icke att reta »patrioternas» sinnen och framkallade en hetsig diskussion på riddarhuset.† Fersen har, till råga på Armfelts syndaregister under riksdagen, antecknat, att öfverläggningen om statskuppen den 20 Februari, då adelns ledare arresterats, hölls natten förut »i öfverstekammarjunkaren Armfelts rum, vid punsch- och bischoffsbålar».††

Skada blott att värden sjelf ej fick deltaga hvarken i rådplägningen eller välfägnaden: han var nämligen vid nämnda tid — i Dalarne.

På konungens befallning hade han begifvit sig dit, för

* En anekdot härom berättas i Ehrenströms Anteckn. I: 182.

** Hertiginnans af Södermanland dagbok.

*** Nordin, anf. st. s. 22; Beskow, anf. st. IV: 205.

† Det uppgafs, att konungen befallt att motionen icke skulle framlemnas, men att Armfelt, som skulle underrätta Stenhof om konungens befallning — försofvit sig! Se Adlerbeth, anf. st. II: 79.

†† Hist. skrifter, VIII: 114.

att åter samla en del af de friskaror, som några månader förut under hans befäl varit så ifriga att försvara konungens sak, ej blott mot »juten», utan äfven mot »herrarne». Till uppehållande af ordningen i Stockholm under den kritiska tid, som stundade, fans knappast någon annan militärisk styrka än borgerskapets infanteri och kavalleri; och detta skulle — för att begagna Armfelts ord — »icke hafva motstått ett anfall af 1000 dristiga adelsmän, mera vana vid värjan än dessa handtverksmän». Reguliera trupper funnos ej på nära håll att tillgå; och uppbådet af dalkarlarne under för handen varande förhållanden kunde anses såsom en nödvändig försigtighetsåtgärd, på samma gång som det var en demonstration, hvilken icke förfelade sin verkan. Dalkarlarne skulle emellertid icke inqvarteras i Stockholm, utan på Drottningholm; men deras blotta grannskap var tillräckligt för att sätta skräck i dem bland hufvudstadens innevånare, som tillhörde oppositionen. Farhågorna för våldsamheter af dessa halfvilda skaror minskades i »patrioternas» ögon icke deraf, att till deras befälhafvare var utsedd en så afgjord »rojalist», som Armfelt. Man tviflade ej mindre på hans vilja att hålla dem i tygeln, än på hans förmåga.*

Uppdraget att begifva sig till Dalarne lemnades i största hemlighet; konungens egenhändiga order af den 15 Febr. 1789 innehöll endast den knapphändiga föreskriften för brigadchefen baron Armfelt, att med »1,200 man af dalkarlarnes frikorps genast hit marschera och taga qvarter på Drottningholm».** Armfelt afreste; men mötte oförväntade svårigheter.

Stämningen i Dalarne hade under vintermånaderna undergått en hastig förändring. De missnöjda i landet hade funnit understöd i de officerare, som från arméen i Finland hemkommit på permission under vintern; och dessa hade gjort allt för att framställa konungen såsom den ensamt skyldige till de timade olyckorna, och hade icke utan framgång

* Från Vermland hade spridt sig ryktet, att Armfelt haft svårt att hålla Dalkarlarne i tygeln, och man tviflade på att han verkligen försökt att göra det på fullt allvar. (Hedv. Charlottas dagbok.)

** Gust. III:s bref, anf. st. s. 56 (noten).

arbetat på att söndra de sinnen, som den fosterländska hänförelsen kort förut förenat.*

Från Falun, dit Armfelt först begifvit sig, utsände han officerarne vid korpsen för att i socknarne hopsamla sitt manskap; men de återkommo med oförrättadt ärende, några af dem t. o. m. efter att hafva undergått misshandling. »Faran att misslyckas», säger Armfelt, »var för stor, för att jag icke skulle göra en yttersta ansträngning. Jag begaf mig sjelf till Mora. Jag höll tal till allmogen och erinrade dem om deras förfäder, som gjorde Gustaf Vasa så stora tjenster, om deras forntida ära och deras nuvarande pligter. Deras uppstudsighet var ytterlig; fastän jag börjat mitt tal så vackert, vågade de säga mig att jag var en bedragare. Besluten att våga allt, svarade jag helt djerft med hotelser, som vid hvarje annat tillfälle skulle varit löjliga: jag nämnde den mest närgångne af bönderna vid hans dopnamn och lofvade att hänga honom i klockstapeln. Då började alla de andra att byta om ton och gjorde sina anbud, samt slutade med att erbjuda sig att gå man ur huse, om jag så påfordrade. Jag svarade derpå, att min tanke aldrig varit att begära af dem hvad de ej utan sin skada kunde göra, och att 450 manbara karlar vore tillräckligt. Om en timma voro dessa inskrifna och fördelta samt samma natt affärdade till Falun med fjorton dagars matsäck. I Leksand behöfde jag samma dag blott visa mig, för att vinna mitt ändamål; och i Rättvik, der de synnerligen misshandlat en af mina officerare, fann jag hela allmogen samlad, för att bedja om förlåtelse och visa sin välvilja. I de öfriga socknarna var på 24 timmars tid allt lika hastigt i ordning, och genast efter det alla voro församlade i Falun, begaf jag mig med denna massan på slädar och genom natt

* Redan på hösten 1788 började man hysa farhågor i detta afseende. Armfelt hade skrifvit till konungen från Karlstad $^{29}/_{11}$: »I Dalarne går det alldeles rasande, om ej E. M:t befaller hertigen att ej gifva någon officer af Dalregementet permission. De som hemkommit, hafva förgiftat en del af landet . . . Då jag kommer dit, skall processen med sådana herrar blifva kort, som i landet utsprida lögner och falska rykten. Men nu är t. o. m. Beckfriis små-ängslig.» Äfven Tersmeden skref till konungen i samma anda och nämner särskildt kaptenen Hertzenhielm såsom en bland dem som mest utspridt »horreurs» bland allmogen. (Gust. MSS., Ups. Bibl.)

och dag till Drottningholm. På hela vägen voro vi mottagna och handterade som skyddsänglar, och det var oftast rätt svårt att tillbakahålla det nit, med hvilket allmogen i bergslagen och Upland önskade följa dalkarlarnes exempel.» *

Dessa »obändige tronens försvarare» upphörde icke, sedan de anländt till Drottningholm, att göra sin befälhafvare bekymmer och fordrade noggrann uppsigt; och det var tydligen ej blott för att finna en förevändning att slippa att deltaga i den stormiga riksdagens hemliga spel, som Armfelt från början anhöll att få stanna på Drottningholm och personligen hålla dem i tygeln. Grannskapet med Stockholm verkade i viss mån demoraliserande; t. o. m. det konungska tänkesättet synes hafva vexlat, och uppträden föreföllo mellan dessa bondesoldater och deras befäl, hvilka satte brigadchefens tålamod på hårda prof.** Han erkänner, att då riksdagen var slut och de hemförlofvades, var hans »glädje lika stor att se oss skilda vid rikets ständer och dem».

Det var likväl icke endast i dalkarlarnes uppstudsighet, som Armfelt såg faran: han var äfven angelägen att förebygga, att denna odisciplinerade skara komme att användas till något annat än att hålla hufvudstadens missnöjda i en helsosam skräck — på afstånd. Konungen ville gå längre. I sitt strafftal till adeln på rikssalen den 17 Febr. erinrade han om att de funnes i grannskapet, ehuru han försäkrade om

* Armfelts sjelfbiografi, anf. st. II: 29, och hans Notes historiques till Gustaf III:s bref. Armfelts bref till konungen under denna resa vittna äfven om de svårigheter han mött. Om den plötsliga förändringen i dalallmogens stämning yttrar han i ett af dessa bref, att den var »un de ces miracles qu'on ne saurait calculer: au lieu de trouver des difficultés à faire marcher les dalécarliens, il fallait retenir leur fougue, et malgré cela, j'arrive cependant plus fort que je devais être.»

** Det gick, enligt en handskrifven anteckning af Armfelt, så långt, att i hans rum på Drottningholm inträngde uppstudsiga soldater, hvilka han handgripligen måste köra ut; hans officerare gingo alltid med laddade pistoler och hade befallning att vid hvarje försök till uppstudsighet skipa summarisk rättvisa. En viss Björk-Henrik nämnes i ett bref från Armfelt till konungen såsom den egentlige orostiftaren. — En dagboksanteckning af hertiginnan af Södermanland i Apr. 1789 uppgifver, att 200 af dessa soldater undertecknat en skrift till konungen med anhållan att blifva hemförlofvade och innehållande en varning till konungen mot att förgripa sig på adeln.

sin fredliga afsigt med deras ditkallande.* Men en annan dag — det var kort derefter, den 16 Mars, då förenings- och säkerhetsakten skulle föredragas vid adelns plenum — hade han för afsigt att sjelf föra den fruktade skaran i Stockholms omedelbara grannskap. Han misstänkte, att Armfelt icke skulle vara benägen att deltaga i denna demonstration, och nämnde för honom ingenting om sin afsigt; och i den biljett, hvari han samma dags morgon underrättade om sin önskan att korpsen vore uppstäld vid hans ankomst till Drottningholm, tillrådde han Armfelt, som var plågad af reumatism, att för tillfället lemna befälet till dennes närmaste man, öfverstelöjtnant Tersmeden. Armfelt genomskådade, enligt sin egen berättelse, genast konungens hemliga tanke; han »steg till häst, oaktadt de mest stickande smärtor, lät dalkarlarne marschera konungen till mötes, deployerade, så godt han kunde, sina kolonner, och gjorde konungen ännu en gång föreställningar, på samma gång som han helt och hållet underkastade sig hans vilja, i händelse beslutet vore oåterkalleligen fattadt. Konungen var icke synnerligt belåten att träffa Armfelt, ännu mindre att se sig genomskådad; men lät slutligen fullständigt öfvertyga sig om sanningen.» **

Denna anekdot, som bestyrkes af andra samtidas berättelser*** visar, att »den nye Sejanus» ingalunda vid alla tillfällen

* »Äro de ej svenske män», utropar konungen om dalkarlarna, »som ej för penningelystnad, men frivilligt väpnat sig till min och rikets tjenst? Äro de ej kommenderade af svenska infödda män, både af frälse och ofrälse ståndet? Hvad kan förebrås mera, kan man då räkna dem för lika med sådana främmande besoldade trupper, som konungarna i unionstiden lofvade att ej införa: är det endast tillfyllest att de synas vara mig fullt tillgifna, för att de skola anses för farliga?» . . . Han tillade dock rörande ändamålet med deras kallande till hufvudstaden: »dessa trupper komma att freda staden, då eldsvådor fordra borgerskapets hjelp, i en tid då sinnena, upprörda på alla sidor, kunna med skäl hota allmänna säkerheten; men de skola ej inkomma i staden förr än nöden tränger.» Gust. III, Skrifter (1806) I: 139.

** Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 58, och Armfelts anmärkning i noten. Jfr Adlerbeth, I: 146, och Tham, s. 239.

*** Hertiginnan af Södermanland omtalar denna tilldragelse i sin dagbok, med det för den uppretade stämningen mot Armfelt betecknande, säkert ogrundade tillägget, att hans önskan att afvända den tilltänkta marschen på Stockholm hade sin grund i personlig fruktan: man hade nämligen hotat honom med

var ett viljelöst redskap åt »Tiberius».* I sjelfva verket var det, med all konungatrohet, icke utan stridiga känslor, som Armfelt bevittnade tilldragelserna 1789. Hans talrika bref till sin hustru från denna tid vittna om den konflikt, i hvilken han befann sig mellan tacksamheten och den personliga tillgifvenheten för sin konung, samt farhågan att denne skulle »förstöra allt genom en illa beräknad hårdhet», känslan af att stundom »konungen var i sin tort», sympatien för slägtingar och ståndsbröder, från hvilkas krets han kände sig utesluten, och slutligen, icke minst, bekymret öfver att splitet äfven hotade att tränga in i hans egen familj. Det fans ögonblick, då han »förbannade sin så mycket afundade gunst, som tvingade honom att lida, icke blott för sig sjelf, utan äfven för andra». I bevekande ordalag skrifver han mer än en gång till sin hustru, för att förmå henne att åtminstone icke öppet visa konungen sitt missnöje och att icke, såsom andra damer af den förnäma verlden, upphöra att visa sig på hofvet. Han erinrar henne, att konungen varit äfven hennes välgörare och besvär henne »på sina knän», att icke af hänsyn till sin mors och sina väninnors åsigter visa sig otacksam. »Man har rättighet att icke älska den man är skyldig att vörda, men det är absolut nödvändigt att icke sätta sig öfver de yttre formernas anständighet.»

Från Mora i Dalarne hade han skrifvit (den 23 Febr.). »Ingenting i verlden kan skaka mina grundsatser. Jag vill vara regerad af en enda; jag vill att lagarna och konungen åtlydas, jag vill att staten räddas — eller ock må jag krossas under den allmänna omstörtningen. Några enskilda personers existens har intet inflytande på det hela; och skulle det vara nödvändigt, att jag utgöte min fars eller min sons blod, fordras det ett blodigt offer — något som jag fruktar — så är min arm lyftad, och jag slår till. Mitt samvete är rent: jag har velat försona allt; man har visat mig förakt, jag skall veta att skaffa mig aktning.» — Men några veckor senare, sannolikt vid samma tid, då han lyckades afstyra demonstrationen

döden, om dalkarlarne komme till Stockholm, och hans »bravoure n'est que dans les paroles» (!).

* Se ofvan, s. 49.

mot Stockholm med dalkarlarne, är han betänksammare, vid tanken på de »blodiga scener», som kunna förestå. »Kungen», heter det i ett odateradt bref, »är nu i sin tort. Men hvem har börjat? Hvem har icke velat freden, då den ännu kunde nås, då jag predikade och erbjöd den? Dixi et salvavi. Hvarken jag eller någon dalkarl skall våldföra menniskor eller opinioner, derpå engagerar jag min heder. Vilja de godvilligt underteckna föreningsakten, skall jag tiga och samtycka; vilja de det ej, ser jag det med all möjlig tranquillité. Vare jag vanärad, och förbannad den stund, jag gör ett steg stridande mot mina förbindelser, mot min öfvertygelse! Då frågan är att optera emellan en eller flere tyranner, väljer jag helst en; men då jag kan få lefva fri, då oordning och sjelftagen makt hållas tillbaka, är jag nöjdast.»

Under denna tid af inre strider och bekymmer längtade Armfelt med otålighet efter den tid, då han skulle få tillstånd att draga sig undan alla offentliga angelägenheter. I ett bref till konungen, hvari han försäkrar honom om sin redobogenhet att uppoffra allt för dennes personliga säkerhet och ära, besvär han honom att, sedan lugnet blifvit återstäldt, såsom den enda belöningen anvisa honom en fristad, der han kunde lefva undangömd i anspråkslösa vilkor. Och då förhållandena utvecklade sig derhän, att tvenne statsfångar, Anckarsvärd och Stierneld, ställdes under Armfelts bevakning på Drottningholm — den sistnämnde dock endast för att vidare sändas till ett annat fängelse — så var det icke utan knot, som han lydde. Han förklarade visserligen att konungens föreskrifter skulle punktligt blifva åtlydda, men erinrade, att dylika uppdrag vore fullkomligt »odiösa», och syntes vara afsedda att göra hans ställning till sina likar ännu svårare. Särskildt för Stierneld, som enligt konungens befallning genom Armfelts försorg * skulle afsändas till Karlstens fästning, lade han sig ut med ifver, men utan framgång.** Med glädje omtalar han äfven i

* Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 57.

** I ett bref till konungen skildrade han Stiernelds förkrosselse. »Son état est un triomphe parfait pour V. M., surtout en me rappellaut que Cinna, après avoir obtenu sa grâce, etait un des meilleurs sujets d'Auguste. Je connais trop bien mon peu de crédit, pour oser Vous parler sur un autre ton, quand tout de

ett bref till sin hustru att han, sedan Anckarsvärds oskuld till delaktigheten i Anjala-stämplingarne blifvit ådagalagd,* kunnat lemna honom fri i sin makas armar: »Jag har sålunda kunnat bidraga till några menniskors lycka!» utropar han. I ett bref till konungen prisar han Anckarsvärd såsom »den bäste af alla äkta män och familjefäder».

Det är, såsom man ser, ingalunda den fanatiske partimannen, som talar i dessa ord, lika litet som de kunna anses hafva flutit ur egennyttiga beräkningar. De hårda omdömen, hvilka fäldes om Armfelt af adels-oppositionen, derföre att han icke i stormens tid, som så många andra, lemnade sin kunglige vän och välgörare, kunna visserligen förklaras af stämningens bitterhet. Säkert är dock, att få uppriktigare än Armfelt önskade att kunna intaga en medlande ställning och afvända partisplitets olyckor, så vidt i hans förmåga stod.**

---

personnes de marque ont échoué». Efter segern vid Valkiala följande året återfick Stjerneld friheten. Se Gust. III:s bref, anf. st. s. 136.

* Se Ehrenström, Hist. Anteckningar I: 193. Armfelt var från början mycket intagen mot Anckarsvärd, då denne fördes såsom fånge till Drottningholm, men lät med glädje öfvertyga sig om hans oskuld och blef sedan en af hans närmaste vänner. Anckarsvärds långa försvarsskrift till konungen finnes i Gust. Mss., vol. 47. Äfven för en annan af statsfångarne, von Gertten, lade Armfelt sig ut, enligt en samtidas uppgift (Crusenstolpe, Carl XIII, s. 190).

** En annan af konungens män, den snillrike Wallqvist, äfven en vän af moderata åtgärder, har i ett par bref, skrifna vid tidpunkten för riksdagens afslutande, vittnat om Armfelts ståndpunkt. Han rådde konungen till försigtighet vid riksdagens afslutning och bad honom, »vid allt heligt, att riksdagen måtte slutas med allra minsta bruit, som är möjligt. Jag vet», säger Wallqvist, »att E. K. M. har allt skäl att tro baron Armfelt, och förleden söndag hörde jag inför E. K. M:t honom vara af samma tanka». Och samma dag skref Wallqvist, oroad öfver planen till det vågsamma steg, hvarmed konungen förberedde den märkvärdiga riksdagens afslutning, till Armfelt ett bref, hvari han gaf luft åt sina bekymmer. (Wallqvist, Minnen och bref, utg. af Montan s. 117, 118.). Armfelt öfversände Wallqvists bref utan att yttra sig i ämnet; men ett annat bref från honom till konungen, från samma tid, fäster uppmärksamheten på de ofrälse ståndens vacklande stämning i frågan om bevillningen, och adelns derpå grundade förhoppningar om deras stöd för sin vägran. Han slutar dock: »en tout cas, il faudra bien finir, d'une ou d'autre manière; et à mon particulier, j'ai la confiance la plus illimitée aux lumières et à l'expérience de V. M.» Konungen fullbordade, såsom bekant, sin statshvälfning genom sitt energiska uppträdande på riddarhuset d. 27 April 1788, då han så godt som med maktspråk tvang adeln att gå in på

Riksdagen afslöts den 27 April 1789; och all uppmärksamhet vändes på förberedelserna till det stundande fälttåget i Finland. Armfelt fick en ny och ansvarsfull verkningskrets, åt hvilken han kunde egna sig med mera ifver och inre tillfredsställelse.

* * *

Konung Gustaf hade den 16 Maj 1789 till Haga sammankallat de män, hvilka hans förtroende utsett att utgöra den hemliga krigsberedningen för det stundande fälttåget. Af dess medlemmar voro vid detta första möte närvarande presidenten grefve Munck, statssekreteraren v. Carlson, öfverste kammarjunkaren baron Armfelt och öfversten Anckarsvärd. Åt de båda sistnämnda, såsom generaladjutanter, voro de egentligen militära detaljerna anförtrodda. Dessa förtroendemän borde nära samverka med den sedan föregående år bestående utredningskommissionen. Den under konungens frånvaro tillförordnade regeringen, i hvilken äfven Munck var ledamot, fick befallning att låta verkställa alla de föreskrifter rörande krigsanstalter, som kunde komma från denna beredning. Vid detta krigsberedningens första sammanträde, öfver hvilket fördes ett protokoll,* fördelades arbetet mellan ledamöterna. Statssekreteraren baron Ruuth och landshöfdingen Lilljehorn togo sedermera plats i beredningen, den sistnämnde såsom generalintendent.

Af dessa ledamöter var Armfelt den som stod konungen personligen närmast och till hvilken han satte det största förtroendet. I beredningen ansåg han honom framför andra representera sina intressen, såsom »un homme entièrement à moi», och det var i främsta rummet Armfelts föreskrifter i alla militära frågor, som borde bestämma den tillförordnade regeringens åtgärder.** Det var derföre som han ansåg honom, så länge ännu någon fara hotade Sverige från vester, eller

---

den äskade bevillningen, på obestämd tid. (Se Adlerbeth I: 180 o. f., Ehrenström I: 178, Tham s. 482 o. f.)

* Gust. Mss., vol. 44.

** Gustaf III:s bref, anf. st. s. 86, 90. — Armfelts motståndare ansågo dock hans qvarstannande i Stockholm såsom bevis att konungen »misstrodde hans skicklighet i stora saker». (Hochschild, Ant. II: 317, handskr. i Ups. Bibl.)

truppkorpser återstode att utrusta, kunna göra större gagn i Stockholm än i spetsen för sitt regemente i Finland.

Sedan konungen den 3 Juni afrest till krigsskådeplatsen i Finland, var det också med Armfelt, som han i främsta rummet skriftligen meddelade sig rörande militäriska angelägenheter. Konungens och Armfelts brefvexling under sommaren och hösten 1789 var synnerligen liflig och utgör en icke ovigtig källa för historien dels om detta fälttåg, dels om den verksamhet till dess befrämjande, som egde rum i Stockholm. De officiella brefven till konungen från krigsberedningen, utredningskommissionen och t. f. regeringen, äro långt ifrån att lemna den åskådliga bild af denna verksamhet, som Armfelts talrika enskilda bref från samma tid.*

Af den hemliga krigsberedningens öfriga ledamöter voro tvenne sedan gammalt Armfelts motståndare: det var Ruuth och Munck. Det bör, till heder för dem alla, icke lemnas onämndt, att de nu arbetade endrägteligen tillsammans för det gemensamma målet; och Armfelt, som framför alla andra hade tillfälle att enskildt yttra sina tankar för konungen, har icke annat än vänliga ord för sina kolleger, hvilkas nit och verksamhet han i sina bref mycket prisar. Äfven ordföranden i den tillförordnade regeringen, riksdrotset Wachtmeister, får af honom varma loford, såsom »un homme incomparable et unique», hvars uppförande fyllt honom »med vördnad och beundran». ** — I allmänhet torde denna komité icke ensamt förtjena loford för sin enighet, utan äfven för en mer än vanlig ifver och verksamhet. Icke minst gäller detta Armfelt, om hvilken konungen säger, att han utfört »Herkules-arbeten». Hans verksamhet vid truppernas utrustning för fälttågen 1789 och 1790 är ett värdigt motstycke till hans organisation af gränsförsvaret 1788 och till hans senare krigiska bragder i Finland och tillhör, jemte dem, de vackraste bladen i hans historia. ***

---

* Rörande utredningskommissionen och dess officiella skrifvelser, yttrade Armfelt skämtsamt, att »den skrifver in folio och tänker in octavo».

** Armfelts bref till konungen $^{18}/_{6}$, $^{20}/_{6}$, $^{22}/_{7}$ 1789.

*** Wallqvist yttrar i ett bref till konungen d. $^{20}/_{7}$ (anf. st., s. 140), att han tackar Gud, att konungen hade »drotsen och Armfelt qvar i Stockholm.

De anspråk, som stäldes på krigsberedningen, voro icke ringa: nya trupper skulle anskaffas, dels i Sverige, dels i Tyskland, utrustas och provianteras samt sedan öfversändas till Finland, medan ryssarne voro herrar i Finska viken; hären i Finland skulle förses med alla förnödenheter, som icke der kunde anskaffas; och slutligen skulle stora flottans behof, hvilka syntes vara omättliga, genom dess försorg tillgodoses. För den händelse att Danmark, efter utgången af det på sex månader afslutna stilleståndet, skulle börja fiendtligheter, skulle beredningen äfven draga försorg om vestra gränsens försvar. Oroande underrättelser från Vermland * gjorde nämligen, att man under början af sommaren icke var utan farhågor för ett nytt anfall vester ifrån, ehuru de lyckligtvis visade sig ogrundade. I början af Juli erhölls officiel förklaring om Danmarks neutralitet.

Till allt detta skulle penningar skaffas; och häri låg en af de förnämsta svårigheterna. Redan före fälttågets början hade Armfelt föreställt konungen nödvändigheten af att med allvar och i tid tänka på att afhjelpa detta behof, för att ej helt tvärt nödgas afbryta påbegynta operationer. »Vi *måste* strida», skrifver han: »det är nödvändigt för det allmänna bästa, för E. M:ts ära, att denna kampanj föres med kraft och framgång. Men utan pengar skulle Villars hafva förtviflat, och den store Fredrik tagit sig lika slätt ut som vår krigsminister i Helsingfors i fjol.» ** Konungen sjelf klagar i sina bref till Armfelt, sedan han ankommit till Finland, oupphörligt öfver penningebristen och otillräckligheten af de gjorda

---

De göra sannerligen hvad kloke och ärlige män kunna uträtta». — Annorlunda bedömdes dock visserligen krigsberedningen af dem, hos hvilka ännu glödde oviljan öfver riksdagens tilldragelser. Hertiginnan af Södermanland säger i en dagboksanteckning (Juli 1789): »Munck, avec Armfelt, et la colère tranquille, mais vindicative de Ruuth font un triumvirat qui ne fait que des horreurs». Särskildt ansåg hon Armfelt olämplig, på grund af hans förmenta brist på administrativ förmåga och ordningssinne. (Dersammast., Maj.)

* Rapporter ingingo om stora truppsamlingar i Fredrikshald och Kongsvinger; en länsmansrapport berättade »såsom en alldeles säker nyhet» att den i Fredrikshald samlade styrkan »utan minsta uppehåll skulle genom Sverige afmarschera till Ryssland». (Gust. MSS., Vol. 44.)

** Odat. bref, Maj 1789.

sändningarna. Liknande klagomål hade uttalats af de befälhafvare, som före honom funnos i Finland, generallöjtnant Meijerfelt och öfverste Stedingk, hvilken sistnämnde med utmärkelse öppnat årets fälttåg: officerarne vid Stedingks korps hade icke fått sin lön sedan sex månader, och soldaterna icke sedan fem; kött bestods endast på helgdagarne, och soldaterna i Savolax lefde på vatten och bröd. *

För afhjelpande af dessa olägenheter funnos nu dels medel i den af riksdagen lemnade bevillningen, dels måste de genom lån anskaffas. Ruuth, krigsberedningens finansman, gjorde, enligt Armfelts ord, det omöjliga för att skaffa penningar, och använde till och med sin enskilda kredit för statens räkning, hvilket likväl hotade att undergräfva bådas. Underhandlingar pågingo emellertid med Preussen rörande anskaffande af penningförsträckningar; och förskottsvis hade redan en del af det ifrågasatta lånet erhållits. I dessa underhandlingar hade Armfelt väsentlig del, såsom längre fram skall visas.

Mindre svårigheter, än anskaffandet af penningar, gjorde uppsättningen af nytt manskap. Ännu dröjde qvar i folkets sinne något af den patriotiska stämning, som året förut kallat dem i vapen. Frivilligt uppsattes förstärkningsmanskap eller vargering vid Dala, Helsinge, Elfsborgs och Vestgötadals regementen **, och de öfriga behofven fyldes genom värfning ända till Augusti. Då fann krigsberedningen, med anledning af den starka afgången på manskap vid flottan, rådligt att låta utgå ett påbud om uppsättande af allmän vargering, dock tills vidare endast till halfva styrkan och med rust- och rotehållares frivilliga och otvungna medgifvande.

I midten af Juli hade man hunnit så långt, att den första förstärkningen af konungens armé i Finland kunde afgå under generalmajoren Ev. Taube's befäl, på 11 galèrer och 39 transportfartyg. *** I slutet af samma månad afsändes på 9

* Stedingk 6/5 1789; Mémoires posthumes, I: 167.

** Gust. MSS., vol. 44; Krigsber. till K. M:t 10/8.

*** Den bestod af Skaraborgs regemente, en bataljon Kronobergs, en af Jönköpings regemente, Sandels' och Tornerhjelms värfvade bataljoner samt fyra sqvadroner lätta dragoner. Dessa trupper hade fått sin lön till slutet af Augusti

galèrer och 32 transportfartyg en ny förstärkning, utgörande 2,808 man under befäl af generalmajor Pollet. *

Armfelt hade gjort sig noga underrättad om andan och hållningen inom samtliga dessa olika regementen, och afsände till konungen kortfattade karakteristiker öfver befäl och trupp, oförbehållsamma nog i sina stundom klandrande omdömen, men tydligen icke gjorda i afsigt att orättvist skada någon i konungens ögon. — Ännu en truppsändning kunde krigsberedningen genom sin verksamhet under sommaren 1789 verkställa; den ställdes under Armfelts eget befäl. Dessa trupper afgingo d. 25 Augusti från Gefle och utgjordes till en väsentlig del af det frivilliga förstärkningsmanskapet från Dalarne och Helsingland. ** Förtjensten af uppsättandet af vargeringsmanskapet i Dalarne och Helsingland hade Armfelts medhjelpare sedan föregående året, öfverstelöjtnanten E. A. Tersmeden; Armfelt sjelf företog en resa till Gefle för att mönstra manskapet och uttryckte vid sin återkomst sin synnerliga tillfredsställelse med dessa rekryter. ***

Hela antalet af de trupper, som genom krigsberedningens försorg under sommaren 1789 hunnit utrustas för att deltaga i fälttåget i Finland, utgjorde mellan 8 à 9,000 man. † Dertill kom det manskap, som anskaffades för flottans räkning.

---

och voro provianterade till den 15 Sept. (Krigsberedn:s skrifvelser $^{20}/_{6}$, $^{7}/_{7}$, Armfelt till konungen $^{17}/_{7}$.) Först den 25 Aug. ankom Taubes med otålighet väntade korps till ryska gränsen. Armfelt beklagar sig i nämnda bref öfver Taubes långsamhet: »Il ne manque ni d'esprit, ni de talens, ni de zèle, mais il a deux faiblesses: sa maîtresse et ses dragons. Cela ne paraît pas compatible, mais comme il est jaloux de la première et craint d'exposer au feu les autres, il se trouve une espèce de rapport dans ces sentiments». Armfelt berättar också, att han sjelf, för att få det medföljande artilleriet färdigt, den dag då Taubes trupper embarkerade, hade måst personligen vara närvarande på artillerigården från kl. 5 på morgonen.

* Drottningens lifregemente, Psilanderhjelms reg:te, en bataljon af Vestgötadals, en af Elfsborgs reg:te samt en af Jemtlands jägare.

** De öfriga trupperna voro: två bataljoner Nerikes och Vermlands reg:te, två dito Jemtlands reg:te; en bataljon af hvardera af Bohusläns (afsutna) dragoner, samt 100 man lifkosacker, tillsammans något öfver 2,400 man.

*** E. A. Tersmeden till Armfelt $^{19}/_{7}$ 1789 (bland Armfelts bref till Gust. III) samt Armfelt till konungen $^{7}/_{8}$.

† Se vidare härom Mankell, Finska arméens krigshistoria, s. 434, 440.

Stora flottan i Karlskrona gjorde krigsberedningen större bekymmer än allt annat. Så väl dess officiela skrifvelser till konungen, som Armfelts enskilda bref upptogos till en god del af klagomål öfver omöjligheten att få någon ordning i flottans angelägenheter. Redan i den första skrifvelse, som krigsberedningen aflät till konungen *, yttrades tvifvelsmål om stora flottan under året skulle kunna komma att utlöpa: och Armfelt skref till konungen den 23 Juni: »Flottan gör mig mer bekymmer än allt det öfriga; hon ensamt har kommit mig att önska, att isen vore återkommen och att vi vore i Januari månad; då kan det åtminstone ej bli frågan om att kombinera sina rörelser med hennes». — I sjelfva verket voro förhållandena i Karlskrona egnade att hindra framgången af den uppgjorda fälttågsplanen; de motverkade dessutom bestämdt i hög grad krigsberedningens öfriga arbeten. Flottan »slukade allt, som en Moloch». En stor procent af de trupper, som ditsändes, väntades af det hårda ödet att inqvarteras på sjukhusen och omkommo af vanvård; och ett vanligt förbehåll vid antagande af krigstjenst blef att slippa skickas till Karlskrona. Storamiralen, hertig Karl, begärde oupphörligt nytt manskap och nya penningesändningar. Han ville för flottans räkning lägga beslag på trupper, bestämda att öfversändas till Finland; han gaf befallningar, som korsade beredningens åtgärder; han föreslog slutligen att på engelskt sätt pressa matroser till örlogstjenst från handelsfartyg. Det sistnämnda afstyrktes på det bestämdaste af beredningen. **

Dock var det icke storamiralen hertig Karl, som i främsta rummet gjordes ansvarig för oordningarna i Karlskrona. »Denne furste», skrifver Armfelt till hans broder konungen, »har många goda egenskaper: han skulle blott lefva bland hederligt folk»; och han återkommer i sina bref oupphörligt till klagomål öfver »de odugliga gökar», som omgåfvo honom. *** I Karlskrona fortsattes nämligen — alla samtida

* Gust. MSS., vol. 44.

** Dersammastädes.

*** Armfelt till konungen $^{12}/_{6}$, $^{22}/_{6}$, $^{13}/_{8}$ 1789. I högsta förbittring utbrister han en gång: »Si le diable pouvait emporter tous ceux qui inspirent au prince de faire les choses à rebours»!

vittnesbörd tala derom — samma militäriska politik som året förut i Helsingfors och utanför Fredrikshamn, endast ännu mera hänsynslöst, på grund af mindre tillsyn. Det politiska missnöjet ansågs nu mera hafva sitt stamhåll bland flottans befäl; och dess overksamhet jemte den oerhörda vårdslösheten i förvaltningen synes hafva haft sin grund ej blott i bristande skicklighet och drift hos ledarne, utan äfven i enskild hämndkänsla, som satte sig öfver fosterlandets väl, till trots för det namn af »patrioter», hvarmed konungens motståndare älskade att benämna sig. Förhållandet var icke okändt för konungen; och äfven han hyste ett afgjordt misstroende till dem som hade ledningen af denna del af krigsmakten. Redan vid fälttågets början uttalade han öppet detta misstroende*; och det kunde icke annat än ökas genom de underrättelser, som alltjemt ingingo. I sina förtroliga bref till Armfelt röjde han ofta den yttersta otålighet öfver flottans overksamhet, och har en gång gifvit luft åt sin vrede mot en af hertigens rådgifvare i det starka uttrycket, att han önskade att denne vore i hafvets djup.** Konungen var derjemte särskildt missnöjd med sin broder storamiralen. »Han förtjenar», yttrade han en gång i vredesmod, »att jag skickar honom att vara storamiral på Rosersberg.»*** Hans missnöje yttrade sig äfven i officiella skrifvelser till den tillförordnade regeringen. I ett af dem yttrar han t. ex.: »Som vi ej kunna bruka mot vår broder den militäriska stränghet, som kräfves, så hafva vi ålagt kontreamiralen Nordenskjöld att personligen ansvara, om ej våra ordres efterkommas.» I ett följande yrkar han lagligt tilltal mot »de *höge* och låge, som mot min befallning vållat uppskof» med återlemnande af tagna priser.†

Utgången af flottans sjötåg 1789 rättfärdigade dessa misstankar. Endast *en* gång mätte den sina krafter med fiendens i det oafgjorda sjöslaget vid Öland, hvilket, om det ock aflopp utan nederlag för de svenska vapnen, dock öfver dem kastat

* Se bref till Armfelt d. 15 Juni 1789; anf. st. s. 66.

** Gustaf III:s bref till C. A. Wachtmeister $^4/_6$; anf. st. s. 47. Jfr hans bref till Armfelt, anf. st. s. 102.

*** Ehrenström, anf. st. I: 212.

† Bref till Wachtmeister, anf. st. s. 48, 61.

den vida mera vanärande skuggan af misstanke om förräderi.* Fälttåget i Finland fick genom flottans overksamhet en ofördelaktig vändning: ryska flottan höll under hela sommaren, ostörd af den svenska, Porkkala udde i närheten af Helsingfors besatt och hindrade derigenom sjöförbindelserna och tillförseln på Finlands södra kust.**

Oredorna i Karlskrona föranledde slutligen krigsberedningen och den t. f. regeringen att företaga utomordentliga åtgärder. Grefve Munck, såsom ledamot af bådadera, afsändes i slutet af Juli till Karlskrona för att taga kännedom om förhållandena. Han återkom den 11 Augusti och afgaf en berättelse öfver tillståndet, hvilken väl kan sägas innehålla »otroliga horreurer».*** På förslag af Armfelt beslöts då att afsända

* Liljehorn, den såsom vice landtmarskalk vid riksdagen bekante amiralen, straffades såsom förrädare. Konungen var dock benägen att anse förräderiet hafva legat hos hans vapenbröder, hvilka ville den förhatade »rojalistens» undergång; och han var icke ensam om denna mening. (Se konungens bref till Armfelt $^{8}/_{8}$ 1789, anf. st. s. 94, samt hans märkliga bref i samma ämne till C. A. Wachtmeister $^{17}/_{8}$ och $^{15}/_{10}$, anf. st. s. 50, 62; jfr äfven Ehrenströms Anteckningar, I: 210.) Armfelt deremot ansåg Liljehorn skyldig och trodde att österrikiska ministern Stadion bestuckit honom. Med kännedom af Liljehorns ytterliga penningebegär och med minnet af den underhandling, som Armfelt å konungens vägnar fört med honom vid början af riksdagen — han hade då för sina tjenster, enligt konungens egna ord, »ordentligen marchanderat och betingat sig icke mindre än nio gråcer» — ansåg han honom fal för den högstbjudande. Han tillägger: »Det som är värre än allt annat, är, att det troligen kommer att visa sig att äfven andra personer haft för afsigt att förråda hertigen och flottan.» (Armfelts bref till konungen $^{1}/_{8}$, $^{12}/_{8}$ 1789.)

** Det var under missnöjet häröfver, som Armfelt längre fram från Finland, då ryssarne hotade med en landstigning, skref: »Stora flottan är skuld till allt. Det hade varit hundratusen gånger bättre, om hon blifvit uppbränd i Karlskrona, då hade hon åtminstone ej kostat pengar.»

*** Uttryck i Muncks bref till G. A. Reuterholm $^{4}/_{9}$ 1789, tr. i Schinkels Minnen II: 290. Hans rapport (Gust. MSS, vol. 44) afsändes till konungen; följande utdrag torde här få anföras. Han fann i Karlskona brist på allt: läkare, fältskärer, sjukvakterskor, kläder, linne och föda. I sjukhusen inrymdes om hvarandra patienter af olika slag, så att lidande af yttre åkommor lades i samma sängar, der andra nyss aflidit af smittosamma sjukdomar; döda uppstaplades i högar på sjukhus-gårdarna; då de omsider fördes till begrafningsplatsen, lemnades kistorna ofvan jord. Ett sjukhus för 1,000 personer fanns inrättadt bredvid svinhus och stinkande gölar; medikamenter förfalskades (apotekaren var född dansk); intet marketenteri fans i staden, ej heller polis, o. s. v. Munck fann det vara

till Karlskrona generalmajoren Toll, såsom intendent för flottan och ordningens upprätthållare. Denne förtjente man, som i Aug. 1788 från Helsingfors afsändes till Skåne under tydliga tecken till onåd, och hvars åtgärder för förra årets olyckliga fälttåg så bittert klandrats, icke minst af hans gamle motståndare Armfelt, var nu den ende, till hvars administrativa duglighet man litade. Det bref till konungen, hvari Armfelt underrättar om denna åtgärd (d. 13 Aug.), saknar icke sin märkvärdighet. Han tager till »text» för sin framställning orden: »pour des grands maux il faut des remèdes violents.» För att afhjelpa oordningarne i Karlskrona, af hvilka han lemnar en kortfattad skildring, vore det nödvändigt »att finna en person, som i sin befattning förenade fleras myndighet, som genom sina insigter och sin oförskräckthet kunde trotsa alla förevändningar, och som, derföre att han redan på förhand vore förhatad, icke hade något att förlora, genom att stöta sig med alla menniskor och angifva de brottsliga och illa sinnade, hvarhelst han träffade dem». »Han har fått en instruktion, skrifven af min hand», tillägger Armfelt, »hvilken sätter honom ur stånd att blanda sig i flottans angelägenheter,

ett underverk, att någon enda kommit tillfrisknad från denna pesthärd. — Sedan Munck gjort en hastig resa till Finland för att samtala med konungen, återsändes han i September till Karlskrona, hvarest han fann tillståndet, oaktadt de vid hans förra besök lemnade välbetänkta föreskrifter, hvilka antingen alldeles icke eller blott lamt efterlefts, om möjligt ännu sämre. Sjuknumren steg nu till öfver 7,000 man. Hans uppgifter bestyrktes af de båda läkare från Stockholm, Ribben och Hedin, som nedsändes. I sin berättelse öfver denna senare resa, införd i Krigsberedningens protokoll $^{14}/_{9}$ (Gust. MSS, anf. del.) anför Munck följande slående bevis på oredan i flottans förvaltning, hvilket visar huru fruktlösa alla bemödanden hade varit att på afstånd afhjelpa svårigheterna. Han hade hos storamiralens adjutanter och »andra, som det känna borde», sökt upplysning om antalet af det manskap, som under året ankommit till Karlskrona för flottans behof. Omsider hade han å landskansliet fått upplysning att antalet uppginge till icke mindre än 21,109 man. Med förut der varande styrka borde hela summan uppgå till 28,275 man. Efter beräkningar af antalet döda och frånvarande m. m. samt af den effektiva styrkan för flottans besättning, enligt amiralens uppgift, upptäcktes att icke mindre än 10,617 man — saknades. »Antingen skulle således dessa 10,617 man oundgängligen fordras till garnisonerna, sedan flottan utgått . . . eller också hafva de bortsvunnit, utan att någon vet huru eller på hvad sätt.» Det var icke att undra på, att man fann detta memorial, med sina afslöjanden, »onaturligt ovettigt». (Uttryck af Schröderheim.)

d. v. s. sådana som icke »nödvändigt sammanhänga med sjukhusen och polisuppsigten i Karlskrona.» Toll fick sålunda regeringens befallning att genast lemna sitt befäl i Skåne och begifva sig till Karlskrona; och till hertigen skrefs ett bref, hvari framhölls, huru angeläget det vore, att han der egde en »kunnig, driftig och tillgifven man», som »kunde motstå, vederlägga och undanrödja skadliga vanor, skapade efter maklighet och rotade under fredslugnet.» *

Konungen gillade på det högsta åtgärden och skref till Armfelt det märkvärdiga bref rörande sitt förhållande till Toll, hvari han klagar öfver att hafva följt dennes olycksbringande råd och på honom, orättvist nog, kastar skulden för alla olyckor och vedervärdigheter, som drabbat konungen och riket sedan den olyckliga riksdagen 1786. På samma gång uttalar han sin förvåning öfver att det var Armfelt, som ånyo ville framdraga Toll och räcka en beskyddande hand åt den man, som hela Sverige ansåg för hans störste fiende. Han fann, att detta vore »en ljuf hämnd», enkom gjord för hjertan som Armfelts och konungens eget.** Armfelts åtgörande härvid var förestafvadt af insigten om fosterlandets kraf och innebar tvifvelsutan icke mer än rättvisa; men kan i någon mån tjena att försona de obilliga omdömen öfver den forne medtäflaren, i hvilka Armfelt alltför ifrigt instämt under nedslagenheten öfver motgångarne i Finland.

Hertig Karls bestämda förklaring, att han icke en dag ville behålla sitt befäl, om Toll ankomme till Karlskrona, vållade att t. f. regeringen efter en vecka fann nödigt att återkalla förordnandet för Toll. Men två månader senare gaf konungen sjelf befallning om dess förnyande***; och Toll skötte under vintern 1789—90 med vanlig drift och skicklighet det honom anförtrodda värfvet såsom generalintendent för flottan. —

* Gust. MSS., vol. 44.

** Se konungens bref $^{10}/_{8}$ 1789, anf. st. 100 o. f.; jfr ofvan s. 176, 178.

*** Gust. MSS., vol. 44; bref till Wachtmeister, anf. st. s. 65. Vid sidan af Toll ställdes, enligt sistnämnda bref, grefve Munck. Denna komités arbeten började i December 1788. »Je sais bien que cela fâchera mon frère», skrifver konungen, som gifvit denna befallning, sedan flottan utlupit under hertigens befäl, »mais voilà la flotte sortie; quand elle rentrera, la campagne sera finie, et dans l'espace avant l'ouverture de la prochaine, S. A. R. aura le tems de se défâcher.»

I konung Gustafs planer för krigets fortsättande ingick äfven att dervid använda utländska trupper. Att anskaffa sådana borde icke möta hinder, om penningar kunde upplånas. Enligt gällande sed i Tyskland såldes nämligen af furstarne i de mindre tyska staterna de trupper, som af dem underhöllos, till den högstbjudande. Underhandlingar om ett dylikt köp för Sveriges räkning hade pågått, långt innan konungen afreste till Finland, genom holländske generalen van der Borch. Armfelt tog under våren liflig del i dessa underhandlingar, och öfverenskommelse träffades med v. d. Borch att uppgöra aftal med dessa tyska »Seelenverkäufer». Fråga var att anskaffa ända till 7,000 man.

I händelse af ett nytt anfall från Norge — man var, såsom vi sett, ej alldeles säker, att ett sådant skulle uteblifva — skulle denna köpta armé hafva användts till försvarande af Sveriges vestra gräns i förening med de preussiska hjelptrupper, om hvilka äfven underhandlingar pågingo*; i annat fall önskade konungen, att de skulle öfverföras till Finland. »Ryssarne skulle taga dem för preussare», och detta, antog han, skulle göra en god effekt.** Saken strandade emellertid på finansiella stötestenar. De vexlar, som Ruuth för ändamålet utstälde, protesterades i Berlin. Två särskilda gånger voro tyska legotrupper marschfärdiga till Sverige; men då penningar uteblefvo, stannade de qvar i ro hos sina herrar, till stor harm för dessa, som sågo tillfället gå sig ur händerna till en inbringande affär genom denna handelsvara. Ännu i början af Augusti hoppades emellertid Armfelt***, att penningtransaktionerna i Berlin skulle lyckas, och att trupperna skulle ankomma; men någon tid derefter uttalade konungen den åsigt, att om de ej före September månads slut vore anlända, saken finge hvila till nästa år, då frågan om ett penningelån af preussiska regeringen vore uppgjord.†

Denna sistnämnda fråga sammanhängde nämligen på det

* Se Gustaf III:s bref till Armfelt, s. 68 (noten).

** Gustaf III:s bref till Armfelt s. 90. Armfelt ansåg deremot att dessa främlingar bättre borde kunna användas i Sverige (till konungen $^{16}/_{7}$ 1788).

*** Bref till konungen $^{1}/_{8}$ 1789.

† Konungens bref till Armfelt, anf. st. s. 97.

närmaste med köpet af de tyska hjelptrupperna; och lifliga skriftvexlingar derom pågingo emellan Stockholm och Berlin. Preussens sändebud i Stockholm, grefve Borck, underhandlade der med statssekreteraren Franc och med Armfelt, medan svenske envoyén Carisien i Berlin samtidigt i samma syfte verkade hos preussiske utrikesministern grefve Hertzberg. Resultatet af dessa underhandlingar på olika platser hade blifvit två olika förslag till lånekonventioner: det ena, uppgjordt i Berlin, om erhållande af ett lån af preussiska statskassan å 733,000 rdr sp. mot 5 procents ränta; det andra, aftaladt på Drottningholm, om ett lån af två millioner mot $3^1/_2$ procents ränta och pant af hertigdömet Pommern. Redan innan någon af dessa öfverenskommelser blifvit stadfästad, hade från Preussen förskottsvis utbetalts 400,000 rdr. Konungen önskade utverka Preussens antagande af Drottningholms-konventionen, såsom den fördelaktigaste, under det hemliga hopp att han skulle kunna förebygga Pommerns öfverlemnande såsom pant, genom att uppnegociera samma summa på annat håll, i England eller hos landtgrefven af Hessen, innan Preussen finge besätta det pantsatta området. Han antog, att den sistnämnde ogerna skulle se Preussens maktutvidgning. Resultatet blef emellertid, att det var Berlinerkonventionen å det mindre lånet, som ratificerades.*

Att på det fördelaktigaste sätt uppgöra denna fråga, samt att i allmänhet söka vinna preussiska regeringen för Sveriges intressen — detta var den uppgift, som, vid sidan af de militära och administrativa, förelåg Armfelt under sommaren 1789. Hans brefvexling med konungen lemnar vidlyftiga redogörelser för hans samtal med grefve Borck i dessa ämnen. Han ansåg sig hafva vunnit denne diplomat för Sveriges intressen, och han kunde, med och utan dennes vetskap, meddela konungen innehållet af de föreskrifter, som från hofvet i Berlin lemnades dess representant i Stockholm. Tyvärr voro de föga egnade att ingifva förhoppningar om något verksammare bistånd af detta hof, hvars vacklande hållning ofta var föremål för konungens och hans gunstlings tankeutbyten. Borck

* Se Wahrenberg, Bidrag till historien om Gustaf III:s sednaste regeringsår, i Bergstedts Tidskrift för Litteratur 1851, s. 336 o. f., och Gustaf III:s bref till Wachtmeister och Franc, s. 97 o. f.

fick af preussiske utrikesministern grefve Hertzberg uppbära allvarsamma förebråelser för sina åtgöranden vid afslutandet af Drottningholms-konventionen. Försök gjordes att stämma Hertzberg fördelaktigare för Sveriges intressen genom presenter, hvilkas mottagande tidens sed medgaf vid afslutandet af internationella öfverenskommelser*; men fruktlöst. Armfelt hotade grefve v. Borck med att konung Gustaf skulle afbryta hela underhandlingen med Preussen och skynda sig att sluta fred med Ryssland. Den preussiske underhandlaren yttrade sig en gång, enligt Armfelts berättelse, något odiplomatiskt om sin »regerings dumhet, som bringat konungen i Sverige i denna förlägenhet»; samt uttryckte sin fruktan för en snar fred och sammanslutning mellan Sverige och Ryssland.**

Underhandlingarnes resultat blef ej det åsyftade; men så väl den improviserade diplomaten Armfelt som hans medbroder, yrkesmannen Franc, skötte dem till konungens belåtenhet. Skämtsamt skrifver Gustaf III till den förre*** med anledning af dennes svar på en promemoria af grefve Borck rörande en eventuel preussisk truppsändning: »grefve Oxenstjerna — nb. den nye — skulle icke kunnat göra sin sak bättre; och den gamle skulle hafva gillat det». Anmärkningsvärda, om också ej oväntade för den som känner konungens och hans gunstlings själsfrändskap, äro hans ord i ett följande bref, med afseende på en hithörande fråga, hvilken Armfelt karakteriserat såsom »épineuse»: »jag förvånar mig alltid öfver att våra tankar mötas.» †

---

* Artigheten besvarades med en gåfva af 3000 mk. Hamb. b:co till Armfelt från konungen af Preussen (enl. Armfelts bref till sin hustru).

** Konungens och Armfelts omdömen om ledarne af Preussens politik voro ej de vänligaste. Armfelt yttrade sig i sina bref till konungen ganska vanvördigt om »ce pauvre roi de Prusse», som syntes honom »capable de rien», och som uppförde sig »comme un gros garçon bien mal élevé»; och konungen karakteriserar i ett bref till Franc grefve Hertzberg såsom »pédant, petit et pusillanime. Il veut», tillägger han, »que son maître fasse la guerre, et il ne peut en saisir les momens, il veut que ce prince soit médiateur, il ne fait pas assez pour captiver la confiance toujours farouche de la Porte; il en fait trop pour ne pas exciter le ressentiment de la Russie, et cette puissance est un tigre qu'il faut cajoler ou assommer. (Bref till Wachtmeister och Franc, anf. st. s. 107.)

*** Anf. st. s. 67.

† Konungen till Armfelt $^{10}/_{7}$ 1789, anf. st. s. 80.

Äfven mindre allvarliga ämnen än politiska och militära detaljer afhandlades i Armfelts bref från denna tid. Till dennes åligganden såsom konungens förtrolige korrespondent hörde äfven att förse honom med nyheter från hofvet och sällskapsverlden. De voro föga tillfredsställande. Konungens närmaste anhöriga, prins Fredrik, prinsessan Sofia Albertina och hertiginnan af Södermanland, fortsatte det hemliga krig mot konungen och hans män, som de börjat under riksdagen; och den förnäma verldens damer, ännu, såsom Armfelt säger, »endiablées par l'opposition», hade i deras krets sitt närmaste stamhåll. Der var man så öfvertygad om orättfärdigheten af alla konungens åtgärder, att man icke ens gladdes åt de tunnsådda framgångar under 1789 års fälttåg, som kunde sägas häfda de svenska vapnens ära. Konungen sjelf beklagar sig upprepade gånger* öfver att hans närmaste ej, sedan han lemnat Sverige, på något sätt uttryckt sitt deltagande hvarken i hans framgångar eller i de faror, för hvilka han varit utsatt.

På sitt lifliga sätt beskrifver Armfelt i sina bref stämningen vid hofvet. Han hade t. ex. midsommarsafton varit på Ulriksdal hos drottningen, hvarest rådde en liflig oro för konungens välbefinnande; och han fann kronprinsen i en entusiastisk stämning, med anledning af den sammandrabbning med ryssarne, som förmodades hafva egt rum.** Annorlunda förhöll det sig på Karlbergs slott, dit Armfelt begaf sig samma dag för att göra sin uppvaktning hos prinsessan Sofia Albertina. »Der», säger han, »tycktes man ha reda på bra mycket mer än på Ulriksdal: den förlust vi lidit, uppskattades till 1,300 man, våra fördelar vore chimeriska; och för att sluta i samma stil, så sysselsatte man sig mycket med krigets olyckor och med fredens välsignelser. Prinsessan-abbedissan hade förrättat sin andakt vid detta tillfälle; men trädgården på Karlberg tjenar snarare till tempel för Venus än för Janus. — De förnäma damernas ton är ohygglig, nb. när de våga att utgjuta sig; de yngre äro vida frommare än de som hålla på att åldras.

---

* Se hans bref till Armfelt, s. 83, 87.

** I ett följande bref ($^{28}/_{7}$) heter det: »La reine est parfaitement; ses entours n'osent pas politiquer en sa présence.»

Men den tid skall komma, då alla dessa varginnor skola känna sig lyckliga öfver att få en blick af E. M:t».*

En af hofvets damer stod troget vid konungens sida midt i denna uppretade omgifning. Det var Magdalena Rudenschöld. Hon tog, enligt sina egna anteckningar, stundom djerft nog till orda till konungens försvar mot alla de beskyllningar, till hvilka hon inom hofkretsen måste vara vittne. Prinsessan Sofia Albertina, som förut varit hennes beskyddarinna, blef henne gramse; och för att undgå obehagliga uppträden, måste fröken Rudenschöld, då hennes förmögenhetsvilkor ej tilläto henne att lemna sin plats såsom hoffröken, så mycket som möjligt undvika att sammanträffa med den öfriga kretsen af förnäma damer. För dem hade hon föga sympatier. »De ville», heter det i M. Rudenschölds otryckta memoirer, »spela rolen af hjeltinnor, utan att hvarken hafva en utpräglad ståndpunkt eller en bestämd hållning. Huru föga förstodo de att hysa denna ädla och varmhjertade hängifvenhet, denna sjelfuppoffring, detta mod, som utmärkte de franska qvinnorna under revolutionen! De få damer, hvilkas män voro arresterade, aktade sig noga för att dela deras fängelse. De mottogo hemma hos sig talrika sällskap. Det hade blifvit modernt

* Oförsonligast föreföll prinsessan Sofia Albertina, och Armfelt berättar ($^{17}/_{7}$) att han funnit sig föranlåten att säga henne sanningen »un peu de ma manière»; följden hade varit »tårar och vapörer». Enligt fröken Rudenschölds uppgift (i hennes otryckta memoirer) förbjöd prinsessan derefter för en tid Armfelt tillträde till sitt hof. Något längre fram (1790) gör Armfelt i bref till sin hustru följande reflexioner öfver prinsessans uppförande: »Que serait donc Sofia Albertina avec toute sa graisse, si son frère ne serait plus roi de Suède, mais vasalle de Russie? . . . Cette pouvre sotte fait, par haine contre un frère, ce qu'elle ne devait jamais faire pour son propre honneur, ni son intérêt. Je désire la paix extérieure et intérieure. Je veux y contribuer, en donnant ma vie et mon sang, mais que diable deviendrons nous, si on continue à clabauder et à aigrir les esprits»! — Under dessa förhållanden var det icke underligt, om konungens vänner med ett visst misstroende följde den hemlighetsfulla resa, som prins Fredrik under lånadt namn företog till Vestergötland under sommaren 1789, helst som ryktet förtäljde att han samlade de missnöjda »par pelotons». (Se Gustaf III:s bref s. 63, noten.) Ändamålet med resan var ej politiskt — det gälde inköpet af en landtegendom; och någon fråga att försäkra sig om hans person, såsom hertiginnan af Södermanland berättar i sin dagbok (Juli 1787) torde väl knappast hafva varit väckt på allvar.

att tillbringa aftnarne hos dem. Men erbjöds dem en titel eller en pension, så förstodo de att försona sina åsigter med sina intressen, och sade aldrig nej ... Så gjorde alla damerna vid drottningens hof, hvilka enstämmigt hade beslutat att lemna hofvet — grefvinnan Löwenhjelm ensam undantagen».

Helt annorlunda var stämningen inom de borgerliga kretsarne. Uppriktigt gladde sig Stockholms befolkning öfver konungens framgångar vid Uttismalm och Högfors; och »dess glädje», skrifver Armfelt*, »bildade en intagande motsats till de andra herrarnes och damernas långa ansigten». De derpå följande motgångarna gåfvo dock, enligt Armfelts ord, snart »les crieurs et crieuses» mod att åter höja sin ton. —

Ingen hade emellertid med lifligare intresse än Armfelt följt fälttågets gång i Finland, ingen kunde uppriktigare glädjas öfver de små framgångar, som vunnos. Konungen försummade icke att lemna honom täta underrättelser om krigets tilldragelser, huru föga händelserika de voro. Gustafs lifliga fantasi och sangviniska lynne gåfvo ofta i dessa bref åt segrarne större betydelse, än de egde, och förledde honom stundom att underskatta nederlagen. Armfelt sparade i sina svar icke på entusiastiska loford öfver konungens militäriska bedrifter, stundom i öfverdrifvet smickrande uttryck.** Han uppmanade honom att energiskt upprätthålla ordningen i arméen, att gå anfallsvis till väga och ej fästa för mycket afseende vid de råd, som gåfvos af de gamla generalerna Meijerfelt och Platen, öfver hvilkas långsamhet konungen ofta i sina bref beklagade sig. Krigskonseljer borde hållas så sparsamt som möjligt; de vore, säger Armfelt, »i högsta grad onyttiga, för att icke säga farliga». Man ser att minnena från Helsingfors och Hussula året förut icke bleknat hos den unge rådgifvaren. — Med full rättvisa kunde han i ett af sina bref

* Till konungen $^{23}/_{7}$ 1789.

** Han skrifver t. ex. i nyssnämnda bref efter den obetydliga affären vid Högfors: »Vous faites une ouverture de campagne digne du grand Frédéric, des Turenne et des Condé; vous rétablissez l'ordre, vous inspirez à cette armée dejà sur les bords du précipice, un amour pour la gloire et un désir de vous plaire», o. s. v. Konungen kallar i sitt svar ($^{1}/_{8}$) detta bref för »la plus galante et la plus agréable que vous m'avez écrite».

uttrycka sin beundran för Gustafs förmåga att hastigt vänja sig vid krigets mödor och snabbt sätta sig in i hvad som hörde till krigarens yrke; men hofmannen framträder mer än tillbörligt i hans tillägg: »Jag har tusentals gånger förutsagt, att det endast behöfdes att tillfälle erbjöd sig, för att E. M:t skulle bli en fältherre, och att konungen af Sverige skulle göra underverk, när han en gång stälde sig på soldatens ståndpunkt.» *

Tyvärr voro storverken under fälttåget lätt räknade; och efter den under konungens ögon vunna segern vid Uttismalm, som han försummade att fullfölja, föreföll vid hans armé, oberäknadt den nästan oblodiga träffningen vid Högfors, nästan intet af betydenhet vid den armé, som stod under konungens eget befäl. Han stannade en hel månad vid Kymmenegård under afvaktan på de förstärkningar, som väntades från Sverige, och bevittnade från ett berg i grannskapet det olyckliga sjöslaget i Svensksund, hvilket hans otålighet väsentligen bidragit att framkalla. — Ärofullare var på det hela det fälttåg, som Stedingk utkämpade i Savolax: striderna vid Porosalmi och Parkkumäki gjorde all heder åt de svenska vapnen.

Stridsbullret på andra sidan Bottenhafvet kunde emellertid, hos en man af Armfelts eldiga lynne, icke annat än väcka lusten att få vara med. Otåligt begärde han gång på gång att få komma öfver till Finland och strida, i stället för att nedtyngas af administrativa detaljer och bekymmer öfver mötande svårigheter. »Sedan man slåss i Finland, har jag ingen ro här», skrifver han en gång. »Ni slåss såsom Karl XII och lemnar mig här; det gör mig förtviflad.» ** — Konungen ansåg honom dock tillsvidare omistlig i Stockholm och afböjde på det mest smickrande sätt hans anhållan.***

Omsider, mot sommarens slut, slog den timma, då Armfelt kunde hoppas att få se sin önskan uppfyld. Krigsrustningarne för året voro afslutade; och den sista truppsändningen, hvilken stod under Armfelts befäl, var, såsom nämndt är, omsider fär-

* Armfelt till konungen 19/7 1789.

** Armfelt till konungen 9/7 1789.

*** Se konungens bref 15/7 1789, s. 86.

dig att afgå den 25 Aug. till Finland. Hans förhoppningar att få slåss kommo icke på skam; och den del, som han tog i fälttågen i Finland 1789 och 1790, har beredt den Armfeltska brigaden ett namn i Sveriges krigshistoria.*

* Konungen synes hafva haft en viss farhåga för Armfelts öde, om han komme att deltaga i årets finska fälttåg. Anledningen dertill var, egendomligt nog, en — spådom af den bekanta mamsell Arfvedson. Hvem skulle hafva trott, att dennas mystiska gestalt skulle hafva framskymtat i brefvexlingen mellan tvenne män, båda på höjden af sin tids bildning, och att det skulle vara den snillrikaste och mest öfverlägsne af dem båda, som fäst afseende vid hennes fantastiska profetior! Armfelt synes emellertid, i motsats till konungen, hafva fattat saken från den skämtsamma sidan; i allmänhet var mystik och vidskepelse i hög grad främmande för hans skaplynne. Kort efter konungens afresa — besöket hos spåqvinnan synes hafva egt rum omedelbart förut — skrifver han: »Notre inquiétude et nos consultations chez kaffegumman font pleurer et rire». Och äfven sedermera besöktes »kaffegumman», på konungens befallning, dels af Armfelt ensam, dels af honom i sällskap med Ruuth och Munck. Med en viss ironi lofvar han en gång, att sätta upp ett protokoll öfver hennes ord och öfversända det; men ursäktar sig att han måst försumma henne för att öfvervaka truppernas inskeppning. En annan gång berättar han att hon förespått allehanda »bêtises»: Fredrikshamns intagande, ett stort slag den 27 Juli, kejsarens af Österrike död o. s. v. — Konungen skrifver den $^{24}/_{7}$: »Je souhaite bien de vous voir, mais je crains la maudite prophétie que vous savez» (anf. st. s. 90). Armfelts svar (d. 1 Aug.) är karakteristiskt: »La prophétie n'est rien. Je dois battre les Russes, c'est prédit: si je meurs, la gloire et les services rendus à ma patrie me restent. Pourquoi vivons nous, si ce n'est pour mourir, ou pour l'honneur, ou pour le plaisir? Mais je vivrai; mon coeur m'assure que mon maître et son directeur des spectacles arrangeront encore quelque fête ensemble.»

VII.

Armfelt och hans brigad.

Sept. 1789—Juli 1790.

Dagen innan den Armfeltska brigaden afseglade från Sverige, hade i Finland varit en af de mest minnesvärda under detta års gränskrig. Den 24 Augusti 1789 hade svenska skärgårdsflottan vid Svensksund blifvit i grund slagen af den ryska. En följd deraf blef, att den svenska armékorps, som intagit ställningen vid Högfors, måste draga sig tillbaka öfver gränsen. Konungen, som länge haft sitt högqvarter i Kymmenegård i närheten af Högfors, uppslog det den 2 September i Lovisa, den närmaste gränsstaden på svenska sidan. — Äfven till sjös medförde nederlaget vid Svensksund olycksbringande följder. Den ryska flotta förstärktes, som en stor del af sommaren beherskat Porkkala udde, vester om Helsingfors, till stort förfång för tillförseln till denna stad och till den svenska arméen vid gränsen. Den intog en hotande ställning mot den underlägsna svenska eskader, som var förlagd vid Barösund i Nyländska skärgården, ungefär midt emellan Helsingfors och Hangö udde, och som afsåg att hindra en fiendtlig landstigning på kusten samt skydda de svenska förråden vid Ingo.

Detta tilldrog sig, medan Armfelt och hans trupper voro på öfverfarten från Gefle till Finland. Denna färd var långvarig och besvärlig. Ihållande motvind och storm fördröjde

transportens ankomst till Hangö udde ända till den 9 September. * Armfelt mottogs der af konungens befallning att ofördröjligen begifva sig till gränsen, för att der operera på venstra flygeln af konungens armé. ** Han satte sina trupper i marsch mot Helsingfors, så snart de med sin utrustning hunnit landsättas, hvilket ytterligare fördröjdes genom svåra stormar.

Han hade sjelf den 16 September hunnit till Bamböle, ett par mil från Helsingfors, då han upphans af ett ilbud från den tillfällige befälhafvaren för svenska eskadern vid Barösund, kaptenen Sjöman. Denne underrättade, att ett anfall af ryska flottan vore omedelbart förestående, och anhöll enträget, att förstärkning till det fåtaliga manskapet på de svenska fartygen måtte afsändas från Armfelts brigad. Följande dag träffade denne amiralen baron Rayalin, som bekräftade att ett anfall vore att förutse, och som sjelf skyndade till Barösund. Armfelt vågade icke, i strid mot konungens bestämda ordres, afbryta brigadens marsch mot gränsen, men skyndade att underrätta konungen om ställningen. Det befarade anfallet egde rum den 18 September; den ryska öfvermakten tvang de svenska galèrerna och kanonsluparne att lemna Barösund och draga sig undan till angränsande fjärdar. Underrättelsen härom nådde Armfelt den 19; han hade då emellertid hunnit till Helsingfors och var beredd att fortsätta färden till Borgå. Han erfor då äfven, att man befarade en rysk landstigning vid Ingo, nära Barösund, och att tanken härpå utbredt en allmän förskräckelse i landet. Armfelt skyndade att begära konungens förhållningsordres, inseende vigten af att skydda kusten och de svenska förråden från att falla

---

* Till sällskap under denna resa hade Armfelt skalden Leopold, som enligt konungens önskan begaf sig till hans högqvarter i Lovisa, för att der arbeta på skådespelet Oden. Skaldens lynne lär under den besvärliga öfverfarten icke hafva varit det bästa, och Armfelt skyndade att vid första lämpliga tillfälle landsätta honom, för att landvägen fortsätta resan till konungen. Armfelt skref den 8 Sept. till konungen: »Mon poëte se porte bien; il debarque à Tverminne. De tout mon transport c'est lui qui exige une attention non interrompue». Se vidare uppsatsen »Armfelt och Leopold» i Samlaren 1881, s. 6.

** Gust. III:s bref; anf. st. s. 108.

i fiendens händer, och förklarade sig beredd att återvända till Ingo för detta ändamål. Konungen gaf honom samma dag befallning att skyndsamt återvända och hindra fiendens landstigning; och den 20 var Armfelt skyndsamt åter på väg vester ut. Han längtade efter ett nappatag med ryssarne och tviflade icke på att han skulle lyckas fördrifva dem, om de försökte en landstigning. Den 21 tog Armfelt sitt högqvarter i Ingo kyrkby.*

Under tiden hade ryssarnes styrka i Barösund ökats till 21 större och mindre fartyg; och på Elgsö, på södra sidan af Barösund, anlade fienden ett ansenligt batteri, hvarifrån Nyländska kusten hotades och förbindelsen till sjös betydligt försvårades. Ankomsten af Armfelts trupper gjorde dock ett hastigt slut på fiendens planer att gå offensivt tillväga; ett par skärmytslingar föreföllo vid deras landstigningsförsök i närheten af Ingo, hvarvid ryssarne tillbakaslogos af mindre svenska fördelningar.

Emellertid var den Armfeltska brigadens belägenhet icke utan sina vådor. Den utgjorde visserligen nära 4,000 man, men måste splittras i smärre fördelningar på en lång kuststräcka för dess skyddande. Enda utvägen syntes vara, att genom ett hastigt och oförmodadt anfall på den ryska ställningen söka göra slut på detta osäkra tillstånd.**

Ett sådant utfördes äfven, med lika mycken tapperhet som framgång. Anfallet borde riktas mot det ofvannämnda ryska batteriet på Elgsö, hvilket syntes vara ämnadt till en hufvudsaklig stödjepunkt för ryska flottans operationer. Armfelt beslöt att söka taga det genom öfverrumpling, sedan han gjort sig förvissad att besättningen icke öfversteg några hundra man. »Nödvändigt var det», skrifver han i ett enskildt bref, »att köra ryssen från land, ty eljest hade vi haft att befara ständiga försök på våra magasiner och en jemn oro på kusterna. Hvad var att göra? Våga litet, för att vinna mycket; grunda sitt beslut på möjligheter, och sedan det var

* Gustaf III:s och Armfelts brefvexling under dessa dagar.

** Armfelt skrifver till sin hustru $^{24}/_{8}$: »Ton tjocka pojke fera le Don Quichotte avec un bataillon de 200 dragons pour les empêcher de faire une descente. Mais — vogue la galère»!

taget, icke tillbakahållas af något *om* och *men*. Det brukas ej i min trupp, ty jag har i mitt högqvarter ingen general, knappt någon som tror, att han på 50 år kan blifva det. Gifve Gud, det vore så allestädes!»

Det sätt, på hvilket denna djerfva bragd utfördes, var just i Armfelts något äfventyrliga stil. Han utsåg ur sin brigad 500 man af olika regementen (300 bohuslänningar, 100 vermlänningar och 100 dalkarlar), inskeppade sig med dem, natten mellan 29 och 30 September, på den svenska eskaderns fartyg och landsteg på Elgsö kort efter midnatt. I daggryningen ankom han till den fiendtliga redutten med 200 man — den öfriga styrkan, som gått vilse i skogen, hann icke fram i rättan tid; en annan afdelning hade vid en förhuggning vid stranden stött på fienden och der blifvit uppehållen. Han beslöt dock att genast anfalla, och stormade med bajonetten det fiendtliga batteriet. Sjelf var han en af de första, som der inträngde. Den ryska besättningen, som utgjorde 440 man, jagades ur förskansningen utför berget, dödades och tillfångatogos eller drunknade. I det ryska batteriet gjordes byte af kanoner, gevär och proviant. Striden var blodig: det var en strid man mot man, der den personliga tapperheten hade tillfälle att göra sig gällande. Svenskarne hade intet artilleri, utan vunno sin seger med bajonetten. »Officerarne gingo på som enfants perdus», skrifver Armfelt till sin hustru, »och soldaterna följde efter. De flesta blessyrer äro värj- och bajonettstygn.»

Lifligt har Armfelt i ett bref till Leopold * beskrifvit denna blodiga träffning: »Den var het», säger han, »kanske hetare än någon, som på flera tider förefallit i krigshistorien. En höjd, på hvilkens spets man finner en förskansning af tvenne förhuggningar, en rad spanska ryttare, en vall beklädd med åtta grofva kanoner, väl palissaderad, är redan fruktansvärd, då han bestryker alla punkter på en half fjerdingsväg. Jag har sagt, att i den voro 300 man, men vet nu med visshet, genom desertörer och fångar samt specifikation, att der

---

* $^{5}/_{10}$ 1789. Leopold hade med anledning af segern lyckönskat Armfelt i ett poem. Se den nyssnämnda uppsatsen i »Samlaren» 1881, s. 6 o. f.

voro 440: 350 af Molskois regemente och 90 jägare. En flankerande eld af tvenne linieskepp betäckte approchen till detta lilla Gibraltar; — och detta oaktadt stormas det af 200 svenska soldater, anförda af femton officerare, som sökte och visste vägen till äran! Skulle man ej tro, att det var hjeltemodigt, kanske alltför vågsamt? — Nej, dristigheten af företaget var grunden till vår framgång; och när man gjort första steget mot döden, känner man aldrig mer fruktan för en förvandling, man tänker ej heller på ära eller ett stort namn. Ty, *om* man tänker, är det endast på de detaljer, som förefalla kring ens person eller höra till den plan, man förut gjort sig.» — Vid Armfelts sida stridde hjeltemodigt den tappre Ernst v. Vegesack, då kapten vid Dalvargeringen, som sedan under följande årets fälttåg i Savolax blef hans trogne vapenbroder. Det berättas att Vegesack, då hans manskap i det afgörande ögonblicket började vika, stälde sig i vägen för sin trupp, hotade med döden en hvar som vågade rygga, och med egen hand nedlade två soldater, som det oaktadt sökte undkomma. Detta gjorde tillbörlig verkan, och intet kunde sedan hejda de stormande dalkarlarne. Andra svenska officerare utmärkte sig vid samma tillfälle för oförvägen tapperhet. En officer vid Bohusläns regemente, löjtnant Holmdorff, rusade fram mot en fiendtlig kanon, i samma ögonblick som skottet skulle påtändas, och lyftade kanonen med axeln så högt, att skottet gick öfver hufvudet på det svenska manskapet, hvilket i samma ögonblick inträngde i förskansningen.

Förlusten å svenska sidan var icke obetydlig; fyra officerare sårades svårt; manskapets förlust i döda och sårade uppgick till omkring 60 man. Äfven Armfelt fick en kontusion öfver bröstet, hvars följder under hela fälttåget plågade honom. Å ryska sidan var manfallet vida större; öfver 200 man nedgjordes i handgemänget, och Armfelt sjelf berättar med mycken förtörnelse, att hans vildsinta dalkarlar föröfvat onödig grymhet, sedan batteriet var taget. De anträffade en flyende rysk trupp, som gömt sig i skogen: »dessa tigrar gåfvo ingen pardon, utan höggo dem i stycken, för att få nöjet att plundra dem».*

* Se vidare om affären vid Elgsö v. Schantz, Historia öfver kriget 1788—

Ryssarnes fördrifvande från Elgsö blef ett afgörande hinder för deras tillernade landstigning på Nyländska kusten; och den svenske befälhafvarens tapperhet hade ingifvit dem aktning. Då den ryske amiralen Trevenen efter stridens slut skickade en parlamentär för att hämta två ryska officerares lik, gaf han sitt erkännande åt Armfelts tapperhet genom att förklara, att han skulle önska freden, om icke för annat, så för att då få göra bekantskap med en så djerf krigare. Landstigningsförsöken upphörde: »Den fruktan, ryssarne nu hafva för att sätta foten i land», skrifver Armfelt några dagar senare, »är löjlig».*

Elgsö förblef i svenskarnes händer, och befästningen derstädes förstärktes; ett nytt svenskt batteri anlades vid inloppet till Ingo, och förberedelser gjordes för anläggande af ett mörsarbatteri på Jakobs Ramsö, midt emot Elgsö på andra sidan om Barösund. Ryssarna fortforo dock att någon tid kryssa i farvattnen och hålla sundet besatt, och Armfelt fann att han och fienden voro »comme Arlequin et Scapin à nous braver de loin.»** Ankomsten af några svenska kanonslupar, länge uppehållna af storm och motvind, i förening med försvarsanstalterna till lands, gjorde den 24 Oktober slut på den ryska blokaden af Barösund; och Finlands sydvestra kust hade åter fri sjöförbindelse, sedan äfven den ryska hufvudstyrkan kort derpå

90 I: 203 o. f., Mankell, anf. st. s. 440, 441, samt Montgomery, Biografi öfver Vegesack s. 8 o. f. (1827).

* Armfelts framgång vid Elgsö väckte hans vänners och i främsta rummet hans makas lifliga glädje och stolthet. Han skrifver i sitt svar på hennes lyckönskan ($^{16}/_{10}$): »Du är således, min kära Pumpa, mycket belåten med din tjocka pojkes framgång! Jag är det också, derföre att denna kupp har befriat mig från deras landstigningsförsök.» Konungen gaf honom varma loford för denna bedrift, som han fann »belle, hardie, brillante et heureuse»; men förmanade honom derjemte att iakttaga större försigtighet för sin egen person, och erinrade om den spådom, som länge hållit honom i fruktan för Armfelts öde. (Se ofvan, s. 307; Gust. III:s bref, sid. 113.) — Äfven konungens och Armfelts fiender i Stockholm erkände den sistnämndes tapperhet vid ifrågavarande tillfälle; men förringade vigten af träffningen. Det berättades derjemte, utan all grund, att Armfelt på grund af fiendens eld måst ånyo lemna det eröfrade batteriet, och att de i Stockholm så fruktade och förhatade dalkarlarne vid detta tillfälle tagit flykten vid första kanonskottet. (Hertiginnans af Södermanland dagbok, Okt. 1789.)

** Armfelt till sin hustru $^{13}/_{10}$ 1789.

lemnat Porkkala. — Medan den ryska flottan ännu innehade Porkkala, hade det lyckats Armfelt att, utan strid, undan de ryska kanonerna rädda ett danskt fartyg, som var lastadt med proviant för svensk räkning och som haft det missödet att sätta på grund utanför nämnda udde. Han skickade en parlamentär till den ryska eskaderns chef och anhöll, att det svenska manskap, som han ernade utsända till detta neutrala fartygs bistånd, icke måtte ofredas. Detta beviljades; fartyget blef loss och inlopp till Helsingfors med proviant.*

Under tiden hade alla krigsrörelser hvilat vid gränsen. Konungen hade från Lovisa gjort en resa inåt Savolax under senare delen af Oktober, för att lära känna den krigsteater i detta landskap, hvarest han ernade låta följande årets fälttåg taga sin början. Efter sin återkomst tog konungen sitt högqvarter i Borgå. Armfelt begaf sig, efter väl uträttadt värf vid Ingo, honom till mötes.

Fråga var, att Armfelts brigad redan nu på senhösten skulle förläggas till södra Savolax, mellan S:t Michel och Gorengo. I den plan för det kommande fälttåget, som blifvit framlagd af majoren vid Savolax regemente Jägerhorn, och som i någon mån kom att följas, ingick nämligen att, så vidt möjligt vore, låta anfallet börja under vintern; och Armfelts fördelning var utsedd att från Savolax göra första inbrottet i fiendens land, i förening med generalmajor Stedingk, som med den egentliga Savolaxbrigaden var förlagd längre norrut. — Dessa förslag funno till en början en afgjord motståndare i Armfelt. Han misstänkte att de, så vidt det rörde honom sjelf, hade sin grund i »hofkabaler», och förmodade skämtsamt, att han i Savolax skulle komma att »plocka tallkottar, i stället för lagrar». Han träffade konungen i Borgå och fann honom synnerligen benägen för att sjelf qvarstanna i Finland och under vintern fortsätta fälttåget, oaktadt klimatets svårigheter och de sjukdomar, som redan börjat härja så väl i Armfelts brigad, som ibland de andra trupperna.

Att konungen till en början med så mycken ifver omfattade detta förslag, synes till ej oväsentlig del hafva haft sin

* Armfelts rapport till konungen $^{10}/_{10}$ 1789.

grund i hans motvilja mot att återvända till Stockholm. Han gjorde sjelf ingen hemlighet deraf, att han i krigets mödor och bedrifter sökte ersättning för det angenäma umgängeslif inom sitt hof, hvarpå han satte så högt värde, men som genom statskuppen 1789 syntes för alltid vara upplöst. »Sedan riksdagen befinner jag mig à couteau tiré med hela min societet», skrifver han; och då han icke längre kunde hoppas på att njuta af ett lif med nöje och trefnad, så ville han sträfva att »lefva med ära i historien».* Skämtsamt yttrade Armfelt i ett bref till sin hustru från denna tid om denna konungens motvilja för att återvända hem: »Han är rädd att qvinfolken i Sverige göra som qvinfolken i Paris, och gå på honom med fäld bajonett».

Armfelts inflytande vållade emellertid, att vid de öfverläggningar, som höllos i Borgå de första dagarne i November, planerna till ett fortsatt vinterfälttåg i egentlig mening uppgåfvos. I stället skulle det börja så mycket tidigare på våren.** Ännu var det dock oafgjordt, om Armfelt sjelf skulle få komma tillbaka till Sverige öfver vintern: om Savolaxbrigadens chef Stedingk önskade aflösning, så skulle Armfelt i hans ställe taga befälet; i annat fall skulle han få för någon kortare tid återvända till Stockholm.*** Det senare inträffade: Armfelts brigad gick för någon tid i vinterqvarter på Nyländska kusten och anförtroddes under Armfelts frånvaro åt generalmajoren baron Klingspors befäl. Anstalter vidtogos för att hålla truppen marschfärdig till Savolax redan i Februari månad följande året, då fälttåget tidigt på våren från denna sida skulle öppnas.

* * *

* Gustaf III till N. Gyldenstolpe $^{29}/_{11}$ 1789; citat i Ehrenströms Anteckningar I: 231.

** Armfelt till sin hustru $^{3}/_{11}$: »Hier au conseil de guerre j'ai gagné la bataille contre tous les projets pour une campagne d'hiver».

*** »Det säges, att hela Stedingks brigad begärt afsked: de äro rasande på honom och vilja ej tjena under hans befäl. Det kan ej begripas, huru en så doux och höflig menniska kunnat göra sig så hatad; men Finnen har och har alla tider haft krusiga hufvuden», — skrifver Armfelt till sin hustru $^{29}/_{10}$ 1789.

Vintermånaderna December 1789 — Mars 1790, som Armfelt jemte konungen tillbragte i Stockholm, gingo icke sysslolöst förbi. Med ifver arbetades på krigsrustningarne. Armfelt gjorde fortfarande tjenst såsom krigsminister, under titel af general-adjutant. Genom honom gingo alla anstalter för landtruppernas utrustning under det stundande fälttåget i Finland; Ruuth, Munck och Anckarsvärd, »krigsberedningens» hufvudmän, deltogo äfven nu i öfverläggningarna med konungen i dessa ämnen. — Munck afsändes dock snart, i December 1789, till Karlskrona för att der, vid sidan af Toll, verka för återbringande af ordning i det förfallna amiralitetet.

Det är från denna tid, kort efter konungens hemkomst, som samtida antecknare bevarat minnet af ett stormigt uppträde mellan Armfelt och Gustaf III, hvilket synts bebåda gunstlingens blifvande fall. De olika versionerna af denna »cause celèbre» inom hofkretsarna äro upplysande exempel på dylika berättelsers otillförlitlighet.

En samtida brefskrifvare från Stockholm, lagmannen baron G. Reuterholm, visste att berätta, att tvisten från början gällt svårigheten att anskaffa penningar för krigets fortsättande, hvarvid Munck och Ruuth yttrat sig med skärpa mot konungen; Armfelt hade, i sammanhang med frågan om krigets fortsättande, talat till förmån för de på Fredrikshof fängslade officerare, som deltagit i stämplingarne 1788, hvarvid konungen vredgad utbrustit: »De och ni äro struntar allihop». — »Det skall tusan dj-r vara», svarade Munck.*

Mindre »drastisk» i sina detaljer, men något trovärdigare förefaller hertiginnans af Södermanland anteckning om samma sak. Öfverläggningen gälde nästa års fälttåg och blef stormig. »Då konungen icke ville taga skäl och ingen är i stånd att styra hans sinne, stötte han sig med alla dessa herrar... Man vet att dispyten var liflig och att Munck gick ut i raseri. Ruuth är för slug för att vilja riskera att stöta sig med konungen, ... men det är icke på samma sätt med Armfelt, som gick sin väg ursinnig och under mer än fjorton dagar var på spänd fot med konungen.»**

* Crusenstolpe, Karl XIII och Hedvig Charlotta s. 243.

** Hedvig Charlottas dagbok, December 1789.

— Äfven Schröderheim berättar i ett enskildt bref,* att ett stormigt uppträde egt rum, hvarvid konungen »farit ut ganska strängt» mot de nämnda rådgifvarne, »afklädt dem all merit, sagt dem, att de skulle få vända till det smuts, hvarifrån de vore komna, och försäkrat dem, att de ej skulle styra honom, hvaraf de ville göra parad»; och det var kanske icke utan tillfredsställelse, som Schröderheim tillade: »med Armfelt blir det aldrig som det varit; kom väl ihåg att jag sagt det». Och ännu i ett följande bref uttalar han i förtroende den åsigt, att »baron Armfelt sjunger på sista versen».**

Men Schröderheim och andra, som väntat att få se Armfelts sol gå ned, misstogo sig. En annan antecknare, som noggrannare och efter konungens egna uppgifter redogjort för denna tvist, fick äfven hans uppdrag att mäkla fred med den uppretade gunstlingen. Anledningen till ordvexlingen var konungens och Armfelts olika åsigt om lämpligheten att utnämna Anckarsvärd till chef för skärgårdsflottan, något som Armfelt lifligt yrkade, men som bestriddes af konungen, emedan han, under erkännande af Anckarsvärds administrativa duglighet, tviflade på hans krigiska mod. Armfelt yrkade dock upprepade gånger härpå, men fick bestämdt afslag. Han framkom det oaktadt slutligen med förslaget i konseljen. Konungen afbröt förargad öfverläggningen; och Armfelt gick sin väg i vredesmod samt upphörde att visa sig vid hofvet, under föregifvande af illamående. För att nu blidka den vredgade Achilles, vidtalade konungen, alltid redo att godtgöra sina öfverilningar, sekreteraren i kabinettet J. A. Ehrenström, som under årets fälttåg varit konungen följaktig i Finland och vunnit hans förtroende och hvars öden sedermera blefvo nära förenade med Armfelts, att söka ställa saken till rätta.

* Till grefve C. Ekeblad $^{4}/_{1}$ 1790 (i Kongl. Biblioteket). Äfven Hochschild i sina anteckningar (II: 317, handskrift i Ups. bibl.), berättar vidlyftigt om detta uppträde och anför konungens strafftal till hvar och en särskildt. Till Armfelt skulle han hafva yttrat: »Min käre Armfelt! Så länge du blott var sysselsatt med mina nöjen, var du älskansvärd; men du vill äfven inblanda dig i regeringen, du vill visa Europa, att du leder mig efter ditt tycke. Intet annat har förmått dig att sätta Tollen uti den i Karlskrona förordnade kommissionen; men jag deremot vill visa att du bedragit dig, och att jag regerar sjelf».

** $^{8}/_{2}$ 1790, till densamme. Jfr Schröderheims Anteckningar, s. 108.

Uppdraget var af grannlaga art, men mötte inga synnerliga svårigheter. Ehrenström berättar, huru han vid sitt besök hos Armfelt i hans rum på slottet — »de voro öppna och tomma», säger han, »ty lycksökarne hade känt lukten af någon disgrâce och således dragit sig tillbaka» — funnit honom »civilt klädd i kulört frack, brokig väst, strumpor och skor», en drägt, som, enligt hvad han anmärkte, föga anstod »en tjenstgörande generaladjutant under brinnande krig». Armfelt började beklaga sig öfver konungens orättvisa och talade om sin önskan att få draga sig undan hofvet och statstjensten o. s. v.; men då Ehrenström omtalat ändamålet med sitt besök och förestält honom faran af oenighet i dessa kritiska tider, »svalnade» snart Armfelts hetta: han motsatte sig icke den diplomatiske underhandlarens slutförklaring, att denne ernade svara konungen, att »Herr Baron innan kort är åter frisk och återtager sin tjenstgöring». *

Några dagar efter denna missämja var allting åter på den gamla foten. Armfelt var åter, framför alla andra, konungens förtrogne i stora som i små saker; deras ännu bevarade brefvexling visar huru biljetter — ofta i vigtiga ämnen — vexlades, då tillfällen till muntliga samtal uteblifvit; och det synes nästan som om hertiginnan af Södermanland haft rätt, då hon, med afseende på denna tillfälliga spänning, antecknat att Armfelts inflytande efter dylika små tvister tycktes snarare vara i tilltagande. — Såsom ett bidrag till kännedomen om de båda vännernas inbördes förhållande och skaplynne, har denna anekdot, som på så mångfaldigt sätt sysselsatt samtida antecknare, kunnat förtjena här anföras, ehuru den visserligen i och för sig icke varit af större vigt. **

---

* Ehrenströms Anteckningar I: s. 237 o. f.

** Frågan om befälet öfver skärgårdsflottan föranledde ännu en gång under denna vinter en tvist mellan konungen och Armfelt, vid hvilken den förstnämnde, enligt dennes ord, hade »une bonne dose d'humeur», och Armfelt »une encore plus copieuse». Enligt en not af Armfelt till det bref från konungen, i hvilket dessa ord förekomma, hade Armfelt sökt öfvertala konungen att sjelf i det stundande fälttåget taga befälet öfver skärgårdsflottan. Konungen invände sin okunnighet i sjömansyrket; en ordvexling uppstod, hvarunder Armfelt, enligt sina egna ord, »oublia par zèle le respect qui convient, en quittant avec humeur le conseil».

Samma bref från Schröderheim, som berättar om uppträdet mellan konungen och hans krigsberedning och hvari förutsäges, att Armfelts gunst snart vore slut, har bevarat ett annat minne från konung Gustafs umgängeskretsar under denna bekymmersamma tid, hvilket kan anses vara betecknande och här förtjenar en plats.

Sedan han berättat, att konungen för tillfället, med åsidosättande af sina gamla vänner, synts vilja söka en ny umgängeskrets, bestående af kammarjunkarne De Besche och Möllersvärd, öfverstelöjtnanten Morian och kornetten Stjernblad, hvilken lifvades genom upptåg af skådespelare från dramatiska teatern, skrifver han till grefve Ekeblad: »Min grefve vet att några år [på] nyårsdagen har kungen tillåtit Armfelt, Essen, Clas Horn (som nu är förbi — se rummet der han legat!) och mig att gifva sig middag på Ulriksdal i Beylons hus. Kungen lät Armfelt och mig känna sig vilja tillåta detsamma nu, som vi med mycken glädje verkstälde. Sällskapet blef, utom värdarne och kungen, Gyldenstolpen, Fabian Wrede, Cederström, Aminoff och De Besche. Middagen var glad och animerad på ett sätt, som man ej kan vänta i våra dagar. Ingen politik, intet krigshistorier, intet gräl och intet förtal, ingen débauche — med ett ord, vi hade en agréable moment, så känbar, att kungen helt rörd sade: 'Mina vänner, tack för en glad dag! Jag har trott mig tillbaka till våra förra år och njutit hvad jag icke trott mig kunna begära. Det har mycket öfvergått mig förlidet år; mycket är repareradt, det öfriga kan hjelpas: men les délices de la société kanske återvinner jag aldrig. Flera af mina gamla vänner se mig med andra ögon». Särskildt hade konungen då, enligt Schröderheims berättelse, klagat öfver att den man, till hvilket detta bref var skrifvet, grefve Claes Ekeblad, konungens ungdomsvän, som vuxit upp vid hofvet och var en af konungens öfverste kammarjunkare, vore bland dem som nu vändt sitt sinne från honom. Konungen tillade: »Ack, om hans honnêteté varit lika så sensible för mig som för hans slägt —

Konungen uttryckte i den anförda biljetten på det älskvärdaste sätt sin önskan att tvisten måtte vara glömd, och Armfelt har dervid antecknat: »Le coeur de Gustave III s'est bien peint dans ce billet». Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 121.

Ekeblad var nära befryndad med familjen Fersen — så hade jag ej saknat honom, sedan jag kanske kunnat reconciliera mig med dem!»

Det är en interiör från konung Gustafs hvardagslif vid denna tid; den tjenar både att förklara hans motvilja för att återvända till Stockholm från Finland och att visa, att hans hjerta icke var oberördt af följderna af den statskonst, vid hvilken han ansett sig böra döfva sina personliga tycken. — Dock var det ingalunda alltid, som konungen nöjde sig med att klaga öfver förlusten af gamla vänner och öfver tidens ändrade förhållanden. Han fann nödvändigheten af att söka sätta sig i respekt, äfven inom umgängesverlden, och att göra slut på det sqvaller och den smädelse, som nästan hörde till goda tonen, särskildt bland aristokratiens damer, understödda af prinsessorna af det kungliga huset.

En bland de damer, som öfverljuddast plägade låta förnimma sitt missnöje, var grefvinnan Jeana Lantingshausen. dotter af riksrådet grefve von Stockenström, och gift med en systerson till grefve Axel Fersen. Konungen beslöt att i hennes person gifva ett varnande exempel. En biljett från konungen till Armfelt upplyser, att frågan varit att låta formligen utvisa grefvinnan Lantingshausen från en assemblée på Börsen, derföre att hon brustit i den vördnad, hon vore konungen skyldig. Men Armfelt afrådde denna åtgärd: »konungen», sade han, »skulle af en Megära göra en martyr och på visst sätt skada sin egen värdighet».* I stället beslöt konungen att förvisa henne från hofvet. Ett samtida bref, äfven från Schröderheim,** berättar om det sätt, hvarpå man härvid gick till väga:

»Det som nu sysselsätter våra colloquier, skrifver han, är en händelse med grefvinnan Jeana. Förliden tisdag var bal hos hertiginnan; och grefven påminner sig att tisdagarne har fru Lantingshausen sina thé-assembléer. Samma dag om middagen vid hennes toilett infann sig polismästaren med öppna egenhändiga ordres af konungen, att Hans Maj:t funnit det hon, hvilken tillförene varit hoffröken, mycket manquerat drott-

* Gust. III:s bref, anf. st. s. 119, not. Armfelt varnade henne dock vid börs-assembléen, men fick ett trotsigt svar. (Se Nordins dagbok, anf. st. s. 42.)

** $^{8}/_{2}$ 1790, till Ekeblad.

ningen, som ej uppvaktat vid någon cour, att Hans Maj:t äfven kände de propos, hon angående honom sig tillåtit, och att hon derföre förbjöds, att någonsin mera sätta sin fot inom det kongl. slottet eller på något ställe, hvarest någon af det kongl. huset plägade vara. Muntligen tillade han, att Hans Maj:t, af aktning för hennes gamle faders stora förtjenster, ville härvid låta bero. — Grefvinnan sade sig hafva fällt någon propos, den dag grefve Fersen arresterades, af sorg; men hon ville veta hvilka, för att ej få några till skänks. Hon begärde explikation, om hon får fara till prinsessan och på komedien; hade sedan främmande till middagen. Kl. 6 om aftonen återkom polismästaren, då redan assembléen börjat samla sig. Hon kallade in honom och öbligerade honom att i allas närvaro läsa upp sina ordres. Det kostade på, men skedde. Det blef henne förbudet att resa till prinsessan och på spektaklerna, om icke inkognito. Hon säges hafva skrifvit afskedsbref till drottningen och prinsessorna; men dem har jag ej sett. Min grefve kan föreställa sig alla diskurser häröfver.»

Hertiginnan af Södermanland lade sig vidlyftigt ut för sin väninna, den onådiga grefvinnan, men förgäfves. I ett långt och tillrättavisande bref till sin svägerska redogjorde konungen för sin ställning till frågan; och saken hade sin gång. Grefvinnan Lantingshausen ansågs såsom en martyr; och de som i Gustafs åtgärder 1789 sett despotens hänsynslöshet, styrktes ännu mera i sin uppfattning.* Men för framtiden iakttogo den förnäma verldens damer mera försigtighet i sina utlåtelser; och denna konungens åtgärd, som för en man med hans ridderliga artighet mot damerna måste hafva varit högst motbjudande, förblef ensam i sitt slag. —

Vi hafva sett, att Armfelt denna gång sökte afvända en förhastad åtgärd af konungen, till förmån för en medlem af den krets, i hvilken icke han sjelf mindre lastades, än hans

* Det ansågs, att konungen ytterligare velat hämnas på samma grefvinna genom en figur i komedien »Födelsedagen», som uppfördes vid firandet af freden med Ryssland. »I en roll af bemälta komedi, säger Adlerbeth (Hist. Anteckn. II: 57), var grefvinnan Lantingshausen, hennes fronderi, hennes förakt för sina borgerliga slägtingar, hennes misshag med sina i kriget och för konungen nitiska landsmän, målad med en anstötlig likhet, hvilken ej tillät misstag.»

monark. En annan gång erhöll han ett uppdrag af liknande slag, hvilket knappast torde hafva varit honom mera behagligt. Bland de officerare, som under kriget tagit afsked på grund af politiskt missnöje, var kavaljeren hos prinsessan Sofia Albertina, grefve Gustaf Stenbock, en slägtinge på långt håll till Armfelts hustru. Afskedet ur krigstjensten vägrades icke; men det medförde en tillrättavisning af skarpaste art. I ett bref till Armfelt, dat. d. 3 Dec. 1789, befalde konungen honom att genom sin svärmoder, grefvinnan De la Gardie, som var öfverhofmästarinna hos prinsessan Sofia Albertina, underrätta grefve Stenbock, att han icke längre inom konungens och drottningens hof komme att betraktas såsom tillhörande prinsessans uppvaktning samt att han icke längre borde synas vid hofvet. Hertiginnan af Södermanland, som i sin dagbok antecknat denna tilldragelse och i afskrift bevarat konungens bref till Armfelt*, ansåg att detta steg å konungens sida mera vore riktadt mot hans missnöjda syster Sofia Albertina, än mot hennes kavaljer. Hertiginnan anmärker — och anmärkningen hedrar hennes förstånd, hvilket var mindre förvilladt af partiandan än hennes omgifnings — att »de officerare, som tagit afsked, i sjelfva verket haft orätt, och att deras uppförande icke kunde ursäktas».

* * *

* Originalet saknas bland konungens bref i Armfelts papper. Det har på denna grund ej kommit att inflyta i den tryckta samlingen af dessa bref, och torde få här in extenso meddelas, efter en afskrift af hertiginnan af Södermanland; helst som det i och för sig är ett aktstycke, som icke saknar intresse. Det lyder som följer:

Comme je ne puis sans peine voir qu'une personne, qui porte un nom illustré par des héros, s'oublie au point de quitter le service, au moment que l'honneur de son propre nom l'appelait à marcher contre les ennemis de la patrie, je ne veux pas que le comte Gustave Stenbock jouisse chez moi, ni chez la reine, du droit des gentilshommes d'honneur des princesses. C'est pourquoi vous avertirez votre belle-mère de le prévenir qu'il s'absente dans tous les occasions. Ce 3 Dec. 1789. *Gustave.*

Enligt en senare dagboksanteckning af hertiginnan sökte Armfelt (i Aug. 1791) utverka upphäfvandet af detta förbud för grefve Stenbock att visa sig vid hofvet, men konungen förblef obeveklig.

Konungen sökte sin tröst mellan hvilostunderna i en ansträngd verksamhet. Ej blott förberedelserna till det stundande finska fälttåget upptogo hans tid. I ännu högre grad sysselsattes han af de diplomatiska underhandlingarne för vinnande af understöd i kriget mot Ryssland, hvars slut under denna vinter syntes mera aflägset än någonsin.* Armfelt var den som nu, framför alla andra, erhöll del af konungens afsigter äfven i den yttre politiken, och han fortsatte de underhandlingar med Preussens och Englands sändebud, hvilka under konungens vistelse i Finland varit honom anförtrodda. Ingen af dessa makter föreföll benägen att på allvar uppträda till Sveriges förmån: deras ändamål syntes vara genom obestämda förhoppningar söka förmå Sverige att fortsätta kriget. Konungen uppgaf dock ej hoppet att vinna dessa bundsförvandter; men äfven utan deras hjelp ville han fortsätta kriget. Han uppstälde, enligt sina ord till Armfelt**, såsom grundsats: »*ingen fred;* ty», tillägger han, »skulle jag också förlora min tron, så gör jag icke fred, förrän jag antingen är segrare eller besegrad; och hittills är jag ingendera».

En hemlig underhandling af annat slag än de diplomatiska, men som i ännu högre grad än dessa fordrade försigtighet och tystlåtenhet, anförtroddes tidigt på våren 1790 åt Armfelt, kort före hans afresa till arméen i Finland. Den utgör en episod i dennes politiska lif, som icke bör med tystnad förbigås, huru många skäl hans konung än hade att dölja den för samtidens blickar.

Kändt är, att konung Gustaf ända sedan sin tronbestigning haft tankarna riktade på Norge; möjligheten af detta lands lösryckande från Danmark syntes vara gifven genom det missnöje med den danska styrelsen, som tid efter annan gaf sig der tillkänna. Den svenske generalkonsuln i Kristiania Martinau hade särskildt sin uppmärksamhet riktad på alla tecken till inre oroligheter i Norge, och inberättade, sin instruktion likmätigt, flitigt till konungen hvad han derom försporde. I slutet af 1789 och början af 1790 hade denne svenske

* Se Wahrenberg, Bidrag till historien om Gustaf III:s sista regeringsår, anf. st. s. 340, Schinkel, II: 108 och Ehrenström, Ant. I: 235.

** $^{28}/_{12}$ 1789, anf. st. s. 119.

agent omtalat, att stämningen i Norge vore böjd för en förening med Sverige, samt att förslaget härom vunnit anhängare bland åtskilliga af landets framstående män. Derjemte redogjorde han för oroligheter, som utbrutit bland jernverksarbetarne i Kongsberg och Rörås, samt tillrådde, att man från svensk sida skulle underhålla jäsningen mot Danmark genom utsända emissarier.*

Dessa skildringar voro dels oriktiga, dels öfverdrifna; och hvarken konungen eller Armfelt torde hafva trott, att ögonblicket vore inne för vinnande af det åsyftade ändamålet. Så skrifver Armfelt i en biljett till konungen**: »Från Köpenhamn försäkras, att norrmännens missnöje der är ganska bekant, men att vår vanmakt är det icke mindre, och att man gör narr af den sjelfständighet, som eftersträfvas af en lös skara utan ledare, utan understöd och utan medel att kunna fortsätta en resning». Emellertid kunde saken anses vara af den vigt, att deråt borde egnas särskild uppmärksamhet, under det att likväl den största försigtighet borde iakttagas, för att undvika Sveriges inblandning i ett nytt krig, innan freden med Ryssland vore vunnen. Inre oroligheter inom den danska monarkien kunde deremot icke annat än bidraga till trygghet mot ett danskt öfverfall från vester, hvarom rykten då och då uppdöko.

Ett sådant rykte om ett tillernadt infall af danska trupper från Norge omtalas af Armfelt i ett annat bref till konungen från denna tid. Han berättar der, att han af sina kunskapare från fyra olika håll hört berättas, att de norska trupperna redan vore på väg mot Vermländska gränsen, och att Danmark genom denna demonstration mot Sverige hade för afsigt att bidraga till antagandet af Rysslands vid samma tid framstälda fredsförslag.*** Armfelt betviflade visserligen, på goda skäl, dessa uppgifters sannfärdighet och han uttryckte den förmodan, att dessa rykten härledde sig från de norska missnöjda. Men så mycket afseende fästades dock dervid, att föreskrifter affärdades med ilbud rörande gränsens försvar. Armfelt, som redan

* Se Nielsen, anf. st. s. 224 o. f.

** D. 21 Januari 1790.

*** Odateradt bref, i början af Mars 1790.

inlagt så stor förtjenst om Vermlands försvar, skyndade efter. Utskrifning af trupper för det stundande finska fälttåget skulle äfven ega rum i Vermland. Anledningar af rent militärisk beskaffenhet saknades således icke för den tjenstgörande general-adjutanten för arméen att begifva sig till denna gränsprovins.

Derjemte hade han det hemliga uppdraget att, genom ett personligt möte med några af ledarne för det norska sjelfständighetspartiet, göra sig underrättad om dettas stämning och afsigter. Under resan erhöll han underrättelse att »en okänd» väntade honom vid Köla, nära norska gränsen, och tvenne andra norrmän hos en viss Juel, en norsk flykting, förut »Zahlcasserer» för Norge, som nu var bosatt i Vermland. Denne sistnämnde torde hafva varit den som förberedt detta möte, af hvilket de norska sjelfständighetsmännen synas hafva väntat sig vigtiga följder. För att ytterligare erhålla underrättelser om förhållandena i Norge och Danmark, hade den bekante politiske äfventyraren Ingman-Manderfeldt, som länge vistats i Norge, blifvit anmodad att från Köpenhamn, hvarest han nu uppehöll sig, begifva sig Armfelt till mötes i Karlstad.

Utan att i nämnda stad afvakta hans ankomst, begaf sig Armfelt till norska gränsen, hvarest han med fyra af de norska missnöjda hade en öfverläggning, för hvilken han i ett bref till konungen den 11 Mars lemnat en vidlyftig redogörelse. Han fann snart, att de fyra norrmännen ingalunda voro män efter hans sinne: en af dem fann han hafva hufvudet fullt af filosofiska sofismer och entusiastiska frihetsidéer, en annan liknade de svenska »skrikhalsarna», en tredje tänkte endast på att afskudda det danska oket; endast den fjerde, rådmannen Moestue från Kristiania, fann han »plus adroit et plus fin». För dem alla var det naturligtvis i främsta rummet fråga om Norges frigörelse från Danmark och om erhållandet af en fri författning. Med ifver omfattade norrmännen tanken på att England och Sverige i förening skulle understödja och erkänna Norges sjelfständighet, och tviflade icke på att allt skulle lyckas genom bistånd af en engelsk flotta och vissa förklaringar ifrån svensk sida. Armfelt erinrade dem under samtalets gång, huru de österrikiska Nederländernas nyss timade

sjelfständighetskrig i detta afseende kunde tjena till ett varnande exempel: i stället för att förena sig med Holland och derigenom förvärfva en bundsförvandt till sitt försvar, hade de endast tänkt på att gifva sig en ny författning, och detta hade blifvit deras olycka. — Med afseende på verkställigheten af den påtänkta resningen stannade de norska frihetsmännen vid följande plan: missnöjet bland bergsverksarbetarne skulle underblåsas; i trakten af Kristiania och Fredrikshall skulle deremot »lugnet införas eller affekteras», för att derigenom insöfva danska regeringen i säkerhet och förmå den att i fästningarne behålla de norska garnisonerna; man väntade nämligen ankomsten af »die Geworbene», värfvade tyska trupper. På en bestämd dag skulle nu fästningarnes kommendanter arresteras, trupperna förmås att aflägga ed på att icke längre tjena konungen af Danmark, och fästningsportarne stängas. — Armfelt gaf de norska frihetsmännen hopp att vid utförandet af denna statskupp »få låna härifrån tilltagsna personer». Ytterligare besked rörande utförbarheten af dessa planer väntade Armfelt att inom kort få i Karlstad genom »en af dessa figurer», som skulle inställa sig der hos honom.

Som man ser, hade Armfelt iakttagit en väl behöflig försigtighet i denna underhandling. Icke ens den förhoppning om »tilltagsna» svenskars medverkan, som han låtit framskymta, innebar någon förbindelse till någon som helst medverkan af svenska regeringen. Hans försigtighet gillades äfven af konungen, som emellertid uttalade sin önskan, att alldeles inga svenskar inblandades i det tilltänkta statsstrecket. »Framgången är oviss», skref konungen, »och dylika förslag böra vara lyckligt genomförda, för att man skall kunna tillstå sig hafva varit med om dem.» *

Armfelt återvände till Karlstad, vidtog der anstalter för utrustandet af 1,500 man, hvilka i Maj skulle vara färdiga att afgå till Finland, och skref till konungen, att han i landsorten funnit borgerskapet och bönderna helt och hållet för konungens sak. I Karlstad sammanträffade han äfven, efter

* Gust. III:s bref, anf. st. s. 122; jfr Nielsen, anf. st. 259 o. f.

några dagars väntan, med den ofvannämnde Manderfeldt, hvars förmåga och kännedom om förhållandena han erkände, men som han dock icke ansåg sig böra inviga i de missnöjdas hemliga planer eller upplysa om hvad han sjelf af dem erfarit. I stället öfverenskoms, att Manderfeldt, å sin sida, för konungens räkning skulle uppgöra en plan för vinnande af Norges förening med Sverige. En sådan uppgjordes äfven och öfversändes till konungen, som likväl, öfvertygad som han var, att Manderfeldt var en »fourbe fourbissime», icke fäste afseende dervid, lika litet som vid de många skrifvelser från Köpenhamn, hvarmed denne tvetydige qvasi-diplomat sökte visa sitt nit för Sverige. *

Äfven öfverläggningen med de norska missnöjda blef utan resultat. Gustaf III insåg vådorna att under Sveriges då varande förhållanden inlåta sig med målsmännen för dessa sjelfständighetssträfvanden; och tanken att i Norge skapa en sjelfständig stat med en fri författning kunde icke tilltala honom. Han ansåg önskvärdt att oroligheterna ökades; men hvarje resning borde undvikas, till dess man i lugn kunde se händelserna utveckla sig. Det vore allt hvad som behöfdes för att hålla danskarne i oro. ** — De norska revolutionsmännen uppgåfvo' emellertid icke genast hoppet om svensk hjelp för att vinna sina syften. Till Finland anlände i Maj 1790, under brinnande krig, en af deras utskickade med underrättelse, att »frukten vore mogen», och att det snart skulle bryta löst. Konungen svarade undvikande, att han skulle gynna deras förehafvanden, för så vidt det ankomme på honom, så vida han icke derigenom ådroge sig ett nytt krig; och han ansåg att ett dylikt deraf nödvändigt borde blifva följden. *** Den norske underhandlaren skickades från konun-

* Äfven Armfelt var af samma mening. Han skref till konungen den $^1/_4$ 1790: »Manderfeldt veut aller vite, comme V. M. le verra par ses projets; mais sans nuire à son plan, sans lui faire perdre l'espoir à venir à son but, il faut, si j'ose dire mon avis, éluder la question, svinka undan och draga ut på tiden, mais employer les talens et le crédit de l'ambitieux».

** Gustaf III:s bref till Armfelt, s. 124.

*** Gustaf III:s bref $^9/_5$, $^{13}/_5$ 1790, s. 135 o. f. Han tillägger dock: »Si celle-ci (näml. kriget med Ryssland) était finie au moment de l'évènement, je ne serais pas embarrassé; car avec toute la marchandise d'ici on pourrait faire une visite aussi

gen till Armfelt i Savolax för att erhålla vidare besked; men fick af denne det rådet att förhålla sig stilla, då intet bistånd från svensk sida för närvarande vore att påräkna. Armfelt berättar för öfrigt, att han vid en rekognoscering mot fienden låtit den norske emissarien, som han beskrifver såsom »assez entêté et violent», medfölja; och då denne sett en liten profbit af kriget på nära håll, packade han sin kappsäck och reste åstad, sedan han flera gånger försäkrat Armfelt, att denne valt en dålig ställning för sina trupper — allt för nära fienden!*

* * *

Det var i Savolax på Saimens isar, som fälttåget 1790 skulle taga sin början. Planen härtill var, såsom nämndt är, redan på hösten föregående år uppgjord af majoren vid Savolax regemente Göran Jägerhorn. Han var en af finska arméens utmärktaste officerare, som i Sveriges tjenst tillgodogjorde den noggranna kännedom om östra Finlands natur- och terrängförhållanden, han under Sprengtportens ledning förvärfvat. Genom sitt välförhållande under finska fälttåget återupprättade han namnets heder, som lidit genom hans aflägsne slägtinges, majoren Jan Anders Jägerhorns landsförrädiska stämplingar. Hans plan till ett infall i ryska Finland tidigt på året 1790 hade, såsom vi sett, föranledt lifliga öfverläggningar i Borgå på senhösten 1789; men det afgörande beslutet om dess utförande fattades icke förr än vid nyåret 1790, då Jägerhorn vid ett besök i Stockholm erhöll konungens stadfästelse på denna plan.** Den afsåg att, genom begagnande af de lättade kommunikationer, som de tillfrusna sjöarne erbjödo, och fiendens förmenta säkerhet för ett

imprévue, mais plus nombreuse que la dernière, à mon cher beau-frère, et qui déciderait de tout; mais cela n'est pas le cas du moment».

* Armfelts not till Gustaf III:s bref 9/1 1790, anf. st. s. 135.

** Jägerhorn öfverlemnade den 1 Jan. 1790 en uppsats kallad »Reflexioner öfver 1789 års fälttåg» till konungen, som, »då han kastade ögonen på rubriken af skriften, nådigt och mildt yttrade sig: Det har gått med mig som med Fredrik II i Preussen; hvar gång han följde sina generalers råd, fick han stryk». (Jägerhorn, Beskrifning öfver 1788—90 års Campagne i Savolax, handskr. i Kongl. Krigsarkivet.)

anfall under vintern, på öfverrumplingens väg bemäktiga sig de punkter, som af dem höllos besatta vid gränsen, samt om lyckan vore god, fästningarne Villmanstrand och Viborg, hvilka, omgifna af isar på alla håll, vore lätt tillgängliga. Detta inbrott borde ske i Februari eller senast i Mars. Innan fienden hunnit samla sina stridskrafter, skulle svenskarna hafva fattat fast fot i landet, och svenska flottan skulle tidigt på våren kunna börja sina operationer i Finska viken.

En hemlig instruktion utfärdades d. 17 Januari 1790 för Jägerhorn att skyndsamt och i djupaste hemlighet vidtaga alla nödiga anstalter till detta fälttåg. »Lönliga rykten» borde utspridas, för att afvända fiendens uppmärksamhet från de rustningar och trupprörelser, som företogos. Den väsentligaste af dessa sistnämnda var den i Borgå i November 1789 så lifligt omtvistade förflyttningen af den Armfeltska brigaden den långa vägen från Nyländska kusten till trakten af S:t Michel i södra Savolax. En särskild paragraf i instruktionen innehöll nu, att Armfelts brigad vore utsedd att göra det första infallet i fiendens land. Konungen ville med dessa trupper sjelf öppna fälttåget och önskade att genom ilbud genast blifva underrättad, när allt vore färdigt till anfall.

Jägerhorn skyndade tillbaka till Finland och öfverlade med generalintendenten Klingspor om truppernas proviantering samt med Savolax-brigadens chef, generalmajor Stedingk, om det stundande infallet på det ryska området.* Den Armfeltska brigaden tågade under Februari månad mot norr, på afstånd från gränsen, midt igenom landet, för att ej väcka fiendens uppmärksamhet. Rykten utspredos i Finland, att ingenting vore påtänkt från svenska sidan förr än fram mot sommaren,

* Stedingk synes dock icke hafva från början gillat Jägerhorns plan. (Se hans bref till konungen $^{18}/_{12}$ 1789, $^{19}/_{2}$ 1790, Mém. posthumes I: 228, o. f.) Öfverhufvud synes förhållandet mellan Stedingk och Jägerhorn icke hafva varit det bästa, och Stedingk förblef under hela 1790 års fälttåg temligen overksam, hvilket väl till någon del kan tillskrifvas den Jägerhornska planen. — Jägerhorns ofvan anförda berättelse är en vigtig källa för historien om detta fälttåg, men framhåller nog ensidigt författarens egen andel i dess framgångar. En annan handskrifven skildring af kriget detta år, som synes vara skrifven under inflytelse från Stedingk, är Henschens »Memoires sur la campagne de 1790» (i Kongl. Biblioteket).

och att man ernade att väsentligen förhålla sig defensivt. Till S:t Michel afsändes konungens adjutant Otto Wrede, för att på nära håll följa dessa krigsförberedelser. Han kunde d. 10 Mars berätta, att magasinerna hade proviant för tre månader såväl för Armfelts, som för Stedingks brigad; äfven andra förnödenheter funnes tillräckligt. Alla trupper skulle, enligt samma bref, finnas samlade kring S:t Michel och Kristina omkring d. 24 Mars.*

Till Jägerhorns ursprungliga plan hörde äfven, att brigadchefen Armfelt, »känd för sin bravur och nit för sin konung och fädernesland, älskad af dess landsmän och underhafvande», med yttersta skyndsamhet skulle begifva sig till Savolax. Armfelt sjelf längtade att komma åstad så fort som möjligt; men de politiska underhandlingarne, dels i Stockholm, dels i Vermland, lade hinder i vägen; och äfven konungens afresa fördröjdes af samma skäl.**

Från norska gränsen skyndade Armfelt emellertid, så fort tillfället medgaf, öfver till Finland, och var, redan innan Mars månad gått till ända, på finsk botten. Ungefär samtidigt med honom hade konungen anländt till Åbo; der skildes deras vägar. Konungen begaf sig till Helsingfors, Armfelt öfver Tavastehus till S:t Michel i södra Savolax, för att der öfvertaga befälet öfver sin brigad. Han anlände till S:t Michel d. 5 April. Han fann sina trupper samlade, men insåg, efter öfverläggning med Jägerhorn, att det redan var för långt lidet på våren, för att fullfölja den ursprungliga planen mot Villmanstrand; och han skyndade att derom underrätta konungen.*** Tillståndet bland de trupper, som tillbragt vintern i Savolax, så väl bland dem som skulle förenas med Armfelts brigad, som de som tillhörde den egentliga Savolaxbrigaden under

---

* Jägerhorns ofvannämnda berättelse (i Krigsarkivet) och hans bref till konungen 16/2 1790, äfvensom Wredes ofvannämnda bref. (Gust. MSS., vol. 52.)

** Armfelt skrifver till Jägerhorn (Jägerh:s papper, i Kgl. Bibl.) 2/3 1788: »Jag är färdig och längtar att komma hädan. Kungen kan ej resa så hastigt af politiska skäl, men hindrar mig, fattig f—n . . . Hjelp mig hädan med (Wredes) kurir: säg att dalkarlarne ej vilja lyda andra än den chef, de fått af kungen, att utan mig de mutinera, etc., och laga att jag får med fart komma till Eder».

*** D. 6/4 1790.

Stedingk, ingaf honom allvarliga bekymmer. Han fann de anstalter, som af krigskommissariatet blifvit gjorda i S:t Michel, »barbariska»: »bristande sjukhus, inga madrasser, inga täcken, otillräckliga medikamenter, otjenlig föda och brist på underfältskärer hade mördat 400 man af Jönköpings regemente». I den rapport till konungen, hvarest förekommer denna skildring af det föga krigsdugliga skick, hvari han funnit sin brigad, anhåller han att få nedlägga sitt befäl, om ej dessa förhållanden genom anstalter från Helsingfors snart blefve ändrade.

Det var icke sista gången, som Armfelt inför konungen uttryckte sitt lifliga missnöje med krigsförvaltningen i Finland, hvilken synes hafva varit ett motstycke till anstalterna året förut i Karlskrona.* Emellertid var Armfelt ingalunda fallen för att råda till overksamhet. Om ej den större, på fälttågets gång i det hela inverkande planen kunde utföras, så erbjöd sig på närmare håll utsigt att kunna våga ett företag mot fienden, hvilket borde lyckas.

Den icke obetydliga kyrkobyn S:t Michel, kring hvilken den Armfeltska styrkan nu var samlad och hvarest funnos nödiga förråder för det stundande fälttåget, är belägen vid en af Saimens otaliga vikar. Derifrån löper en väg i sydostlig riktning, som vid

* Jfr Heml. Handl. I: 262, hvarest uppgifves, att af Jönköpings regemente, som på hösten varit fulltaligt, i April månad återstodo föga mer än 200 man krigsdugliga; på sjukhusen lågo »soldater döda 2 à 3 dagar bland sina sjuka kamrater, utan att detta observerades, hvarken af läkare eller befälet vid sjukhusen». I ett bref till sin hustru ($^{14}/_{5}$) ger Armfelt på följande sätt luft åt sin förtrytelse öfver den försumlighet och oärlighet, som han ansåg råda inom den militära förvaltningen. »Det är obegripligt, huru man behandlar kronans affärer, huru man stjäler och plundrar pengar, under föregifvande att allt är i ordning, fastän i sjelfva verket allt saknas . . . Hvad jag bygger upp med en hand, rifva dessa personer ner med den andra». Det var general Klingspor, den från 1808—09 års krig så olyckligt ryktbare »fältmarskalken», nu arméens tjenstförrättande generalintendent, som Armfelt gjorde ansvarig för dessa brister; och den allmänna meningen delade hans åsigt om underslef, som bedrefvos vid det finska krigskommissariatet. Armfelts förhållande till Klingspor förblef länge spändt; hertiginnan af Södermanland berättar i sin dagbok, att Armfelt och Klingspor voro »ennemis jurés», och att Armfelt inför konungen uttalat den åsigt, att Klingspors försvarsanstalter i Finland väsentligen vore afsedda att rikta hans egen kassa (Sept. 1790). Klingspor fortfor dock att åtnjuta konungens bevågenhet.

Kyrö går öfver ryska gränsen och öfver öar, dels i Saimen, dels i den genom smala sund dermed sammanhängande sjön Kuolimonvesi fortsätter i sydost till Villmanstrand. På dessa öar, Suommeniemi och Ratasalo, samt vid Savitaipals kyrkoby, söder om Kuolimonvesi invid landsvägen, hade en icke obetydlig rysk styrka fattat posto och uppkastat förskansningar, för att hindra hvarje försök att på denna väg intränga i ryska Finland. Det vigtigaste passet utgjordes af sunden vid Parda- och Kärnakoski, öfver hvilka landsvägen från Suommeniemi till Savitaipal ledde på tvenne broar, båda på östra sidan af ön Ratasalo. Om den Armfeltska brigaden lyckades derifrån fördrifva ryssarne, så vore att förutse, att deras postering vid Suommeniemi, af fruktan att blifva innesluten, skulle skyndsamt draga sig tillbaka; och vägen till Savitaipal vore då öppen. Mot denna plats borde det följande anfallet riktas: kröntes detta med framgång, så kunde man hoppas att utan synnerlig svårighet bemäktiga sig de ryska magasinerna i det söderut belägna Davidstad, och under framträngande i sydlig riktning kunna operera gemensamt med den svenska armé, som öfver Kymmene-elf skulle inrycka på det fiendtliga området. Sedermera kunde rörelserna kombineras med den svenska flottans anfall mot den ryska kuststräckan vid Finska viken.

Sådan var den plan, som Armfelt och Jägerhorn i förening förelade konungen vid hans ankomst till S:t Michel d. 7 April. I krigskonseljen deltog äfven generalmajor Stedingk, som från sin fördelning längre mot nordost begifvit sig till konungens möte. Han yrkade å sin sida på att få hedern att med sin brigad börja leken, genom ett anfall på Pumala, hvarest han hoppades kunna slå 6,000 ryssar, eröfra 50 kanoner, magasiner o. s. v. Konungen var icke obenägen att lyssna till Stedingks framställning; men det beslöts dock att först göra ett försök mot Parda- och Kärnakoski. Om detta lyckades, så skulle Armfelt med 2,000 man förstärka Stedingk vid hans diversion mot Pumala.* Förslaget att anfalla Pumala kom dock icke till utförande. Armfelt behöfde, oaktadt de framgångar som vunnos, sjelf sina trupper; och följden blef att Stedingks fördelning

* Henschen, Mém. sur la campagne de 1790, Stedingk, Mém. posthumes I: 248 o. f.

förblef relativt overksam under hela fälttåget. Pardakoski, Kärnakoski och Savitaipal skulle väsentligen komma att utgöra den föga utsträckta krigsteatern inom det Savolaxska området.

Det första anfallet riktades sålunda mot den ryska ställningen vid Pardakoski och Kärnakoski; det kröntes af en lysande framgång. Det utfördes under Armfelts befäl och under konungens egna ögon, efter en plan, som i sina detaljer blifvit uppgjord af Jägerhorn. De i närheten af S:t Michel förlagda trupperna sammandrogos och satte sig oförmärkt i rörelse öfver gränsen. Till ön Himalansaari i Saimen ankom konungen med hufvudstyrkan d. 15 April tidigt på morgonen; och från denna ö företogs nu öfver Saimens is anfallet mot den ryska ställningen. Konungen bivuakerade, oaktadt det vinterliga klimatet, två nätter under bar himmel. Armfelt hade legat sjuk i feber ända till den 13 April, men hade, enligt sina egna ord, »nog stark konstitution för att kunna vara allestädes, hvar min skyldighet det fordrade», och framgången verkade »bättre än Salomons (konungens läkares) pulver».*

Från Himalansaari och trakten deromkring tågade den svenska styrkan i tre fördelningar: avantgardet under Jägerhorn, hufvudkolonnen under Armfelt, samt eftertruppen under kaptenen Reutercrona. Den förstnämnda fördelningen, utgörande omkring 750 man med fyra kanoner, färdades på slädar öfver isen, i tvenne rader, 6 man i hvarje släda; och då det långa tåget mot middagstiden d. 15 April upptäcktes af de ryska kossack-förposterna, och dessa i sporrstreck skyndade till Pardakoski, följdes de hack i häl af den anfallande styrkan. Det svenska avantgardet ankom, tillfölje af denna kapplöpning på isen, nästan samtidigt med de ryska förposterna till fiendens läger.

Öfverrumplingen blef fullständig. Segren afgjordes genom angreppets snabbhet och fiendens öfverraskning. Det var majoren v. Vegesack, Armfelts vapenbroder från stormningen af Elgsö, med sina oförvägna dalkarlar, som härvid isynnerhet utmärkte sig. Från Pardakoski fördrefs den ryska posteringen redan

* Armfelts sjelfbiografi, anf. st. II: 38.

vid första stormningen och drog sig tillbaka mot Kärnakoski, utan att kunna försvara sina kanoner eller hinna tillgodogöra sig fördelen af sitt fältverk. Äfven från Kärnakoski fördrefvos ryssarne genom Vegesack och Tawast, Armfelts forne reskamrat till Ryssland 1779, numera hans brigadadjutant, och flydde öfver isen till Savitaipal. En rysk fördelning, som varit förlagd på ön Kuivastensaari, anfölls af major Fahnehjelm och retirerade äfven mot Savitaipal. Hufvudstyrkan under konungens och Armfelts befäl, som tågade till fots, kom endast till en mindre del att deltaga i striden, oaktadt den, såsom det heter i en samtida berättelse, »genom den mest forcerade marsch sökte hinna nog tidigt fram, för att enligt sin brinnande åhåga dela lika fara och ära med sina raska krigskamrater».* Framgången var i det väsentligaste afgjord genom det åkande avantgardets tapperhet, innan hufvudkolonnen hann fram. En ny strid uppstod dock mot aftonen kring Kärnakoski, mellan en del af den svenska hufvudstyrkan och den från Kuivastensaari flyktande ryska fördelningen, som här ånyo samlat sig. Den blef likväl ej långvarig, och fienden retirerade till Savitaipal.

Klockan 8 på aftonen var allt slut. Armfelt hade för afsigt att framtränga ända till Savitaipal och bemäktiga sig dervarande magasiner; men sex mils marsch på hal is och en långvarig strid hade uttröttat hans trupper, så att han måste nöja sig med den redan vunna framgången. Den var icke utan betydelse. Innehafvandet af passen vid Parda- och Kärnakoski var vigtigt, ej blott såsom utgångspunkt för kommande rörelser, utan äfven såsom skydd mot ett infall af fienden i Savolax. Ryssarnes förlust utgjordes af 14 döda och 39 fångar; vigtigare var det byte, som gjordes af två kanoner, den ryska krigskassan, utgörande omkring 12,000 rubel, en mängd munderingar och vapen, ammunitions- och trossvagnar, en silfverservis m. m., för att icke nämna den moraliska vinsten af denna framgång vid fälttågets öppnande. Bland bytet var äfven en betydlig mängd bräder från sågverken vid Pardakoski, hvilka kommo svenskarne väl till pass vid uppbyggande

* Gjörwell, Allmänna tidningar 1790. Bihang s. 239.

af baracker.* Pardakoski blef under de närmaste veckorna, enligt Armfelts ord, förvandladt till »en liten stad af brädkojor, der lust och glädje och vaksamhet regera». **

Sedan ryssarne lemnat sin ställning vid Parda- och Kärnakoski följde snart och utan synnerligt motstånd utrymmandet af Suommeniemi. Ett missförstånd af den befälhafvare, major Fahnehjelm, som från Pardakoski afsändts mot Suommeniemi natten till den 16:de, fördröjde emellertid intagandet af denna plats och gaf ryssarne tillfälle att i lugn medföra sina förråder. Den 18 April besattes dock Suommeniemi af svenskarna; och Armfelt tog der sitt högqvarter. Derifrån gjorde han dock ständiga resor, dels till S:t Michel, med hvars förråd det var nödvändigt att underhålla förbindelsen, dels till den nyvunna ställningen vid Parda- och Kärnakoski.

Konungen lemnade efter denna strid Savolax och begaf sig söderut, för att leda truppörelserna vid Kymmene-elf. Äfven på denna krigsteater utmärktes fälttågets början af en framgång. Det var vid Valkiala, der konungen sjelf förde befälet och slog den ryska styrkan under Denisoff samt bemäktigade sig dess magasiner. Öfverrumplingen af Pardakoski hade bidragit till segren vid Valkiala, derigenom att fienden måst splittra sina krafter: en del af de ryska trupperna hade nämligen skickats till Savitaipal för att hindra Armfelts vidare framträngande. För att hindra ett fiendtligt inbrott på det finska området från Mentyharju och underhålla förbindelsen med den svenska arméкorpsen vid Valkiala, lät Armfelt de sista dagarne af April genom en mindre afdelning under fänrik Charpentier besätta Valdola nära gränsen. Denne fördref den dervarande kossackafdelningen, och Armfelt, som med sin hufvudstyrka var för aflägsen för att kunna understödja denna långt framskjutna förpost af sin fördelning, hoppades att detta skulle ske från den under konungens befäl stående arméen. Genom framgången vid Valkiala öppnades öfver Valdola en förbindelse mel-

* Affären vid Pardakoski finnes beskrifven i Armfelts rapport 27 April 1790 (i Krigsarkivet och Gust. MSS., vol. 52); Gjörwell, Allmänna tidningar, anf. st.; von Schantz, Historia, II: 11 o. f.; Mankell, anf. st. I: 453; Jägerhorns och Henschens anförda handskrifna berättelser.

** Rapport till konungen 22/4 (Gust. MSS., vol. 52).

lan Valkiala, hvarest konungen qvarstod under en vecka, och Pardakoski. — Afsigten var nu att göra ett kombineradt anfall på Davidstad, hvarest fienden egde betydliga magasiner. Detta skulle förberedas antingen genom ett gemensamt anfall af konungens och Armfelts korpser på Savitaipal, eller ock skulle den förstnämnda rycka mot Davidstad, och Armfelt på egen hand storma Savitaipal, hvars besättning han antog skulle minskas genom nödvändigheten att skydda Davidstad. Genom en låtsad rörelse mot Villmanstrand skulle Armfelt sedan afleda uppmärksamheten från sitt tåg mot Davidstad, der han skulle förena sig med konungen*. Redan före slaget vid Valkiala hade Armfelt varit beredd att ensam göra sitt framryckande söderut; och han var nu säker att lyckas. »Både befäl, officerare och soldater brinna af samma åhåga att råka fienden, som gjorde våra förfäder för ett sekel sedan till Europas förundran», skrifver han från Pardakoski den 22 April till konungen. —

Men utgången rättvisade icke dessa förhoppningar. Ryssarne gjorde energiska försök att hämnas öfverrumplingen vid Pardakoski och nederlaget vid Valkiala, och riktade sina anfall så väl mot Armfelts och Stedingks fördelningar i Savolax, som mot Kymmene. Det lyckades den ryske generalen Numsen att på tvenne ställen, vid Anjala och Hirvenkoski, intränga öfver Kymmene-elf på det svenska området; och den nyss intagna, icke understödda posten vid Valdola, vigtig för förbindelsen mellan de båda här-afdelningarne, måste den 8 Maj åter utrymmas, hvarigenom vägen öfver Mentyharju till Savolax stod fienden öppen, och Armfelts korps var utsatt för faran att blifva tagen i ryggen öfver Kristina. — Under hela Maj månad fortsattes striderna längs åt Kymmene-elf med skiftande vapenlycka. Å svenskarnes sida fördes befälet af generalerna Platen, Pollet, Hamilton och Pauli. Först vid månadens slut hade det lyckats att tillbakadrifva fienden från det svenska området. Men kriget till lands hade, från att vara ett anfalls-, blifvit ett försvarskrig; och redan i början af månaden måste man uppgifva tanken på samverkan med trupperna i Savolax för anfall mot Davidstad eller Villmanstrand. Konung

* Gustaf III:s bref, anf. st. s. 131, Armfelts svar 2/5 1790.

Gustaf, som fann att han måste öfvergifva sin ursprungliga fälttågsplan, satte sin förhoppning på en anfallsrörelse med flottan mot Petersburg. Han beslöt att sjelf leda kriget till sjös och lemnade sina befälhafvare vid gränsen att hvar för sig strida mot fienden.

Med större framgång än de svenska befälhafvarne vid Kymmene-elf stridde Stedingk vid Pirttimäki den 5 Maj, då han efter fyra timmars förbittrad strid tillbakaslog ett nattligt ryskt öfverfall; och några dagar förut den Armfeltska brigaden vid Pardakoski under Jägerhorn.

Denna sistnämnda strid var en af de mest betydande, som tilldrogo sig vid den under Armfelts befäl stående brigaden, och var kanske den mest ärofulla under hela årets fälttåg till lands. Striden var afgjord, innan brigadbefälhafvaren hann fram i elden; men den har äfven bidragit att kasta glans öfver Armfelts krigarnamn, och kan på denna grund förtjena att här något utförligare omnämnas.

För att kunna försvara den nyvunna ställningen vid Parda- och Kärnakoski, för hvars befästande man ifrigt arbetat, hade den Armfeltska brigaden blifvit förlagd dels på den lilla ön Ratasalo, vid hvars östra sida de nämnda sunden med sina bryggor voro belägna, dels på ön Kuivastensaari, dels i Suommeniemi, beläget halfannan mil från Pardakoski. Brigadbefälhafvaren, hvilken sjelf, såsom nämndt är, hade sitt högqvarter i Suommeniemi, hade anförtrott befälet i Pardakoski, den vigtigaste och derföre mest hotade punkten, åt Göran Jägerhorn, numera öfverstelöjtnant; och vid sin sida hade denne vaksamme man den tappre major v. Vegesack. På ön Kuivastensaari, belägen nordost om ön Ratasalo, hade major Fahnehjelm befälet. Hela den svenska styrka, som kunde påräknas för ställningens försvar, i händelse af en öfverrumpling, utgjorde omkring 1,400 man.

Ryssarne hade icke glömt nederlaget på samma plats den 15 April och ernade betala med samma mynt. Från flera håll samlades under slutet af April månad ryska trupper till det närbelägna Savitaipal, och vid månadens slut utgjorde den der församlade ryska styrkan, enligt uppgift, ända till

6,500 man,* hvilkas anfall nu riktades mot de till antalet vida underlägsna svenskarne vid Pardakoski och i dess grannskap. Ställningen borde återtagas, liksom den förlorats, genom öfverrumpling; och en plan uppgjordes att nattetid från tre sidor anfalla ön Ratasalo och de under Jägerhorns befäl stående trupperna. Den ryske befälhafvaren, general Igelströhm, hade delat sin styrka i tre kolonner, af hvilka den första, under general Bajkow, skulle anfalla Pardakoski från norr, sedan den, skyddad af öarna i Saimen, på isen kringgått hela ställningen; den andra, under generalerna Anhalt och Suchtelen, skulle direkt från Savitaipal anfalla Kärnakoski söder ifrån; tredje kolonnen, under general Berchmann, skulle på Kuolimonvesis is kringgå ställningen och landstiga på öns vestra sida, vid en inskjutande vik af nämnda sjö, för att understödja anfallen från norr och söder. Samtidigt skulle med en mindre fördelning en demonstration göras mot Suommeniemi, för att hindra den svenske öfverbefälhafvaren att med sina der förlagda trupper skynda till Pardakoskis undsättning. — Framgången af denna plan syntes böra vara gifven; och man väntade sig i Petersburg så mycket mera af anfallet, som man der förmodade, att konung Gustaf ännu befann sig vid den Armfeltska brigaden.** Men man bedrog sig, tack vare den svenske befälhafvarens, öfverstelöjtnant Jägerhorns vaksamhet.***

Redan då den första ryska kolonnen, två timmar efter midnatten den 30 April, framkom till Pardakoski, fann han svenskarne färdiga att möta anfallet. Fördubblade fältvakter och särskildt utsända patruller hade redan vid midnattstiden genom sina rapporter gjort allarm i lägret; och då striden i dagbräckningen började mellan general Bajkows fördelning och de två bataljoner vermlänningar, som med två kanoner skulle försvara ställningen vid Pardakoski, visade det sig, att

* Mankell, anf. st. I: 460, anser denna siffra öfverdrifven, och beräknar den ryska styrkan hafva varit högst 4 à 5,000 man.

** Se Chrapovitskijs dagbok, anf. st. s. 94.

*** Hvarken Armfelt i Suommeniemi eller hans förste adjutant Tawast, som under de närmaste dagarne förut, under Jägerhorns tillfälliga frånvaro, fört befälet i Pardakoski, synes hafva väntat något anfall. Ännu dagen förut skref Armfelt till konungen: »Vi lefva här i fullkomligt lugn; jag endast väntar att Pollets afdelning rycker något närmare, för att i min ordning kunna anfalla Savitaipal.»

denna ingalunda skulle kunna tagas genom öfverrumpling. Ett ryskt stormningsförsök afslogs, och fienden måste söka skydd på den midt emot Pardakoski belägna holmen Kotkasaari, hvarifrån den under flera timmar underhöll artilleri- och jägareld mot de svenska trupperna, hvilka derunder ledo ej obetydlig manspillan. En gång höllo vermlänningarne på att vika, men hejdades af Jägerhorn, som under denna strid synes hafva varit nästan allestädes närvarande. Förstärkning till svenskarne vid Pardakoski anlände under major Gahn från Kuivastensaari. Ryssarne försökte en ny stormning, men mottogos med drufhagel; deras befälhafvare general Bajkow måste svårt sårad föras ur striden; och deras återtåg mot Savitaipal började klockan 8 på morgonen.

Anfallet mot Kärnakoski, under prinsen af Anhalt och Suchtelen, började något senare och mottogs icke mindre kraftigt. Här var det förnämligast dalkarlar och helsingar under Vegesack, som manligen stridde mot den ryska öfvermakten. Ryssarnes artilleri dundrade tvärt öfver sundet mot det svenska fältverket vid bryggan öfver Kärnakoski, under det att öfvergången skedde öfver Kuolimonvesis is från Savitaipal längre söderut. En der posterad svensk fältvakt med en kanon blef tillbakadrifven, och kanonen togs. Vegesack med dalkarlarna, förstärkta med en bataljon af Jönköpings regemente, framryckte nu med vanlig oförskräckthet, tillbakadref fienden på alla punkter, återtog den svenska kanonen och tvang ryssarne att inskränka sitt anfall till artillerield. Äfven här föll den ryske befälhafvaren, prinsen af Anhalt, dödligt sårad, och efter några timmars kanonad retirerade äfven denna kolonn till Savitaipal. Ett par af dess kanoner togos under reträtten med fäld bajonett af svenskarne. Bristen på kavalleri hindrade förföljandet.

Den tredje ryska anfallskolonnen under Berchmann, från vester, förblef under dessa strider temligen overksam. Den qvarstod på isen i viken midt emot Pardakoski och landsatte endast två kanoner, hvilka besköto svenskarnes ställning vid sistnämnda plats. Sedan anfallen vid Parda- och Kärnakoski blifvit tillbakaslagna, ryckte majorerna Gahn och Fahnehjelm mot Berchmanns fördelning: då ryssarne hörde de framstor-

mande svenskarnes hurrarop, retirerade de. Klockan 10 på förmiddagen var allt lugnt.

Innan underrättelsen om det nattliga anfallet mot Pardakoski hunnit till brigadchefens högqvarter, det halfannan mil derifrån belägna Suommeniemi, hade Armfelt der hört kanondundret. Klockan 1/2 3 på morgonen rapporterades honom, att fienden syntes på isen framför Suommeniemi och att skott hördes från Ratasalo-hållet. Armfelt red genast ned på isen för att rekognoscera: han insåg att ryssarnes uppträdande framför Suommeniemi endast vore en demonstration; och anstalter fogades genast att med en bataljon vermlänningar skyndsamt tåga Jägerhorn till undsättning, medan öfverstelöjtnant Gripenberg med en bataljon qvarlemnades till Suommeniemis försvar. Under förberedelserna härtill ankom rapport från Ratasalo, att Jägerhorn blifvit anfallen, hvilket ytterligare påskyndade uppbrottet från Suommeniemi. I hastig marsch ankom Armfelt med sin bataljon till Pardakoski klockan 1/2 9 på morgonen. Striden var då i det närmaste afgjord, och han hann endast att gifva befallning åt en bataljon af Jönköpings regemente att förfölja den tillbakavikande fienden.

Förlusten å ömse sidor under denna strid var i förhållande till truppernas antal icke obetydlig. Svenskarna förlorade i döda och sårade 8 officerare och 214 man; 1 officer och 16 man tillfångatogos.* Ryssarnes förlust af döda på slagfältet utgjordes af 194 man, hvarjemte tvenne generaler dödligt sårades; 91 man blefvo svenskarnes fångar. De sårade ryssarnas antal uppgick till 285 man.** —

Armfelt var stolt öfver sina truppers hjeltemodiga försvar, och skyndade att lemna konungen underrättelse derom i en biljett, hvari han yttrade, att man i denna strid gifvit prof af

* Enligt Armfelts rapport, 5/5 1790 (Krigsark.). Se vidare om denna träffning Mankell, nyss anf. st., och Jägerhorns handskrifna berättelse.

** Enligt den ryska officiella berättelsen, efter Hamburger Correspondenten, anförd i Gjörwells Allm. Tidn. 1790, Bihang, s. 335 o. f. Nederlaget tillskrifves der svenskarnes stora öfvermakt. Armfelts hela styrka uppgifves hafva stigit till omkring 10,000 man; och den förstärkning, som anlände från Suommeniemi — vi hafva sett att den endast utgjordes af *en* bataljon — och som säges hafva afgjort andra ryska kolonnens nederlag vid Kärnakoski, uppgifves hafva bestått af 2,000 man(!)

en tapperhet, som öfvergått »les plus hauts faits héroïques»; men på samma gång förklarade, att Kärnakoskis tappre försvarare icke behöft hvarken hans eller den bataljons hjelp, med hvilken han skyndat från Suommeniemi. Konungen lyckönskade honom dock såsom brigadbefälhafvare till segern; och med skäl är Armfelts minne förenadt äfven med denna träffning, som bidrog att göra hans brigad till en af arméens mest bemärkta och af den allmänna meningen högst uppburna afdelningar. *

* * *

Besittningen af de vigtiga passen var afgjord genom de båda segerrika striderna den 15 och 30 April. Något ytterligare anfall försöktes icke af ryssarna; och platsen förblef ända till fälttågets slut i svenska händer. Ännu den 11 Juni uttalade Armfelt till konungen den åsigt, att »posten vid Kärnakoski ej bör utan en liten armé kunna intagas». Han

* Äran af framgången tillhörde utan tvifvel i främsta rummet Jägerhorns vaksamhet och Vegesacks tapperhet. Den officiella rapport, som å Armfelts vägnar afgafs den 5 Maj och som infördes i »Allmänna tidningar», var författad af hans förste adjutant Tawast, som varit närvarande under striden och i sin berättelse derom tillagt sig stor heder. »Som min förste adjutant», låter han Armfelt säga i denna rapport, »sökte Tawast alla ställen, der han kunnat gagna så väl genom sina kunskaper som sitt mannamod. Han anförde, uppmuntrade, utgaf ordres, allt som han fann nödvändigt och deciderade våra vapens öde på Kotkasaari-sidan.» Jägerhorn har i sin berättelse öfver denna affär protesterat mot dessa uppgifter, och bestämdt påstått, att Tawast under hela tiden ej syntes och först uppträdde, då fienden var i full reträtt. Han tillägger, »att baron Armfelts godhet och legèreté att ej nogare göra sig underrättad, har sjelf sedan haft samma vedermälen»(?) — Härpå syfta Armfelts ord i hans tryckta sjelfbiografi (II: 39), om personer, som orättmätigt »tillagt sig belöningar för denna affär, utan att ha varit med». Med anledning häraf berättar denna sjelfbiografis utgifvare, Georg Adlersparre, som sjelf deltagit i fälttåget, att Armfelt, då han efter krigets slut blifvit upplyst om förhållandet, såsom en »varm älskare af sanning och rättvisa, oförsonlig hatare af det oförskämda och löjliga försöket att tillegna sig en annans förtjenst, befallt alla officerare af Nerikes och Vermlands regementen, som vistades i Stockholm, att afgifva en gemensam, af dem alla underteckmad berättelse om rätta förhållandet. Denna berättelse innehöll, att de under den långvariga och blodiga träffningen ej hört eller sett någon annan befälhafvare än d. v. majoren, sedermera generalen Jägerhorn, och att den man, som i den sedermera kungjorda rapporten var nämnd såsom anförare, varit för dem under hela striden alldeles osynlig».

ansåg, och som det synes med rätta, att »fienderna göra mig den äran att vara rädda för mig»; deras styrka vid Savitaipal minskades äfven tillfölje af trupprörelser åt andra håll. Svenskarne och ryssarne förblefvo emellertid vid Kärnakoski och Savitaipal i hvarandras närmaste grannskap under mer än en månad, utan att något anmärkningsvärdt föreföll.

Armfelt tillbragte dock ingalunda denna tid i overksamhet. Målet för hans önskningar var att kunna fördrifva fienden från Savitaipal; och krigsrörelserna längre söderut gjorde det ytterligare nödigt. Men förhållanden, hvilka hans ifver ej kunde besegra, lade hinder i vägen. Den sena nordiska våren anlände omsider äfven till dessa trakter: Saimen och Kuolimonvesi afkastade sina isbryggor i Maj, och det blef nödvändigt att hafva en liten flotta af kanonjollar i den förstnämnda sjön. Ryska fartyg i Saimen kunde eljest afskära förbindelsen mellan Armfelts brigad och svenska gränsen vid S:t Michel samt hindra alla transporter och trupprörelser. En dylik flottilj hade utlofvats från finska krigsförvaltningen; och dess uteblifvande föranledde många påminnelser från brigadchefen i hans bref till konungen. Anskaffandet af kanonjollar blef i dessa bref nästan ett »delenda Carthago», på hvilket stundom yrkades i uppretade ordalag.* Ur en af hans rapporter** låna vi följande, dels såsom betecknande för hans stämning och fria skrifsätt, äfven i officiel stil, dels såsom upplysande den belägenhet, hvari han befann sig med sin tappra brigad.

»Om kanonjollarna vore färdiga och *ej med vilja* ur stånd satta att på långliga tider blifva det, skulle jag göra en betydlig diversion med den lilla styrka af 14- à 1500 man jag äger under gevär. Men nu kan jag väl en front attaquera Savitaipal, der 2,000 man retrancherat sig, men detta är också det enda, hvartill mina operationer bornera sig. Lyckas det, så kan likväl ej posten behållas, ty icke mer än en sida är säker; lyckas det ej, så blir jag satt au niveau med alla

* »Je suis d'humeur, skrifver han t. ex. 10/5, »de donner tous vous embetsmän et tous vos généraux au diable». Se vidare Armfelts bref d. 2/5, 5/5, 6/5, 18/5 1790.

** Dat. S:t Michel 10/5 1790, (Gust. MSS. vol. 52).

andra, som fått stryk af ryssarna. Min egenkärlek eger ej rum, då fråga är om E. M:ts tjenst; således skola omöjligheter ej existera hos mig, ty lydnad är bättre än offer. — Jag skall nu åter börja samla så kallade kanonhästar, hvilka olyckligtvis ej så hastigt kunna ragla sig fram från S:t Michel till Pardakoski.... E. M:t tager ej onådigt upp, att jag för allra sista gången i min lifstid talar om dessa fördömda kanonjollar, till hvilka mig fattas dref, kanoner, master, segel, plankor, tjära och beck, sjöfolk, officerare, underofficerare, skott, jern m. m. Orsakerna till dessa brister lemnar jag till framtiden att upplysa; men kan ej undgå att i underdånighet prevenera E. M:t, att, då ryska skärgårdsflottan alldeles obehindradt får gå i Saimen, min flank, mina transporter äro osäkra och, det som värre är, jag alldeles couperad, om de göra sin skyldighet och känna min position. På det att de personer, hvilka med sina omdömen sätta färg på hvar och en sak, ej måtte, i händelse af den olycka, att jag med hela min brigad blir sacrifierad af dessa calculerade anstalter, begagna sig häraf, tager jag mig i underdånighet den friheten att, innan händelsen inträffar, lägga orsaken och verkningarne under E. M:ts ögon och fritager derigenom min heder och den reputation, jag har, hvilka alltid blifva mig kärare än lifvet.»

Till svårigheten med transportmedel började äfven komma knappheten på lifsmedel. Den förut öfverklagade bristen på fältskärer hade ännu icke blifvit afhjelpt; betänkliga misstag visade sig med afseende på utrustningen med ammunition — man hade t. ex. skaffat mörsare af så liten kaliber att kulorna icke kunde användas — trosshästarne voro utsvultna, trosskuskar saknades; stämningen hos allmogen var icke god. »Bönderna», skrifver Armfelt till sin hustru ($^{26}/_{4}$), »hafva för sina transporter icke fått ett öre sedan 1788; jag finner det obehagligt att öfva stränghet mot medborgare, som hafva rätten på sin sida.» *

* I ett följande bref till sin hustru omtalar Armfelt, att ryssarne hade ett utveckladt spionerisystem, som befrämjades genom gamla tjenare hos Sprengtporten, hvars forna boställe Brahelinna låg i närheten. Armfelt hade uppsnappat några bref, skrifna på svenska, undertecknade »En ärlig man i S:t Michel», som afsågo att lemna fienden underrättelser om Armfelts korps. Misstänksam-

Något verksammare understöd var icke att påräkna från de svenska fördelningar, som jemte Armfelt voro förlagda i nordöstra Finland: Stedingks i Savolax samt Carpelans och Fabian Wredes ännu längre mot norr i Karelen. Konungen befalde visserligen den förstnämnde, sedan han afslagit anfallet vid Pirttimäki d. 5 Maj, att förstärka Armfelts korps, för att möjliggöra dennes framträngande öfver Savitaipal; i sin ordning skulle åter Stedingk förstärkas af trupperna från Karelen.* Armfelt ansåg dock, att Stedingk af sin fördelning icke kunde komma att afstå mer än 2 à 300 man, då han vore tvungen att bevaka gränspasset vid Pumala. — Underrättelserna från arméen vid Kymmene voro ej heller egnade att väcka förhoppning om snar samverkan med dem för framträngande på det ryska området.

Till dessa motgångar, dubbelt nedslående för en sådan »Marschall Vorwärts» som Armfelt, kom äfven en häftig och plågsam sjukdom; och äfven han hade ögonblick, då han misströstade om framgången och talte om att lemna sitt befäl till Stedingk. För honom hyste han stort förtroende och yttrade i ett bref till konungen, att »hans person helt säkert är lika mycket värd som en armé». Han hoppades att Stedingk skulle kunna fortsätta hvad han sjelf börjat. Men konungen var af en annan tanke. Han ville alldeles icke höra talas om, att Armfelt lemnade befälet åt någon annan: det var på hans verksamhet, som han i främsta rummet räknade. »Stedingk är general», skref konungen **, »det vill säga att han slåss bra för att försvara sig; men att han icke vågar handla. Jag har befallt honom att från sin korps afsända

heten hos hans finska trupper var stor; allt som var skrifvet på svenska väckte misstanka om förräderi. »Allt pack, alla bönder, våra finska soldater tro oss ej på ett hår, och man skulle ej tro, att här fordras mer försigtighet för att ej blifva skyld för förräderi, än för att ej få stryk af ryssarne» ($^{30}/_{5}$). — Såsom ett bidrag till Armfelts karakteristik kan i detta sammanhang anföras, från ett annat bref ($^{28}/_{4}$), att han beklagar sig öfver nödvändigheten att, efter krigsartiklarnes bud, låta hänga ryska spioner. »La discipline et la rigueur sont cousins germains; il est beau d'en parler, mais à les voir de près, elles sont des méchantes carognes.»

* Stedingk, Mémoires, I: 261.

** $^{17}/_{5}$ 1790, anf. st. s. 139, jemte noten.

förstärkning till er, just derför att jag visste att det skulle vara onyttigt att försöka få honom att verksamt uppträda, och att ni skall handla.»

Frågan förföll. Stedingk förblef i stillhet vid Pirttimäki; och äfven Armfelt, som eljest i sina enskilda uttalanden under denna tid berömmer hans förhållande och endast beklagar att han icke förstått att göra sig älskad af sina underlydande, uttryckte ej sällan i sina bref till konungen sitt missnöje med Stedingks brist på företagsamhet. *

Emellertid hoppades Armfelt i midten af Maj kunna göra det mångomskrifna anfallet mot Savitaipal. Med otroligt besvär hade han fått två kanonbåtar färdiga och låtit släpa dem öfver land till Saimen, då han upptäckte att fienden der hade en hel eskader och hotade hans ställning med ett anfall från sjösidan åt norr. Isarna voro försvunna; och i stället för anfall, måste man först tänka på att skydda brigadens venstra flygel genom uppkastande af ett fältverk på ön Liansaari, hvilket beskyddades af de två kanonjollarne. Först när de öfriga — åtta dylika behöfdes — omsider blefve färdiga, kunde anfallet med mera trygghet påtänkas. — Under tiden skärmytslades i Mentyharju vester om Saimen emellan ryska trupper och fördelningar af Armfelts brigad, hvilka sökte återtaga Valdola, borttogo ryska transporter och gjorde vägarne till Davidstad osäkra. Genom anställande af en skogseld vid Savitaipal sökte Armfelt äfven att försvaga fiendens ställning, och hoppas god nytta af denna »illumination för ryssarna.» ** Då det syntes ovisst om någon samverkan med Kymmene-arméen vore att påräkna, var han emellertid betänkt på att från Savitaipal vända sig mot Villmanstrand, i stället för mot Davidstad. Denna sistnämnda rörelse kunde nämligen skyddas med kanonbåtarna från sjösidan. ***

---

* »Han begär af mig förstärkningar, i stället för att skicka sådana; han vill att jag skall vidtaga åtgärder för att skydda hans magasiner etc. etc.» (Armf. till konungen $^{10}/_{6}$ 1790). Han ansåg att det länge omtalta anfallet mot Pumala borde hafva utförts af Stedingk, men »satan har makt med hans rådgifvare», (Armf. till sin hustru $^{25}/_{5}$).

** Armfelt till sin hustru $^{25}/_{5}$ 1790.

*** Armfelt till konungen $^{25}/_{5}$ 1790.

Konungens framgång vid Fredrikshamn den 15 Maj, som, om den rätt begagnats, borde kunna hafva medfört fästningens utrymmande, kunde icke annat än gifva ökadt lif åt Armfelts stridslust. Han hoppades ånyo, att från det aflägsna Savolax kunna få samverka vid de förestående rörelser, som man hoppades skulle blifva afgörande. På framgången tviflade han icke. Ännu hade han, i motsats till de flesta öfrige befälhafvare, icke lidit någon motgång under kriget: hans trupper hade gått segrande ur striden, han hade tagit byte, fångar och troféer, hans förluster af manskap voro ej betydliga. För fienden hyste han föga aktning: »general Igelströhm», skref han ironiskt till sin hustru, »som kommenderar emot mig, är en beskedlig man, hvilken har både höflighet, menskligher och tranquillité.» Den ryske generalens närmaste man, general Suchtelen, under senare tid nogsamt känd i Sveriges historia, hade yttrat sig om sin svenske motståndares militäriska skaplynne på ett sätt, som nästan lät som en varning, ehuru det ingalunda så uppfattades. Han hade sagt till en af Armfelts adjutanter — förmodligen vid något besök af denne såsom parlamentär i fiendtliga lägret — att han hyste mycken aktning för Armfelt; men att han trodde att denne litade för mycket på sin lycka och för mycket ringaktade fienden.*

Utgången af den strid, som så länge stått för dörren, skulle bekräfta denna utsago; och Armfeltska brigadens hittills segerrika fälttåg skulle slutas genom ett nederlag.

De första dagarne af Juni bestämdes för det länge bebådade anfallet på Savitaipal, efter samråd med generalerna Platen och Pauli. Armfelt skulle derigenom draga en del af fiendens styrka från Kymmene-elf; han hoppades att, efter ryssarnes fördrifvande från ställningen vid Savitaipal, kunna förena sig med de svenska fördelningarne, hvilka derigenom skulle kunna framtränga till Davidstad, som med lätthet borde kunna tagas. Förhoppningen att kunna vidare framtränga till Villmanstrand öppnade utsigten att verksamt bidraga

* Enligt Armfelts egen berättelse i bref till konungen 19/6 1790.

till framgången af konungens operationer med skärgårdsflottan. Företaget borde, om det lyckades — så var Armfelts djerfva tanke — leda till intagandet af Viborg; i hvarje fall borde det föranleda en för de öfriga svenska stridskrafterna fördelaktig diversion, genom splittring af den ryska styrkan. Armfelt ansåg icke nödigt att invänta ankomsten af F. Wredes korps, som från det öde Karelen börjat draga sig söderut — den anlände i sjelfva verket först mot månadens slut till S:t Michel; och han lät den af Stedingk lemnade upplysningen, att betydande förstärkningar anländt till Savitaipal, icke inverka på sin plan. Att fienden var honom nära dubbelt öfverlägsen, visste han: till konungen skref han d. 27 Maj, att han uppskattade fiendens styrka vid Savitaipal till 3,000 man, och hans egen uppgick knappast till 1,800. Men för ättlingen af en bland Karl XII:s hjeltar innebar detta intet afskräckande.

Anfallsplanen var följande. Enligt tidens taktiska regler, hvilka äfven af ryssarne vid deras anfall mot Pardakoski hade tillämpats, skulle den anfallande styrkan delas i tre kolonner, och angreppet ske från tre olika håll. Armfelt sjelf med hufvudkolonnen skulle från Kärnakoski framrycka på stora landsvägen söderut till Savitaipal; österut skulle en afdelning under öfverstelöjtnant Tawast genom skogarna göra en kringgående rörelse och angripa fienden i ryggen från Villmanstrand-sidan; och på pråmar skulle den tredje kolonnen under öfverstelöjtnant Gripenberg från Suommeniemi föras öfver sjön Kuolimonvesi till den väg, som från Savitaipal ledde i sydvestlig riktning mot Davidstad, samt derifrån börja sitt anfall. Samtliga dessa afdelningar skulle vid middagstiden d. 4 Juni sammanträffa vid Savitaipal, som då borde falla för deras förenade angrepp. Samtidigt skulle tvenne kanonbåtar under majoren Dubordieu oroa ryssarne från sjösidan; för att vända deras uppmärksamhet från anfallskolonnerna till lands och väcka farhågan för en landstigning, voro dessa båtar talrikt bemannade — med konvalescenta soldater.

Planen borde, enligt sakkunniga samtidas åsigt, hafva lyckats, om utförandet icke förfelats på nästan alla håll. På utsatt tid på aftonen den 3 Juni satte sig de båda sido-kolon-

nerna i marsch; men de framkommo ingalunda, såsom beräknadt var, samtidigt med hufvudkolonnen, som sålunda ensam fick utkämpa striden emot en mångdubbel öfvermakt. Den östra fördelningen under Tawast blef fördröjd, såsom det uppgifves i den officiella rapporten, genom dåliga vägvisare; den vestra kolonnen stötte i skogen mot Davidstads-vägen på en afdelning ryska jägare, som hindrade framryckandet. Armfelt, som beräknat att dessa kolonner borde vara framme tidigt på förmiddagen, hann sjelf fram med hufvudstyrkan klockan half 11. Då samtidigt kanondundret hördes åt sjösidan från Dubordieus kanonbåtar, beslöt han utan långt dröjsmål att anfalla, under det oriktiga antagandet att äfven de andra anfallskolonnerna vore i närheten.

Terrängen var i hög grad ogynnsam för ett dylikt isoleradt anfall. Ryssarnes läger, beläget framför Savitaipals kyrka, var skyddadt af en inskjutande vik af Kuolimonvesi, kring hvilken landsvägen från Kärnakoski krökte sig längs stranden, samt befästadt genom ej mindre än sju fältverk, hvilkas kanoner framifrån, midt öfver viken, och på sidan beströko den väg, som svenskarne skulle passera och som icke erbjöd något skydd. För att undgå den förfärliga eld, som fienden var i stånd att rikta mot Armfelts anfallskolonn, hade han bort lemna landsvägen, uppföra sitt artilleri på höjderna bakom densamma samt, i skydd af dem, tåga vidare och genom skogen söka förena sig med Tawasts österifrån kommande korps.*

Detta var emellertid för omständligt för en man med Armfelts eldiga lynne. Han säges från början hafva antagit att fienden, ehuru till antalet vida öfverlägsen, saknade artilleri; sjelf medförde han sju kanoner, af hvilka han hoppades god verkan. Då han snart nog kom i erfarenhet af att fienden var väl försedd med detta vapen, ansåg han det för sent att ändra den ursprungliga planen. Han förde sina trupper rakt mot fienden, hvars förposter veko tillbaka, sedan de upprifvit en mindre bro, hvilket en stund fördröjde svenskarnes anlopp. Snart befunno de anfallande sig dock i närheten af Savitaipal och, utan tillfälle till något slags skydd genom terrängförhållan-

* Enligt Jägerhorns åsigt (anf. st.), upprepad af Mankell, anf. st. I: 500.

den, utsatta för den mördande elden från fiendens fältverk. Manfallet under framryckandet blef stort, i synnerhet bland officerarne. Trupperna kommo snart i oordning, oaktadt all ståndaktighet. En kanonservis nedsköts: Armfelt steg sjelf af sin häst och serverade kanonen. Biträdd af major Vegesack, öfverstelöjtnanterna Axelson och Friesendorff gjorde han otroliga ansträngningar, för att åter ordna de vikande trupperna. Det lyckades till en del, och, skrifver Armfelt, »sedan jag såg mig i elden och fienden nästan förundrad öfver vår envishet att ej lemna fältet, oaktadt dess dj—a eld, så väntade jag något af lyckan och företagets dristighet, då jag ernade storma det högsta batteriet.» * Han satte sig sjelf i spetsen för lifbataljonen af Nerikes och Vermlands regemente och stormade fram mot den fiendtliga ställningen, oaktadt det fruktansvärda regnet af kulor, bomber och granater. Då träffades han af en kula i axeln; han föll, och trupperna började vika. En allmän flykt följde. Armfelts lif räddades af hans adjutant Meyerhelm, som i kulregnet fått tre hästar skjutna under sig; han hjelpte brigadchefen sanslös på en häst och förde honom ur elden.

Ehuru svårt sårad, återfick Armfelt efter en stund tillräckliga krafter att ånyo samla sina flyende trupper och på en half fjerdingsvägs afstånd från den plats, der återtåget börjat, intaga en ny ställning, för att afvakta de båda andra afdelningarnes ankomst. Då de icke afhördes, anträddes återtåget i god ordning. Vid Nurmipauni gjordes under två timmar ett uppehåll för att göra front mot fienden, i händelse försök till förföljande skulle göras. Detta inträffade dock ej: — »ryssarne voro så glada att ej hafva fått stryk», säger Armfelt,** »att general Kruschkoff ej skickade en enda kossack att förfölja oss utom kanonhåll från förskansningen.» Krafterna sveko nu Armfelt, så att han måste föras till Pardakoski; och trupperna samlades der på aftonen, fruktansvärdt decimerade. Förlusten uppgick till nära en tredjedel af hela den anfallande styrkan: icke mindre än 26 officerare, 15 underofficerare och 331 man voro döda och sårade. — Sedermera

* Till Jägerhorn $^{2}/_{7}$ 1790, i Kongl. Biblioteket.

** Sjelfbiografi, anf. st. II: 43.

återkommo Tawast och Gripenberg med sina kolonner, hvilka icke lidit någon förlust, då de efter hufvudkolonnens nederlag äfven anträdt återtåget.

Så slutade denna blodiga träffning, om hvilken krigets historieskrifvare v. Schantz* yttrat, att »svenska hjeltemodet kanhända allt sedan konung Karl XII:s fälttåg icke varit satt på ett vådligare prof.» Anförarens och hans truppers tapperhet och dödsförakt gjorde sjelfva nederlaget ärofullt. Äfven denna gång var det dalkarlarne och vermlänningarne, de förra under Vegesack, den tappraste bland de tappre, som hedrade de svenska vapnen. — Mot Armfelts oförvägna ledning hafva anmärkningar blifvit framstälda, hvilka visserligen icke kunnat drabba hans krigiska mod, men så mycket mera hans fältherre-blick och besinning. Sjelf ansåg Armfelt, att han »ej förtjenat denna »militäriska motgång», och att hans framgång varit säker, om han »i rätt tid blifvit understödd efter öfverenskommelse.» Till Jägerhorn skref han: »Jag är en fattig menniska, och sådana äro lätt bedragna både på sina gelikar och i sakernas lopp ... Mitt samvete förebrår mig intet. Har jag felat i mina dispositioner, så säg mig det som en vän. Jag har alltid ansett er som en person, af hvilken man ej bör blygas att taga avis uti militäriska operationer. Har jag burit mig rätt åt i min disposition, så exigerar jag af er vänskap att ni justifierar mig, då vissa personer hålla på att skära heder och ära af mig, både hos H. M:t och här vid arméen.» **

Jägerhorn, Pardakoskis tappre försvarare, var utan tvifvel af alla den mest kompetente att framställa saken i sin rätta dager. Han har i sin beskrifning öfver denna träffning uttalat det omdöme, att anfallsplanen var »väl grundad och an-

---

* Anf. st. II: 76. Se vidare Mankell och Jägerhorn, nyss anf. st.

** En samtidas anteckning, anförd i Hemliga Handlingar I: 265, bestyrker att denna farhåga ej var ogrundad. Det heter der om Armfelts ledning af denna strid: »För en sådan tillställning i en annan armé hade Armfelt kanhända blifvit arkebuserad, men han var konungens favorit, och allt var väl gjordt». Samme antecknares trovärdighet visas i öfrigt af hans uppgift, att fienden egde 10,000 man infanteri och 40 kanoner samt att vid pass hälften af det svenska befälet och manskapet blifvit nedskjutna och blesserade (!).

lagd, fastän något vidsträckt». Rörande Armfelts förhållande under striden yttrar han: »Befälhafvarens stora bravur, öfverdrifna nit och hans hetta, blandad kanske med förakt för fienden, förorsakade hans olycka.» Han anser äfven, på goda grunder, att tillräcklig förklaring öfver de båda sidokolonnernas uteblifvande i det afgörande ögonblicket, hvilket hade till följd att den ursprungliga planen icke kunde verkställas, icke blifvit lemnad.*

Med den lifligaste oro erfor konung Gustaf den 9 Juni — han hade då med sin skärgårdsflotta hunnit till Björkösund nära Viborg — att hans vän blifvit farligt sårad; men mottog på samma gång den oriktiga underrättelsen, att Savitaipal fallit i hans händer. Han skyndade att samma dag sända honom två bref, det ena, hållet i allmänna ordalag, genom ryske kommendanten i Viborg, general Saltikov; det andra på annan väg. I det sistnämnda brefvet uttrycker han på det lifligaste sätt sin oro, hvilken i Gustafs fantastiska sinne icke minskades genom minnet af den olycksspådom, som under förra året så ofta varit på tal i hans bref**; samt underrättar att han utnämnt den sårade hjelten till generalmajor och riddare af svärdsordens stora kors. »Ni får dessa utmärkelser, skrifver konungen, såsom en gärd af rättvisa åt edra militäriska bedrifter och de tjenster, ni gjort. Om jag gifvit dem förr, så skulle man hafva tillskrifvit dem min vänskap, men nu har ni kommit afunden att förstummas; och dermed är ett stort steg taget».*** Armfelt, som i sitt svar lifligt uttryckte sin tack-

* Äfven Armfelt, som i sin officiella rapport anfört de förklaringsgrunder, hvilka uppgifvits af Gripenberg och Tawast för deras uteblifvande från striden, har i ett enskildt bref på följande sätt antydt, att han ansåg deras försumlighet hafva väsentligen bidragit till olyckan: »En olycklig affär», skrifver han om träffningen vid Savitaipal till Leopold (15/6 1791), »som i den mest kritiska ställning vi kommit, kunnat (ifall omständigheter ej mellankommit) förändra reträtten ur Viborgska viken till ett segertåg i Viborg. Detta bevisar, att stora händelser bero af små orsaker. Öfverstelöjtnant Gripenbergs långsamhet, förknippad med en god frukost, som öfverstelöjtnant Tawast fick hos Carpelan vid Savitaipal, gjorde att Sverige förlorade 14 linieskepp, konungen den seger, som ett dristigt företag förtjenar, och jag frukten af mycket arbete, min arm och min helsa».

** Se ofvan s. 307.

*** Gustaf III:s bref, anf. st. s. 149, 150.

samhet för konungens deltagande i hans öde, förklarade, att han för ingen omtalat konungens afsigt att hedra honom med de nämnda utmärkelserna, enär de berodde på den oriktiga underrättelsen, att han gått segrande ur striden, och att han icke ansåge sig berättigad att emottaga dem. Han begagnade emellertid tillfället att för konungen framställa den åsigt, som han äfven i sina efterlemnade anteckningar uttalat, att stormningen af Savitaipal säkert skulle hafva lyckats, om icke han sjelf sårad måst föras ur striden. — Konungen fann dock icke skäl att återtaga sina ynnestbevis. Han ansåg, enligt ett följande bref, att hans slagne vän ärligt förtjent dessa hedersbetygelser: »Sedan ni var sårad», heter det, »har ni fört befäl, ni har åter samlat edra trupper och åter fört dem mot fienden». Han tillägger: »Jag har skickat eder svärdsordens stora kors på grund af fiendens eget vittnesbörd; det är endast opartiskheten, som dikterat deras loford». *

Konungens vänskap kunde icke annat än verka som helande balsam på den sårade och slagne krigaren. Den nye generalmajorens belägenhet förtjente dock mera deltagande än afund. Hans blessyr var lika plågsam som allvarsam: kulan hade trängt genom bröstet och högra axeln, och länge måste han bära armen i band; Armfelts starka kropps-konstitution fick genom denna olycka en ohjelplig knäck. Från Pardakoski, dit han fördes efter stridens slut d. 4 Juni på aftonen, transporterades han efter några dagar till det närbelägna Husteri, och vidare derifrån — alltjemt på bår — mot slutet af månaden till S:t Michel, hvarifrån han, sjuk och lidande, på konungens befallning i midten af Juli begaf sig mot södra Finland.

Till de kroppsliga lidandena kommo äfven bekymren öfver krigets gång. I bref till sin hustru klagar han som oftast öfver olyckan att ligga sjuk i fiendens närhet och hvarje ögonblick få underrättelser om deras framgångar, utan att vara i tillfälle att drifva dem tillbaka. Isynnerhet var han orolig öfver konungens äfventyrliga belägenhet under samma tid. Gustaf III:s djerfva framträngande i Finska viken slutade, så-

* Anf. st. s. 152. — Armfelts nyssnämnda bref var dateradt Husteri 21/6.

som bekant, med hans inspärrande vid Viborg jemte hela sin flotta och föranledde den vågsamma genombrytningen af fiendens linie den 3 Juli med de betydliga förlusterna af trupper och krigsfartyg. Några dagar sedan Armfelt erhållit underrättelse om denna sistnämnda tilldragelse, hvilken han ansåg borde hafva kunnat förebyggas, om företaget mot Viborg, såsom ämnadt var, kunnat understödjas från landsidan, skref han till konungen: »Hvarför har jag icke i stället fått dö på Viborgs vallar, i samma ögonblick som jag lemnat E. M:t fästningens nycklar! Det är grymt att icke kunna utföra hvad man vill, då ens afsigter äro goda och nyttiga». Och i ett bref till sin hustru från samma tid utropar han: »Nej, jag skall icke öfverlefva så många olyckor. Mitt hjerta är för mycket fästadt vid denna torfva, som sett mig födas, för att jag icke skulle önska att störta samman med henne».*

---

* Ej alla Armfelts bref till sin hustru under denna tid — anmärkningsvärda för den mer än vanliga ton af hjertlighet och ömhet, som genomgår dem — gå dock i denna dystra tonart. I allmänhet söker han lugna hennes farhågor och taga saken från den glada sidan. Före den svenska öfverrumplingen af Kärnakoski skref han: »Emellertid är svärdet draget, och segern står i Herrens hand. Gör nu, min söta Hedda, som fru Reihn, hvilken låg på knä, då hennes man skref ordres, och bad Gud, att han ej skulle skrifva galet». — Rörande i all sin korthet är följande biljett till grefvinnan Armfelt, skrifven kort efter striden vid Savitaipal, med darrande, nästan oläslig hand:

D. 6 Juni.

Oroa dig ej, min lilla Hedda. Jag är blesserad i högra axeln, men mår braf. Ruuthen skall säga dig resten.

Din tjocka pojke,
med venster hand.

Någon gång skämtar han öfver sin föga angenäma omgifning i S:t Michel: »Denna Kalypsos ö, der vägglössen äro nymfer, och konserter exeqveras af kuku, fyra svin, tre hundar och fem gäss alla nätter: zefirerna hafva tagit skapnad stundom af torrakor, ofta af brömsar», och uttalar den åsigt att, fastän han befunne sig på en plats, som han ansåge »förbannad af skaparen och inrättad för skärselden», man »borde taga det glada af hvar sak och söka dermed lätta sitt bekymmer och andras ledsnad». Sjukdomens verkningar på hans utseende skildras stundom skämtsamt nog. En gång — det var sedan tillfrisknandet gått så långt, att det var tal om hemresa — beskrifver han sig sjelf sålunda: »Usel, matt, mager, gulblek, insjunkna ögon, en arm i band, en högst infam figur. Gud låte dig ej få ondt i magen och göra som grefvinnan H.!»

Vid Armfelts egen brigad föreföllo inga synnerligen anmärkningsvärda händelser efter det misslyckade anfallet på Savitaipal. Med samma bref från konungen, hvari han utnämnde sin sårade vän till generalmajor och riddare af svärdsordens stora kors, följde hans befallning till brigadadjutanten öfverstelöjtnant Tawast att, till dess öfversten baron Wrede hunne ankomma norr ifrån med sin Karelska brigad, leda den Armfeltska brigadens rörelser mot Davidstad och Villmanstrand, samt derifrån till Viborg. Denna föreskrift berodde naturligtvis på den oriktiga förutsättningen, att Savitaipal vore i svenskarnes händer, och kunde icke utföras. Först i slutet af Juni ankom Wrede, uppehållen genom svårigheten att verkställa trupptransporter genom ett land, hvars egentliga beståndsdelar, för att anföra hans egna ord, »äro stenrösen och kärr, hvarigenom löpa gångstigar, omöjliga för artilleri att genomtränga» *; och fälttåget började då lida mot sitt slut. Före Wredes ankomst hade ryssarne, några dagar efter träffningen vid Savitaipal, gjort en rekognoscering mot Kärnakoski, som tappert blifvit tillbakaslagen af svenska jägare; och svenska posteringar inrättades vid Mentyharju för att skydda landet för kringströfvande kossacker.

Från sitt sjukläger uppgjorde Armfelt fortfarande planer för sina truppers rörelser. Ännu den 21 Juni hade han icke uppgifvit tanken på en kombinerad rörelse mot Villmanstrand, hvarvid han dock ansåg Stedingks och de öfriga befälhafvarnes medverkan nödvändig. »Hittills hade de slumrat på sina lagrar», menade han. ** Förslaget kom icke till utförande. — Någon tid efteråt uppgjorde han och Wrede gemensamt planen till ett företag mot Davidstad, som skulle ega rum den 9 Juli. En del af brigaden besatte Valdola — denna ställning förblef derefter till fälttågets slut i svenska händer — och en afdelning af omkring 300 man under befäl af ryttmästaren Adlersparre, den sedan så ryktbare revolutionsmannen, framryckte mot Davidstad. Afsigten var att söka bemäktiga sig dervarande magasiner, hvilka man antog vara svagt försvarade. Häri hade man emellertid misstagit sig: ryssarne

* Wrede till konungen (Gust. MSS. 52).

** Armfelt till konungen $^{21}/_{6}$ 1790.

hade nyss fått förstärkningar af trenne regementen. Adlersparre med sin styrka måste sålunda, efter en skärmytsling framför Davidstad, hvarvid några ryska fångar togos, retirera till Niveri; der hoppades han möta en svensk fördelning under landshöfdingen och generalmajoren S. Carpelan, hvilken hade befallning att derifrån understödja Adlersparres företag. I stället för Carpelan funno emellertid svenskarne i Niveri en rysk fördelning, som skyndat dit från Valkiala, för att afskära dem återtåget. En strid uppstod, som slutade med att Adlersparre efter tappert motstånd blef tillfångatagen jemte tre af sina officerare och med förlust af en del af sitt manskap; en stor del räddade sig dock genom skogarne. Detta företags misslyckande tillskref Armfelt helt och hållet general Carpelan, en befälhafvare, hvars långsamhet ofta under detta krig varit föremål för skarpa utlåtelser i konungens och Armfelts brefvexling.* Han ansåg att, om Adlersparres fördelning hunnit fram till Davidstad sex timmar förr, företaget borde hafva lyckats.

Armfelt insåg emellertid att, då han icke personligen kunde deltaga i de krigiska rörelsernas ledning, hans närvaro i S:t Michel vore af föga gagn. Kärnakoski försvarades af Wrede; genom Vegesack och Jägerhorn hoppades Armfelt åstadkomma en förening mellan sin brigad och general Paulis fördelning vid Kymmene. Han gjorde således inga svårigheter att, på konungens uppmaning, begifva sig till den nya

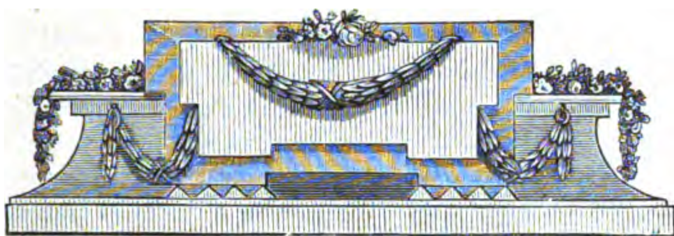
* Carpelan hörde på en half mils afstånd, enligt Armfelts uppgift i bref till konungen, skottvexlingen vid Niveri, men förblef, oaktadt tre gånger upprepade ordres, orörlig och höll krigskonselj, hvari beslöts att ej rycka fram. »Le désespoir dans le coeur, ne pouvant y aller moi-même, je lui écris des injures, en finissant par lui donner au diable» skrifver Armfelt från Heinola d. $^{16}/_{7}$ till konungen. — Med anledning af detta Carpelans uppförande, hvilket gifvit anledning till misstankar att denne, såsom äldre, ej ville ställa sig under generalmajoren Paulis befäl, skickade Armfelt, då kort derefter ett ytterligare företag mot Davidstad påtänktes under Paulis ledning, majoren Vegesack med befallning att arrestera Carpelan i konungens namn, »om han icke lydde ordres, utan hölle krigskonselj». — Dock tillskref han icke Carpelans uppförande förrädiska afsigter: »Je dis de notre cher gouverneur Carpelan, comme Fontenelle disait à son confesseur de S:t Paul: votre S:t Paul n'est pas mon homme. Il a beaucoup de bonne volonté, mais plus encore de lenteur et d'ineptie». Jfr Armfelts sjelfbiografi, anf. st. II: 44.

verksamhet, som hans konungs förtroende och hans egna personliga förhållanden under de senaste månaderna för honom anvisat.

Den tappre krigaren från Summa, Elgsö, Kärnakoski och Savitaipal skulle nu blifva fredsunderhandlare; samme man, som på konung Gustafs befallning 1788 först ryckt öfver Kymmene-elf, blef också den, som tjente konungen till redskap vid afslutandet af freden i Verelä tvenne år senare.

VIII.

Fredsslut och diplomatiska underhandlingar.

1790—1791.

Öfvermodigt hade Rysslands herskarinna besvarat de antydningar om konung Gustafs benägenhet att sluta fred, som genom neutrala makters representanter blifvit gjorda på hösten och vintern 1789—90 i Petersburg och Berlin. Spanske ministern på det förstnämnda stället, chevalier de Galvez, hade fått till svar, att det icke kunde blifva fråga om fred, förr än konungen i ett handbref till kejsarinnan gjort sin ursäkt för krigets början; och preussiske ministern i Stockholm, grefve Borck, kunde å sin regerings vägnar i början af år 1790 meddela konung Gustaf, att Katharina II i Berlin tillkännagifvit, att hon fordrade af honom bekräftelse af frederna i Nystadt och Åbo, amnesti för Anjala-männen och införande i regeringsformen af ett bestämdt förbud för konungen att börja krig utan ständernas bifall.

Konung Gustaf var icke sinnad att lyssna till dessa förödmjukande framställningar, och han kunde, då han lät i svenska tidningar offentliggöra det från Berlin ankomna svaret *, påräkna, att hans förtrytelse öfver kejsarinnans öfvermod skulle delas af hans folk. Förhållanden inträffade också snart, hvilka, redan innan kriget åter började på våren 1790, gjorde henne mera benägen att lyssna till fredsförslag och

* Allmänna tidningar ²¹/₂ 1790.

slutligen föranledde henne att gå konung Gustaf till mötes — på mer än halfva vägen. Rysslands enda bundsförvandt mot Turkiet, kejsar Josef II afled i Februari 1790; hans efterträdare, kejsar Leopold, var ej böjd att fortsätta kriget mot turkarne. Preussen afslöt den 24 Januari 1790 ett förbund med Porten, hvarigenom dess besittning af Krim garanterades; och ett förbund mellan Preussen och Polen, riktadt mot Ryssland, ingicks den 29 Mars 1790. Sveriges sändebud i Warschau, L. v. Engeström, var synnerligen verksam vid den sistnämnda underhandlingen; * och den politiska ställningen syntes inom kort skola utveckla sig derhän, att mellan Sverige, England, Preussen och Polen formliga aftal träffades, riktade mot den gemensamme fienden. Redan 1789 i Juli hade ett förbund afslutats mellan Sverige och Porten, och underhandlingar hade i Stockholm länge pågått om förbund med England och Preussen. Den liga, som sålunda på alla håll var på väg att bilda sig mot Ryssland, kunde väl vara egnad att stämma ner modet på »Rysslands stolta fru».

Vägen att öppna underhandlingar genom spanska sändebuden i Stockholm och Petersburg stod fortfarande öppen; och konungen beslöt att begagna sig af det anbud, som i detta hänseende blifvit honom gjordt af den förstnämnde, chevalier de Corral. Den kurir, som den 15 Mars afsändes från denne till hans kollega i Petersburg, medförde äfven ett bref från konung Gustaf, hvari föreslogs dels frigifvande af några förnämligare fångar å ömse sidor, dels ett utvexlingsfördrag mellan de krigförande makterna. Under Galvez' förhandlingar med ryska kabinettet rörande denna framställning, kunde tillfälle erbjuda sig att utforska kejsarinnans stämning med afseende på freden samt att, om det syntes löna mödan, öppna fredsunderhandlingar.

Ungefär en månad sedan den spanske kuriren lemnat Stockholm, kunde Galvez afsända sitt svar till konungen, som då anländt till krigsskådeplatsen i Finland. Den spanske diplomaten hade meddelat sig med ryska regeringen; och hans framställning hade rönt en oväntadt hastig framgång.

* Se hans Minnen och anteckningar, I: 157 o. f.

Han underrättade, att kejsarinnan icke blott utan något utvexlingsfördrag på hedersord frigifvit två fångna grefvar Wachtmeister, utan ock att hon, på hans föreställningar, förklarat sig beredd att afsluta fred utan andra vilkor än glömska af det förflutna, återställande af gränserna före kriget och amnesti åt dem som varit invecklade i Anjalasaken.* Omslaget i kejsarinnans stämning tillskref Galvez grefve Ostermanns inflytande, som »förfärad öfver den storm, som syntes hota Ryssland, hade uppbjudit alla sina krafter för att ändra kejsarinnans beslut». ** Detta bref afsändes från Petersburg den 17 April med Galvez' sekreterare Don Luis de Castello till general Igelströhm i Villmanstrand. Denne, som kände att konungen under slaget vid Kärnakoski d. 15 April uppehållit sig vid Armfelts brigad, sände Don Luis med en parlamentär till Armfelt under anhållan om hans vidare befordran till konungen, hvilken han antog vistades i Savolax; och den 22 April, under förberedelserna till slaget vid Valkiala, nådde Galvez' utskickade konungen i Sackjärvi.

Samtidigt med den spanske kurirens afresa från Petersburg underrättades Igelströhm genom bref från kejsarinnans sekreterare Bezborodko, att Galvez ernade råda konungen att öppna underhandlingar samt att, om detta råd följdes, kejsarinnan önskade sluta freden »fort och stilla» samt att hon utsett Igelströhm att härom underhandla och underskrifva traktaten. På samma gång anbefaldes dock, att krigsoperationerna — det gälde särskildt det tilltänkta anfallet mot Pardakoski den 30 April — icke finge afbrytas under väntan på svar: »Om man känner konungen af Sverige, måste man anse det sannolikt, att

---

* Enligt konungens egen berättelse om freden (Schröderheims Anteckn., sid. 167) hade kuriren dock befallning att muntligen tillsäga, att detta sistnämnda tillägg »endast vore pro forma, men att derom ej skulle blifva någon fråga». Galvez' bref åtföljdes af en i fredlig ton hållen officiel skrifvelse från ryska rikets vice kansler grefve Ostermann, dat. $\frac{22 \text{ Mars}}{2 \text{ April}}$, utgörande svar på Galvez' föreställningar om önskvärdheten af fred, hvarjemte denne sistnämnde öfversände ryska kabinettets förslag till fredspreliminärer i 7 punkter. (Riksarkivet, Handl. rör. freden i Verelä).

** Konungens bref till hertig Karl $^{18}/_{5}$ 1790, tryckt i Bihang till Schinkels Minnen I: 75.

han efter ett lidet nederlag skall visa sig ännu mer medgörlig». *

Den spanske fredsmäklarens bref väckte konungens lifliga öfverraskning. »Jag kan ej för er dölja min förvåning och öfverraskning öfver så oväntade nyheter», skrifver han till brodern, hertig Karl; »ingenting kan jemföras dermed, om ej den förlägenhet, hvari jag befinner mig i förhållande till de makter, med hvilka jag är förbunden. Att göra en hemlighet för dem häraf och öppna underhandlingar utan dem, syntes mindre hederligt och omöjligt... Å andra sidan såg jag freden nästan i mina händer, en ärofull fred, om ock icke så lysande, som tidsomständigheterna syntes mig lofva.» Han begagnade tillfället att, såsom han uttrycker sig, »sätta preussiska hofvet på det hala» och begagna det gjorda fredsanbudet, för att tvinga Preussen till ett bestämdt afgörande af de långvariga underhandlingarne om förbund. En preussisk diversion mot Lifland, betydliga subsidier och en garanti att Sverige skulle återfå sin gräns mot Ryssland, sådan som den bestämdes genom freden i Nystadt — detta var det pris för sitt fortsättande af kriget, som konung Gustaf uppstälde i bref till sin frände, konung Fredrik Vilhelm II i Preussen. Innan svar hunne ankomma — det begärdes inom en månad — skulle han söka draga ut på tiden med fredsunderhandlingarne. **

Den spanske kuriren qvarhölls tills vidare under hvarjehanda förevändningar — han vistades i Borgå i konungens handsekreterare Ehrenströms sällskap — och först den 7 Maj afgaf konungen sitt svar till chevalier de Galvez. Det var sedan han vunnit slaget vid Valkiala och sedan det ryska anfallet mot Kärnakoski med heder blifvit tillbakaslaget; han kunde sålunda med ökad styrka framställa sina anspråk för öppnandet af en underhandling. De gälde i främsta rummet, att Portens intressen icke lemnades ur sigte — »hedern och

* Bezborodkos bref till Igelströhm $\frac{6}{17}$ och $\frac{11}{22}$ April 1790, i utdrag och öfversättning meddelade i Hist. Tidskrift 1882: 303.

** Gustaf III till Carisien, $^{22}/_{4}$ 1790 (Gust. MSS. vol. 6), Wahrenberg, anf. st. s. 340, noten.

uppriktigheten fordra, att jag ej glömmer dem».* Han föreslog derföre att blifva antagen till medlare vid den blifvande freden mellan Ryssland och Turkiet eller ock att erhålla så fördelaktiga vilkor för en separat fred, att de kunde tjena honom till rättfärdigande inför hans bundsförvandt. En sådan fördel vore vinnandet af en militäriskt hållbar gräns mot Ryssland genom utvidgandet af det svenska området. På det bestämdaste vägrade han att gå in på den af kejsarinnan föreslagna amnestien för de svenska förrädarne. »Isynnerhet», heter det, »vid en tidpunkt, då de band, som förena folken med sina suveräner, i mer än ett land hålla på att upplösas, är det i alla suveräners intresse att icke tillåta dylika exempel; och jag vädjar i denna fråga till kejsarinnans storsinta tänkesätt. Säkerligen föraktar hon i botten af sitt hjerta dessa förrädare för mycket, för att icke lemna dem åt sitt förtjenta öde, eller för att åtminstone icke fasthålla vid en punkt, som är emot vårt gemensamma intresse.»

Detta sistnämnda vädjande till Katharina II:s känsla af krönta hufvudens solidaritet under franska revolutionens tid är anmärkningsvärdt.** Det synes icke hafva förfelat sin verkan; och frågan om amnestien förföll under de följande underhandlingarne. Deremot blefvo Turkiets angelägenheter och frågan om en utvidgad gräns längre fram de tvistefrön, på hvilka fredsunderhandlingen höll på att stranda.

Otåligt väntade konung Gustaf under den närmaste tiden, sedan han framträngt i närheten af den ryska hufvudstaden,***

* Uttrycket förekommer i det af konungens tvenne bref till Galvez, som var afsedt att visas för ryska regeringen; det andra utgjorde ett enskildt bref, hvari konungen bestämdare uttryckte sina önskningar. Det sistnämnda finnes i öfversättning tryckt i Bihang till Schinkels Minnen I: 70. Konungens egenhändiga koncept till dem båda förvaras i Gust. MSS, vol. 6.

** Gustaf III:s förmodan att hon i grund och botten föraktade de finska officerare, som svikit sin pligt, visas af en anteckning af hennes sekreterarare Chrapovitski. Med anledning af Hastfehrs förhållande utropade hon: »Hvilka förrädare! Om icke kungen vore en sådan, skulle han förtjena medlidande, men hvad skall man göra? Man måste begagna sig af omständigheterna». (Chrap. anf. st. s. 37, Tigerstedt, Sprengtporten, Finsk tidskrift 1881, II: 273.)

*** Ryska kabinettet ursäktade uteblifvandet af svar på konungens fram-

svar på detta bref till Galvez; men något sådant afhördes icke. Lyckan gynnade ännu de svenska vapnen vid sjöslaget utanför Fredrikshamn d. 15 Maj, men syntes eljest under Maj och Juni månader hafva vändt sig till förmån för Ryssland. Striderna till lands på gränsområdet vid Kymmene, Armfelts nederlag vid Savitaipal och, framför allt, de svenska flottornas instängning i Viborgs hamn syntes åter aflägsna utsigterna till en för Sverige fördelaktig fred. — Men det visade sig ändock, huru angelägen den ryska kejsarinnan var, att ej underhandlingarnes tråd afklipptes. Då skriftvexlingen emellan konung Gustaf och den spanske diplomaten i Petersburg ej längre kunde fortsättas, lät kejsarinnan den af henne från början utsedde fredsunderhandlaren, general Igelströhm, öppna en dylik med befälhafvaren för den svenska styrka, som nyss med så mycken mandom fattat fast fot inom det ryska gränsdistrikt, som Igelströhm var satt att försvara. Mellan honom och Armfelt uppstod, under hvarjehanda förevändningar af den förstnämnde, en skriftvexling, som slutligen ledde till fredens afslutande.

Vi låna Armfelts egna ord, i ett bref till konungen* rörande öppnandet af dessa underhandlingar.

»General Igelströhm», skrifver han, »med hvilken jag lefvat mycket tillsammans så väl i Petersburg som i Warschau, har under tusen förevändningar oupphörligt skickat mig parlamentärer: under förmodan att detta skedde för att spionera, har jag alltid behandlat dem med all möjlig försigtighet och artighet. Efter träffningen d. 30 (April) mångdubblades detta med anledning af de döda och sårade. Våra bref innehöllo komplimenter och skämt, ända till dess att Igelströhm d. 14 Maj à propos des bottes skickade mig en ambassad af fem officerare med ett bref till Kärnakoski. Jag befann mig då i S:t Michel; och för att undvika att tala om min frånvaro för dessa herrar, hittade man icke på något bättre än att göra

ställning genom Galvez derigenom, att krigsrörelserna från svensk sida oafbrutet fortgått, hvilket icke syntes vittna om fredliga afsigter. (Ostermann till Gustaf III den $\frac{1}{2}\frac{1}{3}$ Juli, afskr. i Riksarkivet.)

* Den 25 Maj från Pardakoski, tryckt i Gustaf III:s bref, anf. st. s. 140 o. f. noten.

mig sjuk och uppgifva, att jag derföre icke kunde mottaga parlamentärerna. Detta bref från Igelströhm talade mycket om kejsarinnans fredliga afsigter, om alla menniskors aktning för E. M:ts höga egenskaper, om ryssarnes önskan att den gamla förbindelsen kunde återknytas mellan tvenne monarker, så värda hvarandras vänskap och att njuta af freden; och slutligen säger han: »Och eder, herr baron, som i så hög grad förtjenar eder herres välvilja, edert fäderneslands tacksamhet och edra fienders aktning, eder tillkommer det att fullborda det stora verk, i hvilket jag af hela mitt hjerta skulle vilja taga del, efter som vår belägenhet på de platser, hvarest vi ömsesidigt befinna oss, synes bidraga dertill.»

Detta bref var således det första direkta steg till åvägabringande af fred, som kejsarinnan vidtog genom sin redan en månad förut utsedde underhandlare. Armfelt, som icke kunde hafva någon aning om det uppdrag, som väntade honom vid fälttågets slut, men som deremot hade i friskt minne de förslag i samma syfte, som gjorts honom från rysk sida 1788, och de underhandlingar, som fosterlandsförrädarne drifvit på egen hand, var nära att lemna brefvet åt föraktets tystnad, då han, enligt sina egna ord, icke tilltrodde sig att kunna göra det i höfliga ordalag. — Konungen hade emellertid skyndat att antyda för Armfelt hvad den spanske kuriren, som passerat hans läger, hade medfört.* Skäl funnos sålunda att antaga, att Igelströhms afsigt ej vore att fiska i grumligt vatten. Sjelf önskade Armfelt lifligt freden och har i sina förtroliga bref till sin hustru från denna tid ofta uttalat sin åsigt om dess nödvändighet.** Han beslöt derföre att svara på Igelströhms bref och begagnade tillfället, då han den 20 Maj i sitt läger ernade utföra ett Te Deum med anledning af slaget vid Fredrikshamn d. 15 Maj, och afsände en parlamentär till Savitaipal för att underrätta, att den öfliga kanon-

---

* Se konungens bref från Sackjärvi $^{23}/_{4}$ 1790, anf. st. s. 127.

** »Jag hoppas», heter det i ett af dessa bref, »med alla mina fredliga önskningar, att uppföra mig såsom jag gjort hittills, om kriget varar; men jag tviflar att någon 'patriot', till och med af de allra fegaste, med så mycken ifver längtar efter slutet på dessa händelser, hvilkas förlopp är lika så sorgligt som föga inbringande.»

saluten icke hade något fiendtligt att betyda. Armfelts svar var höfligt, men kort: det innehöll försäkran, att konungen ej sträfvade efter annat än en ärofull, säker och beståndande fred, men att kejsarinnans afsigter syntes vara allt annat än fredliga, ehuru hon tillät sina generaler att tala om fred. Han slutade: »Huru vill ni då, herr baron, att konungen, min herre, skulle kunna låta sitt hjerta följa de känslor af aktning och vänskap, som han alltid bibehållit för eder herskarinna? Visa mig ett sätt att blifva öfvertygad om att edert hof hyser de känslor, hvarom ni försäkrar mig; och jag skall vara så mycket mera glad deröfver, som detta skall bereda mig fördelen att få förnya bekantskapen med denne baron Igelströhm, som förr så mycket tyckte om bordets nöjen, vackra flickor och glada lag, men som nu finner nöje i att natt och dag plåga mig för att förmå mig att lemna detta ställe, hvilket jag finner tusen gånger intressantare än Vinterträdgården och Sachsiska palatset.»

På detta något spetsiga bref följde efter tvenne dagar ett svar från Igelströhm, dat. Villmanstrand d. 23 Maj, hvilket Armfelt med skäl fann bära för tydliga spår af att vara en embetsskrifvelse å det ryska kabinettets vägnar och hållet i en allt för allvarsam ton, för att kunna afspisas på samma sätt som det första. Han skyndade att öfversända det till konungen. Igelströhm försäkrar i detta bref på det bestämdaste om kejsarinnans afsigt att skyndsamt göra slut på kriget, så vidt hon funne konungen af Sverige dertill benägen; han uttrycker sin önskan att, om en underhandling komme till stånd och anförtroddes honom, den finge utföras af Armfelt på Sveriges vägnar, då han vore förvissad, att målet lättare skulle vinnas i samverkan med honom än med någon annan; och han förklarar, att det endast beror på konung Gustafs beslut, *när* en fredsunderhandling kunde taga sin början. »Jag slutar med att anropa himlen», heter det till slut, »att han måtte ingifva konungen, eder herre, i mensklighetens namn, samma grundsatser och samma känslor, som besjäla kejsarinnan. Så snart som ni underrättat mig om att konungen hyser dessa, i så hög grad önskvärda tänkesätt, skall jag skyndsamt låta det komma till min regerings kunskap, och man skall å vår

sida vara angelägen att bidraga till de snabbaste och verksammaste åtgärder för att bringa till fullbordan ett så välsignelserikt verk.» *

Konung Gustaf skyndade att underrätta Armfelt, att Igelströhm vore den af kejsarinnan utsedde fredsunderhandlaren, samt att något närmare redogöra för sin brefvexling med Galvez, om hvilket allt Armfelt i det undangömda Savolax endast erhållit knapphändiga underrättelser, samt lemnade denne sitt tillstånd att svara i samma fredliga ton. Antydningar borde i hans svar göras, att man fruktade att sidoinflytelser skulle inverka på kejsarinnans fredliga afsigter, och att andra makters intressen kunde komma att inverka störande; samt om förhoppningen att de fördelar, som Ryssland kunde erbjuda Sverige, kunde komma att motsvara dem som från andra håll vore att förvänta. Såsom en sådan skulle särskildt nämnas erhållandet af en naturlig och militärisk gräns. För öfrigt borde Armfelt förklara, att han härvid talte som den blinde om färgen, då han icke egde kunskap om de diplomatiska underhandlingarne, och hans brefvexling på den aflägsna plats, der han befann sig, endast rört krigets angelägenheter.**

Konungen ville, såsom häraf synes, icke stänga den väg till fredsunderhandling, som från rysk sida blifvit öppnad med Armfelt; men han hoppades ännu dels på framgången af Galvez' verksamhet i Petersburg för samma mål, dels på en lyckosam utgång af flottornas framträngande i finska viken. Tanken att uppdraga den egentliga fredsunderhandlingen åt Armfelt synes från början hafva varit honom fullkomligt främmande och förblef det ännu länge.

Detta konungens bref, skrifvet till segels på Amphion i närheten af Viborg, tvenne dagar före olycksdagen vid Savitaipal, träffade Armfelt, medan han svårt sårad låg fjettrad vid sjukbädden; och utgången af företaget till sjös hotade ända till de första dagarne i Juli, då genombrytningen från Viborg skedde, att gifva en helt annan vändning åt fredsfrågan än den, som Armfelts brefvexling med Igelströhm

---

* Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 145, noten.

** Gustaf III:s bref, anf. st. s. 143.

gifvit anledning att hoppas. Under mer än en månad förekommer i Armfelts och konungens brefvexling icke ett ord om fredsunderhandlingarne. Först efter slaget vid Svensksund är det som detta ämne åter börjar blifva hufvudsaken.*

Under tiden hade Igelströhm och det ryska kabinettet låtit sig angeläget vara att icke tillsluta den väg för underhandlingar, som de öppnat genom Armfelt. Oaktadt krigslyckan syntes hafva vändt sig åt ryska sidan, var dock kejsarinnans önskan att vinna fred ej mindre uppriktig än konungens. Det gälde att förekomma Sveriges anslutning till förbundet emellan Preussen och England, hvilket ofelbart skulle hafva medfört dessa makters väpnade uppträdande mot Ryssland. Armfelts sjukdom erbjöd tillfälle att underhålla den vänskapliga förbindelse med honom, som man varit angelägen att knyta, medan han ännu befann sig i spetsen för sina trupper. Generalerna Igelströhm i Villmanstrand och Saltikov i Viborg skyndade att visa den sårade svenske befälhafvaren all upptänklig artighet: de erbjödo honom läkarehjelp, de påtrugade honom förfriskningar, »apelsiner, citroner och legumer»; och visade sig synnerligen angelägna att bemöta sårade och fångna svenska officerare af hans korps på det mest förekommande sätt.** Sjelf fick Armfelt af sin motståndare, general Igelströhm, i ett bref från denna tid det smickrande vitsord, att han, om man ännu lefvat under riddaretiden, skulle hafva bort bära Bayards bekanta valspråk.***

Underrättelser om krigets gång och fredsutsigterna lemnades i de artiga bref, som åtföljde dessa ryska sändningar. Så kunde Armfelt t. ex. den 2 Juli, i bref till sin hustru, underrätta, att general Saltikov skrifvit från Viborg d. 27 Juni,

* Dagen förut hade dock konungen i bref till Armfelt gifvit luft åt sin längtan efter fred i följande ord: »Jag önskar freden så ifrigt, att, med undantag af punkten om tillgift för upprorsmännen och af allt som kan föranleda Rysslands inblandning i mitt rikes inre angelägenheter, jag t. o. m. skulle nöja mig med den afskyvärda gräns, som vi ega». (Anf. st. s. 153).

** Armfelts rapport till konungen $^{11}/_{6}$. (Gust. MSS. 52). Anbudet om läkarehjelp hade afböjts; deremot hade »samvetslöst (sic) mottagits refraichissementer och legumer».

*** »Sans peur et sans reproche»; (Igelströhm till Armfelt $\frac{6}{17}$ Juli 1790).

att sedan man ej längre hyste förhoppning om fred, stora tilldragelser ansåges förestående — en tydlig hänsyftning på prinsens af Nassau ankomst till Viborg, hvilken afsåg tillintetgörandet af den der innestängda flottan och föranledde sjöslaget den 3 Juli. I ett annat bref, ett par dagar förut, hade Armfelt berättat, att han genom sina relationer med generalerna i Viborg kanske ensam kände »fredssakerna», i hvilka han på grund af de ryska underrättelserna ansåg, att konungen iakttog en »particulier» hållning.* Om någon fredsunderhandling på egen hand mellan Armfelt och de ryska generalerna kunde dock icke blifva fråga, innan han dertill erhållit sin konungs förnyade befallning.

Detta skedde, såsom nämndt är, först sedan de svenska vapnens ära blifvit återupprättad genom den lysande segern vid Svensksund den 9 Juli. Då är det, som konung Gustaf med all kraft arbetar på att vinna freden; och han skyndar att under de närmast följande dagarne vända sig dels till Armfelt med befallning att återknyta underhandlingarne med Igelströhm, dels direkt till ryska rikets vice kansler, grefve Ostermann.

Äfven nu var det svenska officerares fångenskap, som erbjöd förevändningar för en brefvexling, hvilken syntes kunna leda till det åsyftade målet. En ung grefve Rudenschöld, broder till Magdalena Rudenschöld, hade råkat i rysk fångenskap, men på grund af Armfelts anhållan hos Igelströhm blifvit på det utmärktaste sätt behandlad och kort derefter frigifven på kejsarinnans befallning.** I det tacksägelsebref, som Armfelt med

* Armfelt till sin hustru $^{30}/_{6}$.

** Säkerligen har Armfelts kända förhållande till fröken Rudenschöld i ej ringa grad medverkat till de ryska myndigheternas tillmötesgående härvid. Konungens inflytelserike gunstling, hvars bevågenhet man redan på så mångfaldigt sätt sökt vinna, skulle derigenom ytterligare stämmas gynnsamt för freden. — Ett annat försök att genom en artighet mot hans älskarinna vinna honom för Rysslands intressen gjordes äfven under fredsunderhandlingarna, enligt hvad fröken Rudenschöld sjelf i sina otryckta memoirer förtäljer. Kejsarinnan lät genom Armfelt tillbjuda henne ett diamant-garnityr; men han vägrade å hennes vägnar att mottaga det. »Aldrig har jag rönt något bevis af hans vänskap, som varit mig kärare», säger fröken Rudenschöld med anledning häraf. — I sammanhang härmed kan omtalas, att fröken Rudenschöld, enligt sin egen berättelse, äfven från

anledning häraf borde skrifva till Igelströhm, skulle han, enligt konungens befallning, * begagna tillfället att ånyo försäkra om konungens fredliga tänkesätt, erbjuda hans medling i kriget emellan Ryssland och Turkiet, erinra om nödvändigheten att skyndsamt afsluta freden, innan de främmande makter, som egde intresse af dess förhindrande, hunne blanda sig deri. Derjemte borde han beklaga, att den utväg till fredsunderhandlingars öppnande, som konungen erbjudit genom spanska sändebudet i Petersburg, förblifvit obegagnad, oaktadt konungens närhet till den ryska hufvudstaden, då han med sin flotta låg vid Björkö, borde hafva erbjudit tillfälle till en direkt underhandling. — Genom en rysk fånge, en tjensteman i ryska kansliet vid namn Müller, afsände konungen snart derpå ett kort bref till grefve Ostermann, hvari han, under förevändning att utbedja sig dennes omvårdnad om en fången svensk officer, den unge grefve Karl Löwenhjelm, lät inflyta några ord om sin tacksamhet för Ostermanns omsorg om fredens återställande och sitt beklagande, att brefvet till Galvez så länge förblifvit utan svar. **

Armfelt skyndade att, enligt konungens föreskrift, afsända en »billet-doux» till Igelströhm (d. 13 Juli) och begaf sig derefter på väg mot södra Finland. I Lovisa erhöll han d. 23 det svar från det ryska kabinettet, som kan anses hafva med-

---

annat håll var utsatt för korruptionsförsök, i afsigt att medelbarligen inverka på Armfelt. Då freden med Ryssland syntes nära förestående, vände sig Englands och Preussens ministrar i Stockholm, hvilka hade sina hofs uppdrag att förebygga dess afslutande, till fröken Rudenschöld med lysande penninge-anbud, om hon ville i deras intressen göra sitt inflytande gällande hos Armfelt. Hon afvisade anbudet med förakt och kände sig förolämpad öfver att blifva tagen för en »intriguante de cour, en egenskap, som jag alltid ansett vara vida under hvad som var det förnämsta i mitt lif: att älska Armfelt utan afseende på hans ställning och inflytande». — Anbud af detta slag äro nedslående bevis på tidehvarfvets moraliska förfall. Frihetstidens korruptionsväsen hade i Europa för lång tid rotfästat tron på hela svenska nationens falhet. Till så mycket större heder länder det dem som, huru mycket de än skattat åt tidens svagheter, visste att sätta fosterlandets väl högre än det främmande guldet.

* Gustaf III:s bref, anf. st. s. 154.

** Konungens bref finnes tryckt såsom bilaga till hans bref till Franc i »Gustaf III:s Bref till C. A. Wachtmeister och U. G. Franc, utg. af G. Andersson», s. 131. Ytterligare kommentarier till detta bref lemnades åt den nämnde Müller, som konungen säger sig hafva »bien endoctriné» före afresan.

fört fredskonferensernas öppnande. I detta bref från Igelströhm * föreslogs nämligen ett personligt möte mellan honom och Armfelt, såsom mest egnadt att befrämja målets vinnande. Detta anbud blef äfven afgörande för Armfelts rol i det stundande fredsverket: konungen medgaf, att han finge hörsamma Igelströhms inbjudning **, och den naturliga följden blef, att Armfelt blef Sveriges fullmäktig.

Detta bref från Igelströhm — Armfelt och konungen förmodade på grund af dess ton, att dess egentliga författare vore ryska kabinettets chef Markoff — var dock i öfrigt icke egnadt att stärka konungens fredsförhoppningar.*** Det var hållet i stolt och högdragen ton, hvilken ingalunda, såsom konung Gustaf väntat, röjde den besegrades förödmjukelse. Kejsarinnan ville freden, hette det, och dess afslutande berodde endast på konungen af Sverige; men denne hade ej att påräkna någon förändring i sitt rikes landområde före kriget. Kejsarinnan fordrade ingen landafträdelse, men ernade äfven å sin sida

---

* Dateradt Viborg den $\frac{11}{22}$ Juli 1790, tryckt såsom bilaga till Gustaf III:s bref till Franc, anf. st. s. 135.

** Gustaf III:s bref $^{24}/_{7}$, s. 160. Armfelt föreslog Verelä eller Kuovola såsom mötesplats, och Igelströhm skyndade att förklara, att han med glädje mottog anbudet af »cette entrevue amicale», samt begaf sig till Kuovola, för att der närmare öfverenskomma om mötesplatsen. Han erinrade i sitt nyssnämnda bref om vigten af att saken hölles hemlig. Kejsarinnan var härom synnerligen angelägen; men hemlighetsmakeriet höll på att få oangenäma följder. Hon berättar sjelf (i ett bref till Grimm $^{16}/_{4}$ 1791, anf. st., XXIII: 506) att Igelströhms besök vid Verelä väckt de ryska vakternas misstankar, och att några kossacker en natt ernade gripa den förmente förrädaren, då freden i detsamma bekantgjordes. Prinsen af Nassau förberedde ännu d. 17 Aug., sedan freden var sluten, ett anfall på svenska flottan vid Svensksund, under föregifvande att han ej fått kejsarinnans befallning att inställa fiendtligheterna; och endast hennes uttryckliga ordres förmådde hejda honom. (Gustaf III:s bref till Düben $^{29}/_{8}$, Riksarkivet.)

*** I ett bref till sin hustru d. $^{24}/_{7}$ skrifver han: »Om jag kan skaffa er fred, skulle jag hafva lust att säga som den gamle Simeon. Jag har fått Igelströhms bref angående mina sista fredsförslag; han begär en konferens med mig och försäkrar, att kejsarinnan önskar freden, men utan att medgifva några afträdelser, utan gränsen skall förblifva in statu quo. Jag skickar i natt detta bref till konungen och väntar hans ordres för att svara. Om han icke går in på detta tillmötesgående, så är jag snart på väg till Stockholm; jag har då gjort allt hvad på mig ankommer. Om deremot underhandlingarne skola taga sin början, så skall jag begifva mig till någon ö, Gud vet hvilken, i Kymmene-elf».

vägra bifall till hvarje svenskt anspråk i denna riktning; hon erbjöd glömska af det förflutna, men i brefvet omnämndes dock de oförrätter, hon lidit, och orättmätigheten af Sveriges anfall. — Svaret på konungens ofvannämnda bref till Ostermann lät länge vänta på sig, och då det omsider anlände, efter mera än 14 dagars dröjsmål,* var det, ehuru höfligare i tonen, föga tillfredsställande: äfven här vägrades hvarje landafträdelse. Konung Gustaf å sin sida var fast besluten att göra en förbättrad gräns till vilkor för freden; och utsigterna dertill syntes alltså långt aflägsna.

Svärdet syntes sålunda ånyo kunna komma att fälla utslaget, och nya strider vid Svensksund och Fredrikshamn syntes förestå. I det svar på grefve Ostermanns bref, som konungen afgaf från Peipola d. 30 Juli, vidhöll han sina fordringar för sin egen och Portens räkning, samt tillkännagaf sin afsigt att fortsätta fiendtligheterna, till dess att fred på dessa vilkor kunde vinnas.** Ställningen var kritisk, oaktadt den från rysk sida begärda konferensen med Armfelt var nära förestående. »Antingen», skrifver konungen d. 31 Juli,*** »skola Igelströhm och Armfelt komma öfverens, sedan de grälat i två dagar, och då kan freden vara undertecknad om fem eller sex dagar; eller skola de icke komma öfverens, och då skall ett redan förberedt anfall ske på alla punkter.»

Det var dock icke endast till vapnen, som konungen kunde vädja: äfven till de främmande makter, med hvilka underhandling om gemensamt förbund mot Ryssland så länge pågått. Nu var det vigtigare än någonsin, att dessa underhandlingar förde till något resultat. Det borde ligga i Englands och Preussens intresse att genom en formlig traktat hindra Sverige från att sluta fred med Ryssland; och å andra

* Svaret anlände den 28 Juli. Konungen fann, att detta dröjsmål var »très-impoli et ne prouve pas un grand désir de se raccommoder». (Till Franc, anf. st. s. 135.) Det upplystes sedermera, att orsaken var, att den ofvannämnde Müller tillbragt 5 à 6 dagar på resan till Petersburg, och man ansåg detta dröjsmål såsom tillstäldt af prinsen af Nassau, som ville hindra fredens afslutning, innan han hämnats nederlaget vid Svensksund. (Till densamme, s. 141.)

** Konungens egenhändiga koncept. Gustafs MSS. vol. 6.

*** Till Franc, anf. st. s. 141.

sidan kunde farhågan för en dylik traktat icke annat än göra Ryssland mera tillmötesgående mot Sveriges anspråk. Konungens brefvexling med dem af hans ministrar, som underhandlade med Preussens och Englands representanter i Stockholm, grefve Borck och Liston, samt med den holländske generalen v. d. Borch *, visar nogsamt den vigt, han fäste vid afslutandet af denna traktat. Blotta tillvaron af en dylik var i detta ögonblick af högsta vigt för Sverige, och konungen nedsatte i sjelfva verket sina anspråk för dess undertecknande till en mindre subsidii-summa. Hufvudsaken för honom var — för att använda hans egna ord — att vid fredsunderhandlingen med Ryssland kunna »fièrement säga åt den ryske plenipotentiairen: om ni ej nu vill sluta en hederlig fred, så se: här har jag en allians, som jag ratificerar, hvilken ger mig krafter att underhålla kriget; och ni får dubbelt fiender emot en, som ni med en förnuftig fred kan slippa». **

Ryktet om Armfelts och Igelströhms beramade sammankomst bidrog, såsom konungen beräknat, att påskynda förbundstraktatens afslutande. Detta egde omsider rum i Stockholm den 31 Juli. Engelska sändebudet hade redan dessförinnan besvurit konungen att icke sluta en separatfred, och såväl han, som preussiska ministern, yrkade nu ifrigt på traktatens skyndsamma ratificerande, sedan den med ilbud afgått till Finland.

Detta var emellertid ingalunda konungens afsigt: förbundet med de allierade makterna var endast en nödfallsutväg, som först skulle användas, sedan allt af den svenske under-

* Skämtsåmt kallar Gustaf III i ett bref till Franc (anf. st. s. 134) dessa diplomater för »les trois Grâces, Euphrosyne et Thalie Borck et Aglaé Liston».

** Konungens bref till Ruuth, dat. Svensksund d. 25 Juli 1790, tr. såsom bilaga till konungens bref till Franc s. d., anf. st. s. 139. Hans otålighet öfver dröjsmålet med afslutandet af denna traktat, hvilket han tillskref Ruuth och Franc, röjer sig i hans bref till Armfelt $^{23}/_{7}$, anf. st. s. 160, samt i ett bref till Franc omedelbart före fredskonferensens öppnande vid Verelä, i hvilket han på det ifrigaste yrkar att traktaten afslutas: »Concluez donc, car si les conférences se rompent, et que je n'ai pas de convention, je m'en prendrai à vous deux (Ruuth och Franc) qui, dans l'idée de me forcer à la paix malgré moi, n'avez pas pressé la négociation». Heldre än att underteckna en fred, hvartill hans ministrar tvungit honom, »skulle han låta döda sig». (Anf. st. s. 142.)

handlaren fruktlöst varit försökt såsom medel att nedstämma Rysslands anspråk under fredskonferensen. Traktaten ankom ett par dagar sedan denna börjat. Den blef aldrig ratificerad; men användes vid underhandlingen till Sveriges förmån.

Konungen vistades till de sista dagarne af Juli på flottan vid Svensksund, och Armfelt, ännu svårt lidande af sin blessyr, uppehöll sig några dagar i Lovisa. Den 27 sammanträffade han i nämnda stad med konungen, som derifrån begaf sig före honom till Verelä, den plats vid Kymmene-elf, som genom de fredsunderhandlingar, hvilka nu förbereddes, skulle erhålla ett historiskt namn. Ryssarne innehade ännu bron öfver elfven — stora landsvägen gick derifrån till Villmanstrand; men på andra sidan hade den svenske generalmajoren Paulis armékorps sitt läger. Platsen emellan de båda lägren ansågs som neutralt område, ehuru den tillhörde Sverige — den utgjordes af ödelagda sädesfält, som tillhörde den under förra året afbrända byn Verelä — och hade derföre af konungen blifvit utsedd till plats för underhandlingarne. *

Sedan konungen tagit sitt högqvarter i det svenska lägret, begaf sig Armfelt på väg från Lovisa, och erhöll i Peipola den 30 Juli konungens muntliga förhållningsordres för det blifvande sammanträffandet med general Igelströhm. Armfelt skref derifrån samma dag till sin hustru, att han hela dagen skulle arbeta med konungen: »i morgon bittida reser jag mot den ryska fredsängeln. Sjuk är jag förb-dt; men själens styrka och eld gifva kroppen krafter. Intet nytt vet jag, annat än en allmän önskan om fred».

De båda fullmäktige, som skulle mäta sina krafter med hvarandra i underhandlingen, sedan de förut mötts i striden, hade båda i viss mån tillfälligheten att tacka för det vigtiga värf, som var dem anförtrodt. I öfrigt var deras ställning

* Konungen var angelägen att de ej skulle ega rum på ryska området: om den svenske underhandlaren uppsökt den ryske på andra sidan gränsen, skulle det hafva sett ut, som om han sökte freden hos segraren. Se hans bref till Armfelt, anf. st. sid. 162, hvarest föreskrifter i detta afseende meddelas.

väsentligen olika; och fördelen var onekligen på den svenske underhandlarens sida. Ett vittnesbörd derom föreligger från en af kejsarinnan Katharinas närmaste förtrogne, den ofvannämnde Markoff, och förtjenar uppmärksamhet. »Baron Armfelt», yttrade han några månader efter fredens afslutande, under ett allvarsamt politiskt samtal med Sveriges sändebud i Petersburg, »hade ett stort öfvertag i jemförelse med baron Igelströhm; den förre är en man af verld och begåfvad med mycken qvickhet samt var dessutom fullt underrättad om sin konungs afsigter. Hos den senare finnes ingen af dessa egenskaper; händelsen hade så fogat, att han i Verelä fått ett vigtigt uppdrag; han fick sin ledning härifrån; han har ej sagt ett ord, som ej blifvit honom förestafvadt». *

Igelströhm, ehuru vida äldre än Armfelt, var i jemförelse med honom en »novus homo» i fråga om förtroende hos den som hade ledningen af statens angelägenheter: hans stjerna, som efter fredens afslutande hastigt var i stigande, slocknade snart, och historien har derefter föga om honom att förtälja. Armfelt egde, personliga egenskaper och politisk betydenhet oberäknade, vid Verelä den väsentliga fördelen framför Igelströhm, att han i sitt omedelbara grannskap egde till rådgifvare i alla underhandlingens detaljer sin konung, en mästare som få i tidens diplomatiska konstgrepp, hvilken med lika skicklighet förstod att föra det skrifna ordets vapen, som det muntliga föredragets. De befallningar, som ryska kabinettet sände sitt ombud vid Verelä genom general Saltikov i Viborg, måste i jemförelse med konung Gustafs nästan dagliga föreskrifter till Armfelt förefalla torftiga nog och kunde icke lämpas efter förhandlingarnes gång. Å andra sidan kan icke nekas, att den ryske underhandlaren genom bestämdheten af dessa på afstånd meddelade föreskrifter nödsakades att från början iakttaga en fastare hållning, än den som dagligen kunde inhämta nya.

Söndagen den 1 Augusti möttes de båda generalerna, hvardera åtföljda af några officerare, under bar himmel på

* Stedingks depesch den $\frac{8}{19}$ Februari 1791, tr. såsom bilaga E till L. Manderströms presidiital i K. Vet. Akad., »Om Gustaf III:s yttre politik under de två senaste åren af hans regering», s. 37.

den utsedda platsen. Sammanträdet var helt kort och egde en väsentligen formel karakter; men den ryske underhandlaren skyndade att straxt derpå afsända en kurir med underrättelse att det funnes »hopp om fred».* Följande dagen, sedan tvenne tält blifvit uppslagna, togo öfverläggningarne sin början; de höllos på grund af Armfelts sjuklighet i hans tält, hvilket lärer hafva varit en present af general Igelströhm.** Ännu egde de dock en konfidentiel karakter, och inga protokoll fördes öfver förhandlingarna. En mera omedelbar inblick i deras förlopp, än officiella protokoll, lemna dock Gustaf III:s ännu bevarade bref och biljetter under dessa dagar, skrifna dels till Armfelt, dels i hans namn till Igelströhm, jemte tillhörande hemliga instruktioner.***

Oaktadt Igelströhm efter sitt första sammanträffande med Armfelt hade uttalat sin förhoppning om fred, började genast svårigheterna att yppa sig. Tvistepunkterna voro på förhand gifna. Lika bestämdt som konung Gustaf förklarat sin fordran på en utvidgad gräns mot Ryssland, lika bestämdt hade kejsarinnan befallt sin representant att förklara, att hon ej ernade afstå en fotsbredd jord, utan fordrade att gänserna

* Historisk Tidskrift 1882, s. 308.

** Se Ehrenströms Anteckningar, I: 318. Den der berättade anekdoten om Armfelts vredesutbrott öfver ett regnväder, som en natt genomblött hans läger, är karakteristisk för hans häftiga lynne, men visar ännu mer att han var sjuk och lidande.

*** De svenska källorna för historien om dessa förhandlingar utgöras i öfrigt dels af det af Ehrenström förda protokollet öfver den formliga konferensen och hans kortfattade redogörelse för de föregående konfidentiella samtalen (i Riksarkivet och Ups. Bibl.), dels af konungens utförliga berättelse, med tillhörande bilagor, till riksrådet grefve Düben, dat. 20/8 1790 (i Riksarkivet), hans egenhändiga koncept till depesch till Sveriges ombud i Konstantinopel, Heidenstam och Brentano (Gust. MSS, vol. 6), samt af den redogörelse, som konungen lemnade till hemliga utskottet vid 1792 års riksdag (tr. i Schröderheims Anteckn. s. 62 o. f.). Dertill komma äfven enskilda bref — bland hvilka Armfelts till sin hustru ej sakna intresse — och samtida anteckningar. Äfven ur den ryske underhandlarens, baron Igelströhms papper hafva upplysningar vunnits, hvilka i senare tid tillgodogjorts för den historiska forskningen i N. Grigorovitsch's biografi öfver ryske kanslern Bezborodko, hvaraf en afdelning är egnad åt freden i Verelä. Utdrag af denna framställning hafva meddelats af E. Hildebrand i Historisk Tidskrift 1882, s. 295 o. f.

lemnades i samma skick, som efter freden i Åbo. Och någon Sveriges inblandning i Rysslands krig med turkarne — konung Gustaf hade, såsom nämndt är, framställt anspråk på att antagas såsom fredsmedlare — ville kejsarinnan lika litet tillstädja: om från svensk sida yrkanden i detta syfte framstäldes, skulle förhandlingarne genast afbrytas, under förklaring att man ernade vädja till vapnen. *

Båda fredsunderhandlarne medförde till konferensen den 2 Aug. hvar sitt förslag. I det svenska ** yrkades en formlig förbindelse af Ryssland att icke inblanda sig i Sveriges inre angelägenheter, ömsesidigt utlemnande af politiska och andra förbrytare, ny gränsreglering i öfverensstämmelse med den i Nystadska freden faststälda gräns, samt Gustaf III:s antagande såsom medlare mellan Ryssland och Turkiet. Intet af allt detta fans omnämndt i det ryska motförslag i 8 punkter, hållet i allmännare ordalag, som framlades af general Igelströhm. Genom Armfelt erhöll konungen samma dags afton del af det ryska förslaget, hvilket ingalunda vann hans bifall. Han skyndade att i Armfelts namn skrifva ett bref till Igelströhm,*** hvari han framhöll, att Sverige behöfde för de stora uppoffringar, kriget kostat, erhålla någon ersättning, särskildt genom en tryggad gräns, samt vidlyftigt uppehöll sig vid frågan om freden med Turkiet, hvilken icke vidrörts i det ryska förslaget, under upprepande af sin fordran att blifva antagen till fredsmedlare. »Konungen», skref han, »skulle säkert ingifva kejsarinnan en bra dålig tanke om sin trovärdighet, om han åsidosatte sin bundsförvandts intressen.»

Igelströhm fann, enligt sina egna ord †, dessa konung Gustafs fordringar tyda på allt annat än försonlighet; han vågade icke ens, säger han, meddela dem åt sin herskarinna, ännu mindre, i strid med sina bestämda instruktioner, inlåta sig på något medgifvande. Följden blef att öfverläggningen vid den följande konferensen blef allt annat än fredlig, och

---

* Kejsarinnans hemliga skrifvelser till Saltikov $\frac{9}{20}$ Juli, $\frac{17}{28}$ Juli; se Historisk Tidskrift, anf. st. s. 307.

** En renskrift af Armfelts hand af detta förslag finnes i Riksarkivet.

*** D. 2 Aug. kl. 6 e. m., egenhänd. koncept i Riksarkivet.

† I en biljett till Armfelt, dat. Kuovola $\frac{23 \text{ Juli}}{8 \text{ Aug.}}$ 1790.

att denna tvärt afbröts. Kejsarinnan, som genom general Saltikov i Viborg erhållit kännedom om detta uppträde och om de »orimliga och förödmjukande» vilkor, som föreslagits af Gustaf III och hans »mignon», fann att Igelströhm dervid handlat »en franc et loyal chevalier».* Men redan följande dag, innan han erhållit denna uppmuntrande skrifvelse från sin herskarinna, hade Igelströhm skyndat att i ett bref till Armfelt göra ett slags ursäkt för sin öfverilning och anhållit om ett nytt möte, för att ytterligare förklara sig och börja att »lägga handen vid verket». Och konung Gustafs oro öfver »ce grabuge» målar sig icke mindre lifligt i en biljett till Armfelt, hvari han yttrar, att han haft freden i perspektiv och icke kunde finna sig vid att åter förlora den ur sigte. **

Man var sålunda angelägen å ömse sidor. »Det var», sade kejsarinnan, »med denna fred, liksom vid ett bröllop; båda parternas samtycke behöfdes»; *** och målet vans ej utan ömsesidiga eftergifter. Utan tvifvel var det den svenske underhandlaren, som måste göra de flesta medgifvandena; men det var också Sverige, som framställt de flesta anspråken. Det blef det ryska förslaget, som väsentligen lades till grund för fredstraktatens ordalydelse; men konung Gustafs fintlighet och hans underhandlares nit gåfvo åt sakerna en sådan vändning, att de, det oaktadt, snarare kunde anses hafva vunnit en diplomatisk seger, än ett nederlag.

Konferenserna började ånyo. Utom de stora tvistepunkterna borde fredstraktaten vidröra många lättlöstare frågor af större och mindre vigt; och dessa företogos till en början,

---

* Kejsarinnans bref $\frac{25 \text{ Juli}}{5 \text{ Aug.}}$ finnes tryckt i Schilders uppsats »Jekaterina II» i »Russkaja Starina» 1876, s. 428.

** Gustaf III:s bref, anf. st. s. 164, jemte noten. Armfelt skref $^{3}/_{8}$ till sin hustru: »Här ligger jag och grälar med den ryske plenipotentiairen om fred. Men svårt ser det ut. Likväl är här visserligen ägg eller ungar om fem dagar. Jag bäfvar för att gumman är för stark. Herre Gud, hvad jag vore lycklig, om jag med olivbladet i munnen finge nalkas Stockholm»! — Följande dagen tilllägger han: »Jag har satt mina ryssar på tinnarna af templet. De hafva på mitt ultimatum skickat kurirer till Hennes Maj:t, min nådiga protectrice, och om fredags afton är saken derhän bragt, att vi hafva fred eller krig, utan hjelp eller barmhertighet. Gud den allrahögste gifve det förra»!

*** Hist. Tidskrift, anf. st. s. 307.

medan Igelströhm väntade på återkomsten af de kurirer, som skyndade mellan Petersburg och Kuovola, och under det att konung Gustaf några dagar vistades vid Svensksund, med anledning af ett befaradt anfall af prinsen af Nassau. Den 8 Augusti återkom konungen, och samma dag erhöll Igelströhm från Petersburg genom den utsedde ryske sekreteraren, assessor Kuder, nya instruktioner.

De resultater, som vunnits, innan konung Gustaf efter sin återkomst åter ingrep i förhandlingarna, voro emellertid icke obetydliga, och visa nogsamt, att de båda underhandlarne varit angelägna om vinnandet af det föresatta målet. Den i det svenska fredsförslaget framstälda fordran, att Ryssland skulle afstå från all rätt till inblandning i Sveriges inre angelägenheter, tillgodosågs derigenom, att man kom öfverens att i fredstraktaten icke nämna frederna i Nystad och Åbo, hvilka syntes kunna gifva anledning till en dylik inblandning. Deras bestämmelser kunde sålunda anses upphäfda; och detta mål, i sjelfva verket det vigtigaste af alla, var derigenom vunnet. Äfven med afseende på gränsfrågan hade man, enligt uppgift, från ryska sidan framstält ett förslag till svårighetens kringgående, hvilket man från svensk sida hoppades skulle medföra dess lösning till Sveriges fördel. D. 10 Augusti kunde Armfelt i bref till sin hustru med en viss stolthet berätta, att följande fördelar för Sverige kunde anses vunna: Rysslands inflytande i Sveriges inre angelägenheter vore slut; frederna i Nystad och Åbo, hvilkas stipulationer kunde erbjuda Ryssland förevändning att blanda sig i frågor rörande Sveriges författning, vore upphäfda, och dess nu gällande regeringsform kunde i följd häraf anses betryggad från detta håll; och en öfverenskommelse vore träffad rörande gränsreglering genom särskilda kommissarier.

Dessa resultat, ehuru de icke funno bestämda uttryck i fredstraktaten, voro i sjelfva verket ganska vigtiga. De torde sannolikt icke hafva vunnits, om icke Europas allmänna politiska läge måst mana Ryssland att icke spänna bågen för högt. Den nyssnämnda, ännu icke ratificerade svenska traktaten med Rysslands fiender var ett vapen, som Armfelt, enligt sin egen uppgift, icke underlät att begagna. Kejsarin-

nan, som tidigt erhållit underrättelse om dess afslutande, ansåg att hela fredsunderhandlingen å konung Gustafs sida vore ett gyckelspel, tillstäldt för att utpressa penningar af de allierade genom farhågor för Sveriges separatfred med Ryssland. Hon betraktade sålunda med yttersta misstroende de pågående underhandlingarna och varnade Igelströhm för svenskarnes brist på »franchise et cordialité».* Under dessa dagar ankom äfven underrättelse från kongressen i Reichenbach, att kejsar Leopold slutat fred med Porten och förbundit sig att till denna makt återställa alla sina eröfringar, samt utlofvat att vara neutral i kriget mot Ryssland. Visserligen hade Preussens och Polens maktutvidgningsplaner strandat vid samma kongress; och sedan ett krig syntes hota mellan England och Spanien, var den liga, som vid årets början synts färdig att anfalla Ryssland, mindre fruktansvärd. Men kejsarinnan hade dock mistat sin enda bundsförvandt; Turkiet och Sverige stodo ännu stridsfärdiga, och det sistnämnda kunde genom den nya traktaten med Preussen och England påräkna den »nervus rerum gerendarum», som synts vara det egentliga hindret för krigets fortsättande.

Frukten af Armfelts och Igelströhms öfverläggning under den första veckan i Augusti förelåg i ett förslag, som låg konungen till mötes vid hans återkomst från sin resa till kusten. Han skyndade att i ett bref till Armfelt, skrifvet samma dag (d. 8 Aug.) och påtagligen afsedt att meddelas Igelströhm, med synnerlig skärpa framhålla, att det vore med hans ära och förpligtelse oförenligt att sluta fred, utan att tillgodose Turkiets intressen. De öfriga sväfvande frågorna komme i andra rummet: han nämner bland dem gränsfrågan och utlemnandet af öfverlöpare och förrädare. Synnerlig fördel hade han icke haft af förbindelsen med Turkarna, »ces marabouts», såsom han nämner dem; »men», säger han, »jag vill heldre att man en dag i framtiden skall säga: Gustaf III blef öfvergifven, t. o. m. förrådd af sin bundsförvandt, sedan han gjort allt för honom, än att man säger: Gustaf III satte sitt lif och sin tron på spel för Porten, innan han var dertill

* Schilders ofvannämnda uppsats i Russkaja Starina, s. 428.

förbunden med ett fördrag; men sedan han gifvit sitt ord, lemnade han turkarne åt sitt öde.» I samma bref fästes uppmärksamheten på den våda för Ryssland, som den nya traktaten mellan Sverige och Preussen innebure: Sverige vore derigenom fullkomligt i stånd att fortsätta kriget.* — Igelströhm mottog denna framställning med ett bekymmer, som lifligt målar sig i hans bref till Armfelt d. $\frac{30 \text{ Juli}}{10 \text{ Aug.}}$, hvari han besvär honom att utverka att konungen afstode från artiklen om Turkiet — »un peuple barbare, qui remplit de mauvaise grâce ses engagements» — och gör några smärre anmärkningar vid de öfriga punkterna i fredsfördraget, hvilka redan kunde anses vara i väsentlig mån afgjorda. Samma dag afsände konungen ett nytt bref i samma ämne, denna gång till Igelströhm, men i Armfelts namn. Han skrifver i de mest bevekande ordalag och använder all den framställningskonst, hvaraf han var mäktig, samt låter förstå, att på det afseende, som fästes vid dessa önskningar, berodde fredens afslutande eller underhandlingarnes afbrott.**

Trenne dagar senare, d. 13 Augusti, skulle den konferens ega rum, hvarvid den omtvistade punkten om Portens angelä-

* Se Gust. III:s bref, anf. st. s. 165. Igelströhms svar till Armfelt finnes i Riksarkivet.

** »Il ne reste — låter han Armfelt säga — donc que l'article le plus délicat, l'article qui regarde la sainteté des obligations du Roi envers son allié, à régler; et je fais des voeux sincères que, par les soins de V. E., on parvienne à arranger ce point important, puisque de lui dépend la conclusion et la rupture. Le Roi, qui va par cette paix renouveller de nouveau l'ancienne et tendre amitié qui l'a uni si longtemps avec l'Impératrice, qui se flatte de la voir tous les jours resserrer davantage, ne croit pas pouvoir lui donner une preuve plus convaincante de sa bonne foi, de la sainteté de sa parole, de la constance de ses engagemens, qu'en résistant, même dans ce moment, à ses plus chers désirs, à l'impatience de voir accélérer le rétablissement de l'amitié et la paix . . . Il croit convaincre par là l'univers et S. M. Imp. elle-même de la confiance que sa parole doit inspirer, et faire juger à cette grande princesse ce qu'il ferait pour sûr à qui le sang et l'admiration le lie, s'il se voyait uni avec elle, lorsqu'il sacrifie ses plus chers désirs aux devoirs sévères de bonne foi envers une puissance éloignée. J'attends avec confiance à la magnanimité de l'Impératrice ce qu'elle dictera sur ce sujet à V. E., et je me flatte que S. M. Imp., désirant, comme le Roi mon maître, sincèrement la paix, aplanira des difficultés, qui sans cela la rendraient impossible.» (Orig.-koncept i Gust. MSS., vol. 6.)

genheter skulle företagas till afgörande. Armfelt hade nu fått en hemlig instruktion*, hvari föreskrefs, att han skulle drifva saken till sin spets: om baron Igelströhm icke ville lyssna till hans föreställningar, skulle han afbryta förhandlingarne och lemna sammanträdet. Hade ej heller detta åsyftad verkan, så skulle dock Armfelt återvända och förklara sin afsigt att ännu en gång inhemta konungens mening, innan underhandlingarne definitivt afbrötes. Den hemliga instruktionens sista punkt inskärpte ytterligare, att afbrottet endast skulle ske på försök, och att en »rupture entière des négociations» framför allt borde undvikas.

Sammanträdet den 13 Augusti kunde sålunda blifva afgörande och torde å ömse sidor hafva motsetts med en viss spänning. Igelströhms föreskrifter voro för bestämda för att tillåta honom att direkt medgifva konungens fordran; Armfelt hade endast att följa sin konungs anvisningar, och han kunde vara viss, att dennes fyndighet i hvarje fall skulle finna utvägar.

Sådana hade i sjelfva verket erbjudits från rysk sida. Grefve Ostermanns svar på konung Gustafs bref af den 30 Juli hade anländt till Verelä den 9 Aug. Ostermann hade deri å sin herskarinnas vägnar försäkrat, att freden med turkarne vore nära förestående, och att dessa skulle erhålla de mest gynsamma fredsvilkor. Konungens medling vore sålunda icke af behofvet påkallad. Underrättelse om detta bref hade äfven afgått till Igelströhm, och Armfelt hade uppdrag att af honom begära ytterligare förklaring deröfver.

Vi låna konungens egna ord** för skildringen af denna märkvärdiga sammankomst och dess följder. »Under samtalets gång», skrifver Gustaf III, »förestälde baron Igelströhm Armfelt, att det vore underligt, att jag ville afbryta förhandlingarna för Portens skull, då kejsarinnan hade beslutat att återlemna allt (n. b. sedan Oczakow och Bender blifvit raserade), att hon t. o. m. skulle återgifva Krim det oberoende, som blifvit det tillförsäkradt genom freden i Kainardge, ...

* Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 167. (Datum angifves der oriktigt d. 12.)

** I den ofvannämnda skrifvelsen till Heidenstam och Brentano. Jfr Schröderheim, anf. st. s. 170.

att det vore förvånande, att jag för ett ords skuld ämnade hindra fredens afslutande; att han icke kunde betrakta denna brytning såsom annat än början till ett nytt krig, hvilket gjorde målets vinnande så mycket ovissare, som min begäran, långt ifrån att påskynda den sak, jag önskade, tvärtom skulle fördröja den; och att kejsarinnan kunde hafva rätt att fordra, att jag hyste mera förtroende till hennes ärlighet, än jag visat. Dessa anmärkningsvärda ord ansågos emellertid icke å vår sida såsom tillfyllestgörande; och baron Armfelt, som hade befallning att utröna, om detta verkligen vore Rysslands sista ord, afbröt konferensen, tog afsked af den ryske fullmäktige och steg upp i sin vagn. General Igelströhm gjorde på samma sätt; och man gjorde sig redan i ordning att slå ner tälten, då baron Armfelt, som hade fått sina föreskrifter, åter steg ner, som om han ytterligare öfvertänkt saken, och åter gick in i sitt tält, hvarest baron Igelströhm, då han såg hans rörelse, äfven infann sig. Baron Armfelt visade honom sin sorg öfver att för en ordstrid se ett så välsignelserikt verk afbrytas; och efter en timmas samtal öfverenskommo de, att baron Igelströhm skulle skrifva honom ett bref, i hvilket han skulle upprepa en del af hvad han sagt muntligen, och att baron Armfelt skulle använda detta bref för att se, om han kunde öfvertala mig att gifva efter».

Igelströhms bref anlände den 13 på aftonen. Det började med orden: »Je regarde donc nos conférences comme rompues», och utgör, enligt Igelströhms egna ord, icke en diplomatisk skrifvelse, utan en »effusion de coeur», hvari under »vänskapens språk» på det lifligaste beklagas, att underhandlingarna icke fört till något mål. Vidlyftigt föreställer han Armfelt, huru föga som för Sverige stode att vinna af Turkiet, och att en förbindelse med Ryssland vore ojemförligt »plus sûre, plus solide et plus respectable». Hans herskarinnas bestämda förbud tilläte honom icke att emottaga anbudet om Gustaf III:s »bona officia» för freden med turkarne. Han slutar med att tillkännagifva, att denna vore färdig att afslutas: konungens medverkan skulle redan nu vara öfverflödig.

Konungen skyndade att genast i Armfelts namn besvara detta bref på följande sätt:

»Nej, min bäste baron, våra konferenser äro icke afbrutna. Konungen önskar uppriktigt freden; han önskar ännu ifrigare att vinna kejsarinnans personliga vänskap; och om hans grannlagenhet länge har förmått honom att motsätta sig allt, som kunde se ut såsom ett öfvergifvande af sin bundsförvandt, så vill H. M:t, sedan han blifvit öfvertygad, såsom jag sökt visa honom, genom vice kanslerens bref och genom E. Exc:s yttrande under dagens öfverläggning, att Porten skall blifva tillfredsstäld, och att kejsarinnan ernar uppoffra sina fördelar till förmån för det allmänna lugnet, — äfven gifva ett prof på sitt förtroende genom att åsidosätta den grannlagenhet, som, om vi också anse den såsom öfverdrifven, likväl är icke mindre berömvärd». *

Saken kunde efter detta bref anses afgjord; och de båda fullmäktige sammanträdde följande dagen till sitt första och sista officiella sammanträde, hvarvid protokollet fördes, å svenska sidan af konungens sekreterare Ehrenström, å den ryska af assessor Kuder. Den turkiska frågan var genom konungens medgifvande utesluten från fredstraktaten; men konungen var ej sinnad att låta dervid bero. För att trygga sig mot beskyllningen att ej hafva tillgodosett sin bundsförvandts intressen, lät han Armfelt till protokollet diktera en förklaring, hvarest Ostermanns och Igelströhms ofvannämnda bref angående det snart förestående, för Turkiet fördelaktiga fredsslutet åberopades såsom skäl, hvarföre han ansåg sin bundsförvandts öde tryggadt. »H. M:t», heter det till slut, »har för stort förtroende till kejsarinnans gifna ord, för att icke betrakta detta såsom en lika beståndande försäkran, som det skrifna ordet i de mest högtidliga traktater». ** Igelströhm protesterade och sökte undanflykter; Armfelt hotade, enligt konungens ord, att »rompera, om en så ohörd sak hände, att ej intaga en deklaration i protokollet». »Den förstnämnde var ej nog hemma i ministeriella ärenden för att känna styrkan af ordasätten», och måste låta dervid bero; »och som detta var första och sista

* Koncept, egenhändigt af konungen, i Gust. MSS., vol. 6; Igelströhms bref $\frac{8}{18}$ Aug. i Riksarkivet bland Handl. rör. freden i Verelä.

** Gustaf III:s bref, anf. st., s. 168. Jfr Schröderheim, Anteckn. s. 171.

konferensen, blef deklarationen utan svar». * I sin berättelse om freden till hemliga utskottet vid Gefle riksdag, hvarur vi hemtat dessa sistnämnda ord, tillägger konungen: »Hemliga utskottet kan finna af allt detta, att jag nogsamt uppfyllt mina förbindelser med Turkarne ... och att jag ej heller bedragit Preussen och England, då jag förekommit dem om min föresats, långt innan den fullbordades».

Freden undertecknades i Armfelts tält vid Verelä d. 14 Augusti kl. half 4 e. m.

Konung Gustaf hade i allt väsentligt måst böja sig för kejsarinnans vilja med afseende på traktatens ordalydelse. Men han hade förstått att åt den länge omtvistade frågan om den turkiska fredsunderhandlingen gifva en vändning, som antydde att han gått obesegrad ur den diplomatiska fejden. Äfven i fråga om gränsens förändring hade Ryssland vägrat att göra något medgifvande: fredsfördragets 2 § innehöll, att »gränsskilnaden å ömse sidor skall förblifva som den varit före utbrottet eller början af innevarande krig». Men under hand hade den ryske fredsunderhandlaren lofvat, att en gränsreglering efter vänskaplig öfverenskommelse skulle företagas, sedan freden blifvit sluten, hvarigenom undvekes allt sken att landafträdelsen blifvit Ryssland aftvungen. I fördragets 7:de artikel inflöt en antydan härom, genom orden att man ej medhunnit att »reglera åtskilliga punkter och föremål, bidragande till att stadga och befästa en god grannsämja och fullkomligt lugn på gränsen»; dessa oafgjorda frågor skulle efter vänskaplig öfverenskommelse regleras af de ambassadörer eller plenipotentiäre ministrar, som genast efter fredsslutet skulle å ömse sidor afsändas. — Muntligen gafs äfven försäkran om beviljandet af penninge-understöd och uttalades förhoppning, att den återstälda goda grannsämjan skulle leda till afslutandet af ett förbund mellan de båda makterna.

* I den berättelse om fredsslutet, som konungen afsände från Verelä d. 20 Aug. till grefve Düben, berättar han på följande sätt förloppet härvid: »Igelströhm märkte väl att något låg härunder, men kunde ej genast finna sig, hvad han skulle svara; och baron Armfelt, begagnande sig af detta, under sken af dess svaga helsa, påskyndade så renskrifningen af fredsinstrumentet ..., att han icke lemnade konferensen förr än traktaten var underskrifven.» (Riksark.)

Sjelf hade konungen, såsom vi sett, skriftligen, ehuru ej personligen, deltagit i underhandlingen; de framgångar, som vunnos, måste väsentligen tillskrifvas hans skicklighet. Men äfven Armfelt, som med sitt vanliga nit och trohet bevakade sin konungs och sitt lands intressen, hade gjort sig väl förtjent af bådas tacksamhet. Utgången hade kunnat blifva helt annorlunda, om ej konungen vid sin sida haft en man med Armfelts personliga egenskaper och snabba uppfattning. Derjemte gjorde han allt hvad han kunde för att styrka konungen i sina fredliga afsigter,* och samtiden ansåg, att hans inflytande härvid icke varit ringa.** Hertiginnan af Södermanland, som icke var konungen och Armfelt synnerligen bevågen, har antecknat: »Man får göra Armfelt den rättvisan att erkänna, att freden utan honom kanske aldrig kommit till stånd, ty konungen ville hafva stora fördelar; och enligt fredstraktatens ordalydelse är den ingalunda lysande».

Kejsarinnan Katharina skildrade i ett af sina bref till Grimm på följande något skrytsamma sätt de båda fredsunderhandlarnes inbördes ställning: ... »Två baroner, af hvilka den ene var i stånd att säga till den andre: jag slår ihjäl dig, baron, om du icke går rakt på saken, som jag vill; och den andre baronen hade för mycket förstånd för att icke inse sakens tvingande nödvändighet och den förtjenst, som han derigenom skulle inlägga gent emot sina landsmän. Han har derigenom minskat det hat, som de hyste mot honom, derföre att de ansågo honom såsom en af upphofsmännen till det förödande kriget».*** Den stora kejsarinnans uppgifter både om Igelströhms öfverlägsenhet och Armfelts andel i krigets början voro, såsom vi sett af det föregående, ogrundade; och hennes tillfredsställelse öfver fredens afslutande vittnar, att hon med bekymmer skulle hafva sett kriget fortsättas. Potemkin skref

---

* Till sin hustru skrifver han $^6/_8$: »Le roi est raisonnable, mais c'est tant que je le tiens à coté de moi; s'il en échappe, adieu panier». I glädjen öfver att allt lyckats, skrifver han med stolt sjelfkänsla $^{29}/_8$: »J'ose dire que, si la nation Suédoise était capable de réconnaissance, que j'y avais des droits; mais je me contente du suffrage impartial de la postérité».

** Se t. ex. Nordins dagbok, anf. st. sid. 116.

*** $^5/_{10}$ 1790; anf. st. XXIII: 501.

till sin herskarinna, att han sof med mera lugn, sedan han visste att freden var återstäld; och hon svarade, tre veckor efter fredens afslutande: »Jag skall berätta dig huru det gått med mig: sedan år 1784 hafva mina kläder alltid varit för vida, men under dessa tre veckor hafva de börjat blifva för trånga, och mitt lynne är mycket gladare». * Katharina II förblef efter Verelä-freden Armfelt mycket bevågen; och den förbindelse, han derigenom kom att knyta med ryska hofvet, kom längre fram att öfva ett afgörande inflytande på hans öden. Nu visade kejsarinnan sin tacksamhet med frikostiga gåfvor: en dyrbar briljanterad dosa med hennes porträtt och stora penningsummor **, hvarjemte såväl Armfelt som Igelströhm pryddes med S:t Andreas-orden. Äfven det svenska blåa bandet tillföll dem båda under årets lopp.

De improviserade högtidligheter, med hvilka fredstraktaterna, som den 19 Augusti ratificerats af konungen, den 20 utvexlades — i ett för tillfället uppfördt endrägtens tempel, prydt med blommor och grönt, medan trupperna sköto glädjesalfvor å ömse sidor, hvarefter följde festliga samqväm i de båda lägren — äro allmänt kända. Armfelt skyndade, efter

---

* Ssolowjew, Polens fall, s. 202—203, citat hos Brückner, Kath. II: 399. Se äfven Bezborodkos bref till Igelströhm $\frac{6}{17}$ Aug. 1790, anf. i Hist. Tidskr. 1882 s. 312.

** Ehrenström, sekreteraren vid fredsslutet, uppgifver att Armfelt erhållit 3000 dukater (anf. st. I: 317). Af ett i Hist. Tidskrift (anf. st. sid. 311) anfördt bref synes, att derjemte en hemlig vexel på 10,000 dukater afsändes från Petersburg $\frac{6}{17}$ Aug. Att Armfelt erhållit belöningar vida utöfver de öfliga gratifikationerna vid dylika tillfällen, var kändt af samtiden. Ehrenström fick 1,500 dukater, äfvenledes ett belopp vida öfverstigande det vanliga för en underordnad tjensteman. Han erhöll konungens tillstånd att emottaga denna gåfva; och säkerligen har äfven Armfelt ej emottagit den betydliga penningsumman konungen ovetande. Hertiginnan af Södermanland, som i sin dagbok antecknat, att Armfelt i hemlighet erhållit penninggåfvor af kejsarinnan, uttalar den förmodan, att konungen dervid varit »complice de son favori, pour l'enrichir». — Tidehvarfvets politiska moral tillät mottagandet af dylika gåfvor; och när de utdelades såsom belöning för visade tjenster, kunde vid dessa vara mindre att anmärka, än då de gälde deras köpande. Men visserligen skulle det för Armfelts ridderliga minne hafva varit bäst, om han i detta afseende nu och framgent stält sig på en annan ståndpunkt, än den samtida moralens. Hans afundsmän fingo derigenom anledning till kränkande beskyllningar, såsom längre fram skall visas.

fredens formliga afslutande, från Verelä, var redan den 24 Augusti i Borgå, och begaf sig derifrån öfver Åbo till Stockholm, hvarest han inträffade den 2 September.

Det blef äfven der en af hans hufvudsakliga uppgifter att fortsätta de underhandlingar med Ryssland, som föranleddes af de frågor, som vid fredens afslutande lemnats sväfvande. På samma gång intog han äfven i andra statens värf en ännu mer betydande plats än före utbrottet af det nu slutade kriget.

* * *

Det ärofulla sätt, hvarpå Armfelt deltagit i de finska fälttågen, och hans förtjenst om freden i Verelä gjorde den på så många håll förtalade konungagunstlingen för en tid till en hos den stora mängden af Sveriges folk högst populär person. »Han var då», säger en samtida antecknare,* »i sin högsta apogée af ära, lycka och framgång.» »Han utgjorde hela fäderneslandets beundran», säger en annan, kanske mindre opartisk samtida. **

Armfelts personliga ställning under den korta tid, som återstod af konung Gustafs regering efter freden med Ryssland, har få motstycken inom Sveriges historia. Kring honom samlade sig en stor del af deras tacksamhet, som i konungens ära och den kungliga myndighetens vidmakthållande sett fosterlandets räddning; de flesta af konung Gustafs anhängare voro äfven Armfelts vänner, om de nämligen icke ansågo honom stå i vägen för sitt eget inflytande. Hans älskvärda och lysande personlighet hade i mångas ögon fått ett nytt intresse, och äfven utanför de offentliga angelägen-

* Ehrenström, anf. st. I: 370.

** Fröken Rudenschöld i sina otryckta anteckningar. Hon tillägger, att hon var »stolt att ega en sådan mans hjerta». — Om besittningen af det sistnämnda var hon dock icke alltid säker, såsom synes af följande anekdot, hemtad ur hennes egna anteckningar. Då Armfelt vunnit segern vid Kärnakoski, underrättade han fröken R. derom med en biljett, adresserad »à celle que mon coeur adore». Så »stolt och smickrad hon än var», kunde hon dock ej underlåta att svara med den spetsiga frågan, huruvida detta icke vore »une lettre circulaire», och i hvems händer hon borde lemna det. Armfelt blef förargad: »il avait la prétention de m'aveugler sur le nombre de ses infidélités», tillägger hon.

heterna intog han fortfarande en af de främsta platserna vid hofvet och i umgängeslifvet. Han var fortfarande de skönas riddare, mindre trogen än ridderlig: hans sjukdom och lidande utseende — han bar armen länge i band på grund af sin blessyr, och hans helsa var bruten — gjorde honom endast mera fängslande i deras ögon. Det umgängeslif inom hofkretsen, som blifvit sprängdt under de oroliga åren 1788—90, återknöts småningom; och det var Armfelt, som mer än en gång trädde medlande emellan konungen och de qvinliga medlemmarna af hans familj.* Han samlade hofkretsen åter till fester i den välbekanta stilen; och om det stundom ännu spridde sig ett skimmer af lefnadslust och glädje öfver konung Gustafs sista lefnadsår, så var det väsentligen den mans förtjenst, som nyligen visat, att han dugde till något vida mer än att »behålla konungen i lekar och nöjen».**

Vigtigare var dock det inflytande på allmänna angelägenheter, som Armfelt genom sin konungs förtroende visserligen egt före och under kriget, men som under de följande åren framträdde mera ohöljdt. Tilldragelserna 1788—90 hade kommit honom att växa ett hufvud högre. Han betraktades efter dem, enligt hertiginnans af Södermanland ord, af alla såsom »favori en titre»; hans ord ansågos väga tungt i vågskålen, i stora som små saker; och hans person sysselsatte mer än någonsin den allmänna uppmärksamheten. Konungagunstlingen, hofvets »maître de plaisirs», hade mognat till statsmannavärf. Utan att ega någon annan civil tjenstebefattning än värdigheten af öfverste kammarjunkare och direktör för Kongl. Maj:ts hofkapell och teater samt kansler för universitetet i Åbo (sedan Aug. 1791), ansågs Armfelt i sjelfva verket såsom ett slags premierminister, vid sidan af regeringens främste

* Sjelfva prinsessan Sofia Albertina, som stängt sin dörr för Armfelt 1789, anlitade nu hans förord hos konungen i ekonomiska angelägenheter. (Hertiginnans af Södermanland dagbok, Maj 1791; Armfelt till konungen $^5/_6$ 1791.)

** Denna gamla beskyllning, återupprepad af Wallqvist (Minnen och Bref, sid. 2), var under denna period skäligen obefogad. I Armfelts och Gustaf III:s brefvexling spela »lekar och nöjen» en ganska ringa rol i jemförelse med statens allvarsamma värf, ehuru han under konungens resa 1791 stundom lät de politiska chiffer-brefven åtföljas af mindre vigtiga nyheter från hofvet och sällskapsverlden — au clair.

man, riksdrotset grefve Wachtmeister. Arméens angelägenheter gingo genom hans händer; äfvenså i väsentlig mån förhandlingarne med utrikes makter, hvilka under dessa år spelade en stor rol i Sveriges historia. Redan kort efter hans hemkomst i Sept. 1790 troddes det, att Armfelt skulle få »det ämbete, som svarar mot kanslipresident»*; och de täta öfverläggningar, som egde rum mellan honom och konungen, gåfvo stöd åt den förmodan, att »summa rerum skulle tillfalla Armfelt», samt att han vore »den förste och siste i allt».** Äfven till rikets inre förvaltning syntes hans inflytande sträcka sig: förändringar i regeringspersonalen, tillsättande af tjenster, sammankallandet af finansriksdagen 1792, allt tillskrefs — stundom med, stundom utan skäl — Armfelts råd. Då konungen i Maj 1791 anträdde sin utländska resa, innehade Armfelt en plats i den tillförordnade regeringen, hvars sammansättning han ansågs hafva bestämt.***

De yttre förhållandena hade bidragit till att bereda Armfelt denna inflytelserika ställning. Enväldets införande 1789 hade medfört den förändring, att regeringsärendena behandlades af rådgifvare, som konungen, mer och mindre tillfälligt, valde bland sina politiska vänner. Ingen fans bland uppkomlingarne efter 1789, lika litet som bland konungens gamla

* Han skulle då, troddes det, komma att flytta i Fersiska huset, som af konungen varit hyrdt åt grefve Creutz (Nordin, anf. st. sid. 91).

** Nordin, s. 99, Wallqvist, s. 14. Hertiginnan af Södermanland har antecknat (Dec. 1790), att Armfelt en gång i veckan gaf audienser åt supplikanter, tjenstsökande eller personer, som hade något att andraga inom förvaltningens olika grenar. Han bemötte alla, säger hon, med smickrande artighet; men på hans löften var icke att lita.

*** Den tillförordnade regeringens ordförande blef, på Armfelt råd, den 13-årige kronprinsen, hvilket, enligt en anteckning af Magdalena Rudenschöld, af hertig Karl, som sjelf väntat denna heder, ansågs såsom en förolämpning, liksom äfven att Armfelt under samma tid blef kommendant i hufvudstaden. Regeringens medlemmar voro, enligt hertiginnans af Södermanland dagbok, »gens faibles, qui suivront les avis d'Armfelt», hvilken sålunda skulle utgöra hufvudpersonen. Riksdrotset Wachtmeister, grefvarne Bonde och Oxenstjerna, Ruuth, Franc och Håkansson, hvilka jemte Armfelt utgjorde den tillförordnade regeringen, förtjente dock visserligen icke alla detta ringaktande omdöme; och de ärenden, som der handlades, voro mest af löpande beskaffenhet.

omgifning, som kunde göra Armfelt platsen på allvar stridig i hans förtroende.

Hans gamle motståndare Toll var ohjelpligen fallen i konungens ögon; dennes »skapelse», finansministern Ruuth, hade ej lyckats till konungens belåtenhet fylla de stora anspråk, som kriget ställt på statskassan, lika litet som han i sina underhandlingar med de allierade makternas ministrar om subsidier ansågs hafva visat tillräcklig fasthet och skicklighet.* Munck hade, genom våldsamheten i sitt lynne, hvilket föranledde oupphörliga tvister, och sina omättliga anspråk allt mera blifvit konungen obehaglig, och denne var nöjd att han med honom gjort sin »äktenskapsskilnad», samt hade ingen lust att förnya »ce mariage-là».** Schröderheim hade, redan före riksdagen 1789, upphört att vara på den gamla foten med sin konung, och hans hållning under dess strider hade ej bidragit att återställa det forna vänskapsförhållandet.*** Ej heller Rosenstein och Adlerbeth räknades efter denna kritiska tidpunkt till konungens vänner. Om alla dessa personer, som jemte Armfelt en gång under lugnare tider stått konungen nära, nu ogerna sågo Armfelt intaga främsta platsen, så hade deras ord intet att betyda.†

Af dem bland konungens gamla omgifning, som ännu togo del i allmänna angelägenheter, qvarstodo sålunda nästan endast embetsmän till yrket, sådana som riksdrotset Wachtmeister och statssekreteraren Franc, eller hofmän, hvilka tillfälligtvis kommit att bekläda höga embeten, såsom grefve J. G. Oxenstjerna. Den sistnämnde hade aldrig egt inflytande i politiska frågor; de förstnämndas hade väsentligen varit begränsadt till de ärenden, som tillhörde deras embetsförvaltning och förblef det äfven sedermera, ehuru konungen visser-

* Se konungens bref till Armfelt, s. 118, 160.

** Uttryck i konungens bref till Armfelt, s. 192.

*** Se Schröderheims anteckningar, s. 103, 109 m. fl. Nordin ansåg, att »konungen föraktar Schröderheim, men är road af honom» (anf. st. s. 83).

† Nordins anteckning (nyss anf. st.), att »de stridande makterna, Armfelt å ena samt Schröderheim och Rosenstein å andra sidan, ännu söka störta hvarandra, men konungen håller jemnan», är ett af dessa on dit's, som förtjena föga afseende. En täflan mellan nämnda personer kunde vid denna tid näppeligen komma i fråga.

ligen alltid med förtroende lyssnade till dessa förtjenta mäns råd. — Endast i öfverste kammarjunkaren och generallöjtnanten frih. Ev. Taube, som länge stått konungen mycket nära och vid denna tid började få inflytande i frågor rörande den yttre politiken, kunde Armfelt befara en medtäflare.

Hvälfningen 1789 hade, såsom nämndt är, medfört Gustaf III:s förbindelser med åtskilliga politiska förmågor af annat slag än de nämnda: de båda presterna, biskop Wallqvist och prosten Nordin, båda män af hufvud och duglighet i det allmänna, ehuru de voro hvarandras ifriga motståndare; den sistnämndes broder, landshöfdingen af Nordin, underståthållaren Ahlman, lagman Håkansson, revisionssekreteraren Låstbom o. s. v. Vid ingen af dessa, biskop Wallqvist måhända undantagen, var konungen likväl personligen fästad; och de voro icke egnade att i det dagliga samlifvet fylla tomrummet efter äldre förbindelser. Ingen af dem kunde rubba Armfelts personliga ställning hos konungen: hans verldsvana, hans nära enskilda bekantskap med konungen, hans på många olikartade områden pröfvade förmåga, allt måste gifva honom ett obetingadt företräde framför dessa nykomlingar. Konung Gustaf var glad att kunna sätta sin gunstling i spetsen för dem, med hvilkas råd han styrde sitt rike efter 1789.

Likväl var han långt ifrån att tillstädja honom ett afgörande inflytande på ärendena. Gustaf III var afundsjuk om sin makt; och det var icke utan missnöje, som han erfor att Armfelt ansågs ega ett afgörande inflytande på hans regeringshandlingar — något, hvartill dennes stolta hållning och oförsigtiga yttranden ofta gåfvo anledning. Konungen protesterade mot att någon »favorit-regering» egde rum. Han förklarade för Leopold redan 1790, att han, om Armfelt dog — dennes vacklande helsa ingaf vid denna tid farhågor, att hans bana snart skulle slutas — icke ernade så nära förena sig med någon*; och han ville bibehålla honom i den beroende ställning, han hittills intagit.** Häraf förklaras en viss ojemn-

* Nordin, Dagbok, s. 120.

** Upplysande i detta afseende är en anteckning af von Asp rörande ett samtal, som han haft med konungen. Denne yttrade: »Jag skall väl en gång tänka på att tillsätta en minister för utrikes ärenden. Jag ledsnar vid att ständigt

het under dessa år i förhållandet mellan de båda vännerna, hvilken gaf hofsqvallret mycket att tala om.

Armfelt trädde i nära förhållande till flere af männen från 1789. Särskildt var detta fallet med lagman Håkansson, en skicklig embetsman, som under riksdagen 1789 i borgareståndet gjort konungen tjenster. Det var Armfelts inflytande, som gjorde att Håkansson erhöll ledningen af finansärendena, då Ruuth afgick i Oktober 1790; och Håkansson torde ock hafva varit den i regeringskretsarne, som fortfor att stå Armfelt närmast. Till Wallqvist deremot synes han hafva stått i mindre godt förhållande, sannolikt på grund deraf att Wallqvist var missnöjd med att den nämnda förtroendeposten anvisades Håkansson.* Närmare stod Armfelt »riksprosten» Nordin, som i sina dagboksanteckningar bevarat många af hans förtroliga yttranden från denna tid, och som yttrar sig om honom utan ovilja. Ahlman och Låstbom arbetade äfven gemensamt med Armfelt och Håkansson och ansågos, jemte riksdrotset grefve Wachtmeister, af deras motståndare Wallqvist, utgöra en »liga», som misstänktes hafva för afsigt »att sätta sig i possession af styrelsen» och att »insensiblement föra kungen hvart man ville».** — Denna »liga» hade sina motståndare.

---

hafva den befattningen sjelf. Men hvem skall jag taga dertill?» — (v. Asp:) Baron Armfelt har redan länge haft E. M:ts förtroende i dessa ämnen, och jag har trott honom vara dertill ämnad förr eller senare. — (Konungen:) »Nej, han har varit på för mycket familier fot med mig, för att ej ofta göra hvad han vill och icke hvad jag vill.» (Handskr. i Ups. Bibliotek, bland Handl. rörande Sv. politiska historia 1788—92.)

* Med anledning af den öfverläggning på Drottningholm rörande finansärendena på hösten 1790, som medförde Ruuths afgång, inlemnade Wallqvist en vidlyftig finansplan, som emellertid icke följdes. Den afsåg icke Ruuths afgång; men det »direktorium för finansärendena», som Armfelt enligt Wallqvists ord »imaginerat», från hvilket Wallqvist fann sig utesluten och hvars främste man blef Håkansson, misshagade Wallqvist på det högsta. Deraf torde i någon mån kunna förklaras den mot Armfelt fiendtliga ton, som genomgår Wallqvists anteckningar (Se Wallqvists Minnen och bref s. 2, 14, 20, 22 m. fl. st.). Armfelts yttranden om Wallqvist voro ej heller de vänligaste (se Nordins dagbok s. 69, 157). Nordin ansåg dock, straxt efter Armfelts hemkomst, Wallqvist för hans »factotum» och trodde, att äfven den sistnämnde arbetade på Ruuths störtande (sid. 109).

** Wallqvist, anf. st. s. 20.

En af dem var Wallqvist, såsom vi hafva sett; till dem räknades äfven Ruuth, Munck och Schröderheim*, hvilkas ord hos konungen likväl vid denna tid, såsom nämndt är, gälde föga. Med dem förenade sig, för en tid åtminstone, den ofvannämnde baron Ev. Taube.

Han var en af dem, som inom det gamla hofvet stått konungen närmast; han hade, såsom vi sett, följt konungen på hans utländska resa 1783—84, och i hans sällskap företogs äfven resan till Aachen 1791. Under brytningstiden 1788—89 hade han förblifvit konungen obrottsligt trogen och vid hans sida deltagit i fälttåget i Finland. Konungen fann i denne man, som bevarat traditionerna från lyckligare tider, en varm anhängare af de vidt sväfvande politiska planer, för hvilka längre fram skall redogöras. Det förtroende, som konungen hyste för Taube, synes verkligen hafva varit nära att blifva farligt för Armfelt; och dennes motståndare sökte att deraf begagna sig för att bereda gunstlingens fall. Det var efter konungens och Taubes återkomst från den nyssnämnda resan till Aachen. Armfelt gjorde ingen hemlighet af att han tviflade på framgången af de planer mot Frankrike, som vid denna tid sysselsatte konungens sinne; Taube deremot var deras ifrigaste förespråkare, hvilket icke kunde vara annat än konungen behagligt. I stället understödde Armfelt den plan till sammankallande af riksdag, som den nye finansministern Håkansson framställt under konungens vistelse i utlandet, och mot hvilken denne hyste allvarliga betänkligheter. Det ansågs af Armfelts motståndare såsom ett bevis på konungens annalkande onåd, att han efter öfverståthållaren baron Karl Sparres död icke, såsom man väntat, vid konungens återkomst i Aug. 1791 utnämndes till hans efterträdare, utan i stället för någon tid aflägsnades från hufvudstaden, under förevändning af militära mönstringar. »Detta skedde», säger Wallqvist**, »under så god min af konungen, att Armfelt icke ens misstrodde sin egen ställning, då han reste; men då han kom tillbaka, skall han hafva funnit konungen mera kall och förbehållsam

* Nordin, anf. st. s. 177.
** Wallqvist, anf. st. s. 20.

med sig, Taube deremot hög och nöjd; hela hofvet villrådigt och varsamt, och de lismare, som förut fyllt Armfelts förmak, numera flyttade till Taubes.» Det berättades, att baron Taube yrkade på återkallandet af Armfelts gamle fiende Toll — liksom det förut sagts, att Armfelt önskat Taubes förflyttande till Pommern — samt att konungen på flera dagar icke talat med Armfelt. Detta allt gaf hofvets politiska väderspåmän mycket att tala om.*

Ovädret drog denna gång förbi. Armfelt förstod att hålla sig qvar, utan att öfvergifva sin åsigt hvarken i frågan om kriget eller riksdagen. Konungen behöfde så väl hans, som Håkanssons biträde, och de finansiella svårigheter, som den sistnämnde ej underlät att framhålla, syntes gifva dem rätt. Taube var ej mannen att ersätta någondera. Redan i September var allt på den gamla foten; och konungen gaf Armfelt det bevis på sitt fortfarande förtroende, att han sjelf underrättade honom, att en »kabal» mot honom och de med honom förbundna ämbetsmännen varit å färde. Han säges dock hafva tillagt: »kabalen är ännu icke ställd direkte på eder person, utan på lagman Håkansson, den de vilja slå ur brädet». »Detta torde dock», tillägger den antecknare, som bevarat denna anekdot, »ehuru förtroligt, böra anses såsom en admonitionsgrad för Armfelt, som ofta torde vara nog oförsigtig att väcka jalousie genom en viss frihet att utlåta sig hastigt om saker, som bero af konungen och dess behag.»**

Oaktadt dessa varningar, åt hvilka samtiden stundom torde hafva tillmätt större betydelse, än de i sjelfva verket egde, var Armfelts personliga ställning tillräckligt lysande för att kunna tillfredsställa hans ärelystnad. Framgången synes dock icke i allo hafva varit af helsosamt inflytande; och den popularitet, som omgifvit hjelten från Savolax och fredsunderhandlaren vid Verelä, hotade, genom hans eget förvållande, att blifva af kort varaktighet. Den stolthet, som redan från början af hans lysande bana skaffat honom ovänner, fram-

* Se Nordin, anf. st., s. 177, 188, 189.

** Dersammastädes s. 183.

trädde nu allt mera ohöljd. Ej blott hans hänsynslösa infall och obetänksamma yttranden, som hastigt spriddes och till det värsta uttyddes, skaffade honom fiender: ännu mer det högdragna väsen, bakom hvilket den naturliga älskvärdheten stundom syntes försvinna. Han fordrade företrädesrättigheter, hvilka ej alltid villigt medgåfvos. Han talade om sin makt och sitt inflytande ur en ton, som föga anstod en undersåte; hans slösande lefnadssätt och den nästan furstliga ståt, hvarmed han mot slutet af denna storhetstid älskade att omgifva sig, väckte anstöt och gaf anledning till tanken på hemliga förvärfskällor, med hvilkas upptäckande sqvallret var ifrigt sysselsatt. Vid riksdagen i Gefle 1792 väckte det uppseende och förargelse att han, utom en talrik betjening, adjutanter och ordonnanser, hade till sitt förfogande en korps af drabanter. som utgjorde ett slags lifvakt och buro en särskild uniform, samt att han såsom en skyldig hyllning mottog underordnade personers öfverdrifna vördnadsbetygelser. Man var i Sverige ej van att se en enskild man uppträda med dylika later, och man ansåg att han hemtat sina förebilder från det stora grannlandet i öster, hvars intressen han ansågs bevaka. Man kallade honom, enligt hertiginnans af Södermanland anteckning, »den lille Potemkin» och påstod, att han ville i Sverige införa orientalisk träldom. Konungen sjelf, sades det, fann stundom, att det gick för långt. Det berättades, att han en gång vid anblicken af den talrika uppvaktning, med hvilken Armfelt lät bära sig i porte-chaise, utropat: »Men hvad är Armfelt för en narr! Han bär sig ju åt som en turkisk pascha. Jag räds för att ordspråket sannas, som säger att högmod går för fall». *

Mycket af dessa uppgifter kan skrifvas på räkningen af den partianda, som ännu var långt ifrån qväst och som ej hunnit glömma tilldragelserna 1788 och 1789; mycket är dikteradt af den afund, som vid alla hof följer gunstlingskapet i spåren, i synnerhet då det derjemte framträder med herskaranspråk och utmanande åthäfvor. Men visserligen icke allt.

---

* Schinkel, Minnen II: s. 196. Jfr Schröderheim, Anteckn. sid. 125 o. f., Adlerbeth, Anteckn. II: 94, Ehrenström, Anteckn. I: 370 m. fl.

Med sin konung hade Armfelt den egenskapen gemensam, att ej utan öfvermod kunna bära medgången; men han egde ej Gustafs mognare besinning, ännu mindre förställningsgåfvan. De förhållanden, i hvilka han lefvat, hade bidragit att utveckla den medfödda böjelsen för skrytsamhet, hvars oäkta förgyllning missprydde den ridderliga bilden.

Den olycksspådom, som konung Gustaf säges hafva fält om sin vän mot slutet af deras gemensamma bana, gick i fullbordan tidigare än någon af dem kunde ana. Förödmjukelser följde hastigt nog på den svindlande lyckan, som stundom syntes hafva kommit Armfelt att förgäta sin ställning. Hvad han i yttre afseende felat, fick han dock genom långa års undangömd landsflykt försona. —

Dessa antydningar om Armfelts rent personliga ställning, med dess lysande och dess svaga sidor, hafva icke bort saknas i skildringen af hans öden. Men historien har dock vida mera att förtälja om honom och hans verksamhet under de båda sista åren af Gustaf III:s regering, än minnena af ett stundom vacklande gunstlingskap och lätt i ögonen fallande yttre svagheter. Armfelts deltagande i statens värf under denna tid, hvilket i rikt mått upplyses af hans efterlemnade papper, förnekar ej den fosterlandskärlek och den stora begåfning, som utmärkt hans föregående bana.

* * *

Det är bekant, att Gustaf III:s båda sista regeringsår voro synnerligen fruktbara på politiska planer rörande Sveriges förhållande till utlandet, stundom af ganska äfventyrlig art. Föga eller intet af de många förslag, som under denna tid korsade hvarandra i konungens uppfinningsrika hufvud, ledde till åsyftadt resultat; men den lifliga politiska brefvexling, hvartill de gåfvo anledning, och det nära sammanhang, i hvilket de stodo med de stora verldshändelserna, göra dessa år till en period af stort intresse i Sveriges diplomatiska historia.

Det var, såsom nämndt är, under större delen af denna tid Armfelt, som i främsta rummet hade konungens förtroende rörande de utrikes angelägenheterna; och hans brefvexling

med konungen lemnar månget bidrag till kännedomen om de förslag, som voro å bane.

Ett bland dem som först uppdyka efter freden med Ryssland, är Gustaf III:s bekanta plan att uppträda såsom medtäflare om Polens konungakrona. Tanken härpå säges först hafva blifvit väckt genom grefve Johan Potocki, polska republikens sändebud i Paris, hvilken nämnt hertig Karl såsom en lämplig kandidat till polska tronen. »Det ingaf konung Gustaf III tanken att sjelf blifva konung i Polen», säger L. v. Engeström, Sveriges då varande sändebud i Warschau, »och jag fick befallning att verka för att vinna detta mål.» * Redan i början af Oktober 1790 tog skriftvexlingen i detta ämne med Engeström sin början och fortgick, under dennes stora bekymmer, till våren 1791. Engeström afstyrkte, på goda grunder, hela planen, och frågan förföll, sedan förslaget likväl blifvit kändt både i Sverige och utlandet, samt konungen och hans omgifning gifvit en viss fart åt ryktet derom genom att vid samma tid antaga polska moder i klädedrägt.**

Polens sändebud i Stockholm, grefve Georg Potocki, den nyssnämnde Johan Potockis broder, bidrog genom sina yttranden att rikta konungens lättrörliga fantasi åt detta håll. Armfelt användes att utforska honom, hvilket icke mötte synnerliga svårigheter, ty den polske grefvens diplomatiska begåfning var mycket ringa — äfven hans vän Engeström erkände detta —; och Armfelt yttrar sig i sina biljetter till konungen ofta med ringaktning om denne egendomlige diplomat, som gerna skötte glaset och korten, föga kände den försigtiga regeln att hafva »tand för tunga», och hvars »qualité de bête», för att begagna Armfelts ord, »passa les règles préscrites». Armfelt berättade i November 1790, att Potocki talat med honom »très-clairement» om polska kronan, hvilket föranledde konungen till den belåtna anmärkningen, att polackarne »bättre än

* Engeström, Minnen och Anteckningar I: 169 samt bilaga VII; se vidare Raphael, Bidrag till historien om Gustaf III:s planer på Polen och dermed sammanhängande underhandlingar 1788—91, Schinkels Minnen II: 175 o. f. m. fl.

** Se Schinkel, nyss anf. st., m. fl. Äfven Armfelt hade, enligt en anteckning af Barfod, »lagt sig till en galonerad polsk rock och dito mössa, hvilken prydliga habit ganska väl klädde hans ansenliga figur».

någon annan insåge sina intressen» och att de lyckats finna en utväg att undgå ryskt förtryck och preussisk egennytta.* Och i Januari 1791 redogjorde Armfelt i en biljett till konungen på följande ironiska sätt för ett samtal med samme man: »Han tillstod, att han skrifvit till sin bror, att konungen af Sverige skulle vara den konung, som Polen behöfde. Denna fras, som på hans vanliga vis ledsagades af: hi, hi, hi! var icke så illa hopsatt; hvarför jag trodde mig göra rätt i att förklara honom, att hans begåfning, uppfostran och omdöme vore lika upphöjda som hans börd. Han skakade på det ömmaste min hand och begaf sig till spelbordet för att, som vanligt, förlora». Den ton af »persifflage», som genomgår detta bref, synes antyda, att Armfelt ej egde synnerligt förtroende för hela saken. Detta bestyrkes af hans yttrande i en efterlemnad anteckning: »En politisk chimèr, lika outförbar som farlig, kan för ett ögonblick äfven för det bästa hufvud visa sig i lifliga och lockande färger. Tanken att aldrig samtycka till Polens delning, så länge man kunde hindra den, var fast och beståndande hos Gustaf III; men om denna delning dock kommit att ega rum under konungens lifstid, så är det icke endast sannolikt, utan visst, att säkra fördelar deraf skulle kunna hafva beredts inom en del af det enda område, som passar för Sverige.»

De sista orden syfta tydligen på konungens planer på Norge, hvilka fortfarande sysselsatte hans sinne. Det norska frihetspartiet, som föranledt Armfelts resa till Vermland före öppnandet af 1790 års fälttåg, synes ännu på hösten samma år hafva stått i förbindelse med honom och begärt hans medverkan för sina syften.** Då deras anspråk äfven sträckte sig till penninghjelp från Sverige, fann Armfelt, som väl kände Gustaf III:s finanser, att — »ces bêtes ont le diable au corps». Om någon ny resa till norska gränsen kunde icke blifva fråga, på grund af Armfelts ännu vacklande helsa: »Eda skans är för mig som Kanaans land, hvilket Moses endast såg i perspektiv», skref han till konungen. — De

* Gustaf III:s bref, s. 172.

** Bref till konungen $^{13}/_{10}$ 1790. Jfr Nielsen, anf. st. s. 268. Uppgiften att Armfelt i Sept 1790 besökt Vermland är, såsom synes af detta bref, ogrundad.

hemliga underhandlingarna upphörde; men något närmande till Danmark egde icke rum. I stället fortfor ett ömsesidigt misstroende, oaktadt de försök, som voro å bane för vinnande af en närmare anslutning mellan de nordiska länderna — försök, hvarvid den bekante Manderfeldt ifrigt sökte erbjuda sina tjenster. *

Hos konung Gustaf dröjde alltjemt planen att på Danmarks bekostnad, under en eller annan form, vinna den utvidgade maktställning, som han hoppats genom kriget förvärfva. Under de tvister rörande gränsregleringen i Finland, hvartill freden i Verelä gaf anledning, antydde ryska kabinettet, att ersättning för ödemarkerna i Finland möjligen stode att vinna »åt andra sidan»; och konungen framstälde för kejsarinnan Katharinas representant i Stockholm, ehuru förgäfves, förslaget att erhålla en del af Norge, mot det att Ryssland såsom ersättning till Danmark afstode alla anspråk på Oldenburg och Delmenhorst. **

Upplysande för de högtflygande förhoppningar och poli-

---

* Se Nielsen, anf. st. s. 269 o. f. och Hellstenius, Gustaf III:s danska politik, i Nord. Univ. Tidskr. 1861 h. 4: 42. Jfr Gustaf III:s bref, anf. st. 175, jemte noten. »Notre homme» som i början af detta bref omtalas, är Manderfeldt. Bland Armfelts papper finnas några bref från denne äfventyrare från åren 1790—91 — ännu flera finnas i riksarkivet — hvilka äro upplysande för dennes verksamhet i Köpenhamn. Han äflades der att, med undanträngande af den svenska beskickningen, blifva erkänd såsom Sveriges egentlige diplomatiske agent. Dessa bref visa äfven, att föga afseende fästes vid hans många politiska profetior. — Armfelts hållning till Danmark skildras på följande sätt af danske ministern Rewentlow: »Il proteste toujours que son opinion politique tend à la réunion avec le Danemark et que tous ses efforts près du roi y tendent . . . Cependant il me paraît rester toujours encore de l'équivoque dans le caractère de M. d'Armfelt, et mes doutes pour lui ne seront éclaircies entièrement qu'avec le temps, ou à son avantage, ou à son desavantage. D'ailleurs, de certaines inclinations favorites de son maître, il est bien forcé de les suivre, serait-il même contre son opinion personnelle, aussi longtemps qu'il ne peut parvenir entièrement à lui faire adopter la sienne. (Rewentlows depesch $^{26}/_{2}$ 1791, afskrift meddelad af Dr Ahnfelt.) — I Norge fruktade man under loppet af 1791 allvarsamt för ett anfall från Sverige och gjorde hvarjehanda försvarsanstalter (se Nielsen, s. 188 o. f.).

** Se Cederstråhle, Bidrag till kännedom om underhandlingarne efter freden i Verelä, s. 10, och Manderström, Om Gustaf III:s yttre politik under de två senaste åren af dess regering, sid. 67.

tiska tanke-experiment — Norge spelade i dem alltjemt en hufvudrol — hvarom Armfelt erhållit konungens förtroende, är följande dagboksanteckning från December 1790 af hertiginnan af Södermanland:

»Armfelt talte länge med mig om Europas närvarande belägenhet, och särskildt om Sverige, för hvilket det, som han sade, skulle vara lyckligt att kunna förvärfva Norge. — Ni har rätt, sade jag, men jag fruktar att detta icke är möjligt utan genom förräderi, ty med vapenmakt är det en ganska oviss sak och kan lätt slutas med att vi förlora Göteborg. — »Det skulle icke, svarade han, kosta en droppe blod. Om det skall vara möjligt att förvärfva Norge, så måste detta ske genom Danmarks frivilliga afstående.» — Jag trodde, då han hade slutat denna mening, att han hade blifvit tokig, och jag smålog. — »Ni skrattar, sade han, men se här ett förslag, som icke skulle vara så illa. Det behöfves först och främst, att Polen helt och hållet styckas, att det delas mellan Ryssland och Preussen, som, då de båda gjort denna betydliga landvinning, till Sverige skulle afstå de gamla provinser, som vi förlorat genom de sista krigen i Finland. Danmark på andra sidan skulle hållas skadeslöst för Norge, hvilket det skulle afträda till Sverige, genom provinserna Bremen och Verden, hvilka konungen af Preussen borde lemna, och genom någon annan ersättning, som kunde anses motsvarande.» — Ni delar icke illa för Sverige, sade jag, då ni förökar dess område på två håll; men jag tviflar att en dylik plan någonsin kan lyckas, ty jag tror icke att en så fullkomlig öfverensstämmelse kan vinnas mellan de olika makter, som skulle vara intresserade i denna uppgörelse. — Men baronen tycktes vara mycket intagen i sitt förslag.»

Hertiginnan hade goda skäl att anse denna djerfva kombination för ett outförbart fantasifoster. Såsom ett sådant torde det äfven böra bedömas och ingalunda såsom en verklig plan. Den torde dock snarare hafva upprunnit i konungens hjerna, än i Armfelts, ehuru den föga syntes låta sig förena med Gustaf III:s samtidiga planer på polska kronan och med Armfelts uppgift, att konungen aldrig ernat samtycka till Polens delning.

Dessa mer och mindre löst utkastade planer och tillfälliga hugskott, hvilka sysselsatte konungens lifliga inbillning och meddelades hans närmaste vän, ega i sjelfva verket mera psykologiskt, än historiskt intresse. Den rol, som Armfelt dervid spelade, var tvifvelsutan mera iakttagarens än verkställarens. Verksammare kom han att ingripa i de politiska underhandlingar med Ryssland, som egde bestämda mål och som upptogo större delen af året 1791.

* * *

Freden i Verelä hade, såsom vi sett af det föregående, till framtida närmare öfverenskommelser hänskjutit åtskilliga punkter, rörande hvilka man tills vidare nöjt sig med muntlig försäkran. Armfelt hade före sin afresa från Finland, enligt hans bref till konungen $^{28}/_{8}$ 1790, på det ifrigaste lagt sin ryske kollega i Verelä baron Igelströhm på hjertat att befrämja dessa löftens uppfyllande; och han hyste i detta afseende de bästa förhoppningar. De gälde, såsom vi erinra oss, i främsta rummet åstadkommandet af en för Sverige fördelaktig gräns; och den öfverenskommelse om utnämnandet af ömsesidiga sändebud, som fredstraktatens 7 § innehöll, borde äfven leda till afslutandet af en allians mellan Sverige och Ryssland; dertill knöto sig — »last, not least» — äfven förhoppningarna om erhållande af penningeunderstöd från sistnämnda land.

Redan från början visade det sig emellertid, att det ryska kabinettet icke ernade brådska med uppfyllandet af dessa löften, hvilkas obestämda form medgaf hvarjehanda undanflykter. Generalmajor Stedingk afsändes från Finland direkt till Petersburg i särskild beskickning, och han kunde redan den 22 Sept. berätta, att han på ett smickrande sätt blifvit mottagen af kejsarinnan. Men den ryska beskickning, som samtidigt borde hafva afgått till Stockholm, befann sig vid Stedingks ankomst i god ro i Petersburg. Först i slutet af Oktober ankom baron v. d. Pahlen såsom tillfälligt ryskt sändebud till Stockholm; och icke ens då afhördes något rörande de löften, som Armfelt erhållit i Verelä, vid hvilka hans konung fäste synnerlig vigt och hvilkas uppfyllande han med otålighet afvaktade. Ingen stod närmare att härom påminna det ryska kabinettet än den

svenske fredsunderhandlaren; och redan den 4 Oktober hade han genom Stedingk afsändt ett bref till general Igelströhm, hvari han uttryckte sin förvåning och missnöje öfver detta dröjsmål och deröfver begärde förklaring.* Igelströhms svar — af $\frac{26 \text{ Okt.}}{6 \text{ Nov.}}$, egenhändigt korrigeradt af kejsarinnan — innehöll i allmänna ordalag försäkran att gå konungens önskan till mötes; men gjorde samtliga de sväfvande frågorna beroende af ömsesidig utnämning af ambassadörer — Stedingk och Pahlen voro endast tillfälliga sändebud utan diplomatisk rang — samt antydde, att penningfrågan kunde afhandlas, först sedan ett förbundsfördrag blifvit slutet. Då ett sådant vunnits, skulle kejsarinnan »göra sig ett nöje af att underlätta konung Gustafs finansiella förlägenhet.» **

Till svensk ambassadör var redan, på Armfelts inrådan***, utsedd generallöjtnanten Ev. Taube; från ryska sidan var Igelströhm bestämd till ambassadör. Taubes sjukdom förhindrade emellertid hans mottagande af denna befattning; och icke heller Igelströhm, som på kejsarinnans namnsdag den 5 Dec. utnämndes till ambassadör i Stockholm, kom någonsin dit. Anledningen var, att han icke mäktade åstadkomma uppfyllandet af de i Verelä gifna löftena.

De diplomatiska förhandlingar, hvartill dessa gåfvo anledning, syntes i stället på våren 1791 antaga karakteren af häftiga kontroverser.

I slutet af November 1790 afgick ett nytt påminnelsebref från Armfelt till Igelströhm, på hvilket denne i Januari följande året svarade, äfven nu i allmänna och undvikande orda-

* Armfelts bref finnes omnämndt i Historisk Tidskrift, anf. st. s. 315. Sjelf yttrar han i ett bref till konungen ($^{17}/_{11}$ 1790): »J'ai plaidé avec aigreur l'article des frontières et de l'argent, comme des choses auxquelles on ne portait pas assez d'attention selon les promesses données.»

** Se Manderström, anf. st. s. 26, hvarest Igelströhms bref finnes tryckt i öfversättning, såsom bil. D.

*** Se Nordin, anf. st. s. 99. Uppgiften att Armfelt varit anledning till Stedingks sändande till Petersburg, för att derigenom aflägsna ett vittne till sina under kriget begångna misstag (Schinkel, Minnen II: 150), är säkert ogrundad. Det torde böra ihågkommas, att det bref från Stedingk, hvari denna illvilliga uttydning förekommer, är skrifvet till Reuterholm efter Armfelts fall och under hans landsflykt, då det hörde till den rådande tonen att smäda honom.

lag*; och det ryska sändebudet i Stockholm baron Pahlen fick från sitt hof instruktioner att »söka lugna konungen och Armfelt».** Det ryska kabinettet ville vinna tid, för att slippa vidröra dessa ömtåliga frågor, och sökte länge undflykter, som afsågo att förringa värdet af de muntliga löften af Igelströhm, på hvilkas uppfyllande så ifrigt yrkades.

Men konung Gustaf ville icke låta saken dervid bero. Vinnandet af en ny gräns var den tanke, som från krigets början föresväfvat honom; och hans medgifvande af freden hade, såsom vi sett, i väsentlig mån gjorts deraf beroende. I ännu högre grad hade erhållandet af subsidier blifvit en hufvudfråga, sedan det visat sig, att krigets kostnader utarmat landet, och det från Preussen erhållna penningelånet skulle betalas. — Gustaf III ansåg sig hafva rätt att fordra denna ersättning för de förmåner, han afstått genom att ej ratificera fördraget med England och Preussen. Då Ryssland syntes vilja undandraga sig uppfyllandet af sina förpligtelser, togo underhandlingarna med de nämnda allierade hofven, hvilka fortfarande stodo på spänd fot med Ryssland, ny fart. Samtidigt med de af fredsslutet föranledda underhandlingar, som fördes i Petersburg genom Stedingk, fortgingo sålunda förhandlingar i Stockholm med Englands minister Liston och med preussiske envoyén Borcks efterträdare Brockhausen. De sistnämnda fördes till väsentlig del genom Armfelt.***

* Ett utdrag af detta Igelströhms bref är tryckt hos Cederstråhle, anf. st. s. 25.

** Se Hist. Tidskr., anf. st. sid. 317, noten. Han tyckes också, att döma af ett (odateradt) bref från Armfelt till Gustaf III, i detta afseende hafva gjort sitt bästa, och säkerligen vida mer än hans hof önskat. Han hade förtrott Armfelt, att kejsarinnan personligen vore högst intresserad för uppfyllandet af de muntliga löftena med afseende på gränsen; den väntade ambassadören skulle dels i vexlar, dels i värdepapper medföra den äskade penningehjelpen; kejsarinnan önskade lifligt att få underhandla med konungen direkt o. s. v. — Föga vördnadsfullt yttrar sig Armfelt i en annan biljett om ambassadörsfrågan: »La vieille cousine paraît fort tentée d'avoir un ambassadeur à sa cour et d'étaler vis-à-vis de V. M. toute sa coquetterie.»

*** I Chrapovitskis Dagbok (anf. st., s. 104) finnes antecknadt ($^{3}/_{2}$ 1791), att kejsarinnan yttrat, att konung Gustaf »uttryckligen sagt baron v. Pahlen, att vi skola besluta oss och icke tvinga honom att taga ett parti, som är honom obehagligt. Armfelt har samtalsvis nämnt, att engelsmännen inverka på konungen, för att han skall 1:o rusta sig emot oss, eller 2:o låta sina skepp förenas med

I generalmajoren Stedingk egde Sverige en representant vid ryska hofvet, hvilken väl förstod att bevaka sitt lands intressen. Hans skildringar af de samtal, som egde rum mellan honom och kejsarinnan Katharina, furst Potemkin, Igelströhm m. fl., utgöra intressanta aktstycken i Sveriges diplomatiska historia.* De visa, huru det ryska kabinettets

dem, eller 3:o lemna dem sin örlogshamn,» och för allt detta skola de betala kontanta penningar.» — Ett bref från Armfelt till Pahlen från nyåret 1791 (i arkivet i Moskwa, afskrift benäget meddelad af hr prof. Odhner) synes utvisa, att dessa hotelser föregåtts af anbud om en svensk allians med Ryssland mot England, hvilken borde biträdas af Danmark. Armfelt säger sig vara i tillfälle att utlofva, att Sverige i det krig, som hotade att utbryta mellan de allierade makterna och Ryssland, skulle uppträda med 18,000 man hjelptrupper, mot det vilkor att Ryssland betalade deras utrustning och underhåll och förmådde Danmark att energiskt uppträda på samma sida. Om kejsarinnan önskade ett dylikt förbund, så ansåge han, att frågan om gränsen och subsidierna borde blifva af föga vigt. Han yttrar följande ord, hvilka föga synas öfverensstämma med hans uttalanden i brefven till Igelströhm och med det språk, som konungen sjelf och hans ombud i Petersburg förde på våren 1791: »Il n'est pas question, comme j'ai eu l'honneur de vous dire, ni de la frontière, ni d'argent. J'espère que l'Impératrice et le c:te Bezborodko auront vu ces affaires sous leur vrai point de vue, et qu'on aura senti que le premier article est une *fantaisie* de la part de mon cher maître, où il n'a aucun avantage, surtout en perdant Pumala, et que le second n'est fondé sur aucune bonne raison, (en parlant vrai et sans gazes) que la générosité de l'Impératrice et les besoins de son ami et de son parent.» Han tillägger: »Sans une parfaite connaissance des sentimens du roi, je n'aurais pas compromis mon honneur et mon existence par ces deux propositions.» — I ett följande bref, hvars ton röjer missräkningen, beklagar han sig emellertid, att något afseende icke fästats vid dessa förslag, och att han icke från rysk sida blifvit understödd i sin afsigt att motverka Englands intresse. »Konungen hedrar mig med namn af dupe. Kejsarinnan skall erfara af sina ministrar, »que je suis une bonne bête, mais je ne le serai qu'une fois de ma vie, et cela toujours en aimant les interêts de mon souverain et rempli d'admiration et de zêle pour la grande Cathérine.» — Armfelt hade tydligen för högt uppskattat Rysslands angelägenhet om förbund med Sverige vid denna tid; i sin ifver för dess vinnande torde han hafva gått längre i sina underhandlingar med Pahlen, än konungen önskat; och i den ministeriella brefvexlingen föres kort tid efteråt ett helt annat språk. Jfr C. Hamiltons Anteckningar (Hist. Memoirebibl. 1855, s. 45), hvarest uppgifves, att Armfelt af konungen fått förebråelser för sin öppenhjertighet mot Pahlen, hvarigenom han visat sig »omogen i diplomatiken».

* En stor del af hans depescher och konungens svar från denna tid äro tryckta, dels i hans Mémoires posthumes I: 289 o. f. och såsom bilagor till Manderströms ofvannämnda tal och till Cederstråhles afhandling, dels i Bihang till Schinkels Minnen, I.

högdragna likgiltighet småningom på våren 1791 aflöstes af en, åtminstone skenbar, ifver att undanrödja den misstämning, hvarom konung Gustafs bref till Stedingk och dennes hotande språk syntes vittna. I den mån som Europas politiska förvecklingar gjorde det vigtigt att bibehålla grannsämjan med Sverige, blef det äfven af vigt för Ryssland, att alliansfrågan fortfarande hölles öppen. Den stolta kejsarinnan och hennes omgifning syntes på våren 1791 ej längre likgiltiga: konung Gustafs sändebud behandlades med den största utmärkelse — »som ett helgon, hvilket aldrig så mycket tillbedes, som när man vill göra sig himlen bevågen», skrifver Stedingk. * Man visade i Petersburg den lifligaste oro, att Gustaf III skulle göra gemensam sak med England och Preussen; man sökte att sätta sig i försvarstillstånd på finska gränsen; men framför allt ville man söka afvända faran genom afslutandet af det länge omtalta fördraget med Sverige. Kejsarinnan afsände för detta ändamål en af Rysslands skickligaste diplomater, Rysslands mångbepröfvade representant i Warschau, grefve Stackelberg, till Stockholm i början af Maj 1791. Han skulle, om konung Gustaf i denna egenskap ville mottaga honom, blifva ambassadör vid svenska hofvet.

Om Igelströhm, den utnämnde, men icke afsände ambassadören, var icke längre fråga: han ansågs, enligt Potemkins ord till Stedingk, »hafva stält illa till för sig» i Stockholm; och Armfelts bref hade gifvit anledning till förmodan, att han icke der skulle blifva välkommen. ** Igelströhm, som spelat en slät figur under alla dessa långa diplomatiska samtal, i hvilka han ömsom försäkrat, att hans löften skulle blifva uppfylda, ömsom i vredesmod förnekat, att de blifvit gifna***, hade äfven hos kejsarinnan förlorat den gunst, hvarmed han omhuldades efter freden i Verelä. Något formligt förnekande af dessa löftens giltighet hade ännu icke egt rum från rysk sida; men man hade förstått att mot deras uppfyllande sätta

* Stedingks depesch $\frac{\text{22 Apr.}}{\text{3 Maj}}$, Manderström, anf. st. s. 56.

** Stedingks depesch $\frac{12}{23}$ April, Manderström, sid. 52. Enligt samma depesch (sid. 55) var Stackelbergs afresa redan besluten, innan Igelströhm visste något derom.

*** Se Cederstråhle, anf. st., sid. 25, Manderström, sid. 49.

ett passivt motstånd. Äfven den nye ambassadörens hufvuduppgift skulle blifva att så mycket som möjligt förringa deras betydelse. Stedingk, som likväl ansåg Stackelbergs afsändande såsom en diplomatisk seger och som fortfarande förde ett stolt och hotande språk, väntade emellertid det bästa af hans beskickning och antog för gifvet, att åtminstone de i Verelä gifna löftena skulle komma att uppfyllas. *

Medan detta diplomatiska krig pågick i Petersburg, visade man från rysk sida all möjlig uppmärksamhet mot Armfelt, som medelbarligen varit dess upphof. Kejsarinnan betygade för Stedingk sin »aktning för baron Armfelt, hvars uppförande hon måste gilla» oaktadt hans upprepade påminnelser; Markoff, chefen för utrikesafdelningen i ryska kabinettet, yttrade sig om honom i smickrande ordalag. Sjelfva baron Igelströhm gillade, enligt Stedingks berättelse, »Armfelts dåliga lynne och sade, att detta vore bevis på hans fintlighet» **; och det ryska sändebudet ad interim i Stockholm, general v. der Pahlen hade från början kejsarinnans uttryckliga befallning, att i allt rätta sig efter Armfelts anvisningar och söka göra sig honom bevågen. ***

Baron von der Pahlen tillhörde en lifländsk adlig slägt, som under Karl XI erhållit friherrlig värdighet på svenska riddarhuset; hans farfader hade såsom svensk generaladjutant blifvit förd i rysk fångenskap under Karl XII:s tid. Han ansåg sig derföre såsom svensk och visade från början mycken ifver att tjena Sveriges intressen. Han var liksom Armfelt militär, och synes, liksom denne, hafva älskat att erinra derom, att han ej vore diplomat af yrket. Så mycket lättare var det för ryska kabinettet att vid förefallande behof förringa vigten af hans uttalanden: furst Potemkin lät Stedingk förstå, att denne tillfällige representant för den ryska kejsarinnan vore temligen främmande för den högre politiken. † Då man fann, att han hade varit mera eftergifvande för Sveriges fordringar,

---

* Stedingks depesch $\frac{25\ \text{Apr.}}{6\ \text{Maj}}$, Manderström, anf. st., sid. 62.

** Depescher $\frac{3}{14}$ Febr. $\frac{6}{17}$ Mars, Manderström, anf. st. s. 33, 49.

*** Enligt Armfelts egen uppgift i en biljett till konungen $^{27}/_{10}$ 1790, straxt efter v. der Pahlens ankomst.

† Stedingks depesch $\frac{12}{23}$ April, Manderström, anf. st. s. 53.

än man önskade i Petersburg, behöfde man derföre icke ikläda sig något ansvar. — Konung Gustafs bevågenhet lyckades Pahlen emellertid vinna, och konungen önskade, att han blefve utsedd att underteckna den blifvande traktaten. *

Mellan Armfelt och v. d. Pahlen uppstod ett synnerligen vänskapligt förhållande. Likheter i lynne och lefnadsvanor förenade dem; Armfelt ansåg derjemte Pahlen såsom en uppriktig vän af Sverige och önskade honom till ambassadör, hvilket äfven synes hafva varit Pahlens hemliga önskan. »Han skulle gerna sträcka sin hand in i elden för vår skuld» skrifver Armfelt en gång om honom. **. Pahlens omdömen om Armfelt torde hafva varit lika fördelaktiga; och deri har man i någon mån att söka förklaringen till det hänsynsfulla sätt, hvarpå denne, såsom nämndt är, bemötts af ryska kabinettet. Kejsarinnan ansåg, att Armfelt vore den ende, som i Sveriges val mellan förbund med England och Preussen eller med Ryssland vore på det senares sida. ***

---

* Bref till Stedingk $^{22}/_{2}$ 1791, Manderström, anf. st. s. 45.

** Möjligen öfverskattade Armfelt baron Pahlens svenskvänlighet. Samtiden betraktade icke utan misstro hans »simplicité» och »familiarité», som ansågos affekterade. Se Schröderheim, Anteckn. s. 106.

*** Chrapovitskis dagbok, anf. st. s. 105: »Munck och Franc äro bestuckna af engelsmännen, endast Armfelt är på vår sida». — Armfelt sjelf berättar, att engelska premierministern Pitt, under det England och Preussen på våren 1791 sökte vinna Sveriges förbund, för att uppehålla eller hindra alliansen mellan Sverige och Ryssland, erbjudit honom »strumpebandsorden och en stor årlig pension. Offerten äfvensom mitt svar deruppå blefvo lagda under konungens ögon, hvilken fann den förra likaså platt och gemen, som det senare värdigt en rättskaffens undersåte.» (Armf. Sjelfbiografi, anf. st. II: 50, jfr ofvan s. 368). — Adlerbeth uppgifver (anf. st. II: 75), att Armfelt skulle ha mottagit 10,000 £ st. från England, men att »ryssarne lära bjudit öfver och disponerade efter behag denne gunstling, som gjorde stora depenser och köpte Aminne och Nynäs egendomar för kontanta penningar, på fäderneslandets bekostnad». Beskyllningen är grof, och förtjenar, hvad angår England, knappast någon vederläggning. Beträffande de penningsummor, som Armfelt mottog från Ryssland, må i detta sammanhang erinras, hvad derom är oss bekant. Ofvan (s. 385) är nämdt, att han vid Vereläfreden, utom den vanliga gratifikationen, erhöll en penninggåfva af 10,000 dukater. Då ryske ambassadören Stackelberg på sommaren 1791 underhandlade med Armfelt om förbundet med Ryssland, synes han å kejsarinnans vägnar hafva gifvit honom löften om en frikostig gåfva efter traktatens afslutande. Stackelberg skrifver $\frac{24 \text{ Juni}}{6 \text{ Juli}}$ (depesch i Moskwa-arkivet, meddelad af Prof. Odhner), »att baron Armfelt blef

Armfelts nära förbindelser med ryska sändebudet undgingo icke att väcka uppmärksamhet. Han ansågs såsom Rysslands svurne anhängare; och ryktet förtäljde, att han dervid tillgodosåg äfven sina enskilda intressen. Otvifvelaktigt är, att han ifrigt önskade beståendet af den fred, som nyss genom hans medverkan blifvit sluten; sannolikt är äfven, att den frikostighet, med hvilken kejsarinnan belönat hans tjenster, icke förfelat att stämma honom gynsamt för ett förbund med Ryssland; och ryska kabinettet ansåg honom som sin förespråkare. Men den del af hans brefvexling, som varit oss tillgänglig, synes dock ådagalägga, att han, särskildt under den långvariga underhandling, som han å sin konungs vägnar förde om afslutandet af det ifrågasatta förbundet med Ryssland, ej fullföljde annat än fosterländska syften och noggrant följde konungens

---

rörd öfver kejsarinnans godhet mot honom; han förklarade helt naivt, att han ber E. M:t icke gifva honom diamanter, utan pengar; han hoppas visst på samma belopp, som han fick vid freden.» Då omsider traktaten ratificerades i Nov. 1791, skickades af kejsarinnan stora summor till de svenske fullmäktige: dessa voro, utom Armfelt, riksdrotset grefve Wachtmeister, general Taube, statssekreteraren Franc och lagman Håkansson, hvilka hvardera erhöllo 6,000 rubel. Kejsarinnan ville derjemte, skrifver ryske vicekansleren Ostermann till Stackelberg (arkivet i Moskwa), visa baron Armfelt sin personliga välvilja och gaf honom särskildt en gratifikation af 3,000 dukater. — Dessa gåfvor egde formen af belöningar af det slag, som vid dylika öfverenskommelser voro öfliga; att de tillföllo Armfelt i rikare mått än hans medbröder, kan förklaras af hans ställning. Tidehvarfvets åsigter voro i detta afseende föga grannlaga; men en skugga undgick ej att falla öfver dem, som i hemlighet mottogo gåfvor från en främmande makt, och misstanken låg nära till hands att anse dessa såsom belöning för hemliga tjenster. Om någon egentlig bestickning var, såsom häraf synes, icke fråga; och Armfelts hållning under öfverläggningarna om traktaten medgifver ingalunda den åsigt, att han »efter behag disponerades» af Ryssland. — Beträffande de af Adlerbeth omnämnda egendomsköpen må erinras, att Åminne *icke* inköptes af G. M. Armfelt, utan tillhörde hans fader, som deraf stiftade en fideikommiss och som (enligt Armfelts bref till sin hustru $^{28}/_{8}$ 1790) genom sin kloka hushållning betalt all skuld på denna egendom samt derjemte egde kontant förmögenhet. Deremot inköpte G. M. Armfelt Nynäs' egendom, för hvilken han ännu i Mars 1792 var skyldig betydliga summor, samt de mindre egendomarne Lindnäs och Ogesta, för hvilka han äfven vid samma tid ännu häftade i skuld. Den redogörelse för Armfelts affärsställning (i ett bref till hans far $^{4}/_{3}$ 1792), hvarur dessa uppgifter äro hemtade, vittnar visserligen om det kända faktum, att Armfelt var dålig hushållare; men synes icke gifva vid handen att han egt inkomster af större belopp.

föreskrifter. Gustaf III var sjelf högst angelägen om vinnandet af en uppgörelse med Ryssland; och Armfelts ryssvänliga politik fördes sålunda icke på egen hand. Nu, såsom vid Verelä-freden, användes de anbud, som gjordes från England och Preussen, väsentligen såsom medel att vinna Rysslands bifall till de svenska fordringarna. Gustaf III:s misstroende till de allierades vacklande politik, särskildt till den preussiske ministern Hertzbergs — »ce pédant charlatan», som han nämner honom i ett bref från denna tid* — var alldeles för stort, för att han på allvar skulle hafva tänkt på att närmare inlåta sig med dem.** Säkert var det sin konungs åsigt, Armfelt uttalade, då han i en biljett till honom skref: »Då den store Fredrik dog, synes han hafva tagit med sig i grafven den ära och viljekraft, den militäriska och politiska styrka, hvars skapare han var och hvarigenom han af en samling af småstater bildade en nation, som under hans regering blef fruktansvärd nog».*** Han tillägger med afseende på underhandlingarna i Ryssland, hvilka just vid denna tid syntes nära sin kris, att han derifrån icke väntade sig »någonting förnuftigt. E. M:ts kusin är lycklig och stolt; hon är aldrig svårare att styra, än just i det ögonblick, då hennes undergång synes gifven.» I ett följande bref skämtar han på ett karakteristiskt, men föga vördnadsfullt sätt öfver den stolta kejsarinnans inställsamma förklaring till Stedingk, under oron öfver den hotande krigsfaran, att hon »älskade konungen af Sverige och bad honom skänka henne sin vänskap».† »Kej-

* Till Armfelt, anf. st. s. 181.

** Se t. ex. hans bref till svenske ministern i Berlin, Carisien $^{15}/_{2}$ 1791, tr. hos Cederstråhle, anf. st. s. 26.

*** D. $^{22}/_{4}$ 1791. Bland Armfelts bref till konungen finnes en promemoria, dat. $^{11}/_{5}$ 1791, rörande de vilkor, på hvilka han ansåg en allians med Preussen och England kunna antagas. I händelse af krigsrustningar till deras förmån borde de, inberäknadt de turkiska subsidierna, inbetala 10 mill. rdr sp. första året och 7 mill. de följande; i händelse af fred borde de för konungens antagande af deras förbund på en gång betala 3 mill. rdr samt i 10 år 500,000 rdr årligen. »Det gifves då sådana medel att hushålla, att E. M:t skall hafva till sin particuliera disposition 1 $^{1}/_{2}$ mill. rdr, för hvilka riksgäldskontoret skall betala intresse à 6 %.»

† Stedingk $\frac{22 \text{ Apr.}}{3 \text{ Maj}}$ 1791, Manderström, anf. st. s. 59.

sarinnan är förförisk», säger han, »och hvad mera är, man tror gerna, att en så stor furstinna icke kan säga annat än hvad hon tänker. Emellertid — om det vore tillåtet att jemföra regerande personer med andra menniskor — skulle jag vilja säga, att hennes ton bra mycket liknar ett gammalt fruntimmers, som har en kraftfull älskare, som hon icke vill förlora, men hvars förtjenster äro så stora, att hvarken den skönas penningar eller andra uppoffringar förmå tillräckligt, för att han icke skulle ha lust att kokettera en smula med andra.» Förlåt, E. M:t, om min filosofiska penna söker exempel bland oss för att måla halfgudars handlingar eller täflingsstrider!»

Grefve Stackelberg betraktades vid sin ankomst icke utan ett visst misstroende så väl af Gustaf III*, som af Armfelt. Det var icke utan skäl: i sjelfva verket lyckades han att, enligt sin herskarinnas befallning, åt dessa underhandlingar gifva en vändning, som gjorde deras slutliga resultat så föga fördelaktigt som möjligt för Sverige. De politiska förhållandena i Europa och konung Gustafs egna personliga sympatier gynnade äfven det ryska kabinettets plan att kasta underhandlingens tyngdpunkt utanför de mellan Sverige och Ryssland sväfvande frågorna.

Frankrikes angelägenheter och återupprättandet af det franska konungadömet hade länge sysselsatt konung Gustafs tankar; och i början af 1791 hade han i Petersburg genom Stedingk framstält förslag om ett gemensamt uppträdande

* Se konungens bref till Armfelt, sid. 176: »L'envoi de Stackelberg ne me plaît pas; ami de la Russie, il m'est trop savant; ennemi, il pourrait bien me jouer le rôle de Razumovski.» Armfelt uttrycker i ett bref till konungen ($^{31}/_{5}$) sin misstro att med framgång kunna underhandla med en så gammal och öfvad diplomat, hvars »finesse et connaissances» voro kända. Något senare ($^{14}/_{6}$ 1791) skrifver han dock om samme man, under erkännande af hans skicklighet: »Mon homme a deux passions, dont on peut tirer parti: vanité et amour-propre, jointes à une paresse au de-là de tout ce qu'on peut imaginer. Il est poli envers ceux, dont il croit avoir besoin, il rebute et se moque des autres. C'est encore un effet salutaire de la vanité et de l'indolence». Skämtsamt nämner han honom stundom i dessa bref »le gros Patapouf», och i allmänhet synes Armfelts höga tanke om Stackelberg småningom hafva förminskats.

af de nordiska makterna i frågan om erkännande af den nya franska flaggan: genom en gemensam not borde svenska, ryska och danska hamnar förklaras stängda för fartyg med denna flagga.* Kejsarinnan afböjde detta förslag, men visste sedermera att skickligt begagna sig af sin grannes förbittring mot franska revolutionen. Hon förstod att hos honom underhålla tanken på ett gemensamt uppträdande till franska konungadömets försvar, och framstälde i detta afseende förslag af vida mera omfattande beskaffenhet, än den ifrågasatta demonstrationen mot franska trikoloren. Det blef också planerna mot Frankrike, som i underhandlingarna mellan Sverige och Ryssland 1791 togo lejonparten af konung Gustafs intresse.

Katharina II var genom sina personliga tycken, såsom envåldsherskarinna, utan tvifvel en lika afgjord motståndare till revolutionen och dess idéer, som Gustaf III. Men hennes statskonst hade intet af det ridderligt äfventyrliga, som Gustaf III:s; slugt beräknade hon de fördelar, som hon skulle skörda i Polen genom att på annat håll sysselsätta sina grannar. I sina förtroliga yttranden gjorde hon ingen hemlighet häraf. »Jag är glad, att jag tills vidare kan sysselsätta konungen af Sverige med de franska affärerna», yttrade hon i Juli 1791. Hon berättar, att hon »eggat» den svenske konungen, så väl som hofven i Berlin och Wien, för hvilkas inblandning i de franska angelägenheterna hon ifrigt arbetat; och sade i slutet af December samma år rent ut: »je veux les engager dans les affaires pour avoir les coudées franches.» ** Under tiden skref hon till konung Gustaf vidlyftiga egenhändiga bref med försäkringar om sin vänskap, sitt varma intresse för återställandet af ordningen i Frankrike och sin afsigt att energiskt ingripa, då hon funne att tiden dertill vore kommen; hon uppgjorde en operationsplan för en europeisk koalition, som hon kringsände till nästan alla Europas hof.*** Hennes sändebud — icke minst det i Stockholm — förde samma språk.†

---

* Gustaf III till Stedingk $^{21}/_{1}$ 1791; se Bihang till Schinkels Minnen I: 105.

** Chrapovitski, anf. st. s. 109, 111, 112.

*** Se Bihang till Schinkels Minnen I: 142.

† Armfelt berättar t. ex. i ett bref till konungen, att den ryske ambassadören lemnat honom del af ett bref från kejsarinnan, hvarest uttalades hennes åsigt

Konung Gustafs svaga sida var funnen. Alltför lätt öfverlemnade han sig åt de skimrande drömmar, som häraf alstrades. Han skulle rädda Frankrike, Sveriges gamla bundsförvandt, från undergång; han skulle göra slut på den revolutionära rörelse, som från Paris hotade att sprida sig öfver Europa, och främst af Europas suveräner försvara deras rättigheter; såsom en återställare af den samhällsordning, som hotade att upplösas, skulle han förvärfva ett odödligt namn i historien. Och vid hans sida stälde sig nu den stora Katharina, Europas mäktigaste, mest ansedda monark, med hvilken han kort förut utkämpat ett krig, som utfallit till hans heder, och om hvilken han, redan innan det var slutadt, utropat: »Ack, om hon hade varit konung af Frankrike, hvilka stora ting skulle vi icke hafva uträttat tillsammans!»* För det stora verldshistoriska mål, som de gemensamt skulle eftersträfva, borde tvisterna om några ödemarker i Finland och om subsidiebelopp förefalla som rena obetydligheter; den tjenade bäst det allmännas intresse, som gjorde minst svårigheter vid dessa tvistepunkters uppgörelse.

Så tedde sig saken, åtminstone under någon tid, för konung Gustaf; det bestyrkes af det sätt, på hvilket han från början gick till väga vid denna underhandling.

Med allt varmare intresse och allt djupare deltagande hade han följt händelsernas utveckling i Frankrike; och genom grefve Axel Fersen d. y., som vistades i den franska konungafamil-

---

att man framför allt borde återupprätta konungamakten i Frankrike. Ur ett bref från hennes gunstling Suboff hade Stackelberg meddelat följande: »Dès qu'elle fut sûre de la paix, sa tête et son imagination ont travaillé nuit et jour pour former un plan dans cette affaire . . . A présent notre souveraine ne jure que par le roi de Suède, et elle nous repète cent fois par jour que, depuis qu'il pense comme elle sur les affaires de France, tout ira au gré de ses désirs; qu'enfin il existait donc encore un prince capable, non seulement d'un grand et vaste projet, mais aussi rempli de tous les talens nécessaires pour l'exécution; que le roi serait son chevalier, pour lequel elle ferait les voeux les plus ardents et les démarches les plus efficaces pour l'aider à parvenir à son but.» Det var i början af underhandlingen i Stockholm (9/6 1791), som Armfelt fick detta tvetydiga förtroende, hvars afsigt att stegra entusiasmen i konung Gustafs lättrörliga sinne är uppenbar.

* Se hans bref till Armfelt, anf. st. s. 157.

jens närhet, samt dennes vän friherre Taube hade han erhållit del så väl af konungahusets olyckor, som af de planer, som på våren 1791 uppgjorts till dess räddning.* Han hade på förhand försäkrat om sin afsigt att lemna sitt bistånd till den yttre politik, som Ludvig XVI ansåg böra följas för återvinnandet af den kungliga myndigheten, om den under lång tid förberedda flykten från Paris lyckades. Sjelf hade han beslutat att på våren begifva sig till baden i Aachen, för att vara närmare händelsernas skådeplats och genom personlig beröring med de emigrerade fransmän, som höllo sig samlade vid Frankrikes östra gräns, lära känna sakernas ställning.**. — Tiden för hans afresa instundade, då omsider det ryska sändebudet den 17 Maj 1791 anlände till Stockholm. Samma dag skref konungen till baron Breteuil, Ludvig XVI:s förtroendeman rörande utrikes angelägenheterna, ett bref, hvari han uttalade sin afsigt att aktivt uppträda till det franska konungadömets försvar. Han vore beredd att ställa 16,000 svenskar i fält och hoppades att kunna med dem förena åtminstone 8,000 ryssar. Öfverbefälet i det väntade fälttåget mot franska nationalförsamlingen ville han förbehålla sig; spanska hofvet, hoppades han, skulle förskjuta de oundgängliga kostnaderna, hvilka efter företagets framgång lätt skulle ersättas af Frankrike. ***

Grefve Stackelberg medförde till Stockholm förslag dels till en förbundstraktat mellan Sverige och Ryssland, dels till en hemlig konvention om den hjelp, som konungen af Sverige borde lemna Ryssland i händelse af ett anfall från Preussen och om de subsidier, som derför skulle erläggas, dels slutligen till en tredje öfverenskommelse, hvilken äfven borde hållas hemlig, rörande gemensamt uppträdande för återställandet af franska monarkien. Af dessa förslag mötte det andra i ordningen i början inga svårigheter; det första, som icke vidrörde de så

* Se Le comte de Fersen et la cour de France, publ. par Klinckowström I: 82 o. f.

** Utan farhåga för konungens sammanträffande med dessa rojalismens »enfants terribles» samt för konungens egen oförsigtighet, var man icke i Paris; och Fersens förtrogne, baron Taube, erhöll uppdrag att varna honom, då han ej kunde hindra denna resa. (Se Fersen et la cour de France, I: 102, 117.)

*** Se Geffroy, Gustave III et la cour de France, II: 132.

mycket omskrifna frågorna om gränsreglering och penningehjelp, skulle deremot komma att kräfva vidlyftiga öfverläggningar, och ett utförligt motförslag behöfde utarbetas. Det af Stackelberg medförda utkastet till hemlig konvention rörande de franska angelägenheterna vann icke heller i sina detaljer konungens gillande; men det visade sig, att detta framför allt låg honom om hjertat. Innan han, några dagar senare, lemnade Stockholm, hade han dervid gjort sina anmärkningar och uppsatt ett motförslag, som skulle läggas till grund för underhandlingen i ämnet. Denna anförtroddes åt Armfelt, konungens närmaste förtrogne, med hvilken han under resan oförbehållsamt i enskilda bref kunde meddela sina tankar. För behandlande af de båda öfriga förslagen förordnades den 19 Maj fyra kommissarier, bland hvilka äfven var Armfelt. Väsentligen genom honom, biträdd af den bepröfvade gamle statssekreteraren Franc, gingo sålunda underhandlingarna i sin helhet, under konungens vistelse i utlandet.*

Den lifliga brefvexling, som under denna tid fördes mellan Armfelt och konungen, visar åskådligt skiftningen i konungens stämning. I början är han ännu ej fullt besluten för förbundet med Ryssland; han yttrar sig med misstroende om ryska regeringens »bakslughet» och är, då Armfelt inberättat, att penningfrågan redan från början mött svårigheter, ännu beredd att i nödfall mottaga de allierades subsidier. Till dess han hunnit få visshet rörande förhållandena i Frankrike, ville han framför allt vinna tid; och om han fann omöjligheten af att återställa den gamla ordningen derstädes, och om Ryssland gjorde svårigheter, så vore det ännu ej för sent att ansluta sig till Englands allianssystem.**

Men annorlunda låter det efter ankomsten till Aachen och besöket i Spa. Konung Gustaf sammanträffade med Ludvig XVI:s broder, grefven af Artois, samt omgafs snart af

* Se Francs depesch till Stedingk $^{25}/_{5}$ 1791, Manderström, anf. st. sid. 63, Cederstråhle, anf. st. sid. 11 o. f.

** Gustaf III:s bref, anf. st. sid. 181. Svar på Armfelts chifferdepesch $^{31}/_{5}$ 91 (Riksark.).

hundratals emigranter, till en del tillhörande Frankrikes mest lysande ätter, och han visade dem kunglig gästfrihet. Tillsammans med dem afbidade han med ängslan utgången af franska konungafamiljens flykt och deltog med dem i sorgen öfver dess misslyckande, hvilket öfverändakastade alla på förhand uppgjorda planer. Efter den olyckliga dagen vid Varennes samlade sig de franska rojalisternas förhoppningar kring Gustaf III; han blef kontra-revolutionens hjelte, föremål för alla emigranters smickrande hyllning. Grefven af Artois jemförde honom med »Gustaf Vasa, fäderneslandets befriare, och Gustaf Adolf, tyska rikets försvarare. En ännu större ära vore förbehållen Gustaf III. Sedan han stadgat sin egen vacklande tron, skulle han blifva alla regenters hämnare. Såsom en trofast bundsförvandt, en storsinnad vän, skulle hans namn stå ristadt i hvarje fransmans hjerta, och tacksamheten mot honom skulle blifva det dyrbaraste arf, som de kunde lemna sina efterkommande.» *

Sådana yttranden öfverensstämde för mycket med Gustaf III:s stolta framtidsdrömmar, för att förfela sin verkan på ett så lättrörligt sinne. Han utvecklade i Aachen en feberaktig verksamhet: han uppgjorde tillsammans med den från amerikanska kriget ryktbare markis de Bouillé en plan för det stundande fälttåget, enligt hvilken de nordiska makternas härar skulle landstiga i Ostende och från Flandern rycka fram mot Frankrikes nordgräns. Han skref till konungen af Spanien och uppmanade honom att ej blifva overksam; han afsände grefve Fersen till Wien för att inverka på kejsar Leopold, och anstälde baron Oxenstjerna i en särskild beskickning hos de franska prinsarne, å hvilkas vägnar konungen erhöll en formlig fullmakt att handla. Han underhandlade med kurfursten af Pfalz och landtgrefven af Hessen. ** Framför allt skref han

* Gust. MSS. vol. 16 (4:o); se Geffroy, anf. st. II: 462. Det anförda yttrandet af grefven af Artois är visserligen af något senare datum ($^4/_{11}$ 1791), men torde kunna anses betecknande för det språk, som fördes af dennes omgifning af emigranter.

** Se Mémoires de Bouillé (1797) II: 105 o. f.; Gustaf III:s bref till Armfelt, s. 190; Geffroy, anf. st. II: 172 o. f. Bland konungens papper (Gust. MSS., vol. 6) finnes äfven ett egenhändigt utkast till manifest till franska folket i hans namn, hvilket torde förskrifva sig från denna tid.

bref på bref till Rysslands kejsarinna, hvars medverkan för utförandet af dessa planer nu syntes oumbärlig. I underhandlingen med henne trädde nu det gemensamma uppträdandet mot Frankrike på det afgjordaste sätt i förgrunden.

Flitigt hade Armfelt och Franc inberättat sina politiska samtal med den ryske ambassadören och förloppet af de vexlande utsigter, han låtit hägra för dem. Genast i början af underhandlingen rörande den franska frågan mötte Armfelts kostnadsberäkningar för underhåll af ryska trupper i det stundande kriget den ryske diplomatens motstånd: »han krusade», säger Armfelt, »och ansåg som omöjligt att gifva ut så grofva penningsummor, isynnerhet som det ej var så godt om pengar, som man gjorde sig stor till.» * Kort derpå hade han dock försäkrat, att konventionen rörande Frankrike snart skulle kunna uppgöras; och Armfelt berättade, att »le gros Patapouf» började tala ur en mindre hög ton. Derpå följde kejsarinnans ofvan omnämnda protestationer genom Stackelberg om hennes entusiasm för Frankrike, och hennes afsändande af general Pahlen till Aachen såsom kurir med ett vidlyftigt bref i detta ämne. På samma gång lät hennes ambassadör framskymta förhoppningen om afträdandet af Nyslott i Finland och beviljandet af penningeunderstöd. ** Men kort derefter (d. 17 Juni) inberättar Armfelt, att kejsarinnan bestämdt förbjudit Stackelberg, att ingå på någon minskning af Rysslands område vid gränsregleringen, och med afseende på penningfrågan förklarat, att hon icke ville ha någonting att göra med Sveriges finanser eller statsskuld. »Sverige borde med glädje betala fördelen af att åter räknas bland Europas stormakter», hette det hånfullt. I det kejsarinnans bref till Stackelberg, som denne meddelat Armfelt, hade hon dock yttrat sin lifliga önskan att samverka med konung Gustaf, och garanterat Danmarks neutralitet i händelse af ett krig mot Frankrike, utan att dock, lika litet som i sitt med Pahlen afsända bref, bestämdt förklara, i hvad mån Rysslands aktiva deltagande dervid vore att påräkna. — Armfelt misströstade med anledning häraf stundom om sin

---

* Armfelts depesch $^{31}/_{5}$ 1791 (i Riksarkivet).

** Armfelt till konungen $^{6}/_{6}$, $^{9}/_{6}$ 1791.

framgång såsom underhandlare. »Edert förbund blir aldrig af», skrifver han till konungen, »såvida icke Gustaf och Katharina kunna komma att personligen underhandla».* I ett följande bref ($^{24}/_{6}$) uttalar han den förhoppning, att någon öfverenskommelse ändå möjligen kunde träffas rörande gränsen; men ansåg, att Ryssland säkert skulle göra större svårigheter med afseende på penningunderstödet, än de allierade och Turkarne. Några dagar senare kunde han meddela nya underrättelser om kejsarinnans varma intresse för Frankrike och uttala förhoppningar att erhålla Suttula och Nyslott, mot afstående af alla anspråk på Kärnakoski och Valkiala. Hela kejsarinnans penningunderstöd för rustningarna till Frankrikes förmån komme dock att inskränka sig till 500,000 rubel. — I allmänhet var det, enligt Armfelts bref, endast penningfrågan, som syntes utgöra hindret för fullbordandet af den hemliga öfverenskommelsen rörande Frankrike.

Det var, såsom man finner, en vexling mellan bedrägliga vänskapsbetygelser och beräknad kallsinnighet. Armfelt beklagar sig mer än en gång öfver de resultatlösa öfverläggningarne med Stackelberg och öfver »det moskovitiska högmodet, som fordrar att man, endast för äran af en förbindelse med Ryssland, skall öfvergifva det politiska system, som man förut omfattat». **

Men för konungen gälde det vid denna tid framför allt att hastigt få saken klar, för att kunna sätta i gång de stora planerna. Fullkomligt blind var han visserligen icke för det tvetydiga i kejsarinnans hållning, äfven med afseende på de

* Förslaget härom omnämnes af Armfelt i ett bref till Stackelberg: »Jag vill absolut att konungen reser till Petersburg eller Peterhof; och vore traktaten sluten, skulle säkerligen ingenting hindra honom derifrån». — Likasom Stackelberg visat Armfelt kejsarinnans bref, så meddelade Armfelt honom stundom konungens, och lemnade honom t. o. m. någon gång afskrift deraf. Äfven en not från de allierade meddelade han Stackelberg och skref derom: »Je vous envoie, mon cher comte, l'armée Prussienne et la flotte Anglaise, qu'ils ont elle-mêmes parodiées sans secours étranger. Voilà des bons enfants, qui savent se rendre justice et qui connaissent du moins assez leur néant pour être aux pieds de la grande Cathérine». (Stackelbergs depesch $\frac{18}{29}$ Juli, i arkivet i Moskwa, benäget meddelad af prof. Odhner.)

** Armfelts depescher till konungen $^{24}/_{6}$, $^{5}/_{7}$ (i Riksarkivet).

franska angelägenheterna *, men så mycket angelägnare var han att undanrödja alla hinder för vinnandet af hennes bestämda samverkan. »Det tillkommer eder, skrifver han d. 10 Juli från Aachen till Armfelt och Franc, att påskynda afslutandet af traktaterna med Ryssland; och om nödigt penningeunderstöd lemnas, bör man icke gräla om Valkiala och Kärnakoski; likväl bör man försöka att behålla dem. Men om man lemnar så mycket penningar, som behöfves, samt trupper för Frankrikes bistånd, så böra vi vara lika frikostiga som kejsarinnan och uppoffra några klippor för att komma ett förtryckt konungahus till hjelp. Hufvudsaken är att komma till ett slut och att någon gång få ljus i denna angelägenhet». ** Mer än någonsin längtade han efter ett förbund med »den herskarinna, som ensam uppbar de krönta hufvudenas ära», och hvars »stora själ» nu hade tillfälle att gifva sig tillkänna.*** Till henne sjelf öfversände han i Juli från Aachen fälttågsplanen, hvari ingick en rysk korps af 6,000 man, hvilken jemte 16,000 svenskar redan i Augusti borde landstiga i Ostende. Slutorden i hans bref lydde: »Tiden skyndar; konungens och den kungliga familjens fara tilltager, och årstiden framskrider. De Katharina II värdiga besluten böra skyndsamt tagas, och de skola då äfven skyndsamt verkställas. Lyckan, van att följa hennes företag, skall ej öfvergifva henne uti det rättvisaste, det ädlaste och det mest oegennyttiga». †

Konungens illusioner delades dock icke af dem, som sågo sakerna på närmare håll. Stedingk beklagade sig i bref till Armfelt †† öfver det ryska kabinettets egennytta och likgiltighet för de franska angelägenheterna samt försäkrade, att kejsarinnans personliga sympati för Bourbonerna hade intet att betyda. I ett följande bref uttryckte han den önskan, att

* Från Aachen skrifver han $^{1}/_{7}$ till Stedingk om kejsarinnans med Pahlen afsända memoire i ämnet, att den synes vara uppsatt »pour me donner un but d'occupation qui m'eloignât des affaires du Nord, où je pourrais être embarrassant». Cederstråhle, anf. st. s. 19, not.

** Se Gustaf III:s bref, s. 190.

*** Uttryck i konungens bref till Armfelt $^{21}/_{6}$, $^{27}/_{6}$ 1791 (s. 186, 187).

† Schinkel, Minnen II: 302.

†† Den $\frac{8}{11}$ Juli, se Bihang till Schinkels Minnen, I: 121.

Armfelt »vore af is, för att kunna temperera konungens hetta.»* Förslaget om ett personligt möte mellan de båda nordiska monarkerna ** för att bringa underhandlingarna till slut, afböjdes genom Stedingk, under erinran om mötet i Fredrikshamn, som så föga motsvarat förväntningarne. — Äfven Armfelt, som under början af underhandlingen med Stackelberg med vanlig ifver talat Frankrikes sak, och på grund af hvars uppgifter rörande disponibla trupper ***, konungen byggt sina sangviniska förhoppningar att redan i Augusti kunna uppträda i spetsen för en armé, varnade, mot slutet af konungens vistelse i utlandet, för förhastade åtgärder. Han uttryckte sitt misstroende till de franska prinsarnes parti, och ansåg att någon trupptransport först i slutet af Oktober borde kunna komma att ega rum. »E. M:ts egen person», tillägger han, »skall utan tvifvel göra en underbar verkan; men våra dagars filosofi har skapat egoister, som säkrare följa de fördelar, som tiden synes erbjuda, än den hjeltes hvita hjelmbuske, som anför dem». † —

Öfverläggningarne emellan Armfelt och Stackelberg om den hemliga konventionen rörande Frankrike hade, såsom vi sett, ej undgått att ingripa i den underhandling, som samtidigt fördes rörande det defensiva förbundet med Ryssland, subsidierna och regleringen af finska gränsen. Stackelbergs förslag till allianstraktat hade framkallat ett motförslag, efter konungens från Rostock lemnade anvisningar; öfverläggningarne härom hade dock icke ledt till något resultat ännu vid konungens återkomst i början af Augusti. †† Svaret på det svenska motförslaget afgafs först i September från Petersburg, oaktadt

* Den $\frac{8}{14}$ Aug. 1791. Bihang till Schinkels Minnen I: 124.

** Se ofvan s. 416. Armfelt hade framkastat tanken på att ett dylikt lämpligen kunde ega rum i Reval vid konungens återresa från Tyskland. Stedingk förmodade att detta förslag vore en uppfinning af Stackelberg. Anstalter voro dock fogade att mottaga konungen i Reval. Jemf. Chrapovitski, anf. st. s. 108.

*** Se hans depesch $^{31}/_{8}$ 1791 (Riksarkivet).

† Armfelt till konungen $^{19}/_{7}$ 1791.

†† Se härom Cederstråhle, anf. st., s. 15 o. f.; Francs bref till Stedingk $^{1}/_{7}$ 1791 (Bil. Litt. P. till Manderströms ofta anförda tal), Gustaf III:s bref till Armfelt 179, 180, 190, 194, m. fl. st.

många påminnelser af Stedingk och de svenska kommissarierna; och det tillfredsstälde endast i mindre väsentliga punkter de från svensk sida uppstälda fordringarne.

Kejsarinnan hade då i det närmaste slutat kriget med Turkiet; förhållandet till England och Preussen, hvilket under början af året ingifvit henne så mycken oro, hade åter blifvit vänskapligt. Det var ej längre nödigt att underhålla vänskapen med Sverige genom skenbara utsigter till eftergifvande för dess önskningar; och tiden var inne då de långa underhandlingarne utan fara för Ryssland kunde afslutas så som kejsarinnan behagade. Gränsfrågan, om hvilken så lifligt brefvexlats, var i det ryska förslaget till förbundstraktat alldeles utelemnad — under öfverläggningarne hade man omsider formligen tillkännagifvit, att Igelströhm i Verelä öfverskridit sin befogenhet — och de årliga subsidierna inskränktes till 300,000 rubel, i stället för de 500,000, till hvilka de svenska anspråken slutligen blifvit nedsatta.

På dessa, af ryska kabinettet framstälda grunder, afslöts emellertid d. 19 Okt. 1791 det bekanta defensivförbundet mellan Sverige och Ryssland, som är kändt under namn af Drottningholmstraktaten.

Den hemliga konventionen rörande Frankrike förblef deremot oafgjord; och den obestämda utsigten, att genom dess följder vinna ersättning för de svikna förhoppningarne rörande landvinningar och större subsidier från Ryssland, qvarstod ännu. Med framgång hade kejsarinnan användt denna lockelse, för att till sin fördel få de sväfvande frågorna afgjorda; hon fortfor att göra det under de månader, som återstodo af Gustaf III:s regering, för att förebygga att hans politik toge en annan vändning, mindre fördelaktig för hennes intressen. Bref vexlades fortfarande mellan Gustaf och Katharina. *Han* framstälde nya förslag om ett gemensamt företag i Mars 1792 samt uttryckte sina bekymmer öfver kejsar Leopolds långsamhet * och oenigheten bland de franska rojalisterna; *hon* rådde till försigtighet, visade omöjligheten af att under vintern börja fälttåget och framstälde motförslag, hvari hon undvek att

* »Florentinarens karakter är lika svag som falsk», skrifver han i vredesmod till Stedingk $^{2}/_{12}$ 1791. (Bihang t. Schinkel, I: 137.)

nämna Rysslands deltagande, på samma gång som hon utlofvade, att denna »försigtighet icke skulle urarta till svaghet» och, sanningen likmätigt, försäkrade, att hennes diplomater vid alla hof verkade för att upprätthålla intresset för Frankrikes sak. *

Konung Gustaf fick icke upplefva utbrottet af det krig som på våren 1792 förklarades — icke af de koaliserade makterna, utan af franska nationalförsamlingen; men redan dessförinnan hade han kunnat förmärka, att den lysande rol, hvarom han drömt under sin vistelse i Aachen, glidit honom ur händerna. Kejsar Leopold hade, långsamt men säkert, bemäktigat sig ledningen af företaget mot Frankrike; och hvad som möjligen kunnat vinnas 1791, förlorades ohjelpligt 1792. Konung Gustaf kunde icke längre betvifla, att de bundsförvandter, han påräknat, hvarken skulla unna honom främsta platsen eller sjelfva handla med synnerlig ifver; och om han äfven under sina sista dagar sysselsatte sina tankar med dessa frågor — ännu den 3 Mars skref han till Stedingk i detta ämne — så betraktade han säkerligen icke detta äfventyrliga företag med samma ögon, som i den första hänförelsen. **

Ej blott de yttre politiska förhållandena torde härtill hafva bidragit; äfven ställningen inom landet och dess allmänna mening. Mot de röster för kriget, som höjts från de franska emigranternas läger och genom deras ifrige anhängare, baron Ev. Taube, hade efter konungens hemkomst andra låtit sig förnimma, hvilka lika bestämdt afstyrkte det vågsamma företaget. Bland dem var äfven Armfelts, som haft närmare förtroende än någon annan rörande dessa angelägenheter och som vid deras behandling spelat en så betydande rol; och vi hafva sett, att han derigenom lopp fara att i konungens förtroende undanträngas af Taube. ***

* Delar af denna högst intressanta brefvexling under hösten och vintern 1791—92 finnas tryckta dels hos Manderström, anf. st., s. 74—85, dels i Bihang till Schinkel, I: 138 o. f.

** Jfr Schinkel, Minnen II: 182 o. f.

*** Se ofvan s. 392. Armfelts befarade onåd omnämnes äfven af Stackelberg i dennes depesch $\frac{8}{19}$ Sept. Han uppgifver, att hans fiender begagnade ko-

Liksom Gustaf III hade Armfelt från början med lifligt intresse följt tilldragelserna i Frankrike; liksom konungen, hade han känt sig i sitt innersta upprörd öfver den förödmjukelse, som öfvergått det lysande hof i Versailles, hvilket han en gång sett i all sin glans. Hans tänkesätt var för mycket monarkiskt, för att han ej, liksom hans konung, i den nationalförsamling, som sträckte sina händer efter de kungliga prerogativen, skulle se en »röfvarekula»; och hans personliga sympatier följde obetingadt dem, som beredde sig att med vapen i hand taga hämnd på upprorsmännen. I den revolutionära »propagandan» och i »filosofernas» deklamationer såg han fruktansvärda faror för samhällets bestånd. Tvenne fransmän, som under konungens frånvaro anländt till Stockholm och plägat umgänge med de svenske missnöjde samt fält vanvördiga yttranden om konungen af Frankrike, ansågos af honom såsom »propagandans apostlar» och erhöllo genom hans åtgärd befallning att inom 24 timmar lemna Stockholm. Hans uppgift var, säger han, att förfölja dylika »prêcheurs de liberté».* I ett bref till sin hustru från denna tid gjorde han följande politiska bekännelse: »Hvad jag skulle vara lycklig, om jag hade 30,000 man på tio mils afstånd från Paris! Hvad har jag icke alltid sagt dig om denna olycksaliga frihet! Det är endast ett *ord;* och då det slutligen visar sig som en verklighet, så är det — mord, fasor och tygellöshet». Han gör följande vemodiga tillägg: »I sjelfva verket är det på samma sätt med lyckan: man talar derom, man tror derpå; der finnas narrar, så kallade lärda, som beskrifva den i böcker — men visa mig den menniska, som funnit henne!»

Men med allt detta lät han dock icke i denna fråga sina personliga tycken helt och hållet bestämma sina åsigter

---

nungens missnöje med dröjsmålet med den ryska traktaten för att störta honom, samt att de anklagade honom att hafva varit för eftergifvande för Rysslands önskningar. Armfelt var, enligt Stackelbergs uppgift, sjelf orolig för sitt öde, om traktaten ginge om intet: »au cas contraire, il serait le maître, en remplissant les grandes charges par ses créatures et en répondant de tout, convaincu que le salut de sa patrie dépendait d'une harmonie parfaite avec la Russie». (Arkivet i Moskwa, utdrag, meddeladt af prof. Odhner.)

* Bref till konungen $^{15}/_{7}$ 1791.

om hvad fosterlandets intressen kräfde. Då det på allvar syntes gälla Sveriges indragande i stormen, blef han betänksam till mods. Med gladt mod hade han åtagit sig underhandlingen med det ryska sändebudet; och de svårigheter, som tycktes möta, synas i början endast hafva eggat hans verksamhet. Men i samma mån som den politiska ställningen blef honom klarare, fann han, huru ringa utsigter, som funnos för en samverkan för det stora målet; och vi hafva sett, att han, redan innan konungen återvändt från sitt triumftåg till Aachen, i försigtiga ord manat till besinning. Han gjorde det bestämdare efter konungens återkomst, sedan de politiska tilldragelserna i Europa syntes gifva honom rätt i farhågorna för att Sverige skulle komma att stå ensamt i den stora striden.

Bland Armfelts papper finnes bevaradt ett fragmentariskt utkast från denna tid, sannolikt bestämdt att läggas under konungens ögon, hvari han sammanfattat sina åsigter rörande utsigterna för åvägabringandet af den tilltänkta koalitionen. Det saknar, i all sin korthet, icke sitt intresse, såsom bidrag till kännedomen om Armfelts politiska begåfning, och gör all heder åt hans insigter om den allmänna ställningen i Europa.

»Kejsaren», heter det, »har aldrig velat, vill icke och kommer icke att någonsin vilja använda sin makt för att åt Frankrike återgifva dess forna styrka. Han kan icke undandraga sig att deltaga i den förening, till hvars själ man velat göra honom, såsom den franska drottningens broder och tyska rikets öfverhufvud. Men hans afsigter äro rakt motsatta allt hvad han har sagt och förklarat. Hans italienska sätt att se och bedöma förhållandena har icke kunnat förändras genom en kejsarkrona. Omständigheterna tvinga oss ofta att ändra formerna; men hjertat och karakteren qvarstå oförändrade ... Deraf följer, att kejsaren, under det han låtsar vara verksam, genom långsamhet och onyttiga försigtighetsmått skall göra företaget skada; och han skall icke handla förr än i det ögonblick, då han ser andra makter färdiga att beröfva honom äran och fördelarna af ett kraftfullt uppträdande. — Konungen af Spanien skall, med de bästa afsigter och det ärligaste hjerta, icke kunna uträtta något, ty

man har förmått honom att föreställa sig konungens af Frankrike belägenhet så förskräcklig, att han, såsom tillgifven anförvandt, fruktar att skada honom i stället för att göra honom en tjenst; och Florida Blanca har i botten af sitt hjerta demokratiska grundsatser, om han också icke eger Neckers inbilskhet. Konungen af Sardinien skall följa de andras exempel och kan icke gå anfallsvis till väga, utan att vara understödd af Spanien. — Det återstår sålunda blott Ryssland och Preussen att räkna på. Jag är öfvertygad om kejsarinnans känslor och om de bemödanden, till hvilka hennes storsinta och upphöjda karakter skola förmå henne. Men hon är redan till åren och vilseledes ofta af sina ministrars smicker och förespeglingar. De äro alla afgjordt emot henne i denna sak* och skola draga ut på tiden och i hemlighet motverka henne. På samma sätt förhåller det sig med Preussen. Alltså återstår endast» . . .

Fragmentet slutar här, midt i meningen. Sammanhanget gör det lätt att supplera det felande ordet: *Sverige*. Framställningen är, oafsedt dess syfte, såsom man finner, hållen i en hofsam ton, som icke borde kunna stöta konungen eller för skarpt framhålla bedrägligheten af den stora kejsarinnans löften. — Af dessa åsigter gjorde Armfelt ingen hemlighet, och hans motstånd mot krigsplanen var allmänt kändt. Hertiginnan af Södermanland har derom antecknat **: »Armfelt säger helt öppet, att om kriget blir af, så är det mot hans önskan; till andra personer har han dock sagt, att han icke vill, att det eger rum i höst, men väl på våren. Kanske tänker han, att »den som vinner tid, vinner allt», och hoppas, att om det icke bryter ut i höst, ingenting blir af — något som i sjelfva verket vore det lyckligaste för oss.» — Gent emot konungen sjelf synes han dock hafva iakttagit en viss försigtighet i sina uttalanden. Fröken Rudenschöld berättar derom: »Armfelt gillade icke konungens planer mot Frankrike. Han ansåg, att Sverige icke kunde uthärda ett nytt krig. Han hoppades, att Gustaf

* Stedingk hade redan i Juli 1791 inberättat, att Potemkin var afgjordt emot hvarje inblandning i Frankrikes angelägenheter och aldrig talte derom utan en axelryckning. Se Geffroy, anf. st. s. 176.

** Hennes dagbok, September 1791.

III skulle öfvergifva dessa planer, och anförtrodde mig sina bekymmer öfver dem, men motsade icke konungen öppet». Hon tillägger, att konungen likväl ofta för henne beklagat sig öfver att Armfelt motverkade hans afsigter, och att hon sökt förekomma att kallsinnighet efterträdde den forna vänskapen.

Slutligen i Nov. 1791 yttrade konungen till Armfelt sjelf sitt missnöje öfver att han och hans vänner, Håkansson, landshöfding Nordin och Ahlman, lade sig emot företaget mot Frankrike. Armfelt svarade då, enligt en samtidas anteckning: »Om vi alla talat så, så hafva vi alla menat E. M:t väl. Vill E. M:t fullfölja sina tankar härvid, så må E. M:t ej tro, att någon af oss vågar sätta sig deremot; men om E. M:t vill hålla riksdag, så är det olyckligt att kalla ständer, då de skola förese ett nytt krig, hvars utgång alla frukta. Vore riksdagen gjord för finansernas hjelpande, huru skulle folket vilja gripa sig an, när det såge i franska expeditionen nya anledningar till finansernas oordning?» — Denna förklaring undgick icke att väcka konungens missnöje, men synes dock, i förening med ryska ambassadörens samma dag fälda yttrande, att stämningen i Ryssland vore mot en expedition mot Frankrike, hafva medfört ett bestämdt omslag i konungens mening. Följande dag tillstod han i förtroende för Armfelt, att han funnit, att denne och hans vänner hade rätt och ville hans väl: »det vore orimligt, om jag skulle söka att återbringa lugn i franska nationen, med förstörande af detsamma i min egen». Svårigheten vore dock, att konungen redan gått för långt, och att han, såsom orden anföras, »hade baron Taube på sig». Samtalet slutade med att Armfelt fick uppdrag att genom Håkansson söka omstämma denne sistnämnde; hvilket äfven lyckades genom kraftiga föreställningar om nödvändigheten af finansernas reglerande genom en riksdag. Taube »försäkrade då, att han aldrig skulle tillstyrka expeditionen, förr än han såge hela krigskostnaden i konungens händer». »Detta fägnade oss alla mycket», tillägger Nordin, ur hvars dagbok för 30 Nov.—2 Dec. 1791 * denna framställning är hemtad;

* Anf. st. s. 201 o. f.

och han fann äfven sedermera, att »herren svalnat i franska affärerna», och att i stället riksdagsfrågan nu på allvar sysselsatte hans tankar.

På det närmaste sammanhängde sålunda frågan om riksdag med afstyrandet af inblandningen i de franska angelägenheterna; och det var ingen ringa förtjenst att hafva vändt konungens uppmärksamhet åt tanken på Sveriges inre angelägenheter och dess behof af yttre och inre lugn efter de skakningar, det nyss genomgått. Förslaget till sammankallande af riksdag framstäldes först af den nye finansministern Håkansson under konungens resa. Armfelt yttrade sig i början derom med en viss tvekan. I ett af hans bref till konungen heter det om Håkanssons förslag: »Jag förstår allt, jag beundrar allt, men jag är som de, hos hvilka åskan slagit ned: de rycka alltid på hufvudet, då de se blixten, och dessutom har man alltid 1,200 galningar att bringa till förnuft eller förstöra».* Sedermera, efter konungens hemkomst, använde han dock, såsom vi sett, hela sitt inflytande för att utverka hans bifall till förslaget.** — Konungens vänner hyste den förhoppning, att sysselsättningen med riksdagens angelägenheter skulle afvända hans uppmärksamhet från de vidtsväfvande krigsplanerna. Lyckades försöket, hvilket visserligen icke var utan sina vådor, visade det sig att den missnöjda adeln icke längre bestämdt motsatte sig konungens önskningar, och att reda kunde bringas i Sveriges förvirrade finansiella förhållanden, så kunde en lyckosammare framtid väntas för Sverige

* Se Gustaf III:s bref, s. 193 noten. Jfr äfven hans bref till konungen d. 29 Juli 1791 (i chiffer bland Armfelts bref i Gust. MSS, löst och i öfversättning tryckt i Schinkels Minnen, II: 328).

** Bland riksdagens motståndare var Wallqvist, som berättar, att Armfelt med hotelser sökt afvända honom från att afstyrka dess sammankallande. Såsom ett bevis på »favoritens oförskämdhet» anför han, att Armfelt till honom yttrat under ett samtal om riksdagen: »Hvad vill ni då, att jag skall göra med kungen? Då måste jag skicka honom till Petersburg» (Minnen, s. 22). Uttrycket, om det blifvit fäldt, är visserligen ej synnerligen valdt; men det behöfver icke innebära något annat än bekymmer för den finansiella förlägenhet, som endast genom en riksdag kunde afhjelpas: den enda återstående utvägen vore eljest att kasta sig i Rysslands armar, för att erhålla dess subsidier. Vi hafva sett, att Armfelt hoppats att ett personligt sammanträffande mellan Gustaf och Katharina skulle medföra gynnsamma resultat.

inom dess egna gränser, än de lysande, men ovissa framgångar, som ett vidt omfattande krig kunde erbjuda.

Att Armfelt och de, som jemte honom yrkat på riksdag, icke alldeles misstagit sig i beräkningen att riksdagens fredliga förlopp, åtminstone för tillfället, skulle leda konungens tankar i denna riktning, derom föreligger ett vittnesbörd i Armfelts otryckta memoirer, hvilket icke saknar sitt historiska intresse. Han berättar följande:

»Samma dag, som vi slutade riksdagen (i Gefle), sade konungen mig ordagrant följande ord: »Le mieux, mon ami, est souvent l'ennemi du bien. Ett krig mot fransmännen skulle kanhända ännu en gång kunna bringa mig på branten af min undergång, under det att jag endast behöfver bevara freden, för att lefva lyckligt. För öfrigt hafva vi inga penningar, och ingen lär gifva oss några. Så tänker jag och så bör jag tänka såsom konung; såsom adelsman och tapper riddersman skulle jag nog hafva lust att deltaga med min egen person; och kanhända ger jag mig åstad för att såsom enskild person fresta lyckan». — Jag skakade på hufvudet utan att svara någonting; jag inskränkte mig till att erinra honom, att hans person vore för väsentlig, för nödvändig för hans lands lugn och välfärd för att företaga en dylik korsriddarfärd och sätta sitt lif på spel ... Vi afhandlade ännu en gång samma ämne vid ett annat tillfälle, då han yttrade sig i samma anda och försäkrade mig, att jag med godt samvete kunde lugna dem, som voro oroliga för ett nytt krig, ty hans undersåtars lycka vore den främsta af alla hans önskningar. Han tillade: »Jag kan likväl icke låta bli att tala med hetta, då dertill anledning gifves, mot de brottslingar, som störtat Frankrike, och oförbehållsamt visa min ovilja emot dem, som upplöst samhällsbanden i detta vackra land, samt öfver deras hufvud nedkalla alla regenters hämnd; men de tider äro förbi, då en konungs vrede gälde detsamma som en krigsförklaring.»

I fullkomligt samma anda yttrade han sig vid samma tid till fröken Rudenschöld, som äfven åtnjöt konungens förtroende. I sina otryckta anteckningar har hon bevarat minnet

af ett samtal med konungen, som äfven i detta sammanhang förtjenar anföras.

»Dagen efter återkomsten från Gefle riksdag», berättar hon, »hade konungen prinsessorna hos sig till supé på Haga. Han tog mig afsides och sade: »Nå, fröken Rudenschöld, denna riksdag, som ni fruktade så mycket och hvaraf jag sjelf icke väntade mig något godt — den är nu lyckligen öfver och på det lyckligaste sätt i verlden! En stor del af adeln har återvändt till mig och har till och med varit vid min cercle. Jag är mycket nöjd deröfver. Icke sant, ni följer ju icke med min syster till Quedlinburg? Jag hoppas att ni gjort upp med henne, att ni får stanna hemma. I så fall skola vi tillbringa sommaren på Haga. Jag skall endast hafva en helt liten société, endast några få damer, och vi skola roa oss på bästa sätt». — Jag svarade, helt förvånad: »Huru? E. M:t talar om fester och nöjen, på samma gång som E. M:t går att ånyo utsätta sig för krigets faror i spetsen för koalitionen». — »Tyst», svarade han, »man talar ofta om saker, som man sedan vidhåller för att rädda skenet. Men man sätter dem icke alltid i verket; och jag försäkrar er, att jag är så nöjd med mina ständer, att jag icke har någon lust att kasta mig i nya vidlyftigheter. För öfrigt tvingar mig ingenting att gripa till vapen, förr än Ryssland börjar, enligt min öfverenskommelse med kejsarinnan. Hon har god lust att låta de andra makterna börja, för att förströ deras uppmärksamhet.»

»Det är möjligt», tillägger fröken Rudenschöld, »att konungen i detta ögonblick icke menade hvad han sade, och i så fall misstager jag mig; men om han talte uppriktigt, såsom jag har anledning att förmoda — ty hvartill skulle det tjena att bedraga en qvinna, som han alltid behandlat med vänskap? — så har jag anledning att påstå, att nationen utan grund och allt för hastigt öfverlemnat sig åt farhågor, hvilka oppositionspartiet gjort allt möjligt för att underhålla.»

Dessa vittnesbörd af tvenne personer, som stått konung Gustaf nära, synas tala för att de djerfva framtidsplanerna, tills vidare åtminstone, voro lagda åt sidan. Utan missmod syntes han vilja i det afvaktande lugn, som bäst anstod hans

rikes belägenhet, iakttaga verldshändelsernas förlopp, utan att uppträda på deras stora skådeplats. Han hoppades på fred och försoning med sina motståndare inom riket. Hvad som icke kunnat vinnas under riksdagen i Gefle, öfver hvars lyckliga utgång han kände en liflig tillfredsställelse, skulle, så trodde han, småningom vinnas, sedan det blifvit klart, att — såsom hans ord till Armfelt föllo — »hans undersåtars lycka vore den främsta af alla hans önskningar».

Den 16 Mars 1792 gjorde ett plötsligt slut på dessa förhoppningar.

IX.

Gefle riksdag och Gustaf III:s död.

Januari—Mars 1792.

Medan de stora planerna i utrikes politiken småningom aflöstes af tankarne på den stundande riksdagen i Gefle, lefde konung Gustaf under vintern 1791—92 ett mera indraget lif än någonsin tillförene under sin regeringstid, krigsåren 1788—90 oräknade. »Hans lefnadssätt vid denna tid», säger Armfelt i sina efterlemnade memoir-anteckningar från år 1792, hvilka från denna tid kunna tjena till ledning för vår framställning, »var mycket olikt hans första utträde i verlden, då de största samqväm och de mest bullrande och omvexlande nöjen icke voro honom nog. Om himlen förunnat Gustaf III ännu några års lugn, skulle vi på Haga hafva återfunnit filosofen på Sans-Souci midt ibland sysselsättningar, som anstodo en stor man och en vitterhetens idkare. Jag har aldrig sett en större förändring än den, som konungens uppförande undergick från 1788 ända till hans död. Olyckorna hade varit honom till stort gagn; och jag kan försäkra, att, om han någon gång kunde synas söka förströelser, så kostade detta honom ansträngning för att öfvervinna sig sjelf, och att hans sinnen och tankar voro frånvarande midt bland nöjena. Jag påminner mig icke, att jag, ända sedan kriget, midt i alla fester och förströelser, någonsin haft med honom ett samtal, som icke rört sig kring allvarsamma ämnen; och, om hän-

delsevis ett skämt eller ett infall blandat sig deri, så liknade detta snarare ett citat från främmande håll, än ett utbrott af glädtighet.»

På följande, mera detaljerade sätt beskrifver Armfelt konungens hvardagslif under samma tid, då han vanligen tillbragte hälften af hvarje vecka i Stockholm, och hälften på sitt kära Haga. »Han begaf sig till staden på måndags morgon för att gifva sin lever, hvilken alltid var talrikt besökt. Konseljer och audienser sysselsatte honom alltid till fram emot klockan 4, då han begaf sig till operahuset, för att äta middag. Efter middagen gåfvos nya audienser ända till operans början, och under denna förekommo ofta öfverläggningar i hans loge. Slutligen satte en ofantligt talrik supé, vid hvilken alla hofstaterna infunno sig, kronan på dagens vedermödor. På tisdagarne var det lever, konselj och franskt spektakel och en ganska liten supé för herrar; onsdagarne lever, konselj och svensk teater, likaså på torsdagarne, då det gafs franskt spektakel. Efter dess slut begaf sig konungen till Haga, hvarest en liten utvald société var inbjuden till supé. De damer, som tillhörde sällskapet, voro grefvinnan Adolf Piper, grefvinnorna Ulla och Augusta Fersen, M:me de S:t Priest och fröken Rudenschöld; herrarnes antal var något större, men en gång för alla bestämdt. Ryske ambassadören Stockelberg var der alltid, äfvensom baron d'Escars, grefve de S:t Priest och jag, fastän min klena hälsa tvingade mig att återvända hem, när man satte sig till bords. Fredagen, lördagen och söndagen tillbragte konungen nästan ensam på Haga. Ingen fick komma dit, utan att vara tillsagd eller skriftligen hafva erhållit tillstånd. Jag var icke underkastad detta förbehåll, derföre att jag, af grundsats, så väl som af böjelse, aldrig missbrukat den lätthet, jag hade att nalkas konungens person.»

* * *

I detta jemförelsevis lugna lif gjorde nu riksdagen i Gefle ett afbrott, som dock visserligen icke var egnadt att öka förströelsernas antal.

Med oro hade konung Gustaf sett riksdagen nalkas, och vi hafva sett, att han i början på det bestämdaste motsatt sig

dess sammankallande, innan frågan om uppträdandet mot Frankrike vore afgjord. Den bitterhet, som 1789 års tilldragelser qvarlemnat hos rikets första stånd, var honom ingen hemlighet och smärtade honom djupt. Anmärkningsvärda äro hans ord till Armfelt i ett bref från Aachen*, att han nästan funne den olycklige konung Ludvig XVI:s belägenhet afundsvärd, då han såg den franska adelns tillgifvenhet och trohet emot en konung, som jemförelsevis för den gjort så litet. I samma bref yttrade han med afseende på förslaget om riksdag: »Utgången af ett fältslag är oviss, men då man modigt kämpar, så kan till och med ett nederlag blifva ärofullt. Det förhåller sig annorlunda med detta slags krig; och oaktadt min seger 1789 — den köptes bra dyrt, på bekostnad af mitt enskilda lugn och trefnaden i mitt umgängeslif — så brinner ännu elden från 1786;... och för öfrigt, så länge Jakobiner finnas till, kan man icke räkna på någonting annat än på alla möjliga bemödanden för att omstörta allt.» — Vi hafva äfven sett, att Armfelt under senare delen af 1791, med fara att mista konungens ynnest, oförtrutet arbetade på att omstämma konungen, och att han slutligen lyckades öfvertyga honom om vigten af att genom ständernas hjelp få rikets finanser ordnade.**

Konungen syntes dock, sedan han fattat sitt beslut, icke blott befara motstånd af adeln, utan fruktade lika mycket, att hans vänners ifver skulle omöjliggöra den försoning med gamla motståndare, som han så ifrigt önskade. Rykten voro gängse, att Armfelt och de honom tillgifne männen af 1789, hvilka nu tillhörde regeringskretsarna, hade för afsigt att ytterligare framkalla en statskupp, riktad mot adeln. Dessa rykten hade sitt ursprung från Armfelts fiender och saknade all grund: han såväl som hans vänner önskade lika uppriktigt som konungen den inre fredens återställande. Tanken på en ny statskupp synes dock hafva väckt konungens oro; och han lär, enligt Armfelts egna uppgifter, upprepade gånger hafva frågat honom, om icke någon dylik plan i hemlighet vore påtänkt.***

---

* Anf. st. sid. 194.

** Se ofvan sid. 392, 424; jfr Nordins dagbok s. 200—203, 205.

*** Se Nordins dagbok 218, 232; jfr Wallqvist, anf. st. s. 22.

Med lugnt samvete kunde denne dertill svara nej, och hans förtroliga yttranden från denna tid visa, att han icke önskade något högre, än att allt måtte aflöpa så fredsamt som möjligt.

Uppkomsten af dessa rykten var till någon del att söka i Armfelts egen oförsigtighet. Han kände lifligt medvetandet af det ansvar, han åtagit sig genom yrkandet på riksdagens sammankallande: att dess utgång skulle svara mot konungens önskningar, ansåg han äfven som en hederssak för sig sjelf. Han var derföre beredd att, om motståndet skulle visa sig öfvermäktigt, utan betänkande tillråda energiska åtgärder. Hans stämning mot konungens motståndare, hvilkas afvoghet i så väsentlig grad drabbat honom sjelf, hade nu intet af den tveksamma försigtighet, som under riksdagen 1789; konungens makt skulle upprätthållas och motståndet qväsas, till hvarje pris. På sitt vanliga obetänksamma sätt gaf han luft åt denna stämning i yttranden, som under dessa oroliga tider helst borde hafva varit osagda. Det berättades t. ex., att han före riksdagen yttrat: »Om de ej veta hut och göra hvad man vill i Gefle, skall byket i höst dansa till Torneå.»* Det sades äfven, att han för konungen förklarat sig beredd att, om riddarhuset vidhöll sin hållning från 1789, »låta skjuta skarpt på adeln.»** Dessa hotelser, om de blifvit fälda, voro tvifvels utan ingalunda att anse såsom annat än tillfälliga vredesutbrott af en man, som aldrig lärde att väga sina ord; och konungen sjelf var, såsom vi sett, ingalunda benägen till våldsamma åtgärder. Men visserligen röjde denna utmanande hållning föga statsmannaklokhet, och bidrog att öka den bitterhet, som konungens motståndare sedan gammalt hyste mot den man, som 1788

* Adlerbeth II: 93.

** Schröderheim, sid. 130. Motstycken till dessa yttranden förekomma i Armfelts förtroliga bref till sin hustru från Gefle. »Foi de gentilhomme, si je frappe doucement, si leur mauvaise conduite me force d'employer la force. Je veux la paix et la tranquilité, j'en ai donné des fortes preuves; mais si on n'est pas de mon avis pour rester tranquille», så — — — ($^{18}/_{2}$ 1791). Det kunde nästan synas, som om han nu i rikets första stånd, hvilket han sjelf tillhörde, sett samhällets farligaste fiende. »Afunden vore dess utmärkande karaktersdrag», skrifver han en gång från Gefle. En annan gång heter det: »Quand on à faire à un ordre qui apprécie l'honneur aussi bien que la noblesse de Suède, on rougit presque de porter le blason.»

organiserat folkväpningen och året derpå fört de fruktade friskarorna från Dalarne till hufvudstadens omedelbara närhet.

Det uppdrag, som under riksdagen anförtroddes åt Armfelt, var egnadt att väckade misstänksammes farhågor för våldsamma åtgärder. Han utsågs till tjenstgörande generaladjutant under riksdagen och förde såsom sådan befälet öfver de i och omkring Gefle sammandragna trupper,* samt hade några dagar före riksdagens början begifvit sig dit för att öfvertaga detta befäl. Detta syntes antyda, att man vore beredd att med våld genomdrifva, hvad ej med godo kunde vinnas. Sjelf synes Armfelt, oaktadt han tillstyrkt riksdagen, ingalunda hafva hoppats, att den skulle aflöpa fredligt, och var ej blind för de vådor, som en sammanstötning kunde medföra för honom sjelf: han insåg, att »hela hans existens derigenom sattes på spel», och trodde sig genom detta vågstycke hafva förvärfvat nya anspråk på konungens erkänsla.**

Till Armfelts oförsigtiga utlåtelser, hvilka syntes innebära ringaktning för ständernas öfverläggningsfrihet, kom äfven det öfvermodiga sätt, hvarpå han, såsom nämndt är, uppträdde i Gefle.*** Å konungens vägnar och såsom föreställande hans person höll han under riksdagen en taffel — den största och yppigaste jemte landtmarskalkens — hvarest, enligt en samtidas anteckning, »prakt, vällust och högfärd voro förenade. Han inviterade till sig embetsmän och ledamöter ur alla stånd; mottog dem med en förnämhet, som var nästan kunglig, satte sig sjelf alltid främst och, just som kungen, kallade dem han ville till sina grannar.» †

* De utgjordes af afdelningar af lifgardet och lätta dragonerna, samt posteringar utom staden af Helsinge regemente; dessutom var Gefle stads borgerskap under vapen, indeladt till kavalleri, infanteri och artilleri. (Wallqvist, anf. st. s. 104).

** Schröderheim, Anteckn., sid. 150.

*** Se ofvan, sid. 394.

† Wallqvist, sid. 105. Han fortsätter: »För honom sjelf var serveradt med ett litet saltkar af guld, samt sked, knif och gaffel förgylda. Till taffelmusik hade han åtta tyskar, klädda på det präktigaste med breda silfvergaloner i alla sömmar. När han talade, var det att göra nåd eller narr åt någon». — Han tillägger följande anekdot, såsom bevis på de »ledsamheter», hvarför Armfelt stundom blef utsatt. »När biskop Krogii dödsfall blef bekant, var biskop Gadolin en dag hos general Armfelt till middagen. Generalen sade då: »Hvem kommer nu hit i Krogii ställe från Borgå stift?» — Gadolin svarade: »Det vet jag icke». — Gene-

Afsigten med denna kungliga gästfrihet var den under dessa tider vanliga: att under enskilda samqväm bereda framgång åt regeringens önskningar, innan de i stånden föredrogos. På enskild väg kunde sålunda konungens förtroendeman inverka på ärendenas behandling; men i förhandlingarna inom adeln deltog han lika litet nu som 1789. Ryktet hade dock, liksom då, och med lika liten grund, före riksdagens början nämnt Armfelt såsom utsedd till landtmarskalk.* Om tilldragelserna på riddarhuset var han likväl noggrant underrättad** och följde med uppmärksamhet sakernas gång, samt deltog i de öfverläggningar rörande riksdagsangelägenheterna, som egde rum i konungens konselj.

Armfelts talrika bref till hans hustru från Gefle vittna om hans lifliga tillfredsställelse och ej mindre om hans förvåning öfver att sakerna togo en så fredlig vändning. Han visste knappt, skrifver han en gång under riksdagens lopp, »om han

ralen nämnde då en, som skall hetat Stockman (ni fallor), och sade: »Jag undrar om han icke kommer. Det är en qvick karl och en förbannad skälm, så att han nog duger till biskop, eller hvad tycker ni?» sade han till Gadolin. — »Jo jo, men», sade gubben. »De äro sådane de meste, som komma sig upp i alla stånd.» Generalen skall flatnat, men man har skrattat högt öfver bordet.» — Äfven Schröderheim har mycket att berätta om Armfelts taffel (sid. 125 o. f.). Det väckte, enligt honom, adelns förargelse, att han tillsammans med de förnämste af adeln bjöd icke allenast några prester och borgare — bland de sistnämnde den ifrige rojalisten Westman, som nyligen från borgerskapets klubb utkört en adelsman, som han (och äfven Armfelt, enl. bref till hans hustru $^{29}/_{1}$), ansåg för en af oppositionsmännens utskickade — utan äfven »3 à 4 de otäckaste och svinaktigaste bönder». Dessa sistnämnde kysste hans hand efter måltiden. — Såsom bevis på den ringa aktning, som Armfelt, oaktadt sin lysande ställning, skall hafva åtnjutit bland adeln, anför Adlerbeth (II: 94), att åtskilliga af dess ledamöter vägrade att hörsamma hans bjudningar. — Samtlige dessa antecknare tillhörde Armfelts fiender; och mycken öfverdrift torde ligga i deras skildringar. De visa emellertid den rådande stämningen mot Armfelt inom vissa kretsar, samt att hans utmanande hållning icke undgått att framkalla ovilja. (Jfr äfven Ehrenström, anf. st. s. 370.)

* Se Adlerbeth, II: 91. Utan tvifvel var han, med sin ovana vid och bristande aktning för parlamentariska former, dertill föga lämplig. Wallqvist berättar, att Armfelt vid elektorsvalet skickat upp en af sina adjutanter med sin röstsedel, men att denna kastades under bordet, då den, enligt gällande ordning, bort personligen aflemnas.

** Nordin, anf. st. s. 270, nämner att Armfelt sjelf omnämnt, att han hade en hemlig kunskapare, hvars namn dock icke uppgifves.

skulle tro sina ögon och öron»: sjelfva oppositionens ledare understödde konungens sak. Han vågade knappast hoppas, »att de verkligen tagit sitt förnuft till fånga», och befarade någon hemlig plan. En annan gång skrifver han om adeln: »riddarhuset är inom sig ganska splittradt. De välsinnades klass är på spänd fot med dem som äro ursinniga; de som skälla, veta icke till hvilken gudamakt de skola vända sig; och de tre lägre stånden blifva med hvarje dag mera öfvertygade om den fördel, som de hafva af att förena sig med konungen. Jag bedyrar, att han skulle kunna göra hvad som helst och erhålla deras samtycke utan öfverläggning.» Landtmarskalken baron Ruuth prisas ofta i dessa bref; hans tal på rikssalen vid riksdagens öppnande »var värdigt Demosthenes», heter det,* och han hade förstått att vinna adelns tillgifvenhet. Då grefvinnan Armfelt berättat, att i Stockholm bland den förnäma verldens damer — »det femte ståndet», såsom Armfelt skämtsamt kallar dem — berättats åtskilliga »horreurer» från riksdagen, försäkrar han, att ryktet härom vore fullkomligt ogrundadt; och tillägger i ett följande bref, att lugnet vore så fullkomligt, att »sedan verldens skapelse en sådan enformighet aldrig funnits, som under denna riksdag.»

Såsom riksdagens resultater har Armfelt med tillfredsställelse antecknat, att medel blefvo anskaffade för bestridande af alla ordinarie statsutgifter; konungens makt vore förstärkt och hade vunnit stadga, och han kunde hoppas vinna allas förtroende, hvilka icke af grundsats tillhörde oppositionen. Med de ryska subsidierna, huru obetydliga de voro, kunde, efter finansernas ordnande, stora flottan småningom återuppbyggas samt arméen och skärgårdsflottan hållas vid makt.

Riksdagens slut skulle, enligt öflig sed, medföra åtskilliga utmärkelser åt dem, som dervid innehaft förtroendeposter eller på ett eller annat sätt utmärkt sig. Frågan härom gaf anledning till hvarjehanda öfverläggningar och sqvaller; och särskildt synes frågan om hvad som skulle falla på Armfelts lott hafva föranledt åtskilliga samtal mellan honom, konungen och Schröderheim. Den sistnämnde har derom lemnat en

* Det lärer dock hafva varit författadt af Schröderheim, se Wallqvist, s. 54.

utförlig redogörelse, starkt färglagd af den ovilja, som han under slutet af Gustaf III:s regering hyste mot sin forne vän; och konungens yttranden gåfvo honom anledning att återkomma till sitt favoritämne — Armfelts stundande onåd och fall.* I hufvudsak låta Schröderheims uppgifter dock förena sig med Armfelts egna. Dennes förtjenster bestodo icke i deltagande i riksdagens öfverläggningar eller direkt inflytande på dess gång; men såsom den der företrädesvis bestämt konungen för dess sammankallande och derigenom bidragit till vinnande af dess lyckliga resultat, kunde han väl ega anspråk på någon utmärkelse. Det ansvarsfulla uppdraget att upprätthålla ordningen under riksdagen, något som hvarken han sjelf eller konungen före dess början torde hafva ansett vara utan vådor, borde äfven väga i vågskålen.

Armfelt berättar härom, sedan han omnämnt, att konungen vid detta tillfälle visat sig mindre frikostig med utmärkelser än vanligt: »Konungen ville göra mig till grefve och sörja för betalandet af mina skulder; jag bad honom afstå derifrån. Grefve-värdigheten smickrade mig icke, och huru angenämt det än kunde hafva varit för mig att få mina skulder betalta, så ansåg jag dock icke, att det vore rätta ögonblicket att visa en dylik tjenst åt en enskild person, då sparsamheten borde utgöra grundvalen för det nya regerings-

* Se hans Anteckningar, sid. 146, 150 o. f. Enligt hans berättelse skulle både konungen och Armfelt ömsesidigt hafva för honom beklagat sig öfver hvarandra; den sistnämnde skulle t. o. m. sökt öfvertala Schröderheim att hos konungen utverka hans utnämning till öfverståthållare, hvarvid Schröderheim svarat att, om Armfelt »räknat honom bland kanonerna på sina batterier, vore han bland dem han sjelf förnaglat». Efter riksdagens slut skall, enligt samma källa, Armfelts önskan hafva varit på tal under ett samtal mellan konungen och Schröderheim, som denne lifligt skildrat. Konungen hade då visat ett bref från Armfelt, skrifvet från Gefle, hvari denne sökt nedsätta Schröderheim i konungens ögon. — Huru mycket som bör tagas efter orden af de hithörande anekdoter, som Armfelts gamle medtäflare antecknat på sitt vanliga qvicka och lekande sätt, må lemnas osagdt. Det kan förtjena anmärkas, att något sådant bref från Armfelt, som det nyssnämnda, icke finnes bland dennes, såsom det synes, fullständigt bevarade bref till konungen. Uppgiften om den kallsinnighet, som konungen visat Armfelt efter afslutandet af Gefle riksdag, synes icke låta sig förenas med dennes ofvan införda skildring af sitt förhållande till konungen under de sista veckorna af hans lif.

sättet och vore oundgängligen nödvändig för att gifva förtroende och stadga åt det system, som man nyss antagit... Konungen fäste afseende vid mina föreställningar och nöjde sig med att öka mina inkomster genom en årlig gratifikation, så att hela inkomsten af alla mina ämbeten steg till 6,500 rdr eller 3,250 holl. dukater.* Jag ansåg mig icke böra säga nej till denna välgerning, då mina penningaffärer voro i så dåligt skick, att en för långt drifven grannlagenhet skulle kunna hafva gifvit mina fordringsegare skäl att anklaga mig för bedräglighet eller dårskap.»

»Ett ögonblick efteråt, då jag höll på att lemna H. M:t, sade han mig: »Men säg uppriktigt, är det ingenting, som ni önskar? Tala om det utan förbehåll; jag vill och jag bör vilja göra er till nöjes.» I grund och botten önskade jag blifva öfverståthållare i Stockholm; men jag visste, att konungen hade sina skäl för att icke bevilja mig denna plats, hvilken ensam var tillräcklig att sysselsätta en menniska. Jag beslöt derföre att icke säga något derom, för att ej göra konungen emot; och, liksom om jag kunnat förutse framtiden, fick jag den idén att förbereda mitt afskedstagande och bestämma tiden derför. »Nå väl», sade jag, »eftersom E. M:t nödvändigt vill det, skall jag tillstå mina önskningar, men jag begär på förhand E. M:ts hedersord, att intet hinder skall läggas i vägen.» — Konungen hade gått för långt, för att draga sig tillbaka; och fastän han tycktes vara missnöjd med tanken på att han derigenom kunde förbinda sig att göra mig till öfverståthållare i Stockholm, räckte han mig sin hand utan motvilja och sade: »Se der min hand, min vän! Ni har mitt löfte.» Jag svarade genast: »E. M:t vill då visa mig den nåden att underteckna ett litet papper, som i få ord innehåller följande: »När baron Armfelt tjenat mig med nit och trohet, så samtycker jag till hans begäran, att år 1794 få draga sig tillbaka från alla tjenstebefattningar; och på det man icke må kunna tillskrifva denna begäran något slags missnöje å ena eller andra sidan, har denna af min

* Konungens bref härom, befintligt bland Armfelts papper, är dateradt d. 14 Mars 1792 och tillförsäkrar Armfelt en årlig pension af 3,000 rdr.

hand undertecknade försäkran i dag blifvit till honom öfverlemnad.» Man kan icke föreställa sig den förvåning, som detta förslag väckte hos konungen. Han började emellertid att skratta och ville vända bort saken i skämt; men jag erinrade honom om hans löfte. Då svarade han: »Ni har rätt: jag skall egenhändigt skrifva hela denna försäkran, och jag skall tillägga två rader af innehåll, att edra platser skola förblifva obesatta under två år, så att, om ni finner edra landtliga och filosofiska sysselsättningar tråkiga, ni kan återtaga dem, som i alla afseenden passa er bättre.» Vi talade sedan om hans gamla idéer att afsäga sig kronan och draga sig undan o. s. v.; och jag insåg nog, att han, åtminstone lika mycket som jag, beherskades af tanken att någon gång blifva fri från statsaffärerna.»

* *
*

En tilldragelse, som, nästan samtidigt med riksdagens sammanträdande, började fängsla den allmänna uppmärksamheten, var upptäckten af presidenten grefve Muncks, den en gång så inflytelserike gunstlingens, förfalskningsbrott. Han hade, såsom bekant, till ett stort belopp låtit förfärdiga falska s. k. Fahnehjelmska sedlar, hvilka han genom en jude försökt sätta i omlopp i Finland.* Saken väckte ett allmänt uppseende och mycken förtrytelse, icke minst hos konungen. Äfven Armfelt delade denna stämning; och de förhållanden, i hvilka han sedan gammalt stod till Munck, gjorde honom icke benägen att döma honom blidare. Han förklarade i ett bref till sin hustru ** detta brott derigenom, att penningbegäret hos Munck vore mäktigare än hvarje annan passion, och yttrade, att hans fel vore, att han aldrig »förmått höja sitt tänkesätt, men väl tvärtom.» I ett följande bref tillade han: »Han måtte ha en ytterlig smak för att vanhedra sig, då han söker alla medel att göra det.»

Armfelt hade vid denna tid sina särskilda anledningar

---

* Handlingarne i det Munckska målet finnas tryckta i Adlersparres Handl. rör. Sv. hist. I: 126 o. f., II: 122 o. f.

** Från Gefle $^{2}/_{2}$ 1792.

till missnöje med sin gamle motståndare. Han berättar derom följande:

»Några dagar före min afresa till Gefle erhöll jag säker underrättelse, att grefve Munck hade öfverlemnat till konungen ett memorial, skrifvet på hans vis, i hvilket han anklagade mig, såväl som andra personer, med hvilka jag likväl icke hade något gemensamt, att bedraga konungen och ständerna.* Jag fäste föga uppmärksamhet vid denna galenskap: — man kan knappast gifva ett annat namn åt denne mans ofta upprepade otidigheter, hvilka för det mesta endast voro följder af gräl i hans hem, elaka drömmar eller spådomar af den beryktade mamsell Arfvidsson, som i en kopp kaffe förutsåg menniskors öden. Då jag emellertid icke gjort Munck något ondt, utan tvärtom handlat mot honom såsom hederlig karl och vän, utan att någonsin vara den förste att bryta de osäkra fredsfördrag, som han ofta slutit med mig, så var jag litet förargad öfver hans uppträdande. Vid middagen, tillsammans med några vänner samma dag som jag reste, omtalte jag detta nya anfall af Munck såsom en löjlighet, i synnerhet vid en tid, då det vore nödvändigt att konungens vänner slöte sig tillsammans. Samtalet uppehöll sig endast ett ögonblick vid detta ämne; och jag gaf icke akt på att den gamle öfverstelöjtnant Armfelt, min aflägsne slägting . . . hade fästat större uppmärksamhet vid denna obetydlighet, än som varit att önska.»

»Jag hade icke förr lemnat hufvudstaden, än Armfelt gick och sökte upp major Gedda vid andra lifgardet och förmådde honom att följa med till grefve Munck, som han utmanade till duell, derför att denne, såsom han sade, uppfört sig illa mot hans slägtinge och vän. Ingenting var mindre i sin ordning än denna åtgärd; och utan Geddas klokhet skulle den kanske ha kunnat förorsaka mig allvarsamma olägenheter. Han lugnade den första hettan genom undanflykter; och baron Essen, som följande dagen tillkallades såsom

* Anklagelseakten, som enligt Schröderheims ord, var »ridikyl», gälde utom Armfelt, äfven Ruuth, Klingspor och Schröderheim. Se vidare härom den sistnämndes Anteckningar, s. 116 o. f. Konungen ansåg detta memorial, såsom billigt var, icke förtjena någon uppmärksamhet.

Muncks sekundant, fullbordade sakens biläggande. Detta skedde så mycket lättare, som grefve Munck lyckligtvis icke i allmänhet var någon vän af dueller. Man skref till mig om denna sak, och Gedda berättade mig alla biomständigheterna vid detta besynnerliga och okloka uppträde. Jag blef högst förtretad, och om icke ett bref från Munck hade kommit, som satte mig i tillfälle att uppriktigt förklara mitt tänkesätt och erbjuda honom min vänskap, så var jag beredd att offentligen desavouera Armfelts uppförande. I sitt blinda nit hade han icke märkt den skugga, han genom ett dylikt uppträdande kunde kasta på mig.*»

»Konungen å sin sida, som samma dag han anlände till Gefle, talte med mig om denna sak, var i viss grad missnöjd med Muncks foglighet, och framför allt med det sätt, hvarpå han dragit sig ur spelet. Jag gjorde allt hvad på mig ankom, för att ursäkta och rättfärdiga honom; men det var förspild möda hos en person af konungens ridderliga karakter.» —

Armfelt var emellertid, oaktadt han hade denna färska erfarenhet af Muncks hänsynslösa uppförande, angelägen att icke synas hafva bidragit till den ofärd, som syntes hota honom, sedan hans brott blifvit upptäckt. Han hade all möda ospard för att förmå konungen att lemna honom tillfälle att förklara sig, och det var på Armfelts tillstyrkan, som Munck på ett så grannlaga sätt som möjligt, genom sin egen bror, underrättades, att man vore hans förfalskningar på spåren. Från Gefle skref han, såsom vi sett, ett försonligt bref, oaktadt hvad som nyligen förefallit,** och utverkade konungens löfte, att Munck skulle få personligen inför konungen, efter dennes återkomst till Stockholm, förklara sitt uppförande. — Munck dröjde emellertid att inställa sig, och Armfelt begaf sig då sjelf till honom och gjorde honom föreställningar om hvad saken gälde.

* Schröderheims försmädliga citat ur Bellman:

»Gud nåde den som, då han flickan ser,
ej går sjelf, men skickar sin kamrer,»

under ett samtal i detta ämne med G. M. Armfelt, kunde icke annat än såra en man med hans ömtåliga hederskänsla. (Schröderh. Anteckn. s. 120.)

** Munck skref till Schröderheim om detta Armfelts bref från Gefle, att denne »burit sig åt som en förnuftig menniska och afbrutit all den blodsutgjutelse, oskyldiga menniskor kunde dragas uti». (Schröderheim, s. 121).

»Han syntes», berättar Armfelt, »rörd af mina skäl; men beklagade sig mycket öfver konungens kallsinnighet och orättvisa. Omsider kommo vi till det resultat, att, då han finge audiens, skulle han anförtro konungen hela hemligheten, så väl med afseende på denna sak, som andra af större vigt; men att konungen med lugn skulle höra honom. — Detta samtal egde också rum d. 6 eller 7 Mars; men störtade Munck helt och hållet i konungens ögon. Denne sade mig derom följande ord: »Ett samtal på fem timmar räckte icke till för att bringa saken derhän, att vi förstodo hvarandra, derföre att han aldrig ville säga hvad jag ville veta, och jag icke ville höra säker, som icke hörde dit. Den mannen vill sin egen undergång, och jag är trött på att söka rädda honom mot hans egen vilja». Konungen var verkligen högst förtörnad, till den grad att det ofta undföll honom hårda yttranden rörande denna sak, som utgjorde hela hufvudstadens samtalsämne.»

* * *

Det led mot slutet af konung Gustafs dagar. Muncks katastrof var den sista tilldragelse efter riksdagens slut, som fängslade den allmänna uppmärksamheten, innan konungens lysande och skiftesrika bana så oväntadt slutades. Mars månad, för hvilken konungen alltid hyst en viss aningsfull motvilja, var inne; och mordplanen hade hunnit mogna. Den 16 inträffade den ödesdigra opera-maskeraden, på hvilken dådet verkstäldes.

Armfelt var icke tillstädes, då mordgerningen skedde, men anlände straxt derefter, och vek sedan knappast från sin konungs dödsbädd under de dagar, han ännu hade att lefva. Troget bevarade han i sitt minne de sista tilldragelserna under konung Gustafs lif. Han har deröfver efterlemnat anteckningar, hvilka förtjena att här i all sin utförlighet meddelas.

»Torsdagen den 15 Mars», heter det i Armfelts otryckta memoirer, »dagen innan konungen mördades, var jag jemte hans vanliga sällskap på Haga. Innan vi satte oss till bords, hade konungen tagit plats i en soffa mellan ryske ambassadören och mig. Vi talte om hvarjehanda ämnen, bl. a. om det sätt, på hvilket konungen skulle gått till väga, om

det vid riksdagen funnits någon viss person, hvars afsigt skulle hafva varit att motverka regeringens afsigter. Resultatet af samtalet var, att vi insågo, att han, uppfostrad som han var under riksdagarnes oroligheter, noga kände alla deras finter; och då han lemnade oss för att sätta sig till bords, sade grefve Stackelberg till mig: »Det var rätt lyckligt för er, att ni icke hade att göra med en sådan man som konungen bland oppositionspartiet.» — Jag reste, då man satte sig till bords; men grefve de S:t Priest har berättat mig, att under hela supén samtalet endast rörde sig kring berättelser om mord, och särskildt om mordförsöket mot konungen af Portugal. Konungen bad mig mer än en gång, innan jag begaf mig bort, att komma på maskeradbalen följande dag. Jag lofvade det, under förutsättning att jag finge stanna endast en kort stund. Jag hade nämligen lofvat danske ministern grefve Rewentlow att komma på hans supé, någonting som alltid skulle tvinga mig att vara uppe längre än vanligt och senare än min helsas dåliga tillstånd tillät.»

»Den olyckliga fredagen d. 16 Mars var ett stort slädparti, hvari deltogo nästan alla ledamöterna af den s. k. oppositionen. Jag erinrar mig icke, om några af de sammansvurna voro bland dem, som tillstält denna lilla fest. H. M:t hade också farit ut i släde, för att åse hela cortègen, som for nedanför Haga på Brunnsviken. På morgonen hade riksdrotset varit hos konungen för Muncks sak, hvilken redan börjat handläggas vid kämnersrätten. Man har sagt mig, att konungen denna dag var vid ovanligt nedstämdt lynne och att han talat om Idus Martii, mot hvilken han, liksom Julius Cæsar, hade en särskild motvilja. Jag ernade resa till Haga och äta middag, men grefvinnan . . .'s sjukdom förmådde mig att ändra mitt beslut; för öfrigt var jag rätt nöjd att kunna egna några stunder åt vänskapen och mina enskilda angelägenheter, åt hvilka jag nästan aldrig hade tid att offra mera än några minuter . . . . Konungen kom på aftonen på spektaklet och begaf sig att supera i operahuset med sitt vanliga sällskap. Jag ämnade också begifva mig dit, så snart som man hos grefve Rewentlow gått till bords; jag skulle t. o. m. ha kunnat resa derifrån förr, men den aktning och vänskap, som jag hade för denne

aktningsvärde man, gjorde att jag ansåg mig vara honom skyldig all uppmärksamhet. I samma ögonblick, som jag skulle gå, hejdades jag af baron J. v. Düben, en af riksgäldskontorets revisorer, som länge talte om en angelägenhet vid denna revision. Slutligen ryckte jag mig lös från detta ledsamma samtal och skyndade hem, för att påtaga min maskeraddrägt.»

»Då jag kom hem, blef jag förvånad öfver att finna min våning tom och ingen betjening, men allt i ordning, som jag behöfde på balen. Som det redan var sent, ville jag skynda mig för att kunna hinna träffa konungen, innan han slutat sin supé; och utan att vänta eller fråga efter mitt tjenstefolk, klädde jag mig i min venetianska domino och begaf mig till operahuset. När jag kom dit, märkte jag ingenting ovanligt. Andra lifgardet, hvars öfverstelöjtnant jag var, hade vakt den dagen. Då jag steg uppför trappan, för att genom stora salen gå in i konungens rum, tänkte jag endast på att se efter truppens hållning och prydliga skick. Jag hade gjort mig otroligt besvär dermed, för att den icke skulle blifva sedd öfver axeln af hoffolket och föraktas af oppositionen, som hade särskilda anledningar att ej tåla denna trupp.»*

»Då jag kom till ingångsdörren, sade portvakten: »Herr generalen har rättighet att gå in, men icke att komma ut igen.» Jag trodde, att han mistat förståndet, och låtsade icke förstå honom samt öppnade sjelf dörren. Då närmade han sig till mig och sade: »Kungen är sårad af ett pistolskott, och ingen får gå ut, ty man vill gripa mördaren.» Jag blef så häpen öfver denna förskräckliga nyhet, hvilken likväl föreföll mig osannolik, att mina tankar förvirrades; och utan att alldeles tro på hvad denne man berättat mig, tog jag en annan väg för att komma in i konungens våning. Knappt hade jag gått några steg, förr än mina krafter syntes svika och mina knän ej längre ville bära mig. Ingen fans i förstugan;

---

* Konungen hade sjelf förbehållit sig att vara regementets öfverste, men Armfelt var dess chef. Han berättar, att då regementet efter krigets slut upprättades, afsigten var att till dess officerare befordra personer, som icke tillhörde adeln, men som utmärkt sig. »Konungen ville derigenom, säger Armfelt, bilda en motvigt mot andan inom det första gardesregementet. Detta väckte uppseende och missnöje bland adeln, som gjorde narr af det nya gardesregementet.»

matsalen var endast upplyst af ett enda ljus, och der fans endast en liten page, som satt och grät vid kakelugnen. Jag frågade: Hvar är kungen? — I divanen, svarade han snyftande. — Sårad? frågade jag. — Ja. — Jag störtade genom salongen och kabinettet, men erinrar mig icke hvilka som voro der; allt hvad jag derom vet, är att der voro några få personer och att der herskade en ovanlig tystnad. Några dagar förut hade konungen låtit inreda sin våning i operahuset, så att han bakom sitt stora kabinett hade en divan och ett litet enskildt rum, allt i öfverensstämmelse med den nyss färdiga inredningen på Haga. Från balsalen hade H. M:t blifvit buren till divanen.»

»Jag stiger in, helt förfärad; jag vill minnas, att spanske ministern chevalier Corral och preussiske ministern baron Brockhausen* också voro der, jemte några pager och kammartjenare. Så snart kungen fick se mig, sade han: »Min vän, skulle ni någonsin hafva trott, att jag skulle bli sårad bakifrån?» — Han räckte mig derpå handen och smålog, samt sade med anledning af den obeskrifliga bestörtning, hvari jag befann mig: »Var icke så förskräckt, min kära Armfelt; ni vet hvad det är att vara sårad. Det här är ingenting, det gör icke alls ondt.» Under tiden såg jag huru blodet strömmade och färgade den gråa mantel, som kungen hade svept kring nedre delen af kroppen, samt öfverdraget på soffan. Jag hade hjertat så beklämdt och sinnet så bedöfvadt, att jag icke kunde få fram tio ord i stöten. Sjuk och svag, som jag var efter min blessyr, sveko mig mina krafter. H. M:t lät mig sitta ner, och chevalier Corral bjöd mig ett glas vatten. — Under tiden såg jag folk springa hit och dit, utan att just veta hvad de gjorde. Jag frågade, om man skickat efter Theel eller Acrel; man svarade nej. Upprörd öfver att ingen gjort hvad som borde göras vid ett dylikt tillfälle, samlade jag hela återstoden af min fysiska och moraliska kraft, för att gå ut och träffa anstalter, då kungen tog mig i handen och hviskade mig i örat: »Skicka hem till La Perrière och se efter om han

* Brockhausens depesch till sitt hof rörande detta uppträde finnes tryckt i Schröderheims Anteckningar, s. 185. Hans berättelse öfverensstämmer i allt väsentligt med Armfelts.

icke är här; jag tror, att jag kände igen honom helt nära mig.» (La Perrière var en fransk skådespelare, bekant för sina jakobinska tänkesätt, temligen dålig aktör; han spelade vanligtvis gubbroler.) Jag utförde ögonblickligen befallningen, och man kom och sade mig, att han helt lugnt låg i sin äkta säng. På samma gång gick jag ut i balsalen, för att skicka åstad några officerare och gardister, dels för att skaffa läkare och fältskärer, dels för att underrätta hofvets mest framstående personer om olyckan.

De som befunno sig i salen och som der rörde sig, dels med, dels utan masker, hade bra olika slags uppsyn. Från några hörde jag suckar och utrop af smärta och förtviflan; från dessa var det lätt att skilja den hycklade känslan hos dem, som hoppades, att konungen skulle vara död inom 24 timmar. Befallning var gifven att icke låta någon slippa ut; och jag tror att den punktligt efterlefdes, så snart första ögonblickets förvirring var öfver, derföre att det, såsom jag nämnt, var andra gardet, som var på vakt den dagen; och detta regementes åsigter och intressen voro helt olika första gardesregementets, på hvilket mördaren och de sammansvurne hade byggt sina största förhoppningar.* Knappt hade jag kommit in i salen, förr än jag blef omgifven af alla menniskor och öfverhopades med frågor, på hvilka jag svarade fåordigt och kort, ty jag var angelägen att blifva dem qvitt. Men grefve Horn och grefve Ribbing — den sistnämnde gjorde mig den äran att kalla mig »kusin» — väckte min uppmärksamhet genom det ömma och personliga deltagande, som de nu voro angelägna att visa för en konung, mot hvilken de alltid uppträdt såsom motståndare. Jag läste, ofrivilligt, i djupet af deras själ deras verkliga känslor; och jag yttrade, då jag åter gick in i konungens rum, till någon af mina närmare bekanta, att jag skulle vilja svära på, att dessa båda herrar vore med i komplotten. Baron Kurck, som sedan frikändes, kom med de andra och bad mig tillåta honom komma ut, för att, som han sade, gå och lugna sin fästmö; och jag beviljade det, utan

* Den i konungamordet invecklade öfverstelöjtnanten Pontus Liljehorn var detta regementes chef.

närmare besinnande, af den vana, som jag alltid haft, att icke säga nej till personer, hvilka endast tycktes hafva redbara och tillbörliga afsigter. Tjenstgörande generaladjutanten, general Klingspor, var i yttersta oro och förberedde redan inom sig planer för sitt uppförande, så vida konungens sår medförde döden, utan att han likväl försummade någonting af förställningskonsten hos en gammal hofman, hvilken under skenet af ärlighet och uppriktighet och genom ett visst sätt att skicka sig vet att dölja ett förtorkadt hjerta.»

»Då jag återkom till konungen, fann jag hans båda bröder, riksdrotset, hela corps diplomatique o. s. v. församlade, och rummen fulla af personer af alla samhällsklasser. Då jag underrättade H. M:t, att La Perrière var i lugn hemma hos sig, sade han: »Så mycket värre! Det är då en svensk; men låt oss icke tala derom nu. Se här någonting, som ni skall läsa!» Han stack då i handen på mig den bekanta biljett, skrifven med blyertspenna, som Liljehorn författat, och som, i stället att hindra konungen att begifva sig på balen, tvärtom bestämt honom för att begifva sig dit.»

»Konungen var icke af naturen modig. Han hade en medfödd rädsla, som han bevarade under hela sitt lif — i småsaker; men detta hindrade icke, att han i alla vigtiga ögonblick, då det behöfdes att visa mod och bestämdhet, var en öfverlägsen man och detta med oändlig ledighet och behag. De som icke kände honom nära, beundrade honom såsom en man, född till hjelte; de som deremot kände hans svagheter, så väl de medfödda, som dem, som voro följder af hans uppfostran, sågo i honom någonting ännu högre än en hjelte ... Han ansåg detta olycksaliga bref såsom en list eller en liten intrig; kanske betraktade han det t. o. m. såsom en utmaning, för att sätta hans mod på prof. Oaktadt baron Essens böner — för honom hade han visat biljetten, straxt sedan han mottagit den — skyndade han derföre att begifva sig till balen, och gick ner i salen, så fort klockan slagit 11, något som han aldrig brukat göra.»

»Jag utelemnar här alla detaljerna rörande mordet; eftersom styrelsens afsigt, under första tiden efter detta brott, ännu icke var, att beskydda och belöna konungamördarne,

hafva offentliga skrifter derom lemnat en temligen noggrann redogörelse. Sedan jag läst det ofvannämnda brefvet, tänkte jag öfver, hvad som vore att göra för att hindra verkställigheten af den plan, som tycktes vara härmed sammanlänkad; ty om den endast inskränkte sig till att döda konungen, så borde den nödvändigt misslyckas. I följd häraf gaf jag hemliga befallningar till olika personer och lät andra gardet gå i vapen och ladda skarpt. Jag vet icke, om det var detta, som skyddade oss från vidare blodsutgjutelse; men säkert är, att första gardesregementet, med undantag af chefens och baron Bennets kompanier, förhöll sig stilla och att allt aflopp utan buller.»

»Läkarne och kirurgerna anlände efterhand och gjorde allt hvad som borde göras, enligt hvad deras tryckta berättelse gifver vid handen. Man beslöt derpå, att H. M:t genast skulle föras till slottet, och lät hans vagn köra fram. Konungen steg upp och tog t. o. m. tio eller tolf steg; derefter sattes han i en stol och bars ända till vagnen, hvari endast baron Essen och jag medföljde. Alla personer af rang och samhällsställning följde vagnen bredvid vagnsdörrarne. Folkmassan, som småningom samlat sig vid ryktet om denna olyckliga tilldragelse, stod på ömse sidor hela vägen, och från dem hördes endast suckar och klagorop. Vägen, så kort den var, föreföll lång. Konungen led mycket af vagnens skakning; men då han kommit fram till foten af den höga trappan till gården, hvarest man återigen skulle börja bära honom, antog han en glad och lugn uppsyn, helsade och tackade alla menniskor med vänlighet och talade med alla, som kommo i hans närhet, med den godhet och det behag, som han så väl förstod att använda, då han ville väcka deltagande eller hänförelse. Alla, som befunnit sig i hans våning i operahuset, gingo in i hans sängkammare, tillsammans med folk från gatan, så att konungen kläddes af och lades nästan offentligen; och öfverstekammarjunkarne betjente honom såsom på stora ceremonidagar. Sedan han blifvit lagd till sängs, samtalade han med alla de personer, som hade något angeläget att säga honom med anledning af de närvarande omständigheterna. Mer och mindre länge talte han med hvar och en af de främmande

ministrarna — längst med ryske ambassadören grefve Stackelberg och engelske ministern Liston.» — —

»Den mängd menniskor, som uppfylde sängkammaren och hela våningen, var ofantlig; hettan blef besvärlig, och luften derstädes började blifva ganska osund. Läkarne begärde då, att hela massan skulle utvisas, så att H. M:t finge vara i ro och njuta någon hvila. Konungen afskedade på det nådigaste sätt hela samlingen och syntes hvarken känna smärtor eller oro. Några af dem, som hade fritt tillträde och tillhörde hans förtroliga umgänge, stannade qvar; och då allt var stilla, kallade H. M:t mig till sin säng och sade, efter några ögonblicks eftersinnande: »Låt oss icke hoppas för mycket; detta kan bli ganska allvarsamt. I hvarje fall kommer jag alltid att bli sämre än nu, och derföre behöfs det att en regering tillförordnas, så att ärendena kunna hafva sin gång, utan att man hvarje ögonblick behöfver fråga mig.» Detta syntes mig också nödvändigt, svarade jag: »men huru skall man sammansätta denna regering, om E. M:t vill till den öfverlemna hela sin makt?» — »Det är icke min afsigt», svarade konungen. »Samma instruktion skall gälla, som vid min resa till Aachen; och det är endast med afseende på den, som gjort mordförsöket, som jag vill att man skall handla, utan att derom tala med mig, icke en gång förelägga mig domen till min stadfästelse. Jag skulle hela mitt lif önska, att vara okunnig om denna sak, om svenska händer äro fläckade af mitt blod.» Här stannade han ett ögonblick. Sedan tillade han: »Om så är, så är det i hvarje fall Jakobinerna, som hafva planlagt det. Nationen är hvarken nog lågsint eller nog förderfvad, för att ännu hafva uttänkt något dylikt. Hvad beträffar den t. f. regeringen», fortsatte han, »så vill jag deri endast ha drotset, Oxenstjerna, Taube, er och Håkansson, samt Lagerbring såsom protokollsförande; Taube skall dessutom ensam hafva bestyret med utrikes angelägenheterna, och ni befälet öfver trupperna och dessutom hvad som kan ingå i edra gamla instruktioner rörande allt, som måste ske hastigt och med kraft.»

»Jag bör nämna, att under kriget och konungens resa till Aachen hade jag fullmakter in blanco, som satte mig i stånd att utföra allt, som jag ansåg nödigt för konungens tjenst.

Det kan förefalla besynnerligt, att jag aldrig gjorde något bruk af dem, och ännu mera, att jag efter konungens död ref sönder dem i närvaro af några bland mina vänner. Men jag hade då allt skäl att frukta, att om jag lemnade dem från mig, jag icke hos alla skulle finna samma grannlagenhet, som den jag användt.»

»Sedan konungen gifvit mig del af sina önskningar, lät jag honom förstå min förvåning öfver att det vid frågan om den t. f. regeringen icke var tal hvarken om kronprinsen eller hertigen af Södermanland. »Min son», svarade han, »skulle få bevittna ett skådespel, som vore alldeles för ohyggligt och blodigt, för att jag skulle kunna besluta mig att låta honom taga del i edra öfverläggningar, åtminstone innan allt hvad som rör min egen sak är förbi. Man bör icke», fortsatte han, »gifva blodiga lärdomar åt en furste vid hans ålder, som en gång skall regera: man får olyckligtvis snart nog, med eller mot sin vilja, att göra med dylikt; och den vana, som man fått dervid, när man är ung, kan urarta till likgiltighet — något som är oändligen farligt, när det gäller att afgöra om en menniskas lif». — »Men, invände jag, hertigen af Södermanland är rikets laglige regent, om vi hafva den olyckan att förlora E. M:t; och med hvilka ögon skall han betrakta en t. f. regering, hvarifrån han vid detta tillfälle är utesluten»? — »Nej, nej!», sade konungen, »det duger icke, jag vill det bestämdt icke; och jag tänker icke dö så snart — det ingår åtminstone icke i mina beräkningar.» — Då jag såg att min anmärkning, som kanske var obetänkt, huru naturlig den var, obehagligt berört honom, sade jag: »I morgon bittida skall E. M:t gifva sina befallningar; nu behöfves hvila och vi böra lemna E. M:t.» Han räckte mig sin hand, tryckte den med värme och sade: »Oroa er icke, min käre vän, jag mår bättre, än ni tror.»

»Jag gaf ännu några föreskrifter för upprätthållandet af ordningen och lugnet. Jag skulle först följande måndag emottaga kommandot öfver trupperna; men då jag var i stånd att göra hvad jag ansåg nyttigt och tillbörligt och var mindre angelägen om att synas taga första platsen i statens angelägenheter, än att för det allmänna bästas skull bevara harmonien och lugnet inom den kungliga familjen, vidhöll jag,

då jag lemnade konungen, fortfarande min afsigt att tala med riksdrotset och Håkansson, för att bereda hertigen en plats i regeringen. Ty jag förstod lätt, om jag satte mig i denne furstes belägenhet, att han borde känna sig sårad af att hos sin broder finna så föga förtroende, i synnerhet vid ett tillfälle, då den allmänna uppmärksamheten öfverallt sökte att upptäcka ursprunget till denna lika ohyggliga, som bedröfliga händelse, och då alla tänkande personer ville deri se något annat mål än ett mord, rätt och slätt. Jag hade verkligen också följande dagen en öfverläggning i samma ämne med dessa herrar, i följd hvaraf vi lyckades öfvertala H. M:t att följa vårt råd med afseende på hans bror, för att icke gifva anledning till enskild missämja, hvilken endast allt för ofta har inflytande på vigtigare angelägenheter. — Samma dag talte konungen med mig om sitt testamente, och detta för första gången i sitt lif, fastän det var två år sedan han upprättat det. Han uttalade sig icke fullt tydligt rörande beskaffenheten af den förmyndareregering, som han deri velat förordna. Alla sväfvade i fullkomlig okunnighet derom, derföre att ingen sett detta aktstycke, som var helt och hållet skrifvet med konungens egen hand, förségladt och deponeradt i Svea hofrätt. »Min sons myndighetsålder, sade han, är bestämd till 18 år.» — »För Guds skull, E. M:t, inföll jag, ändra denna punkt, då E. M:t vet huru utveckladt förstånd och omdöme, som denne unge furste har; och bestäm tiden till 16 år i stället!» — »Nej», svarade konungen; »ty om han har så mycket hufvud, att han sjelf kan regera, så skall han vid den åldren vara lika mäktig, som om han uppnått myndighetsåldern, och man skall icke sätta sig emot honom, för att icke två år senare blifva utan inflytande. I motsatt fall, om han är svag och liknöjd, så kan man icke för länge utsträcka förmynderskapet öfver honom. Men det behöfves en förändring af ett annat slag, hvarom vi skola tala en annan gång.» — Vi blefvo nu afbrutna af konungens båda bröder, som i samma ögonblick inträdde.»

»Jag återkommer till hvad som rör mig personligen. Sedan jag på natten lemnat konungens sängkammare och mot kl. 5 på morgonen kom hem till mig, fann jag en mängd menniskor, som väntade mig och voro i liflig oro öfver de

faror, som hotade oss. Några visade sina farhågor för den allmänna olycka, som hotade, om konungen dog; andra, hvilkas synkrets var trängre och egentligen omfattade deras egna intressen, syntes endast sysselsatta med mig — d. v. s. med sig sjelfva, derföre att mitt fall skulle medföra deras. Dessa sistnämnda gåfvo mig de ifrigaste — och på goda grunder stödda — råd, för att förmå mig att, medan ännu var tid, tänka på mig sjelf. Jag var allt för gripen af afsky och smärta, för att icke önska, att ett ögonblick få vara ensam; och jag gjorde allt hvad jag kunde för att blifva fri från dem alla, genom att låtsa mig ega mera lugn och hopp, än mitt hjerta verkligen kände. Jag klädde af mig och kastade mig på min säng; men det var icke möjligt att tillsluta ögonen under de två timmar, som jag låg, och hvilka syntes mig bra långa.»

»Jag steg upp och begaf mig till konungens våning, för att höra huru det stod till. Man syntes der vara lugn. Läkarne och fältskärerna, med undantag af Acrel, ansågo såret såsom föga lifsfarligt, fastän det kunde medföra, att konungen blefve krympling. H. M:t låg inslumrad och hade icke jemrat sig. Kl. 9 skulle man sondera och undersöka såret, o. s. v. Folket samlades i små hopar på gator och torg; alla gingo mot slottet och kyrkorna. De båda borggårdarna i slottet voro fylda af menniskor, hvilkas bekymmer öfver konungens tillstånd och förbannelser mot hans fiender gjorde ett oerhördt intryck på de personer, af två olika slag, med vidt skilda tänkesätt, som voro tvungna att passera igenom denna folkmassa.» — —

»En stund efteråt begaf jag mig åter till konungen, hvarest alla läkare och kirurger redan voro samlade. H. M:t tycktes vara lugn och t. o. m. glad; han skämtade öfver, huru illa jag tagit vid mig, då jag första gången såg honom, sedan han blifvit sårad. »Huru skulle man kunna beherska sig vid en sådan tanke!» sade jag. — »Och i synnerhet», återtog konungen, »var det mig omöjligt att tro, att jag skulle bli sårad bakifrån: det skulle fordras lönnmördare dertill!» — Dessa sista ord sades med mer hetta, än han vanligen visade, då han talte om sin olycka. Då konungen slutat att tala med oss, inträdde läkarne och man började sondera såret. Denna ope-

ration borde kännas bra smärtsam; Theels hand stacks nämligen nästan hel och hållen in i såret, hvarifrån han likväl endast kunde uttaga några små spiknubbar, derföre att återstoden trängt djupare in. Under hela denna plågsamma operation höll konungen mig i handen, hvilken han då och då hårdt tryckte. Några gånger förvreds hans ansigte, men intet skrik, ingen klagan undslapp honom. Alla sakkunniga, med undantag af de äldsta, syntes fulla af hopp; och då man gerna tror hvad man önskar, så smickrade vi oss med tanken att allt skulle gå bra, oberäknadt smärtan och de olägenheter, som kunde blifva följder af olyckan.»

»Då jag lemnade konungens rum, derföre att jag kände mig illamående genom det våld, jag måst göra på mig sjelf för att vara närvarande vid denna långa och plågsamma operation, kom en kammartjenare, skickad af drottningen, för att bedja mig komma till henne. Jag begaf mig genast dit, och jag fann henne i sitt toilettrum, högst orolig och bedröfvad. Hon frågade mig med mycken ifver allt hvad hon kunde önska att veta rörande konungens tillstånd, och sade, att hon lifligt önskade att få se honom. Jag svarade, att jag skulle gå och underrätta honom och se om han, efter de plågor han nyss utstått, vore i stånd att taga emot någon. — Konungen hade efter operationens slut verkligen önskat ett ögonblicks hvila, och alla, som icke voro tjenstgörande, hade lemnat honom. Jag gick emellertid helt tyst in i hans sängkammare, i afsigt att der afvakta hans befallningar; men så snart han märkte mig komma in, kallade han mig fram till sängen och gjorde mig några frågor, om hvad attentatet hade gjort för intryck på folket. Jag sade honom, hvad jag hade sett och erfarit: att folket vore mycket uppretadt mot hans fiender, och att vissa personer, då de sågo folkets upphetsning, fruktade en olycklig utgång lika mycket som de konungen tillgifna, ehuru af en helt olika anledning. Derefter framförde jag drottningens uppdrag. Då befalde mig konungen att öppna sidodörren till konseljrummet och att genast släppa in Hennes Maj:t den vägen. Jag gick att söka drottningen, följde med henne och stannade jemte henne hos konungen. Hennes smärta syntes liflig; hon frågade honom två eller tre gånger med den inner-

ligaste ömhet, om han icke led mycket. Hennes besök räckte en qvart, under hvilken tid hon oupphörligt höll konungens hand tryckt mellan sina och flera gånger utropade, vändande sig mot mig: »Huru afskyvärdt! hvilken grym nedrighet»! Konungen lugnade henne och sade: »För öfrigt böra de grundsatser, som äro på modet, göra oss förtrogna med tilldragelser af samma slag som den, som nu träffat mig». Han tystnade för ett ögonblick och sade sedan med en gladare ton: »Har ni sett vår son? Jag skulle vara nyfiken att veta hvad intryck detta har gjort på honom; men kanske är det bäst, att han icke får veta något derom». Jag anmärkte för H. M:t, att detta vore omöjligt, och att det vore bättre att underrätta honom derom, än att gifva honom anledning att fråga personer, som af missförstådt nit eller andra anledningar kanske icke iakttoge den nödiga grannlagenheten. Drottningen godkände min tanke; men konungen svarade ingenting och lät oss derigenom förstå, att vårt besök varit långt nog. Drottningen lemnade honom med smärta och oro. Hon sade mig, då jag följde henne till hennes våning: »Jag besvär er, baron Armfelt, att så ofta som möjligt låta mig veta, huru det är med konungen, och framför allt att aldrig för mig dölja sanningen».

»Då jag återkom till konungen, träffade jag drotset och Schröderheim. Denne sistnämnde fick de nödiga befallningarna för att sammankalla den t. f. regeringen, och kallelsen med åtföljande instruktion expedierades så snabbt, att vi redan samma dag, d. 17 Mars, på eftermiddagen höllo vårt första sammanträde. — Konungen mottog samma dag hertiginnan af Södermanland, sin syster prinsessan, hofvets damer o. s. v. Under detta besök syntes han synnerligen liflig och förbindlig, så att samtalet blef allmänt och räckte en god halftimme; men då alla gått, sade han till oss: »Det här blir för tröttsamt; jag vill icke mera taga emot så stort sällskap, så länge jag är sjuk». — Grefvinnan Klinckowström, med hvilken han icke varit på bästa fot, kom något efter de andra. Han sade till henne: »Låt oss vara vänner, grefvinna, och glömma det förflutna!» Hon lemnade honom med mycken rörelse; men bibehöll dock, så länge hon lefde, en viss ovilja mot konungen,

på grund af hennes faders, grefve Axel Fersens, arrestering 1789. I samma ögonblick, som hon gick ut, frågade konungen: »Är det ännu någon derute, som vill se mig?» — Ja, E. M:t, svarade jag, flera personer. — »Hvilka då?» frågade han. — Jag nämnde flera, bland andra Pontus Liljehorn, en af de ännu ej upptäckta sammansvurna, densamme, som hade skrifvit den ofvannämnda biljetten med blyerts. Denne man hade varit page och var uppfostrad under konungens ögon samt erfor dessutom dagligen konungens välgerningar. Konungen hade mycken välvilja för denne usling; han befalde mig derföre att låta honom komma in. Då han såg honom, räckte han honom handen: »Är det icke förskräckligt, Pontus, att sedan jag under ett blodigt krig undgått farorna, en lönnmördares kula skall lägga mig till sängs?» — Pontus tycktes vara rörd, kysste konungens hand, började utösa förbannelser öfver den skurk, som varit nog nedrig att föröfva ett dylikt brott, och drog sig sedan tillbaka med den säkraste hållning i verlden.»

»Förmiddagen tillbragtes på detta sätt med att taga emot olika personer, af hvilka några drogos dit genom nyfikenhet, andra af deltagande för konungen. Samma förmiddag kom polismästaren och berättade mig, att mördaren var upptäckt, och att det var Ankarström, som man äfven trodde ega trådarna till denna nedriga sammansvärjning. Jag underrättade H. M:t derom. Han sade: »Det är två månader, sedan jag räddade honom från en rättegång, som man ernade anställa mot honom på Gotland. Känner man några fler?» — Nej, E. M:t, men många misstänkas. — »Så mycket värre!» svarade han; »jag vill icke känna deras namn, och ingen får hädanefter tala med mig derom eller om något, som dermed står i sammanhang; det är endast revolutionsplanen, som jag en dag skulle vilja lära känna, för att se, om den innehåller något förnuftigt.» — Efter detta tillfälle aktade sig alla att vidröra någonting, som sammanhängde med mordgerningen; och två eller tre dagar efteråt ville konungen icke höra talas om något slags allmänna angelägenheter, utom Frankrikes, hvilka lifligt lågo honom om hjertat. Baron Taube hade emellertid mycken omtanke att dölja allt, som kunde uppröra honom, så att han t. ex. aldrig fick veta kejsar Leopolds död.»

»Konungen fortfor ännu fyra eller fem dagar att mottaga personer, som icke till följd af sin ställning eller personliga tillgifvenhet tillhörde hans dagliga omgifning. Så mottogos t. ex. grefven och grefvinnan Fersen, grefve Brahe, ryske ambassadören, baron d'Escars, den unge grefve Bouillé, o. s. v. — H. M:t hade varit på spänd fot med grefvinnan Fersen för hennes mans skuld. Denna dam, lika vördnadsvärd genom sin karakter som genom sin börd, hade dragit sig ifrån hofvet och träffade icke längre konungen, som likväl alltjemt värderade och högaktade henne. De blefvo vid detta tillfälle försonade, till synnerlig tillfredsställelse för konungen. — Grefve Brahe, för hvilken konungen hyste välvilja af grundsats och af böjelse, hade, oaktadt allt hvad H. M:t gjort för honom, trott sig vara förbunden att kasta sig in i oppositionen och visa missnöje mot hofvet och regeringen. Han var af naturen god och redbar, och den svenska adelns dårskap att strida mot konungamakten var en sak, som knappast öfverensstämde med hans hjerta. Ingen klok menniska kunde utan smärta se den vidunderliga föreningen af de gällande filosofiska lärorna för dagen med den oligarkiska smitta, som fordom beredt Sverige så många olyckor. Grefve Brahe begärde att få se konungen; och H. M:t sade, så snart han fick se honom, under det han utsträckte armarne för att omfamna honom: »Kom, min kära grefve, jag skall icke längre tänka på det förflutna; och jag är bra lycklig, om min olycka återgifver mig mina vänner.» De hade ett samtal på en halftimme, hvarefter grefven gick ut, med ögonen badande i tårar. Jag var i kabinettet, då han gick derigenom; han tog min hand, tryckte den, och utropade: »Ett sådant hjerta, sådana känslor! Nej, detta glömmer jag aldrig!» Jag kände mig rörd, då jag af honom sjelf fick höra hvad som tilldragit sig, och svarade: »Det är bra sorgligt, att man å ömse sidor misskänt hvarandra; i annat fall hade denna olycka icke inträffat.»

»De tretton dagar, som konungen ännu lefde, d. v. s. ända till d. 29 Mars, erbjödo icke någonting vidare anmärkningsvärdt, ty jag talar icke om sjukdomens symptomer, hvilka alltjemt höllo oss i ängslig uppmärksamhet. Kronprinsen samt hertigarna af Södermanland och Östergötland kommo regel-

bundet alla morgnar för att underrätta sig om konungens helsa. Det yttre rummet var beständigt fullt med folk; men ganska få personer gingo in till konungen, sedan han upphört att vilja samtala. Han tillbragte hela timmar med att höra lilla Hjortsberg läsa. Jag försummade icke att två eller tre gånger om dagen gifva drottningen underrättelse om konungens tillstånd. H. M:t ville icke längre mottaga besök af damer, derföre att suppurationen af hans sår, oaktadt alla möjliga försigtighetsmått, spred ett slags obehaglig lukt i rummet; och fastän hans hjerta alltid var fritt från alla slags kärleksintriger, t. o. m. från alla lätt öfvergående tycken, kan man väl säga, att ingen var mera uppmärksam och artig mot det täcka könet, än han. Utom de som tillhörde uppvaktningen, såsom öfverste kammarjunkarne och hofvets kavaljerer, voro följande personer nästan oupphörligt hos konungen: baron Taube, grefve Gyldenstolpe, grefve Oxenstjerna, Schröderheim och jag. Mellan de stunder, då det lästes högt, pratade vi vid hans säng om gamla historier från flydda tider, men aldrig om hvad som händt sedan tio år tillbaka. Han sade då och då ett ord; någon gång afbröt han oss, sägande: Tyst, tyst! — derföre att bullret af vårt samtal plågade honom.»

»Den 18 Mars hade konungen velat taga kommendantskäppen från Klingspor för att gifva den åt mig; men denne syntes så bedröfvad deröfver och bad mig så ifrigt att icke mottaga den, att jag öfvertalade H. M:t att låta honom få hafva den i behåll, och lofvade att, om det blefve nödigt, hjelpa honom, då konungen tycktes tro, att Stockholms befolkning hade större förtroende för mig än för Klingspor. Få dagar derefter visade sig detta verkligen. Man upptäckte dag för dag nya sammansvurna. Då den unge grefve Claes Fredriksson Horn blifvit arresterad såsom en bland dem, trodde folket, att hans far, som drifvit oppositionsandan ända till ett slags fanatisk galenskap, icke vore utan andel i det attentat, som blifvit begånget mot konungens person. Folket var således uppretadt mot den gamle Horn, som hade blifvit öfverhopad med hedersbevisningar och välgerningar af konungen; och begaf sig i sitt raseri till hans hus och ville rifva ner det. Man skickade dit gardet och lätta dragonerna; polismästaren var

der personligen, baron Klingspor, med sin kommendantskäpp, begaf sig också dit, men allt var fruktlöst; i stället för att uppoppet lugnades, syntes det i stället så mycket mera hotande. Slutligen måste jag begifva mig dit. Då jag kom fram, lyckades jag, med tillhjelp af Abraham Westman, att lugna den uppretade folkmassan och att föra grefve Horn välbehållen till slottet, hvarest han qvarstannade ända till konungens död, och t. o. m., efter hvad jag tror, några dagar efteråt. Hans sak ansågs sedermera icke vara nog allvarsam för att behöfva dömas af hofrätten, ty hertigen-regenten påstod, att han endast haft sin sons förtroende, och att man icke kunde begära att han skulle förråda honom.» — —

»Då jag återkom från denna expedition, inträdde jag i stöflar i konungens rum. H. M:t var icke van att se mig i uniform och med stöflar och trodde att något ovanligt inträffat, samt frågade mig två gånger: »Hvad står på? Hvarföre har ni varit ute till häst?» — Jag svarade, att behofvet af frisk luft och min lust att se, huru ordningen uppehölles i staden, hade föranledt mig att tidigt rida ut, och att jag sedan haft så mycket att göra, att jag ej haft tid att kläda om mig. Han fixerade mig ett ögonblick, som om han velat läsa sanningen i mina ögon, och sade: »Jag vill ingenting veta; likväl är det icke lång stund, sedan jag hörde bullret af en kavalleritrupp.» I sjelfva verket hade också en afdelning dragoner af misstag passerat under konungens fönster.» — —

»Sedan den dagen erinrar jag mig icke, att H. M:t ett enda ögonblick syntes sysselsätta sig med hvad som tilldrog sig omkring honom, utom att han 5 eller 6 dagar före sin död frågade mig, hvad hans son sade. Jag svarade, att jag vore öfvertygad, att han vore djupare upprörd än man trodde; och detta var äfven fallet. Den unge fursten talte nästan icke och gick oupphörligt fram och tillbaka med en dyster och bedröfvad uppsyn. Jag tror nog, som alla menniskor sade,

---

* Man jemföre härmed Adlerbeths uppgift (II: 111), att »trovärdiga personer sett huru general Armfelt, som beledsagade grefve Horn upp på slottet, vinkade åt den stojande pöbelskaran att följa tätt efter vagnen»(!) Uppgiften behöfver ingen vederläggning. — Adlerbeth uppgifver derjemte, att det var bryggaren Westman jemte skådespelaren de Broen, som tillstält uppoppet.

att han var missnöjd med att han icke var ordförande i regeringen, liksom under konungens resa till Aachen, helst som han äfven eljest visat sig i alla afseenden vida framför sin ålder. Men det som vida mera upprörde hans känslor, var det trolösa och grymma sätt, hvarpå man behandlat hans fader. Detta väckte hans ovilja till den grad, att han öfverlade med sig sjelf, om han borde besluta sig för att regera öfver ett folk, som sudlat sig med ett dylikt brott. Detta uttryck är af honom sjelf: en dag, då han utgöt sitt hjerta öfver denna sorgliga tilldragelse, undföllo honom dessa ord, oaktadt hans vanliga försigtighet och grannlagenhet.»

»Regeringen sysselsatte sig ända till d. 29 Mars endast med löpande ärenden. Man lät hålla offentliga förböner för konungens återställande, kyrkorna voro fulla af folk, och man såg tårar rinna, som icke kommo af lågt smicker eller af egennyttiga beräkningar. Polismästaren afgaf två gånger om dagen sin rapport och fick allt bemyndigande och all hjelp, som voro nödvändiga för att handla med kraft; — ty man hade då icke ännu tagit sitt parti att beskydda konungamördarne. Oaktadt min helsas dåliga skick, vakade jag ofta och ansträngde mig mycket. Vid händelser af detta slag uppträda alltid beskäftiga personer, som, för att göra sig oumbärliga, sätta ihop tusentals dikter. Så öfvertygad jag än var, att befolkningen vore välsinnad och att de, som önskade en allmän omstörtning, vore ängsligare än vi, så trodde jag mig likväl, för att utsträcka vaksamheten så långt som möjligt, böra göra några ströftåg om nätterna; men jag såg aldrig något spår af rörelse. Allt inskränkte sig till ofta förekommande arrestationer af personer, som misstänktes såsom delaktiga i brottet, med anledning af den tanke, som man någon tid hyste, att mordförsöket sammanhängde med en vidsträckt plan.» * — —

* Armfelts vaksamhet och de talrika arrestationer, för hvilka man gjorde honom, Ahlman och Låstbom ansvariga, gåfvo anledning till illvilliga rykten. Det sades, att dessa personer uppgjort listor på hundratals personer såsom misstänkta, och det uppgafs, att Armfelt yrkat, att kronprinsens allmänt aktade lärare Rosenstein skulle arresteras (Adlerbeth II: 111). Armfelt skulle hafva velat begagna den nyss timade olyckan, för att genom sitt nit och förföljelser återvinna sitt inflytande; han skulle hafva utspridt rykten, att de sammansvurnes plan vore att sätta eld på

»D. 28 på aftonen föreföll konungen mig något bättre, ty en slags hosta, som ansågs såsom ett dåligt tecken, hade upphört. Då jag sjelf kände mig illamående och uttröttad, gick jag tidigare än vanligt till hvila, och skref till drottningen, att jag funnit H. M:t litet bättre; nästan alla läkarne begåfvo sig lugnt hem. Jag lade mig, öfvertygad om att vår olycka icke vore så öfverhängande; men min sömn blef afbruten kl. 1/2 4 genom en biljett från tjenstgörande öfverste kammarjunkaren grefve Wachtmeister, som underrättade mig, att konungen endast hade några timmar qvar att lefva. Jag störtade ur sängen med en känsla af oro och fasa, som jag dittills aldrig känt, och skyndade så hastigt som möjligt i audiensrummet, hvarest jag såg läkarnes bestörtning och fann, huru litet man kan räkna på deras konst, när fara verkligen är på färde. Jag träffade der endast baron Taube, som kommit dit något före mig; men inom en qvart voro alla menniskor samlade. Då det var fråga om att genast undersöka och anlägga förband på såret, ville man, att jag skulle gå in; men då jag icke sedan första dagen varit närvarande vid denna operation, ville jag icke göra det nu, för att icke sjelf hafva den sorgen att vara den förste, som vände konungens tanke på den öfverhängande faran, för den händelse att han icke visste derom. Baron Taube gick in. Jag gick och klädde mig, för att genast underrätta drottningen; sedan, mot kl. 7, gick jag in till konungen, som jag fann sittande i en länstol, med hufvudet lutadt mot en kammartjenares hand, som understödde det. Hans ansigte var mycket förvandladt till följd af de ansträngningar, han gjort för att blifva af med det slem, som höll på att qväfva honom. Man hade sagt mig, att såret var torrt och att kallbrand kommit deri; och min uppsyn, då jag trädde in till konungen, var sådan, som kunde väntas af en person i det ögonblick, då han känner, att det är

---

hufvudstaden, tillsätta en provisorisk styrelse, hänga konungens anhängare vid lyktpålarne o. s. v. Derjemte skulle han hafva underhållit konungens misstankar mot hertig Karl (Schinkel, II: 237, 340). Armfelts egen framställning, som i allt bär prägeln af trovärdighet, vederlägger dessa uppgifter, hvilka i sig sjelfva voro lika orimliga som smädliga och på sin höjd kunna antagas hafva haft någon grund i ett eller annat oöfverlagdt yttrande under Armfelts upprörda tillstånd.

slut med hans lycka och hans lif. Han tog emot mig med en glad min och räckte mig handen, sägande: »Det är snart slut med mig; kom ihåg er gode vän, när han icke längre är till!»

»En dyster tystnad herskade i hela rummet. Jag såg för första gången under konungens sjukdom bergsrådet Dalberg, konungens f. d. lifmedikus, en man af stora teoretiska kunskaper. H. M:t tyckte icke om honom, på grund af en viss anspråksfullhet i hans väsen, som kunskaper och skicklighet stundom ofrivilligt gifva åt de redbaraste män med de bästa afsigter. Men då smärtorna under natten till ytterlighet ökats, hade han skickat efter honom. Dalberg kom klockan fyra på morgonen, och sedan han gjort hvad han kunnat, för att lindra plågorna, sade han: »E. M:ts tillstånd är alldeles icke tillfredsställande». — »Är det farligt?» frågade konungen. — »Ja, E. M:t», svarade Dalberg, »mitt samvete och min heder tilllåta mig icke att dölja det.» — »Huru många timmar kunna återstå mig?» frågade konungen. — »Fem eller sex timmar», sade Dalberg; »och jag besvär E. M:t att använda dem för att tänka på sin själs välfärd och sitt rikes lugn, om ännu några befallningar återstå att gifva.» — Genast vände sig konungen till dem, som voro närvarande, och sade: »det skulle således vara slut klockan $^1/_2$ 11»; samt skickade genast efter statssekreteraren Schröderheim. Denne höll redan på att skrifva, då jag inträdde, ty allt detta hade tilldragit sig, innan man undersökt och förbundit såret. Konungens befallningar till Schröderheim hade blifvit gifna, utan att någon kunde höra dem. Han satt och skref vid ett spelbord i ett hörn af rummet, ställdt så, att H. M:t hade honom under ögonen. Baron Taube, grefvarne Gyldenstolpe, Oxenstjerna och jag, i hvilkas närvaro detta tilldrog sig och som stannade qvar ända till slutet, voro alla i en obeskriflig bedröfvelse. Då statssekreteraren slutat att skrifva, gaf H. M:t oss tecken att komma närmare och sade: »Jag ber er, laga att jag får dö i lugn, och att ingen får komma in, utan att jag begärt det, utom ni och min betjening. Jag kan icke glömma huru konung Fredrik dog: hans sängkammare var som en offentlig plats». Baron Taube meddelade denna befallning åt dem som

voro i audiensrummet, och ingen försökte att bryta mot konungens vilja.»

»Innan konungen underskref de aktstycken, som statssekreteraren Schröderheim uppsatt efter hans befallning, läste och granskade han dem uppmärksamt. Det första angick hans sons uppfostran och den uppvaktning, som skulle omgifva honom. Det föreskrefs der bland annat, att hans guvernör och lärare icke finge ombytas, och att uppvaktningen på särskildt föreskrifvet sätt skulle delas mellan dem, tjenstgörande öfverstekammarjunkaren och de öfriga hofherrarna o. s. v. Detta blef sedermera lika litet iakttaget som allt det öfriga. — Den andra handlingen lemnade baron Taube ledningen af de utländska angelägenheterna; denne ville nämligen icke hvarken antaga den rang eller lön, som tillhörde denna befattning. Utgången visade kort efteråt, att han handlat ganska klokt deri, och att han var mera försigtig än ärelysten. — Den tredje var en fullmakt för mig att vara öfverståthållare i Stockholm, med alla förmåner, som tillhörde denna plats, sedan man derifrån skilt befattningen med polisen och kongl. slottet, med det tillägg, att jag derjemte skulle behålla alla de ämbeten, jag innehade.»

»Sedan H. M:t slutat genomläsningen, tillkallade han grefve Gyldenstolpe och lät honom läsa hvad som rörde honom, äfvenså baron Taube; sedan kallade han mig och sade: »Se der är er fullmakt att vara öfverståthållare i Stockholm; är ni nöjd? Jag har för alltid velat fästa er i tronens grannskap och stadga ert inflytande». Jag svarade nästan intet; jag kan icke erinra mig, att jag i detta ögonblick erfor någon annan känsla än den lifligaste smärta. Jag kysste konungens hand, som jag fuktade med mina tårar, och utropade: »Hvarför kan jag icke med uppoffring af mina dagar förlänga E. M:ts!» — Konungen tryckte min hand och fick just i samma ögonblick ett qväfningsanfall, som kom oss alla att tro, att han skulle uppgifva andan.»

»I det ögonblick, då den fjerde handlingen, hvarom jag ännu icke talat, skulle undertecknas, stjelpte Schröderheim bläckhornet öfver den — af misstag, såsom jag vill tro, så att den fick skrifvas om helt och hållet. Personer, som äro

benägna att spåra listig beräkning eller elakt uppsåt i vissa handlingar, i synnerhet då den handlande personen är något klenmodig och derjemte slug, skola kanhända säga, att detta skedde med afsigt och för att vinna tid. Jag lemnar åt andra att döma derom och inskränker mig att omnämna faktum. Denna handling, som öfversköljdes af bläck, var kodicillen till konungens testamente. H. M:t hade ämnat låta uppsätta den ända sedan första dagarne af sin sjukdom; men då vi voro benägna att göra oss blinda för faran, så hade han icke förr än samma morgon dikterat den för statssekreteraren. Efter allt detta, kan man väl antaga, att konungens svaghetstillstånd, otydligheten i hans röst, ökad genom de qväfningsanfall, som förebådade dödens ankomst, hade hindrat Schröderheim att rätt uppfatta hans sista vilja och verkliga mening; och att H. M:t sjelf, fastän han ögnade igenom hela akten, innan han underskref den, och oaktadt det såg ut, som om han dervid fäste hela sin uppmärksamhet, icke längre var i stånd att riktigt reda och samla sina tankar. Huru härmed nu förhåller sig, så är det ganska säkert, att kodicillen var illa uppsatt och kunde tydas på flera sätt. Styrelsen var nämligen derigenom under konungens minderårighet uppdragen åt den för tillfället tillförordnade regeringen, på samma fot som den nu egde bestånd, utan att likväl det första testamentets föreskrift i denna punkt var upphäfd.» * — —

»Då denna kodicill ändtligen var underskrifven, äfvensom den handling, som innehöll föreskriften om tronföljarens upp-

* Anmärkningsvärdt är, att Schröderheim, som efterlemnat en utförlig berättelse om konungens sista sjukdom och död, hvari han äfven redogjort för förloppet af de här skildrade händelserna vid hans dödsbädd, alldeles förtiger det uppdrag, han erhöll att uppsätta dessa vigtiga statshandlingar. Hans göromål skulle, enligt hans framställning, hafva inskränkt sig till att uppsätta »den bekanta öfverståthållare-fullmakten» för Armfelt. Schröderheims berättelse har tydligen varit afsedd att läggas under hertig Karls ögon och röjer mycken underdånighet mot honom. Att de delar af konungens yttersta vilja, som icke voro hertigen behagliga, här förtegats, kan icke vara en blott tillfällighet, och bidrager icke att öka framställningens trovärdighet. (Se Schröderheims Anteckn. s. 173 o. f.). — Äfven Ehrenström har efterlemnat en berättelse om konungens död (Anteckn. s. 396), hvilken, såsom en jemförelse lätt utvisar, är delvis ordagrant hemtad ur Armfelts här anförda skildring, hvilken sålunda varit honom tillgänglig.

fostran och uppvaktning, förseglades båda och skickades till Svea hofrätt. Baron Taube och jag mottogo de papper, som angingo oss personligen. Konungen förstod ännu i dödsstunden att gifva ökadt värde åt dessa bevis på sin ynnest och sitt förtroende genom den nåd och den förbindlighet, som han under alla omständigheter så väl förstod att använda. Konungen sade oss också några ord om kodicillen, vid hvilka vi i detta ögonblick icke fäste uppmärksamhet, och sedan tillade han: »Utan att minska min brors makt under hans förmynderskap, har jag funnit en utväg att antyda utsigten till en framtida ansvarighet, med hvilken hedern lika mycket som hans egen fördel är förbunden». Jag trodde i början, att det vore något bref eller någon annan skrift, som konungen tillstält hertigen och som, i betraktande af den vördnad, som man vanligen visar en döendes sista önskningar, borde medföra den verkan, på hvilken konungen syntes räkna. Men sedan jag efteråt sett kodicillen, och efter ett samtal med en fullt ärlig person, som härom erhållit konungens förtroende, blef det mig lätt att förklara afsigten dermed hos en konung som hade ett så ljust förstånd och så väl förstod att bedöma menniskor, då han gjorde det med lugn.» — —

»Under dessa sista omsorger, som vår konung egnade åt fäderneslandet, erinrade Dalberg honom, att han äfven borde tänka på sin själs välfärd och skicka efter en prest med nattvarden. Genast frågade konungen, om någon fans i rummet utanför. Någon nämnde ärkebiskopen. »Nej», sade konungen, »jag behöfver icke hans hjelp, han har aldrig tjenat mig med glädje: kalla hit biskopen i Vexiö». Jag hade redan dragit försorg att underrätta denne biskop, så att allt var i ordning, då han fick tillsägelse att komma in i konungens rum. Under tiden tog H. M:t afsked af alla dem som omgåfvo honom, tackade dem för deras tjenster och sade några vänliga ord till enhvar. Under detta smärtsamma och rörande uppträde glömde han icke den ringaste af sin betjening. Då jag närmade mig, kände jag mig nästan tillintetgjord, och mina krafter syntes alldeles öfvergifva mig: utom min långvariga sjukdom hade jag ända sedan katastofen d. 16 Mars haft ständiga blodförluster, så att jag kunde hoppas att snart få

4 i 4

följa min vän och välgörare i grafven. Alla dessa rörelser i mitt inre undföllo honom icke; och sedan han ömt omfamnat mig och med värme tackat mig för min tillgifvenhet och mina tjenster, hvilkas betydelse han i detta ögonblick öfverskattade, sade han mig med hög röst och med stor liflighet: »Lofva mig, att aldrig lemna min son, att aldrig öfvergifva honom, att tjena honom med samma trohet, samma nit och samma tillgifvenhet, som ni alltid haft för mig!» — »E. M:t, svarade jag, det behöfs icke att jag ger ett sådant löfte, ty skulle jag någonsin glömma Eder vilja, utan att vara ett vidunder af otacksamhet och nedrighet! Men att aldrig lemna Eder son — skall detta alltid bero af mig? Omständigheter, som man icke kan förutse, skola kanske aflägsna mig från honom mot min vilja».

»Det var en besynnerlig aning, som lade mig dessa ord i munnen; ty då syntes det visserligen icke vara någon utsigt, att man skulle behandla mig så, som man gjorde, och att jag en dag skulle falla offer för de känslor, hvilka Gustaf III gjort till min heligaste lag.»

»Mitt svar syntes nedslå konungen, som sade mig: »Det skall icke hända; jag har förebyggt det. Man skall aldrig kunna skilja er ifrån min son. Lofva mig endast, att stanna qvar i tjenst, till dess han sitter tryggad på sin tron!» — Jag kunde då icke längre tillbakahålla mina snyftningar; och det var mig icke möjligt att få fram ett enda ord. Han sade mig ännu några ord, som jag ej förstod, fastän hans kammartjenare Robert, som stödde hans hufvud, trodde sig kunna förklara dem; och dermed slutade detta rörande uppträde, som för evigt står ristadt i min själ.

Konungens krafter medtogos af alla dessa sorgliga afsked, och han kände sitt slut allt mer nalkas. »Jag känner ett stort behof af att sofva; ett ögonblicks lugn skulle göra mig godt; jag vill lägga mig.» Man lade honom i sängen, och han tycktes der finna sig vida beqvämligare. Kort efter bad han, att biskopen i Vexiö skulle inkallas, och han kom genast med sakramentet. H. M:t gjorde sin syndabekännelse och derefter sin trosbekännelse med hög röst och anammade nattvarden. Denna ceremoni var synnerligen uppbygglig, efter

hvad biskopens tryckta berättelse utvisar. Då ingen tid var att förlora, sysselsatte jag mig under denna stund, jemte baron Taube, med att försegla konungens nycklar och åtskilliga papper, hvilka hans gamle och hederlige kammartjenare Griberg lemnade oss, för att undvika att oordning uppstode genom tillströmningen af menniskor och oredan straxt efter dödsfallet.»

»Jag anser lämpligt att här omnämna ett enskildt samtal, som jag en gång hade med konungen om religionen i allmänhet, vid en tid, då ingen af oss gick i dödstankar, och då det endast var nyfikenhet, som föranledde att jag tog mig friheten fråga honom om hans åsigter i denna fråga. »Jag svarar», sade han, »liksom Simonides svarade Hiero: ju mer jag forskar i dessa hemligheter, desto mera finner jag dem öfver mitt förstånd. Men religionen, eller åtminstone vördnaden för något slags gudsdyrkan är oundgängligen nödvändig för samhällets och den allmänna ordningens upprätthållande. Vidare, om det finnes en Gud, sådan som han blifvit för oss framstäld och som jag tror, så kan en god och rättskaffens menniska icke underlåta att vara honom behaglig; i annat fall, om en sådan icke finnes, så skola en menniskas goda handlingar icke kunna lända henne till skada. Alltså, om vi endast hålla oss vid denna sida af saken, min vän, så låt oss icke öfva vårt skämt på religionens bekostnad, och låt oss icke med för stor nyfikenhet söka intränga i saker, som vi böra betrakta med vördnad.»

»Jag har trott mig böra anteckna detta för efterverlden, för att visa de åsigter, som hystes af denne snillrike furste i ett ämne, på hvars bekostnad några stora män på ett allt för öfvermodigt sätt velat lysa med sitt snille.»

»Sedan nattvarden blifvit utdelad och biskopen gifvit konungen den sista välsignelsen, aflägsnade han sig, och vi närmade oss konungens säng. Han betraktade oss med en min af godhet och ömhet, men utan att säga någonting. Jag tog en af hans händer och kysste den flera gånger; konungen tryckte svagt min hand och frågade Dalberg, som då och då kom och kände på pulsen: »Huru tycker ni att det är»? — Jag mins icke hvad han svarade, men jag frågade just då,

om H. M:t icke tillät mig att gå och hemta drottningen, hans son och hans anhöriga. Han sade straxt ja, men ändrade sig genast och återtog: »Det är i alla fall bäst att vänta; jag är sömnig, och ett ögonblicks hvila skulle göra mig godt».

»Jag drog mig tillbaka, för att kasta mig i en länstol vid brasan. Knappt hade jag hunnit dit, förr än Dalberg kallade på mig och sade: »Det är slut». Alla störtade fram, och vi sågo ingen förändring i konungens ansigte, utom att hans ögon voro slutna. Då sade jag till Dalberg: »Han sofver». — »Ja», svarade denne, »den eviga sömnen.» — Jag stack min hand under täcket för att känna, om hans fötter vore varma. De voro alldeles icke kalla, och jag yttrade då: »Det är blott en svimning». Dalberg lyfte på ett af ögonlocken, utan att svara, och visade oss ögat, hvars glans redan var fullkomligt slocknad.» — — —

*

* * *

*

»Der låg ett skimmer öfver Gustafs dagar,
fantastiskt, utländskt, flärdfullt, om du vill;
men det var sol deri» — —

Sol, men äfven *skugga;* och skuggorna hade fallit allt tyngre mot slutet af konung Gustafs dagar. Äfven den man, hvars öden vi följt under en tid, då de voro så nära sammanlänkade med hans konungs, fick sin dryga del af skuggan, liksom han äfven hört till dem, som framför andra solat sig i ljuset.

Gustaf Mauritz Armfelt var mer än någon annan en kännetecknande typ för Gustaf III:s tidehvarf; han var i sjelfva verket den egentlige gustavianen. Ty ingen af dem, som längre fram älskade att mottaga denna hederstitel af senare slägten, hade stått konung Gustaf personligen så nära. Ingen hade så tillegnat sig tidens yttre skick; dess älskvärdhet, dess qvickhet och dess lättsinne, dess öfverdåd i lefnadssätt och ytliga, men storsinta verldsåskådning, dess franska bildning och ridderliga tänkesätt synas hos Armfelt samlade i en, så att säga, krystalliserad form. Framför alla andra hade han derjemte med aldrig svikande trohet stått vid sin konungs sida i motgångens, som i medgångens dagar.

Lysande hade hans bana varit. Vid ännu ej fylda 35 år — hans 36:te födelsedag inföll två dagar efter hans konungs död — hade han beklädt statens vigtigaste förtroendeplatser, och mot slutet af sin bana otvifvelaktigt af många betraktats såsom Sveriges främste man, näst konungen. Af krigarens mod hade han gifvit vackra prof, liksom äfven af diplomatens fintlighet; och hans tjenster hade blifvit frikostigt belönade. Samtiden hade tillmätt hans inflytande på statens angelägenheter afgörande vigt; och konung Gustaf hade, så trodde mången, af honom hemtat ingifvelser i stort, som i smått.

Samtiden har tvifvelsutan öfverskattat Armfelts inflytande på konung Gustafs politiska planer. Vi hafva sett, att konungen vid ryska krigets början, vid statshvälfningen 1789, vid planen till krigsföretaget mot Frankrike ingalunda tog råd af Armfelt, som tvärtom med bekymmer erfor konungens afsigter. Endast med afseende på det sistnämnda af dessa stora företag lyssnade han till Armfelts afstyrkande råd, åtminstone för tillfället; men han gjorde det ingalunda så, som den der vore van att föras i ledband af sin gunstling. I Gustaf III:s historia skall Armfelt likväl alltjemt förblifva en af de mest framträdande gestalterna, och detta ej blott såsom en representant för Gustafs tidehvarf, med dess svagheter och förtjenster. På många områden har hans verksamhet under de förhållanden, som konungens statskonst framkallat, varit af betydelse. Men det är icke såsom konungens inflytelserike rådgifvare, åtminstone icke i vigtigare fall, som han förvärfvat sin plats i hans historia: det är såsom den nitiske och oförfärade verkställaren af hans planer, såsom en kämpe för sin kunglige väns myndighet och för hvad som han ansåg såsom fosterlandets ära. Han var dervid lika litet som konungen nogräknad om medlen för målets vinnande, men, liksom han, alltid beredd att sätta sin egen person i sticket. Mer än någon annan af konungens män ådrog han sig under oroliga tider uppmärksamheten; och han stälde sig ingalunda sjelf i skuggan. Oförsigtighet, öfvermod och öfverdrifven sjelfuppskattning gjorde hans stundom utmanande hållning ännu mera i ögonen fallande, och samlade kring hans person mycket af motståndarnes hat och hämndkänsla.

Häraf förklaras många af de stränga domar, som samtiden fälde öfver Gustaf III:s gunstling, och mycket af den smädelse, som riktades mot honom ej blott af personliga afundsmän, utan äfven af politiska motståndare och af dem, som efter konung Gustafs död funno sin räkning vid att deltaga i förföljelsen mot hans fallne och biltoge vän. Han gjordes ansvarig för den äfventyrliga statskonst, som hotat Sveriges yttre och inre lugn; och det fans knappast någon nedrighet, som ej tillades hans personliga karakter: skrytsam

feghet och blodtörstig grymhet, gudlöst lättsinne, sniket penningebegär och förrädiska stämplingar med Sveriges fiender.

Vi hafva icke under skildringen af Armfelts och Gustaf III:s gemensamma lif fördolt dessa anklagelser. Vår hufvuduppgift har icke varit att vederlägga dem, lika litet som att dölja de Armfelts felsteg och svagheter, hvilka dels följde af tidehvarfvets, dels af hans eget skaplynne och ofta gåfvo klandret sitt berättigande. Men det är icke mer än historisk rättvisa att hafva erinrat, att mycket af hvad mot honom taltes och skrefs af illvilliga samtida, till den grad bar partibitterhetens prägel, att det knappast förtjenar vederläggas, samt att en stor del af de anklagelser, som kunnat ligga inom sannolikhetens område, genom studiet af samtida handlingar, särskildt af Armfelts brefvexling, hafva visat sig ogrundade.

Armfelt hann icke att under konung Gustafs dagar växa till statsman i jemnbredd med de vigtiga värf, som tidigt anförtroddes honom — knappast att mogna till *man*. Han var och förblef länge en yngling, med ungdomens hänförelse och älskvärdhet och med mer, än önskligt varit, af dess obeständighet och öfverilningar; men en ridderlig yngling, »sans peur», om också icke »sans reproche». I de förtroliga bref till sin konung och sin maka, i hvilka han på sitt oförbehållsamma sätt gifvit luft åt sina vexlande känslor, träder oss till mötes en eldig och högsinnad själ, med varma, om också ej på djupet gående känslor. Såsom historisk person, äfven under sin lysande ungdomstid, förtjenar Gustaf Armfelt, med sina förvillelser, i många stycken efterverldens aktning, i några dess beundran: i sin helhet sedd, är han värd den sympati, som den omedelbara inblicken i en rikt utrustad personlighets lif väcker hos hvarje ädelt sinne.

* * *

Gustaf III:s död betecknade ej blott »en slutad lefnad». Den medförde icke blott ett regentombyte, med ändrade politiska förhållanden och styrelsegrundsatser: det var ett tidehvarf, som med honom gick i grafven. Sådant hade hans inflytande varit på den verld, som omgifvit honom, i den grad hade han utgjort medelpunkten i sina samtidas lif — vare sig

att dessa gått med eller mot honom — att hans död medförde en förvandling, som sträckte sig till nästan alla områden af samhällets yttre och inre lif.

Lifligt och omedelbart kändes detta af alla, som stått konung Gustaf nära; djupast och bittrast måhända af den man, som trognast följt honom under hans lefnads sista årtionde, och i hvars lif hans konungs död bildade gränsstenen mellan den solbeglänsta medgångens dagar och olyckans, förföljelsens och glömskans molnhöljda skiften.

RÄTTELSER.

Sid.	104		r. 23	*står:*	för	*läs:*	före
»	115		r. 25	»	särskilde	»	särskilda
«	157		r. 12	»	sin	»	hans
»	169		r. 4	»	om	»	som
»	171		r. 23	»	en en	»	en
»	»	noten,	r. 1	»	${}^{15}/_{7}$	»	${}^{15}/_{7}$ 1789.
»	174		r. 19	»	gustavianarne	»	gustavianerna
»	176	»	r. 6	»	Armfelts	»	Armfelt
»	186	not. 2,	r. 2	»	bels	»	beaux
»	200	not. 2,	r. 3		Uppgiften rörande den Rudenschöldska brefvexlingen är oriktig. Ett större antal bref finnas bevarade i Kongl. utrikesdepartementets arkiv.		
»	205		r. 8	»	Ankarsvärd	*läs:*	Anckarsvärd
»	233		r. 6	»	Armfels	»	Armfelts
»	236		r. 11	»	behöfves	»	behöfvas
»	247	noten,	r. 11	»	fau	»	faut
»	258		r. 1	»	'oserai	»	j'oserai
»	265		r. 18	»	för	»	framför
»	310		r. 4	»	Armfelt skyndsamt åter	»	Armfelt åter
»	368		r. 4	»	Turkiet, erinra	»	Turkiet och erinra
»	406	not. 3,	r. 11	»	Aminne	»	Åminne
»	423		r. 31	»	dock hafva	»	dock länge hafva

GUSTAF MAURITZ ARMFELT

STUDIER

UR

ARMFELTS EFTERLEMNADE PAPPER

SAMT ANDRA HANDSKRIFNA OCH TRYCKTA KÄLLOR

AF

ELOF TEGNÉR.

II.

ARMFELT I LANDSFLYKT.

STOCKHOLM
F. & G. BEIJERS FÖRLAG.

STOCKHOLM, TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET, 1884.

INNEHÅLL.

I. System-förändring 1792.

Sid. 1—62.

II. En svensk emigrant (Juli 1792—Dec. 1793).

Sid. 63—166.

III. Armfelts hemliga brefvexling 1792—1793.

IV. Förföljelse och flykt 1794.

V. Högmålsprocessen 1794.

VI. I Kaluga 1794—1797.

VII. Utan hem 1798—1802.

I.

System-förändring.

(1792.)

»Han sofver — den eviga sömnen», hade läkaren förklarat för dem som voro församlade kring konung Gustaf III:s dödsbädd. Länge herskade dödens tystnad i den kungliga sängkammaren. Ingen yttrade ett ord, ingen gjorde någon rörelse; under en lång stund syntes smärtan hafva bedöfvat alla sinnen.

»Slutligen, berättar Armfelt, bröt läkaren, Dalberg, tystnaden: Vi måste, sade han, underrätta hertig Karl. Grefve Oxenstjerna gick genast ut, för att meddela honom hvad som händt. Hertigen befann sig jemte en mängd menniskor i audiensrummet, helt nära ingången. Han kom genast in, som jag vill minnas, åtföljd af hertigen af Östergötland, hvilken genast blef illamående. Hertigen-regenten uppgaf höga klagorop, tog in medikamenter och lät sina tårar rinna. Han sade oss de ömmaste saker, omfamnade oss, tröstade oss, och bad baron Taube och mig att bistå honom med våra råd och våra tjenster. Efter en qvarts timma lemnade hertigen konungens sängkammare, hvarest efter hand flera personer samlats, och begaf sig till audiensrummet. Der tillkännagaf han, att jag var utnämnd till öfverståthållare i Stockholm och att baron Taube hade sig anförtrodd ledningen af de utländska angelägenheterna, samt upprepade hvad han nyss förut sagt oss; han skickade till hofrätten efter sin broders testamente, och påskyndade så

mycket som möjligt afläggandet af trohetseden till den unge konungen. Han sjelf, jemte hertigen af Östergötland, aflade den genast. Jag var vittne till den entusiasm, med hvilken alla de närvarande gjorde sin ed, och särskildt anmärkte jag den ifver, som några af oppositionens medlemmar lade i dagen, då de besvuro säkerhetsakten: några höjde rösten för att göra sig bemärkta, andra stego upp på stolar och bänkar för att synas. Slutligen gick man, utöfver det vanliga formuläret, äfven ed på att testamentet och konungens sista vilja skulle följas.» *

För ingen, den unge konungen undantagen, som enligt ett ögonvittnes ord, mottog trohetseden »förkrossad, med konvulsiviska ryckningar i ansigtet, ögonen uppsvälda af gråt och med en uppsyn, som förrådde motvilja att mottaga hyllningen» **, kändes slaget så tungt, som för Armfelt, Gustaf III:s närmaste vän och förtrogne. Hans krafter sveko honom efter det nyss skildrade uppträdet, och han måste föras till sin egen bostad i slottet. Här mottog han besök af andra konung Gustafs djupt bedröfvade vänner. Ehrenström, hvars öden under den närmaste tiden blefvo så nära förenade med Armfelts, fann honom fördränkt i gråt; Ehrenström svor der en evig trohet åt Gustaf III:s minne och tillgifvenhet åt hans tröstlöse vän. Nordin instälde sig äfven hos honom och berättar om sitt besök: »Vid min inkomst låg baron Armfelt på en soffa gråtande, tog mig i famn och kysste mig många gånger, helsade mig in specie ifrån salig konungen, som nämnt mig flera gånger under sjukdomen... Ibland det sista salig konungen sagt till Armfelt var ock: helsa alla mina trogna vänner och tjenare, och tacka dem för deras trohet.» *** Äfven lagman Håkansson var bland dem, som sågo den djupa sorg, hvari konungens död försänkt hans vän, och sökte gemensamt med Nordin att återbringa honom till fattning och att lugna de olycksbådande

* Jemför Nordins berättelse, anf. st. s. 226, som företer några smärre olikheter, och Ehrenströms Anteckningar (I: 399 o. f.) om förloppet straxt efter konungens död, öfverensstämmande med Armfelts framställning. I allmänhet visar en jemförelse mellan Armfelts otryckta memoirer för denna tid och Ehrenströms Anteckningar, att de förstnämnda af Ehrenström flitigt anlitats såsom källa. Han hade dem länge i förvar. (Jfr ofvan I: 462.)

** Ehrenström, anf. st. I: 401.

*** Nordin, anf. st. s. 227.

framtidstankar, som, enligt Armfelts egen berättelse, redan nu fylde hans sinne.

»Upprepade budskickningar, fortsätter Armfelt, kallade mig till det rum, der den tillförordnade regeringen samlats. Så fort jag kom, bad mig hertigen på det mest förbindande sätt, att för det allmänna bästa och af vänskap för honom, underkasta mig den ansträngningen att begifva mig ut för att lugna folkmassan och taga eden af borgerskapet på rådhuset. I samma ögonblick kom riksdrotset med alla de handlingar, som innehöllo konungens sista vilja. De öppnades den ena efter den andra af hertigen och riksdrotset; jag stod under denna tid och talte med grefve Oxenstjerna och Håkansson. Plötsligen kallade hertigen oss fram, med en orolig och missnöjd min, och sade, i det han visade oss kodicillen till testamentet*: »Hvad vill detta säga? Det är alldeles obegripligt: å ena sidan upphäfver icke denna kodicill den artikel i testamentet, som tillerkänner mig förmynderskapet; å den andra uppdrager den rikets styrelse under minderårigheten åt den nuvarande regeringen, på samma fot som den nu eger bestånd. Ni insen således, mina herrar, att det är en förmyndareregering, som hvarken är gjord för er eller för mig, och att, om vi skola följa kodicillens ordalydelse, ingenting kan göras.» — Jag yttrade då några ord, för att förklara den verkliga mening, som jag ansåg att detta aktstycke innebar. — »Det är godt och väl, svarade hertigen, men antingen måste man hålla sig till ordalydelsen eller också helt och hållet annullera denna handling. Jag kan icke vara regent på detta sätt, och jag skall derom afgifva min förklaring.»

»Alla började då taga till orda för att lugna hans häftighet, utom baron Taube och jag. Jag vet icke hvad denne tänkte. Hvad mig angår, så kunde jag icke ogilla H. K. H:s tankegång, men jag ville se hvad de andra skulle säga derom och hvad hertigen önskade fatta för beslut. Slutligen, efter åtskilligt tal, som icke ledde till något resultat, föreslog jag hertigen att fatta det beslut, som bäst skulle öfverensstämma med salig konungens verkliga och kända önskningar, med

* Se detta arbete, I: 462.

hertigens eget intresse och statens väl, att nämligen icke fästa sig vid kodicillens bokstaf, utan vid dess anda, och icke betrakta den såsom något annat än en förklaring eller en modifikation af testamentet.* Han afbröt mig och sade: »Nå väl, mina herrar, om I viljen gå in på det förslag, som jag vill göra eder, så skall allting mycket väl kunna reda sig, och jag skall vara så belåten dermed som möjligt. Vi skola anse kodicillen såsom om den aldrig funnits till, derför att den endast kunnat göra oreda och svårigheter i regeringsärendenas gång; men jag skall i stället lemna er en egenhändigt undertecknad handling, genom hvilken jag förbinder mig att bibehålla er såsom mina rådgifvare och att icke afgöra någonting, innan jag dessförinnan inhemtat eder mening.»

»Detta förslag föreföll ganska fördelaktigt och innebar nästan allt hvad salig konungen önskat. Då likväl bestämda gränser, huru klokt de än må vara utstakade, stundom blifva farliga, när de äro för inskränkta och förefalla aftvungna, ansåg jag mig böra fästa hertigens uppmärksamhet på att det syntes mig, som om han iklädde sig en allt för vidsträckt förbindelse och lofvade mer än han kunde hålla. »Vi äro utan tvifvel högst smickrade af att E. K. H. vill hedra oss med sitt förtroende i en sådan utsträckning; men det kan endast vara i saker af vigt, som E. K. H. kan böra föreskrifva sig sjelf den lagen att inhemta våra råd. Man bör undvika att sätta sig i den belägenhet, att man ångrar en dylik åtgärd, lika väl som man bör undvika att direkt eller indirekt svika sina förbindelser.» Hertigen gjorde mig en mängd komplimenter och bedyranden, och Lagerbring uppsatte aktstycket efter hans diktamen. Hertigen undertecknade det och försäkrade, att han aldrig skulle glömma detta ögonblick; han

* På ett annat ställe har Armfelt på följande sätt närmare förklarat meningen med denna kodicill, hvars form innebar en så gifven motsägelse med konungens testamente: »Det var icke konungens mening att minska sin brors makt, utan endast att gifva honom en ständigt beståndande konselj, hvari han ensam skulle hafva beslutande rätt... Dess medlemmar skulle icke ha någon annan rättighet än att göra regenten föreställningar och afgifva utlåtanden, hvilka de kunde låta inflyta i protokollen; och dessa skulle en dag läggas under den unge konungens, kanske äfven under ständernas ögon.»

hade nu sett, att alla andra hänsyn hade vikit för kärleken till ordningen, lugnet och det allmänna bästa. Detta gaf anledning till handkyssningar, omfamningar och åter upprepade bedyranden. I sin glädje hade hertigen glömt att sönderrifva kodicillen till konungens testamente. Lagerbring tog den och hade den länge i förvar» *.

»Under tiden skockade sig folkmassan allt mer och mer och gjorde mycket buller. Hertigen besvor mig att gå ut och lugna dem och att begifva mig till rådhuset. Jag begaf mig åstad i vagn, åtföljd af mina adjutanter och andra personer, som voro mig särskildt tillgifna; men en ofantlig massa menniskor, som dels samlat sig på borggårdarna till slottet, dels på gatorna, gjorde att jag endast långsamt kunde komma fram. Alla täflade dock om att visà, mig det lifligaste deltagande i min sorg. Välsignelser öfver mig ljödo från alla håll: det var en rörande och på samma gång smickrande helsning. »Det är vår gode konungs trogne vän, sade några; himlen har bevarat honom; förrädarne skola icke kunna förstöra oss.» »Lefve den unge konungen!» ropade andra. »Gud bevare honom och Armfelt! Då äro vi icke alldeles förlorade.»

»Då jag slutligen hann fram till rådhuset, mottog mig en deputation af magistraten nedanför trapporna. Sedan jag kommit upp i stora samlingsrummet, äskade jag ljud och höll ett tal angående mitt uppdrag. Jag var så genomträngd af min

* Hertiginnan af Södermanland uppgifver i sin dagbok, att hertigen genom Schröderheim på förhand varit underrättad om kodicillens tillvaro — den var, enligt hennes förmodan, ett verk af Armfelts öfvertalningar hos den döende konungen. I samråd med drotset hade nu hertigen på förhand beslutit dess annullerande, under föregifvande af namnteckningens oläslighet; och han sönderref också — enligt denna källa — dokumentet, hvilket sålunda aldrig skulle hafva kommit i Lagerbrings händer. Deremot tog denne i förvar hertigens i utbyte gifna försäkran. Äfven Ehrenström, som var medvetande om hemligheten med kodicillen, trodde att originalet blifvit förstördt af hertigen, och att Lagerbring ingalunda hade detta papper. (Se Svea Hofrätts Protokoller i Armfeltska målet s. 262, Ehr:s bref till Armf. $^{27}/_{4}$ 1793.) Hvilkendera af dessa uppgifter, som är den riktiga, må lemnas osagdt; kändt är, att det papper, som Lagerbring hade i förvar efter detta uppträde, gaf anledning till att han blef inblandad i det Armfeltska högmålet, såsom längre fram skall berättas. — Armfelt förmodade, att Lagerbring eller Håkansson äfven hade i förvar hertigens försäkran.

lifliga smärta, att jag icke mins ett ord af hvad jag sade; men mina vänner och mina fiender öfverensstämde i att säga, att mina ord voro rörande, kraftfulla och egde den vältalighet, som tillfället kräfde. Ingenting var på förhand öfvertänkt. Mina vänners föreställningar, hvilka under öfvermåttet af min smärta hade återkallat mig till min pligt, jag skulle nästan kunna säga, återgifvit mig lifvet; de vexlande intryck, som jag nyss erfarit; min önskan att vinna enighet, frid och samdrägt, allt detta hade verkat som en tändande gnista i min själ och förlänat styrka och känsla åt mina uttryck. — Eden aflades under höga rop af: lefve konungen!, hvilka tre gånger upprepades; från allas ögon strömmade tårar. Jag återvände till slottet på samma sätt och helsad med samma rop, som då jag for derifrån. Då jag steg ur vagnen, bad jag den folkhop, som trängde sig omkring mig, att lugnt gå hem och upphöra med alla sammanskockningar. Jag skickade mina adjutanter att säga detsamma åt alla dem som samlat sig i gathörnen och på de gator, som förde till slottet; och inom en halftimma syntes icke flera än vanliga förbigående.»

»Så snart regenten fått höra min berättelse, huru jag tagit eden af borgerskapet, omfamnade han mig och sade: »Jag vet redan, att två ord af er varit nog för att lugna folkmassan. Jag skall aldrig glömma den tjenst, som ni gjort så väl staten som mig, särskildt i detta kritiska ögonblick.» —

Hertigen hade utan tvifvel skäl till tacksamhet mot sin nyss aflidne broders vän, hvilken han ingalunda var van att betrakta såsom sin egen. Ej endast hade Armfelt genom det blotta inflytandet af sin personlighet lyckats att besvärja den storm, som syntes vara nära att utbryta bland den uppretade folkmassan, hvars hållning icke varit den vänligaste mot den nye regenten: genom sitt uppträdande under öfverläggningarna om kodicillen hade han äfven beredt hertigen en angenäm öfverraskning. Frivilligt hade han afstått de anspråk på ett noggrant uppfyllande af den bortgångne konungens vilja, hvilka man i främsta rummet väntat, att *han* skulle framställa. Det var ett drag af Armfelts rättskänsla och hans monarkiska grundsatser, som förtjente allt erkännande: han ansåg, att dessa oklara föreskrifter skulle förlama regeringens

kraft och väcka misstroende mellan regenten och de rådgifvare, som blifvit honom påtvingade. Härtill kom väl äfven önskan att vinna regentens förtroende genom denna eftergift och att derigenom behålla en inflytelserik ställning nära regentens person. Ingen ser gerna makten glida sig ur händerna utan att söka qvarhålla den: Armfelt hade dessutom några timmar förut gifvit sin döende konung det högtidliga löftet att troget stå vid hans sons sida; och utvägen härtill syntes lättare kunna vinnas genom eftergifvenhet för hertigens önskan än genom vidhållandet af kodicillens bokstaf. Hans meningsfränder, de ifriga rojalisterna, klandrade emellertid skarpt denna medgörlighet, hvarigenom »första exemplet gafs af missaktning för konungens yttersta vilja och dörren öppnades för nya rådgifvare, hvilka redan då förmodades stå färdiga att begagna sig af hertigens kända svaghet».* Sjelf skulle Armfelt inom kort få erfara att han missräknat sig på följderna af sin eftergifvenhet.

På aftonen af denna minnesvärda dag, hvars tilldragelser Armfelt så lifligt skildrat, hade han, under det att regeringens öfriga ledamöter sysselsatte sig med löpande ärenden af mindre vigt, ett långt politiskt samtal med hertigen-regenten. Denne begärde hans råd med afseende på den allmänna ställningen så väl inom landet som i förhållande till utlandet, samt önskade höra hans mening om åtskilliga mera enskilda förhållanden och personer. Armfelt svarade, enligt sina anteckningar, öppet och oförbehållsamt på alla dessa frågor: han tillstyrkte att framför allt arbeta på afbetalandet af statsskulden, medan flotta och armé hölles i godt stånd. Med afseende på den yttre politiken tillrådde han uppehållandet af förbindelsen med Ryssland och närmande till Danmark; i de franska oroligheterna ansåg han, att Sverige icke borde inblandas, och uttalade den åsigt att Gustaf III icke iklädt sig någon förbindelse dertill; i stället att bekämpa revolutionen med väpnad arm, borde man genom vaksamhet och noggrann uppsigt hindra den revolutionära smittans utbredande inom landet. Han redogjorde för den arbetsordning, som konung Gustaf följt vid behandlingen af regeringsärendena, och han slutade

* Ehrenström, anf. st. I: 404.

med att tillråda hertigen-förmyndaren att kalla den unge konungen till deltagande i regeringskonseljens öfverläggningar. Hertigen hörde honom uppmärksamt och tycktes i allmänhet gilla dessa åsigter. Endast i frågan om Frankrike uttalade han en bestämdt afvikande mening: det vore omöjligt att förblifva blott åskådare till det stundande kriget mellan Frankrike och den kontra-revolutionära koalitionen; och han utgöt sig i förbannelser öfver de franska kannibalerna och konungamördarne — uttryck, som Armfelt fann vara »rodomontader» i hertigens mun. I sjelfva verket motsvarades de föga, såsom af historien kändt är, af hans följande politik.

Det var äfven på grund af detta samtal, som hertigen beslöt att låta sin myndling, den unge konungen, i egen person mottaga truppernas hyllning den följande dagen. »Konungen var till häst vid sidan af sin farbror, berättar Armfelt; öfverallt rönte han de omisskänneligaste bevis på det allmänna deltagandet. Jag mottog H. M:t i spetsen för andra lifgardesregementet och borgerskapets militärkorps. Denna promenad, från ena ändan af staden till den andra, räckte länge; och den unge konungen, huru nöjd han än var att få visa sig till häst och klädd i sin blå syrtut à la Karl XII, var ganska trött, då han kom hem. Likväl hade ingenting undgått honom, och på eftermiddagen berättade han mig åtskilliga små uppträden, som jag icke gifvit akt på, så väl bland folkmassan, som rörande hertigen, hvilken mot honom visat en vördnadsfull hållning.»

Några dagar senare egde det kungliga likets bisättning rum: ett egendomligt öde ville, att den konungs döda kropp, som offrat så mycket af sin rika begåfning åt ceremoniväsen, vid detta tillfälle behandlades med så föga varsamhet, att det föreföll stötande, och att hela ceremonien höll på att misslyckas. Locket till likkistan var för litet och kunde icke skrufvas fast; då den skulle bäras utför trapporna till katafalken, var det nära att den fallit till golfvet, och den döda kroppen höll på att ramla ur kistan. Dröjsmål, oreda och buller störde såväl denna ceremoni, som den högtidliga begrafningen, hvilken egde rum några dagar senare. Armfelt, såväl som andra

samtida, funno dessa uppträden högst störande: de tillskrefvos i någon mån den nye riksmarskalken grefve J. G. Oxenstjernas oerfarenhet och brist på praktiskt sinne. »Han var, säger Armfelt, en man af mycket snille och nära fästad vid konungen, men mera hemmastadd med Virgilius och Horatius än med etiketter och ceremonier.» — Allmän uppmärksamhet ådrog sig Armfelt genom sin djupa sorg vid dessa tillfällen. Då kistan vid bisättningen nedsattes i grafkoret, »kastade han sig öfver den, utbristande i tårar och klagorop, samt var nära att qväfvas af sin sorg. Icke utan svårighet kunde man slita honom derifrån», berättar ett ögonvittne.*

* * *

En bland förmyndareregeringens första åtgärder, hvilken väsentligen var att tillskrifva Armfelts inflytande, var återkallandet af general Toll till ledningen af de militära angelägenheterna. Vi hafva sett, att Armfelt och Toll under Gustaf III:s tid länge betraktats såsom oförsonliga fiender, men äfven att den förstnämnde förstod att göra rättvisa åt Tolls obestridliga förtjenster, och att han, sedan Toll förlorat konungens förtroende, yrkat på hans användning i maktpåliggande värf.** Under den nya styrelsen efter Gustaf III:s död ansåg han, att det vore af vigt att kunna draga fördel af Tolls administrativa duglighet och kända oegennytta; och redan samma dag som konungen afled, afsändes å hertigens vägnar underrättelse, att Tolls tjenster skulle komma att tagas i anspråk. Någon tid efteråt erhöll han från hertigen sjelf anmodan att begifva sig till Stockholm för att öfvertaga ledningen af ett tillernadt »general-öfverintendents-ämbete», hvilket skulle aflösa det gamla krigskollegiet.*** Toll afreste i början af Maj till Stockholm och tog till en början, till allmänhetens stora förvåning, sin bostad hos sin gamle motståndare Armfelt, i öfverståthållarehuset. Så hade tiderna förändrats: gammalt groll och afundsamhet hade försvunnit inför tanken på fosterlandets bekymmersamma belägenhet och nödvändigheten att skydda den

* Ehrenström, anf. st. I: 409.

** Se detta arbete, I: 298.

*** Lilliecrona, Fältmarskalken J. C. Toll, I: 57.

unge konungens tron.* Den påtänkta förändringen af krigskollegium kom icke till stånd, men Toll blef dess president, med säte i konseljen för krigsärenden.

Äfven i frågan om andra befordringar följde den nye regenten, under de första veckorna efter konung Gustafs död, de råd som gåfvos af dennes förtrogne. På Armfelts och Taubes råd utnämndes Lagerbring, i enlighet med den aflidne konungens vilja, till statssekreterare för krigsärenden efter v. Carlsson, som förflyttades till presidentstolen i Vasa hofrätt; och regeringsrådet Zibet, känd såsom en ifrig Gustavian, blef statssekreterare för utrikes ärenden. Till den unge konungens guvernör kallades hans bortgångne faders personlige vän, grefve Gyldenstolpe. Äfven i andra afseenden lät hertigen förstå, att han ernade följa samma regeringsgrundsatser, som förut varit rådande. Med tillfredsställelse antecknade Nordin**, att »hertigens system syntes nu vara fattadt att bibehålla salig konungens styrelsegrunder, men tillika i allt söka förena sinnena». Han ansåg, att regenten »hedrade sin salig broders ord», då han godkände alla dennes löften i ecklesiastika frågor, så snart Nordin kunde åberopa hans bifall; och han fann mer än en gång, att hertigen i regeringsangelägenheterna visade »en utmärkt rättvisa och försigtighet». I sitt lefnadssätt och arbetsfördelning införde hertigen enkelhet och ordning; vid sina dagliga audienser hade han i början långa och allvarsamma öfverläggningar med den nye öfverståthållaren i Stockholm, baron Armfelt.

Till Armfelts åligganden såsom öfverståthållare hörde, att följa och deltaga i ransakningen öfver konungamordet och att vaka öfver de sammansvurnes bestraffning. Han var ofta närvarande vid förhören och gjorde äfven besök hos de fångslade. En af dessa, kongl. sekreteraren Joh. v. Engeström, har i sina efterlemnade anteckningar utförligt beskrifvit ett af de

* Atgärden att återkalla Toll, skedde, enligt Armfelts uppgift, efter öfverenskommelse med Lagerbring och Håkansson, och hade derjemte för afsigt att hindra generaladjutanten Klingspors inflytande, hvars oegennytta man hade grundade skäl att betvifla. Man begagnade tillfället, då Klingspor afrest till Petersburg i uppdrag att notificera konungens död, för att utföra planen.

** D. 1 Maj 1792, anf. st. s. 250.

samtal, han i fängelset hade med öfverståthållaren.* Ingen kunde undra öfver dennes förbittring mot konungamördarne, och ryktet hade redan haft mycket att berätta om Armfelts blodtörstiga hämdplaner.** Vare sig nu att Armfelt varit öfvertygad om Engeströms oskuld, eller att han hoppats genom en oväntad foglighet aflocka honom bekännelse: visst är, att det samtal, som den 17 April egde rum emellan dem båda, ingalunda syntes röja något öfvermod eller maktmissbruk från den förstnämndes sida. Det rörde sig kring allmänna ämnen, om »patrioternas» och Gustaf III:s planer, om anledningarna till missnöjet o. s. v., och Armfelt synes hafva helt öppenhjertigt meddelat sig med den ifrige partimannen, t. o. m. i vissa delar hafva gifvit honom rätt. Han gaf äfven befallning om beredande af större beqvämlighet åt v. Engeström.

Äfven mot konung Gustafs mördare, Ankarström, visade Armfelt prof på en menskliget, som gör hans hjerta heder, så mycket mera som han i honom måste se den, som framför andra bragt olycka ej blott öfver Sveriges rike, utan öfver honom sjelf personligen. Han besökte honom flera gånger i fängelset och sökte, då han såg hans ånger, att mildra hans öde. Då konungamördaren, efter att tre dagar å rad hafva schavotterat och slitit spö på hufvudstadens torg, fördes till afrättsplatsen, gaf han en af de prester, som beredt honom till döden, i uppdrag att tacka Armfelt för den mildhet, han visat honom i fängelset och eljest: Armfelt hade nämligen skickat Ankarström en sjubbskinnspels, som han begagnade vid schavotteringen. »Han gaf ock tillkänna, säger den antecknare, som af prestens egen mun förnummit denna helsning, att han icke skylde Armfelt, utan general Klingspor för den hårda spöslitningen, den han sista dagen beskref såsom öfverstigande den tanke, han gjort sig om höjden af menskliga plågor.» ***

* J. v. Engeströms Anteckningar, sid. 170.

** Se detta arbete, I: 457—59.

*** Nordin, sid. 274. Detta vitsord kan knappast nekas trovärdighet framför de rykten, som uppgåfvo att Armfelt tvärtom visat onödig grymhet mot den dömde förbrytaren. Enligt dem, skulle han, såsom öfverståthållare närvarande vid spöslitningen, hafva uppmanat bödelsknekten att slå hårdare, och låtit soldater af andra gardet tränga sig inom spetsgården och skymfa delinqventen. (Se Adlerbeth, Hist. anteckningar, II: 144, och Ahnfelt, Ur Sv. hofvets och aristokratiens lif, VI: 75.)

Dock tillhörde Armfelt visserligen icke dem, som önskade att de öfriga i mordanslaget inblandade skulle lemnas strafflösa; och den mildhet, som i sjelfva verket visades dem alla, utom Ankarström, väckte, såsom snart skall visas, hans rättmätiga harm.

Det var endast en kort tid, knappast tre månader, som Armfelt utöfvade sitt nya ämbete; och hans verksamhet såsom sådan kan knappast sägas hafva efterlemnat några spår i Stockholms stads historia. Vid hans sida stod såsom underståthållare den ifrige Gustavianen Ahlman, som länge, under ledigheten efter den berömde öfverståthållaren baron Karl Sparre, skött detta ämbete. Af Ahlmans erfarenhet vid allmänna ärendens behandling kunde Armfelt draga nytta. Till honom stod han i det bästa förhållande och lyssnade gerna till hans råd.*

Mindre fredligt aflopp hans samarbete med Liljensparre, polismästaren, som under de sista åren af Gustaf III:s regering blifvit en inflytelserik man och som genom sina hemliga kunskapare gjort den styrande makten väsentliga tjenster. Han ville fortfarande uppträda med en myndighet, som icke behagade hans chef, den nye öfverståthållaren, hvilken med stolthet gjorde sina rättigheter gällande.** Första anledningen

* Bland de tryckta kungörelser och påbud, som vi funnit undertecknade med Armfelts namn såsom öfverståthållare — från $^{30}/_{3}$ till $^{7}/_{6}$ 1792 — finnes endast ett af allmännare intresse. Det är en d. 25 April utfärdad varning att i stillhet och utan utbrott och öfverilning afbida lagens verkan mot konungamördarne.

** Bland Reuterholmska papperen (n:o 5, i utrikesdepartementets arkiv) finnes en promemoria af Armfelt såsom öfverståthållare i Stockholm, hvilken äfven är upplysande för hans förhållande till Liljensparre. Den är ställd till hertigen-regenten och rör organisationen af polisens spioneriväsende i Stockholm, hvilket, såsom bekant, under Liljensparres ledning nått en hög utveckling och som för öfrigt, enligt tidens åsigt, betraktades såsom nödvändigt för ordningens upprätthållande. Armfelt ogillar emellertid här Liljensparres system: »Hans spionrapporter innehålla endast hvad fulla personer säga på gator och krogar». I stället borde Stockholm indelas i 10 à 12 distrikter under uppsigt af särskilda, under polismästaren lydande kommissarier. Dessa borde framför allt söka vinna domestikerna i »ministerhusen och hos frihetsandar», för att lära känna hemliga företag. Derjemte skulle alla hoflakejer och krogvärdar m. fl. »höra under polismästarens fuktel». Från öfverståthållarens ämbete skulle enligt Armfelts förslag

till osämja gåfvo några anstalter, som Armfelt, på hertigen-regentens befallning, gjort den dag, då konungens bisättning egde rum. Han hade låtit nedrifva några åskådareläktare, dem Liljensparre gifvit tillstånd att uppföra, och utan dennes hörande låtit gifva befallning om krogarnes stängande samma dag kl. 3 eftermiddagen.* Liljensparre instälde sig följande dag hos Armfelt och protesterade i hög ton mot åtgärden, sägande, att han icke vore van att så handteras. En ordvexling uppkom, som lärer hafva urartat till handgripligheter å Armfelts sida — han kallar det sjelf »une petite scène militaire». Den vredgade polismästaren ville genast begifva sig till hertigen-regenten för att begära sitt afsked, men saken bilades för tillfället genom underståthållaren Ahlmans mellankomst.** Förhållandet blef emellertid ingalunda bättre: till den enskilda harmen å ömse sidor hos de båda hetlefrade männen kom olikhet i åsigter rörande vigtigare ämnen.

Liljensparre, som straxt efter konungamordet utmärkt sig för ifver att efterspana de hemliga anläggningar, som dermed stodo i sammanhang, ändrade efter regentombytet sin hållning. Han märkte snart, att stränghet mot de anklagade och misstänkte ingalunda var den nya styrelsen behaglig, och skyndade att ställa sig till efterrättelse de hemliga vinkar, han från högsta ort erhållit. Befallningar gåfvos, enligt Liljensparres egen berättelse, i hemlighet af hertigen att gå varsamt tillväga och upphöra med efterforskningarna; stundom fick han mellan fyra ögon föreskrifter, som återkallade officiella

---

emellertid skiljas all befattning med spionväsendet; och Armfelt fick, kort efter sitt tillträde af ämbetet, hertigens särskilda föreskrift att ej befatta sig dermed, hvilket äfven var i öfverensstämmelse med ett af konung Gustaf III fattadt beslut. (Se Nordin, Dagbok, s. 231.)

* Den förstnämnda af dessa åtgärder uppgafs hafva vidtagits på grund af farhåga för att ett mordattentat mot hertigen och Armfelt skulle kunna verkställas från denna läktare. En anonym biljett hade härom innehållit en varning. Liljensparre utspridde ryktet, att denna så väl som andra anonyma bref och på offentliga platser utspridda papper, som afsågo att hålla allmänheten i ängslan för mordanslag och revolutioner, härledde sig från Armfelt sjelf. (Se Adlerbeth, Anteckningar, II: 143; jfr Liljensparres berättelse, tr. i Ridderstads Gömdt är icke glömdt, XII: 19, och Nordin, Dagbok, s. 230.)

** Nordin, anf. st. s. 242.

påbud.* Härmed följde också ett omslag i de fångslades behandlingssätt. Innan ännu ransakningen var afslutad, beviljades dem ganska mycken frihet: de mottogo besök af sina slägtingar och vänner och af hvarandra inbördes; »de hade, berättar Armfelt, gemensamma middagar och supéer, der det gick muntert till, och grefvarne Horn och Ribbing visade sin qvickhet genom att skrifva verser. Polismästaren sjelf, tillägger Armfelt, deltog på ett vänskapligt sätt i dessa orgier och var mera smickrad af att vid dessa tillfällen få bjuda grefvinnan Ribbing armen och föra henne till bords, än af att göra sin pligt.» Allmän förargelse väckte det, att det längre fram tillstaddes fångarne att resa en majstång på fängelsegården och under dans och sång på det muntraste sätt fira midsommarsaftonen.

Med stigande förtrytelse erfor Armfelt dessa åtgärder. Han kunde icke tvifla, att de berodde på föreskrifter från den styrande makten och på regeringsgrundsatser, hvilka stridde emot dem, som offentligen uttalats och som under den första tiden efter konungamordet ingifvit förhoppning om endrägtigt samarbete mellan konung Gustafs män och hertigen-regenten. Med sitt lynnes hela häftighet uttalade Armfelt sig nu och framgent emot dessa åtgärder. Han såg deri en skymf mot sin saknade konungs minne och väntade ingen välsignelse af den sinnenas förening, som skulle kunna uppstå genom att lemna förbrytare ostraffade, derföre att de tillhörde den samhällsklass, som förbittrat konung Gustafs sista regeringsår. Armfelts politik var en helt motsatt: han ansåg, att mordgerningens gräslighet borde för alltid göra slut på den adliga oppositionens inflytande; endast genom att fullständigt slå den till marken, skulle den unge konungen kunna befästas på sin tron. Enskildt och offentligt förebrådde han Liljensparre, att han svikit konungens sak och öfvergått till hertigens parti. Polismästaren fann sig, enligt sina egna ord, »ständ liksom mellan tvenne eldar; han måste lyda regentens bud och befallningar och tillika omedelbarligen stå under en förman, som syntes opponera sig mot samma befallningar».** Han hämnades på Armfelts hetta genom att framställa honom så-

* Liljensparre, anf. st. s. 18.

** Anf. st. s. 19.

som upphofsmannen till rykten, afsedda att förskräcka allmänheten, slutligen äfven till stämplingar, vådliga för den allmänna säkerheten.

* * *

Det var icke blott på grund af dessa till allra största delen uppdiktade rykten, hvilka härledde sig från Liljensparre och hans spioner, som den nye öfverståthållaren af mången, särskildt af hertigen-regenten, började betraktas såsom en farlig person. Man fruktade för hans popularitet hos den stora massan af hufvudstadens befolkning, hvilken delade hans förbittring öfver konungamordet och mildheten mot de sammansvurne; man förargade sig öfver hans djerfva och hänsynslösa yttranden; och man fann, att hans antecedentia under Gustaf III:s regering icke i längden syntes kunna låta sig förena med den nya styrelsens grundsatser så väl i den yttre som den inre politiken. Hans nära förhållande till den unge konungen betraktades af dennes förmyndare med misstänksamma blickar: hertig Karl hade icke glömt, att han vid konung Gustafs utländska resa 1791, på grund af Armfelts råd, då en tillförordnad regering utsågs, måst stå tillbaka för den 13-årige gossen.*

Härtill kom, att Armfelt på grund af sin personliga ställning ansågs såsom den sjelfskrifne ledaren för konung Gustafs män. Oaktadt all undfallenhet, som under förmyndarestyrelsens första månader visades dem, var det ej utan misstro, som denna betraktade dessa ifriga Gustavianer, hvilka efter konungens död drefvo en slags svärmisk kult med hans minne och upphöjde hans regering på den närvarandes bekostnad. Kring Armfelt samlades dessa män till förtroliga samqväm. »Våra samtal, säger Armfelt, rörde sig vanligen om det förflutna med saknad, om det närvarande med oro, och om det tillkommande med mera fruktan än hopp. Dessa samqväm voro för öfrigt ingenting mindre än stridande mot regentens intressen, och de förslag, som der väcktes, hade inga andra ändamål än konungens tjenst och statens väl.» Deltagarne voro män, som längre fram alla, i mer och mindre grad, blefvo föremål för

* Se detta arbete, I: 388.

förmyndarestyrelsens förföljelser: Gyldenstolpe, Lagerbring, Zibet, Håkansson, bröderna Nordin, Ahlman, J. Fr. Aminoff m. fl.* Äfven Ehrenström, som beskrifvit en af dessa fester,** var någon gång till dem inbjuden. Ofta var ryske ambassadören grefve Stackelberg deltagare i dessa samqväm, och hans hus stod ständigt öppet för Armfelt och hans vänner.

I förbindelsen med Rysslands sändebud låg en ytterligare anledning till misstanke om hemliga afsigter hos dessa Gustavianer, eller, såsom de längre fram älskade att benämna sig sjelfva, »rojalister». Under iakttagande af alla yttre vänskaps- och höflighetsbetygelser efter konung Gustafs död, betraktade Rysslands stora herskarinna och Sveriges nye regent hvarandra med ett ömsesidigt misstroende, som grefve Stackelberg ingalunda var mannen att utjemna. Han hade redan den 29 Mars, samma dag som konungen dog, enligt Armfelts berättelse, varnat honom för hertigens dubbla spel och förutsagt stundande förändringar i hans politiska system; han fruktade för Drottningholmstraktatens bestånd, på grund af vissa förebud till ett närmande mellan revolutionsmännen i Frankrike och Sveriges nya styrelse.***

Det saknades ej skäl att misstänka, att ett omslag i Sveriges yttre politik vore förestående. Redan innan den sedermera så mäktige Reuterholm anländt, och innan afgörande steg blifvit tagna, hade hertigen-regenten trädt i nära förbindelse med den från Paris nyss hemkomne svenske ambassadören baron Staël von Holstein, känd såsom en ifrig anhängare af de franska revolutionsidéerna, derjemte en stor frimurare och mystiker.† Kort derefter hade anländt abbé Verninac de S:t Maur,

* Det var efter ett af dessa samqväm, som denne sistnämnde, i ett utbrott af entusiasm för Gustaf III:s minne, inför Armfelt aflade en ed att, så vidt i hans makt stod, hämnas konungens död och uppehålla hans sons rättigheter, om han också skulle dö på schavotten — ett yttrande, som antyddes i ett bref från Armfelt till Aminoff, hvilket ådrog sig uppmärksamhet under Armfelts högmålsprocess. (Se Svea Hofr. Protokoll, s. 331.)

** Anteckningar, I: 421.

*** Se Ehrenström, nyss anf. st. och I: 406.

† Det var, egendomligt nog, genom Armfelts bemedling hos hertig Karl, som baron Staël fått tillstånd att komma till Stockholm. Gustaf III hade haft för afsigt att ställa honom inför kanslirätt för olydnad mot de föreskrifter, han gifvit.

en utskickad från de franska revolutionsmännen, hvars uppdrag var att inleda förbindelser med Sverige. Han blef icke mottagen såsom sändebud, men tillbragte i Sverige en del af sommarmånaderna 1792 och plägade flitigt umgänge med sin beskyddare baron Staël, och det glunkades äfven om att hertigen-regenten hade hemliga öfverläggningar med honom. Staël blef emellertid snart en bland Sveriges inflytelserikaste män. Jemte honom bildade Bonde och efter någon tid Reuterholm, alla ifriga frimurare och anti-gustavianer, till fram på hösten 1792 kretsen af regentens närmaste förtrogne. De kallades af Armfelt och hans vänner »triumviratet» och »styrde, enligt en samtidas ord,* en tid verkligen Sverige», till dess att småningom Reuterholms inflytande blef öfvermäktigt, och han, såsom allena styrande, öfvertog ledningen af så väl regenten som Sveriges rike. — På räkningen af deras inflytande skrefs, till »rojalisternas» lifliga harm, så väl mildheten i »konungamördarnes» behandling, som den förändrade hållningen i Sveriges yttre politik, hvilken stod i så bjert motsats till hertigen-regentens strax efter Gustaf III:s död yttrade afsky för de franska »kannibalerna».**

I denna krets blef man allt mera angelägen att blifva qvitt det besvärliga arfvet af Gustaf III:s förtroendemän, hvilkas främste man var Armfelt. »Denna present af salig konungen, skrifver hertiginnan af Södermanland i sin dagbok, är en af de obeqvämaste, som kunna tänkas. Såsom öfverståthållare kan han göra tusen saker, som skada den som har makten i

---

och hertigen ville ohörd förvisa honom från hufvudstaden, men bevektes genom Armfelts föreställning, att detta icke varit den aflidne konungens mening. Länge fann Staël alla dörrar slutna, till dess det omsider lyckades honom att genom baron C. G. Bonde, sedan gammalt hertigens förtrogne, få ett enskildt samtal med regenten. Detta medförde ett fullkomligt omslag; det blef ej frågan hvarken om förvisning eller kanslirätt.

* L. von Engeström, Minnen, I: 189. Ryske ambassadören kallade dem, enligt Engeströms berättelse, »les trois fakardins». Armfelt ansåg denna »regeringsclique» i början föga farlig. I ett bref från denna tid skrifver han: »Okunniga, dumma eller ridicula, blifva de slutligen victimer af sin galenskap att vilja styra ett rike som ett ordenssällskap och bereda dess framtida händelser efter ingifvelser och uppenbarelser.» (Till Lagerbring $^{26}/_{6}$ 1792. Ups. Bibl.)

** Se ofvan sid. 8.

sin hand.» Han vore, skrifver hon på ett annat ställe, »enragé au fond de son coeur» mot hertigen, och »chef de la cabale» mot honom. Likväl fördes han i ledband af andra. Utan att egentligen vara en elak menniska, vore han genom sitt lättsinne, sin omättliga ärelystnad och sitt slösande lefnadssätt så beskaffad, att man icke kunde lita på honom. Särskildt vore det fara värdt, att han kunde vinna den unge konungens förtroende, hos hvilken han flitigt sökte ställa sig in.*

Så lydde omdömena om Armfelt bland hertigen-regentens förtrogna. Föga vänligare torde dessa sistnämnda hafva bedömts inom Armfelts krets; och ömsesidigt hade man, innan ännu någon brytning inträdt, känslan af ett spändt förhållande. Ansträngningar gjordes tidigt af Armfelts vänner, för att förekomma öppen söndring och »helande af dessa refvor» **; bröderna Nordin och Ahlman sparade icke på föreställningar i detta syfte, så väl hos Armfelt som hos hertigen. På de förstnämndas tillskyndelse egde också vid ett tillfälle en »explikation» rum mellan dem båda, hvilken syntes hafva slutat till ömsesidig belåtenhet och hvars resultat väckte liflig tillfredsställelse hos det beståendes vänner.*** Dessa förhoppningar voro dock föga att bygga på. Visserligen fortfor hertigen att, så länge Armfelt vistades inom synhåll, i alla yttre afseenden iakttaga en hållning af vänlighet och förtroende mot honom, medan denne allt mer och mer aflägsnades från ärendena och utsattes för förödmjukelser af hvarjehanda slag. Lämpliga förevändningar till de senare saknades ingalunda: de förnämsta hemtades från det befäl öfver andra lifgardet, som Armfelt fortfarande utöfvade, ehuru han icke var dess

* Hertiginnans dagbok, Maj—Juli 1792, spridda ställen (Eriksb. arkiv).

** Nordin, anf. st. s. 238.

*** Se Nordin, anf. st. s. 250, 258 o. f. »Jag är ganska glad, säger Nordin, att Armfelt får något fast under fötterna, ty med hans totala fall hade mycket af gamla styrkan varit förlorad, så vida det inneburit en schism inom konungahusets uppriktiga vänner . . . Blefve baron A. skild från hertigen, så vore sådant en grundläggning till missförstånd mellan hertigen och unge konungen, och derför bör hvar redlig undersåte önska stillhet och lugn mellan de två herrarna.» Då Ahlman förestält hertigen, att Armfelt hade »nit och välmening, fastän han ännu icke kunde hafva nog köld», utlät sig hertigen »med all benägenhet om Armfelt» (anf. st. s. 241).

chef, utan i stället var öfverste för Nerikes och Vermlands regemente. *

De militära angelägenheternas detaljer sysselsatte lifligt hertigen-regenten: af Armfelt, som af andra gustavianer, anmärktes, att han sökte gifva sitt hof ett militäriskt utseende genom att der införa bruket af uniformer, sablar, stöflar och sporrar o. s. v.** De oordningar, som förefallit vid Ankarströms schavottering, då andra gardet bildade spetsgård, gåfvo första anledningen till de förebråelser och oupphörliga trakasserier, som drabbade detta regementes officerare. »Deras enda fel, säger Armfelt, var att de stodo under mitt befäl, och att der rådde en helt annan ton än den som började blifva herskande. Det må vara nog att säga, att krigsrätter och arresteringar förekommo så ofta i detta regemente, att jag slutligen tog mitt parti att begära en förklaring af generaladjutanten Klingspor.*** Han slingrade sig undan med komplimenter och protestationer; men sedermera talte jag med Lagerbring, som var statssekreterare för krigsärendena, och han hade den ärligheten att säga mig, att hertigen lifligt önskade, att jag afsade mig detta befäl . . . Jag svarade Lagerbring, att jag icke begärde bättre, och att sedan regementet blifvit mönstradt, H. K. H. kunde lemna befälet åt hvem han ville. — Mönstringen egde rum d. 26 Maj, och Liljehorn, bror till en af dem som varit invecklade i konungamordet, utnämndes till dess chef. Officerare och soldater togo afsked af mig med tårar i ögonen; och vid den middag, som jag gaf för de förstnämnda, drogo de icke i betänkande att högt förklara så väl sin saknad öfver min afgång, som sitt missnöje öfver den present, som regenten gifvit dem i den nye chefens person.»

Kort förut (den 15 Maj) hade Armfelt erhållit värdigheten af generallöjtnant, en befordran, om hvilken han dock missnöjd

---

* Från öfverstebeställningen vid Nylands infanteriregemente hade Armfelt den 29 Mars 1791 erhållit transport till enahanda beställning vid Nerikes och Vermlands.

** Se Ehrenström, I: 416. Sparsamhetshänsyn ansågos dock, kanske med rätta, hafva varit anledning till dessa förändringar. (Jfr Adlerbeth, II: 147.)

*** Klingspor ansågs för den egentlige upphofsmannen till dessa åtgärder och var sedan gammalt en af Armfelts vederdelomän. Se Ehrenström, I: 413.

anmärker, att den skedde »i sällskap med personer, som knappast dragit sin värja».

Äfven andra små misshälligheter mellan Armfelt och hertigen yppade sig, hvilka småningom visade hvad klockan var slagen. Hertigen lät t. ex. förstå sitt misshag öfver att Armfelt såsom öfverståthållare hade adjutanter, hvilka buro en särskild uniform. Dessa fingo befallning att tjenstgöra vid sina regementen.* — En annan kontrovers föranleddes af Armfelts motstånd inom ordenskapitlet mot att hertigen finge dubba den af Gustaf III utnämnde serafimerriddaren grefve Ruuth. Armfelt, jemte grefvarne Falkenberg och Posse samt baron Taube, ansågo nämligen att, enligt gällande stadgar, endast en fullmyndig konung egde denna rättighet. Ordenskapitlets pluralitet afgjorde dock saken till hertigens förmån. — En ytterligare anledning till missämja gaf frågan om uppförande af en ny stallbyggnad för änkedrottningen. Armfelt hade såsom öfverståthållare, i samråd med Ahlman, gifvit sitt utlåtande om platsen, der denna byggnad borde uppföras; men erfor, att hertigen-regenten gifvit helt andra föreskrifter. Armfelt protesterade genom ett bref, hållet i uttryck, som han sjelf fann »vördnadsfulla», men som på det högsta misshagade regenten. Saken kom emellertid, af ekonomiska skäl, ej till utförande.

Såsom öfverste och chef för Nerikes och Vermlands regemente borde Armfelt i slutet af Maj lemna hufvudstaden för att leda dess vapenöfningar vid Kristinehamn. En anledning till hans aflägsnande från hufvudstaden, åtminstone för någon kortare tid, var dermed gifven; och försök gjordes äfven att få hans frånvaro utsträckt till längre tid. Redan innan konungens död var det en öfverenskommen sak, att Armfelt tidigt på våren, för vården af sin förstörda helsa, skulle företaga en resa till en utländsk badort.** Konungamordet och de händelser, som derpå följt, hade hindrat verkställigheten

* Nordin, s. 238; Ehrenström I: 416.

** I sammanhang dermed hade ock varit fråga, att han skulle »gå och beskåda» föreslagna tronföljaregemåler: en rysk, en preussisk och en engelsk prinsessa. (Nordin, se anf. st. s. 263.)

af denna plan; Armfelts vänner hade under för handen varande förhållanden afrådt honom att företaga denna resa, hvilken äfven hans finansers tillstånd syntes komma att förbjuda. Frågan härom var sålunda tillsvidare uppskjuten. »Då inträdde en dag, berättar Armfelt, grefve Ruuth — han hade tidigt sällat sig till dem, som sökte vinna regentens ynnest — till mig, innan jag ännu var uppstigen; han talade om hvarjehanda saker, bland annat om sina känslor för mig. Sedan sade han: »Men tänker du då inte på din helsa, som synbarligen försämras, och är förslaget att resa till Aachen alldeles öfvergifvet?» — Jag svarade, att jag visserligen icke alldeles öfvergifvit tanken derpå, och att jag allt mer kände huru nödvändig en badkur skulle vara för mig, men att jag qvarhölls dels af mina vänner, dels af tanken på kostnaden. — »Hvad kostnaden beträffar, invände han, så får man icke tänka derpå, när det gäller att uppehålla lifvet; och hvad dina vänner angår, så inser jag icke, hvad de kunna hafva för skäl att lägga sig häremot. Ty hvad vinner du med att stanna här, vid en tid, då alla dina motgångar oupphörligt erinra dig om den stora förlust, som vi lidit, och om det ohyggliga brott, som föranledde den; och då afundsjukan och illviljan i hvarje ögonblick bereda dig oändliga obehag? Om du i stället aflägsnade dig för 3 eller 4 månader, så skulle du förströ din smärta och afvända dina fienders ovilja.» — Jag hade sedan någon tid märkt på hertigen-regenten, att min närvaro var honom obeqväm, och misstänkte, att denne skulle kunna ha föranledt Ruuths framställning. Jag inlät mig icke vidare på saken, men samma dag efter hertigens lever försökte jag att utforska hans mening i ämnet. Van vid förställning, som han var, förekom han min tillernade anhållan om tjenstledighet, genom att bedja mig icke tänka på att lemna honom vid en så kinkig tidpunkt, och innan han sjelf vore van vid statsangelägenheterna; som vanligt gjorde han mig en mängd komplimenter och slösade med sina ömhetsbetygelser. Ruuth hade icke lyckats narra mig; men hertigen lyckades till den grad, att jag icke vidare tänkte på att sätta min resa i verket, huru nödvändig den än var. Detta var dock ingalunda hertigens uträkning, ty han hade så enträget bedt mig att stanna qvar, endast för att hos

mig väcka så mycket större lust att begifva mig åstad; och det var nära, att hans list vändt sig emot honom sjelf.»

Någon tid efteråt, sedan Armfelts sjukdom förvärrats, och då de små obehagliga konflikter med regenten, hvartill hans tjenstebefattningar gåfvo upprepade förevändningar, syntes ständigt tilltaga, beslöt han emellertid att företaga den nämnda resan. Han berättar derom, att han, efter en något häftig »explikation» med hertigen angående någon regeringsåtgärd, som han ansåg vara olämplig, begärt tjenstledighet för 4 eller 5 månader. »Då svarade H. K. H.: Nå väl, efter ni nödvändigt vill, så ger jag er tre månader, men icke en dag längre, och med vilkor att ni ger mig ert hedersord på, att ni icke under någon förevändning skall begära förlängning. — Jag tänkte på ingenting mindre än att hertigen i detta ögonblick använde list, och begärde fyra månader, såsom hela tiden för min frånvaro. — Godt, sade regenten, vi skola vidare tala derom en annan gång och vidtaga anstalter, så att ingenting går sönder under er frånvaro. Gif mig emellertid skriftligen edra tankar härom, och när ni kommer tillbaka från eder resa [till Vermland], skola vi tillsammans vidare öfverenskomma härom.»

* * *

Kort efter dessa samtal, hvilka blefvo af ödesdiger betydelse för Armfelt, begaf han sig på den resa till Vermland, som var honom föreskrifven, för att der öfva sitt regemente. Den nye generallöjtnanten och öfverståthållaren, som med så mycken heder fört sin brigad under finska kriget, skulle såsom öfverste för ett regemente i en aflägsen landsort underkastas inspektion af hertig Fredrik af Östergötland och öfversten baron Bror Cederström, båda föga kända i krigshistorien för några hjeltedater, men så mycket mera bekanta för den lust att »caporaliser», som från preussiska armén spridt sig till de nordiska länderna och som utgjorde ett af de förnämsta lytena i tidehvarfvets militära skick. — Nerikes och Vermlands regemente hade lidit mycket under kriget; och vigtigare värf hade hindrat Armfelt att under det år, han innehaft chefskapet, sörja för dess rekrytering och utbildning. Han ansåg derföre, att

meningen nu vore att alldeles »förstöra hans anseende såsom militär»,* och visste med sig, att hans starka sida ej låg i de detaljer med afseende på handgrepp i exercisen, uniformspersedlarnes snitt och hårpiskornas längd, hvari den fredlige fältmarskalken hertig Fredrik såg krigaryrkets främsta hemlighet. Med ifver arbetade han emellertid på sitt regementes utbildning under den del af Juni månad, som han tillbragte i Kristinehamn; den fruktade inspektionen aflopp lyckligt, och så väl hertig Fredrik som baron Cederström betygade sin tillfredsställelse och visade en oväntad höflighet.**

I början af Juli återvände Armfelt till Stockholm för att vidtaga anstalter för sin stundande utländska resa. Han var fullkomligt främmande för tanken, att den skulle komma att utsträckas öfver de fyra månadernas tjenstledighet, och tog sina anstalter, så väl såsom ämbetsman som enskild person, i öfverensstämmelse dermed. — Vid sin återkomst fann han hofvet bosatt på Drottningholm; Reuterholm var anländ, ehuru han ännu vistades i Stockholm, hvarest han ofta hade besök af hertigen-regenten. Gustavianernas sinnen voro fylda af bekymmer öfver att baron Taube, som på konung Gustafs dödssäng mottagit ledningen af de utländska angelägenheterna, kort förut afsagt sig detta förtroende och nedlagt sina militära ämbeten.*** Derjemte hade ryktena om den milda behandling, som visades de fängslade sammansvurne, ej undgått att befästa tanken på en stundande systemförändring, hvars närhet syntes bestyrkas genom Staëls stigande inflytande och Verninacs fortfarande vistelse i Stockholm.

Närmare underrättelser om förhållandena i regentens närmaste omgifning lemnades Armfelt af fröken Rudenschöld, som vistades vid hofvet på Drottningholm; hon hade mycket

* Armfelt till sin hustru 17/6 1792.

** »Ou c'est politesse, ou je dis comme dans l'ode de Piron: Ce héros n'est pas un aigle», skrifver Armfelt till sin hustru 20/6 om hertig Fredrik.

*** Armfelt hade härom skrifvit till Lagerbring 23/6 1792: »Gud låte honom ej lemna allt, ty då är en betydande stolpe för regeringssystemet borta, och en mindre af dem, som satans anhanget fruktar. De taga med hertigen samma marche som med salig konungen, narra honom in i en labyrint, hvarifrån han ej utreder sig, utan att sacrifiera konungamakten eller, om han ej det vill, lifvet.» (Ups. Bibl.)

att berätta om de förändrade förhållanden, som inträdt, och afrådde bestämdt resan till Aachen. Redan under Armfelts vistelse i Vermland hade hon hållit honom »au courant» med tilldragelserna och särskildt gifvit honom förtroende om den efterhängsna uppmärksamhet, som vid denna tid började visas henne af hertig Karl.* Denna hyllning väckte nu endast hennes och Armfelts löje; men fröken Rudenschölds förhållande till hertigen, hvilket äfven sedermera utgjorde föremålet för hennes bref till Armfelt under dennes vistelse i utlandet, hade ett olycksbringande inflytande på hennes framtid. Det var en kärlekshistoria, skrifver Armfelt, »som på samma gång var komisk och tragisk: den började nu, och slutade — med schavotten».

På Drottningholm vistades, under uppsigt, för att icke säga under bevakning, af sin farbroder hertigen-regenten, sin guvernör grefve Gyldenstolpe och sin lärare Rosenstein, den unge, snart 14-årige konungen. Han var föremålet för Armfelts och de andra Gustavianernas beständiga omsorger och äfven för deras lifliga oro. På Gustaf Adolf hade de öfverflyttat all den svärmiska tillgifvenhet, som de hyste för hans faders minne; och tidigt började de misstänka onda anslag mot honom af dem som nu hade makten. Fröken Rudenschöld hade meddelat Armfelt oroande underrättelser om konungens nedslagna lynne, hans misstroende mot sin omgifning, missnöje med hertig Karl och hans gemål, hvilka visat honom för liten uppmärksamhet, och särskildt hans sorg öfver Taubes aflägsnande: han ansåg nämligen, att denne vore ett offer för sin tillgifvenhet för Gustaf III:s minne. Ojemnheter i lynnet, spasmodiska ansigtsryckningar och ett stundom återkommande nervöst skratt in-

* »Han säger mig tjugo gånger i timman att jag är vacker, heter det i ett af dessa bref ($^{20}/_{6}$); hans gunstlingar frukta tydligen, att han skall få höra sanningen.» En gång hade hon haft ett långt samtal med hertigen om Armfelt, hvari den förstnämnde förklarat, att hans afsigt hvarken vore att skicka bort Armfelt för längre tid eller beröfva honom något af hans ämbeten, men på samma gång tillstått, att han varit högst förtörnad på Armfelt, derföre att denne i tvisten om uppförandet af hofstallet (se ofvan, s. 20) skrifvit ett bref i opassande ordalag, samt försummat att insända rapport från Vermland. Då fröken Rudenschöld visade sin oro häröfver, slutade samtalet med att han, såsom hennes ord föllo, »m'embrassa, cajola et plaisanta» ($^{28}/_{6}$).

gåfvo äfven i det yttre farhågor för konungens hälsa.* — Då nu hertigens närmaste förtrogne, Staël, »denne store apostel för humaniteten», som, enligt fröken Rudenschölds uttryck »icke syftade till något annat än konungadömets totala undergång», ansågs yrka de sammansvurnes lösgifvande, så kunde ett så lifligt och lättrörligt sinne som Armfelts icke undgå att känna de dystraste farhågor för sin konung och sitt land. »Om man förstode att rätt behandla den unge konungen, skref han från Vermland, så skulle allt gå bra, ty hans hjerta och hufvud äro icke dåliga, alldeles tvärtom. Men jag förmodar, att den liga af hans faders mördare och bofvar, som omger honom och hvilka man särskildt beskyddar, skola draga försorg om att förslöa honom, eller åtminstone att utsprida att han är det. Måtte f—n taga dem!» **

Redan från början af förmyndareregeringen hade Armfelt, på grund af sitt högtidliga löfte vid Gustaf III:s dödsbädd, ansett sig stå i ett särskildt ansvarighetsförhållande för hans sons framtid. Han hade äfven lyckats vinna ynglingens förtroende framför någon annan af dennes omgifning; och redan tidigt hade en viss hemlighetsfullhet omgifvit Armfelts samtal med honom. Uppdrag, lemnade genom ryske ambassadören, grefve Stackelberg, hvilken, såsom vi sett, med afgjordt misstroende betraktade förmyndareregeringen, hade bidragit till denna hemlighetsfullhet. I början af Maj hade denne från kejsarinnan fått ett bref, som i hemlighet borde meddelas den unge konungen: det innehöll försäkringar om hennes afsigt att vaka öfver hans rättigheter och vara honom ett moderligt stöd. På samma gång gjordes genom Stackelberg enskilda anbud till Armfelt, om han skulle vilja lemna Sverige under förmyndareregeringen och gå i rysk tjenst. Dessa anbud afböjdes; men Armfelt åtog sig att i hemlighet lemna konungen kejsarinnans bref. »Det skedde samma dags afton, berättar Armfelt. Sedan konungen lagt sig och alla menniskor gått till hvila, gick jag in i hans sängkammare, lät honom läsa brefvet och öfverenskom med honom om svaret.

* Rudenschöld till Armfelt $^{17}/_{6}$, $^{24}/_{6}$, $^{28}/_{6}$ 1792. Det förstnämnda af dessa bref är tryckt i öfversättning hos Schinkel, anf. st. III: 309.

** Armfelt till sin hustru $^{28}/_{6}$ 1792.

Ingen mer än kammartjenaren Wacklin visste om hemligheten.» Då ett svar skulle skrifvas till kejsarinnan, hvilket regenten och hans omgifning fingo se, gafs deråt, i samråd med Armfelt och Stackelberg, en lydelse, som kunde tjena såsom svar äfven på det hemliga brefvet.*

Den unge konungens naturliga skygghet och hans misstroende mot sin omgifning vid denna tid gjorde honom äfven benägen för hemliga samtal med den, hvilken han framför andra betraktade som sin faders och sin personlige vän. Armfelt har antecknat, att konungen vid hans första besök på Drottningholm efter återkomsten från Vermland, då deras samtal föll på Taubes aflägsnande, hvilket, såsom vi sett, djupt upprört honom, gaf Armfelt en varning att icke tala så högt, derföre att Rosenstein vore i närheten. En annan gång — det var vid Armfelts sista besök före sin afresa till utlandet — fick han ett varnande ögonkast af den unge konungen, då deras förtroliga samtal afbröts af den blifvande hofkansleren, L. v. Engeström, hvilken, på grund af sina slägtskapsförbindelser med två af de i konungamordet inblandade, ansågs tillhöra anti-gustavianerna.

Vid det sista förtroliga samtal, som Armfelt hade med den unge monarken, gjordes, enligt Armfelts berättelse, mellan dem följande öfverenskommelse: »1) Under min frånvaro, skrifver han, skulle vi brefvexla, hvarvid konungen såsom sekreterare skulle använda Ehrenström, som derför skulle erhålla en liten pension af handkassan, och att denne skulle förvara chiffren. 2) Hvilka oförutsedda händelser, som än tilldroge sig, så skulle konungen låtsa, som om han ej brydde sig derom, utom för det fall att hertigen ville sammankalla ständerna, då konungen icke skulle, genom sin närvaro eller genom något slags medgifvande, deråt gifva helgd. 3) Om fråga blefve om giftermål, skulle han icke anse något val såsom gällande eller något förslag såsom antagligt före sin myndighetsålder. Jag uppehöll mig länge vid denna sistnämnda punkt, under det att vi promenerade i parken efter middagen,

* Armfelts tryckta sjelfbiografi, anf. st. II: 74, jemförd med hans handskrifna memoirer. Jfr Schinkel III: 65. Att kejsarinnans bref skrifvits på A:s begäran, framgår icke af det der åberopade citat.

och han svarade med dessa ord: »Huru skulle man kunna vilja att jag, så länge jag står under ett förmynderskap, som i intet afseende lemnar mig frihet öfver mig sjelf och mina handlingar, skulle erbjuda en prinsessa att dela mitt öde?»... Af detta samtal gaf Armfelt i konungens närvaro del åt ryske ambassadören, hvilken länge samtalade i samma ämne med den unge konungen.

Sitt slutliga afsked från konungen beskrifver Armfelt på följande sätt: »Efter supén gick jag ned till konungen, som höll på att lägga sig, och då han gått till sängs, tog jag afsked af honom. Han grät och snyftade, då han såg mig färdig att resa. Jag var icke mindre rörd än han; mitt hjerta liksom förutsade mig en del af de olyckor, som skulle skilja mig från denne furste, som jag hade så många anledningar att älska.»

I dessa här skildrade uppträden mellan Armfelt och den unge konungen, vid hvilka den ryske ambassadören skymtar i bakgrunden, ser man, så att säga, in nuce de hemliga förehafvanden, som längre fram stämplades med namnet den Armfeltska konspirationen. Ytterst hvilade dessa på en djup misstro till den styrelse, som syntes leda Sveriges öden i helt andra banor än dem, som Gustaf III utstakat. För den unge konungens person hade den stora Katharina visat ett lifligt intresse; hans giftermål med hennes sondotter, storfurstinnan Alexandra, låg henne redan nu varmt om hjertat. Derföre önskade Stackelberg — och Armfelt var af samma tanke — att genom den unge konungen kunna i hemlighet underhålla den förbindelse mellan Sverige och Ryssland, som förmyndarestyrelsen syntes vilja kasta öfver bord, för att i stället närma sig det revolutionära Frankrike och derigenom gifva ett slags helgd åt laglösheten och blodsdåden. Den kunglige ynglingen, hvars hjerta ännu var fullt af sorg öfver fadrens död, af förtrytelse öfver att dennes vänner aflägsnades och efterträddes af dem, som varit hans motståndare och som nu skyddade hans mördare, lyssnade i början gerna till dessa råd. — Men förhållandena ändrade sig; misstron äfven mot de forna vännerna bemäktigade sig Gustaf Adolfs af naturen förbehållsamma sinne, och den hemliga förbindelsen med Armfelt afbröts, såsom längre fram skall berättas.

I de nya förslag, hvilka korsade hvarandra i Armfelts uppfinningsrika hufvud, ingick dock alltid denna hemliga förbindelse mellan konungen och Ryssland såsom ett hufvudmoment.

* * *

De sista dagar, Armfelt tillbragte i Sverige, utmärkte sig genom åtskilliga för honom betydelsefulla tilldragelser, för hvilkas skildring vi låna hans egen framställning i förkortad form.

»Mångahanda göromål upptogo min tid och föranledde, att jag sällan var vid hofvet och t. o. m. sällan hos min familj, som vistades på landet. Fröken Rudenschöld kom deremot ofta till staden och hjelpte mig att ordna en del af mina vigtigare papper. Under dessa dagar var öfverståthållarehuset icke tillgängligt för några andra än nära förtrogna, hvilkas namn min portvakt kände. Torsdagen den 12 Juli på e. m. sökte polismästaren Liljensparre att få tala med mig; men det svarades honom, att jag icke vore hemma. Det är att märka, att en timme förut några af mina vänner lemnat mig, och att fröken Rudenschöld ännu var qvar, omgifven af mina papper, äfvensom en fransman vid namn Felix, som gjorde några afskrifter. Först följande dag fick jag veta Liljensparres ärende, då underståthållaren Ahlman helt orolig kom och sade mig, att Liljensparre upptäckt en komplott i afsigt att bortföra konungamördarna och sätta eld på staden, och att han beklagat sig för honom öfver att jag dagen förut icke mottagit honom, då han velat afge sin rapport deröfver. Jag kunde icke låta bli att skratta, då jag såg den godtrogenhet, med hvilken Ahlman berättade mig denna föregifna upptäckt, och sade: »Kom ihåg, min vän, att de som vilja rädda konungamördarna, icke under närvarande omständigheter behöfva göra några hemliga öfverenskommelser. Men härunder ligger något annat, som vi nog skola snart få veta, fastän i förvriden form.» I samma ögonblick inträdde en af mina adjutanter, som berättade mig, att man förstärkte vakterna vid fängelserna och att man körde fram kanoner.

Såsom öfverståthållare och ännu närvarande på platsen, blef jag förargad öfver att man företog sig allt detta, utan att säga mig till, så mycket mera som Stockholms befolkning

ingenting mindre önskade, än att de vidunder, som velat mörda sin konung, skulle förblifva ostraffade. Jag skyndade till Drottningholm, erhöll af tjenstgörande generaladjutanten, baron Palmqvist, underrättelse att hertigen sjelf, på Liljensparres anmälan, befalt dessa åtgärder, samt begärde omedelbart företräde hos hertigen. Han sökte till en början öfvertyga mig, att folket ville bemäktiga sig konungamördarna. Jag svarade kallt och rakt på saken: »Jag känner icke mer än ett fall, E. K. H., då Stockholms befolkning skulle kunna förledas till en dylik våldsamhet: det vore, om den trodde, att E. K. H. hade för afsigt att rädda dessa brottslingar. Då kunde det hända, att man sökte gripa dem, för att af deras personer göra ett offer åt sin hämnd och smärta.» Jag förestälde honom, att alla hoppades, att han i sitt eget och i konungadömets intresse skulle skipa rättvisa öfver sin broders mördare; de som kunde tänka annorlunda, vore antingen den aflidne konungens fiender, mördarnas vänner eller anarkister. Jag kunde således på min ära försäkra, att Liljensparres rapport var falsk och saknade all grund. »För öfrigt, fortsatte jag, säg mig klart och tydligt, om det är E. K. H:s mening att lemna dessa brottslingar ostraffade?» — Åh, min Gud, nej, svarade han. — »Men, tillade jag, sedan de blifvit strängt dömda, kan E. K. H. låta dem undkomma och skjuta skulden på bevakningen, så att man icke skall kunna säga, att någon upprorsmans skrik har haft större inflytande på Eder mildhet, än Eder broders blod på Eder rättvisa.» Vid dessa ord fixerade han mig en stund under tystnad; sedan sade han med en beräknad mine: »Nej, äfven om jag skulle vilja, så kan jag dock icke gifva dem nåd.»

Dessa Armfelts djerfva yttranden bidrogo utan tvifvel att hos hertigen stadfästa den tro, att Liljensparre haft rätt i sin angifvelse, att Armfelt velat ställa till ett upplopp, för att låta pöbeln skipa summarisk rättvisa öfver de fängslade sammansvurna; vid den hemliga sammankomst, som föranledde, att Liljensparre funnit hans dörr stängd, skulle planen härtill hafva blifvit uppgjord. Ryktet härom, huru orimligt det än var, utspriddes allmänt och var ofta på tal i Armfelts följande brefvexling på ett sätt, som vittnar, att det saknade all grund.

Det var en af de lögner, som utspriddes för att gifva sken af rättvisa åt hans aflägsnande.*

»Under de få dagar, som återstodo mig, fortsätter Armfelt, gjorde jag uppvaktningar hos änkedrottningen, en gång jemte en deputation af borgerskapet, som öfverlemnade en medalj, en annan gång för att taga afsked. Den biljett, i hvilken jag begärde min afskedsaudiens, misshagade hennes öfverstemarskalk, sedermera rikskanslern baron Sparre, derföre att de deri förekommande uttryck stötte denne hofherre, hos hvilken det var den bästa rekommendation att hafva glömt salig konungen.** Likväl mottog änkedrottningen mig väl och bemötte mig artigt. Bl. a. frågade hon mig: »Är det således sant, att ni lemnar oss för fyra år?» — »Nej, E. Maj:t, svarade jag, endast för fyra månader, åtminstone efter hvad jag tror.» Tydligen hade hennes då varande öfverkammarherre, sedermera h. exc. baron Reuterholm, sagt henne, att man tänkte på att aflägsna mig under hela minderårighetstiden.» — —

»Sedan jag tagit afsked af alla mina vänner, begaf jag mig till landet, hvarest min hustru befann sig; och söndagen d. 15 Juli kl. 8 reste jag derifrån till Drottningholm. Der var den dagen grand couvert och cour. Det var då, som baron Reuterholm första gången visade sig offentligt efter sin hemkomst. Jag bemötte honom, såsom om jag ej hade anledning att vara missnöjd med honom, fastän jag redan hade i min ficka ett talande bevis på hans politiska fanatism och onda afsigter, hvilket underståthållaren Ahlman lemnat mig. Re-

* Under ett samtal med hertigen-regenten hade fröken Rudenschöld ett par månader senare tillfälle att öfvertyga denne, att Armfelt på den dag, då detta upplopp skulle hafva egt rum, haft helt andra sysselsättningar. Hon tillstod, att hon under dessa dagar i hemlighet vistats i öfverståthållarehuset, och erbjöd sig att med vittnen styrka, att de ingalunda förehaft några politiska stämplingar, utan tillbragt tiden »dans les bras de l'amour». »Le duc en parut frappé», tillägger hon (R. t. Armf. $^{28}/_{8}$ 1792).

** Biljetten finnes tryckt hos Crusenstolpe, Hist. tafla, s. 242. Medgifvas måste, att den var hållen i en bitter ton. Det förutsättes, att änkedrottningen icke skulle vilja taga emot honom — »n'aimant peut-être pas à voir des figures de deuil comme la mienne, au milieu d'une cour plus gaie et plus aimable que jamais».

gentens mäktige gunstling, som ville gifva tillkänna sin ankomst genom någon glänsande bedrift, hade nämligen, med hela den sofistiska och svulstiga vältaligheten hos dagens politiska nyhetskrämare, sammansatt en förordning om tryckfrihet, som han låtit H. K. H. underteckna, jemte befallning till presterskapet att utan uppskof läsa upp den i alla kyrkor i riket. Känd såsom en förklarad motståndare till salig konungen och till hans regeringsgrundsatser, hade han funnit, att ögonblicket vore gynsamt för att förvärfva sig alla tidningsskrifvares och missnöjdas ynnest och för att sedermera beqvämligen kunna tillverka smädeskrifter mot den gamla styrelsen. Men det måste ske i hemlighet, ty man var rädd att, om jag finge aning derom, jag genast skulle föreställa hertigen vådan af en dylik åtgärd. Denna förordning eller förklaring trycktes derföre inom stängda dörrar och i största hemlighet; och man begagnade sig af dagen för min afresa, hvilken, såsom sagdt, skedde söndagsmorgonen d. 15 Juli, för att tillställa den åt underståthållaren med befallning att ofördröjligen låta uppläsa den i alla Stockholms kyrkor. Ingen minut var att förlora, ty gudstjensten var börjad nästan öfverallt. Ahlman expedierade emellertid den erhållna befallningen och satte sig derpå genast i vagnen, för att söka mig på Drottningholm och redogöra för hvad som händt. Sedan jag genomläst detta aktstycke och visste huru man stält till för att hindra, att jag skulle kunna sätta mig emot denna vanvettiga och vådliga åtgärd, tviflade jag icke ett ögonblick, att hertigen snart helt och hållet skulle vara i frihetspredikanternas och anarkisternas våld. Jag tog några af mina vänner afsides och förestälde dem, med hvilka faror det allmänna lugnet hotades genom denna förordning. Alla voro slagna med förvåning deröfver, men de ville knappast tro, att faran var så stor, som jag utmålade den. Zibet syntes mera öfvertygad derom än de andra; då han läste en fras, i hvilken författaren kallat nationen att samlas omkring fredens altare, sade han: det är utan tvifvel guillotinen, som här menas med detta altare.» *

* Ehrenström (I: 427) berättar denna anekdot sålunda, att Zibet, då Ehrenström undrat hvar detta endrägtens altare månde vara beläget, svarat: »Jag vet icke, om ej vid Skanstull (afrättsplatsen).

På följande sätt beskrifver Armfelt sin afskedsaudiens hos hertigen-regenten: »Han hade haft tid att förbereda sig på den komedi, som han gjorde mig den äran att spela med mig. H. K. H. nöjde sig icke med att upprepa alla de smickrande uttryck, som han förut haft om min resa, hvilken han med smärta såge företagas, om min återkomst, den han bad mig påskynda, om alla de tjenster, jag gjort honom och som han ännu väntade af mig. Dertill kommo omfamningar, ömhetsbetygelser och de mest smickrande och rörande yttranden; men jag lät icke lura mig. Jag insåg mycket väl, att hela denna konstlade hållning endast var för att hindra mig att tala om tryckfriheten; han visste, att jag hade förordningen i fickan. Då jag nu såg, att han alldeles icke ville höra sanningen, så fritog jag mig, ehuru ogerna, från att förestålla honom de olyckor, som jag ansåg böra blifva följden af den nya förordningen. Jag skyndade med beklämdt hjerta att lemna honom. »Må himlen beskydda E. K. H., sade jag, och må de tänkesätt, som E. K. H. haft godheten att visa mig, vara lika uppriktiga och beståndande, som de välgångsönskningar, som jag aldrig skall upphöra att hysa för konungen, fäderneslandet och för E. K. H., hvars intressen äro med dem oskiljaktigt förenade!»

»Ännu en gång, vid hofvets supé samma dags afton, hade jag ett temligen långt samtal med regenten, hvarunder han bland annat yttrade: »Skulle ni icke kunna resa till England för att se de engelska prinsessorna och utvälja en för vår unge konung? — Jag svarade: Huru lifligt jag än önskar att göra E. K. H. till viljes, så kan jag icke åtaga mig ett dylikt uppdrag, derföre att jag har för mycken vördnad för salig konungens planer och känner, att en del af nationen lifligt önskar, att vårt förbund med Ryssland vinner styrka genom en giftermålsförbindelse.» Hertigen skämtade häröfver och sökte visa, att dylika förbindelser i våra dagar föga betydde; konungen af England vore rik, och penningar vore af vida mera vigt än stora planer och lysande utsigter, hvilka oftast icke realiseras. Jag ville ej motsäga honom, då han i sjelfva verket hade ganska rätt i sin åsigt, utan nöjde mig med att säga: »Jag tror, att våra förslag i denna fråga äro något för

tidigt väckta; när det blir fråga om att fatta ett afgörande beslut, blir det nödvändigt att höra konungens böjelse, och man gör mycket klokt i att härvid lemna honom fullkomlig frihet.» Hertigen fixerade mig och teg. Kort efter sade han: »Jag har lust att lemna er en chiffre, som vi kunde begagna vid vår brefvexling», hvarpå han gick bort, som om han ernade begära en dylik i kansliet. Detta blef emellertid icke af, och jag var ganska nöjd dermed.» — —

»För att undvika att återvända till Stockholm, hade jag bestält en af hofvets roddslupar för att direkt från Drottningholm fara till Fittja. Två officerare af hvita gardet följde mig till den plats, der jag skulle sätta mig i båten. Just då jag steg i, kastade jag en blick på slottet. Alla hade gått till hvila utom hertigen, som hade hållit sig vaken af otålighet att se min affärd. Han syntes i ett fönster i sin sängkammare, med en lång pipa i munnen och uppmärksamt betraktande hvad som tilldrog sig vid sjöstranden. Jag gjorde en djup bugning, hvilken han besvarade, och jag steg ombord.»

Långa år skulle förflyta, innan Armfelt fick återse den konungaborg, från hvilken han nu på Mälarens vågor aflägsnade sig i den ljusa sommarnatten, och inom hvars murar han under Gustafs dagar genomleft så många stunder af glädje och ysterhet, men äfven, under senare tider, af allvarliga bekymmer och träget arbete. Den sista menniskovarelse, som mötte hans afskedsblick på det för honom så minnesrika Drottningholm, var hertigen-regentens skumma gestalt — en hotande påminnelse, att det icke nu var som förr, och att välgångsönskningar hvarken följde den fallne konungagunstlingen på hans färd eller skulle möta honom vid hans återkomst.

Hvad han under dagens lopp upplefvat, var icke egnadt att göra hans afskedsbetraktelser glada. På följande sätt har han beskrifvit den stämning, som hans afsked från hertigen ingifvit: »Är det verkligen möjligt, tänkte jag, att min konungs och mitt fosterlands öde är lemnadt i händerna på en furste, så svag och ur stånd att sjelf styra, en furste, som skall blifva en lekboll för lågsinta gunstlingars och trolösa rådgifvares lidelser, hvilkas enda mål är att gifva luft åt sitt hat mot den

aflidne konungens minne och att omstörta den styrelseform, som han grundlagt, en person slutligen, som omgifver sig med män, hvilkas hatfulla karakter, fåfänga och oskicklighet öfvergå all beskrifning!» — För sitt eget öde hade Armfelt ej ännu skäl att hysa egentliga farhågor, huru fullt hans sinne än var af bitterhet mot sina motståndare; men så mycket mera oroade han sig för sin unge konungs och fosterlandets öde. »Under dessa dystra stunder, säger Armfelt, var jag nästan färdig att förbanna den stund, då jag företog denna resa, som skulle blifva mig så olycksbringande.»

Armfelts väg gick från Fittja, hvarest hans resvagn väntade, direkt till hans egendom Lindnäs i Östergötland, nära Medevi, ett ställe, vid hvilket han på grund af dess natursköna läge var lifligt fästad, och hvarest han för ekonomiska angelägenheter gjorde ett par dagars uppehåll. Under sin vistelse i Östergötland träffade han tvenne personer, hvilka, liksom han, haft konung Gustaf att tacka för sin lycka och nu begräto hans död: biskop Lindblom och skalden Leopold, hvilken dragit sig tillbaka till Linköping. Rörande sitt samtal med denne sistnämnde har Armfelt antecknat, att han yttrat: »Då hvarken snillet eller smaken eller talangerna längre kunna lefva i sällskap med så många narrar, klädda i stöflar och utstyrda som teaterhjeltar, så har jag beslutat att draga mig tillbaka till en vrå af verlden under minderårigheten.» — Öfver Jönköping och Vexiö fortsattes resan från Lindnäs utan afbrott till Ystad, öfverfartsorten till Stralsund. Ett par dagar tillbragte Armfelt, under väntan på sjölägenhet, på den Piperska egendomen Krageholm i närheten af Ystad. Der träffade han en annan af Gustaf III:s förtroendemän, baron E. Taube; och hos grefve Karl Piper, som äfven tillhört hofvet, tillbragte dessa gustavianer angenäma stunder. »Hela dagen taltes om salig kungen», skrifver Armfelt till sin hustru, och man gjorde sig lustig öfver hertig Karls societet på Drottningholm, hvarest man, enligt Pipers ord, »nu för tiden såg doublerna på scenen».

Under så väl denna resa, som under den nyss förut företagna färden till Vermland, hade Armfelt tillfälle att studera stämningen i de landskap, han besökte. I bref till sin hustru har han meddelat sina iakttagelser. Han fann i allmänhet

sinnena ännu uppretade öfver konungamordet och jäsningen stark mot adeln och dem, som troddes skydda de sammansvurne. »Gud låte vederbörande bära sig klokt åt med de brottsliga, annars tager f—n vid allt; espriten är ej så söt som i Stockholm», skrifver han från Vesterås ($^{18}/_{6}$). Några dagar senare, från Kristinehamn ($^{21}/_{6}$): »Ack, hvad vederbörande i Stockholm misstaga sig på langagen i landsorten! Med ett ord och en enda dristig anförare voro alla soupçonnerade adelsmäns gårdar uppbrända och de hängda.» * I Östergötland fann han »jäsningen gruflig» och förespådde olyckor; och från Brösarps gästgifvaregård i Skåne skrifver han den 20 Juli med rörelse om sin erfarenhet af folkets sorg öfver konung Gustafs död: »Nej, det är omöjligt att se en dödlig, som mera saknas än Gustaf III af nationens bättre och egentliga del. Man behöfver endast tala om honom för att få hela byn att gråta. Känslorna åt motsatta hållet äro icke mindre lifliga: man vill utrota allt som stöter på mördare och förrädare, och kanske räknar man dessa i allt för stort antal, ehuru det ty värr visst icke är litet.» — I dessa skildringar låg sannolikt icke så liten öfverdrift: Armfelts upprörda sinnesstämning gjorde honom tvifvelsutan föga skickad att objektivt bedöma förhållandena. Men hans skildring, som ej var afsedd att komma för andra ögon än hans hustrus, vittnar om den oro, med hvilken han gick att lemna sitt fädernesland.

Föga anade emellertid Armfelt, att han under sin resa följdes af en bland Reuterholms spioner, som skulle noga bevaka hans steg och utforska hans yttranden till allmogen. Så ängslig var den skuggrädda styrelsen öfver Armfelts uppretade sinnesstämning, att det misstänktes, att den utländska resan blott vore en förevändning för att i landsorten uppvigla allmogen och kanske med en bondehär tåga mot Stockholm. Den spion,

* I bref till Lagerbring ett par dagar senare skrifver han: »Här i Vermland är folket öfverdrifvet galna och uppbragta; jag tror, att min närvaro och mina raisonnements med dem calmerat ansenligt, efter de kände mig som rättsinnad och ej »falsk mot konungahuset», som här är en terme à la mode. Emellertid hafva innan min ankomst grufliga scener passerat mellan officerare och bönder, hvilka till en del äro bilagda, andra åter af den natur, att lagen måste dem bilägga eller straffa.» (Ups. Bibl.)

som af Reuterholm fick uppdraget att följa Armfelt i spåren, var en i Sveriges historia och litteratur sedermera ryktbar person, baron Hans Hjerta (sedan Järta), då en ung tjensteman i kansliet: för hans minne skulle det utan tvifvel varit bättre, om han icke velat låna sig åt dylika värf eller utfört dem på det sätt, som hans ännu bevarade rapporter utvisa.* Han hade under sina samtal med gästgifvare och bönder i de trakter, der Armfelt farit fram, i afsigt att utröna, om denne fört politiska samtal eller fält upproriska yttranden, stält sig såsom »Armfelts panegyrist». Det oaktadt hade han icke lyckats komma under fund med något förgripligt. I motsats till Armfelt hade Hjerta öfverallt funnit mycken »tranquillité», och ansåg, heter det smickrande, att »verkningarna af en god och stadig regering redan hafva spridt sig till landsorten».**

Det visade sig sålunda att man, så fort som möjligt, gjorde sig redo att följa Gustaf III:s förhatlige gunstling i spåren. Det spionsystem, som var ett så utmärkande drag i den Reuterholmska styrelsen, nådde sin höjdpunkt med afseende på Armfelt under dennes vistelse i främmande land. Så angelägen

---

* I kongl. utrikesdepartementets arkiv, Reuterholms papper, n:o 5.

** D. 31 Juli 1792 till Reuterholm. Äfven till Dalarna afsändes Hjerta i Augusti samma år, för att lära känna stämningen med afseende på den nyss fälda domen öfver konungamördarne och söka utforska, huruvida ett besök, som majorerna Peyron och Brändström, Armfelts vänner, gjort hos den gustavianskt sinnade landshöfdingen i Falun, Nordin, kunde hafva något att betyda. Man fruktade, att dessa officerare af nya gardet hade för afsigt att med Nordin öfverlägga om »sättet att upphjelpa dess instiftares (Armfelts) fallna höghet», och tänkte sig, att Nordin skulle »finna sin uträkning vid att åter uppbygga Armfelts tron». Emellertid fann Hjerta äfven nu ingen anledning till farhågor och inberättade, att Nordin vore utan allt inflytande. Öfver mildheten mot de brottslige fann han en allmän hänryckning: H. K. H:s »milda tänkesätt kräfva samtidens och efterverldens beundran». Dock tillägger han i en ironisk ton, som gör ett vidrigt intryck: »Den delen af vårt folk, som ännu känner denna nyhet, tycker väl, att de landsflyktige förtjent ett hårdare straff, men den så djupt inrotade vördnaden för högstsalig konungen förbjuder dem att ogilla dess sista *befallning*. De tycka väl, att han varit för nådig, men det var emellertid Gustaf III som befalt, och man måste lyda.» Man ser, att han var medveten om att berättelsen om konung Gustafs förböner för de sammansvurne på dödsbädden var diktad. — Samtida kände, att Hjerta vid denna tid användes af Reuterholm såsom spion. (Se Liljensparres berättelse, anf. st. s. 24.)

var man att finna giltig anledning till den förföljelse, som man från början beslutat anställa mot honom.

Han drog sjelf, med vanlig oförsigtighet, försorg om att dylika ej kommo att saknas.

* * *

Friherre Gustaf Adolf Reuterholm, den blifvande »storvisiren», hade, såsom vi sett, första gången visat sig vid hertigen-regentens hof samma dag, som Armfelt reste. Det var icke endast genom den nya tryckfrihetslagen, som han betecknade sitt tillträde till rikets styrelse. Med en brådska och hänsynslöshet, som i den svenska administrationens historia knappast eger någon motsvarighet, företogos förändringar i den högre förvaltningens personal. Sjelf skaffade sig Reuterholm såsom president i kammarrevisionen ett otium cum dignitate. L. v. Engeström, broder till två af de i Gustaf III:s mord invecklade, fick såsom hofkansler ledningen af de utländska angelägenheterna, och öfver honom sattes såsom en statsdekoration den enfaldige Fr. Sparre, egentligen känd för sina pekorala embetsskrifvelser, med värdighet af rikskansler. Ahlman entledigades från sin underståthållarebefattning, och till hans efterträdare utsågs polismästaren Liljensparre. Detta allt skedde redan dagen efter Armfelts afresa. Inom några veckors förlopp hade listan på afsked och förflyttningar för konung Gustafs vänner ytterligare ökats: Schröderheim hade aflägsnats såsom landshöfding till Upsala, Lagerbring till Nyköping, Låstbom till Heinola; Cronstedt var skild från befattning med sjöärendena och Wallqvist från ecklesiastikförvaltningen; Nordin hade fått befallning att ofördröjligen begifva sig till Hernösand och sköta sitt lektorat.* Allt detta hade inträffat före slutet af Augusti 1792.

Endast på grund af Armfelts frånvaro hade man uppskjutit att tillkännagifva hvad beslut man ernade taga med

* Ahlman, hvilken såsom reträttplats fått sig anvisadt att vara vice president i Wasa hofrätt, skrifver till Armfelt $^{17}/_{8}$ 1792: »Nordin fick skriftlig befallning att resa till Hernösand; då han dröjde ett par veckor, förständigades han af Liljensparre att innan kl. 6 e. m. förliden måndag vara ur staden. Jag lurar om samma öde förestår mig.»

honom, gustavianernas ledare, den hänsynslösaste af alla »rojalister». Hans aflägsnande var dock endast en tidsfråga. Hertigen hade redan länge i hemlighet önskat det; hans »samvete och pligt» bjödo honom att aflägsna Armfelt, skref han till kejsarinnan Katharina och till sin minister vid hennes hof: Armfelt vore nämligen den, som framför alla bidragit till de oordningar, missbruk och oenighet, som hertigen ville afskaffa; genom hans hemliga ränker hindrades hvarje ögonblick regeringens planer.*

Reuterholm, regentens allsmäktige gunstling, kunde icke hafva något emot att aflägsna Gustaf III:s vän och förtrogne. Personligen synas dock Armfelt och Reuterholm före denna tid icke hafva stått i något ovänligt förhållande. Båda födda i Finland och nästan jemnåriga — Reuterholm var endast ett år äldre — hade de tidigt gjort hvarandras bekantskap vid hofvet, hvarest båda vid unga år vunnit anställning. Ännu bevarade bref från Reuterholm till Armfelt** från deras ungdomsår röja en viss förtrolighet mellan »min söta Gösta» och hans »trogne tillgifnaste vän»; och ännu 1791 vände sig Reuterholm från Wien till Armfelt, såsom sin »ungdomsvän», med begäran att denne måtte hos konungen utverka ett löneförskott för honom för att kunna fortsätta sin resa till Italien. Han tillägger i detta bref, tydligen i afsigt att derigenom återvinna Gustaf III:s bevågenhet, hvilken han genom sitt uppträdande vid 1789 års riksdag hade förverkat, att han hoppades öfvertyga konungen, »huru långt det vore från hans tänkesätt att någonsin vilja deltaga, än mindre profitera af de tillställningar eller tillfällen, som genom idéernas vexlande omlopp möjligen hemma kunna förefalla, hvaraf han redan för sin lilla del *tacklöst* haft öfver nog»; och slutar med att bedja Armfelt att »sätta detta i sin rätta dager».***

---

* Se hertigens bref i Aug. 1792, tryckta i öfversättning hos Schinkel, III: 343 o. f.

** I utrikes-departementets arkiv, Reuterholms papper, n:o 57.

*** Det äldsta af Reuterholms bref till Armfelt (1782) är karakteristiskt och kan förtjena här anföras. Det innehåller begäran, att Armfelt skulle intressera Schröderheim för hans broder Axel Reuterholms befordran i Wasa hofrätt. Han råder honom att dervid »pretextera interêten för adeln i den pro-

Det sätt, på hvilket Armfelt behandlades, sedan Reuterholm kommit till styret, röjde emellertid föga af den »ungdomsvänskap», som han året förut, medan Armfelt ännu var den mäktige konungagunstlingen, hade i så lifligt minne.

Ahlmans afskedande och Liljensparres utnämning till underståthållare och Armfelts vikarie under hans frånvaro, utan att denne derom blifvit tillspord, var i sjelfva verket en grof skymf mot öfverståthållareplatsens innehafvare, helst då Liljensparre var Armfelts personlige fiende; och det sätt, på hvilket detta skedde, dagen efter hans afresa, mildrade icke intrycket deraf. Armfelt erhöll underrättelsen härom, då han var färdig att stiga ombord i Ystad, och slaget förfelade icke sin verkan. Från Stralsund skref Armfelt till Schröderheim: »Af Liljensparres utnämning till underståthållare ser jag hvad klockan är slagen, och att man vill genom degoûter och chagriner köra mig f—n i våld; ty utom örfilar har hertigen aldrig kunnat mera humiliera mig än med Liljensparres befordran till min närmaste man, då jag, såsom mindre bekant med lagar och författningar, ser mig à la merci af hans bofstreck eller hans nåd».* I samma anda yttrar han sig i bref till sin hustru och berättar med liflig förtrytelse, huru hertigen-regenten vid afskedet varit »ganska nådig och dolt avanien med Liljensparre, som ett mord». I sin vanliga häftighet var Armfelt genast färdig med hvarjehanda förslag: »vi måste nolens volens taga vårt parti och antingen tigga eller expatriera oss», skrifver han till sin hustru, och förklarar i första hettan: »om konungen af Preussen eller kejsarinnan vilja taga mig i tjenst, så är jag färdig». Han ansåg, att hans tid i Sverige vore ute, och såg i de mörkaste färger både sin egen och fosterlandets framtid: han väntade att få ett »lettre de cachet»; »allt kunna dessa jakobiner, som ensamma styra den stackars hertigen, tillåta sig: mord, gift, alla slag af våldsamheter äro småsaker för så

---

vinsen, att få den otäcka ofrälse klumpen i hofrätten mera utspädd; och den raisonen tror jag äfven kan blifva godkänd på högre ort». Kändt är, att Axel Reuterholm erhöll den önskade befordran, vare sig att det skedde på de af hans broder anförda skäl, eller andra. Från vice korporal vid lifdrabanterna och löjtnant i arméen förflyttades han 1783 till adjungerad ledamot i hofrätten!

* D. 24 Juli 1792 (Reuterholms papper, n:o 5).

upplysta och för den allmänna välfärden nitiska personer.» Helst skulle han önska, att få draga med de allierades armé in i Frankrike: »kanske vill himlen ännu unna mig den lyckan att få jaga en kula genom pannan på en jakobin, t. o. m. om han skulle vara efter det gällande modet i Sverige».*

I Stralsund syntes dock erbjuda sig en lösning af frågan om Armfelts framtid under minderårigheten. Genom furst Hessensteins afgång hade generalguvernörsämbetet i Pommern blifvit ledigt. I Pommerns hufvudstad egde Armfelt en slägtinge, den gamle generallöjtnanten Fromhold Armfelt, hans grandonkel, i hvars hus han var gäst under sin vistelse der. Denne frändes uppmaningar bestämde Armfelt, då han ansåg gifvet att hans aflägsnande var beslutadt, att göra ett försök att få utbyta sitt öfverståthållareskap mot generalguvernörskapet i Pommern. Han vände sig, egendomligt nog, till Schröderheim, en af dem, hvilkas sol, liksom hans egen, var i sjunkande, och bad honom verka för saken hos dem som han antog hafva inflytande, Sparre, Ruuth och Klingspor. »Vinsten för hertigen är, tillägger han, att få en öfverståthållare, som han vill hafva, och en ny directeur des spectacles; för mig att blifva skild vid Sverige, som i denna moment är för mig politiquement mer än vådligt, ty alla missnöjda och galningar tro sig kunna löpa till mig, som, fastän ingalunda approbateur af allt, blir beständigt konungahuset och riket trogen och tillgifven.»

Till de politiska skäl, som anfördes i detta bref till Schröderheim, kommo ekonomiska — och möjligen äfven andra, som stodo i sammanhang med de obestämda förhoppningar och planer på en stundande hvälfning i Sverige, hvilka vid denna tid började sysselsätta Armfelts tankar. Pommerns land och folk, sådana som han vid sitt besök lärt känna dem, behagade honom, och såsom reträttplats var generalguvernörskapet fördelaktigt nog. Platsen var dessutom förenad med en hög rang och värdighet, för hvilken Armfelt ingalunda var likgiltig. Han önskade sålunda lifligt, då han insåg att han skulle på

* Armfelt till sin hustru $^{27}/_{7}$, $^{1}/_{8}$ 1792.

ett eller annat sätt aflägsnas, att Schröderheim skulle lyckas i sin underhandling.

Den kröntes emellertid icke med framgång och fick en helt annan vändning, än Armfelt beräknat. Schröderheim framstälde saken så oförsigtigt, att Armfelts bref uttyddes såsom om han önskade blifva entledigad från sitt öfverståthållare-ämbete, något som ej kunde annat än vara välkommet för hertigen-regenten och Reuterholm.* Men att gifva honom det begärda ämbetet i Pommern ingick deremot icke i deras planer; han var såsom sådan ännu inom Svea väldes gränser, och planen att ytterligare aflägsna honom var redan uppgjord. En ifrig motståndare till förslaget att erhålla det ifrågavarande ämbetet i Pommern blef äfven en af dem, hvilkas medverkan Armfelt påräknat i sitt bref till Schröderheim. Grefve Ruuth åstundade sjelf lifligt denna plats och tillskref Armfelt, redan innan dennes bref hunnit fram till Stockholm, en uppmaning att skyndsamt begära att blifva svensk minister i Italien. Han stödde denna uppmaning på hertigens till honom uttalade önskan att kunna disponera Armfelts öfverståthållare-ämbete. Han tillade: »men skynda dig för allting, ty jag är förvissad att du skall bort».**

Ryktet om Armfelts blifvande förflyttning till Pommern spridde sig emellertid hastigt. Tyska tidningar omtalte den såsom en afgjord sak. I Sverige synes ryktet derom hafva varit allmänt kort efter hans afresa och redan innan han hunnit att derom framställa någon begäran. Det väckte bekymmer hos

* Armfelt var mycket missnöjd med Schröderheims beteende härutinnan. (Se Francs bref till A. 11/9 1792, tr. i Ridderstads Gömdt är icke glömdt, VII: 9, och ransakningsprotokollen i Armfeltska högmålet, s. 109). Dock fortfor han att stå i en vänlig, ehuru icke liflig brefvexling med Schröderheim och förklarade i ett följande bref (4/5 1793, Reut. papper, n:o 5), att han icke trodde, att denne velat skada honom genom sitt åtgörande. Ironiskt frågar han i samma bref, i medvetande af huru föga han sjelf var persona grata hos de maktegande: »Huru vågar du skrifva mig till? Har ej Rosenstein varnat dig, som mina andra bekanta, att ej skrifva till en aristokrat som jag? Kära bror, akta dig, att de ej flytta dig till Stralsund, Wasa eller Kuopio!»

** 27/7 1792. Armfelt erhöll detta bref i Koblentz och blef högligen förtörnad deröfver. Han skyndade att öfversända det till sin hustru. En afskrift sändes till fröken Rudenschöld, som visade det för hertigen-regenten.

Armfelts vänner.* Frågan lemnades emellertid en tid oafgjord och blef i sjelfva verket föremål för en långvarig underhandling mellan hertigen-regenten och fröken Rudenschöld, hvilken, framför andra, nitiskt sökte främja Armfelts intressen. Såsom ett bidrag till den mans karakteristik, som efter Gustaf III:s död skulle leda Sveriges öden, kan denna egendomliga underhandling förtjena en närmare redogörelse, helst som den på det närmaste berörde Armfelts öden.

Vi hafva redan sett**, att hertigen-regenten, innan Armfelt ännu lemnat Sverige, börjat sucka för hans älskvärda och varmt hängifna väninna, fröken Rudenschöld. Efter Armfelts afresa syntes hertigens kärlek vara i ständigt tilltagande; föremålet derför beklagade sig i sina bref till Armfelt oupphörligt öfver regentens enträgna närgångenhet och öfver det sqvaller, hvartill denna gaf anledning, samt afvisade med bestämdhet denna henne motbjudande hyllning. Den furstlige älskaren var »svartsjuk på hvarje karl», som talte med fröken Rudenschöld; mest och företrädesvis dock på Armfelt, som framför andra stod i vägen för den lycka, efter hvilken han trånade. Han sökte nedsätta honom i hans älskarinnas ögon: Armfelt vore henne otrogen, sade han, och ovärdig hennes kärlek; hennes trohet väckte endast medlidande, hette det. Hon vände den furstlige tillbedjaren stolt ryggen och svarade med hetta, äfven på de anklagelser rörande Armfelts förhållanden såsom offentlig man, hvilka han icke underlät att framställa. Hertigen ändrade då sin ton: han förklarade, att denna rörande tillgifvenhet för Armfelt vid en tid, då alla andra öfvergifvit honom, ökat hans egen beundran för fröken Rudenschölds karakter och hans önskan att vinna hennes vänskap; och han lofvade att, om hon ville intressera sig för honom, intet skulle vederfaras Armfelt, som skulle kunna vara denne obehagligt. Han

* Grefve Stackelberg rådde honom att vägra mottaga detta ämbete: Gustaf III hade gjort honom till öfverståthållare; endast genom afsättning borde han förmås att lemna denna plats, och ej i stället mottaga en annan (fröken Rudenschöld till Armfelt 22/7 1792). Att hans aflägsnande skulle göra hans älskarinna framför andra bedröfvad, var att förutse, och hennes bref innehålla ofta utbrott af hennes sorg deröfver.

** Se ofvan sid. 24.

skulle icke, utan att lemna Armfelt tillfälle att rättfärdiga sig, lyssna till hans fiender. Med ogillande och förakt yttrade han sig om dem, som talte illa om den man, som de under hans gunstlingsperiod täflat att hedra; och särskildt uttryckte han sitt ogillande af grefve Ruuths förhållande mot Armfelt. Han tillkännagaf derjemte, att han, med anledning af Armfelts genom Schröderheim framstälda anhållan, utsett honom till generalguvernör i Pommern. *

Dessa försäkringar, hvilka skyndsamt inberättades till Armfelt, kunde icke annat än inge honom förhoppningar att få sin önskan uppfyld; och äfven fröken Rudenschöld ansåg sig kunna våga ett afgörande steg till hans förmån, utan att derför förnedra sig till antagande af den högt uppsatte tillbedjarens vilkor. Lifligt har hon sjelf skildrat de uppträden, som deraf följde.

»Först visade jag hertigen, skrifver hon till Armfelt, den afskrift af Ruuths bref, som du öfversändt; derefter sade jag: »Mitt parti är taget. Det säges om mig saker, som jag icke ernar fördraga. Jag hvarken är, eller vill blifva eder älskarinna; likväl hafva grefve Ruuth och hans måg i går i societeten påstått detta. Jag vill göra plötsligt slut härpå genom att nästa vecka resa till landet. Men jag ber E. K. H., att såsom underpant på alla de vänskapsbetygelser, som gjorts mig, bestämma öfver Armfelts öde, innan jag reser, ty under min frånvaro är E. K. H. endast omgifven af hans fiender, som svurit hans undergång. Om ni medgifver, att han får behålla alla sina platser och får återvända, när hans tjenstledighet är slut, eller om han i stället får generalguvernörsämbetet i Pommern, med bibehållande af sin pension, sitt regemente, sin öfverstekammarjunkare-syssla — så har E. K. H. förvärfvat anspråk på min vänskap, som jag skall bevara lifvet igenom. Men om E. K. H. tvärtemot detta skickar honom i landsflykt eller ger honom beskickningen i Italien, så säger jag eder farväl för alltid. Jag skall söka upp honom, vore det än vid verldens ända, och oaktadt allt edert hat, skall ni icke lyckas göra honom fullkomligt olycklig, så länge som jag

* Rudenschöld till Armfelt $^{3}/_{8}$, $^{13}/_{8}$, $^{28}/_{8}$, $^{31}/_{8}$, $^{4}/_{9}$ 1792.

delar hans öde, och i stället för att i mig förvärfva en vän, skall ni få alldeles motsatsen.»

»Ett åskslag har aldrig kunnat krossa en dödlig till den grad, som han blef det vid denna förklaring. Han smälte i tårar, tog mig i båda händer och besvor mig att hafva medlidande med det tillstånd, hvari han befann sig; han sade, att han öfverlemnade åt mig att bestämma öfver ditt öde, som jag sjelf ville; han kunde endast tänka på det förskräckliga i att ej mer få se mig; han skulle lofva att aldrig mer tala med mig, om hans ögon endast finge skåda mig. Hans tillstånd var så upprördt, att jag nog insåg, att jag icke skulle kunna få ett förnuftigt svar af honom, utan måste afvakta ett lugnare ögonblick. Jag bad honom derföre att gå ner i sin våning för att sansa sig något, hvilket han också gjorde. Ett ögonblick efter kom han igen, alltjemt i samma tillstånd. Han sade mig, att sedan jag afgjort hans olycksöde, så gaf han riket och förmynderskapet på båten (au diable); och han önskade t. o. m., att du skulle komma tillbaka, på det att jag då åtminstone icke skulle ha anledning att hata honom. Jag svarade: så länge Liljensparre är underståthållare, skall Armfelt aldrig kunna göra någonting utan att röna motsägelser. Jag ger E. K. H. tid att tänka på saken, ty jag har icke det lynne, att jag låter narra mig af sväfvande löften.» *

Hertigens tillstånd var så upprördt, att han fick feber och låg till sängs ett par dagar efter detta samtal. Under det han låg och lugnade sina upprörda känslor, erhöll han ett bref från den obevekliga sköna, som vågade tala ett så stolt språk till Sveriges regent. Hon beklagade visserligen det häftiga uppträde, som föregått, men upprepade sina fordringar att hertigen skulle uppfylla sitt till henne gifna löfte med afseende på Armfelts befordran, under försäkran om dennes lojala tänkesätt. Hon begärde att få bestämdt svar, innan hon för någon tid lemnade hofvet, för att på landet undgå afundsjukan och sqvallret; samt slutade med önskan att vid sin återkomst finna hertigen botad för sin passion för henne.**

---

* Rudenschöld till Armfelt $^{4}/_{9}$ 1792.

** Brefvet är tryckt i Schinkels Minnen, III: 378. Datum bör ej vara Juli utan September.

»Triumviratet» — Reuterholm, Staël och Bonde —, till hvilka sällade sig grefve Ruuth, hade emellertid denna gång större inflytande på den älskogskranke regenten, än fröken Rudenschöld, helst som hon icke gifvit honom någon förhoppning att lyssna till hans böner. Med oro hade hertigens omgifning sett hennes inflytande hos honom och befarat, att han skulle förmås att låta Armfelt stanna qvar.* De beslöto således att begagna tillfället till ett afgörande steg. Under de dagar han låg till sängs, beslöts, att — Ruuth skulle bli generalguvernör i Pommern och Armfelt svensk minister vid de italienska hofven.

Hertigen underrättade fröken Rudenschöld derom i en biljett, hvilken af henne besvarades i ordalag, som oförtäckt röjde hennes förtrytelse.** En muntlig »explikation» egde sedermera rum, hvari hertigen för henne uppgaf de nämnda personerna såsom anledningen till beslutet; men gaf sitt hedersord på, att Armfelt skulle få fritt välja mellan beskickningen till Italien eller bibehållande af sina ämbeten i Sverige. Ett par dagar senare anträdde fröken Rudenschöld sin resa till landet; hertigen var upplöst af sorg, suckade och grät som ett barn hela dagarne, och utgöt efter fröken Rudenschölds afresa sina känslor för henne i glödande kärleksbref, af hvilka tiden bevarat några.***

* Tragi-komisk är den skildring, som grefvinnan Armfelt i ett bref till sin man ger af hertigens beteende: »Det är för besatt, hvad de gått åt honom för den amouren. Ordentliga bannor vankades; när han satt etablerad vid hennes arbetsbord, så skickade de bud på bud efter honom, och när det icke hjelpte, så kommo de sjelfva och begärde få tala vid honom... (Man sade:) Hur i Herrans namn skall detta gå? Om han tar henne, så är allt förloradt, då få vi lof att abandonnera honom; det blir omöjligt att bli qvar o. s. v.» ($^{10}/_{11}$ 1792).

** Hon yttrade deri, att hon fann sig »detrompée sur ses plus belles espérances». »Vous attribuez, tillägger hon, la promesse que vous avez daigné me donner à une faiblesse, dont j'étais seule la cause. Je ne crois pas avoir abusé de l'attachement que V. A. m'a témoigné, en lui arrachant cette promesse... Monseigneur retrouvera à coup sûr plus d'agrément dans le commerce d'une autre femme, plus adroite à se plier aux circonstances et à réussir dans les vastes projets de tout gouverner par l'empire que l'amour lui donne.» (Reuterholms papper, n:o 5.)

*** Fröken Rudenschöld öfversände dem genast till Armfelt, som fann dem krypande »som en lakejs». — Ett finnes tryckt i Gömdt är icke glömdt VIII: 26.

Men *samma dag,* som regenten gaf sitt hedersord på att Armfelt skulle fritt få välja mellan att stanna qvar i Sverige eller gå till Italien, afsände han det bref, i hvilket han, under föregifvande att Armfelt uttryckt sin önskan att lemna sitt öfverståthållare-ämbete — en plats, som han nog insåge ej kunde vara honom behaglig —, och att generalguvernementet i Pommern varit lofvadt åt Ruuth, innan Armfelts begäran derom hunnit fram, tillkännagaf, att han utnämnt honom till minister i Italien. Så föga gälde det som kungsord, hvad Sveriges regent lofvade! Samma dag, som detta bref skrefs (d. 7 Sept.), beslöts i konseljen Armfelts utnämning till minister i Italien och utfärdades de nödiga kreditiven. All möjlighet för den svage regenten att ytterligare ändra sig var sålunda afskuren.

För öfrigt skedde denna förvisning — ty så måste denna regeringsåtgärd betraktas — under de höfligaste former och under beviljande af sådana löneförmåner, att det skulle vara svårt att vägra att gå in derpå.* Betänkligheter med afseende på kostnaden för beredandet af platser åt dem som man ville aflägsna, kände icke förmyndarestyrelsen, huru mycket den än skröt med sin sparsamhet; och Armfelt var icke den ende af Gustavianerna, från hvars närvaro man genom dyrt aflönta onödiga tjenstebefattningar ville köpa sig fri. Åt Toll och Zibet m. fl. byggdes äfven »gyllene bryggor», för att begagna regentens eget uttryck, vid deras aflägsnande. — Med hertigens bref och ministerkreditiven afsändes såsom kurir majoren Uggla, som under Armfelts utrikes resa hade vården om hans ekonomiska angelägenheter. I ett bref, skrifvet några dagar senare, förständigades Armfelt att, genast efter slutad

* I sitt egenhändiga bref i detta ämne (7/9 1792) hade hertigen på följande sätt uträknat Armfelts blifvande inkomster:

Ministertraktamente	r:dr	7000.
Öfverstekammarjunkarelön	»	1000.
Inkomst af Armfelts regemente	»	2000.
Årlig pension	»	3000.
Summa	r:dr	13000.

Derjemte hade han lofvat ekiperingspenningar med 3000 r:dr och erbjudit resersättning i förskott. (Jfr Schinkel, anf. st. III: 377, hvarest detta bref med delas i en föga trogen öfversättning med hvarjehanda uteslutningar.)

badkur, anträda resan till Italien, »hvarest Herr Barons verksamhet och drift i konungens och rikets höga värfs nitiska skötande kräfves».*

På vägen korsade den afsände kuriren ett bref från Armfelt till hertigen, hvari den förre, okunnig om den timade förändringen, direkt anhöll om generalguvernörsplatsen i Pommern, under åberopande dels af hertigens löfte till fröken Rudenschöld, dels af det bref från Ruuth, hvari denne underrättat om hertigens önskan, att han skulle lemna öfverståthållareskapet. En vecka senare hade Armfelt att svara på den skrifvelse från hertigen, som gjorde slut på dessa förhoppningar. Han gjorde det i ett vidlyftigt bref,** som innehåller många karakteristiska uttalanden, och hvari han, i underdåniga ord, erinrar om sina monarkiska tänkesätt och antyder, att han just derför vore förföljd. »Sedan E. K. H. låtit mig känna sin vilja, heter det, har jag icke ett ord att säga. Född undersåte, vet jag att lydnaden är min första pligt, och under alla omständigheter, hvari jag kan befinna mig, skall jag aldrig beträdas med att genom mina grundsatser eller mitt uppförande hafva förnekat den trosbekännelse, som jag tillämpat under eder odödlige broders regering och midt ibland de ränker, den upprorsanda och yra, som söndrade fäderneslandet.» Han beklagar sig öfver den orättfärdiga beskyllningen att han velat ställa till upplopp, men nekar icke, att hans naturliga lifflighet kommit honom att gifva luft åt sin smärta öfver hertigens synbart minskade förtroende. Under erkännande af frikostigheten af penninganbuden, begär han försäkran att ej under tre eller fyra år blifva återkallad från beskickningen, och lofvar att, om detta beviljas, hertigen aldrig skall få höra talas om honom, »utom då någon föga intressant depesch föredrages». — I ett officielt bref till sin nye chef, rikskansleren Sparre, yttrade han sig äfven i vördnadsfulla ordalag, ehuru han ironiskt uttalade sitt misstroende om sin duglighet för »ett så betydande värf».***

* Sparre till Armfelt $^{14}/_{8}$ 1792.

** Från Aachen $^{24}/_{8}$ 1792. (Reuterholms papper, n:o 5.)

*** $^{22}/_{8}$ 1792 (R. A.) Han uttalar derjemte sin önskan att få bo i Neapel, ej i Genua, »der man lefver beständigt med penningekarlar», och gör den uppriktiga bekännelsen, »att den sortens folk alltid bringat mig i olycka vid de negociationer jag med dem haft».

Under den underdåniga formen framsticker, som man finner, Armfelts uppbrusande sinne. I bref till sin hustru gaf han luft deråt. Han fann det förödmjukande, att lemna »en så lysande ställning, för att börja ett kringirrande lif och en ärelös bana». Värdigheten af minister vid de italienska hofven anstod icke »un des premiers seigneurs de la Suède»; det hade icke kostat regenten mera att gifva honom en ambassadörs-titel, skrifver han till sin hustru omedelbart efter mottagandet af hertigens bref.

Bitterheten var både förklarlig och ursäktlig, ty slaget var hårdt och oväntadt. Ministerplatsen i Italien var en ringa ersättning för den plats i regentens konselj, som denne efter öfverläggningarna om kodicillen till Gustaf III:s testamente högtidligen och skriftligen tillförsäkrat Armfelt. Hvad förtroende kunde man sätta till en regent, som hyste så föga betänkligheter att bryta sina löften? Ej blott den utlofvade platsen i regeringen och öfverståthållareplatsen, de vigtigaste af Armfelts ämbeten, blefvo honom, under den falska förevändning att han sjelf önskat det, fråntagna. Äfven andra förtroendeämbeten, som Armfelt innehaft, besattes skyndsamt med personer, som voro den nya styrelsen behagliga. Åbo universitets konsistorium skyndade att skrifva afskedsbref till sin i onåd fallne kansler och valde i stället baron C. A. Wachtmeister, en af Armfelts forna kamrater i den kungliga barnkammaren, från 1789 års riksdag känd såsom en ifrig medlem af den adliga oppositionen. Direktionen öfver Kongl. Maj:ts hofkapell och spektakler, hvilken Armfelt behållit under sina finska fälttåg och vexlande samhällsställningar, anförtroddes äfven åt annan person. Det var på grund af dessa erfarenheter, som Armfelt i ett följande bref skref till sin hustru: »Det är rätt löjligt, att man fråntager mig mina ämbeten, utan någon form af hvarken afsked eller dom. Det är blott af andras befordran, som jag märker, att jag icke har den eller den sysslan. Formen är ny, men beqväm. Vive les principes de liberté et de la philosophie moderne!» *

* 23/10 1792.

Armfelt var ingalunda sinnad att genast tillträda sin nya befattning. Redan innan frågan var afgjord, hade han yttrat sin afsigt att begära ett års tjenstledighet, »om jag blir minister i Italien eller Monomotapa, eller hvar de göra af mig»; och han begärde, sedan utnämningen skett, af helsoskäl, ytterligare nio månaders tjenstledighet efter den 15 November, då hans redan beviljade ledighet tilländalöpte. Derjemte framstälde han i en ganska bestämd ton fordringar på uppfyllandet af hertigen-regentens anbud med afseende på respenningar och traktamente, om hvilka rikskansleren icke syntes vara fullt underrättad, och hotade längre fram att begära afsked, då beviljandet af dessa förmåner dröjde.* Tjenstledighetsansökan beviljades, enligt bref från rikskansleren Sparre ($^{28}/_{10}$ 1791), dock under uttalande af den förmodan, att Armfelt sjelf »af önskan brinna lärer» att kunna såsom minister i Italien uppvakta prinsessan Sofia Albertina, som skulle tillbringa vintern i detta land.** För öfrigt försäkrade rikskanslern på sitt egendomliga språk, att »så länge H. K. H. sitt höga förmyndarekall utöfvar, skall Herr Baron aldrig befara saknad af vedermälen af den ömma och nådiga välvilja och verkliga bevågenhet, hvarmed högbemälte furste ständigt omfattat och oföränderligen Herr Baron omfatta vill, öfvertygad att ock i Herr Barons person alltid å sin sida tillbakars igenfinna icke mindre en trogen och redlig samt fäderneslandet älskande undersåte, än en personlig, tillgifven och pålitlig vän mot sig». I ett handbref försäkrades derjemte, att Armfelt i Italien egde fullständig frihet att bosätta sig hvar helst han önskade, och uttalades den förmodan, att han der säkerligen skulle få det vida angenämare än i Pommern; och då rikskanslerens ekonomiska arrangementer visat sig icke vara till Armfelts belåtenhet, beviljades i ett följande bref särskilda tillskott, »på grund af utmärkt kongl. nåd och gunst», för att visa »med hvad huldhet H. K. H. Regenten varit mån att rundligen och till pricka uppfylla sina löften».*** Obestridligt är, att man gjorde mer

* »Inlemnandet af afskedsmemorialet skall blifva den sista grâce, jag af E. E. skall begära», skrifver han i en förolämpad ton till rikskansleren $^{9}/_{11}$ 1792 (R. A.).

** Sparre till Armfelt $^{27}/_{10}$ 1792.

*** D. $^{27}/_{11}$ 1792.

för att förgylla de bäska pillerna åt Armfelt, än man kunnat vänta af den hänsynslöshet, som ledde förmyndare-regeringens åtgärder i öfrigt. Man var ännu angelägen att bevara åtminstone skenet af godt förstånd med den farlige mannen, så länge han ej var på längre afstånd från fäderneslandet.

Till förändringen i samhällsställning och politisk betydenhet kommo yttre obehag och ekonomiska bekymmer af hvarjehanda slag, hvilka ej kunde annat än öka den bitterhet, hvaraf Armfelts sinne redan var fyldt. Hans hustru, som nyligen inflyttat i öfverståthållarehuset och först tre veckor efter Armfelts utnämning till minister i Italien erhöll underrättelse, att han ej längre var öfverståthållare, fick befallning att inom en månad utrymma bostaden, som skulle tagas i besittning af den nye öfverståthållaren, amiral Modée — något som Armfelt ansåg såsom en våldsåtgärd och en skymf.* Af öfverståthållarelönen fick han icke uppbära ett öre, ehuru han faktiskt ett halft år innehaft detta ämbete, till hvilket han måst lösa en dyr fullmakt. Vistelsen i främmande land, äfven med ett frikostigt anslag, kunde icke annat än bringa ytterligare oreda i Armfelts redan tillräckligt intrasslade enskilda affärer. — En väsentlig del i den lifliga brefvexlingen mellan Armfelt och hans hustru, under hans vistelse i utlandet, rör i följd häraf ekonomiska ämnen. Till hennes klokhet och rådighet hyste han med skäl det största förtroende. »Hushålla med dina och mina pengar, som du vill, skrifver han, det blir aldrig du, som ruinerar mig.» Hans egna planer i dessa frågor röja ett oroligt och missnöjdt sinnes hela oreda. Hans föreskrifter voro ofta hvarandra motsägande och bevisade på ett slående sätt det berättigade i hans misstro till sin »esprit financier». Än ville han sälja sina egendomar Nynäs och Ogesta och i stället köpa en större egendom i Holstein; än endast göra en fingerad försäljning af förstnämnda egendom, för den händelse att en lycklig vändning inträffade i Sverige. Än föreslog han att för ett mindre kapital sälja det

* Den brefvexling, som med anledning häraf egde rum mellan rikskansleren Sparre och grefvinnan Armfelt, finnes tryckt i Crusenstolpes Hist. Tafla af Gustaf IV Adolfs första lefnadsår, s. 244.

pensionsbref, han erhållit af Gustaf III, än att hans hustru skulle sälja sin rättighet att bo på slottet såsom statsfru, än han sjelf sina juveler. »Allt fast borde förvandlas i penningar», heter det en gång, »bättre fly än illa fäkta», ty Frankrikes öde väntade Sverige; och någon tid derefter väcktes fråga om upptagande af ett penninglån, för att i Mecklenburg köpa en större egendom.* Frågan om en resa till England från Aachen stod i sammanhang med denna finansspekulation. — Af alla de många ekonomiska förslag, som voro å bane, var det dock endast ett, som kom till verkställighet: det var försäljningen af Nerikes och Vermlands regemente till Armfelts närmaste man i befälet, grefve Leijonstedt, mot en ackordsumma af 10,000 rdr rgs. Armfelt erhöll sålunda mot detta ackord, som af hertigen godkändes, afsked från regementet.**

* * *

Det var likväl ej blott den politiska degradationen och de ekonomiska angelägenheterna, som förbittrade Armfelts sinne. Kort sedan underrättelsen om Liljensparres utnämning träffat honom, inberättades från Sverige, att fråga varit om Armfelts arrestering i Stralsund, på grund af Liljensparres angifvelse, att han haft för afsigt att ställa till upplopp i Stockholm. Ryktet om arresteringen var tvifvelsutan lika ogrundadt som uppgiften om upprorsplanen; men båda voro kränkande för ett

* En af Armfelts under vistelsen i utlandet förvärfvade vänner, den tyskfödde majoren von Hess, skulle användas såsom ombud vid detta egendomsköp. Till major C. F. Uggla, som under Armfelts frånvaro var hans kommissionär i Sverige, skref han en mängd bref från samma tid rörande ekonomiska angelägenheter; de finnas bevarade i Upsala univ. bibliotek. De lemna en föga tillfredsställande bild af Armfelts sätt att sköta sina affärer och måla på sitt sätt hans oroliga sinnesförfattning vid denna tid och hans lynnes ojemnheter.

** Deremot fick han ej den pension såsom sårad officer, som han derjemte gjort till vilkor för sitt afskedstagande. Detta vägrades på den grund, att han ej kunnat styrka, att han för framtiden vore till krigstjenst oduglig. Detta väckte Armfelts lifliga förtrytelse: »pensionen var en condition, utan hvilken jag ej kunde taga afsked, ej ville hafva afsked, och ej borde få afsked. Det är ett verkligt röfveri», utropar han. (Armfelt till sin hustru $^{16}/_{4}$ 1793.)

så ömtåligt sinne som Armfelts.* Han erfor derjemte från många håll, att han genom svenska regeringens agenter bevakades såsom en misstänkt person. Tidigt erhöll han varningar att hans och hans korrespondenters bref öppnades: så väl hans hustru som andra vänner uppmanade honom enständigt att vara försigtig i sina utlåtelser i tal och skrift, emedan man följde honom i spåren. Från en af sina vänner, den tyske majoren v. Hess, hvars bref till Armfelt äro fulla af anathemer mot konungamördare och spioner, erhöll han varning för anslag, som vore å bane mot hans lif: man hade skickat honom till Italien, hette det, derföre att der vore rätta platsen att lega banditer för penningar.** — Dylika varningar, dels befogade, dels obefogade, endast ökade Armfelts förbittring: han föraktade sina motståndare och trotsade dem i ord och handling.

Äfven andra underrättelser från Sverige voro egnade att väcka Armfelts förtrytelse och oro. Redan före sin afresa från Sverige hade han i Skåne på Krageholm erfarit, att den förolyckade grefve Munck utspridt, att icke han, utan Armfelt och Taube vore de egentligen skyldiga till förfalskningen af de fahnehjelmska sedlarna, samt att Munck i Reuterholm funnit en inflytelserik beskyddare. Att detta osannfärdiga rykte verkligen var gängse, bekräftades sedermera genom bref. I ett förtroligt bref till sin hustru gaf Armfelt luft åt sin harm öfver denna »infami» och öfver det hemlighetsfulla förfarandet vid rättegången mot Munck. Afsigten dermed kunde, menade han, ej vara någon annan än att kasta skugga öfver Gustaf III:s minne eller göra »hederligt folk misstänkta».*** Det berättades äfven att i den svenska pressen förekommit »libeller» mot Armfelt.† Den statsutredning, som i Augusti förordnades, framstäldes för Armfelt såsom afsedd att i

* Gyldenstolpe skref $^{29}/_{10}$ 1792 till Armfelt, att han visserligen fann detta rykte otroligt; »mais je ne puis jurer de rien, les trâmes et menées sourdes, quoique inconnues à moi, n'existent malheureusement pas moins».

** v. Hess till Armfelt $^{11}/_{12}$, $^{18}/_{12}$ 1792.

*** Armfelt till sin hustru $^{22}/_{7}$ 1792.

† Fröken Rudenschöld till Armfelt $^{4}/_{8}$ 1792. Kellgren skulle hafva varit författaren. I Stockholms-Posten, Kellgrens tidning, förekommer dock intet, som kan anses syfta på Armfelt.

främsta rummet »chikanera» honom och andra Gustaf III:s förtroendemän. * Rykten utspriddes, att Armfelt inträdt i den armé, som tågade mot Frankrike. **

Mera sårande än alla dessa mer och mindre grundlösa rykten, hvilka kommo till Armfelts kunskap, voro dock de yttranden, som fäldes på hans rygg inom det hof, der han så länge varit firad och mäktig. De drabbade icke blott honom utan ock hans konungs minne, till hvars försvarare, äfven efter hans död, han ansåg sig framför andra kallad. Det var i synnerhet fröken Rudenschöld, som med mycken ifver till honom inberättade anekdoter af detta slag. En af dem torde få anses såsom betecknande och förtjenar att här anföras. Hertig Fredrik hade, skrifver hon, en gång vid hofvets middagsbord, då talet föll på Armfelt, yttrat, att det måtte vara underligt för honom att vara reducerad till alldeles intet, men att han väl förtjent det för sin högfärd. Fröken Rudenschöld, alltid färdig att modigt träda inom skrankorna för sin älskare, svarade genast, att en man med Armfelts karakter och snille kunde sätta sig öfver hvilka dumheter, som sades om honom. Hans anseende vore befästadt öfver hela Europa, efter hvad som syntes af det smickrande mottagande, han rönt öfverallt. »Så mycket bättre för honom», svarade hertigen ironiskt. »Jag för min del är rätt nöjd, att den regering är slut, då gunstlingarne, med konungens samtycke, satte alla tjenster i riket på auktion. Ingenting respekterades på den tiden; inga offentliga kassor, icke ens enkors och faderlösas medel voro skyddade. Gud ske lof att den tiden är slut! Har jag icke rätt, fröken?» tillade han hånfullt. — »Det återstår endast, att E. K. H. gör ett loftal öfver Ankarström», svarade hon bittert.

* Rudenschöld till Armfelt $^{13}/_{9}$ 1792. Hon visste, att Armfelt hade konungens décharge för sin förvaltning under krigsåren, och ansåg, att han intet hade att frukta. Han var emellertid så säker att han hade förföljelser att vänta, att han i bref till sin hustru bad henne slå ett bläckhorn öfver räkningarna, så att utgiftsposterna ej syntes — han var ej viss om, att verifikationerna funnes till dem alla — men så, att summan, konungens décharge och statssekreteraren Lagerbrings påskrift ej doldes!

** I den franska Moniteuren visste man t. o. m. att berätta, att han stupat i en duell (Le Moniteur 1792, n:o 352).

Dylika rykten och smädelser kunde icke annat än gå Armfelt till sinnes. Men visserligen var det icke endast de personliga obehag, han erfor, som vållade bitterheten hos den förr så lefnadsglade och handlingskraftige mannen. Hans vänners öde grämde honom djupt, och han var orolig för alla nyheter från Sverige.* Med djup bedröfvelse mottog han underrättelse, huru konung Gustafs minne i tal och i handling nedsattes, och att det nästan ansågs som ett brott att hafva stått i nära förhållande till honom. »Det är nog mycket begärdt», skref Gustafs trogne vän Franc till Armfelt om konungamordet, »att man skall komma ihåg en liten accident, timad för hela sju månader sedan. Också har man ej att göra den förebråelsen åt många; ty om den lilla händelsen hade tilldragit sig 1692, så kunde han ej vara mindre ihågkommen än den det nu är, så i tal som i skrift.» ** Den periodiska press, som under den nya tryckfriheten blomstrade, hade endast loftal för den nya styrelsen — »ett rättvisans tempel, hette det i en tidning, vid hvars altare på högra sidan *sanningens fackla* upplyser med en helig låga, och *hoppet* på den venstra visar eder en uppgående sol». I jemförelse dermed erinrades om den tid, då »orättfärdigheten skyldes under purpurns glans, och klagan tystades med dessa mäktiga ord: konungen befalte det.» *** Lustbarheterna vid hertigen-regentens hof fortgingo, ostörda af kungs-sorgen. Vid dess middagsmåltider användes någon gång såsom taffelmusik begrafningsmusiken vid konung Gustafs likfärd: de få, som förblifvit hans minne trogna, åhörde den med tårade ögon, men blefvo föremål för de andras åtlöje.† »Man vill begrafva den bortgångnes minne i glömska», klagade hans sons guvernör grefve

* »Tre dagar kunna omöjligt gå förbi, skrifver han till sin hustru, utan att de utmärkas genom någon ny betecknande styrelseåtgärd: små intriger, små passioner, brist på fasthet, på konseqvens, på system.» (Aug. 1792.)

** Gömdt är icke glömdt, VII: 28.

*** Patrioten, 1792, n:o 16, 17. Enligt ett bref från Ehrenström ($^{20}/_{7}$ 1792) hade den från Gustaf III:s tid bekante pamflettisten major Lund fått uppmaning att skrifva mot Gustaf III:s regering, men svarat, att han »ansåge för en infami att ofreda hans stoft».

† Rudenschöld till Armfelt $^{4}/_{8}$ 1792.

Gyldenstolpe,* och försöker roa sig som förr. Men sjelfva hufvudföremålet saknas, och jag kan ej beskrifva den tomhet, som vår aflidne herre lemnat efter sig.» — »Nej, vi kunna icke se sakerna för mycket i svart», skref Armfelt sjelf till sin hustru efter dylika underrättelser. »Salig konungen kände noga sitt folk; den motvilja, han alltid hyste mot dem, som nu spela en rol, är anmärkningsvärd. Store Gud, hvilken konung var det icke! Med alla sina fel, är jag säker på att vi om någon tid skulle vilja återköpa honom med vårt blod!»**

Till alla dessa små styng mot ett älskadt minne kom den lindriga domen öfver de i konungamordet inblandade. Mot regentens och rikets främste juridiske ämbetsmans, riksdrotset Wachtmeisters vilja, lyckades Reuterholm genomdrifva, att de af de sammansvurne, hvilka bort straffas med döden, i stället skickades i landsflykt, under föregifvande, att detta vore ett strängare straff.*** Hertigen-regenten förmåddes att i ett diktamen till protokollet d. 15 Aug. 1792 tillkännagifva, att denna dom berodde på konung Gustafs på dödsbädden hos honom uttalade önskan, att endast Ankarströms hufvud skulle falla, och att alla de öfriga, som voro invecklade i mordgerningen, skulle få behålla lifvet. I den döende konungens mun lades ett långt tal, hvari detta utvecklades; och hertigen uppgaf, att han »vid sin broderliga kärlek och furstliga ära tillsvurit» den döende konungen att villfara denna »hans sista bön, hvilken, enligt hertigens ord, satte Gustaf III:s ädelmod och hjerta i den vackraste dag och bättre än Svensksunds seger förevigade dess minne». Talet, som syntes röja Reuterholms blomstrande vältalighet, trycktes i tidningarna.

Ingen kände bättre än Armfelt, som nästan oafbrutet vistats vid Gustaf III:s dödssäng, huru sanningslös hela denna framställning var, och förloppet upprörde honom och andra Gustavianer i deras innersta. »Visst är, att salig kungens tal på sotsängen tyckes vara nog långt för en agonisant», skref Franc ironiskt till Armfelt, »men också måste considereras, att en döendes ord, ehuru få de ock äro, förtjena att utförligare

* Till Armfelt 4/9 1792.

** 8/1 1793.

*** Se L. von Engeströms Minnen och anteckningar, I: 194.

utbredas, då de göra en döende så stor heder, större än segern i Svensksund... Emellertid måste man admirera, tillägger han i samma ironiska ton, huru väl hemligheten blifvit förvarad; det hade ock ej varit bra, om de brottslige i förtid fått veta deraf».* Fröken Rudenschöld, alltid obetänksam i sina uttalanden, dristade vid hertigens hof, då tryckfrihetsförordningen prisades, yttra: »Ja, men dessutom finnes det *mordfriheten*, som är lika bra skrifven, och hvari göres till vilkor, att endast mörda kungar, välgörare och anförvandter.» Ej blott Gustaf III:s vänner funno sin rättskänsla upprörd genom denna mildhet mot förbrytare af detta slag, helst som den byggdes på en osannfärdig uppgift; »deri instämde hela den opartiska delen af nationen».**

Djupare än dessa ämnen för sorg och förtrytelse samt allmänna farhågor för fosterlandets öde kändes bekymren för den unge konung, som Armfelt lemnat, omgifven dels af sin faders fiender, dels af dem som, enligt hans åsigt, ville undergräfva monarkiens bestånd. Med särskild misstro betraktade han kronprinsens lärare, den aktningsvärde Rosenstein. Denne ansågs af »rojalisterna» såsom en af dessa filosofiska svärmare, hvilkas samhällsvådliga läror vore upphofvet till revolutionen. Han stämplades såsom »jakobin» och ansågs hos den unge konungen inplanta revolutionära idéer, för hvilka han äfven annorstädes gjorde propaganda; han vore så mycket farligare, som han förság det styrande »triumviratet» med »den esprit, som de sjelfva saknade», sades det.*** — Redan före

* Anf. st. s. 9.

** Se Adlerbeth, anf. st. II: 175.

*** Rudenschöld till Armfelt $^{19}/_{7}$ 1792, $^{13}/_{12}$ 1792, $^{18}/_{1}$ 1793, Ehrenström till Armfelt $^{30}/_{7}$ 1792. Det berättades äfven, att Rosenstein klandrade Drottningholmstraktaten med Ryssland och förordade förbund med franska republiken (Franc t. Armfelt, anf. st. s. 51); och fröken Rudenschöld berättar i ett af sina bref, att Rosenstein en gång, då talet föll på jakobinismen, jemfört denna benämning med namnet »svenska ryssar» under kriget: »de som skreko värst mot jakobinerna voro de, som nu helst skulle vilja åstadkomma en hvälfning till sin fördel; liksom de, som mest talat om »svenska ryssar», just voro de, som genom en skamlig fred velat bringa Sverige under ryskt ok.» Dylika underrättelser kunde ej stämma Armfelt blidare mot den gamle vännen från konung Gustafs dagar. Han tillmätte Rosenstein ett inflytande, som denne icke egde: hertigen-regen-

sin afresa hade Armfelt, såsom vi sett, varit högst orolig för Gustaf Adolfs öde; de underrättelser, han sedermera erhöll om konungens nervösa sjukdom, hvilken gaf anledning frukta för hans förstånd, om läkarnes konsultationer* o. s. v., voro icke egnade att ingifva gladare förhoppningar. Hans förtroliga bref äro rika på rörande utbrott af tillgifvenhet för Gustaf III:s son och af bekymmer för hans öde. »Aldrig, nej aldrig skola vi få se detta barn på tronen», skrifver han till sin hustru kort efter sin ankomst på främmande botten. »Och äfven om Gud låter honom komma dit, så komma de utsigter mig att darra, som våra tider och de personer, som beherska hertigen, låta befara.» — Någon tid senare: »Ack, den stackars kungen! När jag tänker på detta barn, sönderslites mitt hjerta af sorg. Må himlen bevara honom för det olycksöde, som drabbat konungen af Danmark! Men enligt det nya systemet är en kung, som man mördar, eller en kung, som man be-

---

ten talte sällan med honom; Rosenstein liknade »ces temples qu'on estime, à cause de leurs ornements intérieurs, mais qu'on ne fréquente pas, puisqu'il n'y a pas de culte», skrifver, spirituelt nog, Armfelts blifvande legationssekreterare Lagersvärd ($^{26}/_{10}$ 1792). Armfelts förbittring mot Rosenstein kom emellertid till dennes kunskap; och han sökte i tvenne märkliga bref ($^{21}/_{11}$ 1792, $^{8}/_{1}$ 1793) till Armfelt att förklara sin ståndpunkt och häfda sin tacksamhet för gamla förbindelser. Han ville vederlägga ryktet att han vore jakobin: »c'est à présent l'accusation favorite de certaines gens. J'ai approuvé plusieurs des principes de le première assemblée, et je l'ai dit hautement. J'ai détesté et je déteste les jacobins de tous les pays. Il y en a chez nous. Ce sont ceux qui auraient joué en France le rôle des Robespierre et des Péthion, de même qui ceux-ci auraient joué le leur en Suède. — Je crois remplir mon devoir en donnant au roi des principes justes, et tels que la conjoncture naturelle les préscrit. Ce n'est pas par des déclamations, encore moins par des actes de rigueur, que les souverains peuvent espérer de prévenir des revolutions, semblables à celle de France; c'est par la justice, par l'économie, par le choix de personnes qu'ils employent. Au reste, je ne lui inspire aucune prédilection pour quelqu'un des partis qui ont divisé la patrie. Je lui présente comme modèle ce grand roi, dont il porte le nom, et qui a su réunir tous les esprits.» — Armfelt har till dessa bref gjort marginalanteckningar, som visa huru föga han trodde på deras uppriktighet; och i en af dem karakteriseras Rosenstein såsom »homme d'esprit, grand ami de Condorcet et l'admirateur et sectataire de la révolution Française, dont il inocule lentement et sourdement les principes».

* Se Protokoll, hållet inför hertigen-regenten i konungens guvernörs rum på Drottningholms slott, d. 20 Aug. 1792, tr. i Crusenstolpes Portefeuille, II: 131.

röfvar förståndet, i lika mån offer åt friheten.» — Af »de frihetsprinciper, som nu styra Sverige genom *Gustaf Adolf Reuterholm*», väntade han intet godt. »Gud låte *den Gustaf Adolf* få lefva, som skall succedera honom, så får man väl tåla, att det nu går f—n i våld.» »Gud den allrahögste bevare konung och rike, utbrister han; då ville jag gerna vara ett offer, om min välfärd dertill kunde bidraga.» * Farhågorna rörde således intet ringare än den unge furstens lif, hans förstånd och hans krona; och de sysselsatte oupphörligt Armfelts sinne. Från Sverige berättades derjemte, att det ansågs som säkert, att minderårigheten skulle förlängas, riksdag sammankallas och regeringsformen af 1720 återinföras**; i den utländska pressen uppgafs icke långt derefter, att den unge konungen redan kunde betraktas såsom afsatt, och i November 1792 berättades i en Frankfurtertidning, att konungen vore död.***

Armfelt var endast alltför benägen att sätta tro till alla dessa rykten. Hans sinnesförfattning medgaf icke ett kritiskt pröfvande af deras trovärdighet, och hans själ intogs af föreställningar af dystraste slag. Det var efter denna tid, som han talte och skref om att man gifvit kungen »aqua tofana», det bekanta långsamt tärande italienska giftet.† Han bad sin hustru noga iakttaga allt som rörde Gustaf Adolf: äfven det som föreföll mest otroligt, vore möjligt i dessa tider och — »ingen rök utan eld»: Sveriges regering »*hade upphört att kunna rodna för sina handlingar*».

* * *

Den måttstock, efter hvilken Armfelt under sin vistelse i utlandet bedömde tilldragelserna i Sverige, röjde allt mer och

---

* Armfelt till sin hustru $^{4}/_{8}$, $^{18}/_{8}$, $^{1}/_{10}$ 1792.

** Ehrenström till Armfelt $^{20}/_{7}$, $^{30}/_{7}$ 1792.

*** v. Helands depesch från Dresden $^{6}/_{2}$ 1793. (R. A.)

† Armfelt till Rudenschöld $^{9}/_{10}$, $^{28}/_{10}$ 1792, tryckt i Utdrag af handlingar rörande Armfeltska högmålet, s. 2, 3. På grund af dessa Armfelts löst uttalade misstankar har uppvuxit en saga, huru Armfelt räddade konungens lif genom att i Florens utbyta giftvattnet mot två flaskor källvatten, o. s. v. Med många detaljer finnes denna legend, som saknar all trovärdighet, anförd i Gömdt är icke glömdt, VIII: 62.

mer att han lefde i fjerran land, under intryck af djupt uppskakande beskaffenhet och i en omgifning, som bidrog att öka hans upphetsning.

Den fruktansvärda omstörtning i Frankrike, som så lifligt sysselsatt Gustaf III:s tankar under hans sista lefnadsår, nådde under tiden från sommaren 1792 till sommaren 1794 sin höjdpunkt. Det franska konungadömets fall efter d. 10 Augusti 1792, September-morden kort derefter, Ludvig XVI:s och hans gemåls afrättning, Dantons, Marats och Robespierres olika skräckvälden, allt visade samhällsupplösningen och fanatismen i en ständigt stigande yrsel, ända till dess att den 9 Thermidor syntes medföra en återgång till någon sansning. Europa i sin helhet liknade under dessa år en af dessa Rembrandts taflor, der ljuset faller skarpt och klart på en punkt, medan allt det öfriga synes höljdt i ett mörker, hvilket endast skingras af reflexerna från medelpunktens ljus. Men återskenet af franska revolutionens brand sträckte sig vida omkring: till Petersburg och Madrid, till Stockholm och Neapel. Öfverallt är det i väsentlig mån tilldragelserna i Paris, som, medelbarligen eller omedelbarligen, gifva sin färg åt statskonstens och folkstämningens vexlingar.

En skarp reflex af denna samhällsbrand hade med blodigt skimmer upplyst äfven vårt aflägsna land, och konung Gustafs död hade, såsom vi sett, ingifvit hans vänner de lifligaste farhågor för utbredandet af de revolutionära lärorna och deras praktiska tillämpning. De sammanfattade båda, såsom vi sett af de ofvan anförda utdragen af deras brefvexling, under namnet »jakobinism». Jakobinism blef i Sverige, såsom annorstädes, för dem, som önskade samhällets bevarande, det »röda spöket» under sista årtiondet af 1700-talet. Äfven här stämplades man antingen som »jakobin» eller »rojalist»: benämningarna och begreppen voro hemtade från Frankrike, men man gaf åt dem båda här vidsträcktare betydelse. Under dessa namn skilde man länge i tvenne skaror dem som uppträdde på den politiska vädjobanan: och mellan dem, som följde det gamla konungadömets eller den nya folkfrihetens fanor, syntes under lång tid intet närmande kunna ega rum.

Om Armfelts plats vid denna fördelning hade ingen tvekan kunnat uppstå. Hans föregåenden, hans personliga förhållanden, hans lefnadsvanor och hans åsigter, allt hade bestämt hans plats på »rojalisternas» högra flygel. Motgången, hans egen och hans meningsfränders, dref honom endast till allt längre ytterligheter och ökade hans hat mot de »jakobiner», som efter konungamordet bemäktigat sig Sveriges styrelse. Armfelt blef omsider under denna del af sitt lif ett slags rojalismens »enfant terrible», som genom sin oförsigtighet drog olycka öfver sig sjelf och sina vänner. Väsentligen berodde detta äfven på de förbindelser, han under sina resor i utlandet knöt med dem, som i ännu högre grad än han hade anledning att betrakta »jakobinismen» med afsky och önska hämnas lidna oförrätter. Han hörde dagligen under sin vistelse på Europas kontinent och under omedelbara intryck af revolutionens blodscener de franska emigranternas jämmer och såg deras lidanden; länge dröjde det icke, innan han gjort deras tankegång till sin och betraktade äfven svenska förhållanden med den franske emigrantens ögon. Tvifvelsutan var det ock deras föredöme, som gjorde att han, den i botten fosterlandsälskande mannen, åtminstone under någon tid icke ryggade tillbaka för tanken att genom bistånd af främmande härsmakt återställa den gamla ordningen i det fädernesland, hvilket han ansåg prisgifvet åt samhällsomstörtare och fantaster.

Aldrig van att lägga band på sitt häftiga lynne, gaf han luft åt sin förbittring i de dystraste framtidsspådomar och i vilda paradoxer. »Frankrikes öde, men en miniature, skrifver han till sin hustru, förestår oss: vi hafva att vänta antingen ett inbördes krig samt gamla regeringssättets återinförande och slutligen slafveri under Ryssland, eller också ett sådant slags aristokratisk despotism, som i förföljelser, inqvisitioner och bitterhet öfvergår allt.» * Sverige ville han i dessa dystra stunder aldrig återse: »detta land, som infekteras af lastens och djefvulens foster. Jag väntar mig att se hela assemblée nationale och alla sansculotter i Sverige, så snart

* Han tillägger: »Jag kan döma derom af herr Lodes tillsättande till justitiekansler, som är af alla dödlige den elakaste och bittraste menniska» ($^{12}/_{9}$ 1792).

de blifva körda ur Frankrike». Särskildt förhatligt var honom den Reuterholmska politikens närmande till Frankrike: »Verninac, heter det, blir säkerligen på god fot i Stockholm: han har gjort mord, calomnierat, visat falska bref, fört falskt vittnesmål m. m. — allt det der bör utgöra en utmärkt minister för Frankrike».* Han visste att berätta det orimliga ryktet, att svenska ambassadricen fru Staël med egen hand på gatan mördat en aristokrat, endast derföre att han fällt tårar öfver Frankrikes olyckor. Med anledning af Septembermorden, »då nästan hvar tredje dag slagtades några tusen menniskor», gör han den betraktelsen, att »alla tyranners regering tillsammans ej kostat så mycket blod, som dessa fyra frihetsårens regering i Paris». Han beklagade filosofiens och upplysningens framsteg: »som barbarer voro menniskorna både rättvisare och bättre»; och på följande sätt ger han luft åt sin förtviflan öfver det inflytande, som tidehvarfvets filosofiska läror utöfvat: »Du himmelske Gud, utbrister han, skola då ej de uppvakna, som den falska filosofien insöfver! Jag blir så galen och arg, när jag tänker på allt detta, så jag ber Gud att åter få se Neros, Caligulas, Kristian Tyranns och Karl IX:s tider. Åtminstone blir mängden af offer ej så stor som i detta upplysningens tidehvarf. — Nej, min son skall blifva en barbar; han skall uppfödas utan kunskaper om annat än en Gud och en kung, och all filosofi, all metafysik, alla vackra fraser af dygd och ära, som nu äro masquen, infamien påklädt sig, skola för honom blifva en suite af den enfaldighet, med hvilken hans förstånd omfattar det hela». Han fortsätter med ständigt stigande upphetsning: »Läsa och skrifva skall aldrig min son lära, så länge jag lefver, men lyda, säga sant, slåss på alla

* Att Armfelt hade rätt i sin förmodan, att de franska jakobinernas sändebud Verninac, om också ej på de af honom anförda grunder, skulle omfattas med välvilja af Reuterholm, bestyrkes af dennes afskedsbref vid Verninacs afresa från Stockholm i Sept. 1792. Han försäkrar deri, att han »sedan första ögonblicket» känt för Verninac »d'une manière non équivoque des rapports de sympathie la plus parfaite», och kallar sig »un ami, qu'un seul instant a suffi à vous donner». (Egenhänd. koncept, Reuterh. papp. n:o 51). — Emellertid förklarade svenska kabinettet formligen inför det ryska, att Verninac icke vore erkänd såsom minister och att hans steg bevakades af polisen. (Depesch till Stedingk $^{27}/_{7}$ 1792, tr. i Bihang till Schinkels Minnen, I: 160; jfr. Sturzen-Becker, Reuterholm, 145.)

manér, söka hata och förfölja filosofer, lärda, och dem som göra fraser, samt näst Gud dyrka sin kung. Kroppsöfningar äro nyttiga och de enda nödvändiga, efter ingenting annat än en extrême barbarism kan frälsa Europa från undergång. — Du tror jag är galen, min söta Pumpa, men reflektera till grunden för alla våra olyckor, och säg om jag har orätt!»*

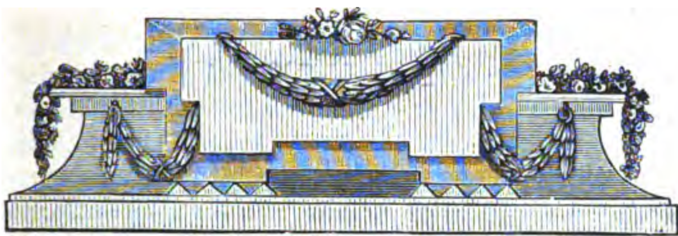
Orättvist vore det tvifvelsutan att taga dessa våldsamma utgjutelser efter orden. Men de äro betecknande för den upprörda sinnesförfattning, i hvilken Armfelt lefde; och för rätta förståndet af de följande tilldragelserna är det nödigt att här hafva låtit honom med egna ord i förtroliga bref, hvilka aldrig varit beräknade för offentligheten, måla de dystra framtidsbilder, som fylde hans rörliga sinne.

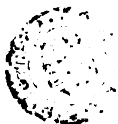
Han stannade icke vid att filosofiskt grubbla öfver tidehvarfvets ondska, öfver fosterlandets och sina egna olycksöden; hans tankar rufvade äfven på sättet att genom kraftigt ingripande handling åter leda allt på den rätta stråten. Det låg icke inom området för Armfelts politiska begåfning, ännu mindre tillstadde hans sinnesstämning under dessa oroliga tider, att härför uppföra någon bestämd, konseqvent fasthållen plan; men mångahanda voro de hugskott, som alstrades i hans ständigt arbetande hufvud. Hans vexlande idéer till ändring af sakernas skick skola i ett sammanhang, med ledning af hvad som finnes bevaradt af den hemliga brefvexling, som drog olyckan öfver hans och hans vänners hufvud, framställas i en följande afdelning.

Först må dock i ett särskildt kapitel förtäljas hans resor och lefnadsöden, från hans afresa från Sverige till dess han halft annat år senare i Neapel måste flykta undan Reuterholms förföljelse. Ytterligare bidrag till kännedomen om den stämning, som framkallade hans omhvälfningsförslag, skola dervid lemnas ur de källor till hans biografi, som ej tillhöra hans hemliga brefvexling.

* Ur Armfelts bref till sin hustru, Aug.—Nov. 1792.

II.

En svensk emigrant.

(Juli 1792—Dec. 1793.)

En resa på Europas kontinent under en så upprörd tid, som början af de franska revolutionskrigens år, måste för enhvar ega mycket af intresse. För en man med Armfelts samhällsställning, verldsvana och europeiska rykte erbjödo sig äfven tillfällen till iakttagelser och knytande af förbindelser med samtidens högtstående personer. Hans reseanteckningar och bref ega derföre, utom det biografiska, ej sällan allmännare intresse och kunna i någon mån tjena såsom bidrag till kännedomen om den väldiga brytningsperioden, sådan som den från hans politiska ståndpunkt uppfattades.

Resan gälde, såsom vi erinra oss, ursprungligen baden i Aachen, och dess ändamål var från början intet annat än att der söka återvinna en helsa, som redan vid unga år syntes vara bruten. Men en vistelse i Rhentrakterna erbjöd just vid denna tid ett skådespel, som måste locka en man som Armfelt. Från Aachen var det lätt att dels göra ett besök i Koblentz, hufvudqvarteret för den *krigiska* franska emigrationen, hvilken samlat sig kring de franska prinsarne, dels att i Trier söka få bevittna den preussiska arméens uppbrott, då den under konungens af Preussen och hertigens af Braunschweig befäl ryckte in i Frankrike. Till dessa platser stälde Armfelt också genast sin resa; ingalunda i något politiskt syfte,

men drifven af sin varma sympati för det franska konungadömets upprättande, väl äfven af den militäre yrkesmannens intresse. Han, som så många andra, tviflade icke, att det fälttåg i Frankrike, som förbereddes af Preussens och Österrikes förenade arméer, skulle blifva ett kort, men lysande segertåg; det skulle, så hoppades han, inom en eller annan månad sluta med Paris' intagande och Ludvig XVI:s insättande i sina rättigheter.

Färden gick från Ystad till Stralsund, hvarest Armfelt, såsom nämndt är, i generallöjtnanten Fromhold Armfelt egde en anförvandt och i hans son, Karl Armfelt, en ung officer i svensk tjenst, fann en reskamrat till Rhentrakten. Till den trefnad, som han fann i Stralsund, bidrog väsentligen, enligt hans egen uppgift, att han fann, att man i Pommern, så väl som annorstädes i norra Tyskland, talade med vördnad om Gustaf III:s minne.* Öfver Wismar — som han fann »liknade presidenten (i Wismarska tribunalet, baron Klinckowström) och såg malätet ut» — gick vägen till Hamburg, hvarest med postdirektören Bregard träffades de anstalter rörande postförbindelser till och från Armfelt, som sedermera skulle blifva af så olycksbringande följder. I Hamburg såg han på afstånd grefve Munck, som nu i utlandet under namnet Bringson dolde sin vanära. Armfelt fann, att denna tillfällighet icke var »de bonne augure». Öfver Harburg fortsattes resan till Hannover** och Kassel till Koblentz, allt under kortare uppehåll, nödiga på grund af Armfelts medtagna krafter, de dåliga vä-

---

* »Pomerinkarne» fann Armfelt vara välmående folk, som förstodo att göra sig lifvet angenämt: »Man frukosterar med 25 rätter, skref han till sin hustru ($^{25}/_{7}$ 1792), och man äter middag med 50. Det är kanske något öfverdrifvet, tillägger han försigtigtvis, men icke mycket.»

** I Hannover gjorde Armfelt ett besök hos en preussisk grefvinna v. Wangenheim, en bekantskap från hans vistelse i Berlin 1779. Enligt ett bref till sin hustru presenterade han sig för denna dam, då hon icke syntes igenkänna honom, med följande ord: Connaîtriez vous, Madame, quelqu'un que vous vîtes il y a 13 ans? — Ma foi, Monsieur, je vous avoue qu'il y a des traits, qui me rapellent un bien bel homme, qui tournait la tête aux femmes de Berlin dans ce temps-là, mais ce ne peut être lui. — Le compliment, Madame, n'est pas flatteur, mais il serait très-possible que cela fut cependant. — Ah, me dit-elle, Armfelt! — au nom de Dieu, est ce vous ou votre ombre? ($^{2}/_{8}$ 1792.)

garne och de talrika trupptransporterna mot gränsen. — Han reste »en grand seigneur», på det sätt, som han ansåg tillkomma sin rang, åtföljd af egen betjening och egen läkare; ressällskap egde han derjemte i sin unge slägting från Stralsund och den ofvannämnde pommerske majoren v. Hess, i svensk tjenst,* som i Kassel slöt sig till den svenska karavanen. — Karakteristisk är följande anekdot, berättad i ett bref från sistnämnda plats. Armfelt besökte landtgrefvens af Hessen lustslott Weissenstein, beläget i närheten af det lilla rikets hufvudstad. För sin räkning lät Armfelt vattenkonsterna spela, mot en afgift af två dukater. Hela staden strömmade dit för att se på — »mais pas une seule jolie femme!», tillägger han beklagande. »C'est une fête que ma munificence a donnée, et aussi en a-t-on fait des grandes révérences.»

Anländ till Koblentz d. 1 Augusti, fann Armfelt, att de franska prinsarne med sin emigrant-armé brutit upp till Trier, hvarest betydliga truppsammandragningar egt rum och som skulle blifva utgångspunkten för det stundande fälttåget. Kriget upptog nu allas intressen, och ett rörligt lif rådde i dessa gränstrakter. »Det liknar belägringen af Troja», skref Armfelt något ironiskt från Koblentz till sin hustru. »Gud låte dem ej behöfva tio år att förstöra denna filosofiska afguden, sjelfsvåld och brott under namn af frihet!»

Armfelt skyndade till Trier. I sina otryckta memoirer har han lemnat en liflig skildring af sitt besök der. Den är, på sitt sätt, ett sidostycke till Goethes bekanta skildring i början af hans »Campagne in Frankreich».

»Trier och dess omgifningar, berättar han, vimlade af menniskor. Stora torget och stadens gator voro fulla af hundratals emigrerade franska officerare. Jag kunde ej undgå att märka,

* Se ofvan sid. 52. Att döma af dennes uttalanden i bref till Armfelt från hösten och vintern 1792—93, var han en ifrig kontra-revolutionär. Han skref på sin brutna tysk-svenska, att han kunde »intet bli glad, förrän frantzoserna fått totaliter strück», och han tänkte på att gå i preussisk tjenst mot Frankrike. Från Hamburg, hvarest v. Hess erfarit, att konungamördarne Ehrensvärd och Liljehorn uppehöllo sig, skref han längre fram, att han fann det »horrible» att »andas i samma stad med tåcka canailler».

att de preussiska officerarne behandlade dem temligen ohöfligt, och att den vaktpost, som uppehöll ordningen, visade dem föga uppmärksamhet. Der var så fullt öfverallt, att jag måste stanna några timmar på torget utan att kunna finna tak öfver hufvudet. Slutligen blef jag tvungen att vända mig till den preussiske general, som var stadens kommendant, och jag lyckades bli inqvarterad i en stor sal hos borgmästaren, en man, som, ehuru han var något stolt öfver sitt ämbete, likväl lät tala med sig.»

»En ung preussisk officer, med hvilken jag under min väntan på torget kommit i samtal, inträdde till mig, strax sedan jag tagit min stora sal i besittning, för att säga mig, att då H. M:t konungen af Preussen fått veta min ankomst, han uttalat den önskan, att jag genast skulle begifva mig till hans högqvarter. Konungen bodde i ett karthusianerkloster en half mil från Trier. Jag hade all möda i verlden att få mina kappsäckar öppnade och att kläda mig, för att ej komma för sent, ty klockan hade nyss slagit 6. Emellertid fick min officer icke vänta länge; han red framför min vagn och gjorde ett förfärligt larm för att få vägen fri. Han visade dervid ganska liten uppmärksamhet, t. o. m. mot franska generalspersoner, som kommo oss i vägen. Jag uttryckte min förvåning deröfver, och han svarade med en tysk kötted: »Man får lära dem folkvett; de der kalla oss sina hjelptrupper, fastän de utan oss skulle sakna allting!»

»Då jag kom fram till konungens högqvarter, mötte jag ingen menniska. H. M:t stod vid sitt fönster, när jag gick öfver gården; officern, som ledsagat mig, visade mig den trappa, der jag borde stiga upp, och en kammartjenare öppnade dörren för mig. Konungen mottog mig med en utsökt vänlighet och kom ihåg, att han sett mig 1779 i Berlin och Potsdam, då jag uppvaktat honom, på den tiden då han endast var kronprins och strängt hållen af konungen. Vi talte länge och mycket om Gustaf III. Jag berättade honom några detaljer om mordgerningen och om konungens död, äfvensom om riksdagen i Gefle. Han visade mycket deltagande öfver dessa sorgliga tilldragelser och sade: Det är att önska att hans son må undslippa hans öde; ty ni vet väl att de sam-

mansvurna icke skola straffas? — Är det möjligt, E. M:t, utropade jag, att man tillåter sig en dylik skandal, för att icke säga någonting värre! — Det är endast allt för sant, tillade H. M:t; jag har nyss fått tillförlitliga underrättelser derom från Stockholm,* hvilka äfven säga mig, att ni, min kära general, kommer att förlora er plats såsom öfverståthållare i Stockholm. — Hvad det sistnämnda beträffar, svarade jag, så har jag haft en liten notis derom, innan jag reste från Koblentz till Trier.** — I hvarje fall, återtog konungen med godhet, är ni icke en man, som bör komma att sakna anställning, om ert fäderneslaud förskjuter er. — Oförmärkt återvände samtalet på den unge konungen och på de goda förhoppningar, som man redan kunde fästa vid honom. Konungen syntes i hög grad intagen till hans fördel. Jag aktade mig naturligtvis noga att förminska denna goda tanke; men jag dolde icke min fruktan, att hans faders mördare skulle göra allt, som berodde på dem och som vore i deras intresse, för att förqväfva denne furstes goda anlag eller åtminstone beröfva honom de medel, genom hvilka han skulle kunna göra dem välsignelsebringande för sitt land. Konungen hörde mig med mycken uppmärksamhet, och då jag slutat, sade han med den mest beslutsamma ton: Det är otvifvelaktigt, att man icke får lemna ur sigte en så vigtig sak, och att alla regenter i detta ögonblick borde förena sig, för att ömsesidigt understödja hvarandra, och hindra de illasinnade i alla länder att vinna sina mål.»

»Jag begagnade tillfället för att betyga konungen af Preussen min vördnad för den hjelp, han så ädelmodigt lemnade det olyckliga huset Bourbon. Han svarade mig med ett uttryck af uppriktighet och innerlig öfvertygelse, att en dylik hållning icke blott vore i sin ordning, utan nödvändig för Europas förnämsta makter — en uppriktighet, som likväl, det måste medgifvas, kunde förefalla problematisk, om man endast ville döma efter hans följande uppförande, då han drog tillbaka sina trupper och slöt sin separatfred med fransmännen.

* Domen öfver de sammansvurne, hvars mildhet väckte alla »rojalisters» lifliga förtrytelse, afkunnades dock först den 15 Augusti. Jfr ofvan sid. 14.

** Genom Ruuths bref. Se ofvan sid. 41.

Den saks beskaffenhet, som han skulle försvara, kom honom att hoppas på en framgång, hvilken borde blifva så mycket snabbare, som den preussiska arméens anseende borde göra ett kraftigt intryck på hoprafsade och illa organiserade skaror. Konungen sade mig dock bland annat: Det är likväl märkvärdigt, huru långt dessa galningar drifva sin revolutionära fanatism. Jag har nyss fått en rapport af prinsen af Hohenlohe från Sierk, hvilket han intagit: han säger mig, att äfven qvinnorna hafva skjutit på våra soldater; och de fångar, som man fört hit, bestå nästan endast af gubbar och barn.»

»H. M:t fortfor en ganska lång stund att samtala med mig om hvarjehanda ämnen och förblef alltjemt stående, fastän han hela dagen varit i rörelse och uppe redan kl. 3 på morgonen. Jag fruktade att missbruka hans godhet och vågade att erinra honom, att det vore sent, och att jag skulle vara ledsen öfver att ett enda ögonblick hindra den man att njuta hvila, som sjelf ville skänka ro åt Europa. — Han gjorde ytterligare några frågor om salig konungen och om vårt sista krig med Ryssland. Då detta sistnämnda ämne icke var synnerligen egnadt att från min sida framkalla komplimenter för hans preussiska majestät, så uppehöll jag mig endast flyktigt vid hvad som rörde den hjelpkorps, som han lofvat Sverige, och den diversion, som den skulle göra; men jag gjorde all rättvisa åt grefve Borcks nit. — Slutligen sade konungen: Jag måste likväl nu säga er farväl; arméen sätter sig i marsch i morgon, och kl. 2 i morgon bittida skall jag vara till häst. Jag sade honom, huru gerna jag skulle ha velat tåga under hans fanor, om mina blessyrer tillåtit det. Konungen svarade härpå i smickrande och förbindliga ordalag och tilladé: När er hälsa blir återstäld, så kom och helsa på mig! — Jag svarade: Jag hoppas, att det måtte bli i Paris. — Gud gifve det! utropade han; åtminstone skall jag göra derför allt hvad på mig ankommer. — Jag lemnade konungen, och han ropade sjelf på en kammartjenare, för att lysa mig i korridoren.»

Då Armfelt efter sitt besök hos konungen skulle begifva sig tillbaka till Trier — klockan var då 11 på aftonen — träffade han en officer i preussiska generalstaben, en baron d'Albedyhll, som varit i Sverige. Denne öfvertalade honom

att, då arméen följande morgon bröte upp, inställa sig i högqvarteret och, såsom åskådare i konungens svit, följa marschen några mil. Armfelt trodde, att denna uppmaning gjordes på grund af uppdrag från högre ort: förslaget föll honom i smaken och mottogs med tacksamhet. — Tiden var så långt framskriden, att någon uppvaktning hos arméens generalissimus, hertigen af Braunschweig, icke kunde komma i fråga. Armfelt återvände till Trier, skref ett långt bref om sitt samtal med konung Fredrik Vilhelm II till den unge konung Gustaf Adolf, och var efter ett par timmar ånyo i nattens mörker på väg till högqvarteret, hvarifrån man skickat hästar honom och hans följeslagare, den unge Armfelt och major von Hess, till mötes.

»Det var så mörkt, fortsätter Armfelt, att om icke en husar, som medfört hästarna, ridit framför mig, jag omöjligen skulle hafva hittat vägen. Då jag kom fram till konungens högqvarter, funnos der endast några af betjeningen och bagaget. Konungen hade nyss rest, sade man. Jag måste således skynda mig för att hinna fram till honom, och detta midt i ett läger, som jag alldeles icke kände och hvarest jag icke kunde urskilja någonting utom några eldar på afstånd. Vi redo åstad på den stora landsvägen, som förde till en bro öfver Mosel, då plötsligt en mängd ryttare kommo oss till mötes, och en af dem ropade: werda? Husaren, som red förut, svarade något, och jag påskyndade af nyfikenhet min häst. En slump gjorde, att jag plötsligt befann mig ansigte mot ansigte med hertigen af Braunschweig. Han lät mig förstå, med all den höflighet, som han var mäktig, att han var förvånad att midt i en armé, som han kommenderade, träffa en främmande officer af generals rang, som icke en gång låtit honom veta, att han ernade komma dit. Jag insåg nog, att jag i hans ögon måste synas hafva uppfört mig oskickligt, och skyndade att förklara honom, att jag vid den sena aftontimme, då jag skildes från H. M:t, icke kunnat göra hertigen min uppvaktning, samt att jag sjelf skulle anse mig hafva begått en obetänksamhet, om jag icke trott, att konungen på sätt och vis gifvit sitt tillstånd dertill. — »I hvarje fall är jag mycket glad att träffa er, herr general; rid litet längre fram, så träffar

ni H. M:t!» Han talade nu visserligen ur en mildare ton, men jag märkte väl, att han var stött, och att den del af mitt svar, hvari jag velat stödja mig på konungens auktoritet, alldeles icke behagat honom. Han lemnade mig i sporrsträck, och vi redo fram i sakta mak.»

»Ett ögonblick derefter kom baron d'Albedyhll fram till mig och sade: Då jag icke såg er komma, trodde jag att ni var i lägret; låt oss nu skynda oss, tillade han, att hinna fatt H. M:t, som nyss passerat bron med prinsen af Nassau. — Det är godt och väl, svarade jag, men ni vet kanske icke, att jag nyss mött hertigen af Braunschweig, som syntes högst förvånad och t. o. m. missnöjd öfver att finna mig här. — För tusan! sade han, jag skyndar att underrätta konungen. — I så fall, svarade jag, skall jag icke brådska med att komma längre fram. — Han red åstad, kom snart tillbaka och sade, att hertigen beklagat sig hos H. M:t öfver min obetänksamhet, och att det såg ut, som om han icke funnit mina skäl antagliga. — Då saken står så till, svarade jag, så tillåt, att jag ensam i Hans Durchlauchts ögon får bära skulden för ett steg, som kanske varit oregelbundet. Jag ber er, herr baron, att lägga mig för H. M:ts fötter och säga H. M:t, att det ögonblick, då jag skulle kunna få uppvakta honom, skulle vara mig dyrbart; men att jag tror, att jag snarare visar honom min djupa vördnad genom att ej nalkas honom, än genom att synas hafva hans tillstånd att göra något, som vore misshagligt för hertigen af Braunschweig.»

»Baron d'Albedyhll lemnade mig, helt belåten att vara mig qvitt, och jag tänkte på att begifva mig tillbaka till Trier, utan att hafva sett mer än en skugga af den preussiska arméen, som jag varit så nyfiken att få se manövrera. Då dagen började gry, och flera regementen redan svängde upp för att bilda kolonner, stannade jag likväl, för att på långt håll se huru lägret bröt upp. Hertigen af Braunschweig red omkring i fullt språng med några få följeslagare och syntes mycket lägga sig i alla detaljer och i den ordning, som borde iakttagas. Likväl ville olyckan, att det fans regementen, hvilkas artilleri icke kom i tid, och andra, hvilkas tross kommit bort i oredan, och som, åtminstone i första ögonblicket, tagit

miste om vägen. Jag såg genast denna lilla oordning, som icke undgick att hafva inflytande på högra kolonnens framryckande. Kavalleriet, som gick öfver Mosel på pontoner omkring 1400 alnar ofvanför bron, tågade med så mycken ordning och snabbhet, att det, innan en tredjedel af infanteriet hunnit öfver, var uppstäldt och hade tagit sin plats i têten för den kolonn, som tågade mot Sierk. Konungen var nästan hela tiden vid förtruppen.»

»Under det jag roade mig med att stå och göra dessa iakttagelser, hade jag den äran att ännu en gång stöta på hertigen af Braunschweig, som mycket artigt och med den mest förekommande min i verlden uppmanade mig att söka upp H. M:t.. Jag gjorde det likväl icke, utan red i stället omkring öfverallt, der någon oordning syntes. Detta behagade just icke Hans Durchlaucht, men jag stod redan allt för illa hos honom, för att tänka på att göra mig honom bevågen, åtminstone för tillfället. Denna envishet å min sida gjorde, att jag blef vittne till åtskilliga ganska häftiga uppträden med generalerna och till stränga tillrättavisningar, som de fingo tåla af den högste befälhafvaren; men dessa häftiga utbrott af generalissimus förmådde dock ej helt och hållet återställa ordningen, och man lemnade lägerplatsen så godt man kunde.»

»Vid arrière-gardet såg jag krigsfångarna. Dessa frihetshjeltar togo sig icke synnerligen väl ut; men de visade ett trots utan like och betraktade med en föraktfull uppsyn alla, som stannade för att beskåda dem. Preussarne uppförde sig också mycket illa mot dem och sparade icke något slags förolämpningar mot dessa besegrade fiender.»

»Preussiska arméen befann sig, då jag lemnade den, i ett utmärkt godt skick, i synnerhet kavalleriet; och jag märkte, att andan hos manskapet var oändligt mycket bättre än den, som rådde i högqvarteret och hos flertalet af dem, som rörde sig i konungens närhet. De yttranden, som jag här och der hörde fällas af dessa sistnämnda, gåfvo mig anledning till förmodanden, som ingalunda voro till deras fördel.» —

Det är, såsom man finner, i denna målande skildring af en i och för sig obetydlig episod ur det preussiska fälttåget mot franska republiken, icke ondt om små drag, uppfångade

af ett ögonvittne, hvilka kunna sägas förebåda den snöpliga utgången. Den spänning och afundsjuka mellan konungen af Preussen och hertigen af Braunschweig, af hvilken äfven den resande främlingen erfor obehag, verkade från början förlamande på den preussiska arméens operationer; och hertigen af Braunschweig, en representant för den metodiska krigskonsten från äldre tider, var genom sitt militära pedanteri icke rätte mannen att föra ett fälttåg mot de entusiastiska skaror, som under Kellermann och Dumouriez mötte vid franska gränsen. Ödesdigert hade dröjsmålet med preussiska arméens uppbrott visat sig: ett oupphörligt regnande på hösten gjorde framryckandet på de uppblötta vägarne i östra Frankrike synnerligen mödosamt; och företagets högst stående ledare, koalitionens Agamemnon i detta trojanska krig, blef, såsom en af denna tids skildrare uttrycker sig, »l'Agamemnon retenu dans la boue».* Utan nederlag, men också utan ära, utfördes det preussiska fälttåget i Frankrike på hösten 1792: Longwy och Verdun, som strax i början fallit i preussarnes händer, utrymdes ånyo; kanonaden vid Valmy blef utan resultat. I slutet af Oktober hade den stolta preussiska arméen åter tågat tillbaka öfver gränsen; underhandlingar om fred pågingo mellan revolutionsgeneralen Dumouriez och den preussiske konungen, som så förhoppningsfullt velat tåga direkt på Paris; hans generalissimus, hertigen af Braunschweig, som sett sina lagrar från sju-åriga kriget blekna, understödde dessa fredsförslag på det ifrigaste.

* * *

Om Armfelt, oaktadt alla sympatier för den sak, som väpnat Preussen och Österrike mot Frankrike, icke utan en viss känsla af sviken förväntan bevittnade de här skildrade uppträden i fälttågets början, så voro de intryck och känslor, som anblicken af de franska emigranterna väckte hos honom, icke mindre blandade.

Vi hafva sett, att han med smärta och öfverraskning förnummit, att de franska ädlingar, som gingo att strida för den

---

* Forneron, Les emigrés, I: 354.

»skönaste och ädlaste sak», och hvilka året förut i så hög grad förstått att väcka hans konungs ridderliga deltagande, ingalunda betraktades med samma sympati af dem, som på närmare håll kunnat iakttaga deras görande och låtande. I början var han benägen att se orsaken härtill i de revolutionära idéer, som gripit omkring sig äfven i Tyskland; men han fann, ehuru ogerna, att de franska prinsarne och deras omgifning ej voro utan sin skuld deri.

Strängt har en stor del af samtiden, ännu strängare historien, dömt den franska emigrationen, särskildt under de första åren efter revolutionens utbrott, icke minst den del deraf, som blifvit kallad »l'émigration brouillonne» och som i Koblentz samlat sig kring de franska prinsarnes hof, hvarest man under olyckans tid fortsatte traditionerna från Versailles, med samma anspråk som under det oantastade konungadömets välmaktsdagar, men utan handlingskraft och beslutsamhet.* »Huset brinner, och Koblentz sitter och håller rådplägningar», skrifver en samtida rojalist; »Koblentz, du *måste* sätta dig i gång, eller jag skall inviga dig åt alla franska hjertans förakt och harm!» ** Och hvad som ändå vida mer än obeslutsamheten, lättfärdigheten och det pockande öfvermodet hos dessa män, om hvilka det ännu efter årtionden sades, »att de ingenting lärt och ingenting glömt», förverkat dem efterverldens sympatier, det var den ifver, med hvilken de kallade främmande makters härar in i sitt olyckliga fädernesland. Det var detta, som påskyndade det franska konungadömets fall och gaf upphofvet till blodscenerna i Paris. Det öppnade visserligen ett nytt historiens blad för den franska krigar-äran. Men det var revolutionens söner, det franska fosterlandets tappre försvarare, som der skrefvo sina namn, och icke ättlingarne af det gamla franska ridderskapet, huru mycket de än talte om

* Se t. ex. Forneron, anf. st. I: 328: »Dans deux mois nous terminerons la belle saison au milieu des nos vassaux, chacun le dit; chacun dépense autant qu'à Paris; on fait venir de Paris des couronnes de roses pour un bal. »Madame Bertin, écrit une émigrée, était auprès de nous, et nous vendait chèrement ses chiffons et ses talents ... On nous présenta au roi de Prusse; je l'appelai Achille, Agamemnon. Quatre jours de suite avaient employé quatre robes que j'avais fait faire.»

** Suleau; citat hos Daudet, Les conspirations royalistes, 119.

»l'ancienne chevalerie» och om det nya korståg, som de i rättvisans namn ginge att företaga. Dessa möttes endast af förödmjukelser och vanära och fingo dyrt plikta för det lättsinne, med hvilket de lemnat sitt fädernesland och mot det väpnat Europa.

För de samtida, hvilka ej förutsågo denna utgång, gestaltade sig dock saken annorlunda. Äfven bland det gamla konungadömets anhängare funnos visserligen många, som insågo det olycksbringande af den främmande invasionen; men för mängden tedde det sig icke så. De utländska härarne voro i deras ögon den enda lagliga maktens hjelptrupper; och då de franska prinsarne, sedan konungen blifvit beröfvad sin frihet, voro de som i hans ställe utöfvade den konungsliga myndigheten, så var det hvarje laglydig undersåtes pligt att ställa sig under deras befäl, när det gälde konungens befrielse. Bakom dylika uttryck af lojala tänkesätt dolde nu visserligen många af emigranterna egennyttiga beräkningar och förhoppningar; och efterföljansvärda föredömen erbjödos allra minst af de franska prinsarnes omgifning: der sålde man på förhand, viss om segern, titlar och indrägtiga beställningar i det olyckliga fäderneslandet, som man med främmande hjelp hoppades eröfra. Men allt detta kunde icke förringa värdet af den heroiska konungatroheten hos de många, som oegennyttigt gingo att offra sitt lif för den sak, de såsom franska riddersmän i främsta rummet ansågo sig pligtiga att försvara. Det var dock söner af franska rikets ädlaste ätter, som buro musköten i emigrationens leder; en sådan man, som den vördnadsvärde Malesherbes, konung Ludvigs försvarare under rättegången, rådde åtminstone *en* tvehågsen ädling att ställa sig under de franska prinsarnes fanor. Det var vicomte de Chateaubriand, den sedan så ryktbare författaren, kort förut återvänd från Amerika. Malesherbes, Rousseau's vän, bad honom icke tveka i valet mellan offrens sak och bödlarnes; han ansåg, att en man, som kunde draga svärdet, icke borde underlåta att följa den olycklige konungens bröder, då det gälde hans befrielse. De amerikanska frihetsmännen hade med främmande hjelp slutat sitt ärofulla krig, och deras sändebud Benjamin Franklin hade i Frankrike blifvit hyllad; hvarföre skulle ej de

franska emigranterna med samma anspråk för sitt fädernesland kunna vända sig till Europas furstar, som republikanen på andra sidan verldshafvet?*

Af främlingen från det aflägsna Norden, som på grund af hela sin personliga ställning på förhand måste vara intagen till deras förmån, kunde man icke vänta ett fullt opartiskt omdöme om dessa frivilliga landsflyktiga, i hvilkas krets han sedermera länge skulle komma att lefva, och hvilkas åskådningssätt i mycket blef hans eget. Det saknar dock icke sitt intresse att höra, hvad Armfelt berättar om sitt besök i emigranternas läger eller kanske rättare hof, omedelbart efter preussiska arméens uppbrott.

»Då jag kom tillbaka till Trier, skrifver han, träffade jag baron Oxenstjerna, svenske ministern hos de franska prinsarne.** Jag följde med honom för att göra min uppvaktning. Monsieur, grefven af Provence, mottog mig mycket väl och öfverhopade mig med bevis på välvilja; men grefven af Artois, som borde ha känt mig lika väl som hans bror, hedrade mig icke med någon uppmärksamhet, förr än man sagt honom, att jag i någon mån hade rätt att fordra det, i anseende till det uppdrag, jag under Gustaf III:s tid haft med afseende på de franska angelägenheterna, och det slags militära anseende, jag genom mitt befäl under sista kriget förvärfvat. Det var prinsen af Nassau, som hade den godheten att fästa H. K. Höghets uppmärksamhet på allt detta. Efter middagen samtalade Monsieur länge med mig om Frankrikes offentliga angelägenheter och om de tilldragelser, som föregått revolutionen. Denna furste har mycket kunskaper och talar med behag och lätthet. Han yttrade sig härom så förståndigt, att jag ansåg såsom förtal allt hvad jag hört om de franska prinsarnes klandervärda åtgärder och uppförande.» ***

* Chateaubriand, Mémoires d'outre tombe (1849) III: 28 o. f. Chateaubriand lydde rådet och deltog i fälttåget 1792, hvarest han, sjuk och lidande, höll på att omkomma af vanvård.

** Deras sändebud i Stockholm baron d'Escars, till hvilken Armfelt stått i nära förhållande, hade på förhand underrättat om hans ankomst.

*** Entusiastiskt skrifver Armfelt från Koblentz till sin hustru om sitt mottagande hos de franska prinsarne: »Les sentiments qu'ils portent à la mémoire du feu

»Jag lemnar åt historien, som säkert icke skall med tysthet förbigå dessa minnesvärda händelser, att redogöra för det fälttåg i Frankrike, som egde rum denna höst. Här vill jag endast göra några anmärkningar om prinsarnes armé, som följde efter den preussiska. Denna armé, huru illa organiserad den än var, erbjöd likväl, med afseende på sin sammansättning, det mest rörande och det mest aktningsbjudande skådespel. Gamla officerare, med många blessyrer och prydda med ordenstecken, tjente der såsom simpla ryttare eller infanterister och uthärdade med ett heroiskt tålamod och oförskräckthet alla de vedermödor, som kriget medförde, i synnerhet ett sådant krig som detta, i hvilket de, då de gingo att strida för den skönaste och ädlaste sak, voro nödsakade att bero af sina hjelpares godtycke och uthärda deras nycker, ofta t. o. m. deras förolämpningar. Konungen af Preussen, som aflönade denna korps, hade såsom generalintendent hos prinsarne anstält en viss general Schönfelt, som förut anfört de belgiska patrioterna under nederländska upproret. Denne man saknade hvarken skicklighet eller begåfning, men han afskydde hela detta krigsföretag och syntes föga benägen att tjena emigranternas sak. Också är det omöjligt att föreställa sig hvad man lät så många tappra män utstå, män som så ädelt uppoffrade sig för sitt lands väl och sin konungs sak. Illa beväpnade, illa utrustade och i brist på det nödvändigaste för ett fälttåg,* bildade de den mest slående motsats mot prinsarnes följe, dessas lefnadssätt och utrustning, hvilket allt var intet mindre än lämpadt efter den olyckliga belägenhet, hvari deras finanser befunno sig. Lägg härtill det oanständiga slöseri, som herskade vid prinsarnes hof, hvarest intrigörer af båda könen onyttigt kastade bort penningar, hvilka kunnat bättre användas, och der M:me de *** [Polastron] ensam under en vecka

---

roi, les ont rendus bien chers à mon coeur, et si mes services leur étaient nécessaires, mon bras, quoique affaibli par les blessures, porterait encore l'épée contre les ennemis du repos de tout l'univers».

* Ur samma bref: »Ces pauvres gens, officiers distingués, chevaliers de S:t Louis, souvent très vieux et cassés, sont couchés sur la terre avec un peu de paille, med en löfkoja eller hytta öfver hufvudet och utan annan föda nästan än potatis och surt bröd med litet salt.»

för sin räkning förslösade kanske lika mycket som kostnaden för 300 officerare i fält under en månad.»

»Med ett ord, de franska prinsarnes omgifning bildade, tillsammans med deras lilla armé, en samling af hvad som på en gång var nyttigast och skadligast för framgången af ett stort företag; och om verkligen deras sak har blifvit förrådd eller uppoffrad för enskilda intressen, så kunna de till en del tillräkna sig sjelfva och sin omgifning skulden derför. Det är sant, att de mötte hinder och obeskrifliga svårigheter från fransk sida, derföre att det var omöjligt att känna konungens och drottningens verkliga vilja, då de voro fångna; men det måste också medgifvas, att fall gifvas, då ett aktningsbjudande uppförande och ett bestämdt handlingssätt besegra alla hinder och icke lemna spelrum för intriger. Jag var sorgsen öfver att se så mycket, som icke kunde annat än blifva förderfligt för den goda saken och erbjuda illviljan tillfälle att skada den; men jag yttrade ingenting derom hvarken i mitt bref till hertigen-regenten eller till konungen. Jag ökade icke antalet af dem, som föllo herr Calonne besvärliga eller som beundrade honom; han var nu föremål för allas hyllning. Än öfverlemnade jag mig åt de dystraste framtidstankar rörande det arma Frankrikes öde, i betraktande af alla hinder för den urgamla monarkiens återställande. Än såg jag saken i en mera trösterik dager: lyckan, tänkte jag, gynnar ofta mera djerfheten än försigtigheten och beräkningen; och de tappra emigranter, som med så heroiskt mod underkasta sig de hårdaste försakelser, kunna komma att upplifva minnena från den gamla riddartiden.»

I Trier befann sig, såsom vi hafva sett, den bekante prinsen af Nassau, och det var denne konung Gustafs tappre, ehuru något äfventyrlige motståndare från finska kriget, som hos de franska prinsarne fäste uppmärksamheten på att Armfelt med ära deri deltagit. Om sitt samtal med honom berättar Armfelt: »Prinsen af Nassau talte mycket med mig om kriget mellan Sverige och Ryssland och om de orättvisa omdömen, för hvilka hans uppförande mot salig konungen varit utsatt. Han gjorde också en ursäkt för sitt beryktade bref

till Gustaf III, som trycktes i alla tidningar och som var så föga passande gent emot en regerande monark. Han gjorde nu denne konung all den rättvisa, som han förtjente, talte med deltagande och smärta om hans död och visade det lifligaste intresse för den unge konungen samt tillade, att han t. o. m. med uppoffring af sitt lif skulle ha velat visa hans fader all den vördnad och tillgifvenhet, som han alltid hyst för honom. Vi kommo småningom att tala om sakernas nuvarande ställning i Sverige, och jag lofvade honom att inom kort lemna honom en öfversigt af dessa förhållanden i en skriftlig uppsats, som han kunde använda så, som han funne lämpligt. I sjelfva verket kastade jag också ned på papperet mina tankar härom, så fort jag kommit hem, och skickade min uppsats till prinsen af Nassau, som följande dagen eller samma afton sade mig, att han skulle väl använda den.»

På hvad sätt denna uppsats blifvit »använd» är obekant; antagligen i någon af tidens rojalistiska ströskrifter eller tidningar.* I den utländska pressen uppdöko nämligen tid efter annan notiser om Sverige, mest i »jakobinskt» intresse, hvilka borde framkalla gensagor från »rojalisterna». Den franska »Moniteuren», jakobinernas officiella organ, hade länge i höga toner prisat den sakernas nya ordning, som inträdt i Sverige under hertigen-regentens och Reuterholms visa styrelse: dess uppgift vore att godtgöra alla orättvisor, som begåtts af Gustaf III, »ce despot chevaleresque», och dess afsigt vore att återställa regeringsformen, sådan den varit före 1772 års revolution, hvilken vore den egentliga anledningen till missnöjet.** Dessa framställningar väckte naturligtvis Gustavianernas lifliga harm. I en annan riktning gingo uttalanden i den en-

* I »Journal de Paris» förekommo under hösten 1792 artiklar rörande Sverige, riktade mot förmyndareregeringen. Armfelt misstänktes hafva dertill lemnat materialier; och detta lades till hans syndaregister, ehuru obevisadt. Äfven hans brefvexling med major v. Hess synes antyda, att denne haft i i uppdrag att sprida någon skrift, för hvars tillkomst Armfelt icke varit främmande. Hess hade fått 10 exemplar af denna onämnda skrift; ursprungliga meningen synes hafva varit att genom Klingspor skicka dem till hertigen-regenten; men sedermera lofvade v. Hess att sjelf »dem väl employera». (v. Hess till Armfelt $^{8}/_{11}$, $^{11}/_{12}$ 1792.)

** Se Le Moniteur 1792, n:o 240, 251, 294.

gelska pressen, ehuru de lika litet kunde vara tillfredsställande för de svenska »rojalisterna». Der visste man vid samma tid att berätta, att den unge konungen af Sverige vore så godt som afsatt; att hertigen-regenten hade för afsigt att sjelf bemäktiga sig tronen genom att sammankalla ständerna och förklara den unge konungen för bastard; ett borgerligt krig förmodades dock häraf skola blifva följden, om ej ryska kejsarinnan understödde hertigen.*

* * *

Från Trier, hvarest Armfelt, såsom vi sett, genom de här skildrade tilldragelserna fått ett lifligt intryck af att befinna sig i de stora verldshändelsernas omedelbara närhet, återvände han utför Rhen till Köln, och begaf sig derifrån till Aachen, hans resas egentliga mål för den närmaste tiden. Han skulle der för sin badkur tillbringa en tid af sex veckor. Hans helsas tillstånd hade länge gjort en dylik nödvändig, och han hade lika litet lärt att hushålla med henne, som med någonting annat.**

Äfven i Aachen lefde Armfelt midt uppe i dagens politik, och det var här, som han knöt närmare förbindelser med många af den franska emigrationen. Den krets, som slagit sig ned i Aachen, utgjordes dock företrädesvis af damer af den höga franska adeln och af prester: det stridbara manskapet af deras anhöriga var till största delen i fält. I början behagade detta sällskap honom föga. »Societeten här, skref han kort efter sin ankomst skämtsamt till sin hustru, består af tusen gamla damer på två unga, och af tusen abbéer.» Der taltes icke

* The Public Ledger, The Times, Oct. 1792. (Utdrag anföras i Crusenstolpe, Morianen IV: 187.)

** Sjelf skrifver han till sin hustru efter någon tids vistelse i Aachen, att han »dépérit de jour en jour»; hans ben vore så svullna, att han hvarken kunde begagna knäbyxor eller stöflar; »nu går jag i bussaronger; det är rätt vackert!» utropar han. — Hans vän Franc skildrar honom såsom en 30 års jätte med ett ansigte såsom en Adonis, men hvars utseende bar spår af att han illa hushållat med sina krafter, samt uppmanar honom i hans vänners namn, att icke »storma på sin helsa, utan conservera sig till afundsmäns och fienders förtret». (Gömdt är icke glömdt, VII: 18.)

om annat än om de olyckliga tilldragelserna i Frankrike: »de äro förskräckliga nog i sig sjelfva, men nu komma dertill klagovisor af dem, som blifvit lidande, och ledsnaden af att oaflåtligt höra talas derom.» Aftnarne tillbragtes vanligen hos någon emigrant, »der man bjöds på ett dåligt thé, tårtor och en omelette, kryddad med många komplimenter».* Nyheterna om Septembermorden framkallade i denna qvinliga omgifning den djupaste bedröfvelse: franska damer i Aachen hade vid detta blodbad förlorat vänner, slägtingar, barn och föräldrar.

Dessa bedröfliga förhållanden kunde dock ej undgå att befästa den lifliga medkänsla, som Armfelt från början hyste för dessa olyckliga landsflyktiga, af hvilka han känt några under helt andra förhållanden. Den umgängeston, som ännu i olyckans dagar rådde i dessa kretsar, erinrade honom lifligt om det forna Paris och Versailles, hvilka han en gång sett, enligt hans egna ord, såsom »medelpunkten för fin belefvenhet, odlad smak och umgängets nöjen». Och det var icke heller endast sorgliga nyheter, som ingingo till Aachen: de framgångar, som utmärkte början af det preussiska fälttåget, fylde för en kort tid alla sinnen med lysande förhoppningar. Sedan preussarne intagit Verdun, ansåg man för gifvet, att de omkring den 15 Sept. skulle rycka in i Paris. »Jag påminner mig en afton hos hertiginnan af Harcourt, berättar Armfelt. Man politiserade förtvifladt, och för att icke nödgas motsäga dem, som med några fraser och med en öfverlägsen ton tyckte sig kunna utjemna alla svårigheter, tog jag mitt parti och satte mig till spelbordet. — I synnerhet biskopen af Arras, som ansågs vara en man af en viss begåfning, gaf sig en ton, som om han vore en Richelieu, och då vi skulle lemna samqvämet, sade han mig: »Nu är allting på rätta vägen igen, herr general. Om det fortfar så, som jag hoppas, så skola vi genast taga ihop med Sverige och återföra allting der på den rätta stråten». Jag svarade: »Edra afsigter äro värdiga en god prelat, som i allt detta ej har annat än det allmänna bästa för ögonen och som hoppas, att Gud skall göra

* »Mitt humeur blir ej égayeradt af mitt l'hombre-parti med grefvinnan d'Escars och abbé ... som göra minst hundra år tillsammans och spela om runstycken», skrifver han i ett annat bref (17/9 1793).

hvad som, icke står i menniskomakt.» — Äfven Armfelt delade i det längsta sin omgifnings förhoppningar om preussiska härens seger; men att återställa allt på den gamla foten i Frankrike ansåg han omöjligt. »Nationen är förstörd till esprit och principer, skrifver han, och det ett år gör för att operera sådana olyckor, kan ej ett sekel reparera.» *

Det var under denna vistelse i Aachen, som Armfelt erfor, att han blifvit skild från sina ämbeten i Stockholm, hans hustru måst utrymma bostaden i öfverståthållarehuset, och att han sjelf skulle skickas i en hederlig landsflykt till Italien. Han ansåg, sjuk och lidande som han var, att denna långa resa under en ogynsam årstid skulle blifva en »convoi funèbre», och förmodade, att afsigten vore att »döda mig på landsvägen, efter man ej utan orätt och förbannelser kunnat få mig på schavotten».

Såsom nämndt är, brådskade han icke med att anträda resan söderut. Han valde den långa omvägen öfver Wien, för att komma till Italien, enligt sin egen uppgift för att undvika krigsoroligheterna i de länder, som gränsade till Frankrike Dessförinnan gjorde han dock, efter slutad badsejour, i början af Oktober en utflygt till Holland och Belgien, åtföljd af sin ofta nämnde reskamrat, major v. Hess. Ett löst förslag att derifrån begifva sig till England och i Bath fortsätta badkuren var äfven å bane, men afråddes från Sverige och förföll.**

Äfven i Nederländerna lefde man under »jordskalfvet af franska revolutionen»; äfven här vimlade det af emigranter, och man tänkte och talte endast om Frankrike. Nederländerna blefvo också kort derefter den krigsteater, der revolutionens armé under Dumouriez vann sin första afgörande seger.

Öfver Maestricht, der Armfelt såg franska prester, som efter d. 10 Augusti flytt från Frankrike, gå omkring och tigga, och hvarest han redan vid första inträdet i Nederländerna tyckte sig finna, att landet var »fullt af jakobiner», begaf han sig i Oktober till Amsterdam. Han sammanträffade der med

* Armfelt till sin hustru $^{10}/_{9}$ 1792.

** Jfr ofvan s. 51. »Denna resa skulle säkert illa upptagas», skref grefvinnan Armfelt i November till sin man.

en landsman, baron v. Ungern-Sternberg, blef genom honom införd i kretsen af den stora handelsstadens rika patricier, och njöt, så godt hans hälsa tillät, af den storartade holländska gästfriheten i mat och dryck: »frukostar, middagar, supéer, skrifver han, aflöste hvarandra så flitigt, att jag knappast hann se något af stadens märkvärdigheter». — I det närbelägna Haag, arfståthållarens residens, träffade Armfelt en af sina forna kamrater, majoren och legationssekreteraren v. Rehausen, som genom hans inflytande kommit in på den diplomatiska banan. Rehausen, under en senare tid en af Sveriges utmärktaste diplomater, tillhörde nu dem, som voro missnöjda med den Reuterholmska styrelsen, och yttrade sig i den brefvexling med Armfelt, som följde på detta sammanträffande, på ett sätt, som visade, att den gamla vänskapen nu understöddes af gemensamhet i åsigter.

Armfelt presenterades vid det Oraniska hofvet och mottogs med mycken utmärkelse. Arfståthållaren skyndade att fråga Armfelt: »Huru kommer det sig, att man är så noggrann i att uppfylla den aflidne konungens önskan med afseende på de mot honom sammansvurna, då man föraktade hans sista vilja med afseende på hans trognaste vän? Det var ju en timma före sin död, som han undertecknade er öfverståthållarefullmakt.» — Jag blef något förlägen öfver denna fråga, skrifver Armfelt, men föredrog att ge ett skämtsamt svar i stället för ett allvarligt och kinkigt, och svarade: det är derföre, att man har bättre öron än ögon. Häråt skrattades mycket, och det blef ej vidare tal derom.» *

Arfståthållaren, den i Nederländernas historia föga berömde Wilhelm V af Oranien, som ej långt derefter skulle tillhöra antalet af de furstar, hvilka revolutionen jagat i landsflykt, gjorde på Armfelt intrycket af att vara en man, som icke saknade kunskaper och begåfning, men var obeslutsam och nu hemfallen åt en sömnsjuka, som antydde att hans kraft var bruten. Om denna egendomliga sjukdom har Armfelt antecknat följande anekdot: »Jag hade visserligen hört sägas, att han rätt ofta helt plötsligt insomnade, men jag skulle

* Armfelt till sin hustru 20/10 1792. Infallet syftade naturligtvis på Gustaf III:s fingerade tal på dödsbädden. Se ofvan s. 55.

aldrig ha förestält mig att något sådant kunde inträffa, som hände en gång, då jag satt bredvid honom vid spelbordet hos den engelske ambassadören. Vi språkade, och jag hann knappast vända hufvudet mot hans sonhustru, som satt på andra sidan, innan han insomnat, så att han snarkade. Jag blef högst förvånad; men de öfriga personerna i sällskapet blefvo icke alls öfverraskade och sade, att en qvart brukade vara tillräcklig för hans slummer, och att man kunde fortsätta spelet och hoppa öfver honom vid gifningarna, till dess han vaknade. Inom en qvart vaknade också Hans Höghet och egnade sig åt oss hela den återstående aftonen». — »Hans gemål, fortsätter Armfelt, är i motsats till honom mycket vaken, mycket stolt och mycket svag för sin värdighet. Hon är föga omtyckt och var delvis orsaken till de oroligheter, som några år förut egt rum i Holland.»

Ett besök i Brüssel borde blifva af större intresse än en vistelse i Haag, hvarest man visserligen ifrigt diskuterade frågan om de vådor, som hotade från Frankrike, men med en obegriplig likgiltighet såg dem nalkas. Öfver Rotterdam och Antwerpen begaf Armfelt sig till de österrikiska Nederländernas hufvudstad. Antwerpen gjorde på honom ett lifligt intryck: han fann, att det egde »en prägel af ålderdomlighet och storhet, som imponerade», och Rubens' berömda »nedtagning från korset» i katedralen fann han vida öfverträffa allt hvad derom blifvit sagdt.

Det hade sina svårigheter att i Brüssel finna tak öfver hufvudet, då Armfelt en af de sista dagarne i Oktober 1792 anlände dit. »Emigrerade och retirerade fransoser fylla upp hus, lador, stall, krogar, landsvägar o. s. v.», skrifver han i en slags komisk förtviflan till sin hustru strax efter sin ankomst. Brüssel var nämligen vid denna tid hufvudsätet för den *förnäma* franska emigrationen, »l'émigration fate», i motsats till »l'émigration brouillonne» i Koblentz. Här, som i Aachen, var det företrädesvis damerna af den förnäma verlden, som utgjorde emigrationens kärna; men många syntes här, mera än annorstädes, hafva räddat något undan det allmänna skeppsbrottet. Här fans derjemte kring ärkehertiginnan-ståthållarinnan och hennes gemål, hertigen af Sachsen-Teschen, ett slags hof, om-

gifvet af en stor del af de främmande diplomater, som från Paris flyktat till hufvudstaden i de österrikiska Nederländerna. Det var i dessa kretsar af förnäma flyktingar, hvilka här afvaktade sakernas utveckling, som Rivarol lyste med sin qvickhet och markisinnan de Coigny genom sin älskvärdhet.* Det var här, som det franska konungaparets förtrogne, Breteuil, Mallet du Pan, Mercy d'Argenteau och Axel Fersen, hade sitt högqvarter, hvarifrån de iakttogo händelsernas gång; det var härifrån, som på den sistnämndes anstiftan det af markis de Limon författade manifest mot Frankrike utgått, i hertigens af Braunschweig namn, som så lifligt bidragit att öka de franska revolutionärernas förbittring mot emigrationen och dess främmande hjelptrupper.**

Grefve Axel Fersen vistades i Brüssel såsom ett slags svensk minister, på afstånd anstäld hos det franska konungaparet; men var, såsom andra emigranter, reducerad till högst inskränkta beqvämligheter. »Han bor, skrifver Armfelt, på en vindskammare, äter på nåd hos en engelsman och tillbringar sina dagar hos M:me de Mabignon.»*** »Huru kall och försigtig än grefve Fersen är, har Armfelt på ett annat ställe antecknat, så fälde vi tillsammans tårar öfver Gustaf III:s minne; och han kunde icke dölja för sig, att hertigen-regentens och hans rådgifvares afsigter voro, om icke rent af dåliga, så åtminstone i många afseenden föga välbetänkta. Men han kände icke så bra som jag dem, som skulle komma att visa sig på skådeplatsen, och derföre hoppades han ännu, att tid och erfarenhet skulle medföra en förbättring.» Äfven andra svenskar träffade Armfelt i Brüssel: Brelin (sedermera amiral Gyllensköld), Morian, en af Gustaf III:s vänner, Fersens legationssekreterare Dalman, m. fl.

Vistelsen i Brüssel blef helt kort och tog en ända med förskräckelse. Sedan den preussiska hären anträdt sitt återtåg, hade Dumouriez i slutet af Oktober vändt sig mot Belgien

* Se om lifvet i Brüssel: Lecluze, Rivarol et la société Française, s. 186.

** Se Le comte de Fersen et la cour de France, publ. par Klinckowström T. II: 24, 338.

*** Armfelt till sin hustru $^{31}/_{10}$ 1792. M:me de Mabignon var baron Breteuils spirituella dotter, vida bekant i de emigrerades kretsar.

och ryckte under de första dagarne af November med öfverlägsen styrka mot dess hufvudstad, alltjemt drifvande framför sig den österrikiska här, som under hertigen af Sachsen-Teschen och general Clairfait skulle försvara landet. Nederlaget vid Jemappes den 6 November afgjorde Belgiens öde; några dagar derefter höll Dumouriez segrande sitt intåg i Brüssel; och emigranterna skingrades som agnar för vinden.

Af dessa tilldragelser har Armfelt lemnat en liflig skildring i sina otryckta memoirer. Han hade, i motsats till sin omgifning, icke fästat några förhoppningar vid den lilla österrikiska armé, som nu var det enda hindret för Dumouriez' framträngande, och misstrodde, på goda grunder, hertigens af Sachsen-Teschen fältherreskicklighet.

»Alltså, skrifver han, antog jag, att Dumouriez inom kort skulle drifva oss ur Brüssel, och brydde mig icke om att låta presentera mig i den förnäma societeten. Jag umgicks hos M:me Sullivan, M:r Crawfords väninna, hos hvilken många af de bemärkta personerna samlades, bl. a. Simolin, Mercy-d'Argenteau, Breteuil; jag träffade också någon gång baron v. Rech, Preussens envoyé, en af mina gamla bekantskaper. Jag gjorde också ganska ofta min uppvaktning hos M:me de Brionne, som lefde högst indraget, och några andra franska emigranter.»

»Styrelsen i Brüssel var icke utan farhågor; men ingen ansåg faran så öfverhängande, som den verkligen var, och alla de förslag, som man gjorde den regerande ärkehertiginnan, att hon skulle söka vinna ständerna i Brabant genom att återgifva dem deras privilegier, blefvo utan verkan. Mot detta pris samtyckte t. o. m. ständerna att ställa 60,000 man i vapen för landets försvar, något som icke var utan sin vigt. Men »la joyeuse entrée» tillkännagafs icke förr än samma dag som ärkehertiginnan blef tvungen att lemna Brüssel; och fransmännens framgångar hade i någon mån gjort alla den kejserliga regeringens åtgärder misstänkta och gagnlösa. Jag hörde hos fru Sullivan alla aftnar under hela den tid, jag var i Brüssel, baron Breteuil, som varit fransk inrikesminister, grefve Metternich, som varit kejsarens ambassadör i Paris, och flere andra framstående personer samtala om den närvarande krisen; men ingen kunde komma öfverens om medlen att draga

sig derur. Från Paris fingo vi ganska färska och på samma gång högst nedslående underrättelser om det olyckliga konungaparets fasansfulla belägenhet. Alla, som ännu icke afsvurit hvarje känsla af rättvisa och mensklighet, voro mera oroliga öfver de faror, som hotade dessa högtstående olycksoffer, än öfver dem, som omedelbart hotade dem sjelfva. — Dumouriez höll just på att tränga in i Brabant i spetsen för en armé af 80,000 man med en ofantlig massa kanoner, som han medfört från de eröfrade gränsfästningarna. General Clairfait insåg nog, att det var omöjligt att med 15 till 20,000 man behålla och försvara höjderna vid Jemappes, hvarest prins Albert intagit sin ställning, och Clairfait var af den åsigt, att man icke borde der invänta fienden. Men alla hans föreställningar voro onyttiga; man envisades att vilja behålla denna ställning. Jag befann mig hos M:me de Brionne, då hennes son, prinsen af Lambesc, berättade henne, att man beslutat att hålla fast vid denna position. Det var d. 5 November på aftonen.»

»Den 6 var jag på stadens allmänna promenadplats, hvarest alla menniskor stodo och lyssnade och tydligt hörde en fruktansvärd kanonad. Ännu var man dock ganska lugn, och det var icke förr än mot aftonen, när man fick veta de kejserliges nederlag, som bekymmer bemäktigade sig alla sinnen, som icke voro jakobinska. Neapolitanska ambassadören återkallade ögonblickligen sin inbjudning till en stor middag följande dagen; man tänkte icke på annat än fly. Ärkehertiginnan-regentinnan, prins Alberts gemål, lemnade sitt residens, så fort hon fått veta nederlaget, och använde alla hästar, som funnos, för att flytta möbler och grytor från lustslottet Laeken och från sitt palats. Hon tänkte icke på hvad som kejsaren tillhörde, nämligen af vapen och ammunition, eller på de många emigranterna, bland hvilka en stor del voro qvinnor, som blefvo utsatta för faran att falla i händerna på sina bödlar.»

»Det är omöjligt att beskrifva det upprörande skådespel, som villervallan i Brüssel erbjöd från morgonen den 7 till den 10 Nov., då jag sjelf lemnade staden. Alla vägar voro fulla af flyktingar, några till fots, andra till häst eller i vagn; man hörde från alla håll icke annat än klagorop och suckar. De som icke hade egna hästar, hade icke kunnat få sådana för

all verldens guld, och de som hade hästar, skulle velat lasta på dem allt hvad de egde, med fara att låta dem störta på vägen. Också såg man, i synnerhet på vägen från Brüssel till Tirlemónt, en oafbruten rad af vagnar af alla slag, lastade med menniskor och möbler ända upp på taket, som långsamt släpades fram af uthungrade och uttröttade hästar. På ömse sidor om detta bedröfliga tåg gingo till fots personer af de mest lysande namn: här såg man förnäma damer, föga danade för ansträngningar, som dignade under bördan af sina barn, hvilka de buro på armarna; der gamla S:t Ludvigs-riddare, som sjelfva släpade på kappsäckar och renslar — den sorgliga återstoden af deras forna rikedom.»

»Jag ville invänta posten från Hamburg och återkomsten af en kurir, som jag skickat till Aachen, och lemnade derföre icke Brüssel förr än den 10 på morgonen.* Hvad som rågade måttet af de olyckliga flyktande emigranternas olycka, var den ovärdiga och barbariska behandling, som de rönte af de revolutionerade innevånarne i Brabant. Dessa uslingar nöjde sig icke med att göra narr af och förolämpa de olyckliga flyktingarne; de gingo ända derhän att stena åtskilliga till döds. Jag var sjelf vittne till en dylik scen i Louvain; i Antwerpen blefvo flere emigranter plundrade och illa misshandlade. Sjelfve hertigen af Bóurbon, som kommit från Liège för att erbjuda ärkehertiginnan sina tjenster, undgick endast genom ett par minuters försprång en skymf, som några illasinnade tillernat honom midt på stora landsvägen vid hans återresa. — Då jag reste med egna hästar, måste jag fara långsammare än om jag haft posthästar, och jag var derigenom mera utsatt för otidigheter af denna pöbel, som då den kände, att dess beskyddare voro i närheten, visade sig sådan den var. Vare sig nu emellertid att deras första hetta lugnat sig, eller kanske snarare att mina betjenter, hvilka alla voro väl beväpnade, ingåfvo en viss respekt för ögonblicket: jag erfor icke af dem något af det öfvervåld, som de tilläto sig mot andra.»

* Till sin hustru skrifver han (7/11 1792): »Pour quelqu'un qui n'aime pas les retraites, il est cruel d'être chassé par des coquins qu'on déteste». Han sökte dock lugna hennes farhågor för att han skulle trotsa farorna och stanna qvar: »dès qu'il y a du danger, je me sauve comme un véritable général à la mode».

»Midt ibland de bedröfligaste tilldragelser stöter man någon gång på saker, som genom sin sällsamhet skulle kunna gifva en viss anstrykning af munterhet åt uppträdet, om man icke kände hjertat fyllas af smärta vid åsynen af de olyckliga, som äro offren. Jag påminner mig, att jag emellan Tirlemont och Tongres bland andra olyckliga, som släpade sig fram på landsvägen och för hvilka jag icke just kunde göra något, träffade på en gammal markisinna, som gick till fots, uppskörtad, med en liten hund på armen, och i handen en bur med en papegoja. Jag var till häst och kunde endast erbjuda mig att dela hennes börda genom att antingen hålla hunden eller papegojan. »Nej, min herre, svarade hon, vi äro oskiljaktiga. Den som tager dem, får taga mig med; jag skiljer mig icke från dem för 100 louisdorer.» — Dessa båda djur måtte vara er mycket kära under er olycka, sade jag, och deras sällskap måtte göra er mycken glädje, eftersom ni med så mycket besvär släpar dem med er. — »Ja, svarade hon häftigt, i synnerhet då man nästan icke längre i verlden träffar något annat godt, än djuren.» Jag såg att markisinnan var vid ett bistert lynne och lemnade henne, innan hon fick tid att göra flera reflexioner i samma syfte. Olyckan gör menniskor bittra, deri ligger ingenting öfverraskande; men att denna gamla dam, som saknade tak öfver hufvudet, utsatte sig för att omkomma af trötthet och hunger af kärlek till sin hund och papegoja, var i sanning förvånansvärdt.»

Resan tillbaka till Aachen, hvarifrån den långa färden till Italien skulle anträdas, var under dessa förhållanden ingen lustresa. Då Armfelt omsider anlände till Aachen, fann han der knappast mindre förvirring och förskräckelse än i Belgien. »Ack, min Gud, skrifver han till sin hustru, hvad här är för jämmer och elände! Det kan ingen tro och ingen penna med sanning beskrifva. Uselheten går öfver all idé. De förnämsta fransyska fruar, som egt flera millioner, hafva ej att äta sjelfva eller att gifva en bit bröd åt sina små ungar, sedan de sålt utaf sig allt, utom det de bära på kroppen.»* Alla,

* D. 15 Nov. 1792.

som hade någon utväg att komma ifrån det farliga grannskapet af belgiska gränsen, skyndade derifrån, och Armfelt fann sina vänner från sin föregående vistelse stadda i uppbrott. Faran ansågs öfverhängande; Armfelt sökte lugna sina uppskrämda väninnor, men förgäfves, ty, anmärker han, »ingenting är så smittosamt som fruktan».

Tillfälle erbjöd sig emellertid att på färden genom Tyskland, hvars vägar under vintrarne då för tiden gjorde en resa högst mödosam och långvarig, erhålla ett angenämt sällskap. I Aachen hade Armfelt, utom med de franska emigranterna, gjort nära bekantskap med en rysk furst Menschikoff och med damer, tillhörande hans familj, hans gemål, född Galitzin, hans nièce, furstinnan Helène Menschikoff, och grefvinnan Scherbinin. Innan Armfelt var färdig att efter sin återkomst ånyo begifva sig från Aachen, flyktade denna krets till Düsseldorf. »Dessa ryska damer, säger Armfelt, hade väsentligt bidragit att göra vistelsen i Aachen angenäm: för att med få ord göra deras porträtt, må det vara tillräckligt att säga, att dessa damer från den yttersta norden i intet afseende kunde misspryda en samling af hvad Frankrike egde älskvärdast, skönast och mest bildadt.» En annan samtida, baron Fr. Nolcken, som i Wien någon tid efter såg familjen Menschikoff i Armfelts sällskap, beskrifver på följande sätt dessa damer: »Furstinnan Menschikoff är förtjusande, högst älskvärd och mild; hon sjunger som en näktergal. Niècen, furstinnan Helène, skulle visserligen icke hvarken kunna gifva anledning till ett nytt trojanskt krig eller till ett episkt poem, men gör likväl mycket buller af sig; hon är i högsta grad munter.» Han tillägger: »Armfelt gjorde sin cour för den äldre af furstinnorna och han tycktes icke blifva ogint behandlad».* Nolckens iakttagelse var riktig: mellan Armfelt och den äldre furstinnan Menschikoff uppstod under resan till Italien ett ömmare för-

* Nolcken till Stenbock $^{6}/_{2}$ 1793 (Eriksb. ark.). Äfven Piranesi, som i Rom såg furstinnan Catherine Menschikoff, beskref henne såsom »bella di viso, d'un carattere grandioso, biancha, non molto alta, giusta» (P. till Reuterh. $^{21}/_{10}$ 1793). Piranesi ansåg henne dock äldre än hon var: han förmodar att hennes ålder var 35 år; hon var dock endast 27. — Fursten, hennes gemål, var giktbruten och svag: »un malanno peccatore, faccia di Olandese», skrifver Piranesi. Derjemte skildras han såsom synnerligen stark hushållare.

hållande; och hon kom på sitt sätt att ingripa i hans historia.

Under sin vistelse i Aachen hade Armfelt äfven gjort bekantskap med tvenne emigrerade franska abbéer, Bonneval och d'Héral, båda män af kunskaper och begåfning, hvilka varit medlemmar af den första franska nationalförsamlingen. Den sistnämnde hade titeln af »grand-vicaire de Bordeaux» och hade mäktiga gynnare. Han åtnjöt en pension från de franska prinsarne och hoppades att genom baron Breteuils bemedling, så snart sakerna tagit en gynsammare vändning, erhålla franska beskickningen i Genua. Redan under Armfelts första vistelse i Aachen hade fråga väckts, att d'Héral skulle i hans sällskap resa till Italien. Resplanen öfverensstämde med d'Hérals förslag och egna framtidsförhoppningar, och mannen förklarade för Armfelt, att han vore »touché d'abord de la beauté de votre âme, de votre projet, et du ciel, sous lequel vous allez vivre». Efter återkomsten från Brüssel fann emellertid Armfelt d'Hérals framtidsförhoppningar krossade, hans inkomster reducerade till intet; och den blifvande franske ministern i Genua var tacksam att på grefvinnan d'Escars' förord få åtfölja Sveriges minister derstädes såsom hans handsekreterare.* Armfelt beslöt att taga sig af så väl honom som af ett slags kammartjenare vid namn Vignes, som var i hans följe. Denne sistnämnde anstäldes såsom hofmästare och skrif- och resebiträde. — Äfven med abbé Bonneval underhöll Armfelt länge förbindelser under deras gemensamma vistelse i Italien, dit äfven denne emigrant styrde färden. Samtliga dessa personer — grefvinnan d'Escars undantagen; hon stannade, modigare än de flesta, tills vidare i Aachen — kommo att under den närmast följande tiden på ett eller annat sätt ingripa i Armfelts öde: det skulle komma att visa sig, att det ingalunda var i en lycklig stund, som han till ressällskap antagit d'Héral och Vignes.

Utom de nämnda personerna slöto sig till ressällskapet för kortare tid åtskilliga andra resande; och den »karavan», som i slutet af November 1792 bröt upp från Düsseldorf, utgjorde

* d'Héral till Armfelt $^{22}/_{1}$ 1793. I samma bref begär han den blygsamma lönen af 5 louisdorer i månaden.

en brokig blandning af nationaliteter och personer. Utom den svenske generalen och ministern, som var expeditionens hufvudperson, de ryska damerna och furst Menschikoff, den emigrerade franske abbéen och resebiträdet Vignes, utgjordes sällskapet, skrifver Armfelt, af »en rysk major, som gjorde silhouetter och hette Haak, en schweizisk baron, som hette Grandcour, kallad för sina ridiculer marquis de Tulipano, mäkta rik, samt grefve Otto Stackelberg. Detta sällskap och en god kock skola göra tyska vägarna supportabla.» Franska emigranter stötte tillfälligtvis till under vägen, och Armfelt, såsom egande diplomatisk rang, kunde någon gång vara dem till beskydd. De tyska småstaterna började nämligen, af fruktan att blifva invecklade i obehagliga tvister med franska republiken, att vägra de franska emigranterna fristad inom sina områden; och i Münster, som Armfelt med sitt följe passerade, blef han vittne till, att några af dessa olyckliga landsflyktiga höllo på att gripas af polisen. »Mitt hjerta var så upprördt häröfver, säger Armfelt, att tanken att genom en krigslist rädda dem ögonblickligen uppstod hos mig. Jag ropade nämligen: Huru vågar ni arrestera mitt folk! — Polisbetjeningen trodde verkligen, att de voro i min tjenst, och släppte dem lösa. En af dessa emigranter hette vicomte de Fleury. För att bespara honom liknande uppträden i framtiden, gaf jag honom ett pass till Italien, såsom tillhörande mitt följe.»

Långsamt tågade nu denna »karavan» genom mellersta Tyskland till Dresden, hvarest ett längre uppehåll gjordes. Vägarne voro halsbrytande, och oupphörliga äfventyr med sönderbrutna resvagnar, snöhinder o. s. v. gjorde, att man på vägen dit från Düsseldorf öfver Paderborn, Kassel och genom Thüringen tillbragte nära en månad. Några dagars uppehåll gjordes i Kassel, och i Gotha aflades ett besök vid den högt ansedde hertig Ernst III:s lilla hof. Armfelt berättar om detta sistnämnda i sina otryckta memoirer:

»Under vårt uppehåll i Gotha blefvo vi inbjudna till hofvet och, oaktadt alla ursäkter och invändningar, ville man se oss i våra resdrägter. Hofekipager, omgifna af fackelbärare, kommo och hemtade oss på aftonen till ett samqväm, som kan förtjena omtalas. Fastän det kanske icke fins i Europa

några hof, hvarest etiketten är så sträng som hos Tysklands små suveräner, så var man dock nog god att fritaga oss från alla dessa ceremonier, på hvilka vi icke syntes förstå oss synnerligen. Vår presentation gick rätt enkelt till, och sedan satte man sig att spela. Den regerande hertigen spelade icke; hertiginnan spelte ett parti whist med furstinnan Menschikoff, en hofherre och mig; men Hennes Höghet sysselsatte sig så mycket med politiska diskussioner under hela partiet, att hon nästan icke lemnade någon uppmärksamhet åt spelet. Hennes beundran för franska revolutionen hade stigit till en sådan entusiasm, att hon icke kunde styra sin vrede öfver dem, som vågat sätta sig emot de filosofiska nyhetskrämare och upprorsmakare, som vändt upp och ned på Europas vackraste konungarike. — Jag gjorde ingen hemlighet af, att jag också förtjente hennes vrede på grund af de önskningar, som jag hyste emot Frankrikes pånyttfödare; och under en skämtsam ton, hvilken ofta tillåter att säga rätt skarpa saker, försökte jag att visa henne, att hennes politiska åsigter vore farliga för det allmänna lugnet, derföre att de moderna samhällslärornas sätt att omskapa staterna skulle medföra oupphörliga strider emellan de fattigare samhällsklasserna och dem, som egde något. Och för öfrigt, sade jag, hvad äro dessa nya principer, dessa upptäckter, som man påstår vara gjorda i vårt århundrade, annat än filosofiska abstraktioner, vidunderliga kombinationer, genom hvilkas hjelp man inbillar sig, att man kan förena hvad man kallar frihet med den myndighet, som är nödvändig för att uppehålla ordning och laglydnad? — Jag fortsatte i samma anda, men mina resonnementer förblefvo utan verkan, och hertiginnan svarade helt kort: »Ni skall en dag ändra åsigter, herr general, ty förr eller senare skall rättvisan triumfera och menniskorna återtaga sina naturliga rättigheter». — Eders Höghet skall i sådant fall, svarade jag, utan att klaga se sig sjunka ned till att vara medborgarinna i Gotha rätt och slätt eller kanske t. o. m. att inhysas i en af förstäderna eller i en bondkoja? — Det kan väl hända, svarade hon; men filosofien har utvägar, som högheten icke känner.»

»Supén serverades, och vi satte oss till bords; och det blef icke mera fråga om politiken. Den regerande hertigen

superade icke; han stälde sig bakom min stol och talte med mig, så länge som måltiden räckte. Han föreföll att hafva ganska kloka åsigter, men kände ej synnerligen mycket till hvad som ej direkt rörde Tyskland eller England. Han var en stor beundrare af regeringssättet i detta sistnämnda land, hvars förnämsta orden han innehade; med många detaljer redogjorde han för ceremonierna vid dess mottagande. Vi talte om den aflidne konungen af Sverige, till hvars beundrare han ingalunda hörde; jag försökte att förmå honom ändra sin mening genom att noggrant redogöra för åtskilliga förhållanden, som blifvit för honom oriktigt framstälda, vanstälda af illviljan eller också helt och hållet förvridna af smädelsen». —

Af Weimar, som äfven passerades — der regerade då Karl August af Sachsen-Weimar, hvars hof blifvit verldsberömdt genom minnena af Goethe, Schiller, Wieland och Herder — såg Armfelt intet annat än den vackra, af Goethe besjungna slottsparken. I den gamla universitetsstaden Jena hade han all möda att förmå de resande damerna att uppehålla sig så lång tid, som behöfdes för att äta middag — »till den grad väckte blotta namnet student deras förskräckelse», säger Armfelt.* Med vördnadsfulla och vemodiga känslor stannade han på slagfältet vid Lützen, der Sveriges störste konung föll, och uttrycker sin förvåning öfver att intet monument då ännu derstädes bevarade hågkomsten af denna minnesvärda händelse. Öfver Leipzig fortsattes färden till Dresden, dit ankomsten skedde strax före julen 1792. Uppehållet i Sachsens hufvudstad räckte nära en månad.

* * *

I Dresden förnyade Armfelt strax vid sin ankomst en gammal bekantskap: det var med sir Hugh Elliot, densamme som 1788 gifvit Sverige ett så kraftigt handtag vid den från Danmark hotande krigsfaran, nu Englands minister vid det kurfurstliga hofvet. Minnena från denna oroliga tid erbjödo många ge-

---

* I ett bref till Gyldenstolpe (i Kongl. Biblioteket) anmärker Armfelt spetsigt, att man vid detta förr så berömda universitet nu i stället för »le droit Romain» och »le droit Germanique» studerade »Les droits de l'homme», den bekanta revolutionsskriften.

mensamma beröringspunkter; och Elliot anhöll, på grund af gammal vänskap, att få vara den som presenterade den svenske resanden vid det sachsiska hofvet. Samma anbud gjordes emellertid af ryske ministern Messmaker, och etiketten fordrade, att denne sistnämnde, såsom representant för en med Sverige förbunden makt, fick detta uppdrag. Sverige representerades endast af en chargé d'affaires, den gamle v. Heland, hvars rang icke medgaf utförandet af en dylik ceremoni vid det lilla tyska hofvet, hvarest etikett och curialier strängt iakttogos. *

Vid nyårscouren på det kurfurstliga hofvet mottogs emellertid Armfelt med synnerlig utmärkelse af kurfursten af Sachsen, Fredrik August III, en af Tysklands anseddaste furstar, sedermera Sachsens förste konung, bekant för den trohet, med hvilken han under Napoleons krig fullgjorde sina förpligtelser mot denne. Han styrde genast sina steg mot den anspråkslösa plats, som Armfelt valt bakom den öfriga corps diplomatique, och öppnade ett politiskt samtal angående svenska förhållanden, som kan förtjena bevaras. Strax förut hade till Dresden ankommit underrättelse, att hertigen-förmyndaren, med anledning af de rykten, hvartill den bekanta konsultationen rörande den unge konungens helsotillstånd gifvit anledning, utfärdat sin bekanta »Varning till allmänheten att icke låta förleda sig af falska rykten och ogrundade omdömen». Deri förklarades, att hertigens afsigt vore att »med oskrymtad trohet, nit och ömhet» vårda den unge konungens »person och uppfostran», upprätthålla grundlagarna o. s. v.** Det låg nära till hands, att på denna förklaring, hvilken lärer ha flutit ur Liljensparres penna, tillämpa ordspråket »qui s'excuse, s'accuse». Med skäl väckte det äfven i utlandet förvåning, att regenten kunde anse nödigt och tillständigt att inför nationen rentvå sig för misstanken att han försummat sina pligter

* Sjelfva Armfelt, som vuxit upp i Gustaf III:s hof, fann det sachsiska hofvets ceremonier mödosamma. »Maken till curialier hafva aldrig existerat i verlden», skrifver han i ett bref om det sätt, på hvilket nyårsdagen firades. »Kl. 9 om morgonen börjas de och slutas kl. 12 om natten. Kurfursten och dess gemål äro juvelbesmidda och hela hofvet i hvita kläder med guldgaloner.»

** Utfärdad den 22/12 1792, tr. i Adlerbeths Anteckn. II: 314; jfr Ehrenströms Anteckn. I: 462.

mot konung och fäderneslând; och det kunde icke annat än gifva stöd åt förmodan, att det icke stode så alldeles rätt till med samhällsordningen i ett land, der ett dylikt vädjande till allmänheten kunde ega rum. I denna anda yttrade sig äfven kurfursten af Sachsen till Armfelt. »Det visar, sade han, att förmyndareregeringen, eller åtminstone några af dess ledamöter anse, att antingen den allmänna meningen eller deras motståndare — visserligen utan bestämda bevis — misstänka dem för att icke vara fullkomligt oskyldiga i det ledsamma tillstånd, hvari konungens helsa befinner sig; och den offentlighet, som man gifvit häråt, kan tydligen icke hafva något annat ändamål, än att undanrödja dessa misstankar.» * Den ifver, med hvilken kurfursten yttrade sig, röjde hans lifliga intresse för Sveriges unge konung, och han erinrade med oro om det öde, som i ungdomsåren drabbat den olycklige danske konungen, Gustaf Adolfs morbroder.» **

Äfven andra underrättelser bidrogo att i Dresden nedslå Armfelts sinne. Han sammanträffade der med baron d'Escars, som från Stockholm, hvarest han varit de franska prinsarnes ombud, var på väg till Wien och som ända till Berlin haft ressällskap med Toll, nu aflägsnad från styrelsen och på väg till sin beskickning i Warschau. D'Escars, en man af hufvud och omdöme, sedan lyckligare tider förbunden med Armfelt, var nu mera än någonsin i politiskt afseende hans meningsfrände. Han tog in på samma hôtel som Armfelt —

* Franc skrifver till Armfelt $^{28}/_{12}$ 1792 i samma syfte med sin vanliga ironiska ton: »I lördags utgaf hertigen i sitt namn en art af apologi öfver sin administration. Han berömmer der den unge konungens förstånd och säger sig skola med nöje om fyra år lemna honom regeringen. Tacka honom f—n för det!, sade en tjock man, som på Maja Lisas kaffehus satt och läste skriften i min sagesmans åsyn. Emellertid bör en så högtidlig deklaration betaga all farhåga, om den existerat, i afseende på hertigens afsigter med konungen samt tillintetgöra de absurda och fasliga rykten, som lupit om den sistnämndes sinnesförfattning» (anf. st. s. 60).

** Jfr Armfelts tryckta sjelfbiografi, anf. st. II: 83. Han berättar der, att han svarat kurfursten: »Je ne sais, Monseigneur, quel peut être l'état de la santé du roi; mais pour de l'esprit et du sens, il en a mille fois plus que ceux qui gouvernent aujourd'hui». — Ett ögonkast, tillägger han, averterade mig, att ej hazardera någon starkare expression, och fann jag verkligen, att gamle Heland ej var långt ifrån mig.»

genom särskild ynnest tillämpades icke på d'Escars i hela sin stränghet förbudet för franska emigranter att vistas i Sachsen — och berättade en mängd mer och mindre tillförlitliga nyheter från Sverige, dels sorgliga, dels egnade att kasta åtlöje öfver de styrande. Från Armfelts vänner i Stockholm ingingo också underrättelser af nedslående art: jakobinerklubbar, som arbetade inom slutna dörrar, florerade i Stockholm, skref Franc, som äfven berättade, ehuru med reservation mot trovärdigheten, att det sades, att Ankarströms skål der druckits med entusiasm.* Ehrenström, som äfven hade att förtälja om »jacoquineriets» grundsatser i Sverige, skref ungefär vid samma tid: »Om Gustaf IV Adolf ej får bestiga sina fäders tron, om hertigen ej lyckas stäfja den jakobinska andan, så återstår för oss intet annat än att aflägsna oss från en jord, som ännu ryker af den mördade konungens blod, och att annorstädes söka ett nytt fädernesland, vore det än vid Volgas öde stränder eller djupt inne i Sibirien».** Och fröken Rudenschöld inberättade, att förmyndareregeringen, innan år 1792 gått till ända, ökat antalet af sina förvisningar af konung Gustafs vänner genom att förbjuda Lagerbring och Låstbom att vistas i hufvudstaden.*** Det uppgafs såsom skäl, att man visste, att deras afsigt vore att i förening med jakobinerna ställa till ett upplopp för befrämjandet af sina syften. Garnisonen hölls under gevär under förevändning af upproriska stämplingar, men, skref fröken Rudenschöld, egentligen för att förbereda en statskupp till införande af 1720 års regeringsform, hvilken af Reuterholm så högt älskades.

Icke ens de restriktiva åtgärder, som i slutet af 1792 vidtogos af den Reuterholmska styrelsen med afseende på

---

* Franc till Armfelt $^{10}/_{12}$ 1792, anf. st. sid. 50.

** Ehrenström till Armfelt $^{1}/_{12}$ 1792.

*** Till de förvista hörde äfven en ung officer Pollet, känd såsom ifrig rojalist; han hade skickats till Pommern. Enligt fröken Rudenschölds ord var han hertigen förhatlig, dels derföre att han ofta besökt Stackelberg, ryske ambassadören, dels derföre att han på ett i ögonen fallande och bullersamt sätt applåderat följande ord i operan »Gustaf Vasa»:

»Ett blod som ropar hämnd,
ett blod, ännu ej hämnadt.»

tryckfriheten, Thorilds rättegång o. s. v., och hvilka beteckna vändpunkten i förmyndareregeringens i början så »jakobinska» politik, ansågos båda godt för framtiden hos de förskräckta rojalisterna. I dem såg fröken Rudenschöld endast bevis på att en statshvälfning i nämnda syfte nu påtänktes: »den inkonseqventa clique, som från början understödt jakobinismen», började nu anse den vådlig för sina intressen. »Visiren, skref hon, såg redan råds-talåren på väg att slitas ur sina händer. Sedan jakobinismen väl kommit i gång, så är det för den lika kärt att störta regeringsformen af 1720 som den af 1772, och då — farväl med riksråd och riksdagar! Om visiren icke gör sig till folktribun, så är han återförd till intet.» — Det språk, som i de svenska tidningarna länge opåtaldt hade förts, innan tryckfriheten inskränktes, var äfven egnadt att bestyrka tron att revolutionen i Sverige stode för dörren.* Den utländska pressen meddelade rykten i denna riktning. Den franska Moniteuren jublade** öfver att man kunde anse revolutionen i Sverige vara i gång och prisade regenten, som, långt ifrån att hafva lagt hinder i vägen för folkviljan, icke varit utan del i äran att hafva gifvit väckelse åt revolutionära rörelser.

Armfelt erfor i Dresden alla dessa tilldragelser på afstånd, och genom rykten och enskilda framställningar förstorade. Hans rörliga inbillning och upphetsade stämning gjorde, att

* »Patrioten», Philipsons tidning, meddelade uppsatser, som väckte Armfelts lifliga förbittring, och de »Tankar», som uttalades i ett af Franc öfversändt nummer af tidningen »Medborgaren», kunde väl af personer med mindre oroligt lynne än hans anses revolutionära. Det taltes der om de »bofvar, som skapade af metall Gud och en krona, dem de gjorde allvisa, allseende, allsmäktiga. Sedan sade de: hopen bör hafva tro: med dessa namn skola vi regera i mörkret — och de regerade». Det hette äfven: »Att gå ifrån ett sämre tillstånd till ett bättre, hör till den förädlade naturens ordning, och derföre vore det berättigadt att ena dagen af öfvertygelse försvara monarkien, men den andra af öfvertygelse försvara republiken.» Från en monarkisk ståndpunkt kunde följande tirad icke anses såsom annat än ett godkännande af konungamord: »Om en menniska skulle finnas i ett samhälle, som trodde sig för sina gerningar vara ingen dödlig ansvarig utan Gud allena, då kunde någon till äfventyrs svara en sådan: Ni är icke gjord för menniskor, och derföre vilja vi skicka er ur verlden.» Författaren lärer hafva varit C. F. Nordenskiöld (Medborgaren, n:o 31. Se Franc till Armfelt, anf. st. s. 57).

** I Jan. 1793, n:o 18, 23.

han icke tviflade på att Sverige nu vore hemfallet åt anarkien, den unge konungen störtad från sin tron och han sjelf bragt till tiggarstafven eller nödsakad att i främmande tjenst söka sin bergning. Stockholm var i hans ögon en härd för revolutionen; han ansåg vådligt för sin hustru att behålla det vackra, i dess grannskap belägna Frescati, som plägat vara familjen Armfelts sommarbostad: nu vore det en »coupe-gorge» menade han. På den sista dagen af det sorgliga året 1792 klagade han: »Mitt hjerta är fullt af grämelse, min själ är bedröfvad och förvissnad... För Italien har jag en bestämd motvilja, och ju mera jag närmar mig dit, desto mera blir det mig motbjudande att veta, att jag der skall blifva omgifven af mördare och af bofvar af min egen nation, hvilka njuta regeringens beskydd.» En annan gång heter det: »Om regenten behållit sin salig brors ämbetsmän och dess principer, vore vi ej nu kastade i olyckor, som äro incalculabla. Gud bevare konungen och de få personer, som intressera mig; sedan må de få supa ut det de kokat!»*.

Under denna stämning, som särskildt under vistelsen i Dresden grep Armfelts sjuka sinne, var det som de lösa politiska förslag, som länge sysselsatt honom, togo bestämdare form. Rysslands bistånd började från denna tid spela en öfvervägande rol i hans planer, såsom längre fram vid redogörelsen för Armfelts hemliga brefvexling skall visas. Ett för offentligheten beräknadt företag, som blef ödesdigert för Armfelt, började han redan här sätta i verket. Det var utgifvandet af den bekanta skriften: »Prospectus d'un ouvrage, ayant pour titre Histoire de la vie et de l'administration de Gustave III, roi de Suède».

Tanken att genom en historisk skrift rentvå Gustaf III:s minne från de beskyllningar, åt hvilka systemförändringen efter hans död skulle gifva ny fart, hade redan kort efter konungamordet uppstått hos Armfelt. Sjelf ansåg han sig knappast skickad att författa detta arbete — och med fullt skäl, ty dertill fordrades anlag och studier af annan art än dem han egde. Ingen kunde dock vara mera än han i tillfälle

* Armfelt till sin hustru $^{23}/_{12}$, $^{31}/_{12}$ 1792, $^{17}/_{1}$ 1793.

att dertill lemna materialier af hvarjehanda slag, på grund af insigt i sakernas gång under de sista åren af konungens lif och nära personlig förbindelse med denne. I sin brefvexling med den aflidne konungen egde Armfelt derjemte vigtiga aktstycken till hans historia. Såsom medarbetare härvid påräknade han åtskilliga af sina och konung Gustafs vänner, i främsta rummet Ehrenström, sin mycket skrifkunnige vän från fredsunderhandlingarna i Verelä, och fröken Rudenschöld, hvars goda hufvud och lätthet att i skrift uttrycka sig gjorde henne skicklig till hvilket uppdrag som helst, som hennes afgudade älskare kunde anförtro henne. Hon omtalar i ett af sina bref till Armfelt, att hon vore sysselsatt med att göra anteckningar rörande Gustaf III, och Ehrenström meddelar redan i Maj 1792, att han höll på att samla materialier till memoirer öfver Gustaf III:s tid. För detta ändamål hade han länge i förvar konungens bref till Armfelt. Armfelt synes hafva önskat, att prosten Nordin, som af Gustaf III betraktats såsom historiker ex professo, skulle till ett sammanhängande helt utarbeta de materialier, som af andra Gustavianer kunde samlas; och Ehrenström berättar, att han derom vidtalat Nordin. Denne, försigtig såsom alltid, hade emellertid afböjt förslaget härom, föregifvande att han ansåge det vådligt.* Saken förföll således; men innan Armfelt lemnade Sverige, hade han gjort ett utkast till den »Prospectus» till det ifrågasatta arbetet, hvilken sedermera skulle göra så mycket buller.

Bland hans papper finnes en skrift med titel »Aux admirateurs des grands hommes», skrifven med fröken Rudenschölds handstil och försedd med Armfelts anteckning på baksidan, att den är skrifven efter hans diktamen — således före deras skilsmessa den 14 Juli 1792, och förmodligen en frukt af det gemensamma arbete med Armfelts papper, som sysselsatte dem dagarne före hans afresa.** Denna uppsats, som inne-

---

* Ehrenström var emellertid beredd att, om han finge afsked från sin tjenst, »trotsa konungamördarnes vrede och måla dem efter naturen». (Ehrenström till Armfelt $^{13}/_{8}$ 1792.)

** Se ofvan sid. 18. Att Ehrenström äfven haft någon del i skriftens utarbetande, synes emellertid framgå af fröken Rudenschölds yttrande vid ransakningen inför Svea Hofrätt. Se dess protokoll i Armfeltska högmålet, s. 102.

höll dels ett förhärligande af Gustaf III:s minne, dels bittra beskyllningar mot dem, som varit hans motståndare, är till större delen öfverensstämmande med början af den sedermera tryckta utförligare »Prospectus».* Afsigten med denna adress till »store mäns beundrare» vore, heter det, att underrätta dem om det påtänkta företaget att skildra konung Gustafs regering. »Om de känna en författare, som genom sin begåfning och insigter vore lämplig att utföra den uppgift, vi föresatt oss, och som vore dertill villig, så må de genom tidningar och offentliga skrifter anvisa oss honom, och vi skola afstå åt honom äran att fullborda det arbete, som vi företagit.» Till en sådan man skulle gerna de samlade materialierna anförtros.

I abbé d'Héral, som varit Armfelts följeslagare från Aachen, trodde han sig nu hafva funnit rätte mannen att utföra detta arbete på ett sätt, som på samma gång det gjorde rättvisa åt konung Gustafs minne inför hans landsmän, äfven inför Europa anvisade honom en hedersplats bland samtidens store män och det rättas beskyddare.** Under den långa resan mognade emellertid planen att, innan det påtänkta historiska arbetet kunde blifva färdigt, utsända en »Prospectus», som angaf dess plan och syfte och som på samma gång kunde tjena såsom ett inlägg i tidens politiska litteratur, hvilken öfverflödade af flygskrifter för och mot revolutionen. I Dresden hade, på grundvalen af Armfelts första utkast, arbetet med denna skrift kommit så långt, att fråga uppstod om dess tryckning.

Armfelt berättar härom följande: »Jag ville i Dresden låta trycka min »Prospectus» till Gustaf III:s historia, en skrift,

* Slutet af detta första utkast företer dock väsentliga olikheter, beroende af ändrade tidsförhållanden. Det innehåller en varning mot för stor mildhet mot konungens mördare, och en hyllning — antagligen föga uppriktigt menad — åt hertigen-regentens fasta grundsatser, upphöjda tänkesätt och hans vördnad för sin broders minne samt en erinran om att han haft del i de ärorika minnena af Gustafs regering.

** Redan från Aachen hade han i bref till Ehrenström uttryckt sin tillfredsställelse öfver att i den franske abbéen hafva gjort detta »fynd»; och Ehrenström lyckönskade honom dertill, på samma gång som han tillkännagaf, att han icke vågade skicka de materialier, han samlat, till utlandet. (Ehrenström till Armfelt $^{14}/_{10}$ 1792.)

som sedermera föranledde mycket buller; abbé d'Héral skulle ombesörja detta. Men det blef icke af. Kurfursten fick del af uppsatsen, fann att den innehöll för skarpa utlåtelser om förmyndarestyrelsen i Sverige och önskade undvika hvarje anledning att på denna grund få något slags obehag af svenska regeringen; han motsatte sig således att tryckningen finge ega rum i hans rike. Genom en af sina ministrar lät han fråga mig, om det vore mitt arbete. Jag nekade icke alldeles dertill, men gaf ett i någon mån undvikande svar, och frågade sjelf, om kurfursten hade deri funnit något, som han ansåg anstötligt. Ministern svarade, att det verkligen innehölle saker, som icke kunde undgå att misshaga regenten, att upphöjandet af den föregående regeringen vore detsamma som att nedsätta den närvarande styrelsen, hvilken förändrat flera af dess vigtigaste anordningar, samt att det vore nödvändigt att vara så försigtig som möjligt vid en tid, då hela Europa befunne sig i oro. För öfrigt hade Sveriges chargé d'affaires genom boktryckaren fått nys om det tilltänkta arbetet och gjort föreställningar.* Jag svarade på allt detta, att jag icke kunde annat än godkänna sachsiska regeringens skäl mot att tillåta arbetets tryckning; men att jag å min sida, då jag ingenting hade att hoppas af förmyndareregeringen, hvilken tvärtom syntes hafva beslutat min undergång, ansåge, att jag utan betänkande borde uppoffra mig sjelf i sanningens intresse, genom att gifva en offentlig och formlig hyllning åt min konungs, min välgörares och min väns skugga.»

Tryckningen inställdes alltså tills vidare. I stället skulle den ega rum i Prag, dit de resande begåfvo sig från Dresden, och en upplaga trycktes verkligen också derstädes, under abbé d'Hérals ögon; han qvarstannade nämligen der, medan Armfelt fortsatte resan till Wien.** Denna upplaga var emellertid så beskaffad, att den såsom »oläsbar» kasserades och en ny påtänktes. Först i Italien kom emellertid förslaget till utförande; och det var under sommaren 1793, som denna

* Chargé d'affaires v. Helands i riksarkivet förvarade depescher från Dresden, i hvilka redogöres för Armfelts vistelse i nämnde stad, innehålla dock intet rörande detta ämne.

** Redan den $^{28}/_{1}$ 1793 skickade han ett par exemplar till Armfelt.

skrift i sin definitiva form trycktes i Lucca. Den spriddes endast i ett fåtal exemplar,* men gaf, såsom längre fram skall berättas, anledning till mycket oro, bekymmer och kostnader för den Reuterholmska styrelsen.

Denna »Prospectus», sådan den tryckt och fullt utarbetad föreligger, röjer minst lika mycket den franske emigranten, hvilken ombesörjt utgifningen, som Armfelt, det första utkastets författare, och gör i sin helhet snarare intrycket att vara författadt af en utlänning än af en svensk. Ungefär hälften upptages af allmänna betraktelser i kontra-revolutionärt syfte, hållna i en något retorisk stil och egande sin tillämpning på Europas allmänna förhållanden. Faktiska uppgifter rörande Sverige förekomma sparsamt; det är endast i de skarpa utlåtelserna öfver den »faktion», som förbittrat Gustaf III:s lif, varit vållande till hans död och sedermera sökt nedsätta hans minne, som man igenkänner skriftens svenska upphof. Afsigten att derigenom nedsätta förmyndare-styrelsen var visserligen obestridlig; men endast för den, som ville göra denna solidarisk med konung Gustafs fiender, kunde den sägas vara uppenbar. I och för sig borde dess innehåll knappast erkännas såsom förgripligt af regeringen, så vida den ej ville anse sig träffad genom utfallen mot konungamördarna och »faktionen». Direkta anfall på förmyndareregeringen söker man förgäfves, ehuru visserligen äfven de artigheter mot hertigen-regenten, som förekommo i första utkastet, äro uteslutna.**

* Denna skrift tillhör nu de största bibliografiska sällsyntheter. Om något exemplar af den kasserade första upplagan blifvit bevaradt, är okändt; äfven den senare är ytterst sällsynt. Ett exemplar finnes i Kongl. Biblioteket i Stockholm. Exemplar af första upplagan öfversändes till kejsarinnan Katharina II — hon talar i ett bref till Armfelt ($^{11}/_{8}$ 1793) om »l'ouvrage dont vous m'avez envoyé le plan» — och till Toll i Warschau; ett lemnades äfven till ryske ambassadören Razumowski i Wien.

** De skarpaste tillmälen, som kunde anses innebära en hänsyftning på förmyndareregeringen, förekomma s. 10—13. Der klandras de, som nedsätta Gustaf III:s minne, aflägsna, förfölja och anklaga hans vänner och ändra hans bestämmelser. Särskildt framhålles det oberättigade att, såsom sed vore, ogilla alliansen med Ryssland, och härvid sparas icke på skarpa ord mot konungens fiender (»haine outrée», »barbares», »mains brutales»). Fördelarna för Sverige af en förbindelse med det mäktiga Ryssland, sedan Sverige genom kriget återvunnit dess aktning, skildras vidlyftigt. »Gustave III, heter det, voulut conqué-

— Det literära värdet af denna skrift är skäligen underordnadt och är icke egnadt att bestyrka Armfelts höga tanke om dess redaktörs, abbé d'Hérals, skriftställaretalang.

Det arbete, som i denna »Prospectus» annonserades, utkom aldrig; och det torde knappast hafva varit på allvar förberedt. Meningen var, enligt hvad i inbjudningen nämnes, företrädesvis att lemna bidrag och materialier till Gustaf III:s historia och att deri offentliggöra konungens enskilda bref — utdrag ur ett dylikt, nedsättande för adeln, meddelades redan i »Prospectus»* — uppsatser af hans hand, hemliga aktstycken, genom hvilka hans fienders ränker och maktlystnad skulle uppenbaras, o. s. v. Men äfven om Armfelt haft i sina händer dessa materialier, så måste deras ordnande och komplettering i främmande land möta oöfverstigliga svårigheter. Detta hindrade naturligtvis icke att Armfelt, obekant som han var med detta slag af arbeten, ansåg förslaget lätt utförbart och verkligen, åtminstone någon tid, hade för afsigt att sätta det i verket. Farhågan för offentliggörandet af bref och papper, hvilka kunde anses komprometterande, var väl också egentliga anledningen till den ifver, med hvilken svenska regeringen längre fram spanade efter så väl »Prospectus» som det deri bebudade arbetet.

Vi återvända från Armfelts »Prospectus» och dermed sammanhängande omständigheter, hvilka i ett sammanhang bort behandlas, till skildringen af hans vistelse i Dresden och fortsättningen af hans resa.

Hans sinnesstämning gjorde honom föga egnad att njuta af umgängeslifvet i Dresden. Han fann det, skref han till sin hustru, »ledsamt utaf f—n: fula och dumma qvinfolk, och allt [skall ske precist] på minuten. Jag har sett courer, fêter, baler, opera m. m., som jag tagit för kyrkoceremonier. Men

---

rir pour lui et pour les siens l'estime de l'Europe et de Cathérine. Il l'obtint; mais combien peu de personnes conçoivent ces sublimes convenances qui, sortant de la mesure ordinaire des formes, rapprochent les grandes âmes et allient Elisabeth et Henri IV, Cathérine et Gustave.»

* Ur Gustaf III:s bref $^{14}/_{7}$ 1791 från Aachen, tr. i samlingen af hans bref till Armfelt, anf. st. s. 191 o. f.

detta oaktadt, tillägger han, skall aldrig någon furste kunna våga jemföra sig med kurfursten af Sachsen såsom sitt folks fader.»

Denne furstes aktningsvärda egenskaper gjorde på Armfelt ett lifligt intryck. Öppnandet af de sachsiska ständernas sammanträde, hvilket Armfelt bevistade, fann han erbjuda ett sällsynt skådespel af förtroende mellan regenten och hans undersåtar; och han medförde från sin vistelse i Dresden det intryck, att den vördnad, hvarmed Fredrik August III betraktades af sitt folk, »öfvergick all beskrifning». Han fann äfven i honom en ifrig beundrare af Gustaf III:s snille: »under de många enskilda samtal, skrifver Armfelt, som jag hade med honom, lät han mig alltid förstå, att han ansåg Gustaf III såsom en af sitt tidehvarfs skickligaste statsmän, och att han, äfven då han förvånade sig öfver den djerfhet, med hvilken denne konung ofta kastat sig in i företag, som öfverstigit hans krafter, icke kunnat undgå att beundra det snille, som ingifvit honom dessa vidsträckta planer, och det oförfärade mod, med hvilket han sökt genomföra dem.»

I en punkt väckte dock kurfurstens förfarande Armfelts förvåning och förtrytelse: det var i frågan om de franska emigranterna, hvilka han förvisat från sina stater. Armfelt har om ett samtal, som han i detta ämne haft med kurfursten, antecknat följande:

»Om upphofsmännen till en revolution, som uppenbart hotade hvarje laglig myndighet, talte kurfursten såsom det anstod en regerande furste och en frände till Ludvig XVI... Men då det blef fråga om emigranterna, yttrade han: »Deras olycka är stor, det kan icke bestridas; men det är deras egen skuld. Sättet att rädda konungen och fäderneslandet bestod icke i att öfvergifva dem, såsom de hafva gjort. Det var fruktan, fransmännens naturliga lättsinne och brist på eftertanke, som var egentliga grunden till att större delen af dessa olyckliga gingo i landsflykt. Bland dem finnas visserligen personer, som varit nödsakade att lemna Frankrike, för att undvika det förbittrade folkets raseri, sedan uppviglare utpekat dem såsom de förnämsta anledningarna till sina olyckor och på samma gång såsom de der i främsta rummet lade hinder i vägen

för återställandet af lyckligare förhållanden. Men antalet af dylika personer är icke nog stort, för att kunna fylla dessa otaliga skaror, som nu öfversvämma Europa, som anse sig såsom offer för revolutionen, som klandra allting, som öfverallt väcka oro, der det förut var lugnt». Efter detta skarpa yttrande insåg jag, fortsätter Armfelt, att kurfursten, huru klok och betänksam han än är, lika litet som de flesta andra tyska furstar kände franska revolutionens verkliga orsaker, och att han delade nästan alla de fördomar, som okunniga eller illasinnade personer lyckats utbreda i hela tyska riket mot ett ridderskap, som ville göra de största offer för sin konung och för konungadömets uppehållande, fastän utgången varit emot dem. Jag ansåg det emellertid vara min skyldighet att försvara dessa olyckliga ädlingar, ehuru tillfället — samtalet egde rum på en bal — var föga passande att inlåta sig på en så vigtig och omfattande fråga, och ehuru kurfursten föreföll mig ingenting mindre än lätt att öfvertyga. Han hörde likväl på mig några ögonblick, men ombytte plötsligt samtalsämne, på grund af någon obetydlighet, som tilldrog sig i andra ändan af balsalen». —

Man ser huru föga sympati, som i sjelfva verket, äfven hos de mest upplysta samtida, var att påräkna för den franska emigrationen. Det ändrade dock icke den »svenske emigrantens» ståndpunkt; det endast ökade hans förbittring mot revolutionen, att han fann huru fruktlöst det var att göra sig till emigranternas riddare inom det land, som de närmast hemsökte. I Italien, dit Armfelt nu stälde färden, skulle förhållandena i detta afseende, åtminstone i de kretsar, der han rörde sig, visa sig gynsammare.

Armfelt och hans ressällskap lemnade Dresden d. 15 Januari 1793 och anlände, efter en genom starka snöfall fördröjd resa, d. 28 till Wien. Han fann kejsarstaden midt uppe i karnevalens nöjen och försummade icke att jemte sitt ryska ressällskap deltaga i den förnäma verldens förströelser och göra de bekantskaper, som för en person i hans ställning erbjödo sig. Ur hans anteckningar från Wien, hvarest »l'ancien régime» i alla sociala förhållanden ännu herskade i all sin tyngd, me-

dan det allmänna tänkesättet der som annorstädes ej förblifvit oberördt af de nya idéerna, låna vi följande, som eger allmännare intresse.

»Alla samqväm i de stora husen i Wien ega ståten af små hofcirklar; värdighet, ceremonier, rangförhållanden — allt iakttages på det noggrannaste. Värdinnan i huset sitter vanligtvis till höger i soffan; det skulle endast vara för en prinsessa af kejserliga huset, som hon skulle lemna denna plats. Artigheten är uträknad efter samma grunder, någonting som jag för min del fann rätt tråkigt. Men som alla andra personer af rang deltog jag rätt ofta i ledsamheten.» —

»Innan jag blifvit presenterad på hofvet, såg jag kejserliga familjen på en stor bal, som gafs hos furst Colloredo. Det var just samma afton, som man emottog den ohyggliga underrättelsen om Ludvig XVI:s afrättning. Jag var en af de första, som fingo veta den; och jag såg icke utan smärta och t. o. m. ett slags förbittring, att man icke underrättade kejsaren derom och icke genast afbröt balen. Jag tog mig friheten att säga till en af societetens damer, att detta syntes mig opassande, och att furst Colloredo borde meddela underrättelsen, så förkrossande den än var, åt H. Kejserl. Maj:t. Hon svarade: Låt dessa barn roa sig! Hvarföre göra så mycket väsen af en konungs död! Är det icke en menniska, som vi andra? — Jag blef så häpen öfver detta svar, hvilket jag så föga kunnat vänta, att jag länge stod förstummad.* Det är för öfrigt en sanning, att ingenting i societeten i Wien

* Egendomligt nog egde ett liknande förhållande rum i Stockholm. Kongl. familjen och hofvets societet voro församlade på en bal hos ståthållaren De Besche samma afton som underrättelsen om Ludvig XVI:s död anlände. Balen fortsattes det oaktadt. (Se Adlerbeth, II: 192 m. fl.) Armfelt, som genom bref från sin hustru fått vetskap härom, äfvensom att sällskapslifvet i Stockholm denna vinter, oaktadt kungssorgen och revolutionen i Paris, vore lifligare än vanligt, gaf på följande sätt luft åt sin ovilja: »Est-il possible qu'on s'aveugle au point de ne pas voir à quel degré la porte du malheur est ouverte pour tous ceux qui règnent! C'est en traitant tout legèrement qu'on parvient à être victime du crime. — Méprisez la réligion, les moeurs, l'humanité, admirez les horreurs, les infamies, ne punissez que la vérité, ne persécutez que ceux qui vous servent; — et bientôt le jugement foudroyant, qui vous conduira sur l'échafaud, va être prononcé sans appel.» (A. till sin hustru, från Bologna $^{8}/_{2}$ 1793.)

behandlades så föga vördnadsfullt som hofvet, och friheten i utlåtelser var obegränsad.»

»Jag träffade i Wien en af mina gamla bekanta, hertiginnan De Croy, född prinsessa Salm. Jag återsåg M:me de Brionne, som här hade tagit titeln prinsessa af Lothringen. Ännu hade icke många emigranter kommit till Wien eller visat sig i större sällskap. Likväl hade furst Kaunitz alltid några vid sina aftonmottagningar. Dessa sistnämnda samqväm, betraktade såsom tillhörande en enskild mans stat, voro det egendomligaste i verlden. Det hände ganska ofta, att fursten icke satte sig till middagsbordet förrän kl. 9 på aftonen; kl. 7 började man komma på hans mottagning. Han stannade dock vid sitt bord till fram emot midnatt, stundom längre, allt efter som samtalet blef mer eller mindre lifligt, eller furstens lynne var mer eller mindre godt. Hans födelsedag inträffade medan jag var i Wien, och jag begaf mig omkring kl. 8 på aftonen till hans bostad, som jag fann fyld med en oräknelig mängd af hufvudstadens förnämsta personer. Middagen slutade emellertid icke förrän kl. 12, och vi måste vänta till dess. Då fursten omsider utträdde i sin våning, gjorde han en böjning med hufvudet och, sedan han sagt två eller tre ord till den unge furst Karl Liechtenstein och grefve Tchernicheff, som stod vid ingångsdörren, gick han rakt på sin länstol, utan att fråga efter hvarken de förnäma herrar eller de damer af högsta rang, som stodo i hans väg, och satte sig der att språka med några af sina närmaste.»

Oaktadt den ryktbare statsmannens egenheter och otillgänglighet, lyckades Armfelt att vinna hans bevågenhet och mottogs af honom med välvilja. »Han frågade mig en dag, berättar Armfelt, med anledning af något offentligt aktstycke, som svenska regeringen låtit utgå: »Hvem är det som nu skrifver åt er regent? — Jag vet icke, svarade jag, men det är förmodligen hans kansli. — »I så fall, sade han, duger det icke mycket till, och man skulle vara frestad att tro, att salig kungen låtit begrafva med sig alla dem som voro skrifkunniga i ert land.» Jag svarade ingenting på detta utfall, fastän jag fullkomligt erkände dess befogenhet. Samtalet föll sedermera på de sköna konsterna, hvilket var ett af furstens

favoritämnen. Han hade en vacker tafvelsamling, hvars värde han sjelf omåttligt upphöjde; han sade mig ofta, att han vore en af Europas förnämste tafvelkännare och dess förnämste ryttare. Jag aktade mig för att motsäga honom, utan sökte i stället förmå honom att tala, för att sjelf höra på.» —

Bland diplomatiska korpsen i Wien återfann Armfelt en bekant från Stockholm, hvilken han der betraktat med högst oblida ögon. Det var ryska sändebudet grefve Razumowski. Förhållandena hade nu ändrat sig: de forna motståndarne hade en »explikation», som åtföljdes af försoning och en viss förtrolighet.* Armfelt gjorde ofta besök i Razumowskis hus, liksom äfven i den ryske furst Galitzins, en nära anförvandt till Armfelts reskamrat och väninna, furstinnan Menschikoff. Hans nära förbindelse med dessa ryska hus var en naturlig följd af förtroligheten med familjen Menschikoff; men sammanhängde äfven med de tankar på att Sveriges räddning från anarki skulle komma från Ryssland, hvilka redan i Dresden, såsom nämndt är, börjat taga fastare form. Armfelts förtrolighet med ryska sändebudet väckte uppmärksamhet och inberättades till svenska regeringen. Svenska legationssekreteraren i Wien, Bildt, meddelade i enskilda bref, att det sades, att »ryssarne i Wien gjorde mycket cas och fêterade baron Armfelt öfver måttan». »De tala ej om annat än den oförrätt han lidit, men att tre år snart förflyta. En del finna anledning att göra jemförelse mellan Armfelt och den i Polen för närvarande så betydande Potocki.»**

Reuterholms regering behöfde icke genom sina agenter

* Någon synnerlig vänskap hyste han dock icke för den ryske diplomaten, ehuru han skrifver till sin hustru, att »vi äro rätt väl tillsammans». »Mais fût-il mon ami intime, je ne lui donnerais jamais l'éloge d'avoir ni de l'esprit ni de conduite», tillägger han (6/2 1793).

** I Bildts bref redogöres utförligt för Armfelts uppförande i Wien, hans utspridande af förklenliga rykten om de styrande o. s. v. De uppgifter rörande svenska förhållanden, som Bildt säger Armfelt hafva utspridt, öfverensstämma med hvad som till honom inberättats från Sverige genom fröken Rudenschöld, Franc och Gyldenstolpe, efter hvad deras bref utvisa. Om de voro ogrundade — Engeström vederlägger åtskilliga af dem — och öfverdrifna, så var sålunda Armfelt icke ensam skyldig till deras utspridande. Se L. v. Engeströms Minnen I: 206 o. f.; jfr Schinkel, Minnen III: 206.

i utlandet varnas för Armfelts åtgärder. Dess misstänksamhet mot honom var redan spänd till det yttersta, särskildt genom de tilldragelser, som timat i Stockholm i Januari 1793. Det s. k. »Ebelska upploppet» hade försatt hertigen-regenten och hans »visir» i den yttersta förskräckelse. Det egde, såsom kändt är, ingenting mindre än politisk betydelse och var i sjelfva verket endast en demonstration mot några officerares och polisens öfvermod. Men i Reuterholms ögon var det frukten af »upproriska och förrädiska stämplingar», och han lät hertigen utfärda en i stor stil författad proklamation och en kungörelse,* hvilka visade, att faran för revolution ansågs öfverhängande. Upphofvet till dessa stämplingar kunde, enligt styrelsens åsigt, icke vara något annat än de förhatliga »rojalisterna»; särskildt Armfelt och ryske ambassadören ansågos — naturligtvis utan all grund — hafva haft sitt finger med i spelet. Hemliga spionrapporter meddelade, att denne sistnämnde utdelade penningar och att han vunnit på sin sida — polismästaren Liljensparre! Att utröna, i hvad mån Armfelt, hvilken ansågs såsom »den ende kapable att återställa den försvunna konjunkturen», medverkat vid den förmenta komplotten, blef derföre redan nu föremålet för förmyndarestyrelsens ifriga omsorger.**

Samma dag, som Armfelt ankom till Wien, anlände dit en kurir, medförande hemliga depescher till svenska ministern vid kejserliga hofvet, baron Nolcken, hvari uttalades den misstanke, att Armfelt i samråd med andra Gustavianer och ryssvänner haft sitt finger med i de senaste oroligheterna i Stockholm. Man trodde sig äfven, enligt detta bref, vara en vidt

* D. $^{8}/_{1}$, $^{12}/_{1}$ 1793, båda tryckta i Adlerbeths Hist. anteckningar II: 185, 317.

** Se polisrapporten i Jan. 1793, tryckt i Schinkels Minnen III: 356. Jfr Francs bref till Armfelt, anf. st. s. 72, hvarest visas orimligheten af misstanken mot Stackelberg: »alla skratta deråt, som höra den omtalas». I en spionrapport af justitiekansleren Lode till Reuterholm $^{11}/_{3}$ 1793 (Reut. Rapp. n:o 5) uppgifves, att Stackelberg om nätterna plägade resa till »fru Totties malmgård och der hafva sammankomster med sin bekanta liga», m. m. angående ryska stämplingar och tillernade rojalistiska revolutionsplaner. Sagesman till dessa otroliga rykten var en viss kapten Bratt. — Ännu orimligare var det att misstänka Armfelt; hans förtroliga brefvexling visar nogsamt hans sorg öfver de förmodade revolutionära rörelserna i Sverige.

utgrenad komplott på spåren, hvars hufvudman vore Armfelt. Nolcken, i yngre dagar känd såsom en skicklig diplomat, ännu eftersökt såsom en älskvärd umgängesman, var en af Gustaf III:s vänner, men icke Armfelts. Redan innan denne anländt till Wien, hade han med oro emotsett hans ankomst, derföre att han visste, att Armfelt i Sverige var en misstänkt person.* Och sedan han erhållit det nämnda officiella brefvet, ansåg han sig skyldig att gifva del af dess innehåll åt prinsessan Sofia Albertina, som från Wien kort förut begifvit sig till Italien, hvarest hon skulle sammanträffa med Armfelt. Men på samma gång som han redogjorde för de misstankar, som af svenska regeringen uttalats mot Armfelt, anmärkte han dock, att han icke lyckats upptäcka något, som antydde Armfelts delaktighet i de nämnda anslagen, och tillade: »Då jag på grund af mitt ämbete fått det olyckliga uppdraget att observera misstänkta landsmän, så hoppas och önskar jag, att icke upptäcka något rörande denne man, som kan läggas honom till last.» Så ridderligt tänkte icke andra svenska regeringens ombud i utlandet; särskildt, såsom vi hafva sett, icke Nolckens egen legationssekreterare. — Den Reuterholmska styrelsen underlät icke, när den Armfeltska katastrofen inträffade, att äfven söka sak med Nolcken för hans förhållande till honom.

Den kurir, som till Sveriges sändebud i Wien medförde denna hemliga depesch, en länk i kedjan af den Reuterholmska styrelsens långa spioneri på Armfelt, var en af Armfelts nära förtrogne, major Uggla, densamme, som till honom öfverlemnat hertigens bref med anbudet af beskickningen till Italien. Under förevändning att öfverbringa den kongl. familjens julklappar till prinsessan Sofia Albertina i Italien, hade han afrest från Stockholm kort efter det »Ebelska upploppet». Att till kurir hade blifvit utsedd en af Armfelts vänner, väckte uppmärksamhet och, då förevändningen ansågs obetydlig, för-

* Till G. Stenbock skref Nolcken $^{18}/_{1}$ 1793. »Jag kan ej beskrifva dig huru mycket den tjocke ex-gunstlingens hitkomst är mig emot. Jag gåfve gerna 100 dukater, om han tagit en annan väg. Allt det onda, han gjort i allmänhet och enskildt emot mig, ehuru höljdt med en sminkad vänskap, har längesedan gjort mig honom odräglig.» (Eriksbergs arkiv.)

anledde den allehanda gissningar. En bland dem var, att hertigen-regenten genom Uggla önskade återkalla Armfelt till Sverige, för att i dessa oroliga tider återtaga sitt öfverståthållare-ämbete. Den ändring i förmyndarestyrelsens inre politik, som egde rum vid samma tid, kunde synas göra det sannolikt, att man ånyo ville förbinda sig med en man af Armfelts kända politiska grundsatser. Ryktet härom inberättades till Armfelt, dels af hans hustru, dels af fröken Rudenschöld. Han gjorde sig dock inga illusioner härom; han fann dessa rykten orimliga.*

Den skrifvelse från höga vederbörande, som Uggla medförde till Armfelt, visade ögonskenligt i huru hög grad dessa rykten voro grundlösa. Hittills hade de styrande i Sverige genom iakttagande af de mest förbindliga yttre former sökt blidka Armfelts förtrytelse öfver förvisningen till Italien. Det var först i Wien, som han erfor, att tonen i rikskanslerns ämbetsskrifvelser ändrat sig. Han erhöll der från denne sin höge förman ett bref, innehållande en formlig skrapa för långsamheten af sin resa, och befallning att ofördröjligen begifva sig till Italien för att der uppvakta prinsessan Sofia Albertina under hennes vistelse i detta land. Vigtigare uppdrag än detta voro knappast förenade med denna beskickning; och regeringen kunde icke hafva någon annan anledning att påskynda

---

* Armfelt till sin hustru $^{30}/_{1}$ 1793. Ur samma bref förtjenar följande att anföras: »I alla fall hade jag ej kommit till Sverige, om äfven jag blifvit rappellerad. Jag känner för väl mitt folk för att vara dupe, och brändt barn fruktar elden. Om heder, löften, parole d'honneur, försäkringar och, det som mer är, eget intresse ej betyda något, der må aldrig en klok karl bjuda till att införa eller bibehålla system och energi. Tro ej, hvad rykten, som gå, eller hvad miner, som göras, att jag kommer till Sverige lefvande, förrän Gustaf Adolf är på tronen, utan regenter etc. etc. Hvad galenskaper, som förefalla, blir jag alltid i mina principer, som äro att lyda och vörda högsta makten, så länge ej frågan är om att sacrifiera min heder, och då blir ändå aldrig min rol att under allehanda falska sken upphäfva mig till tribun du peuple. — Häng Liljensparre, exilera 10 à 12 elaka sujeter i societeten, som äro jakobiter, straffa exemplariter efter lagarne den, som förer ordet, och bruka ej trupperna, utan att det behöfs för att låta känna le pouvoir exécutif, så lofvar jag, att leken skall vara snart slut. Jag hade så när glömt att tillägga, det en 6 à 7 damer böra skickas på spinnhuset.»

den nye ministerns resa, än önskan att så fort som möjligt veta honom vara på andra sidan Alperna.

Denna påminnelse väckte Armfelts lifliga förtrytelse och föranledde en skriftvexling mellan honom och rikskanslern Sparre, som visade, att Armfelt icke glömt sin forna maktställning och ännu egde sitt stolta sinne i behåll. Resans långsamhet tillskref han i sitt svar dels vägarnes svårighet, dels sin helsas beskaffenhet, och försäkrade, att hans samvete vore rent. »Den som under en stor konungs immediata befallningar hvarken fått eller förtjent förebråelser», heter det i ett af dessa bref, handterades nu utan grund såsom »olydig, uppstudsig och brottslig». Äfven till hertigen-regenten vände han sig direkt med vädjande till dennes rättskänsla, hvilken borde skydda honom från ett dylikt behandlingssätt, hvarigenom »hatet, smädelsen, afunden och politiska beräkningar, sedan de beröfvat mig allt i mitt fädernesland, söka att förfölja mig äfven i fjerran land».* Från denna tid lefde Armfelt under en tid af ett år på ett slags krigsfot med sin närmaste förman baron Sparre, och hans enskilda bref öfverflöda af sarkasmer mot den för sitt höga ämbete så föga danade rikskanslern.**

* Armfelt till Sparre $^{16}/_{2}$, $^{27}/_{3}$ 1793 och till hertig Karl $^{16}/_{3}$ 1793. (Riksarkivet.)

** Till sin hustru skrifver han förbittrad från Wien i första harmen om Sparre: »Cette âne à grosse tête a oublié que les favoris, quoique déchûs de places et de faveurs, conservent toujours une coeur, de la fierté et les moyens de couper les oreilles à des impertinents». Äfven grefvinnan Armfelt har i sina bref gifvit luft åt sin förtrytelse öfver »Riksrofvan», med hvilken hon å Armfelts vägnar ofta hade samtal. »Han lofvar allt hvad man begär, och dessemellan så är han ovettig och arg», skrifver hon ($^{25}/_{11}$ 1792). »Hvad vill du, att man skall göra med rackare, som sjelfva ej veta hvad de vilja, som aldrig ha courage att säga nej, utan endast lofva och ljuga?» — Med anledning af de förebråelser, som så lifligt upprört Armfelts sinne, hade grefvinnan Armfelt talat med hertigen, som förklarat sig okunnig derom, och med Sparre, som uppgifvit att de gjorts — på hertigens uttryckliga befallning ($^{19}/_{4}$, $^{28}/_{4}$ 1793). Armfelt hade genom sin hustru förnyat sin begäran att få hertigens skriftliga löfte att ej blifva återkallad från beskickningen på fyra år. Sparre hade lofvat sitt förord och hertigen förklarat sig villig att sända denna försäkran direkt till Armfelt. Intetdera realiserades, och grefvinnan Armfelt gör med anledning deraf följande reflexion: »Det är mig obegripligt att, då man ej vill en sak, man då ej kan säga rent ut: *det vill jag ej*, eller *det kan jag ej;* men den procedéen är för

— »le petit grand-chancelier», som han älskade att benämna honom, »la plus grande tête de l'Europe», såsom han lär ha karakteriserat honom inför drottningen af Neapel. Den lille mannen med det stora hufvudet sades i ett af Armfelts bref hafva skaffat sig en tjenstehäst, för den händelse att han, liksom rikskanslerer under forna tider, skulle komma att kommendera i fält; han hade då förskrifvit den från — Öland.* »Han skrifver, heter det i ett annat bref,** i det Delfiska oraklets stil, men med hela det behag, den qvickhet och vältalighet, som karakteriserar vår höge chef.» I ett följande skämtar han öfver rikskanslerns befallningar att påskynda resan: »Han har säkert mera studerat Figaro än Grotius, efter han vill göra oss till kabinettskurirer.»*** Hans qvicka infall vid Sparres död: »Elle n'existe donc plus, cette tête, qui avait tout du ballon, hors la faculté de s'élever» †, erinrar äfven om den bitterhet, som dessa förolämpningar qvarlemnat i Armfelts sinne.

Emellertid återstod efter dessa påminnelser intet annat val än att förkorta vistelsen i Wien och anträda resan till Italien. Han gjorde det med ytterligare bedröfvadt sinne. Hvad han i Wien erfarit hade icke bidragit att öka hans förhoppningar på en lycklig utgång af den kris, som Europa genomgick. Den oväntade likgiltighet, med hvilken underrättelsen om Ludvig XVI:s guillotinering mottagits, hade djupt upprört honom; af Wienerhofvets franska politik ansåg han intet godt vara att vänta. »Allt hvad man gör från dessa kanter till att förstöra Frankrike, skref han från Wien till sin hustru ($^{6}/_{2}$), är ej stort att skryta med. Ej för det att makt och penningar fattas, men för att här finnes ingen plan, intet system, ingen point central för affärer, högfärd, misstro och alls ingen homme de tête, sedan Kaunitz lemnat all befattning. Jag är mycket väl ansedd, mycket repanderad, och man talar med mig temligen

simpel och för ärlig för att brukas i dessa tider... Jag tillstår uppriktigt, att jag nästan så gerna tiggde, som jag dependerade af detta kongl. huset.» (Reuterh. papper n:o 57, i Utrikes-Dep:s arkiv.)

* Se Adlerbeth, Hist. ant. II: 217. Jfr Ehrenström, Anteckn. II: 133.

** Till Lagersvärd $^{7}/_{8}$ 1793. (Reuterh. papper n:o 5.)

*** Till densamme $^{21}/_{2}$ 1792.

† Se v. Engeströms Minnen I: 189.

tydligt och gerna; men sanningen att säga, gör det ej på mig annan effekt än bedröfvar min själ och bevisar mig, att konungar och ministrar nästan öfver hela Europa gräfva sig sjelfva den graf, i hvilken de skola störtas.» — Och några dagar senare ($^{18}/_{2}$) uttalar han ännu skarpare sina bekymmer öfver Europas och Sveriges öde och sin misströstan om att koalitionens krig under året skulle kunna något uträtta. »Här bära de sig åt som syndare; Frankrike är ej möjligt att sätta på gamla foten, sedan alla riken, alla arméer och alla ministrar äro mer och mindre förtrollade af filosofi och poltroneri. Men detta hindrar icke, att det landet om fem år icke existerar hvarken som monarki eller republik. Inbördes oroligheter och oordningar skola göra mer än allt annat. Rikens fall uti konsideration och värde gå fort. Skulle någon dödlig trott den 15 Mars 1792, att den 15 Mars 1793 Svea rike skulle stå på samma linie som Danmark, och att dess politiska influence och konsideration hängde på en enda menniskas lif? Ack, min bästa Pumpa, Gud låte mig kunna glömma vår forna ära och allt hvad den kostat oss, för att vänja mig, som svensk, att tåla vår nuvarande förnedring!» *

* * *

Den 17 Febr. lemnade Armfelt Wien, denna gång utan sitt ryska ressällskap, men åtföljd af abbé d'Héral och Vignes. Öfver Triest begaf han sig till Venedig; han borde såsom Sveriges minister der aflemna sitt kreditiv hos republikens doge.

---

* Grefvinnan Armfelts svar på dessa dystra utgjutelser kan icke annat än öka aktningen för hennes ädla hjerta och sunda omdöme. Hon skrifver: »Fais tout ce qui dépend de toi pour dissiper tes noires idées... Tu nous es nécessaire par mille raisons. Ne t'abandonne pas à ta mélancolie; tes chagrins sont cruels, mon ami, je dirai plus, ils sont justes; mais ils ne seront pas éternels. Un jour viendra, où tu pourras jouir en paix du fruit de tes peines et travaux. Je veux te consoler, je voudrais te dire que le danger n'est pas si grand que tu te l'imagines; mais tu vois sans doute mieux que moi. Cependant, souviens-toi que l'on voit plus noir de loin que de près, que des mensonges se répandent toujours et empirent tout; tâchez donc, mon bon et tendre ami, de ne pas tant t'affecter! Je t'en conjure. Sois, s'il se peut, plus tranquille, et ne laisse pas ton imagination faire tant de chimères. Que l'espérance revienne dans ton coeur! Pumpej t'en supplie.» ($^{18}/_{3}$ 1793. Reut. Papp. n:o 5.)

Hans afsigt var dock ingalunda att der uppehålla sig, och någon diplomatisk verksamhet för en svensk minister erbjöd sig lika litet på denna plats som i Rom och Neapel, dit Armfelt äfven medförde kreditivbref. Något annorlunda var förhållandet i Genua, hvarest han äfven var ackrediterad, på grund af Sveriges penningtransaktioner med de genuesiska bankirhusen. — Armfelts installation såsom minister i Venedig skedde utan synnerlig ceremoni. »Den egde rum, skrifver han, utan att jag behöfde lemna min bostad. Jag fick af svenska konsuln Bove veta, att det endast behöfdes att skrifva till dogen och den höga republiken för att tillkännagifva min ankomst och bifoga afskrift af kreditivbrefvet. Jag gjorde så, och man skickade till mig en herre i ämbetsdrägt med en stor peruk för att mottaga originalet och göra några komplimenter. Sedan vi språkat en halftimme, ätit glacer och intagit förfriskningar, följde jag honom ut till trappan — och sedan var jag minister i Venedig.»

Öfver Padua, Bologna och Ancona fortsattes resan till Rom, under upplifvande af halft bleknade minnen af konst och natur från det föregående besöket i Italien — dess emellan under dystra nutidsbetraktelser, hvilka togo sin form, dels i enskilda förtroliga bref,* dels i politiska planer och utkast. Några af de aktstycken, som framdeles blefvo af afgörande betydelse vid Armfelts högmålsprocess, och för hvilka i ett följande kapitel skall redogöras, leda sitt ursprung just från hans vinterresa med abbé d'Héral från Wien till Rom.

Han anlände till den eviga staden d. 19 Mars, och skyndade att der göra sin uppvaktning hos den svenska prinsessan, som från sitt Qvedlinburg denna vinter gjort en utflygt till Italien. »Grefvinnans af Vasa» vistelse der hade, såsom vi sett, tjenat till förevändning för påskyndandet af Armfelts resa:

* Kort efter framkomsten till Rom skref han till sin hustru ($^{30}/_{3}$ 1793): »Om Liljensparre och Munck komma tillbaka och efterhand mördarne, så kunna vi hoppas att åter få se Sveriges lyckliga tider genom ett nationalkonvent, som ej skulle gifva det franska efter i förstånd, ära och dygd.» — Några dagar senare ($^{3}/_{4}$): »Van vid att vara bedragen, förrådd och aldrig se annat än otack och falsk vänskap, så blir man sådan, som jag nu är: soupçonneux, bitter, hård och osäker om ej alla menniskor vilja mig ondt.»

såsom svensk minister i Italien borde han synas i hennes följe och bidraga att göra hennes vistelse angenäm. För ingendera, hvarken för prinsessan eller ministern, var dock detta förtroendeuppdrag välkommet. »Min person är henne ej synnerligen agréable», skrifver Armfelt kort efter sin ankomst till Rom; »och vore hon ej af kungligt blod, så sade jag detsamma om henne.» Vi erinra oss, att Armfelt fått uppbära sin dryga del af det spända förhållandet emellan Gustaf III och hans syster under de sista åren af konungens regeringstid; och af sin hustru hade han blifvit formligen uppmanad att iakttaga den största försigtighet i sitt uppförande mot prinsessan, som vore hans »ennemie implacable». Hon å sin sida hade, såsom vi sett, från Wien nyss erhållit ett slags varning mot Armfelt, och hertigen-regentens bref till henne gingo ut på att framställa den minister, som han anställt för hennes uppvaktning, i det svartaste ljus.* De betraktade hvarandra således med ömsesidigt misstroende, under det att likväl alla yttre höflighetsformer iakttogos. I början märkte visserligen Armfelt, att prinsessan »affekterade att vara ond på honom som en riksförrädare», men saken aflopp dock vida bättre än man förmodat. Prinsessan fann, enligt hennes bref till sin broder regenten,** att hon icke haft någon anledning att beklaga sig öfver Armfelt: »hans uppförande under vistandet i Rom har varit ganska godt, skrifver hon, och jag kan ej annat än berömma det». Han synes också hafva iakttagit en för honom ovanlig försigtighet i sina utlåtelser till henne om svenska förhållanden.*** Emellertid var det en tillfredsställelse för båda parterna, att Armfelt, då prinsessan från Rom afreste till Neapel, undgick att vara henne följaktig, under förevändning att hon, såsom åtföljd af endast en underordnad diplomatisk tjenste-

* Se utdrag af hans bref till Sofia Albertina, tryckta i förf:s uppsats »Armfelt i Neapel 1794» i Hist. Tidskrift 1883.

** Tryckt i Crusenstolpes Carl XIII och Hedv. Charlotta, s. 407.

*** I enskilda bref tog han skadan igen och yttrade sig ofta ironiskt öfver »la chère abbesse», »den söta juvelen», som var så oförtruten att se alla Roms märkvärdigheter, att hon uttröttade alla menniskor och af tidningarna benämndes »instancabile» — »ett namn som vore bättre för en liten Herkules än för en liten aldrakäraste prinsessa». (Armfelt till sin hustru 2/4 1797.)

man, lättare skulle bevara sitt inkognito, och att Armfelt ännu ej hunnit så etablera sig, som det anstode en minister vid ett kungligt hof.* I stället skulle de åter sammanträffa i Florens, dit Armfelt längre fram skulle begifva sig.

I Rom träffade Armfelt tvenne personer, som skulle komma att djupt ingripa i hans öde i Italien. Det var svenske konsularagenten i Rom Francesco Piranesi och legationssekreteraren Claes Lagersvärd, hvilken sistnämnde såsom chargé d'affaires, under Armfelts resa, förestått beskickningen.

Piranesi hade såsom konstnär — han tillhörde en ansedd kopparstickareslägt — och konstkännare under Gustaf III:s tid användts vid inköp af konstsaker och genom de tjenster, han då gjort Sverige, förvärfvat sin ställning såsom svensk agent i Rom.** Han var en förslagen man, en äkta italienare, hemmastadd i sin nations hemliga konstgrepp och icke nogräknad om medlen, då det gälde att vinna ett ändamål, helst af för honom sjelf inbringande slag. Han synes äfven hafva tillhört något af de mystiska samfund, som utöfvade en så underbar dragningskraft på Reuterholms sinne; och denne hade under sina besök i Rom knutit en nära förbindelse med Piranesi samt stod med honom i en liflig brefvexling. Reuterholm ansåg sig i honom hafva funnit rätte mannen att bevaka en så misstänkt person som den nye svenske ministern. Ännu hade han dock icke gifvit Piranesi bestämda föreskrifter i detta afseende.

Lagersvärd, Armfelts legationssekreterare, ett år äldre än han sjelf, hade aldrig haft något synnerligen maktpåliggande värf sig anförtrodt på den diplomatiska banan; endast hans förhållande till Armfelt har gifvit honom ett slags historisk märkvärdighet. Från andre sekreterare i utrikeskabinettet hade han 1789 blifvit befordrad till kommissionssekreterare vid beskickningen i Italien och sedan dess, med ett kortare afbrott, vistats i detta land, anstäld såsom sekreterare hos Armfelts

* Armfelt till hertigen-regenten 27/3 1793 (R. A.), prinsessans ofvannämnda bref, anf. st. s. 407.

** Se om Piranesi Sanders monografi »Francesco Piranesi, svensk konstagent och minister i Rom», hvilken på samma gång utgör ett vigtigt bidrag till historien om Armfelts vistelse i Italien.

företrädare, baron Wrangel, till hvilken han stått i ett högst fiendtligt förhållande. På grund af sina förbindelser med franska beskickningen i Genua ansågs Lagersvärd såsom »jakobin», och Armfelt och hans vänner betraktade honom icke utan ett visst misstroende. Sjelf hade dock Lagersvärd jublat öfver att få stanna qvar i Italien och tjena under en sådan chef som Armfelt — »jag vet ingen chef, som jag heldre kunde önska mig», skref han kort efter dennes utnämning.* — Längre fram, sedan Lagersvärd i Italien sammanträffat med sin nye förman, märkte han snart, att Reuterholm utsett honom att bevaka Armfelt: och det bör icke lemnas osagdt, att han lifligt uttryckte sin motvilja mot detta spionuppdrag. I bref till Reuterholm och till hofkanslern Engeström förklarade han upprepade gånger, att det var honom motbjudande att spela rolen af angifvare. Han önskade slippa att vistas i Armfelts omedelbara grannskap för att undgå detta förhatliga uppdrag. »Jag vill ej vara spion på den jag lefver med och hvilken visar mig en mängd af höfligheter», heter det i ett af dessa bref.** Dessa grundsatser oaktadt, inberättade Lagersvärd i hemlighet åtskilligt rörande Armfelts förhållande i Italien, hvilket icke kunde annat än göra denne ytterligare misshaglig

* $^{26}/_{10}$ 1792 till Armfelt. Det omtalades emellertid i den utländska pressen, att man »pour tempérer l'aristocratie de M. d'Armfelt» gifvit honom till sekreterare Lagersvärd, »démocrate», och det ansågs från början att dennes egentliga uppgift vore att öfvervaka sin förman. Lagersvärd sjelf omtalar i bref till Armfelt ($^{12}/_{2}$ 1793, Reuterh:s papper n:o 57) dessa rykten under lifliga protester: något sådant förslag hade aldrig blifvit hos honom framstäldt, och hans karakter skulle förbjuda honom att, under hvilken styrelse det än månde vara, låna sig åt någonting dylikt. Armfelt å sin sida var dock föga belåten med sin sekreterare, hvars förbindelser med Staël och andra »jakobiner» voro af honom kända: »Depuis qu'il voyage avec Staël et qu'il est bien vu de la clique, så hade jag så gerna tagit emot en polisbetjent till legationssekreterare». (A. till sin hustru $^{9}/_{12}$ 1792.)

** $^{15}/_{7}$ 1793, (Eriksb. arkiv) och bref till Reuterholm (Reut. papp., n:o 5). Han önskade att få stanna på sin gamla plats i Genua, medan Armfelt slog sig ned i Neapel, hvarest denne gjorde »minst skada», enligt hans förmenande. Lagersvärd ville hvarken vara »témoin de ses sottises et de son dérangement, ni rester en sa maison comme espion, ni entendre déchirer ceux que je respecte, que j'aime et auxquels je dois de la réconnaissance». ($^{1}/_{7}$ 1793, Reut. Papp. n:o 19, och odat. bref.)

i regeringens ögon; och då man längre fram trodde sig kunna beslå honom med högförrädiska stämplingar, gaf Lagersvärd föga efter för sin yrkesbroder Piranesi i nit att bespeja hans åtgöranden.*

Den nye svenske ministern stälde sig från början på en vänskaplig fot med sina underordnade. »Jag bemötes med den mest upptänkliga vänskap och höflighet», skrifver Lagersvärd. Och Piranesi berättar,** kort efter Armfelts ankomst, att denne talte med honom »di cuore aperto», och fann derjemte att han föreföll rätt lugn och sansad. Ännu icke fullt underkunnig om Reuterholms afsigter och stämning mot Armfelt, tillägger han i samma bref om denne: »Fastän jag aldrig har tyckt om honom, högaktar jag honom dock för den fasthet, som han visar så väl i motgångens som medgångens dagar» — ett föga förtjent beröm, som Piranesi förmodligen vid närmare besinning helst velat hafva osagdt. —

I Rom återsåg Armfelt mer än en af sina bekanta från år 1783. I främsta rummet gälde hans besök kardinal de Bernis, som å sin konungs vägnar visat konung Gustaf och hans följe en så lysande gästfrihet, nu åldrad, betryckt och bekymrad öfver sitt fäderneslands öde, men ännu liflig och spirituel. Han fälde tårar vid tanken på Gustaf III:s minne. Prinsessan Santa Croce, en af de förnäma romerska damer,

* Armfelts vän Franc, som sedan länge kände Lagersvärd, kallar honom »ej elak», utan »en god slarf», men uppmanar Armfelt redan i December 1792 att vara försigtig i sina utlåtelser och med sina bref. I början af 1793 skrifver han: »Om nu Lagersvärd, antingen efter ordres eller för att ställa sig in, skulle meditera att bortsnappa de bref, Herr Baron härifrån erhållit och erhåller, för att skicka dem hit, i så fall vore det onödigt att befrämja dess uppsåt och vara dupe af hans förställning.» (Anf. st. s. 45, 65.) Det synes häraf att Lagersvärds karakter ej ansågs vara att lita på. I sjelfva verket var han en föga betydande personlighet, som dock icke torde hafva saknat sina älskvärda sidor och icke utan lätthet förde sin penna, ehuru han visserligen icke blef någon diplomat af högre ordning. Hans förhållande i den Armfeltska saken inbragte honom lika litet heder som fördelar; i stället verkade det länge hämmande på hans framtid. Han blef för sina återstående dagar bofast i Italien, länge i den anspråkslösa ställningen af chargé d'affaires, efter någon tid med titel af kansliråd. Omsider befordrad till envoyé, slutade han först nära 80-årig sin bana under Karl Johans regering.

** Till Reuterholm $^{27}/_{2}$ 1793 (Utr. Dep:tets arkiv).

som öppnat sitt hus för den svenske konungen och hans män, mottog Armfelt såsom en gammal vän.* Han fann henne vara lika »originale» som förr; och hon blef, då farorna längre fram hotade, i tillfälle att göra Armfelt åtskilliga tjenster. — Till dem, som erinrade om lyckligare tider, hörde äfven de franska prinsessorna, Ludvig XVI:s fastrar, »Mesdames de France», som tagit sin tillflykt till Rom undan revolutionen och som, jemte kardinal de Bernis, utgjorde ett slags medelpunkt för den franska emigrationen. En ibland dess ryktbaraste män, abbé Maury, sedermera kardinal och ärkebiskop af Paris, känd såsom rojalisternas talangfullaste kämpe i tal och skrift, hörde äfven till dem, hvilkas bekantskap Armfelt med tillfredsställelse erinrat sig från detta besök i Rom.

Påfven Pius VI, som Armfelt på juldagen 1783 vid S:t Peterskyrkans altare sett förrätta messan i närvaro af Gustaf III och Josef II, hade ännu ej inom kyrkostaten erfarit revolutionens fruktansvärda omstörtningar, men med bedröfvelse sett dess följder annorstädes. Under den audiens, som Armfelt hade hos den gamle kyrkofursten med det vördnadsbjudande utseendet, gaf denne sina bekymmer fritt lopp. »Han talte med en synnerlig ifver mot dessa filantropiska nyhetskrämare, som vändt upp och ner på det sköna Frankrike, störtat tronen och altaret, begått ett juridiskt mord på nationens öfverhufvud, den fromme Ludvig XVI, slagtat hans trognaste undersåtar och en del af kyrkans tjenare, hvilka förblifvit trogna sina pligter och sitt samvetes bud, samt drifvit återstoden ut i främmande länder utan andra utkomstmedel än barmhertiga menniskors medlidande.» »Likväl, tillägger Armfelt, hade han ännu ej förlorat modet: han var till och med full af förhoppningar att få se lugnare dagar följa på denna fruktansvärda storm.» Pius VI:s förhoppningar slogo fel. *Han* fick ej se lugnet återvända. Under sin lefnads sista år fick han bevittna en fransk armés intåg i det eviga Rom under revolutionsgeneralen Berthier; sjelf skulle han, skymfad och misshandlad,

* Piranesi skrifver till Reuterholm 22/7 1793, att hon ville spela »la galante» med den svenske ministern. Hon var dock nu ganska bedagad och hade förmodligen slutat sina »galanta» äfventyr, om hvilka samtiden haft mycket att berätta.

kort derefter, öfver åttioårig, sluta sina dagar i ett franskt fängelse.

Det var såsom enskild man, som Armfelt hade detta samtal med påfven — icke såsom svensk minister, ehuru han medfört kreditivbref såsom sådan. Sverige hade, liksom andra protestantiska stater, icke förut haft någon minister vid den påfliga stolen; och denna ansåg sig icke kunna emottaga en representant för det kätterska Sverige, utan att äfven emottaga en dylik för Ryssland, Preussen, England och — värst af allt — det revolutionerade Frankrike. Den påflige statssekreteraren afböjde saken i höflig form, och frågan vidrördes icke vid Armfelts audiens hos påfven. Detta var onekligen ett nederlag för den regering, som utfärdat Armfelts kreditiv. Han sjelf hade inga obehag deraf, men ansåg att saken berodde på en intrig af Piranesi, som icke ville ha en svensk minister till sin förman i Rom.* Saken inverkade på intet sätt på Armfelts sysselsättning, sociala ställning eller resplaner. I Rom qvarhölls han endast så länge, som prinsessan Sofia Albertina vistades der; han hade aldrig ernat taga sin bostad derstädes.

Äfven vid toscanska hofvet i Florens borde Armfelt aflemna sina kreditiv. Han anlände dit i midten af April 1793 och vistades der omkring sex veckor, till början af Juni. Längre fram på sommaren 1793 uppehöll han sig företrädesvis vid baden i Pisa och Lucca, men gjorde åtskilliga längre och kortare besök i Florens. Statsvärf kunde lika litet här, som i Rom och Venedig, möta den svenske ministern; men vistelsen i Florens stälde honom i nära beröring med åtskilliga politiska personer och gaf honom tillfälle att lägga i dagen sitt intresse för framgången af den europeiska kontrarevolutionära politiken. Hans förhållande var emellertid icke egnadt att stämma förmyndareregeringen, hvars underhandlingar om förbund med

* Piranesi har i bref till Reuterholm vidlyftigt redogjort för det sätt, hvarpå denna angelägenhet behandlades. Utgången innebar i och för sig intet förvånande; och då Piranesi sjelf ett år senare utnämndes till ministerresident, blef ej heller han i denna egenskap erkänd.

franska republiken vid denna tid som bäst pågingo,* blidare mot den oförbätterlige anhängaren af det gamla konungadömet.

Han började med en demonstration i etikettsväg, som gjorde uppseende och väckte hans legationssekreterare Lagersvärds lifliga bekymmer och protester. I franska republikens minister vid toscanska hofvet, medborgaren La Flotte, hade Lagersvärd en personlig vän, hvars förtjenster han i sina skrifvelser till svenska hofvet ofta prisade.** Armfelt deremot såg med hela föraktet af »l'ancien régime» ned på detta slag af ministrar »de fabrique nouvelle» och hade beslutat att icke med dem hafva någon beröring. Han gjorde således, oaktadt alla Lagersvärds föreställningar, ingen visit hos La Flotte,*** under föregifvande att bruket vid toscanska hofvet fordrade att, sedan en nyankommen minister aflemnat sina kreditiv, de förut på platsen varande ministrar först gjorde honom sin visit. Emellertid ansågs saken så vigtig, att Armfelt ansåg nödigt att förklara den i en depesch till rikskanslern.† Påfliga nuntien och La Flotte hade icke gjort Armfelt något besök; och förevändningen att slippa göra den sistnämnde den officiella visiten var sålunda lätt gifven. Den republikanske diplomatens svar med afseende på denna etikettsfråga, sådant som det af Armfelt framstäldes i hans depesch, var karakteristiskt. Han hade förklarat, att »han ansåge visiter onödiga, då han ej umginges med någon af corps diplomatique och låge här för affärer, ej för fåfäng representation.» ††

---

* Se härom J. Smith, Om Sveriges underhandlingar med Frankrike 1792—96. Akad. afhandl.

** Till Sparre 4/3, 17/7 1793 (R. A.). I det sistnämnda brefvet föreslår Lagersvärd t. o. m. att La Flotte skulle blifva fransk minister i Stockholm. Han hade tjent vid Royal Suédois och kände många svenskar.

*** I bref 28/5 1793 uppmanade Lagersvärd Armfelt, »pour l'amour de Dieu», att ej visa La Flotte denna ohöflighet, och försäkrade, att hans egna instruktioner ginge i motsatt anda; och till kabinettet skref Lagersvärd långa klagomål öfver Armfelts förhållande i denna sak. (L. 18/6 1792. Eriksb:s arkiv.)

† D. 25 Maj 1793 (R. A.).

†† Armfelt berättar sjelf, att han, då prinsessan Sofia Albertina i Juni vistades i Florens, gifvit luft åt sin motvilja mot franska republikens representant på ett sätt, som icke kunde förefalla annat än stötande. Vid ett samqväm, der

Af större vigt än denna etikettsfråga var den nära förbindelse, som Armfelt i Florens knöt med engelske ministern derstädes lord Hervey, en af Frankrikes ifrigaste motståndare, som vid denna tid ifrigt ansatte det svaga toscanska hofvet för att förmå det att lemna sin neutrala ställning under den europeiska koalitionens krig mot franska republiken. Den diplomatiska notvexling mellan lord Hervey och toscanske premierministern, markis Manfredini, hvilken egde rum under sommaren 1793, ådrog sig inom diplomatiska kretsar mycken uppmärksamhet, och Armfelt följde den med intresse och på närmaste håll, på grund af sin ständigt växande förtrolighet med den förstnämnde.

Om de politiska förhållanden, som vid denna tid så lifligt sysselsatte alla sinnen i Italien, har Armfelt antecknat: »Det krig, som Europas koaliserade makter förde mot Frankrike, satte flera af de italienska staternas politiska list på hårda prof. Under en låtsad neutralitet, gynnade de dock i mer eller mindre grad fransmännen. Detta var i synnerhet fallet med Genua. Toscana följde ungefär samma politik, fastän lord Hervey oaflåtligen arbetade på att förmå storhertigen att inträda i koalitionen; men Manfredini * höll stadigt emot

---

grefvinnan af Vasa befann sig tillsammans med La Flotte, hade Armfelt, under förevändning att han icke kände Frankrikes minister, öfverlemnat åt Lagersvärd att presentera honom för den svenska prinsessan. Detta väckte, såsom naturligt var, de kringståendes förvåning; och Armfelt ökade bestörtningen genom att helt högt med en ironisk ton förklara, att han vore hr Lagersvärd mycket förbunden, som åtagit sig ett uppdrag, som han ej sjelf velat utföra. »Man väntade, berättar Armfelt, ett allvarsamt uppträde mellan den tappre medborgaren och mig. Men han visade mera lugn, och med rätta, än jag. Prinsessan afbröt emellertid genast sitt samtal och begärde fram sin vagn. — Jag tillstår, tillägger Armfelt, att jag hade bort spara mig denna öfverilning, som var så mycket mindre på sin plats, som min ålder och samhällsställning gjorde den föga ursäktlig. Men fästad som jag från barndomen varit vid Frankrike och det gamla Frankrike, så gripes jag af fasa, när jag tänker på de vidunder, som hopat alla slag af olyckor öfver detta land; och när jag träffar någon af dess föregifna pånyttfödare, kan jag endast med yttersta möda afhålla mig från att låta min bitterhet träda i dagen.»

* Denne minister som, enligt Armfelts ord, var »factotum» i Toscana, skildras på följande sätt: »Han är en äkta italienare, som under ett yttre, som anstår en Tartuffe, döljer en omätlig ärelystnad. De franska revolutionärerna

och gaf först vika till följd af en panisk förskräckelse, såsom längre fram skall berättas. Venedig sökte undflykter och afvaktade händelsernas utveckling, innan det beslöt sig. Hvad beträffar påfven, så var han fransmännens naturlige fiende, derföre att de, sedan revolutionens början, hvarken visat aktning för hans rättigheter eller hans person i sina deklamationer och skrifter... Omsider hade hofvet i Neapel förklarat sig emot dem. Medborgaren Makaus oförskämdheter hade endast med några veckor påskyndat dessa händelser, ty konungens, drottningens och general Actons kända karakterer — huru försigtig än den sistnämnde är — skulle icke längre kunnat medgifva, att den neapolitanska regeringen underhölle någon förbindelse med Frankrikes styrelse». —

»Under detta sakernas tillstånd visade sig plötsligt en engelsk eskader, under befäl af lord Hood, i Medelhafvet. Alla, de engelska ministrarna sjelfva icke ens undantagna, så väl som alla andra engelsmän, som befunno sig i Italien, väntade, att amiral Hood skulle göra slut på den föregifna neutraliteten och helt och hållet tillsluta Genuas och Livornos hamnar för fransmännen. Utförandet svarade icke mot dessa förväntningar. Likväl var det obestridligt, att det vid denna tid endast skulle ha berott på engelsmännen, hvilka kunde påräkna kejsarens understöd, att förmå Italien att tjena koalitionens gemensamma intresse. En betydande fördel skulle hafva dragits af ett dylikt handlingssätt, om det också i någon mån varit en tvångsåtgärd, derföre att det skulle hafva beröfvat Frankrike hvarje undsättning och tillförsel från Italien, och derföre att man derigenom skulle hafva hindrat dem, som gjorde revolutionär propaganda, att der utbreda sina idéer.»

»Den motvilja, som jag alltid känt för allt, som sträfvar till samhällets upplösning och lugnets förstörande, tillät mig icke att förblifva helt och hållet overksam under dessa om-

hafva till den grad omringat honom, genom att smickra hans fåfänga hafva de så fått honom i sina händer och så förvridit hans hufvud, att han inbillar sig duga till att sköta hela Europas angelägenheter. Jag hade ofta ganska häftiga förhandlingar med honom angående dagens händelser; men om jag också kunde öfverbevisa honom, så lyckades jag aldrig att öfvertyga honom.»

ständigheter. Jag betjenade mig af alla medel, som stodo mig till buds, för att göra slut på detta olycksbringande neutralitets-system. En handskrifven uppsats med titel »Coup d'oeil sur la neutralité dans la guerre actuelle», som jag lät gå ur hand i hand, blef rätt välvilligt mottagen — till och med så väl, att jag aldrig fick den tillbaka. Jag hade också bildat ett slags parti för mina åsigter; men i politiken betyda skäl, äfven om de äro grundade på de mest oomkullkastliga sanningar, föga, så vida de icke understödjas af kanonernas vördnadsbjudande makt. Det var också vid denna tid, som jag skickade abbé d'Héral till Lucca för att der ånyo ombesörja tryckningen af »Prospectus» till det historiska arbetet öfver salig konungen. Han hade åtskilliga svårigheter att besegra, men slutligen vann han sitt mål, och tryckningen lyckades rätt bra. Jag meddelade detta arbete endast åt några få personer.» —

Längre fram på sommaren, sedan Toulon gifvit sig åt den förenade engelska och spanska flottan, syntes sakerna närma sig ett afgörande i den riktning, som Armfelt så lifligt önskade. Detta blef för honom anledning till ett förnyadt uppehåll i Toscanas hufvudstad, sedan han slutat sin badsejour i Pisa och Lucca, och till nya öfverläggningar med Englands sändebud. »Mina nära förbindelser, säger Armfelt, med lord Hervey, hvilken snart borde framträda, om man omsider ville göra slut på de italienska småstaternas neutralitet; det hufvud-intresse, som de koaliserade makterna borde fästa dervid och som med hvarje minut syntes blifva af större vigt, gjorde att jag dag för dag uppsköt min afresa... Det ögonblick nalkades, då man skulle tvinga Toscana att förklara sig; lord Hervey väntade hvarje stund sin regerings föreskrift i detta afseende, och vi försökte det omöjliga för att utverka, att man frivilligt fattade sitt beslut härutinnan. Men Manfredini liknade de teaterhjeltar, som äro tappra, så länge faran ännu är långt borta, och gjorde ett envist motstånd. Slutligen anlände en dag kl. 9 på f. m. genom lord Hood Hans Storbritanniska Majestäts bestämda befallning; och en qvart efteråt steg lord Hervey upp i sin vagn för att begära audiens hos storhertigen. Qvällen förut hade han sagt mig:

jag svarar för, att om jag får de ordres, som jag väntar, saken skall vara afgjord inom 24 timmar.»

»Genom en rätt egendomlig tillfällighet kom markis Manfredini till mig just i samma ögonblick, som engelske ministern farit till Palazzo Pitti för att underrätta storhertigen om innehållet af de depescher, som han fått från sin chef. Jag låg ännu; vi språkade en timmes tid om hvarjehanda ämnen — bland annat huruvida lord Hervey skulle komma att göra det steg, som han i samma ögonblick höll på att utföra, men hvarom vi ännu voro okunniga. Manfredini sade, att detta icke skulle betyda någonting: endast våldet skulle förmå Toscana att öfvergifva sin neutralitet, men han trodde icke, att man på allvar ville bruka våld emot en broder till kejsaren, som man hade intresse af att behandla med grannlagenhet, samt att deraf för öfrigt icke kunde följa någon synnerlig fördel för de allierade, men så mycket större olycka för Toscana. Manfredini hade just lemnat mig och jag stigit upp ur sängen, då lord Hervey steg in i mitt rum. Han var klädd i uniform, och jag frågade genast: Er kurir är sålunda kommen och ni är på väg till hofvet? — »Jag kommer derifrån, svarade han; ärendet är uträttadt, man har lofvat mig svar inom tolf timmar. Storhertigen, tillade han, visste sig ingen råd, när jag tillkännagaf för honom, att konungen af England bestämdt fordrade att få veta, antingen han skulle anse honom såsom vän eller fiende, och att i förstnämnda fallet all förbindelse och samfärdsel med Frankrike borde upphöra inom 24 timmar; i det senare skulle lord Hood börja operera mot Livorno, så fort han fått min depesch.» Jag berättade det samtal, jag nyss haft med Manfredini, för lord Hervey; vi tillbragte dagen tillsammans och gingo slutligen på teatern — allt under väntan på storhertigens svar.»

»Det anlände omkring kl. 10 på aftonen och utföll så som lord Hervey önskat. Han affärdade på natten sina kurirer, följande dagen inlemnade han en not, som uppfordrade regeringen att affärda franska ministern med sitt följe och att låta borttaga franska republikens sköld, som denne uppsatt vid sin bostad. Man gick in på allt detta; men toscanska regeringen begagnade sig af den förevändning, som erbjöds

genom franska sändebudets fördrifvande på engelska ministerns begäran, för att utsträcka förvisningen äfven till de stackars franska emigranterna. Detta förargade lord Hervey; han påstod, att man endast bort följa proskriptionslistan. Detta hedrade visserligen hans hjerta, men innebar ett öfverskridande af de föreskrifter, han fått. Han borde hafva inskränkt sig till att spela rolen af medlare hos toscanska hofvet, sedan det nu, ehuru mot sin vilja, vikit för Englands fordringar.» —

Det är, såsom man finner, en »interiör» ur de politiska förhållanden, som revolutionen framkallat; det visar derjemte det öfvermodiga sätt, på hvilket England, enligt sin häfdvunna, aldrig öfvergifna politik, ansåg sig kunna behandla svagare makter. Den blomstrande lilla staten vid Arno hade ingen anledning att prisa sin eftergifvenhet för Englands bud och sin anslutning till koalitionen. Den engelska flottan i Medelhafvet förmådde icke gifva en ny vändning åt revolutionskriget. Toulon föll ånyo i de franska republikanernas händer, och Toscana blef den första af alla stater, som slöt fred med Frankrike, så snart det syntes möjligt. Lord Hervey, som så öfvermodigt uppträdt å Englands vägnar, rappellerades kort derefter från sin beskickning och afled två år derefter på engelska flottan i Medelhafvet. —

Något direkt inflytande på dessa tilldragelser hade visserligen icke Armfelt kunnat utöfva; men det anförda visar dock icke blott huru oförbehållsamt han stält sig på den sida, dit hans sympatier förde honom, utan äfven det sätt, på hvilket han deltog i diskussionen öfver den europeiska politiken. Såsom svensk minister egde han ingen befogenhet att mot Frankrike göra gemensam sak med Englands sändebud, ty Sverige uppehöll strängt sin neutralitet, sedan det påtänkta förbundet med franska republiken icke kommit till stånd. Det språk, han förde, kunde med skäl vara svenska regeringen misshagligt, om också å andra sidan de utlåtelser, han såsom enskild man fälde i Italien, voro utan betydelse för Sveriges politiska ställning. Afsigtligt undandrog emellertid förmyndareregeringen sin minister i Italien all befattning med politiska ärenden. Månader förflöto, utan att han fick något bref eller någon depesch från regeringen; dessa gingo i stället till lega-

tionssekreteraren Lagersvärd, hvilken, sedan prinsessan Sofia Albertina lemnat Italien, återvände till Genua och der mottog svenska regeringens uppdrag. Ur ämbetsskrifvelserna sände han till sin förman, ministern, de utdrag, han fann lämpliga.* Armfelt gjorde sig, å sin sida, ingen synnerlig möda att spela rolen af en nitisk diplomat inför den regering, som på goda grunder, i betraktande af hans uppträdande mot dess politik, visade honom så föga förtroende. Hans depescher, förvarade i riksarkivet, äro ytterst knapphändiga och fåtaliga, samt hållna i en stil, som är lika fattig på »kurialier», som rikskanslern Sparres deraf öfverflödade; de nyheter, som deri meddelades, voro af det slag, som stodo att läsa i allmänna tidningar. **

Ett tillfälle att offentligen uttala sina åsigter erbjöd sig för Armfelt, då han mot slutet af sommaren skulle högtidligen öfverlemna sitt kreditivbref såsom Sveriges minister hos republiken Genua. Han begagnade dervid tillfället att yttra sig om revolutionens faror på ett sätt, som väckte uppseende. Sjelf berättar han derom följande:

---

* Ironiskt skrifver Armfelt med anledning häraf till rikskanslern $^{11}/_{8}$ 1793 (R. A.): »Fast jag ej på $2^{1}/_{2}$ månad fått någon depesch eller bref från kabinettet, har chargé d'affaires Lagersvärd af particulier godhet meddelat mig de skrifvelser och ordres, han fått. Jag har häröfver ej tillåtit mig någon annan oro än den, att mina ganska litet intressanta depescher ej framkommit.»

** Lagersvärd underlät icke att beklaga sig öfver Armfelts allmänna hållning och hans förhållande till engelska ministern. Han skrifver: »För ett neutralt hofs minister passar det sig ej att till handsekreterare hafva en fransk emigré..., att i Rom umgås med en bof såsom abbé Maury (!) och i Florens ej vilja sända ett kort till en fransk minister, som uti de mest kritiska omständigheter behållit reputation af en honnête homme och toscanska hofvets aktning. T. o. m. förnuftiga aristokrater här hafva klandrat baron Armfelts ridicula förhållande i Florens.» Särskildt detta sistnämnda framhålles ofta i Lagersvärds bref. Herveys öfvermodiga uppförande gjorde honom, såsom naturligt var, mindre väl sedd hos toscanska hofvet; att Armfelt slöt sig till honom, väckte derföre mycken uppmärksamhet. Att prinsessan Sofia Albertina vid sitt besök i Florens, på Armfelts tillskyndelse, bevistade en bal hos Hervey samt att Armfelt uppmanade svenska resande att undvika de sällskap, der franska republikens minister kunde träffas, föranledde Lagersvärds lifliga bekymmer. (L. till Rosenhane (i Ups. bibl.) Reuterholm, v. Engeström Juni—Sept. 1793.)

»Jag anlände till Genua d. 21 Aug., begärde min audiens, och d. 26 öfverlemnade jag till dogen mitt kreditivbref.* Det tal, som jag vid detta tillfälle höll till Hans Höghet, blef bekant, beundradt, klandradt, berömdt och fördömdt i hela Genua inom mindre än fem timmar. Jag hade sjelf nöjet att samma afton höra ifriga resonnementer om detta ämne.»**

Detta tal föranledde emellertid ett samtal med republikens doge, hvilket äfven förtjenar anföras. Strax efter sin ankomst hade Armfelt, som rest till Genua i sällskap med furst Menschikoff, knutit en nära förbindelse med ryske chargé d'affaires i Genua, Lizakewitz, medan han här, liksom i Florens, undvikit franska republikens representant. Armfelt förmodade, och sannolikt ej utan skäl, att hans egen legationssekreterare Lagersvärd häraf tagit sig anledning att i Genua utmåla honom såsom en ifrig ryssvän. »Utan tvifvel var det på grund af dylika yttranden af Lagersvärd, skrifver Armfelt, och i någon mån för att straffa mig för djerfheten i mitt tal, som dogen, efter den högtidliga audiensens slut, samtalsvis yttrade: »I sanning, ingenting är beklagligare än Europas nu varande tillstånd. Uppror, oroligheter, olyckor och krig öfverallt. Se

---

* Armfelts företrädare, Wrangel, hade varit ackrediterad såsom envoyé e. o. vid Genuesiska republiken. Denna diplomatiska rang medförde, enligt hvad Armfelt erfarit och enligt gällande sed, rättigheten till en gåfva från republiken af 800 dukater, hvilka borde vara välkomna för en man med Armfelts finanser. Han hade derföre först genom sin hustru (bref $^{10}/_{4}$ 1793) sedan sjelf (till Sparre $^{25}/_{5}$ 1793; R. A.) hos vederbörande i Sverige anhållit om tillägget af denna titel i sitt kreditivbref för Genua; men till hans stora förtörnelse hade intet afseende dervid fästats.

** Talet finnes tryckt i Svea Hofrätts Protokoll rör. Armfeltska högmålet, s. 594. Det är helt kort och, såsom tillfället kräfde, hållet i allmänna ordalag. Han prisar der koalitionen: »le noble concert des plus puissants auspices pour éteindre les feux déstructeurs de l'anarchie», samt republiken Genuas visa lagar och samhällsordning, »qui pour le bonheur des peuples a senti qu'il ne fallait que la multitude gouverne, et qui, n'excluant personne, a pris les moyens les plus réfléchis pour que tous ne fussent pas admis.» — Till Ehrenström skref Armfelt $^{29}/_{10}$ 1793: »Mitt tal har i Genua fått en vogue, och om jag från Stockholms kabinett får bannor, kan jag från tre betydliga riken i Europa visa de regerandes approbation och kompliment» (Sv. Hofr. Protokoll, s. 595). Ehrenström deremot förmodade, att följden af detta tal skulle blifva »ett foudroyant bref af rikskanslern», kanske äfven »en rappel, med ordres att vistas utrikes.» (Dersammast. s. 678).

detta stackars Polen, som Ryssland ånyo ernar förstöra och sönderstycka! Denna makts ärelystnad borde sannerligen väcka hela Europas uppmärksamhet.» Jag svarade genast: »Europa synes mig ha nog med att sätta sig emot följderna af franska revolutionen, hvilken bringar alla staters författning i fara och som sträfvar att öfverallt utbreda oro och bryta alla samhällsband. Om Ryssland nu ingriper i Polens planlösa och vacklande handlingssätt, under antagande att Polen vill utbreda anarki och jakobinskt tyranni, så gör Ryssland ingenting annat än hvad alla större makter borde göra, för att sätta de mindre ur stånd att motverka den politik, som man vill genomföra till mensklighetens bästa.» * Dogen, som antingen såg, att min politik var något olik hans egen, eller icke ville låta samtalet gå längre, ombytte ämne, och vi talte ännu några ögonblick om likgiltiga saker, hvarefter jag lemnade honom med öfliga ceremonier.» —

»Jag skall icke här, fortsätter Armfelt, i detalj redogöra för de häfdvunna bruk och ceremonier, som böra iakttagas af en främmande minister, hvilken kommer för att ackreditera sig hos genuesiska regeringen. Det må vara tillräckligt att nämna, att det, som gjorde mig mest bryderi, var tvånget att under trenne på hvarandra följande dagar efter min högtid-

---

* Af de polska patrioternas motstånd mot Ryssland väntade Armfelt ingen framgång och uttalade sig, efter hvad hans anteckningar utvisa, i denna anda till de många polska flyktingar, som han under denna tid råkade i Italien. Huru han än utlät sig om Ryssland inför dem och dogen i Genua, så ogillade han dock i sitt hjerta den våldsbragd, som begicks mot det olyckliga Polen. »Ingen menniska har med större smärta än jag, skrifver han, kunnat se Polens delning vid en tidpunkt, då alla regenters intresse mera än någonsin borde hafva lärt dem en klok, på heder och rättvisa grundad politik. Äldre tiders historia visar intet motstycke till denna statsplundring, och Ryssland isynnerhet begick ett misstag genom att uppoffra de fördelar, som det egde i grannskapet till Polen och i sitt inflytande der, för besittningen af några ödemarker till eller af sköflade länder, som göra det till granne med Preussen och Österrike och derigenom skola hindra dess utvidgningsplaner och kanske en dag, när dess makt försvagas, bereda dess undergång. Jag är öfvertygad, att den dag skall komma, då Rysslands beherskare, i förening med stater och personer, som äro nog klart seende och rättvisa för att önska Polens pånyttfödelse, skola sträfva att understödja detta land och skaffa det en politisk tillvaro, som är nödvändig och oeftergiflig för Europas jemnvigt.»

liga audiens mottaga hela Genuas adel och bjuda dem på konfekt och förfriskningar. Jag hade nämligen ännu icke någon egen bostad. Lyckligtvis visade sig general Wrangel, Sveriges förre minister, som man fråntagit hans ämbete för att mot min vilja lemna det till mig, såsom en god landsman genom att låna mig sitt hus och en stor del af sin betjening. Jag har all anledning att berömma hans uppförande. Han visade mig flera bref från vår utmärkte rikskansler Fredr. Sparre: de voro värdiga hans snille och hans penna, i synnerhet de som hade afseende på sqvallerhistorier, hvilka ledde sitt upphof från lilla Lagersvärd, som varit Wrangels legationssekreterare, liksom han blifvit min. * — Under de tre dagar, då jag mottog den genuesiska noblessen, hade jag tillfälle att iakttaga, att många af dessa herrar voro män med hufvud och kunskaper, men att större delen voro anhängare af franska revolutionen, och att de t. o. m. icke gjorde någon hemlighet deraf. Då och då träffade jag på en och annan, som var mindre fanatisk; men det var sådana, som hade mindre penningar i de franska statslånen och hvilkas penningeintresse icke var så nära förbundet med detta lands kredit. Jag hade flera samtal, alla i största lugn, med de ifrigaste anhängarne af franska systemet; och om jag också icke kunde gå in på den grundval, hvarpå de byggde sina grundsatser, så kan jag å andra sidan icke annat än erkänna den skicklighet, med hvilken de förstodo att försvara en ganska dålig sak. Mitt tänkesätt var alltför kändt; jag uttalade mig så öppet och dolde så litet af mitt handlingssätt, att jag icke kunde hoppas att undgå att vara ogerna sedd vid denna tidpunkt. Likväl lyckades jag, genom en obegriplig slump, att stå rätt väl hos alla menniskor, icke ens jakobinerna undantagna. Man var nöjd med mig, utan att vara nöjd med mina principer. Lizakewitz, som icke njöt af denna förmån, talte med förvåning derom med mig före min afresa. Jag blef lika förvånad som han; och då vi tillsammans undersökte hvad som kunde vara

* Lagersvärd underlät icke att inberätta Armfelts förtrolighet så väl med Wrangel som med Lizakewitz (ofvannämnda bref, Reut. Papper). Den förstnämnde hade yttrat, att Armfelts enda fel vore att han varit konung Gustaf III:s vän.

orsaken till detta besynnerliga sätt att bemöta två personer, hvilkas åsigter öfverensstämde, trodde vi oss hafva funnit den i en nyck — hos damerna, som beskyddade mig: de hade slagit an denna ton för ögonblicket, och man vet att fantasien hos dem ofta beherskar förståndet.»

Det var icke endast i Genua, som damerna »beskyddade» den lysande främlingen. Ännu hade han, oaktadt sjukdom, bekymmer och motgångar, behållit den tjusarförmåga och det lätta sinne, som gjort honom så bemärkt vid Gustaf III:s hof; och i kretsen af de sköna, som täflade om hans gunst, kunde han kasta det politiska grubblet öfver bord och från en bitter pessimist förvandlas till deras lefnadsglade och älskvärde riddare. Redan i Rom hade han gjort bekantskap med åtskilliga damer af den engelska aristokratien, stadda på resa i Italien; särskildt med lady Anne Hatton, född Gore, »donna bellissima»,* som genast började svärma för Armfelt. I Florens, hvarest han åter träffade sitt ressällskap från Tyskland, furst Menschikoff »med sin seraglio», såsom han i bref skämtsamt uttrycker sig, fortsattes en del af dessa bekantskaper i lord Herveys hus; och Armfelt var snart hemmastadd i den krets af förnäma engelska resande, som der hade sin mötesplats. Han har sjelf yttrat om sällskapslifvet inom den engelska kolonien i Florens på våren 1793, att det skulle kunna hafva gjort denna tid till en af de angenämaste, han tillbragt, om ej den politiska ställningen varit så förtviflad. Från Florens, der Armfelt bott tillsammans med familjen Menschikoff, begaf han sig till baden i Pisa, hvarest han lifligt deltog i badsäsongens nöjen, och äfven hade tillfälle att utöfva sitt värdskap mot prinsessan Sofia Albertina, som der tillbragte några dagar. Han gaf två baler för den, oaktadt sin ålder och korpulens, högst danslystna prinsessan; sjelf deltog han också i dansnöjena. Hans bekantskap med familjen Menschikoff föranledde, att han ansågs vara ryss.**

* Piranesi till Reuterholm 17/7 1793.

** En af Piranesis mindre väl underrättade spioner berättade, att i Pisa funnits en *rysk* baron Armfelt, »che ballava bellissimo». —

Mot slutet af Juli ankom till Pisa Armfelts hustru, medförande deras båda barn efter en lång och besvärlig resa, som räckt två månader. *

Ännu gladare än sällskapslifvet vid Pisa-badet var det, som fördes vid Lucca, hvarest Armfelt jemte sin familj tillbragte en del af Augusti. »Der njöt man, berättar han, på samma gång af ett angenämt umgängeslif och af landtlifvets behag. Vi roade oss tappert, dansade om nätterna midt i skogen, omgifna af bondfolk, som vi drogo in ibland oss och förmådde att taga del i våra danser och upptåg. Noblessen i Lucca tog deraf sådan anstöt, att man gjorde oss formliga föreställningar, och vi uppförde oss derefter mera försigtigt.» — Bland dem, som deltogo i nöjena i Lucca, nämner Armfelt prins August af England, hvars bekantskap han gjort vid Pisabaden, lady Elisabeth Monck, »en bland de vackraste qvinnor i Europa», och hennes syster, den nyssnämnda lady Anne Hatton, lady Spencer, lady Bessborough och lady Hervey. Med flera af dessa damer fortsattes förbindelsen sedermera under vintern i Neapel; och de sköna visade sig i det kritiska ögonblicket icke sin riddare otrogna. Der återfann han äfven en af dem som bidragit att göra hans vistelse i Genua angenäm, den vackra fru de Surian, född Arfvedsson, gift med en

* Ända sedan hösten 1792 hade grefvinnan Armfelts resa oupphörligt varit föremål för öfverläggning i de båda makarnes brefvexling; och olika förslag om den väg, som dervid skulle väljas, hade varit å bane. Ett af de senaste hade varit, att grefvinnan Armfelt med sina barn skulle från Stockholm taga vägen öfver Lifland, hvarifrån hon möjligen skulle göra ett besök i Petersburg. I sina bref hade Armfelt ofta uttryckt sin längtan efter hustru och barn; ur ett af dem torde följande föreskrift med afseende på den husliga trefnaden såsom ett kuriosum få anföras: »Laga att det qvinfolket, du tager med dig, kan baka pannkakor, grädda vofflor och göra sju-skinnsgröt; för Guds skull låt perfectionera henne häruti; och midt i Italien skall man fira Sveriges vällluster!» ($^{21}/_{1}$ 1793.) Det är ett naivt drag, som man knappast skulle hafva väntat af en gustavian med fransk bildning. — Emellertid var det grefvinnan Armfelt, som sjelf afgjorde frågan om resan. Armfelt synes icke hafva varit beredd på de dermed förenade kostnaderna, och ger i bref till Uggla (Ups. bibliotek) på vanligt hänsynslöst sätt luft åt sin farhåga, »att f-n tager allt ihop, ty hon aktar pengar som hon fört en million i mitt hus» — uttryck, som ej få tagas efter bokstafven och som på mångfaldigt sätt vederläggas i hans andra bref.

fransk emigrant från Marseille, hvilken användt Armfelts bemedling för att från Genua få öfverflytta till Neapel.*

* * *

Den politiska ställningen i Europa och ovissheten om fäderneslandets och Armfelts egen framtid kastade dock, dessa sällskapsnöjen oaktadt, fortfarande en mörk skugga öfver hans vistelse i Italien. Härtill kommo ekonomiska svårigheter, ur hvilka han i det aflägsna landet hade föga utsigt att reda sig. Alltid främmande för hvarje tanke på penningars värde, så länge ännu någonting fans qvar i kassan, och under den långa resan ännu mindre än eljest i stånd att inskränka sina utgifter, såg han sig vid slutet af sommaren 1793 i en betänklig penningförlägenhet och skref till sin hustru, att han

* Det var förmodligen om denna dam, som Armfelt skref till sin hustru, att hon vore »bien plus dangereuse, plus mesurée dans la conduite, mais du fond bien plus folle» än ett par af de engelska damerna, ehuru en af dem, lady Anne Hatton, plägade underteckna sina bref till Armfelt med signaturen »la petite folle», »lilla tokan». Då och då omnämnas i Armfelts brefvexling med hans hustru under vistelsen i Italien så väl de engelska som de ryska väninnorna. Grefvinnan Armfelt fann (bref till Armfelt från Lucca $^{18}/_{8}$), att lady Bessborough och »tokan» voro »ett par extraordinaira menniskor; den sistnämnda from som ett lam, men oförsigtig» — ett omdöme, som ej jäfvas af dennas ännu bevarade bref till Armfelt. »Milady Anne, tillägger grefvinnan Armfelt, vous aime de tout son coeur; elle m'a chargé de vous le dire et va, j'espère, arriver ici pour confirmer ce que je viens d'écrire. Elle ne pense qu'à vous et ne parle que de vous, enfin, c'est au point que le siège de Valenciennes ne la touche plus; Giamboni lui-même n'a plus de charmes à ses yeux. Elle est un peu plus folle que de coutume, mais sa folie est charmante et ne fait jamais tort à personne.» — »Då du ser ryskorna», skrifver Armfelt under sin resa till Genua — han var då utan dam-sällskap — »så säg dem, att vår resa ej är så rolig, som då Hans Durchlauchtighet Menschikoff förde sin seralj med sig.» På goda grunder blef emellertid förhållandet mellan furstinnan Menschikoff och grefvinnan Armfelt längre fram ej så vänligt, som vid badet i Lucca, hvarest alla, sedan grefvinnan Armfelt blifvit införd i den engelska societeten, enligt Armfelts ord, »höllo ofantligt af» hans hustru. — »Jag begriper väl och mycket bättre, tillägger han, att den sentimenten är du gjord att inspirera, just ej på 24 timmar, men en revenge för all evighet» (från Genua $^{24}/_{8}$ 1793) — ord, som icke sakna sin betydelse i makarna Armfelts egendomliga äktenskapshistoria. Till denna äro de ofvanstående notiserna om hans beundrarinnor i Italien ernade att tjena såsom bidrag.

visste sig »ingen råd». I ett annat bref från samma tid gaf han sin skyddsling och handsekreterare, abbé d'Héral, följande halft skämtsamma, halft vemodiga helsning: »Jag tror att vi bli tvungna att tänka på något annat slags utkomst, än återupprättandet af franska monarkien.» Ett lån af 1000 dukater, som Armfelt lyckades erhålla i Genua vid sitt besök derstädes, räddade honom dock för tillfället, och han var för en tid åter i stånd att fortsätta sitt lefnadssätt »en grand seigneur», — något som han ansåg oundgängligt, då han på hösten 1793 skulle begifva sig till Neapel, Italiens förnämsta hof, för att der representera Sverige. Han hyrde i denna stad för vintermånaderna en präktig bostad. Innan han lemnade Toscana, för att begifva sig till Neapel — det skedde i oktober 1793 — gjorde han i Florens hos konstnärer åtskilliga beställningar, bl. a. af sitt porträtt, hvarå han framstäldes betraktande tvenne byster af martyrkonungarna Ludvig XVI och Gustaf III.*

Armfelts politiska och ekonomiska ställning var emellertid sådan, att de många planer att välja en ny lefnadsbana, som sysselsatt honom ända sedan han lemnade Sverige, särskildt under vistelsen i Italien togo ny fart.** Än var det fråga om att han skulle gå i spansk tjenst, för att strida mot franska republiken: han skulle der blifva generallöjtnant och ville förbehålla sig sjelfständigt befäl och ett kapital af 75,000 rdr., deponerade såsom pension för hustru och barn, i hän-

* Detta porträtt finnes på Åminne. Se Sander, anf. st. s. 14, hvarest efter Piranesis spionrapporter redogöres för ytterligare beställningar, bland hvilka nämnes ett annat porträtt af Armfelt, framställd till häst såsom kommenderande general. Jfr. Ehrenström, Anteckn. II: 445.

** Ur ett bref från Florens $^{11}/_{8}$ 1793 till Armfelts hustru förtjenar följande att anföras, såsom målande för hans mörka sinnesstämning: »Dans un siècle comme celui-là, où les honnêtes gens n'ont ni asyle, ni sûreté, ni protection, dans un gouvernement comme le nôtre, où toute espèce de pillage est permise, toute injustice autorisée, dès qu'elle attrape un honnête homme, il est permis, dis-je, de songer aux moyens de se mettre à couvert. Au reste, c'est pour toi et pour mes enfants que je pense. Ne crois pas que seul j'aurais demandé un obole au régent, ni craint d'être victime de ses violences. Au contraire, ma gloire aurait été complète, si j'aurais pu braver la conduite calomniatrice et défendre mon ami, mon roi et mon bienfaiteur même au delà du tombeau. L'échafaud vaut bien un lit, si on y porte sa tête avec honneur.»

delse af hans frånfälle. »Jag tillstår, att så usel som den spanska militären är, så bäfvar jag för att få med den att göra; men för att ej dö af hunger, får man väl lof att se sig om», skrifver han härom till sin hustru. Underhandlingarna ledde dock icke till något resultat. — Än väcktes vidtsväfvande förslag att inlåta sig i handelsspekulationer för att förbättra finanserna: penningar vore billigare i Italien än i Sverige, skref han i Augusti, och »adliga privilegierna gifva oss stora fördelar i den vägen. Rikskanslern, den store Axel Oxenstjerna, hade ett handelskontor i Stockholm.» * Oftare omtalar han i sina bref till anhöriga sin önskan att få nedlägga sina ämbeten, så snart det vore honom ekonomiskt möjligt, och slå sig ner på landsbygden i Sverige eller i Finland för att der lefva i obemärkthet. ** Oftast återkom han dock till tanken på att i Ryssland söka sin fristad och sitt uppehälle, åtminstone så länge förmyndare-regeringen varade; och förslaget härom är det enda, som kan sägas hafva varit något mera än ett löst hugskott.

Anbud i detta syfte hade genom kejsarinnan Katharinas representant i Stockholm, grefve Stackelberg, blifvit gjorda Armfelt kort efter konung Gustafs död, men afböjts. Vi hafva sett att Armfelt, i första hettan efter underrättelsen om Liljensparres utnämning till underståthållare, i bref från Stralsund

* Till Uggla $^{17}/_{8}$ 1793, från Bologna, (Ups. Bibl.). Äfven från Neapel skref han till samme man om möjligheten att genom handelsspekulationer, såsom det synes, i italienskt vin, »förtjena mynt, och torde hända det lyckas . . . Premierministern här gör allt hvad jag vill i handelsvägen» ($^{27}/_{10}$ 1793.) Det var naturligtvis idel lösa hugskott: allraminst såsom finansman kunde Armfelt hoppas likna den ofvannämnda förebilden, den store rikskansleren.

** Han ernade, skref han till sin far, »laga Lindnäs i ordning för min retraite och der, på detta vackra ställe sluta mina dagar i lugn och med en måttlig inkomst.» ($^{28}/_{5}$ 1793.) På någon dylik plan syftade också helt säkert Armfelts yttrande i ett bref till fröken Rudenschöld $^{8}/_{10}$ 1793: »Ehuru du ej är angelägen att återse mig, skall du likväl ej länge kunna undvika det. Kom ihåg dessa i Perugia skrifna ord och hvarpå hela Sverige ännu i åtta månader skall tvifla.» Under Armfeltska processen ville man häri se en antydan, att Armfelt inom den nämnda tiden ernade begifva sig till Sverige för att höja upprorsfanan, och detta bref från Perugia citerades ofta i rättegångshandlingarna, såsom längre fram skall berättas. (Se Utdrag ur de hufvudsakl. handl. etc. s. 68.)

talat om att genast gå i rysk eller preussisk tjenst,* men frågan förföll då, på grund af de bedrägliga utsigterna till generalguvernörskapet i Pommern. Förslaget att bero af Ryssland var dock till en början motbjudande för Armfelts i grunden fosterländska och ridderliga sinne, huru ifrig anhängare han än var af en ryssvänlig politik och af förbundet med ryska kejsarinnan. Om sin gamle vän Stackelberg skrifver han i ett förtroligt bref till sin hustru: »Om den s—s gubben icke vore ryss, så kunde jag mycket med honom och employerade honom gerna att hos hans fru utverka mig det hon skriftligen lofvat mig ... Men det ryser i mig att i sådana ämnen förtro mig till en ryss.» ** — Men förvisningen till Italien besegrade dessa betänkligheter. Redan i slutet af Oktober 1792 har Armfelt skrifvit till Sveriges ambassadör i Petersburg, Stedingk, och bedt honom hos kejsarinnan förhöra sig om en anställning i Ryssland; *** och i början af December skrifver han till sin hustru: »Jag har länge tvekat om en viss åtgärd; jag kommer kanske att ytterligare tveka, men jag måste till slut afgöra saken.» Han tillägger: »Utom Ryssland finnes intet land, som ej snart har konvulsioner att förvänta i större eller mindre grad. Italien börjar nu, och jag ser mig i perspektiv flyktande från den ena staden till den andra.» Med de hemliga politiska planerna, som i Dresden och Wien togo bestämdare form, följde äfven uttalanden om önskan att finna en fristad i Ryssland, så vida sakernas skick ej kunde ändras i Sverige. † »Från den stunden, skref Armfelt

* Se ofvan sid. 39.

** Från Aachen 28/8 1792.

*** Enligt Stedingks svar till Armfelt (i Reut. Papp., n:r 57), hvari det heter: »Vous me verrez toujours prêt à vous rendre tous les services qui dépendent de moi dans un pays, où vous êtes chéri et estimé.» Stedingk låter dock i detta bref Armfelt förstå, att han borde vara nöjd med beskickningen i Italien.

† Från Dresden uppmanade han sin hustru att för Stackelberg framställa familjen Armfelts ekonomiska svårigheter och möjligheten att han funne sig nödsakad att lemna sin beskickning. Stackelberg skulle derigenom förmås att kraftigt understödja Armfelts ansökan i Ryssland (31/12 1792). Ett liknande uppdrag erhöll fröken Rudenschöld, som dock förklarade, att Stackelberg på grund af Armfelts kostsamma resa och praktälskande uppträdande icke ville tro, att han befunne sig i penningförlägenhet. Se Rudenschölds bref till Armfelt 27/6 1793, tryckt i Utdrag ur de hufvudsakligaste handlingar etc. sid. 23.

från Wien till kejsarinnan Katharina II, då äfven det passiva bibehållandet af hvilken beställning som helst skulle synas innebära ett samtycke från min sida till mitt lands olyckor och vanära, skall jag skynda att skilja mig från allt och bönfalla hos E. Kejs. Maj:t att låta mig finna en fristad uti dess stater.» * Han hoppades, enligt bref till sin hustru, att genom denna formliga anhållan hafva »så arrangerat», att han och hans familj blefve skadeslösa mot »persekutionen».** Först i Juni 1793 erhöll Armfelt i Florens kejsarinnans svar, hvari hon, i försigtiga men förbindliga ordalag, uttryckte sin förhoppning att ingenting skulle tvinga honom att lemna sitt lands tjenst; men försäkrade att, om hans öden förde honom till Ryssland, han der skulle finna ett mottagande, som skulle ytterligare bekräfta hennes gynnsamma tänkesätt om honom.***

Armfelt ansåg detta bref såsom en synnerlig uppmuntran och gjorde efter denna tid ingen hemlighet af sina förhoppningar att hos den mäktiga kejsarinnan finna beskydd och en lysande framtid. Om svenska regeringen fortfore att tala ur samma ton som under den sista tiden, kunde han befara, att hans beskickning ej skulle blifva långvarig. Men det oroade honom icke synnerligen: »Jag har säker förhoppning att man skall mottaga mina tjenster i ett land, hvarest man förstår att uppskatta hedern och troheten» skref han i Oktober 1793 †; och en månad senare förklarade han bestämdt i ett bref till sin moder från Neapel: »Blir jag rappellerad, så reser jag genast till Petersburg och går i rysk tjenst, men etablerar min hustru och familj i Reval.» Hvar han af Rysslands herskarinna skulle komma att användas, lemnade han helt och hållet

* Svea Hofrätts protokoll i Armfeltska högmålet, s. 587.

** Från Triest 25/2 1793.

*** Brefvet är tr. i Hist. Tidskrift 1883, s. 22.

† Till Lizakewitz. Äfven till den italienske markisen och kammarherren Giamboni, hvars bekantskap han gjort vid Lucca-baden, skref han i samma syfte. Båda dessa bref blefvo uppsnappade af Piranesi och kommo icke adressaterna tillhanda. Lagersvärd inberättade, att Armfelt i Genua mycket skrutit med sina ryska förhoppningar och besvarat Lagersvärds varningar att iakttaga större försigtighet i sina uttalanden om den politiska ställningen med yttrandet, att om han blefve rappellerad för en så ädel sak, så skulle han icke komma att sakna hjelp. (Reut. Papp. n:r 5.)

åt framtiden. Utsigterna till krig mellan Ryssland och Turkiet syntes erbjuda tillfälle till militärisk verksamhet i sydöstra Europa. »Om sex månader torde mina bref, utan att ändra latitud, dock ändra adresser», skref han till Franc i början af November; men några veckor senare uttryckte han den förhoppning, att han, sedan han närmat sig norden, skulle få tillfälle att mäta sina krafter med sina kolleger, »den lysande franska republikens galèrslafs-generaler.» *

Då Armfelts reskamrat och handsekreterare, abbé d'Héral, skulle begifva sig till Ryssland för att der söka en fördelaktigare ersättning för den anställning, som Armfelt icke längre kunde gifva, ville han ytterligare befästa dessa förhoppningar. Han medsände ett bref till kejsarinnan Katharina och gaf d'Héral instruktioner för att, utom sin egen, äfven tala Armfelts sak. Abbé d'Héral hade sjelf uppsatt detta bref, ** hvilket egentligen innehöll en rekommendation för honom sjelf hos kejsarinnan. Sedan den bekanta »Prospectus» var tryckt, hade d'Héral nämligen knappast tillräcklig sysselsättning såsom Armfelts handsekreterare; hans kunskaper och ursprungliga samhällsställning syntes ock kunna berättiga till anspråk på en större verkningskrets. Han hade äfven sett Armfelts penningförlägenhet och ansåg honom genom sitt slösande lefnadssätt svårligen kunna undgå fullständig ruin.

De tacksamhetsbetygelser och den skenbara tillgifvenhet, hvarmed denne emigrant lyckats förvärfva Armfelts bevågenhet och förtroende, hade inga djupare rötter. På Armfelts framtid i Sverige tviflade han: han ansåg, att alla partier vore emot honom, och han hade snart funnit, att Armfelt saknade bestämdhet och följdriktighet i sina planer och ihärdighet i deras utförande. *** Den franske emigranten ansåg sålunda tiden

---

* A. till Franc $^{2}/_{11}$ 1793 (Svea Hofr. protokoll i Armfeltska högmålet s. 86); till Ehrenström $^{28}/_{12}$ 1793 (dersammast. s. 65).

** Se Svea Hofrätts protokoll s. 588 och Utdrag af de hufvudsakl. handlingar etc. s. 93, hvarest detta bref efter d'Hérals koncept finnes tryckt.

*** I det bref från d'Héral till hans vän Bonneval, hvari denna framställning af Armfelts belägenhet förekommer, gifves äfven följande karakteristik af Armfelt: »Le général est un étourdi, qui n'est ni bon, ni mauvais, mais qui

vara inne att lemna det sjunkande skeppet. Genom furstinnan Menschikoff, hvars förtroende han äfven förstått att vinna, lät han Armfelt förstå sin önskan att söka sin lycka i Ryssland; och Armfelt qvarhöll honom icke, helst som d'Héral icke underlät att framhålla, att han äfven på afstånd skulle kunna tjena sin beskyddares sak. Han styrkte Armfelt i dennes planer att träda i rysk tjenst: »det är det enda sättet, skref han till Armfelt, att förskaffa er en ställning, som medgifver er att i lugn, på ett värdigt och gagneligt sätt afvakta konungens myndighetsålder.» Han önskade, vida mer för Armfelts skull, hette det, än för sin egen, att kunna företaga sin resa till Ryssland och han var orolig öfver att Armfelt med en viss likgiltighet syntes behandla sina egna intressen i detta land. Omtanken om hans beskyddares förtviflade ekonomiska ställning hindrade dock icke den franske abbén att begära betydliga penningeförskott för företagandet af denna resa.* — Med d'Héral följde hans följeslagare och skrifbiträde Vignes, en person, som icke i samma grad som d'Héral lyckats tillvinna sig Armfelts förtroende och ej heller förtjenade det. Såsom hofmästare bestal han sin husbonde, och såsom d'Hérals följeslagare säges han hafva förrådt den man, på hvars bekostnad han lefvat nära ett år.

Det var från Florens, en af de första dagarna i Oktober 1793, som abbé d'Héral anträdde sin resa. Af dem, som bevakade Armfelts åtgärder, ansågs denna resa vara en beskickning å dennes vägnar, innebärande vigtiga statshemligheter, och stegrade ytterligare deras misstankar. I sjelfva verket var dock ingenting naturligare, än att denne franske emigrant, som så många andra, sökte sitt bröd hos den mäktiga kejsarinnan; icke heller innebar det något förvånande, att en motståndare till förmyndareregeringens politiska system, hvilken hvarje

---

n'a aussi ni dignité, ni force, ni calcul, ni moyens.» Sjelfva Piranesi, som uppsnappat detta bref, fann att d'Héral, då han i detta bref nedsatte »il suo protettore e amico», visade sig som en »birbante».

* d'Héral till Armfelt från Roveredo $^{14}/_{8}$ 1793; se äfven Armfelts bref till d'Héral $^{19}/_{10}$, tr. i Svea Hofr. Protokoll s. 592 o. f. Armfelts der förekommande vänliga yttranden till d'Héral visa det förtroende, han hyste för denne tvetydige vän.

ögonblick kunde vänta att se sin bana afklippas genom ett beslut från denna regering, äfven der sökte en fristad. Armfelts svenska sinne hade upprest sig deremot; men i hans önskan att vinna anställning i Ryssland låg i och för sig icke något brottsligt eller klandervärdt. Ryssland var en med Sverige förbunden makt; och omtanken för egen och anhörigas framtid kunde innebära en lockelse att under för handen varande förhållanden begagna den personliga ställning, hvarpå fredsunderhandlaren vid Verelä och den främste kommissarien vid Drottningholmstraktatens afslutande kunde göra anspråk hos Rysslands stora herskarinna.

Det oväder, som länge hängt öfver Armfelts hufvud, var nu ej långt ifrån sitt utbrott.

Innan ännu d'Héral hunnit afresa, var redan den skrifvelse från rikskanslern Sparre till Sveriges minister i Italien på vägen, hvari denne formligen hotades med afsättning från sitt ämbete. Anledningarna härtill voro mångahanda. Den missnöjde svenske ministerns hänsynslösa utlåtelser hade icke förblifvit någon hemlighet för Reuterholm, tack vare v. Bildt, Piranesi och Lagersvärd. Nu hade dertill kommit nya upptäckter, hvilka kommit vederbörandes tålamod att jäsa öfver.

Medan Armfelt vistades i Florens och vid baden i Pisa och Lucca skötte sin helsa och sina nöjen, hade Piranesi från Reuterholm erhållit bestämda föreskrifter att bevaka Armfelt och söka utspeja hans hemliga förehafvanden.* Det var ett

* Reuterholms bref härom var af den 20 Juni; Piranesis svar af d. 17 och 22 Juli. (Utrikes Dep:tets arkiv.) — Derjemte hade Piranesi i uppdrag att bevaka Munck, Armfelts gamle medtäflare om konung Gustafs gunst, under Muncks vistelse i Rom. Med honom hade han långa samtal, hvilka inberättades till Reuterholm, och begagnade dervid tillfället att äfven skaffa upplysningar om Armfelts person och antecedentia. Muncks yttranden om sin gamle motståndare voro betecknande; de visade, att olyckan icke förmått honom att glömma »médisancens» traditioner från Gustaf III:s hof. Han berättade för Piranesi, att Armfelt vore en man af »poco talenti», pensionerad af Ryssland och alldeles icke tåld i Sverige, hvarest han dock kunde blifva farlig genom att utdela ryska penningar; hans ryssvänlighet berodde på hans önskan att rädda sina i Finland belägna egendomar, då Ryssland komme att eröfra detta land. I ryska kriget hade han aldrig varit sårad, men för att skryta burit armen i band, o. s. v. (Pir. till Reut. $^{5}/_{10}$, $^{12}/_{10}$ 1793.)

uppdrag, som han åtog sig att utföra »con amore». Oförtrutet satte han sina kunskapare i gång och erhöll sedermera under loppet af ett halft år från sina hemliga agenter i Armfelts eller hans bekantas närhet rapporter, hvilka nästan postdagligen inberättades till Reuterholm. »Basta pazienza, sentiremo le nostre maschere», skref han förhoppningsfullt till Reuterholm i det bref, hvari han först försäkrade om sitt nit i det hemliga uppdraget. Det första af större vigt, som han hade att inberätta om Armfelt, hvilken, enligt hans uppgift, i Florens ansågs såsom »Russo nell' anima» på grund af sina ryska förbindelser,* var nyheten att Armfelts »Prospectus» vore tryckt, och att ett exemplar blifvit afsändt till Rom till monsignore Bernis, en brorson till kardinalen. Piranesi visste att förskaffa sig en afskrift af detta exemplar, hvilken han redan den 17 Augusti insände till Reuterholm.** Han erfor äfven, att ett mindre antal exemplar af Prospectus genom Armfelts och d'Hérals vän, abbé Bonneval, hade blifvit öfversändt till Rom för utdelning till olika personer.*** Piranesi instälde sig nu hos Bonneval och anhöll, under föregifvande att han med mycket intresse redan läst denna skrift, att för egen räkning få ett öfverblifvet exemplar. Den franske abbén anade intet ondt, helst som han visste, att den svenske konsuln hade Gustaf III att tacka för sin anställning; han lemnade ett exemplar och upplyste derjemte, att en upplaga varit tryckt i Tyskland, utan att dock namngifva författaren.† Piranesi skyndade

---

* I ett senare bref ($^{21}/_{10}$ 1792) uttryckte Piranesi den förmodan, att furstinnan Menschikoff, »Armfelts älskarinna», äfven vore »la mezzana di qualche gran cosa», som förehades mellan Armfelt och ryska hofvet. I allmänhet ville man i alla Armfelts förbindelser, icke minst med damerna, vädra politiska intriger.

** I samma bref omtalar han sin plan att genom att besticka Armfelts betjening i Florens skaffa i Reuterholms händer Armfelts papper, »carte autentiche» (Piranesi till Reuterholm $^{17}/_{8}$ 1793). Den i Florens anstälde spionen skulle erhålla en scudo om dagen i traktamente, samt derjemte taffelpenningar för att öfva gästfrihet mot Armfelts betjening ($^{11}/_{8}$).

*** Se kardinal de Bernis' tacksägelsebref till Armfelt, tr. i Utdrag af de hufvudsakligaste handlingar etc. sid. 93.

† Piranesi till Reuterholm, Bonnevals bref till Armfelt och hans förklaring till påfliga statssekreteraren öfver Piranesis anklagelse ($^{9}/_{11}$ 1793). Bon-

att gifva Reuterholm del häraf, och han nöjde sig icke härmed: längre fram, sedan svenska regeringen förklarat boken vara af förgriplig beskaffenhet, angaf han abbé Bonneval hos påfliga regeringen, derföre att han utspridt den! En stor del af Piranesis följande vidlyftiga brefvexling med Reuterholm utgöres af redogörelse för hans forskningar rörande »Prospectus» och det deri bebådade arbetet.*

Ankomsten af Piranesis bref med den förgripliga skriften, som han ansåg för ett så vigtigt fynd, rågade nu måttet af Armfelts skuldregister hos Reuterholms styrelse. Omedelbart derefter, i senare delen af September, afsändes under Lagersvärds adress en till Armfelt ställd depesch, med befallning att Lagersvärd ofördröjligen skulle från Genua såsom kurir begifva sig till Armfelt och egenhändigt öfverlemna den.** Lagersvärd skyndade till Florens, men fann att Armfelt redan afrest till Neapel och tagit vägen öfver Rom. Lagersvärd uppnådde honom i sistnämnda stad; och den 19 Oktober öfverlemnade han den vigtiga skrifvelsen.

Den innehöll, såsom det heter, »ord och inga visor». Man hade, hette det på rikskansleren Sparres vidunderliga språk, följt Armfelts »rusande framfart» under hela hans resa,

---

neval yttrar i nämnda skrift, att han icke anat, att den i boken uttalade monarkiska ståndpunkten kunde vara svenska regeringen misshaglig. (Reuterholms Papp. n:r 5.)

* Han gjorde sig en otrolig möda för att utröna, hvar boken vore tryckt, hvar exemplar funnes, upplagans eller upplagornas storlek, beskaffenhet o. s. v. Han afsände en spion, gravören Brunetti, i särskild beskickning till Florens och åtskilliga städer i norra Italien för att komma dess upphof på spåren. Hvarjehanda uppgifter ingingo: att »Prospectus» vore tryckt i Tyskland och sjöledes införd i Livorno; att Armfelt haft för afsigt att på en svensk fregatt insmuggla hela upplagan i Sverige o. s. v. Slutligen uppdagades det, att boken vore tryckt i Lucca; att ett fåtal exemplar genom Armfelt blifvit utdelade till hans vänner i Florens, samt slutligen att hela restupplagan, omkring 300 ex., medförts till Neapel. Lagret på sistnämnda ställe inventerades och beskattades i hemlighet genom Armfelts förrädiske betjent Antonio Zamparelli, som gått i Piranesis eller hans utskickades sold. (Piranesis bref Sept.—Dec. 1793.)

** Någon tid derefter fick Lagersvärd befallning att söka förekomma spridandet af »Prospectus»; och på grund af denna föreskrift anhöll Lagersvärd hos de italienska regeringar, der han var ackrediterad, officielt om skriftens konfiskering. L. till Sparre $^{2}/_{11}$ 1793 (R. A.).

och funnit, att hans uppförande varit »en verkan af dess upphetsade harm öfver att tro sig vara i mistning för alltid satt af lustens förnöjande att i regementsstyret influera och deri ensam likasom mest betyda, en förlust, som bloden i jäsande försatt». Dertill hade nu kommit, att Armfelt låtit utgifva »Prospectus», och man fann »det vara i verldshistorien ännu ohördt, att en production af slik art kunnat utflyta ur en penna, i hvars frambringade foster H. K. H:s egen ackrediterade minister vid flera hof conniverat åtminstone, om han ock icke samma penna fört». Det tillkännagafs, att Armfelt ofördröjligen skulle blifva rappellerad från sin beskickning och ställas till ansvar, så vida icke »alla handskrifna och tryckta exemplar genast konfiskerades och öfversändes till Sverige».

Armfelt yttrar om denna »fulminanta» depesch: »Visiren Reuterholm, ursinnig öfver att man vågade anfalla konungens mördare och nedkalla mensklighetens förbannelser öfver dem, som börjat de oordningar, hvilka nu skaka alla Europas stater, ropade på öfvervåld; han skrämde upp sin myndling regenten, befalde den enfaldige rikskansleren att gifva mig en skrapa, och denne skref till mig allt som hans lågsinnade och häftiga karakter kunde ingifva honom.» »Min hustru, skrifver Armfelt vidare, blef mycket mera upprörd än jag öfver den förbittring, med hvilken man förberedde sig att förfölja mig, och för att afvända stormen, ville hon, att jag genast skulle skicka in min afskedsansökan. Jag kunde icke besluta mig för denna åtgärd, ty jag skulle derigenom hafva förlorat alla medel att kunna subsistera, t. o. m. på kredit. Jag förstod visserligen, att man kunde beröfva mig mina löneinkomster, såsom också skedde kort derefter; men jag ville icke sjelf vara orsaken till den kassabrist, hvartill detta skulle hafva fört mig.»

Lagersvärd hade befallning att, på samma gång som han öfverlemnade detta bref, yrka på att Armfelt skulle bosätta sig i Genua, enär hans vistelse i Neapel vore öfverflödig. Äfven detta var en obehaglig öfverraskning för Armfelt, då alla anstalter för att tillbringa vintern i Neapel voro gjorda, och han dessutom kunde åberopa hertigens bestämda löfte att

han efter behag finge välja hvilken som helst af Italiens residensstäder till sitt uppehåll.*

Genast efter Armfelts ankomst jemte sin familj till Rom hade Piranesi instält sig hos honom, trogen sitt hemliga uppdrag; redan då hade han såsom spion hos honom anstält den man, som sedermera under tre månader följde honom såsom en »spiritus familiaris», »ständigt på sin vakt, såsom en korsikansk hund», enligt Piranesis egna uttryck. Det var Benedetto Mori, en romersk arkitekt och gravör, som arbetat på Piranesis atelier och sedan 25 år var af honom känd. Med Piranesi hade Armfelt åtskilliga samtal; han mottog honom vänligt, men hade, enligt Piranesis uppgift, »en betryckt och melankolisk uppsyn»: man såg för första gången, säger han ironiskt, Armfelts »vackra himmelsblå ögon fördunklade och hans rödlätta kinder bleka af fruktan».** I Armfelts tillfälliga bostad i Rom upptäckte Piranesis spejarögon ett exemplar af »Prospectus» och, hvad vigtigare var, han kunde inberätta, att Armfelt sjelf uppgifvit, att det deri bebådade arbetet öfver Gustaf III:s historia skulle utkomma redan i November, och att han redogjort för dess plan, i hvilken inginge en utförlig skildring af frihetstiden med dess aristokratvälde och korruption. »I Pisa, sade Armfelt, enligt Piranesis berättelse, har jag mycket arbetat på ordnandet af mina rika materialier och jag har förvissat mig, att från rysk sida inga hinder skola möta för offentliggörandet af vissa aktstycken, hvilka sannolikt skola ådraga mig stor ovänskap i Sverige, särskildt inom aristokratien.» — För Lagersvärd förklarade Armfelt, att det vore honom omöj-

* Från Florens hade Armfelt också i bref till rikskansleren Sparre ($^{5}/_{10}$ 1793, R. A.) åberopat detta löfte, hvaraf följde, att om »Genua behagar mig, jag äfven får der fixera mig för längre tid». Derföre skulle han på våren 1794 resa dit; men nu vore han på väg till Neapel, hvarest han »för 6 månader fått en vacker och anständig logement». Han tillägger ironiskt, att Lagersvärd i Genua »så vist arrangerat allt, att dervid på flera månader intet är att göra».

** Se Piranesis Lettera al generale Acton, s. 32. Karakteristiskt för skrifsättet i denna skandalskrift är tillägget: »Nè furono bastanti a calmar le sue smanie e le sue palpitationi i conforti, di cui gli fu liberale la tenera Menzikoff e le cortesie di una rispettabile e sempre amabile principessa Romana» (Santa Croce).

ligt att nu ändra sin resplan; befallningen att vistas i Genua hade kommit för sent, och han ernade icke åtlyda den.*

Från Capua, hvarest Armfelt uppehöll sig en dag på vägen till Neapel — han lemnade Rom den 22 Oktober — afsände han ett vidlyftigt svar på rikskanslerns stränga skrifvelse.** Han följde deri prima regula juris: nega. Han bestred helt kategoriskt, att han haft någon del i Prospectus »och än mindre i dess kringspridning», samt att han i Dresden och Wien sökt tryckare, förläggare och försäljare, eller att något sådant arbete vore tryckt i Italien. Deremot redogör han vidlyftigt för sitt tillernade stora arbete öfver Gustaf III, hvilket delvis skulle vara utarbetadt och hvartill materialier i stor mängd förefunnes i egenhändiga uppsatser och bref af Gustaf III. Han lofvar dock, att icke, så länge han vore i rikets tjenst, offentliggöra några af honom samlade eller författade papper. Om hertigen-regenten yttrar han sig i vördnadsfulla ordalag, ehuru han erinrar, att H. K. H. ej »velat sätta hans tacksamhet på hårda prof», samt tillägger med anledning af beskyllningen i Sparres bref, att han »fläckat medborgares ära», att han aldrig skulle kunna »våga bland deras antal räkna dem, som sträfvat efter tronens fall eller den regerandes lif». Han erinrar hertigen, såsom bevis att han ej varit en »regeringssjuk eller högmodig undersåte», om den brydsamma »deliberationen i sammetsrummet strax efter sedan salig konungens kodicill och testamente voro upplästa», och slutar med att, såsom vanligt, betyga sina monarkiska grundsatser, för hvilka

* Lagersvärd till Sparre $^{22}/_{10}$ 1793 (R. A.) och Piranesi till Reuterh. $^{16}/_{10}$, $^{19}/_{10}$, $^{28}/_{10}$, $^{31}/_{10}$ 1793. Enligt Piranesis uppgift hade Armfelt försökt öfvertala Lagersvärd att föregifva, att han ej upphunnit Armfelt förrän närmare Neapel, hvilket skulle tjena till ytterligare ursäkt för hans uraktlåtenhet att hörsamma befallningen att bosätta sig i Genua. L:s depescher innehålla intet derom, ehuru han ingalunda underlät att rapportera hvad som för Armfelt kunde vara förklenligt, och så väl för Sparre som för Reuterholm beskärmade sig öfver att Armfelt understått sig att »moquera» sig öfver befallningen. Förut hade Lagersvärd ifrigt yrkat på att Armfelt blefve stationerad i Neapel, och att han sjelf, oberoende af ministern, finge i Genua och Toscana sköta »de verkliga affärerna». »Friherre Armfelts geni och talenter äro äfven så mycket kända, som hans sätt att handtera smärre detaljer äro indifferenta.» (Lag. till Sparre $^{16}/_{7}$, $^{22}/_{10}$ 1793. R. A.)

** $^{23}/_{10}$ 1793. (R. A.)

han ansåg sig hafva blifvit förföljd, derföre att de stode i strid mot de herskande frihetsidéerna. »Måtte jag få öfverlefva den dag, då H. K. H. vunne den öfvertygelsen, att jag anser dess, konungens och rikets intressen och välgång som gemensamma och oskiljaktiga, samt att jag utan regeringssjuka och ärelystnad är färdig att för dem uppoffra mitt lif, min välfärd och alla de efemera fördelar, som af ett annat tänkesätt nu för tiden tillflutit dem, som omkullkastat en af Europas största monarkier.»

Anmärkningsvärdt är, att Armfelt i denna skrifvelse, på samma gång som han nekar sin delaktighet i »Prospectus» — denna osannfärdiga uppgift ansåg han förmodligen berättigad såsom sjelfförsvar — söker att leda vederbörande på villospår med afseende på det tilltänkta stora historiska arbetet, och att han i samma syfte, såsom vi nyss sett, äfven yttrat sig till Piranesi. Antagligen var hans afsigt att injaga en helsosam förskräckelse hos sina förföljare genom att låta dem förstå, att han i de hemliga aktstycken, han sade sig hafva samlat, egde i sina händer farliga vapen. Partitidens korruptionsväsen var en skamfläck, som många af samtidens offentliga män eller deras anförvandter egde giltig anledning att söka dölja, och det var sannolikt, att konung Gustafs bref och papper i Armfelts ego vore komprometterande för dem, som nu sutto vid styret. — Piranesi fann genast, att detta arbete skulle bli en »libro scandaloso», och riktade all sin uppmärksamhet på att utforska hvar dess handskrift befunne sig; och förmyndareregeringens ifver att komma i besittning af Armfelts papper torde, såsom redan nämdt är, minst lika mycket hafva föranledts af önskan att hindra gamla synders uppenbarande, som af den föregifna fruktan för hans hemliga stämplingar. Armfelts krigslist förfelade sålunda sin afsigt: spioneriet och förföljelsen endast ökades, och han sjelf fick bittert lida för sin falska uppgift.

Från Florens hade till Piranesi ingått underrättelse, att d'Héral och Vignes afrest till Tyskland, försedda med pass för 6 månader, hvilket endast genom Armfelts personliga mellankomst och med svårighet utverkats af toscanska myndigheterna. Ett bref från d'Héral till Armfelt från Roveredo, hvarigenom

upplysning erhölls om Armfelts ryska framtidsplaner, föll kort derpå i Piranesis händer. Såsom författare och utspridare af »Prospectus», menade nu Piranesi, borde d'Héral gripas under resan; och då man derjemte ansåg sig hafva skäl att förmoda, att den franske abbéns egentliga uppgift vore att i Tyskland ombesörja tryckningen af det arbete, som utlofvats i »Prospectus», så ansåg Piranesi ingen tid vara att förlora. Han sände genast en kurir till svenske ministern i Regensburg baron Schultz v. Ascheraden, med uppmaning att låta arrestera de resande fransmännen, hvilka varit i Armfelts tjenst och om hvilkas resplan han lemnade underrättelse. För att äfven från Tyskland erhålla tillförlitliga spionrapporter, gaf Piranesi anvisning på en bankir i Düsseldorf,* hvarest han visste att d'Héral skulle lyfta penningar på Armfelts räkning. Spioneriet lyckades: d'Héral och Vignes anhöllos i Düsseldorf i början af 1794 genom en af Reuterholms utskickade, majoren Piper, som var försedd med ett uppdiktadt bref från en fingerad anhängare till Armfelt, afsedt att locka d'Héral i fällan. d'Hérals papper utlemnades, då de ej syntes honom innehålla något förgripligt; han lyckades dock förstöra den medförda chiffren för sin brefvexling med Armfelt, och flydde derefter öfver Holland till England.**

Reuterholm blef besviken i de stora förväntningar, som Piranesis bref ingifvit honom om d'Hérals papper. Det väntade stora fyndet bestod blott i Armfelts bref till kejsarinnan, hvilket visserligen i någon mån var komprometterande för Armfelt; några papper till Gustaf III:s historia funnos deremot icke. Ej heller kunde någon upplysning derur hemtas rörande någon tillernad sammansvärjning, hvars ledare skulle vara

* Hans namn var Beckendorff. Afskrift af brefvexlingen med honom finnes bland Reuterholms papper.

** Det diktade brefvet med tillhörande bilagor är tryckt i Crusenstolpes Morianen IV: 256. — Enligt d'Hérals bref till Armfelt (²⁵/₈ 1800) uppträdde Piper med »la ceinture bardée de pistolets, la fureur sur les lèvres et la fraude dans les yeux». Armfelts bref utlemnades, enligt d'Hérals uppgift, först efter öfverläggning med Armfelts vänner, ärkebiskopen af Tours, grefve d'Escars och maréchal de Castries, hvilka ansågo Armfelts oskuld derigenom bevisad. — d'Hérals följeslagare Vignes sades, i motsats till d'Héral, hafva mot betalning i denna sak biträdt Reuterholms utskickade.

Armfelt. Icke ens det löfte, som genom rikskansleren Sparre sedermera gjordes den franske abbén om frikostig betalning, kunde aflocka honom någon ytterligare uppgift om Armfelts hemliga förehafvanden — af det enkla skäl, att några stämplingar af den natur, som Reuterholms styrelse antog, aldrig egt rum. d'Héral afvisade såsom »gentilhomme et ecclésiastique Français» med värdighet penninganbudet och försäkrade, att han aldrig, icke ens i Armfelts mest upprörda ögonblick, fått hans förtroende om några förgripliga planer, men väl ofta hört utbrott af sorg och bitterhet samt uttryck, hvilka antydde, att han vore förföljd och hade fiender, som sökte skada honom i regentens ögon.*

Piranesi var emellertid verksam äfven på andra håll. I Armfelts spår afsände han den ofvannämnde Benedetto Mori, hufvudpersonen i det spiondrama, som i Neapel utspelades kring Armfelts person. I Rom bevakade Piranesi oaflåtligt abbé Bonneval genom en mängd spioner; bland dem var en »monsignore» vid namn Marini. Bonnevals brefvexling med Armfelt uppsnappades, hans papper kopierades eller bortstulos; Piranesi sjelf, som fann »la casa di Bonneval» vara »un ottimo fonte», inventerade under dennes frånvaro hans skrifbord och gömmor. Det framgick af dessa fynd, dels att Bonneval icke varit främmande för tillkomsten af »Prospectus», dels att Armfelt haft till genomseende en af Bonneval författad politisk uppsats, hvilken Piranesi lyckades stjäla.** Hos kardinal Bernis och abbé Maury spanade Piranesi, ehuru utan framgång, dels sjelf, dels genom andra, efter »Prospectus» och det deri anmälda arbetet;*** värden på det hotell, der Armfelt bott i Florens, utforskades om hans yttranden, hans umgänge o. s. v. Alla bref till och från Armfelt i Neapel, hvilka passerade Rom, gingo genom Piranesis

---

* d'Héral till Sparre $^{29}/_{4}$ 1794. (Reut. Papp.)

** Armfelt till Bonneval $^{24}/_{8}$, $^{21}/_{9}$, $^{11}/_{1}$, $^{18}/_{11}$ 1793. (Reut. Papper n:o 5.)

*** Den yngre Bernis, »il monsignore», hade för Piranesi tagit i försvar Armfelts tillernade arbete och sagt, att hertigen-regenten borde vara glad att det utkomme, så att det syntes, att han icke beskyddade sin broders fiender, »e poi farà come il fratello defunto». Piranesi tillägger salfvelsefullt: »Inorridisco a dover parlar così del mio principe, ma in questo momento non sono che un mero relatore. (Piranesi till Reuterholm $^{11}/_{12}$.)

händer; några uppbrötos och, om de innehöllo något misstänkt, afsändes de till Sverige; andra fingo passera, men brefskrifvarnes namn antecknades och redogörelse sändes till Reuterholm. Ett par bref — bland dem det ofvan nämnda till Lizakewitz i Genua — ansågos vara af den vigt, att Piranesi med dem afsände en särskild kurir till Stockholm, nämligen sin broder, abbé Pietro Piranesi. Denne medförde äfven till Sverige Armfelts svar på rikskanslerns bref. Emigrerade fransmäns korrespondens med Ryssland bevakades äfven, för att derigenom få spaning på dem, som vore medvetna om d'Hérals planer.

Särskild uppmärksamhet egnades åt en viss Sources, en fransman med något äfventyrliga öden, hvilken såsom skådespelare varit i Sverige och nu i handelsuppdrag för svenska handelshuset Schön & Co. ankommit till Neapel ett par månader före Armfelt; efter dennes ankomst hade han snart blifvit en ofta förekommande gäst i hans hus. Spionen Mori hade från Neapel mycket att förtälja om Sources' och Armfelts täta öfverläggningar, hvilka troddes gälla dels handelsförmåner, som Sources hoppades genom Armfelt utverka, dels hemliga politiska förehafvanden — »grandi affari di consequenza». Och då det genom Mori spordes, att denne Sources skulle resa till Sverige och Ryssland, att Armfelt natten före hans afresa med honom haft ett hemligt samtal och i sista stunden genom en biljett, som dock uppsnappades af hans förrädiske betjent Antonio Zamparelli, velat varna honom för Piranesi vid deras stundande sammanträffande, då Sources skulle passera Rom — då var Piranesi säker att hos honom finna den vigtiga statshemligheten. Han visste, att Sources medförde ett antal exemplar af »Prospectus», och sökte, då denne uppehöll sig i Rom, att genom tjufknep få dem i sitt våld, äfvensom den ofvannämnda handskriften af Bonneval, hvilken Sources medfört från Armfelt. Han förmodade, att Sources' uppgift i främsta rummet vore att i Tyskland gemensamt med d'Héral arbeta på det mångomskrifna historiska arbetet, och att han för detta ändamål medförde ett manuskript från Armfelt. Han anstälde tre spioner, bland dem en, som nämnes »il vecchio biancho», till bevakning af Sources under de dagar, då denne vistades i Rom,

och vid sitt personliga sammanträffande med honom sökte Piranesi, säger denne sjelf, med sin vanliga fintlighet (»solita destrezza») aflocka honom hans resplan och hemligheten af Armfelts förehafvanden. Det lyckades dock föga: hvarken erhöll Piranesi »Prospectus»-paketet eller kunde han tillfyllest förklara afsigten med Sources' resa. Men han skyndade att till vederbörande afsända underrättelse, att Sources vore på väg genom Tyskland och att han såsom misstänkt borde gripas. Så skedde ock: Sources anhölls genom svenske postdirektören Bregard i Hamburg och befans, liksom d'Héral, innehafva några bref från Armfelt, hvilka dock icke inneburo de väntade bevisen för statsbrottslighet.

För öfrigt visade Piranesi sitt nit genom att framställa alla underrättelser, som ingingo från honom, såsom upptäckter af största vigt. Han berättar t. ex., att Armfelt yttrat, att hertigen-regenten borde vara försigtig, för att icke blifva förrådd; och utropar med anledning häraf i ett bref till Reuterholm: »E. Exc. ser hvilken låga, som är färdig att utbrista i Sverige! Detta är en vigtig sak och förtjenar noga eftertanke.» Med sina ansträngningar, »pene e fatiche a tutte ore per le spie», skröt han gerna i sina bref till Reuterholm, men inskärpte också, att, om han arbetade »come un disperato», så bure också hans arbete frukt.* Oförtjent var visserligen icke detta sjelfberöm i allo; men medgifvas måste, att de resultater, som vunnos genom Piranesis spioneri under året 1793 och som svenska regeringen dyrt fick betala, icke voro synnerligen betydliga. Uppgifterna om utgifvandet af »Prospectus» och om d'Hérals samt längre fram Sources' resa i hemliga uppdrag för Armfelts räkning voro i sjelfva verket de enda, som kunde synas ega någon vigt för att bringa Armfelt på fall. Men derjemte hade Piranesi, utom en mängd intresse-

* Vidrigt är hans salfvelsefulla yttrande i ett af sina bref, att han »oaflåtligt uppsändt böner till Gud för den lyckliga utgången af denna sak». »Jag har sett, tillägger han, verkliga underverk ske, hvar helst jag haft mina händer med.» »Vi måste hoppas på Guds försyn, heter det i ett annat bref; för honom är ingenting svårt.» Det var när Piranesi rustade sig att utföra det skamliga tjufknep, som i början af 1794 satte kronan på hans spionverk, som han på detta sätt anropade försynens bistånd. (Piranesi till Reuterholm $^{8}/_{11}$, $^{11}/_{12}$, $^{15}/_{1}$ 1794).

lösa detaljer, inberättat icke så få uppgifter, hvilande på lösa misstankar eller förvridningar af fakta. *

Först i början af 1794 kröntes Piranesis bemödanden med en framgång, som väl kunde sägas från hans ståndpunkt vara lysande, om den också af den allmänna rättskänslan måste stämplas såsom en vanhederlig stöld: det var då han lyckades att i Florens bemäktiga sig Armfelts hos lord Hervey deponerade papper.

Det var ett fynd, som i sjelfva verket borde öfverträffa Piranesis förväntningar. Han förmodade, då han fick spaning om att ett paket, innehållande Armfeltska papper, befunne sig i lord Herveys förvar, att det innehölle de bref och handlingar till Gustaf III:s historia, med hvilkas offentliggörande Armfelt hotat i sin »Prospectus»; och hoppet att få i sina händer hvad han så länge efterspanat, försatte honom, enligt hans egna ord, »in una smania». »Hvem vet, tillade han, kanske finnes deri äfven någon revolutionsplan?» ** Han lyckades i sjelfva verket att skaffa i Reuterholms händer icke blott ett papper, som af Armfelts egen hand var försedt med påskriften »Revolutionsplan», utan äfven en mängd andra aktstycken, som vida mera än handlingarna till Gustaf III:s historia egde »aktualitetens intresse» och kunde tjena såsom vapen mot Armfelt. Det var nämligen hela samlingen af de bref, denne emottagit under större delen af sin vistelse i Italien, och derjemte en mängd koncepter af hans egen hand till hemliga skrifvelser i politiska ämnen. — Vid sin afresa från Wien hade Armfelt hos furst Galitzin deponerat de bref, han under sin vistelse i Tyskland erhållit; och på samma sätt hade han i förvar hos lord Hervey i Florens lemnat sin

* Sådana voro t. ex. de flesta som angingo d'Héral och Sources, sådana de mångfaldiga uppgifterna om tryckningen af Armfelts arbete; en gång sades det såsom säkert, att den pågick — i Palermo! Ogrundade voro äfven de genom Piranesi inberättade ryktena, att Armfelt skulle gå än i neapolitansk, än i engelsk tjenst; att han skulle blifva rysk minister i Neapel; farhågan att han skulle ställa till ett giftermål mellan den unge konungen af Sverige och en prinsessa af Neapel, för att derigenom återvinna sitt inflytande o. s. v. (Piranesis bref till Reuterholm under Novemb.—Decemb. 1793).

** Piranesi till Reuterh. 4/1 1794.

brefvexling från tiden mellan Februari 1793, då han lemnade Wien, och Oktober samma år, då han begaf sig till Neapel. Den förstnämnda samlingen undgick visserligen att falla i förföljarnes händer och återställdes sedermera af furst Galitzin till Armfelt; * men den sistnämnda innehöll tillräckligt af komprometterande beskaffenhet, för att fyndet skulle helsas med jubel af Piranesi och Reuterholm.

Det sätt, på hvilket Piranesi lyckades utföra stölden af dessa Armfeltska papper, var följande. ** Uppsnappade bref, vexlade mellan Armfelt och hans väninna i Florens, lady Anne Hatton, hade upplyst Piranesi om tillvaron af ett hos lord Hervey befintligt, Armfelt tillhörigt paket; och spionen Mori hade från Neapel inberättat, att han erfarit, att lord Hervey skulle lemna Florens och bosätta sig i Neapel. *** Äfven lady Anne skulle på nyåret begifva sig dit, och Armfelt hade anmodat henne att i lord Herveys ställe öfvertaga paketets förvaring. † Piranesi insåg, att det brådskade att få skatten i sina händer, innan den flyttades från lord Hervey eller fördes från Florens; och han skyndade (d. $^{4}/_{1}$ 1794) att dit afsända tvenne förfarne män, sin handsekreterare Vincenzio Inglesi och sin medhjelpare vid spioneriet i »casa Bonneval», Andrea Giuliani, för att på bästa sätt, helst i hemlighet, bemäktiga sig detta paket. Expeditionen medförde äfven, för att i nödfall användas, bref dels till lord Hervey sjelf, dels till toscanske premierministern Serristori, hvari Armfelts papper officielt reklamerades. Äfven till Lagersvärd i Genua afsändes en skrifvelse, hvari han anmodades, att såsom svensk chargé d'affaires, ackrediterad i Florens, hos vederbörande myndigheter, om så skulle anses nödigt, understödja denna reklamation. Den officiella vägen behöfde dock, tack vare

* Genom furstinnan Menschikoff, som, då hon på resa till Ryssland från Italien på våren 1794 passerade Wien, för Armfelts räkning hemtade dessa papper och medförde dem till Ryssland.

** Se Sander, anf. st. s. 26 o. bil. n:o 1, hvarest efter Piranesis brefvexling denna fråga först blifvit utredd och hvarjehanda oriktiga uppgifter rättats.

*** Mori till Piranesi $^{28}/_{12}$ 1793.

† I bref $^{28}/_{12}$ 1793, hvilket af Piranesi uppsnappades och aldrig kom fram. (Reuterh. Papp. n:o 5.)

Piranesis nitiska agenter, icke anlitas; och han hade den tillfredsställelsen att se dem utan främmande bemedling utföra sin bedrift. Orolig var han för utgången af sin expedition — icke af samvetsbetänkligheter, utan af fruktan att saken skulle röjas och Armfelt, derigenom varnad, skulle få rådrum att sätta sin person i säkerhet.*

Omkring en månad förflöt, innan Piranesis ovisshet skingrades; men tiden användes väl af de värdiga stallbröderna Giuliani och Inglesi i Florens. Den förstnämnde inledde, under förevändning att söka tjenst hos lord Herveys blifvande efterträdare, bekantskap med en af hans tjenare, italienaren Giuseppe Merci; och vid en festlig måltid, till hvilken denne inbjöds, lyckades det Giuliani och Inglesi utan svårighet att utforska, att det ifrågavarande paketet, försedt med Armfelts adress och sigill, verkligen funnes i förvar i lord Herveys egen sängkammare. De lyckades äfven, mot löftet af 100 scudi och försäkran om beskydd af »regerande personer», utan synnerlig möda öfvertala sin nye vän att medverka till deras lofvärda syfte att stjäla detta paket. Merci flyttade det till en början till ett doldt ställe nära utgångsdörren, men vågade icke att skaffa det vidare, af fruktan för en svart betjent — »un Moro schiavo» — som var lorden fullkomligt trogen och alltjemt stod på vakt vid dörren. Häri låg nu svårigheten. Piranesis utskickade gjorde allt för att öfvervinna den: deras föreställningar, upprepad välfägnad och penningar förmådde slutligen den värde signor Giuseppe att med sig förena en lika aktningsvärd medbroder, Pasquale Martignani, för att gemensamt utföra hjeltebragden. Äfven dennes betänkligheter behöfde dock häfvas genom en »pranzo» och hvarjehanda »gentilezze» å Giulianis och Inglesis sida, förnämligast dock genom löftet att öka arfvodet till 150 scudi. Det beramades då, att sedan lord Hervey d. 2 Febr. afrest till Livorno, dådet skulle utföras; och den 3 på morgonen lyckades det de båda »modiga» florentinarna** att föra paketet till

* Piranesi till Reuterholm $^{6}/_{1}$ 1794.

** »Corragiosi ambedue noi, quantunque il palazzo fosse ben guardato», säga de i sin berättelse om denna bedrift, hvilken på samma gång utgör ett qvitto öfver mottagandet af det lofvade arfvodet. Se Sander, anf. st. s. 61.

Giulianis bostad. Här behandlades det med försigtighet och skicklighet af honom och Inglesi: det öppnades och befans inom ett stort förségladt ytteromslag af vaxduk innehålla fyra mindre paketer, inlagda i papper. Dessa uttogos; i stället inlades makulaturpapper af motsvarande kubikinnehåll, hvarefter vaxduksomslaget återstäldes, och paketet, till utseendet oförändradt, återbars till sin förra plats. Så skickligt hade denna operation verkstälts, att ingen i lord Herveys hus hade någon misstanke att paketet varit öppnadt. Lord Hervey sjelf skref omkring ett år senare till Armfelt: »Det som ni anförtrott mig, är i säkerhet och står när som helst till edert förfogande.» * Och då Armfelt flera år efteråt hos lord Herveys enka gjorde en förfrågan rörande dess öde, försäkrade hon, att hon ännu hade allt i godt förvar och i orubbadt skick. Hennes förvåning blef utomordentlig, då hon på Armfelts anmodan öppnade paketet och fann det — »fyldt med papper, som varit nyttjade under bakelser och pastejer, på hvilka aldrig en bokstaf varit tecknad.» **

Giuliani skyndade till Rom med det dyrbara fyndet och mottogs med öppna armar af Piranesi. Denne ögnade på dess innehåll och afsände det genast, stolt öfver det storverk han utfört, i flera paketer, dels under hertigen-regentens, dels under Reuterholms adress till Stockholm. *** Piranesis långa spioneri hade således omsider krönts med framgång; med liflig sjelfkänsla kunde han skrifva till Reuterholm, att han gjort »un gran bene alla Suezia, particolarmente in questo momento». Sändningen var välkommen i Stockholm, kanske i högre grad än Piranesi sjelf anade: den förutan hade, såsom vi skola se, den redan började högmålsprocessen sannolikt måst nedläggas. Belöningen för Piranesis välförhållande ute-

* D. $^{28}/_{8}$ 1795.

** Se Armfelts tryckta sjelfbiografi, anf. st. II: 98.

*** Samma dag, d. 8 Febr., afsändes till Reuterholm bref jemte redogörelse för förloppet. För att göra bedrägeriet fullkomligt förságos de tre sändemän, som Piranesi ansåg sig böra skicka, med diktade namn: kurirpass utfärdades af honom för Inglesi under namn af grefve Alessandro Rinaldi, för Giuliani under namnet Luigi Francesco Friginecci; den tredje kuriren, betjenten Felice Saleri, nämndes Giovanni Brunaldeschi (Sander, anf. st. s. 28). — Frikostigt belönades sändemännen och tjufvarne af svenska regeringen.

blef icke heller: den svenska förmyndareregeringen blygdes icke att derigenom erkänna sig medbrottslig i de skändliga dåd, som på dess vägnar blifvit utförda i Italien af dess lydiga redskap.

* * *

Medan Piranesi satt i Rom, lik spindeln i nätets innersta, och vaktade sitt rof, spann Benedetto Mori efter hans anvisning intrigens trådar i Armfelts omedelbara grannskap i Neapel och sökte alldeles omsnärja honom med sitt spioneri. Från denne agent ingingo till Piranesi täta rapporter, hvilka lades under Reuterholms ögon såsom bilagor till dennes egna bref. Dessa bilagor ega sitt intresse, ehuru de icke, lika litet som Piranesis rapporter under det första halfåret af hans spionverksamhet, meddela några upptäckter af vigtiga statshemligheter. De åskådliggöra endast till hvilken grad alla den föga omtänksamme Armfelts steg voro bevakade. Piranesi skröt sjelf offentligen med, att han i denne Mori gifvit Armfelt en hemlighetsfull följeslagare, hvilken följde honom som skuggan kroppen och aldrig ett ögonblick skildes från hans sida, som bevakade såsom en skatt hans ord och antydningar, som smög sig med honom vid hans toilett och följde honom i spåren vid hans besök »nelle talame di tante principesse e milady, che per lui sospiravano.»* Häri ligger nu visserligen betydlig öfverdrift; ty huru noggrant Mori än bespejade alla enskildheter i Armfelts lif, så var det mycket sällan, som han lyckades uppfånga några »ord och antydningar» af honom; och de iakttagelser, han meddelade, voro i allmänhet af rent yttre art. Men äfven dessa ega ett kuriositetens intresse. Mori förde dag för dag, timme för timme, protokoll öfver hvad han från utsigtspunkter i grannskapet af Armfelts bostad eller i hans kök genom samtal med hans tjenstefolk kunde erfara; han redogjorde för de besök, som »il barone» gjorde eller mottog, för de bref, som ankommo eller afsändes med posten, stundom äfven för den uppsyn, med hvilken de mottogos, för lefnadssättet och den vexlande stämningen i huset samt för

* Lettera al generale Acton, s. 32, 33.

förhållandet till Armfeltska familjens reskamrater och grannar i samma hus, familjen Menschikoff.

Under förevändning att utföra några ritningar för ett landthus, hvilka Armfelt under ett samtal i Rom med Piranesi sagt sig behöfva, hade denne introducerat sin tjensteande i hans hus i Neapel. Mori synes dock hafva blifvit temligen afvisande mottagen och fann till sin förvåning, att den villa, för hvilken han skulle utföra ritningar, endast existerade i Armfelts fantasi och förmodligen aldrig komme att byggas. Något arbete erhöll han således icke; för de utkast, han medfört, blef han frikostigt betald, men något samtal med Armfelt lyckades han icke vidare erhålla.* En förevändning var emellertid gifven: för det italienska tjenstefolket uppgaf han sig vara såsom arkitekt anstäld hos »il barone» och ansågs derför af dem tillhöra huset samt gick der ut och in, utan att någon dervid fäste uppmärksamhet. Hastigt förstod han att skaffa sig vänner bland Armfelts betjening, och särskildt vann han på sin sida genom kontant betalning tvenne af hans lakejer: Antonio Zamparelli och Stefano Setola. För husbondfolket hyste Mori en viss rädsla och undvek så mycket som möjligt att blifva sedd af Armfelt sjelf, hvilken han misstänkte hafva någon aning om sina förehafvanden. Deremot behandlades han med största förtrolighet af »tutta la famiglia», nämligen det italienska tjenstefolket, och rapporterade allt sqvaller, som i deras krets förekom.** Han inbjöds af dem till de fester, som grefvinnan Armfelt med svensk älskvärdhet och patriarkalism tillstälde för att låta tjenstfolket fira sina namnsdagar och juldagen: då uppläts åt dem en sal i palatsets stora våning, glädjen stod högt i tak och husbondfolket lemnade dem ostörda, »per non guastare le allegria.*** Mori, som vid

* Såsom ett sådant kan icke anses att Armfelt, då han en gång oförmodadt stötte på Mori i sitt hus, tvärt frågade hvad han hade der att göra och om han icke fått betaldt.

** Med den svenska betjeningen synes han hafva stått på mindre förtrolig fot, särskildt med Armfelts kammartjenare Haglund (»M. Aglón»), om hvilken han dock i ett bref säger, att han börjat »umanizzarsi». Jägaren Lundgren (»Lucren») hörde till dem, som gerna deltogo i de dryckeslag, som Mori tilstälde för att ytterligare lösa tungornas band.

*** Hånfullt skrifver Piranesi i Lettera al generale Acton (s. 34): »Egli

dessa fester satt som det onda samvetet och fruktade att se »il barone» inträda, var å sin sida frikostig med gästabud för sina nya vänner. För dessa fester insände han räkningar till Piranesi, som i sin ordning gjorde sig betald af svenska staten. *

Den bostad, i hvilken detta spionsystem blomstrade och der Armfelt med sin familj slagit ner sina bopålar från slutet af Oktober 1793, i afsigt att der qvarstanna till April följande år, var »un bel palazzino», beläget vid Chiajan med utsigt öfver Villa Reales lundar och den blåa golfen. Han var der inrättad med den prakt, hvarmed han, sina dåliga finanser oaktadt, älskade att omgifva sig; en talrik betjening i praktfulla livréer** förde der ett dagdrifvarlif, som underlättade Moris korruptionsförsök; dyrbara hästar och vagnar hörde också till utstyrseln. I samma hus, våningen under, bodde, såsom nämndt är, furst Menschikoffs familj; en lönntrappa underhöll förbindelsen mellan de båda våningarna, och betjeningens sqvaller visste berätta, att den flitigt begagnades. ***

(il barone) era ben lontano dal sospettare che fra il fumo degli arrosti e il burro dei maccaroni i suoi famigliari coll' emetico della bottiglia vomitassero i suoi secreti.»

* För hvarje månad upprättade Mori detaljerade räkningar öfver sina utgifter för egen och andra spioners aflöning, taffelpenningar o. s. v. på ej så alldeles obetydliga belopp. För December månad t. ex. uppgingo Moris enskilda kostnader till omkring 50 scudi; Antonio Zamparelli hade betingat sig 15 scudi i månaden o. s. v. — Någon gång finnes antecknadt »si bebbe moltissimo, rum, rosoglio et altro»; och att Antonio eller »Lucren» varit »ubbriaco». Till undfägnaden hörde äfven stundom andra »menus plaisirs», icke af det mest moraliska slag, hvilka svenska regeringen fick betala.

** Armfelt hade, enligt Moris rapport, låtit göra tre olika livréer, med olika grader af praktfullhet, till alla sina tjenare. Dessa synas hafva uppgått till 15 à 20 personer. — Karakteristiskt är följande yttrande i ett af Armfelts bref till sin hustru (11/8 1793): »Jag har ännu aldrig kunnat resignera mig att hafva illa klädda lakejer. Den ekonomien finner jag ej convenable och dertill resignerar jag mig intet. Pack må säga hvad de vilja, så conserverar jag vissa former af en stor herre och blir hvarken filosof i tänkesätt eller ett oanständigt sätt att vara.»

*** Piranesi har i »Lettera al generale Acton» gjort sig ett nöje att omtala »la scaletta secreta, che conduceva immediatamente alla camera dell' amica.» Mori, som befarade att upptäckten af denna trappa skulle vålla »torbide» mellan makarna Armfelt, tillägger dock med afseende derpå: »Ma io credo che [la

Frikostigt utdelte Armfelt drickspenningar, i rikare mån än hans kolleger, de utländska ministrarna — någon gång anmärker Mori, att »hela Neapel» derföre skrattade åt honom; på teatrarna depenserades mycket, o. s. v. Detta oaktadt märktes det stundom, enligt samma källa, att det ej var så alldeles helt med de ekonomiska tillgångarna; någon gång erhöll betjeningen icke sin lön, och det hela antog en bekymmersam uppsyn.*

Penningeangelägenheterna, huru förtviflade de än i sjelfva verket kunde se ut, kunde dock ej i främsta rummet nedstämma ett sådant sinne som Armfelts. Ovissheten af hans framtida öde bekymrade honom vida mer. Den erhållna skrapan och hans olydnad med afseende på valet af vistelseort kunde icke annat än göra det sannolikt, att svenska regeringen snart skulle låta det slag falla, hvarmed den hotat.** Länge måste det dröja, innan svar kunde ingå från d'Héral eller Sources rörande utsigterna i Ryssland; men Armfelt hoppades dock, att våren 1794 skulle medföra stora förändringar i hans ställning, och hans afsigt var, såsom nämndt är, att om inga oförutsedda händelser inträffade, stanna i Neapel till denna tid. Han gjorde sig dock beredd på att från Neapel begifva sig till Venedig i egenskap af svensk minister, och anmodade svenske konsuln derstädes Bovo att skaffa en bostad. Likväl var ingenting afgjordt: de ryska planerna vexlade fortfarande med önskan att få draga sig i lugn tillbaka på svenska

Baronessa] userà prudenza come l'usa in tante oltre cose.» I allmänhet omtalas i spionrapporterna grefvinnan Armfelt sällan, men alltid med aktning.

* Moris rapporter Nov., Dec. 1793. Armfelt sjelf utgöt sig i sina bref till Sverige ofta öfver sin penningförlägenhet i Neapel. Till abbé d'Héral skref han redan från Rom, att försäljningssumman af hans juveler borde räcka till December, och »derefter befinner jag mig med hustru och barn utan en styfver» (Svea Hofrätts protokoll s. 593); och för Sources omtalade han i December, att han förgäfves sökt att få låna 4000 dukater, samt tillägger: »jag blir i Januari månad en rätt vacker pojke, om en viss förnäm dam lemnar mig utan undsättning, och ni ej kan skaffa kredit för denna summa.» (Dersammast. s. 298). Den »förnäma damen» var naturligtvis kejsarinnan af Ryssland, hvars hjelp syntes så mycket mer nödvändig, som Armfelts ställning i Sverige var högst oviss.

** Till Franc skref Armfelt d. $^{18}/_{12}$: »Jag är ännu i afvaktan af mitt öde och hoppas blifva rappellerad. Hvad orsak vederbörande vilja gifva denna nya våldsamhet, är mig indifferent. Dock skulle den af en viss »Prospectus» vara mig behagligast» (Svea Hofrätts protokoll etc. s. 82).

landsbygden,* måhända äfven med förhoppningen, att allt skulle gå sin jemna gång, och svenska regeringen, efter det stora utbrottet af sin vrede, upphöra att egna någon uppmärksamhet åt sin missnöjde representant i det aflägsna landet. I sjelfva verket syntes rikskanslern och kabinettet för utrikes brefvexlingen hafva för afsigt att tills vidare blott hämnas genom att alldeles ignorera Armfelts tillvaro — en hämnd, hvaröfver denne ej hade anledning att beklaga sig.

Dessa bekymmer oaktadt, lefde Armfelt ett rätt angenämt lif på denna plats, der han i ungdomen, då han med konung Gustaf gästade Ferdinands och Karolinas hof, funnit att »allt andades glädje», och hvars härliga natur och milda klimat ännu verkade uppfriskande både på hans oroliga sinne och hans ömtåliga helsa. Några politiska planer sysselsatte honom säkerligen icke i Neapel, ehuru han såsom vanligt med vaket intresse följde händelsernas gång, städse lika förbittrad mot de franska — och svenska — jakobinerna. I stället hade han tillfälle till det angenämaste sällskapslif: hans resande vänner och väninnor från Rom, Pisa och Lucca hade åter samlats i Neapel. Lady Elisabeth Monck, den skönaste af dem alla, intog i Neapel en inflytelserik ställning genom sin förtrolighet med drottning Karolina af Neapel. Kring lady Monck samlades den engelska kolonien; hennes syster lady Anne Hatton, som

---

* Den 11 Nov. skrifver Armfelt till sin far: »Nästa sommar bor jag icke i Italien, och hoppas jag, det någon regerande person finnes, som tager med nöje emot en karls tjenst, som ej har någon annan crime på sin räkning än att hafva tjent sin konung och sitt fädernesland.» I samma bref redogör han dock för hvarjehanda planer med afseende på egendomarne Åminne, Nynäs och Lindnäs; han ville bli landtman och draga sig ur verlden. (Reut. Papp. n:o 5). Ännu så sent som i Februari 1794 skrifver han till von Hess, att i Juli samma år, om ej förr, ville han lemna sin tjenst och söka en annan, »på ett ställe, der man ej dagligen chicaneras». T. o. m. det gamla förslaget att köpa egendom i Mecklenburg uppdyker i samma bref. »Om tio år, säger han, är Europa ej annat än en ödemark, der man bland ruiner får leta efter troner och altaren och välja mellan guillotinen och infamien.» Han trodde dock, att i Tyskland vore »mindre godt om galningar», och ville derföre att v. Hess skulle hjelpa honom att bli bofast i nämnda land. — Till fr. Rudenschöld skref Armfelt ($^{11}/_{11}$ 1794), att han från Stockholm erfarit, att regeringen hvarken ernade rappellera honom eller bevilja honom tjenstledighet. Nu ernade han begära ledighet d. 1 Juli; vägrades detta, så skulle han begära afsked. (Reut. Papp. n:o 5.)

anlände mot slutet af Armfelts vistelse der, familjerna Mansbery och Spencer, lady Bessborough m. fl. fortforo att här, som förut, täfla om den älskvärde svenske ministerns gunst. Furstinnan Menschikoff med sin familj hade i hans allra närmaste grannskap slagit ner sina bopålar. Till Neapel anlände äfven, såsom nämndt är, i början af 1793 M:me de Surian, en af Armfelts bekantskaper från besöket i Genua.* Gamla vänner från besöket i Neapel 1784 hade ännu den lysande unge hofmannen i friskt minne; och nya förbindelser knötos inom den förnäma verld, som här samlat sig.

Kretsen af Armfelts vänner i Neapel ökades ytterligare i Januari 1794 med tvenne unga landsmän och vapenbröder, majorerna Peyron och Brändström, hvilka tjenat under Armfelts befäl vid andra gardet och för honom hyste mycken personlig tillgifvenhet. Äfven de tillhörde de med förmyndareregeringen missnöjda; Peyron hade på hösten 1792, som så många andra Gustavianer, blifvit aflägsnad från Stockholm och i ett slags förvisning skickats till Stralsund samt hade sedan denna tid underhållit brefvexling med Armfelt. Nu voro dessa båda officerare, efter erhållen tjenstledighet, på en turistresa i södra Europa, hvilken genom deras förhållande till Armfelt, såsom vi skola se, tog en egendomlig vändning. Armfelt mottog dem med öppna armar: platser vid hans bord voro alltid öppna för dessa landsmän, hans loge i San Carloteatern stod till deras disposition, och han gjorde allt för att göra dessa vänners vistelse i Neapel så angenäm som möjligt.**

Ur Armfelts egna anteckningar låna vi följande rörande vistelsen i Neapel: »Jag öfverlemnade mina kreditivbref d. 1 November. Deras majestäter konungen och drottningen mottogo mig på det bästa sätt. Det helsningstal, som jag höll, var helt kort, men uttryckte de känslor, hvaraf mitt hjerta var fullt. Drottningen befann sig i ett långt framskridet hafvandeskap, och jag kunde ej annat än anse min audiens

* Enligt Moris och Piranesis berättelser rådde stor svartsjuka mellan några af dessa damer för Armfelts skull. Särskildt var furstinnan Menschikoff svartsjuk på lady Elisabeth Monck, som af denna anledning aldrig förr än i farans stund besökte palatset vid Chiajan, och på M:me Surian.

** Peyrons handskrifna memoirer (i Åminne arkiv).

hos henne såsom en synnerlig ynnest, ty danske ministern, som anlände vid samma tid, fick icke företräde. — Af mina gamla bekantskaper bland hofvets damer träffade jag endast prinsessan Belmonte, som bibehållit sin plats och som ännu nästan var densamma, utom att hon var skild från sin man och hade en erkänd älskare, polack till nationen. Bland herrarna voro flere qvar, och större delen hade bibehållit de värdigheter och ämbeten, hvari jag sett dem under min förra resa. General Acton, som då endast var marinminister, hade dock nu stigit till premierminister: Don Gaëtano, konungens förre gunstling, hade endast ökat sina inkomster.»

»Drottningen blef förlöst en af de första dagarna i December. Några dagar förut hade ankommit underrättelsen om den olyckliga drottningens af Frankrike aflifvande. Det var på San Carlo-teatern, som denna ohyggliga nyhet meddelades general Acton i hans loge, hvarest jag befann mig. Deras majestäter voro i sin lilla loge. Detta nya mord slog oss med en sådan bestörtning, och vi talte derom med en så förfärad uppsyn, att vi hade anledning att frukta, att drottningen, hvars farhågor öfver hennes systers öde lifligt sysselsatte hennes inbillningskraft, skulle märka något, ty hon hade i samma ögonblick noga betraktat oss. Vi togo derföre vårt parti att icke vidare under hela föreställningen tala med hvarandra, för att icke oroa henne. Våra farhågor voro icke utan grund; Hennes Maj:t sade mig sedan, att hon i detta ögonblick i mitt ansigte sett en förvandling, som hon antog härröra från dåliga nyheter. Drottningens mod och upphöjda karakter gjorde, att hon, bättre än man kunnat förmoda, utstod denna grymma pröfning.» —

»Min hustru hade äran att blifva föreställd för drottningen; konungen träffade hon endast på landet. Han har ett jagtslott helt nära Avernersjön, kalladt Carditello, och dit inbjöd han oss på en vildsvinsjagt. Vid frukosten fick min hustru äran att göra konungens bekantskap; han visade henne all möjlig uppmärksamhet och öfverhopade henne med artighet. Efter måltiden besågo vi alla ekonomiska detaljer vid detta lilla landtgods, och konungen sade oss då: »Ni ser hvad som utgör mitt största nöje och min verkliga njutning; jag tror

icke, att jag vill någon menniska annat än godt, och jag föreställer mig icke, att mina undersåtar hafva anledning att beklaga sig öfver mig. Men om det är Guds vilja, att alla regenter skola utrotas på grund af folkyran, så återstår oss endast vårt goda samvetes vittnesbörd och modet att åtminstone dö med ära.» Han uttalade dessa sista ord med en så rörande resignation, att jag länge kände mig upprörd deraf. Konungens omgifning var vid dylika tillfällen föga talrik, men glädjen herskade der, och man hade bannlyst allt etikett-tvång.»

»Hela konungens sinne, fortsätter Armfelt, afspeglar godheten och ärligheten hos en Henrik IV, och man skulle kanske utan öfverdrift kunna påstå, att han bland alla denne hjeltes efterkommande var den, som i alla afseenden skulle hafva kommit att likna honom mest, om han haft samma hinder att besegra för att vinna sin tron, och om svåra förhållanden nödgat honom att mera egna sig åt allvarsamma sysselsättningar och att studera menniskor. — Hvad drottningen beträffar, så kan mitt omdöme kanske anses jäfvigt på grund af den eviga tacksamhet, som jag är henne skyldig... Men jag säger ändå, att det är en furstinna, höjd öfver allt beröm. Jag vet väl, att hennes alltför stora öppenhjertighet, kanske också för mycken lifflighet i tycken och förbindelser af ganska oskyldigt slag, öppnat ett vidsträckt fält för några italienska qvinnors svartsjuka och för några karlars sqvaller, hvilka på svaga yttre grunder älska att kasta skugga öfver de mest oförvitliga personers uppförande. Jag vet, att otacksamheten t. o. m. försökt att gifva en ogynsam färgläggning åt hennes enskilda lif; men dessa skuggor försvinna snart i deras ögon, som varit i tillfälle att verkligen lära känna hennes uppförande såsom maka och moder.»

Den välvilja, med hvilken Armfelt omfattades af konungaparet i Neapel, blef af stor betydelse för hans öden. Historiens dom har icke i allo sammanfallit med de loford, som tacksamheten förestafvat Armfelt, då han nedskref sina anteckningar, särskildt icke hvad angår drottning Karolina; *

* I senaste tid hafva dock genom den österrikiske författaren v. Helferts arbeten åtskilliga beskyllningar mot drottning Karolina blifvit vederlagda. Hans

men de kunna icke annat än göra heder åt hans hjerta. Ännu många år efteråt, under ändrade förhållanden, brefvexlade Armfelt med sin kungliga välgörarinna, som alltid för honom bibehöll sin vänskap.

»Engelske ministern, fortsätter Armfelt, Sir William Hamilton var den äldste i corps diplomatique under min vistelse i Neapel; han var en hederlig man med ett angenämt sätt att vara. Hans kunskaper i mer än en riktning, hans intresse för forskningar och i synnerhet på det område, som Neapel och Sicilien erbjuda, göra att man gerna söker hans sällskap. Hans maka, som med den antika skönhetens klassiska fulländning förenar allt det tjusande, som alla sekler kunnat uppvisa, har talanger, så mycket mera förvånande som naturen ensam synes hafva lärt henne dem. Hennes man älskar henne med passion; man skulle dock kunna säga, att om det funnes något, som i hans hjerta skulle kunna uppväga kärleken för hans hustru, så vore det — etruskiska vaser, hvaraf han eger en präktig samling.* Danske ministern, herr von Bourke, egde mycken begåfning och den utsöktaste takt samt förenade dermed en intagande blygsamhet; med ett ord, allt hos honom röjde en man, som vore skickad att fylla de mest maktpåliggande värf. Grefve Skavronski, Rysslands envoyé, var sjuk, då jag kom till Neapel, och dog någon tid efteråt. Hans enka, känd under namnet »den vackra», syntes mig också ega den bästa karakter och tusen andra egenskaper för att göra en make lycklig. Chevalier Italinski, som efter

---

senaste skrift »Maria Karolina, Erzherzogin v. Oesterreich, Königin v. Neapel u. Sicilien» (1884) är en formlig »Ehrenrettung».

* Armfelts täta besök hos engelska ministern inberättades flitigt af Mori och Piranesi. Kort förut hade Sir William och hans gemål i förening utverkat det förbund mellan England och Båda Sicilierna, hvilket blef så olycksbringande för det sistnämnda riket. — Den sköna lady Hamilton, som från samhällets allra lägsta klasser uppstigit till en af dess bemärkta platser och sedan till en politiskt betydande person, blef för sitt äfventyrliga lif och sin följande förbindelse med den engelske sjöhjelten lord Nelson lika verldsberyktad, som hennes make var verldsberömd såsom arkeolog och samlare. Armfelt egnade, såsom af honom var att vänta, lady Hamiltons skönhet sin hyllning; men synes icke hafva tillhört den närmare kretsen af hennes många beundrare.

grefve Skavronskis död var chargé d'affaires, var en lärd och djupgående och på samma gång mycket hederlig man. *

»Jag var mycket förvånad att i Neapel icke finna någon utmärkt artist och mycket få literära personer. Jag träffade i denna stad en gammal bekantskap, som gjorde mig stort nöje; det var abbé Labdan, en from, kunnig och angenäm man, som hade varit guvernör för den unge hertigen af Richelieu. Franska revolutionen hade förjagat honom, som så många andra, från hans fädernesland. Han hade haft den lyckan att finna en fristad i Neapel, hvarest han åtnjöt regeringens beskydd — jag säger lyckan, ty regeringen gjorde ganska mycket svårigheter att mottaga emigranter, hvilkas seder och grundsatser icke voro väl kända.»

»Ett sammanträffande, som jag var långt ifrån att vänta och som var mig en bra angenäm öfverraskning, var mötet med en gammal vapenbroder, commodor Sidney Smith, som åtföljt Gustaf III under sista finska fälttåget och någon tid efter freden i Verelä begifvit sig till Turkiet, i förhoppning att kunna uträtta något för detta lands flotta. Under mer än två år hade han förargat sig öfver Turkarnes envishet och fasthängande vid gamla vanor, och slutligen gått ombord i Smyrna på ett helt litet fartyg med 12 à 16 mans besättning samt landstigit i Neapel mot slutet af November 1793. Hamilton underrättade mig om Smiths ankomst, och jag begaf mig till honom; vi råkades ganska ofta under hans vistelse i Neapel. Hvilka smärtsamma känslor ingaf oss icke minnet af hvad som en gång varit och tanken på hvad som nu var! — Sidney Smith begaf sig kort derefter till Toulon, hvarifrån han lemnade mig underrättelser. Aftonen före hans afresa tillbragte vi fyra, fem timmar tillsammans. Efter många tankeutbyten öfver allmänna angelägenheter, hvarvid jag icke underlät att uttala min öfvertygelse, att det vid sakernas nuvarande läge vore omöjligt att behålla Toulon, talte jag öppenhjertigt om mina

* På grund af särskild föreskrift från Reuterholm egnades en speciel uppmärksamhet åt Armfelts umgänge ej blott med den ryska, utan äfven med den danska beskickningen; och Mori synes för detta ändamål hafva anstält särskilda spioner. Danske ministern var den medlem af corps diplomatique, som, när olyckans tid kom, längst underhöll förbindelse med Armfelt.

egna förhållanden, om mina framtidsplaner och om mina åtgöranden med afseende härpå. Han uttryckte sitt gillande af allt, för så vidt jag icke lemnade å sido hvad vi kallade vår *stora plan*. Jag skall icke vidare uppehålla mig vid den politiska drömbild, som föresväfvat oss i Sverige vid en tidpunkt, då vi icke kunde förutse alla de olyckor, som sedermera härjat Europa.»

»Det var Sidney Smith, som i Toulons hamn uppbrände flera franska fartyg och satte eld på varfven, då republikanerna höllo på att bemäktiga sig hamnen; men dessa lyckades släcka branden, innan den gjort stora framsteg. Denna motgång nedslog de allierades mod, vållade tvedrägt mellan engelsmännen och spaniorerna och ökade i stället fransmännens förtroende och djerfhet. Det var under December månad, som denna olyckliga tilldragelse egde rum.»

Den verldshistoriska bakgrunden saknas, såsom man ser, ingenstädes i Armfelts personliga minnen från denna upprörda tid, huru liten del han än sjelf kom att taga i de stora händelser, som han följde med så lifligt intresse. Sidney Smiths stjerna bleknade vid Toulon för den unge Bonapartes, som der gjorde sin första stora vapenbragd; Armfelts egen syntes vara, om ej för alltid nedgången, dock höljd i mörka moln.

Hvari bestod den »stora plan», om hvilken Armfelt och Sidney Smith en gång under lyckligare tider drömt? Ingen anteckning upplyser derom något närmare; och det kan betviflas, att den varit något annat än en fantasibild af det slag, hvarpå Armfelts hufvud var så rikt. I något sammanhang med de förslag af senare datum, i hvilka Reuterholms styrelse så gerna ville se landsförrädiska planer af den fordom så mäktige konungagunstlingen, synes den icke hafva stått. Äfven dessa voro, såsom vi skola se, hugskott, hastigt fostrade af en rörlig inbillningskraft och ett brinnande hjerta, och lika hastigt öfvergifna.

III.

Armfelts hemliga brefvexling.

1792—1793.

»Min själ sitter alltid i spetsen på min penna, som på mina läppar», har Armfelt om sig sjelf yttrat. Ingen kunde i sjelfva verket vara mindre egnad att föra en brefvexling om hemliga statsangelägenheter än den man, hvars öden vi följa; ingen tidpunkt kunde vara mindre lämpad derför, än den svenska förmyndareregeringens, för hvilken, såsom vi sett, inga betänkligheter funnos mot användande af alla medel, äfven de mest vanhederliga, för att komma sina motståndares hemligheter på spåren.

Vi känna redan tillräckligt Armfelts sätt att i tal och skrift meddela sig med sina vänner. Hans skaplynne var ögonblicksmenniskans: intet slags hänsyn, ingen försigtighet, ingen beräkning kunde lägga band på den tillfälliga stämning, som beherskade honom, om den var af upprördare slag. Han gaf sig sjelf utan förbehåll, sådan som han var i hvarje ögonblick, då nämligen hans känslor kommit i svallning; och han egde, såsom en af Runebergs hjeltar, i yttersta grad

stolt själ och lättrördt hjerta
och brinnande hetsigt blod.

I denna oförbehållsamhet, denna ohejdade naturlighet låg väl i väsentlig grad hemligheten af den tjusmakt, som tillhörde hans personlighet. Men visserligen kunde denna egenskap

äfven blifva olycksbringande för en man i hans ställning, i synnerhet då de motgångar, som hejdat hans länge så lysande bana, förbittrade hans sinne. »Ingen betänklighet, säger en af hans samtida, som sjelf blef ett offer för Armfelts oförsigtighet,* afhöll honom, då humöret brusade upp, att slunga sina pilar mot vänner och fiender, likasom han uppsåtligen velat öka de sistnämndas antal.» Om det någonsin gält om yttranden i enskilda bref, att de med försigtighet måste begagnas såsom historisk källa, så gäller det om Armfelts: hans omdömen om personer och tilldragelser voro så långt ifrån att vara historiens domslut, att de icke ens för honom sjelf länge blefvo beståndande. Ej ens hans allra närmaste anhöriga och vänner skonades, långt mindre hans verkliga eller inbillade motståndare; dessa sistnämnda föraktade han och fann ett slags nöje i att trotsa deras vrede, genom att sätta sig öfver alla varningar till försigtighet. För de bittra infall, de kränkande omdömen, de äreröriga beskyllningar, som i dylika uppretade ögonblick utslungades, egde Armfelt till sitt förfogande en öfverdådig qvickhet och en rörlig inbillningskraft; och under en tid, då, såsom vi sett, yttre förhållanden gjorde den exalterade bitterheten snarlik en kronisk sjukdom hos den förr så lefnadsglade mannen, blef han en *farlig* korrespondent, farligare för sig sjelf och för sina vänner, än för sina motståndare.

Till oförsigtigheten i Armfelts utlåtelser kom äfven en annan egendomlighet, som väsentligen bidrog att draga ofärd öfver dem, som deltogo i denna brefvexling. Ordningssinnet hörde visserligen icke till Armfelts dygder, och han hade tvifvelsutan sina papper i temligen oordentligt skick. Men i stället hade han den egenheten att aldrig vilja förstöra bref, äfven om brefskrifvaren derom anhållit — en egenhet, som för öfrigt icke är så alldeles ovanlig och som hos en och annan synes sammanhänga med ett slags vidskeplig känsla. Han bevarade allt, från bref med politiska hemligheter, till de obetydligaste biljetter och breflappar, hvilka stundom kunde vara komprometterande nog för brefskrifvaren eller, ännu oftare, — för brefskrifvarinnan. Biografen hundra år efteråt har icke skäl att beklaga sig öfver att detta material blifvit bevaradt, om

* Ehrenström, Anteckn. II: 133.

han ock stundom dervid känner »l'embarras de richesse»; men så mycket mera de, hvilkas hemligheter derigenom röjdes, i synnerhet om det skedde inför en samtid, som var benägen att tyda allt till det värsta.

Armfelt hade all anledning att förmoda, att hans brefvexling bespejades. Redan vid början af vistelsen i utlandet mottog han, såsom vi hafva sett, af sina korrespondenter i Stockholm oupphörliga och väl behöfliga uppmaningar till försigtighet med sina yttranden i bref. Fröken Rudenschöld visste redan i Augusti 1793 att berätta, att svenske postdirektören i Hamburg Bregard hade befallning att noga bevaka Armfelts bref och öppna dem, som syntes misstänkta; hon sade sig genom yttranden af hertigen-regenten hafva kunnat sluta till, att denne läst förtroliga bref, vexlade mellan henne och Armfelt. Någon gång kunde Armfelt uttrycka sin oro öfver dylika nyheter; men i regeln satte han sig öfver alla försigtighetsmått och uppmanade till och med någon gång sin nyssnämnda korrespondent att skrifva »ouvertement, en dépit des curieux». Chiffre begagnades af Armfelt endast vid afhandlandet af rent politiska förehafvanden; »au clair» skref han, såsom vi till en del redan hafva sett, saker som voro i hög grad egnade att skärpa vederbörandes misstankar och ovilja.

Emellertid gingo de bref, som Armfelt vexlade med sina närmare svenska vänner, under öfverpostdirektören Francs kuvert, hvilken äfven sjelf tillhörde hans korrespondenter; de synas derigenom verkligen hafva till en tid varit bättre skyddade, än man kunnat förmoda.* I sjelfva verket var det först på hösten 1793, som öppnandet af Armfelts bref systematiskt började bedrifvas af Bregard i Hamburg,** ehuru visserligen långt dessförinnan enstaka bref torde hafva uppsnappats och förgripliga yttranden med begärlighet citerats. Piranesis verksamhet härutinnan är redan omnämnd; genom hans, Bregards och Lagersvärds

* Franc sjelf var icke utan oro för att man kunde hafva hemlig befallning »att bära händer på våra bref», men säger sig i början af 1793 icke hafva märkt spår dertill. (Gömdt är icke glömdt, VII: 68.)

** Se härom Schinkel III: 388 och Sturzen-Becker, Reuterholm s. 179. Öppningen och afskrifningen inskränkte sig ej endast till Armfelts bref.

förenade bemödanden lyckades Reuterholm att följa hela Armfelts brefvexling och få i sina händer dels afskrifter, dels originaler af hans bref under de båda sista månaderna af 1793 och Januari 1794. Först senare, efter den stora pappersstölden i Florens, kom brefvexlingen från större delen af 1793 honom tillhanda. — Brefven från 1792 och början af 1793 undgingo, såsom nämndt är, med få undantag att falla i främmande händer. Om den brefvexling i politiska ämnen, som Armfelt förde under detta första halfår efter sin resa från Sverige, såsom hans vänner förmodade, äfven varit vederbörande bekant, så hade det säkerligen icke dröjt nära halftannat år, innan anklagelsen för högförrädiska stämplingar framställdes; * och det skulle väl kunna sägas, att bevisen derför med mindre möda skulle hafva sökts der, än i de bref från 1793, som föranledde den Armfeltska högmålsprocessen.

En öfversigt i tidsföljd af Armfelts brefvexling, sådan som den finnes bevarad dels bland hans papper, dels i de tryckta protokollen, ** skall visa hans vexlande förslag, deras utveckling och huru de småningom öfvergåfvos. Någon utförlighet är härvid af nöden, helst som en del af denna brefvexling hittills varit okänd så väl för Armfelts domare, som för forskningen, och ingen framställning af detta förlopp kan sägas fylla ens de enklaste anspråk på trovärdighet, opartiskhet och fullständighet.

---

* Jfr. ofvan sid. 152. Armfelts brefvexling från sommaren 1792 till slutet af Januari 1793 är, såsom det synes, fullständigt bevarad (i Åminne arkiv) och har knappast varit i orätta händer. Den innehåller icke mindre än 75 bref från fröken Rudenschöld, 44 från Franc, 14 från Ehrenström, 17 från Gyldenstolpe o. s. v. Den enda större samling af bref från denna tid, som fallit i Reuterholms händer, är grefvinnan Armfelts bref till hennes make, hvilka Armfelt skilt från den öfriga samlingen, som i Wien deponerades hos Galitzin. Han hade medfört dem till Italien, och de bortstulos i Florens jemte hans öfriga papper i Februari 1794.

** Originalen till de bref, som åberopas i de tryckta rättegångsprotokollen, öfverlemnades, jemte förteckning, till Svea hofrätt och justitiekansleren (se Protokollet s. 181). De finnas dock nu mera icke i behåll och torde hafva förstörts vid den stora eldsvådan i början af århundradet (enligt upplysning af hofrättens arkivarie). Bland Reuterholms papper i utrikesdepartementet finnes en mängd bref, tillhörande Armfelts korrespondens, men endast undantagsvis sådana som omnämnts i protokollen. I riksarkivet finnas inga hithörande handlingar.

Främst bland dem, med hvilka Armfelt vid sin afresa från Sverige öfverenskommit om förandet af en hemlig brefvexling, bör nämnas den unge konungen, som med så mycken smärta sett sin faders vän draga bort i främmande land. Vi erinra oss, att sekreteraren i utrikes kabinettet, Alb. Ehrenström, som med nit och skicklighet tjenat Gustaf III såsom handsekreterare, nu skulle såsom sådan användas af hans fjortonårige son vid brefvexlingen med Armfelt; och att en särskild chiffre för detta ändamål skulle förvaras af Ehrenström. * Armfelt skref under de första veckorna af sin utländska resa några bref till Gustaf Adolf i allmänna politiska ämnen; men brefvexlingen, i hvars hemlighet äfven konungens guvernör grefve Gyldenstolpe måste invigas, afstannade snart eller öfvergick till betydelselösa komplimenter. ** Gyldenstolpe fann snart nödigt att utöfva censur öfver Armfelts bref, innan de förelades konungen. Guvernören erkänner sjelf i bref till Armfelt, att han icke vågat visa allt hvad denne skrifvit, i anseende till det nedslagna tillstånd, hvari »notre petit» befann sig, och uppmanar honom, att till konungen endast skrifva »ostensibla» bref: andra meddelanden kunde ske i bref till Gyldenstolpe, ur hvilka denne skulle meddela hvad han fann lämpligt. Han försäkrade dock, att han såsom konungens guvernör skulle hos honom bevara de politiska grundsatser, hvilka Gustaf III:s vänner gemensamt bekände, äfvensom att konungen fortfarande vore Armfelt mycket bevågen.***

Detta var icke hvad Armfelt önskat; icke heller utföll

---

* Se ofvan sid. 26 och Ehrenstr. Ant. I: 429.

** I bref till Gyldenstolpe öfversände Armfelt ($^{13}/_{3}$ 1793) en skildring af sin resa från mellersta Tyskland till Italien, hvilken utan tvifvel var afsedd att föreläggas konungen. Armfelt kallar denna skildring »un petit journal», och den innehåller väsentligen allmänt hållna anteckningar om rese-intryck, de olika ländernas natur o. s. v., kryddade med anekdoter af hvarjehanda slag. Dock göras stundom ströftåg på det politiska området, företrädesvis rörande Europas allmänna politiska belägenhet. Förbittringen mot revolutionen ger sig luft äfven här: »Måtte förr, heter det, barbariets natt öfverhölja Norden, än en sådan upplysning taga öfverhand, hvilken gifver lof och uppmuntran åt alla laster, alla brott, alla oordningar och uppreser filosofien altaren och äreportar genom guillotiner, lanterner och échafauder!» (Kongl. Bibl.)

*** Gyldenstolpe till Armfelt $^{7}/_{8}$, $^{4}/_{9}$ 1792.

konungens svar så som han väntat: det innehöll t. o. m. uppmaningen att »icke skrifva så ofta, under det Armfelt dricker brunn»,* och inskränkte sig till allmänna vänskapsförsäkringar och små nyheter i den form, som kunde väntas af den fjortonårige gossen, hvilken visserligen föga var danad för underhållandet af en politisk brefvexling. Huru Armfelt sökte att på andra vägar än genom den uppskrämde guvernören få direkt meddela sig med konungen i de politiska frågor, som lågo honom om hjertat, och huru detta misslyckades, skall längre fram berättas. Här må endast nämnas, att Armfelt, utom det nyssnämnda brefvet i Sept. 1792, under hela denna period af sitt lif endast erhöll trenne bref af den unge konung, hvars närmaste förtrogne han så gerna ville vara. Konungens hållning väckte hans bekymmer och hans förtrytelse, och han begärde på våren 1793 genom sin hustru en formlig förklaring, huruvida konungen vore missnöjd med honom. Till svar erhöll han följande kyliga försäkran: »Jag ber Armfelt alltid vara öfvertygad om min vänskap: dess kärlek och tillgifvenhet kunna ej annat än uppväcka hos mig tacksamhet deröfver.» ** Det märktes nogsamt, innan många månader förflutit efter Armfelts afresa, att Gustaf III:s förtrogne icke längre var den misstrogne och förbehållsamme Gustaf IV Adolfs, och att de förhoppningar, som Armfelt byggt på dennes tillgifvenhet, för att återvinna sin forna ställning, hade föga utsigt att förverkligas.

* $^{8}/_{8}$ 1792, Gömdt är icke glömdt, VIII: 29.

** I bref till Gyldenstolpe $^{24}/_{8}$ 1793 yttrar Armfelt om detta bref, att det »icke i hvad mening som helst var af någon betydelse. Han bemöter mig deri med en köld, på hvilken han der och hvar synes göra något våld, och för öfrigt samma stil som dess far, då han var tvungen svara en person, hvilken han alldeles icke ville säga något. Jag är skyldig Ers Excellence denna sanning, tillägger han, men önskar det konungen måtte vara försäkrad, att jag är rätt väl tillfreds med dess bref.» (Utdr. ur de hufvudsakl. handl. etc. s. 68.) Till grefvinnan Armfelt, som kort före sin afresa till Italien på våren 1793 begärt konungens uppriktiga svar om hans stämning mot hennes make, hade Gustaf Adolf samtidigt skrifvit: »Den tillgifvenhet, er man alltid visat min salig far, har jag äfven tyckt honom visa mig; då vore det otacksamt, om jag ej älskade honom tillbakars.» — Äfven fröken Rudenschöld bad Gyldenstolpe utforska konungens stämning mot Armfelt och mana godt för honom. (Svea Hofr. protokoll, s. 407.)

Grefve Gyldenstolpe, konungens guvernör, liksom Armfelt en af Gustaf III:s närmaste vänner, en i grunden hederlig och rättsinnad man, tillhörde äfven genom sin ställning på sitt sätt Armfelts hemliga korrespondenter, ehuru förtroendet dem emellan tidigt grumlades. Han var ej rätta mannen att invigas i hemliga politiska planer; hans kraft, som aldrig varit synnerligen stor, var nu bruten, till en del genom ymnigt njutande af Bacchi håfvor; han kände sig under Reuterholms styrelse bevakad och misstrodd. Hans ingripande i Armfelts och Gustaf Adolfs brefvexling hade icke sin grund i politisk meningsskiljaktighet med den förre, utan i medvetandet, att så väl konungen som »son premier surveillant» vore i högsta grad »surveillés»,* och i en försigtighet, som dock båtade honom föga. Hans namn nämnes ofta i samtida bref från Armfelts öfriga vänner, oftast med en viss misstro, icke så mycket till hans goda vilja, som till hans kraft och karaktersstyrka. I sina bref till Armfelt utgöt han sig i förbannelser öfver »la maudite philosophie», som »till menniskoslägtets olycka krupit fram ur sin håla»; han hatade tryckfriheten och jublade öfver de inskränkningar, som man omsider såg sig tvungen att göra deri. Reuterholm och Liljensparre skonades icke i hans bref, och han skildrade gerna det missnöje, som följde styrelsens despotiska åtgärder i spåren. Likväl rådde han till försigtighet och varnade för förhastade steg, i förhoppning att »fjällen snart skulle falla från deras ögon, som hade hufvudrolen». Han önskade, att Armfelt återvände till Sverige, för att der i lugn, t. o. m. utan hvarje ämbete, afbida att sakerna hunne till sin mognad, hvilket icke kunde dröja länge.**

---

* Gyldenstolpe till Armfelt $^{7}/_{9}$ 1792.

** Gyldenstolpe till Armfelt $^{4}/_{9}$, $^{7}/_{9}$, $^{29}/_{10}$ 1792, $^{22}/_{1}$ 1793. Dessa bref, som finnas bland Armfelts papper, utvisa Gyldenstolpes förhållande under början af Armfelts vistelse i utlandet. De fem senare bref från Gyldenstolpe, som åberopades under processen mot Armfelt, intogos icke i protokollet på grund af det särskildt »nådiga» behandlingssätt, som vederfors Gyldenstolpe. Den beskrifning af deras innehåll, som lemnas af Ehrenström (II: 91), öfverensstämmer dock på det närmaste med karakteren af hans ofvan omförmälda bref, hvilka icke varit domstolen tillgängliga. Ett af dessa bref omnämnes i Armfelts tryckta sjelfbiografi (anf. st. II: 84). Det kom honom tillhanda i Wien och betecknas såsom »besynnerligt» och innehållande »föreningsprojecten mellan

Grefve Gyldenstolpe tillhörde sålunda de missnöjda, men de passiva: han skulle hafva gladt sig åt en förändring i sakernas läge, men visserligen icke varit sinnad att dertill bidraga. Tanken att använda honom för något annat ändamål än såsom mellanhand, för att vinna tillträde till den unge konungen samt för att hos denne motverka hertigens och Reuterholms inflytande,* var också för Armfelt tvifvelsutan främmande.

Statssekreteraren och öfverpostdirektören U. G. Franc stod genom äldre personliga förbindelser Armfelt vida närmare än grefve Gyldenstolpe. På grund af sitt ämbete var »gubben Franc», såsom den 57-årige, något epikureiske och satiriske ämbetsmannen plägade att benämna sig, i stånd att lemna hastigare underrättelser om politiska nyheter i Sverige och utlandet än någon annan; han gjorde äfven, såsom vi sett, Armfelt den vigtiga tjensten att under sitt kuvert emottaga bref till och från honom. Såsom nyhetskorrespondent var Franc högst utmärkt: punktlig, sakrik, kortfattad och — hvad ingen annan var — försigtig i sina yttranden, hvilket icke hindrade satiriska anspelningar och ett direkt angifvande af den utpräglad gustavianskt-rojalistiska ståndpunkt, som han delade med Armfelt. Bland det högst betydliga antal bref, hållna i en ganska förtrolig ton, som han under den ifrågavarande perioden afsände till Armfelt — de utgöra tillsammans öfver 100 — och som utan undantag beröra allmänna ämnen under en mer än vanligt upprörd tid, fans intet, som kunde i väsentligare grad gifva stöd åt de misstankar om Francs delaktighet i några hemliga förehafvanden, som man så gerna ville se bekräftade. Att han varnat Armfelt för oförsigtighet i sin brefvexling och vid förvarandet af sina papper, samt att han för Armfelts räkning missbrukat

---

de nu styrande och salig konungens samt tronens vänner.» Det skulle hafva bidragit till att Armfelt fattade sitt beslut att framställa det motförslag, som han i en olycklig stund benämnde »revolutionsplan».

* Oförsigtiga yttranden rörande Gyldenstolpes verksamhet i detta sistnämnda afseende citerades i ett bref från fröken Rudenschöld till Armfelt och blefvo en väsentlig anledning till att Gyldenstolpe ansågs brottslig. Det hette nämligen der: »Gyldenstolpe har försäkrat mig, ... att när han söker väcka misstroende hos konungen till hertigens uppriktighet, blir konungen missnöjd och motsäger honom.» (Utdrag etc. s. 17.)

sin fribrefsrätt — det var det enda, som kunde läggas honom till last. Mot det omsorgsfulla valet af ordasätt i hans bref strandade alla försök att finna sak med den gamle diplomaten. Hans hundra bref, af hvilka 62 lades fram för hans domare, vederlade Richelieus bekanta, af en annan bland Armfelts korrespondenter citerade uttryck, »att några rader af en persons hand öfver hvad ämne som helst vore tillräckliga för att derpå grunda en anklagelse och en dödsdom.» Att en sådan man icke lät sig komma till last uraktlåtenheten att förstöra de af honom mottagna bref, som han ansåg på ett eller annat sätt vådliga, behöfver knappast nämnas.

Om Franc sålunda icke kunde beträdas med att hafva haft Armfelts förtroende om några hemliga planer, så var detta deremot så mycket mera fallet med tvenne andra personer, hvilka framför andra voro Armfelts egentliga hemliga korrespondenter, och på hvilkas medverkan för sina förslag han ansåg sig kunna räkna. Det var kongl. sekreteraren Albert Ehrenström och fröken Malin Rudenschöld.

Med Ehrenström hade Armfelt brefvexlat under finska kriget, då denne befann sig i konungens omedelbara närhet och kunde gifva nyheter från högqvarteret och om konungens person; med fröken Rudenschöld hade Armfelt vexlat en nästan otalig mängd bref och biljetter under tiden för deras långvariga förbindelse. Han kände den förstnämnde såsom en man med skarpt förstånd och vaken iakttagelsegåfva, som med skicklighet förstod att föra sin penna; derjemte såsom en af dem, som med den varmaste hängifvenhet voro fästade vid konung Gustafs minne. Skulle något uträttas i Sverige till förändring af de bestående förhållandena, så var Ehrenström mer än de flesta danad att verka i hemlighet: han var en förslagen man, med i Gustafs tjenst förvärfvad erfarenhet i politiska, äfven hemliga, värf. Under ett kallt och tillbakadraget väsen dolde han en liflig förbittring mot dem, som efter konungamordet beherskade Sverige; sedan gammalt hyste han särskildt personlig ovilja mot Reuterholm. Ehrenström hade under förmyndareregeringen sjelfmant lemnat sin tjenst i utrikeskabinettet och lefde nu såsom tjenstfri med en liten pension på sin egendom Djurö i Stock-

holms skärgård, men stod i förbindelse med åtskilliga af Armfelts vänner i Stockholm, som han icke sällan besökte.

Fröken Rudenschöld, som för Armfelt redan offrat allt, hyste för honom fortfarande den blindaste hängifvenhet och fann sin lycka i att kunna tjena honom. Hon lemnade postdagligen underrättelser från Sverige ej blott om sina enskilda angelägenheter, utan äfven om de allmänna, samt var outtröttlig i att utföra Armfelts uppdrag. Såsom naturligt var, spelade dock de enskilda förhållandena i hennes bref en väsentlig rol: åtminstone i början af denna brefvexlingsperiod, var det lika mycket en »correspondance amoureuse» i tidens stil, som en politisk brefvexling.* Fröken Rudenschöld var så långt ifrån att betrakta det såsom sin hufvuduppgift att i Sverige bevaka allmännare intressen och göra tjenst såsom Armfelts kunskapare, att hon i stället i de flesta af sina bref från denna tid ifrigt sysselsatte sig med planen att lemna fäderneslandet och uppsöka sin älskare i främmande land.** Hennes för-

* »Que m'importe le bien public? skrifver hon i Augusti 1792. Je n'ai jamais aspiré qu'au bonheur d'être constamment ton amante.»

** Fantastiska och öfverspända voro de förslag, som hon i detta afseende framstälde. Än ville hon följa honom på hans resor under namn af hans kusin, hans syster, t. o. m. hans tjenarinna (Rud. till Armfelt $^{22}/_{7}$ 1792); än väckte hon förslag att begifva sig till England i sällskap med engelska ministern Liston, för att der sammanträffa med Armfelt — vi minnas att fråga var, att han från Holland skulle begifva sig dit på hösten 1792. »Nouvelle Angelique, utropar hon ($^{19}/_{8}$ 1792) je veux courir par monts et par eaux pour suivre tes traces», och hennes förhoppningar gingo någon gång ut på, att Armfelt, såsom minister i Italien, skulle kunna skaffa henne anställning såsom hoffröken vid hofvet i Neapel! ($^{8}/_{9}$) Slutligen stadgade sig dessa planer derhän, att hon skulle bosätta sig i Schweiz, hvarest hon kunde hoppas att då och då få mottaga besök af Armfelt. Medel till inköp af en liten egendom der skulle anskaffas genom att i utbyte mot den pension, som hon uppbar efter Gustaf III, förvärfva brukningsrätten af en kronojord, för hvilken rättighet hon sedermera skulle erhålla en afträdessumma. Underhandlingar härom pågingo länge mellan henne och hertigen, och vidlyftiga redogörelser härför lemnades i hennes bref. Frågan om denna penningtransaktion förföll emellertid på grund af det spända förhållandet till regenten, och dermed äfven denna emigrationsplan. Sedermera väckte fröken Rudenschöld förslag att, i den ryska grefvinnan Diwoffs sällskap, på vintern 1793 begifva sig till kontinenten och råka Armfelt i Tyskland. Reseprojekten kulminerade genom hennes i Januari 1793 framstälda förslag att i Armfelts ärenden resa — till Petersburg. Se nedan sid. 193. — Armfelt synes

hållande till Armfelt hade längesedan upphört att vara en hemlighet inför verlden; och hon hade ingen betänklighet att deråt gifva hvilken offentlighet som helst, endast hon finge förblifva i hans närhet. Svartsjukan, dels mot den ädla qvinna, som ensam hade rättighet att dela Armfelts öden, dels mot de nya förbindelser i utlandet, som fröken Rudenschöld befarade skulle uttränga henne ur hans hjerta, hade sin väsentliga del i dessa planer och gaf åt hennes brefvexling en lidelsefull färg. *

Dock meddelade fröken Rudenschöld äfven flitigt nyheter af allmännare intresse, mest från hofkretsarna, och hennes bref röja nogsamt ett vaket förstånd och en lekande inbillningskraft. Men i hennes skildringar märker man äfven, huru hennes kärlek till Armfelt förmådde henne att se allt med hans ögon: hans farhågor och hans fördomar voro äfven hennes; hon skref framför allt för att vara honom till behag, och föga kunde han vänta att af henne få opartiska meddelanden rörande förhållandena i fäderneslandet. Fröken Rudenschölds nära bekantskap med Armfelts vänner, den särskilda tillgifvenhet, som under den närmaste tiden efter tronskiftet visades henne af den unge konungen — det sades vid denna tid skämtsamt inom hofkretsen, att hon skulle blifva hans första kärlek —, den frihet, med hvilken hon, en för sin tid ovanligt emanciperad qvinna, rörde sig i alla kretsar — allt detta

---

icke hafva direkt afböjt dessa förslag, men torde icke heller hafva synnerligen uppmuntrat dem. Emellertid var han så beredd, att hans älskarinna skulle lemna Sverige, att han lät abbé d'Héral uppsätta koncept till afskedsbref från henne till konungen och hertigen-regenten. Det sistnämnda är en vidlyftig politisk afhandling rörande tryckfrihetens och jakobinismens vådor i allmänhet och särskildt för Sverige; anledningen till fröken Rudenschölds resa uppgafs vara hennes sorg öfver Sveriges dåvarande tillstånd: »J'aime trop ma patrie et ce qu'elle a de plus précieux et de plus vénérable pour ne pas la fuir dans une crise, qui compromet à la fois elle et ses chefs», heter det. — Koncepten, af d'Hérals hand med Armfelts rättelser, hafva funnits bland den senares papper; de hafva sannolikt aldrig blifvit afsända.

* Äfven inför andra gaf hon luft åt sin svartsjuka. Armfelts förre kammartjenare Mineur, som för öfrigt fann, att fröken Rudenschöld var »en Guds ängel på jorden» och att hon »endast lefde för Nådig Generalen», skref 27/11 1792 till Armfelt: »Nu hade de inbillat henne, att Generalen reser i stort sällskap af ryska prinsessor; hvad det nu är för en gråt och jalousie!»

gjorde henne dock i Armfelts ögon framför andra lämplig, ej blott att inhemta underrättelser, utan äfven att utföra uppdrag, som ej kunde anförtros åt någon annan än den, på hvars tillgifvenhet han så fullkomligt kunde lita.

Magdalena Rudenschöld var, enligt hennes egna ord i ett bref till Armfelt, »superstitieuse» och trodde på drömmar och uppenbarelser. Hennes älskare var det visserligen icke i allmänhet; men då han stod färdig att under en orolig tid lemna fäderneslandet, synes han hafva uppmanat sin älskarinna att besöka den bekanta spåqvinnan mamsell Arvidson, för att hos henne söka lyfta en flik af den förlåt, som dolde den ovissa framtiden. I ett bref, skrifvet fyra dagar efter Armfelts afresa, har fröken Rudenschöld redogjort för sitt besök hos profetissan, hvars förutsägelser försatt henne i den lifligaste oro. De saknade icke sin märkvärdighet och gingo till en stor del i fullbordan. Egde hon verkligen siargåfvan, eller var hon på förhand underrättad om de hemliga politiska förehafvanden, till hvilkas redskap Armfelt ville använda sin älskarinna? Spåqvinnans blick synes dock hafva sträckt sig långt i fjerran; och hon förutsade tilldragelser, som intet skarpsinne kunnat beräkna. *

Mamsell Arvidson förkunnade: att den man, på hvilken fröken Rudenschöld tänkte (Armfelt), nyss afrest, mera än någonsin upprörd af afskedet från henne och från ett barn (konungen). Han hade hufvudet fullt af planer, men som ännu syntes oklara; »de skola först bli bestämda efter ett långt samtal, som han får med en högt uppsatt korpulent dam med en krona, som ej är kunglig, på hufvudet (kejsarinnan Katharina). Hon önskar träffa honom, och innan han återser fröken Rudenschöld, skall han besöka denna dam. Hans öfverenskommelser med henne skola vålla mycken oro hos en liten man, mot hvilken han för närvarande är mycket uppretad (hertigen-regenten), äfvensom hos en tjock herre med

* Något tvifvel om detta märkliga brefs autenticitet kan icke ega rum. Det har legat förvaradt i samlingen af de fröken Rudenschölds bref till Armfelt, hvilka icke varit i främmande händer.

svarta ögonbryn, nyligen återvänd från en resa» (Reuterholm). Den resa, som Armfelt nyss anträdt, skulle bli farlig, och han skulle lefva i en ständig oro och ej lyckas att hämnas, såsom han nu önskade. Han hade många fiender, som lade försåt för honom; han skulle skrifva många bref i förtäckta ordalag, och den lille mannen skulle alltid lemna fram hans bref. Det barn, för hvilket han nu intresserade sig, skulle sluta med att blifva honom otacksamt, oaktadt alla tjenster. — Om den unge konungen, det »barn», som så mycket låg Armfelt om hjertat, förutsade spåqvinnan följande, som, med undantag af profetian om hans ålder, på ett märkvärdigt sätt gick i fullbordan: »Han skall icke lefva länge, men innan han dör, skall han lemna landet och irra omkring i främmande land. Om någon tid härefter skall han göra en oförmodad resa. Han skall icke bli mer än han är, men många personer finnas, som skulle vilja göra honom till intet. Snart skall han bli sjuk, och man skulle gerna vilja begagna sig deraf för vissa planer, hvilka dock skola misslyckas. Han skrifver också till denne frånvarande man, men antingen har han förlorat ett bref, eller kommer han att förlora ett, om han ej aktar sig, och detta skall gifva anledning till mycket buller.» *

»Sedan, berättar fröken Rudenschöld, fixerade hon kaffekoppen, såg orolig ut, och förklarade, att hon ej ville säga mera, oaktadt alla böner.» Hon förutsade dock, att förföljelser och sorger väntade fröken Rudenschöld, samt att man skulle försöka ett slags förförelse för att förmå henne röja en hemlighet, som rörde hennes frånvarande vän; hon rådde till försigtighet, genom hvilken utgången kunde blifva ärofull. En liten tjock herre skref ofta om henne till den förutnämnda höga damen.** Hon borde vara försigtig vid sina samtal med den förstnämnde, ty hon vore noga observerad. — En och annan småsak, som äfven förutsades, hade redan slagit in, och bidragit att öka oron i brefskrifvarinnans lättrörliga sinne.

Anmärkningsvärdt i denna profetia, hvilken till en del visserligen kunde hvila på hemliga polisrapporter och gängse rykten, är i synnerhet allt hvad som rör förhållandet till Ryss-

---

* Se nedan. S. 186 o. f.

** Ryske ambassadören Stackelberg till Katharina II.

land. Deri låg nämligen den egentliga hemligheten af de Armfeltska planer, som riktigt betecknats såsom »oklara». Var man redan på spåren de öfverenskommelser mellan Armfelt, den unge konungen och ryske ambassadören, som föregingo den förstnämndes afresa? Och visste man, att fröken Rudenschöld å Armfelts vägnar skulle underhålla förbindelsen med grefve Stackelberg, för att genom honom söka finna ett stöd för de gustavianska »rojalisterna»?

Ett chifferbref till Armfelt från Ehrenström, skrifvet ungefär samtidigt med ofvan anförda bref (den 20 Juli 1792), upplyser, att intrigerna med grefve Stackelberg redan voro i gång. Denne sistnämnde hade, skrifver Ehrenström, fått »den anonyma biljetten» (från Armfelt eller Ehrenström?), och fråga var att hos den unge konungen utverka, att en skrifvelse i hans namn aflätes till kejsarinnan genom Stackelberg. Författandet af en dylik skrifvelse eller »mémoire» synes hafva varit uppdraget åt Ehrenström, som likväl, på goda grunder, tviflade att konungens guvernör, grefve Gyldenstolpe, skulle kunna förmås att härtill låna sin medverkan. Den försigtige Ehrenström torde sjelf hafva varit mindre benägen att härvid tjena såsom mellanhand och vägrade bestämdt att villfara fröken Rudenschölds anhållan att för Stackelbergs räkning lemna henne del af den chiffre, som han egde för brefvexlingen med Armfelt.*

Detta vållade tidigt en viss misstämning mellan Armfelts båda närmaste förtrogne, Ehrenström och fröken Rudenschöld; och den förres försigtighet, som dessutom genom varningar af hvarjehanda slag oupphörligt gaf sig luft i hans bref till Armfelt, föranledde, att denne i sina bref gaf honom namnet »*Poltron n:o 1*» — ett omdöme, som visserligen var ofórtjent, ehuru de ständiga variationerna i Ehrenströms bref på samma försigtighets-tema väl kunde göra en man som Armfelt otålig. Ehrenström visade sedermera i farans stund, att han med all sin försigtighet icke saknade personligt mod. Då

---

* Rudenschölds bref till Ehrenström 19/7 1792. Se Svea Hofrätts protokoll i Armfeltska högmålet, sid. 211, och Ehrenströms Anteckningar I: 478. Längre fram ändrade Ehrenström åsigt härutinnan och var beredd att lemna Stackelberg del af chiffern eller upprätta en ny. (Protokoll s. 268.)

detta försök syntes hafva strandat, vände sig Armfelt sjelf direkte till konungen med ett bref, under Ehrenströms adress, hvilket genom Gyldenstolpe skulle öfverlemnas; men brefvet undertrycktes, såsom vi sett, åtminstone delvis, af denne sistnämnde. Gyldenstolpe lät derjemte genom fröken Rudenschöld helsa Armfelt, att han icke kunde samtycka till att de ifrågavarande brefven till kejsarinnan och hennes ambassadör — det var nämligen nu fråga om flera — blefve skrifna.*

Hvad skulle nu vinnas med dessa bref, och hvad var anledningen till att Armfelt och hans vänner så ifrigt vände sina blickar mot Ryssland? Armfelts och Ehrenströms brefvexling under sommaren och hösten 1792 ger åtskilliga antydningar härom. Den sistnämndes bref meddelade såsom högst sannolikt, att en riksdag, tvärt emot föreskriften i konungens testamente, vore nära förestående; att den adliga oppositionen från 1789, som då hoppades komma till makten, hade för afsigt att omgifva den unge konungen med »antirojalister» och att fira hans tronbestigning med införandet af 1720 års regeringsform. »Triumvirerna», som styrde hertigen, hade, enligt Ehrenströms åsigt, fullkomligt »jakobinska» tendenser; om också den del af svenska adeln, som ville se frihetstidens statsskick åter upplifvadt, icke gillade franska revolutionens läror, så vore deras syften icke mindre vådliga för sakernas gång i Sverige. »Rojalisterna» borde icke taga emot den hand till försoning, som sträcktes dem från en del af dessa gamla motståndare. — »I den närvarande situationen, skrifver Ehrenström i Sept. 1792, är det endast kejsarinnan, som kan ingripa. Utom hennes personliga storsinthet och hennes tillgifvenhet för Gustaf III:s minne, bör hennes och hennes rikes eget intresse förmå henne att med allvar uppträda i denna angelägenhet, ty det gäller att i födseln qväfva jakobinismen i hennes grannland. I hvarje fall är det säkert, att våra »Jacoquins» äro högst ängsliga för ett anfall från detta håll, och jag är öfvertygad, att endast skymten af en allvar-

* Ehrenström till Armfelt $^{17}/_{8}$ och Rudenschöld till Armfelt $^{4}/_{10}$ 1792. Ehrenström förutsade från början, att saken skulle få denna utgång; fröken Rudenschöld fann, att Gyldenstolpe, liksom Ehrenström, vore en »poltron» och att af honom intet vore att hoppas.

sam demonstration af ryska hofvet skulle försätta dem i den yttersta förskräckelse och bestörtning.»* Den ryske diplomaten Diwoff, som jemte Stackelberg representerade kejsarinnan hos förmyndareregeringen, hade till Ehrenström yttrat, att hans herskarinna vore fast besluten att vaka öfver upprätthållandet af Gustaf III:s testamente;** och det var ej någon hemlighet, att den brefvexling, som under senaste tid pågått mellan svenska och ryska hofven, icke varit af allra vänskapligaste art.***

Armfelts gamla fiendskap mot oppositionsmännen af 1789, försvararne af frihetstidens statsskick, hade endast ökats genom hans beröring med den franska emigrationen, som i det konstitutionella konungadömets anhängare — »les monarchiens», som de benämndes — såg ännu vådligare samhällsfiender än i de egentliga republikanerna. För honom gälde det sålunda att, om en riksdag komme till stånd, vara beredd att möta hvarje försök till omstörtning; och sedan oredan stigit till sin höjd, borde kejsarinnan förmås att afgifva en förklaring till förmån för konungamakten. Inför hennes »quos ego» skulle — så menade han — alla stormar lägga sig. Att af kejsarinnan utverka en sådan förklaring, var sålunda säkerligen ändamålet med dessa bref, som i hemlighet skulle tillställas henne genom ryske ambassadören. De vore så mycket mera nödiga, som Stackelberg icke sjelfmant syntes vilja göra någonting i detta syfte.

Armfelt var snart färdig med utkastet för en operations-

* Ehrenström $^{20}/_{7}$, $^{22}/_{8}$, $^{17}/_{9}$, $^{23}/_{9}$ 1792. Bland de af adelsoppositionen, som nu syntes vilja göra gemensam sak med »rojalisterna», nämnas dock Düwall, C. De Geer, Stjerngranat, Fr. Rosen. Den förstnämnde hade t. o. m. förklarat sitt förtroende för Toll, Lagerbring och Håkansson; De Geer, Tolls gamle fiende, hade besökt honom, talat om Gustaf III »så som om han vore en rojalist» och t. o. m. gillat arrestationerna 1789. — Philipsons »Patrioten» hade väckt aristokraternas lifliga förbittring. Till förskräckelse för jakobinismen kom hos dem äfven harmen öfver att nu mera ingenting betyda.

** I en biljett, skrifven kort efter konung Gustafs död, hade Stackelberg å sin herskarinnas vägnar bedt Armfelt skaffa honom en afskrift af konungens testamente. (Reut. Papp. n:o 57.) Det bör här nämnas, att någon direkt politisk brefvexling mellan Stackelberg och Armfelt, sedan den sistnämnde lemnat Sverige, icke synes hafva egt rum, att döma efter oss tillgängliga källor.

*** Se Schinkel, Minnen III: 343, 346, 347. D:o Bihang I: 160, 162.

plan för riksdagen; den afsändes till Ehrenström, dock endast såsom ett utkast af en »première idée», hvaraf Ehrenström skulle behålla för sig sjelf »hvad som icke dugde deraf». — Det var utan tvifvel det mesta, för att icke säga allt.

Den var af följande lydelse: »Utan att synas ingå i någon förbindelse med den gamla oppositionen, borde rojalisterna med dem i hemlighet öfverenskomma om en plan, i händelse af riksdag — en sak, som jag anser såsom gifven och nödvändig, efter hvad man känner om triumvirernas åsigter. Man skulle då låtsa sluta sig tillsammans med Feuillanterna eller monarkisterna för att tillintetgöra jakobinerna. Dessa båda partier komme att förena sig om att ställa i utsigt hertigens afsättning från förmynderskapet, derför att han brutit konungens testamente; hans rättigheter till förmynderskapet berodde nu mera endast på nationens majoritet. För att bringa saken derhän, skulle man låtsa att utan gensägelse gå in på den plan, som oppositionen hyste efter konungamordet. Denna plan var visserligen fullkomligt stridande mot folkets anda, men man skulle nu lugna sinnena och spara entusiasmen till det stora slaget. Så snart som man syntes vilja rubba den högsta makten, skulle då jakobinerna förena sig med oppositionen, och triumvirerna skulle icke hafva mera kredit hos denna klass af dåliga medborgare och goda filosofer, än La Fayette, Barnave m. fl. hafva haft.»

»Det är vid denna tidpunkt, som kejsarinnans förklaring bör komma fram, hvari hon bör tillkännagifva, att hon i hela dess vidd garanterar testamentet, genom hvilket hertigen var förbunden att behålla den af den aflidne konungen tillsatta konselj, hvilken han kunde öka, men icke minska, o. s. v. Rojalisterna borde genast gripa detta tillfälle för att upphöja hertigen och slå ner på jakobinerna och på samma gång låta honom förstå, huru mycket han vanärat sig genom sin svaghet, samt huru den gamla oppositionen, som gjort hans brors olycka, skulle med glädje behandla honom på samma sätt. — Vissa personer af dem, som salig konungen gaf plats i konseljen, borde dock afsäga sig att återvända dit. Endast Taube och Håkansson borde behållas der. Drotsen och Oxenstjerna kunde få vara hvar de vilja. Hvad angår mig sjelf, som har

för afsigt att få konungen i mina händer, så vore det nödigt, att jag alltid hölles på afstånd från angelägenheterna, så att min oegennytta och opartiskhet vore öfver allt tvifvel.»*

Det är, som man finner, en plan till ett intrigstycke, närmast i stilen af den så mycket afskydda frihetstidens riksdagar, men som man under revolutionens tidsålder äfven skulle kunna kalla för en revolutionsplan. Säkerligen hade den blifvit så stämplad, om den fallit i Reuterholms händer, och med samma skäl som de många senare utkast i samma syfte, till hvilka detta kan anses vara det första uppslaget. — Riksdagsryktena besannades icke, och den tillernade operationsplanen kom icke till användning, utan aflöstes af hvarjehanda andra förslag. Men tanken på kejsarinnan Katharinas uppträdande såsom garante af konung Gustafs testamente återkom sedermera ofta hos Armfelt; att genom ett bref från Gustaf Adolf förmå henne dertill, syntes honom länge vara det verksammaste medlet för ändamålets vinnande och utgjorde, såsom vi skola se, ofta ämnet för hans hemliga brefvexling.

Icke mindre än Ehrenström gaf fröken Rudenschöld i brefven till Armfelt luft åt sina farhågor och sin förbittring öfver sakernas läge. »Det är endast en total förändring, som kan återgifva äran åt vårt land», skref hon i Sept. 1792. »Antingen bör man låta dem fortsätta att göra dumheter till den grad, att hertigen, när han fastnat i gyttjan och icke kan krafla sig upp genom sina gunstlingars råd, öppnar ögonen och af öfvertygelse kastar sig i våra armar, eller — — —.»** En stor del af hennes bref, så vidt de röra allmänna ämnen, upptages af redogörelser för den bekymmersamma ställning, hvari hon sjelf genom hertigen-regentens efterhängsna hyllning kommit att stå till partierna i hans omgifning. »Rojalisterna» ansågo, att hon, bättre än någon annan, hos regenten kunde bevaka deras intressen, och bestormade henne med böner, att

* Apostille från Armfelt till Ehrenström, i slutet af Aug. eller början af Sept. 1792, i odateradt koncept, korrigeradt af Armfelts hand; bland Armfelts papper. Originalet har hört till de bref, som af Ehrenström uppbrändes; och hela aktstycket har hittills varit okändt.

** Meningen icke fortsatt. (Rudenschöld till Armfelt 6/9 1792.)

ej afvisa den furstlige älskaren; lycksökarna i hertigens omgifning, som förut behandlat henne såsom »une brébis galeuse», lågo till en tid för hennes fötter, medan de i hemlighet på allt sätt sökte motarbeta hennes inflytande. Bland de förstnämnde utmärkte sig i synnerhet Toll för den ifver, med hvilken han rådde henne att låta hertigens passión komma den goda saken tillgodo: hon borde ingifva regenten sväfvande förhoppningar för framtiden, undvika politiska samtal, till dess hon såge honom hafva tröttnat på »triumviratet»: då skulle hon begagna sin ställning, för att »frapper le grand coup» och aflägsna alla misstänkta personer. Fröken Rudenschöld, med all sin aktning för Tolls öfverlägsna förstånd, fann dock dessa förslag motbjudande. Hennes stolthet upprestė sig emot att spela en dylik intrig, hvilande på förställning; och vi hafva sett, att hon för Armfelts skull helt tvärt bröt med hertigen. För sitt förhållande fick hon emellertid uppbära förebråelser af Toll och Stackelberg, som ansågo henne hafva uppoffrat vigtiga statsintressen för romaneska griller. För henne var det tvifvelsutan af vida större vigt, att hon vann Armfelts bifall.*

I sin hängifvenhet för sin älskade tviflade fröken Rudenschöld icke, att han vore den ende, som förmådde rädda Sverige ur dess förnedring; han behöfde ingen hjelp genom en lumpen intrig af detta slag. Hennes råd — säkerligen icke alldeles oegennyttigt af en älskande qvinna — var att Armfelt icke skulle för långt aflägsna sig från Sverige, utan i tysthet afbida det afgörande ögonblicket, då han skulle framträda och säkerligen komma att spela den förnämsta rolen. »Om en revolution sker till förmån för konungen, skrifver hon, så är det klart, att det inflytande, som du har på hans sinne, det anseende, du åtnjuter hos de tre lägre stånden, din egenskap af att hafva varit salig konungens gunstling och, framför allt annat, den älskvärdhet, med hvilken du förstår

* Rudenschölds bref till Armfelt 3/8, 4/8, 13/8, 31/8 1792. I sina otryckta memoirer, hvarest en redogörelse lemnas för dessa förhållanden, beklagar hon sig öfver, att ingen ville tro, att hennes karakter vore tillräckligt »simple et naïf pour ne vouloir entrer dans aucune intrigue galante et ne jouer aucun rôle que celui de l'amante tendre et l'amie fidèle du baron Armfelt».

att vinna folkets hjertan, samt ditt vidt skådande snille skola bereda dig en gifven öfverlägsenhet framför alla andra.» *

Såsom nämndt är, rörde sig Armfelts planer tills vidare kring den förberedande åtgärden att förmå konungen att skrifva ett bref till kejsarinnan i det ofvan antydda syftet att förebygga den väntade riksdagens vådor. Ehrenström och Gyldenstolpe hade icke kunnat eller icke velat tjena honom härutinnan: måhända skulle det bättre lyckas fröken Rudenschöld.

Då den kurir, som till Aachen öfverförde Armfelts utnämning till minister i Italien, major Uggla, återvände till Sverige, öfversände Armfelt under fröken Rudenschölds adress ett utkast i chiffre till ett bref, som han hoppades att den unge konungen skulle kunna förmås att skrifva till kejsarinnan; längre fram skickades under samma adress ett bref i samma ämne från Armfelt till konungen. Det förstnämnda utkastet dechiffrerades och renskrefs af fröken Rudenschöld, och frågan var nu, huru hon skulle lyckas att bringa det i konungens händer, utan att det märktes af dem som öfvervakade honom, eller hvem i hans närhet, som skulle kunna förmås att vara dertill behjelplig. »Poltronerna» Gyldenstolpe och Ehrenström ville och kunde ej dermed taga befattning; men i kammarjunkaren Möllersvärd och baron Munck, båda anstälda vid konungens hof, hoppades Armfelt i stället finna hjelpare, utan att dock inviga dem i sjelfva hemligheten.** Men innan detta hemlighetsfulla bref framlemnades, borde det enligt Armfelts önskan underställas Håkansson, Gustaf III:s siste finansminister, den af de få ännu i Stockholm qvarvarande Gustavianerna, för hvilken Armfelt hade största förtroendet. Så skedde: Håkansson genomläste det två gånger uppmärksamt, berättar fröken Rudenschöld, men afrådde bestämdt dess framlemnande, åtminstone så länge, som konungen vore så noggrant observerad och hans guvernör stode under Reuterholms uppsigt. Armfelt förnyade likväl sin begäran att fröken Rudenschöld måtte draga försorg om dess framlemnande; och det blef, se-

* Rudenschöld till Armfelt $^{6}/_{9}$ 1792.

** »Möllersvärds tacksamhet mot hans välgörare Gustaf III borde göra honom benägen härför, likasom Muncks personliga hat mot hertigen-regenten.» Armfelt till Rudenschöld $^{9}/_{12}$ 1792. (Koncept i chiffer bland A:s papper.)

dan förslaget att anlita Möllersvärd eller Munck öfvergifvits, hon ensam som fick våga försöket.*

Detta visade sig icke vara det lättaste. Misstänksamt vakade Gyldenstolpe öfver alla försök till närmande mellan Armfelts väninna och konungen, och denne syntes äfven börja att undvika henne. Hon bar emellertid ständigt det farliga papperet på sig, för att begagna det första lägliga tillfälle till dess öfverlemnande. Omsider lyckades hon att i enrum få tala med den unge monarken om detta bref. Hon skrifver om sitt samtal med konungen: »Jag fick ändtligen lägligt tillfälle att säga konungen, att jag ville lemna honom ett papper; men hans svar ville alldeles förkrossa mig. Får jag icke, frågade han, visa det för Gyldenstolpe? — Nej; jag önskar, att E. M:t ej visar det för någon. — I så fall, svarade han och skakade på hufvudet, bör jag kanske icke mottaga det. — E. M:t kan göra som E. M:t vill; men det svar, jag nyss fått, utmärker ett misstroende, som lika mycket förödmjukar mig, som det gör mig bedröfvad, och som baron Armfelt säkert icke skulle ha väntat. — Då rodnade han ända upp i hvitögat, men svarade icke.»**

Frågan förföll således för denna gång, men brefvet bevarades troget, och frågan om dess framlemnande förblef ett stående ämne i Armfelts och fröken Rudenschölds brefvexling många månader efteråt. Förslag voro å bane att derför intressera än en, än en annan af Gustavianerna, t. ex. Taube eller Zibet. Äfven ryske ambassadörens medverkan var i fråga, och t. o. m. Gyldenstolpe hoppades man kunna beveka. Det misslyckades emellertid alldeles: de nämnda personerna voro för försigtiga att derpå inlåta sig, och det mångomskrifna papperet blef genom Taubes tillskyndelse slutligen förstördt. Fröken Rudenschöld berättar derom, att denne en afton i hofcirkeln rådt henne att förstöra alla Armfelts papper, på grund af öfverhängande faror. Hon skyndade hem från slot-

* Armfelt fann vid underrättelsen härom, att Håkansson nog kunde hafva rätt, men fruktade att dröjsmålet med brefvets framlemnande kunde hafva farliga följder, icke minst för hans egen personliga ställning i den unge konungens ögon. (Armfelt till Rudenschöld i nyssnämnda bref.)

** Svea Hofrätts protokoller i Armfeltska målet, sid. 225.

tet: på hemvägen såg hon sin bostad upplyst; hon tänkte genast, att en husvisitation genom hertigens utskickade der pågingc, och sönderref då i förskräckelsen det olycksbådande papperet i tusen bitar. Det var emellertid falskt alarm: den som tändt ljus i hennes våning, var Armfelts förre kammartjenare, hvilken dock äfven hade varningar att meddela.*

Detta utkast, som varit föremål för så mycket bekymmer och som så ifrigt afhandlats i den hemliga brefvexlingen, torde sålunda icke ha kommit under andras ögon än fröken Rudenschölds och Håkanssons. Armfelt har uppgifvit,** att kejsarinnan väntade att få ett dylikt bref från den unge konungen: det vore nödigt, för att förmå henne att mera rådfråga sin ära och sin vänskap för den unge konungen än sitt eget intresse. En närmare antydan om innehållet föreligger i fröken Rudenschölds förklaring, att afsigten dermed varit, att konungen skulle försäkra kejsarinnan, att »han vore öfvertygad om baron Armfelts attachement för sin person, ansåge honom för sin vän och approberade hvad baronen hos H. M:t kejsarinnan kunde utverka».*** Det skulle sålunda hafva utgjort ett slags fullmakt in blanco för Armfelt att å den omyndige konungens vägnar underhandla med Rysslands herskarinna.†

Dock var med detta bref ingalunda någon bestämd plan gifven till en förändring af de bestående förhållandena. Ögonblick funnos, sedan det var afsändt till Sverige, då Armfelt jemförde Sveriges öde med Polens, ehuru han hoppades på kejsarinnans ridderlighet. »Om man ej ändrar systemet, skrifver han i Okt. 1792, efter den utgång franska affärerna tyckas

* Fröken Rudenschölds otryckta memoirer och hennes bref till Armfelt vintern 1792—93, delvis tryckta i ransakningsprotokollen. Enligt sin egen uppgift, vågade hon aldrig yppa för Armfelt, att detta bref icke längre existerade, och hon uppgaf t. o. m. att uppdraget vore riktigt uträttadt (Rud. t. Armf. 12/8 1793; Utdrag, s. 23). Armfelt hade sjelf uppmanat henne till försigtighet med hans papper och föreslagit deras nedgräfvande. (Armf. till Rud. 4/11 1792, se Utdrag etc. sid. 3.)

** I bref till Ehrenström 27/3 1793, se Protokoll, sid. 447.

*** Protokoll, sid. 226.

† Att Armfelt sjelf ansåg, att han dermed spelat ett högt spel, synes af hans råd i bref till fröken Rudenschöld, att om kuriren Uggla, med hvilken det afsändts, blefve anhållen och hans papper undersökta, »hon icke hade annat att göra än fly». (Enligt Ehrenströms bref till Armfelt 14/10 1792.)

taga, blifva vi alldeles förstörda och ett nytt Polen, derigenom att 1720 års regeringsform upplifvas. Kejsarinnan vill ej göra det, ty hon har lofvat konungen sitt bistånd; men hennes ministrar tänka ej på annat än bringa Sverige i oreda och anarki. Den stora Katharina är ej mera densamma som förr: sinnesstyrkan och verksamheten förlora sig med åren.» *

Fröken Rudenschöld var ännu mera tvifvelsam, att något gagn kunde vinnas af förbindelsen med Ryssland. Hon misstrodde den ryske ambassadören, af hvilken hon dock behandlades med synnerlig utmärkelse och i hvars hus hon var en ofta sedd gäst, till följd af sin intima förbindelse med den nyssnämnde ryske diplomaten Diwoffs hustru. »Komme en riksdag till stånd, så skulle Stackelberg behandla oss som polackar», skref hon. Hon ansåg honom ega föga inflytande och försäkrade, att han i Stockholm vore så allmänt hatad, att intet godt vore att vänta af en samverkan med honom. Och längre fram, då Armfelt fortfarande syntes sätta sin lit till Ryssland, skref hon följande politiska betraktelser, hvilka göra all heder åt hennes förstånd: »Att förena sig med Ryssland är något i nationens ögon så förhatligt, att följden lätt skulle kunna blifva, att mängden, af fruktan för det ryska oket, helt och hållet kastade sig på hertigens sida; ty man skall aldrig få dem att tro, att kejsarinnan handlar ärligt i konungens intressen och att hon icke vill uppsluka oss som Polen.» **

Det väsentligaste af Armfelts hemliga brefvexling till slutet af 1792 torde härmed vara anfördt, för så vidt den rörde

---

* Utdrag af de hufvudsakl. handlingarna etc. sid. 3.

** Hon tillägger dock en ursäkt, att hon vågat göra denna invändning, jemte förklaring, att hon hade ett blindt förtroende till Armfelts insigter och snille och alltid vore färdig att lyda hans vilja. (Rudenschöld till Armfelt $^{4}/_{8}$, $^{12}/_{11}$, $^{25}/_{12}$ 1792, $^{11}/_{1}$ 1793.) I sammanhang härmed kan förtjena anföras följande anekdot, berättad af fröken Rudenschöld i bref $^{8}/_{9}$ 1792: Vid hofvets bord hade baron Hjerta, med anledning af en uppgift i en tidning, att kejsarinnan, sedan hon tagit Polen, ernade vända sig mot Sverige, frågat fröken Rudenschöld — möjligen med hänsyftning på Armfelt: Tror ni, att vi äro nog olyckliga att ega någon svensk Potocki? — Hvarför inte? blef svaret. De som kunna mörda sin kung, kunna sälja sitt land åt utländsk makt.» — Stackelberg fann denna replik så bra, att han förklarade sig erna berätta den för Katharina II.

den förändring i Sveriges yttre och inre politik, som han ansåg nära förestående och nödvändig. Men *huru* och *när* detta skulle ske, hade ännu icke blifvit klart för honom; att det icke skulle dröja länge, innan »frukten blefve mogen», synes han dock hafva väntat. Då fråga var att Armfelt skulle blifva generalguvernör i Pommern, ansåg han att detta skulle medföra den fördel, att han »i det ögonblick, då det gälde att understödja sin konung och hans rättigheter, kunde vara herre öfver en fästning och 4000 man goda trupper och en krigskassa». Såsom sådan skulle han kunna göra mera nytta än såsom öfverståthållare i Stockholm. Der skulle han, om han sökte afvända utbrottet, endast afvända folkets sinnen.* — Att en hvälfning under denna omstörtningens tid snart förestode i Sverige, derom tviflade han således icke. Ansvaret derför skulle drabba de samhällsomstörtande »jakobiner», som nu, med Reuterholm i spetsen, ansågos stå efter den unge konungens lif eller åtminstone efter den makt, som hans faders regering tillförsäkrat honom. Men om man tåligt skulle afvakta detta utbrott, genom att lemna »ett fritt fält åt illviljarnes blindhet, nedrigheter och förföljelseanda», så att »nationens enda önskan blefve att se Gustafs son återställa sakerna i sitt forna skick», eller om man borde påskynda det genom att öka förvirringen, genom ett kraftigt motstånd, eller ock genom att sjelf sätta sig i spetsen för en hvälfning — derom var Armfelt ännu långt ifrån ense med sig sjelf. »På 25 månader kan ingen revolution till förmån för konungamakten ega rum», skrifver han i September till fröken Rudenschöld, nära nog samtidigt med afsändandet af det mångomskrifna brefvet till konungen; »och den, som man ernar göra för dess tillintetgörande, kan till den tiden icke möta något annat hinder än i kejsarinnans person; och hvilka skulle följderna deraf blifva? Sveriges fullkomliga undergång, derför att dess frukt skulle blifva så väl utländskt som inhemskt krig. Jag talar icke om den plågsamma rol, som jag då skulle komma att spela, och hvartill jag alltid kommer hem för tidigt, ty jag tillber mitt folks sjelfständighet och ära.» **

* Armfelt till Rudenschöld, odat. chifferkoncept; Sept. 1792.

** Protokoll, sid. 495.

Allting var sålunda ännu oklart och obestämdt. Tanken på tålig förbidan vexlade ännu under den första tiden af Armfelts utländska resa med begäret att träda de svenska »jakobinerna» till mötes, om det så skulle erfordras, i ett inbördes krig; än syntes kejsarinnans ingripande vara honom en oafvislig nödvändighet, än uppreste sig deremot känslan för fosterlandets »sjelfständighet och ära». Den stämma i Armfelts inre, som varnande höjde sig mot att anropa Rysslands bistånd i denna strid mellan landsmän, nedtystades dock småningom vid tanken på att dess mäktiga herskarinna, hvars förbund med Sverige han varit med att besegla, hade lofvat att hålla i helgd konung Gustafs lagar och föreskrifter. I hennes person såg Armfelt motståndet mot revolutionen förkroppsligadt; och de lärdomar förfelade icke sin verkan, som han inhemtat af sina vänner bland de franska emigranterna, att för upprätthållandet af monarkiens intressen främmande hjelp icke borde försmås.

Dertill kom — och för visso icke i sista rummet — personligt missnöje, önskan att hämnas lidna oförrätter, hoppet att återvinna en inflytelserik ställning.

* * *

Det var under början af år 1793 och, såsom vi sett, till följd af de underrättelser från Sverige, som i Dresden och Wien kommo Armfelt tillhanda, som hans önskningar om en förändring i Sveriges förhållanden togo formen af bestämdare planer. Han såg revolutionen i Sverige för dörren, Drottningholmstraktaten med Ryssland nära att brytas, förbindelser med Rysslands arffiende Turkiet och med franska republiken på väg att inledas. Samtal med ryske ministern i Wien Razumowski syntes bekräfta dessa farhågor. »Grefve Razumowski kommunicerade med mig alla sina depescher och underrättelser i detta ämne, berättar Armfelt; och jag var flere dagar en suspens hvad langage, som konvenerade mig att hålla med denne man, som jag vant mig vid att anse ej allenast som Sveriges, men också som min enskilde fiende.» * På grund

* A:s sjelfbiografi, anf. st. II: 84.

af dessa samtal och till en del på Razumowskis anmodan, beslöt nu Armfelt att göra politik på egen hand. Förslagen härtill sysselsatte under resan från Wien till Rom — under Februari, Mars och April månader 1793 — lifligt hans sinne. Det är under denna tid, som hans hemliga brefvexling antager den karakter, att han och de, som deri deltogo, kunde stämplas såsom upprorsmän, de der ville omstörta den bestående ordningen med främmande härsmakt. Efter denna tid lades dessa stora planer småningom å sido eller aflöstes af enskilda framtidsplaner.

Tanken att Rysslands stora herskarinna skulle blifva Sveriges räddande ängel, hade allt mer blifvit rotfäst hos Armfelt. Då det vänskapliga förhållandet mellan Sverige och Ryssland syntes vara på väg att brytas, då var Armfelt beredd att, genom anropande af kejsarinnans ädelmod, i konungamaktens intresse förekomma en brytning och på samma gång vinna en förändring i Sveriges styrelse. Då var han angelägnare än någonsin, att genom ett ord från Gustaf Adolf till Katharina för sina förslag få en auktoritet, som hans uppträdande i strid med förmyndareregeringen eljest skulle sakna. Dessa försök misslyckades, såsom vi hafva sett; konungens hållning mot Armfelt blef allt mera afvisande; och häri låg en väsentlig anledning, kanske den allra väsentligaste, att dennes hemliga planer att med rysk hjelp åstadkomma en förändring blefvo af så kort varaktighet.*

Med dessa planer sammanhängde ett i brefvexlingen mellan Armfelt och hans vänner omnämndt förslag, hvarigenom en man, som icke tillhörde Armfelts hemliga korrespondenter, blef invecklad i hans högmålsprocess. Denna episod i brefvexlingen förtjenar på denna grund en särskild redogörelse.

Mannen var öfversten för Björneborgs regemente Johan Fredrik Aminoff, finne till börden, nära jemnårig med Armfelt, länge hans kamrat vid lifgardet och sedermera hans

* Till fröken Rudenschöld skref Armfelt i Mars 1793: »La lettre du Roi à l'Impératrice ayant manqué, je ne puis agir, ne pouvant plus m'adresser à elle directement. C'est avec raison qu'on me prendra en Russie pour un homme sans aveu et un brouillon, si les événements ne me justifieront pas.» (Protokoll, sid. 437.)

tappre vapenbroder under finska kriget, en af Gustaf III:s varmaste beundrare. Han var äfven en af fröken Rudenschölds vänner: hon prisar honom i sina bref till Armfelt för hans ståndaktighet och varma hängifvenhet för den gemensamma saken, men ansåg derjemte, att hans häftiga lynne och ytterligheten af hans åsigter gjorde det omöjligt för honom att förvärfva något inflytande. Äfven Armfelt hyste varm sympati för denne ridderlige Gustavian, som var nästan lika oförsigtig och uppbrusande, som han sjelf.* — Till grefve Stackelberg stod Aminoff, såsom de flesta Gustavianer, i nära förhållande. Då det syntes möta svårigheter för fröken Rudenschöld att uträtta uppdraget med konungens bref till kejsarinnan, och då vid midvintern 1792—93 fråga uppstod att Aminoff skulle företaga en resa till Petersburg, så låg det nära till hands att framkasta förslaget, att denne, såsom Armfelts ombud, skulle söka stämma kejsarinnan gunstigt för hans person och politiska planer. Aminoff skulle, så aftalades mellan honom och fröken Rudenschöld, på sommaren 1793 begära ett års tjenstledighet; i utlandet sammanträffa med Armfelt — till mötesplats bestämdes Piemont — och efter öfverläggningar med honom begifva sig till Ryssland. Han hoppades att då vara försedd med ett bref från konungen till kejsarinnan, hvilket han ansåg, att Armfelt genom en direkt anhållan hos konungen lättast skulle utverka. — Då emellertid förhållandet mellan Sverige och Ryssland under vintern 1792—93 syntes antaga en karakter, som gjorde det sannolikt, att hela Aminoffs beskickning skulle komma för sent för att afvända faran, erbjöd sig fröken Rudenschöld sjelf, att i början af år 1793 anträda den långa resan till Petersburg. I sällskap med grefvinnan Diwoff skulle hon lemna Sverige, i Tyskland sammanträffa med Armfelt, i Warschau med Toll samt i Petersburg uppvakta kejsarinnan och för henne framställa Armfelts åsigter.**

* Om ett bref, som Aminoff skrifvit till Armfelt, skrifver denne sistnämnde, att han fann det verkligen rörande och »d'un style parfait: ses sentiments pour le feu roi, et son amitié pour moi y sont marqués à trait de flamme. C'est un bien honnête garçon; que n'a-t-il reçu une éducation plus soignée!» (Armfelt till Rudenschöld $^{11}/_{1}$ 1794.)

** Rudenschöld till Armfelt $^{25}/_{1}$ 1793, se Protok. sid. 212 o. följande. Jfr ofvan sid. 176.

Hvarken Aminoffs eller fröken Rudenschölds ryska beskickning kom någonsin till utförande, och något annat än lösa förslag voro de icke heller, ehuru de längre fram gåfvo anledning till sträng ransakning. Aminoff lemnade Stockholm och begaf sig till Finland samt vistades derefter under senare delen af året 1793 helt fredligt i Stralsund hos sin svärfader, generalguvernören Ruuth. Fröken Rudenschöld stannade i Stockholm och gjorde ingen längre utflygt än till Armfelts egendom Lindnäs, hvarest hon tillbragte en del af sommaren.

Men äfven från annat håll hade uppmaningar gjorts Aminoff i liknande syfte, hvilka lika litet ledde till något resultat, men dock bidrogo till att han ansågs delaktig i Armfelts stämplingar. Ehrenström ansåg, att Aminoffs nära förbindelse med ryske ambassadören borde kunna gagna rojalisternas sak, och gjorde honom det förslag att, innan han lemnade Stockholm, för grefve Stackelberg förklara, »att intet kunde tjena till att närmare fästa oss vid Ryssland och komma oss att mera tillbedja dess stora herskarinna, än den utomordentliga tjensten att befria oss från en lika oduglig som brottslig styrelse». Dermed skulle så tillgå, att konungen skulle förklaras myndig och omgifvas med den af hans fader tillsatta konseljen: kejsarinnan skulle genom en af hennes ambassadör utfärdad förklaring »vid revolutionens utbrott» deråt gifva sin sanktion. För öfrigt var det bref, hvari detta förslag framstäldes, fyldt med skildringar af jakobinismens framfart i Sverige, det allmänna missnöjet, regeringens ryssfiendtliga politik o. s. v.* Afskrift af brefvet till Aminoff öfversändes af Ehrenström till Armfelt: det var, såsom vi se, bygdt på samma grundtanke, som redan på hösten 1792 blifvit af Armfelt framstäld för Ehrenström, hvilken också i det bref, som ledsagade denna afskrift, tillerkänner honom äran af dess »uppfinning».** »Jag föreställer mig, min baron, till-

* Se Protokoll, 187, Ehrenströms Anteckningar II: 97. Jfr ofvan sid. 182 o.f.

** Aminoff nekade, att brefvet kommit honom tillhanda; men hans förtroende till Ehrenströms skicklighet var så stort, att han i ett senare bref till fröken Rudenschöld i politiska ämnen förklarade, att Ehrenström vore rätte mannen att såsom hemlig underhandlare begifva sig till Ryssland, för att upplysa kejsarinnan om ställningen och hindra grefve Stackelbergs återkallande, hvilket kort förut blifvit begärdt af hertigen-regenten. (Aminoff till Rud. $^{28}/_{2}$ 1793. Prot., sid. 396.)

lägger han, att ni under ert vistande i Wien lätt kunde öppna underhandlingar härom med ryska hofvet genom vår vän Razumowski. Jag erkänner, att det är en svår ytterlighet att pågå, men nödvändigheten gör det oundvikligt, och mina motiver urskulda mig.» Ehrenström, så väl som Aminoff, hyste stor vördnad för Stackelberg, derföre att denne oförståldt gaf sin hyllning åt Gustaf III:s minne: hans inflytande skulle, så trodde de, skydda Sverige mot den ryska politikens traditioner inom Rysslands regering. *

Innan detta bref hann Armfelt i Wien, hade han emellertid knutit den förbindelse med Razumowski, hvartill Ehrenström uppmanat honom, och vidtagit anstalter för realiserandet af de planer till motverkande af förmyndare-regeringens politik, hvilka så lifligt sysselsatt honom och som redan förmått hans korrespondent i Stockholm att börja verka på egen hand.

En förevändning att direkt vända sig till kejsarinnan Katharina erbjöds genom öfversändandet af den beryktade »Prospectus», hvars första upplaga, såsom vi sett, på vägen till Wien trycktes i Prag. Armfelt afsände d. 8 Febr. från Wien ett bref till kejsarinnan, hvari han i allmänna ordalag, men i de mörkaste färger, skildrade tillståndet i Sverige. Han bedyrar i detta bref, att hans enda önskan med afseende på sitt olyckliga fädernesland vore »återställandet af lugnet, tronens befästande och det närmaste vänskapsförbund med Ryssland». Han erinrar, att han »från början af våra olyckor vågat besvärja H. Kejs. Majestät, vid hela dess storsinthet och snille, att ådagalägga sitt intresse och sin makt till förmån för en ung konung, som för henne hyser en sonlig vörd-

---

* Ehrenström till fröken Rudenschöld $^{25}/_{2}$ 1793. Att Ehrenström icke var fri från egennyttiga beräkningar, framgår af hans brefvexling med Armfelt. För Ehrenström hägrade hoppet, att genom sin nära förbindelse med Armfelt, ryske ambassadören och ryska hofvet kunna erhålla en rysk pension. »Hufvudsaken för mig är, att icke förgås af svält», skref han till Armfelt, då han öfversände sitt ofvannämnda bref till Aminoff, och han önskade taga Armfelts medverkan i anspråk för erhållandet af denna pension, som han ansåg »kejsarinnan nog rik för att bestå åt den, som haft äran kontrasignera Vereläfreden». Dock skulle det icke ske utan konungens medgifvande. (Ehrenström till Armfelt $^{22}/_{1}$, $^{17}/_{2}$, $^{28}/_{3}$, 1793; Utdrag etc. s. 30, 31, 35.)

nad, till förmån för ett folk, som blindt rusar mot anarkien, till förmån för regenten, hvars undfallenhet eller svaghet man skickligt begagnar, under afvaktan på det ögonblick, då hans första handling af motstånd och viljekraft skall vändas mot honom sjelf. Alla brännbara ämnen äro samlade, utbrottets ögonblick synes mig nära förestående. Rysslands herskarinnas försyn — ty försyn bör man kalla en sådan förening af högsinthet och makt — har aldrig varit åkallad för en mera fruktansvärd och hotande sakernas belägenhet.» »Genom framställande af dessa böner, uppfyller jag — heter det vidare — en helig pligt mot min konung. Om det är mitt fosterlands olyckliga öde att störta samman, om det skall lemnas till offer och rof för upprorsmän och sofister, så skall jag icke anse något offer för stort.» Han slutar med att anropa kejsarinnan om en fristad i hennes rike, för den händelse att dessa farhågor besannades. *

En vecka senare, äfven från Wien, d. 16 Febr., är det som Armfelt i ett bref till sin gamle motståndare, Toll — numera liksom Armfelt aflägsnad i en hederlig förvisning, hade Toll nyligen intagit sin plats såsom minister i Warschau — för första gången uttalat de förslag rörande åvägabringandet af en hvälfning i Sverige, hvilka betecknats såsom hans egentliga revolutionsplan. Han skildrar i detta bref Sveriges politiska ställning och den våda för ett krig med Ryssland, som uppstått genom svenska regeringens intriger i Konstantinopel, dess underhandlingar med franska republiken, Danmark och de polske missnöjde samt hvarjehanda krigiska demonstrationer. För att afvända denna fara ansåg han, att det vore »lofligt att skilja konungen och nationen från det rådande partiet och nyhetskrämarna». Kejsarinnan skulle förmås, att i stället för att hemsöka Sverige med krig, hvartill hon kunde hafva anledning, afgifva en förklaring, att oaktadt förbundet från svensk sida blifvit brutet, hon endast ville tillräkna detta regentens rådgifvare, »som förleda honom till beständiga misstag, ohelga hans furstliga tro och förmå honom att brista i sina pligter, sina löften och den vördnad, han är skyldig sin broders minne». Hon skulle derföre i denna

* Protokoll, sid. 586.

förklaring, för att rädda konungen af Sverige och afböja alla fiendtliga försök mot sitt eget rike, fordra en genomgående förändring i rikets styrelse-personal. Ett detaljeradt förslag härtill bifogades: det var detsamma, hvars koncept, af Armfelts egen hand försedt med rubriken *»revolutionsplan»*, ådrog sig så mycken uppmärksamhet, då det anträffades bland hans papper.* Det innehöll väsentligen följande: Att konungen, ehuru utan att förklaras myndig före 18 års ålder, borde bevista alla rådslag; att hans konselj skulle bestå af följande personer: riksdrotset grefve Wachtmeister, grefve Gyldenstolpe, baron Armfelt, general Toll, en utrikesminister — dertill skulle Taube utnämnas —, en hofkansler — Zibet eller Beres — och en president i statskontoret, Håkansson. Armfelt skulle åter blifva öfverståthållare, Toll president i krigskollegium, Nordin och Lagerbring statssekreterare, grefve Axel Fersen generaladjutant med käppen samt J. F. Aminoff öfverste för göta garde samt chef för lifdrabanterna. Sedan denna personalförändring inom den högre administrationen verkstälts, »skulle, heter det, lugnet i Sverige vara återstäldt och jakobinismen utrotad».

Det är, såsom man finner, en ministèrförändring till förmån för de af förmyndareregeringen skymfligt aflägsnade Gustavianerna, som kejsarinnan enligt denna plan skulle fordra af regenten, »vänligt, men i ganska befallande ton». Men hon skulle göra ännu mer: för att gifva styrka åt denna underhandling skulle hon sända en — »liten rysk flotta vid höjden af Stockholm, till dess allt vore i ordning».** »Detta ser väl förskräckligt ut, tillägger Armfelt; men mot svåra sjukdomar fordras kraftiga läkemedel, och, då man vill ändamålet, måste man vilja medlen. Jag känner väl, att tusen olägenheter kunde i landet uppkomma från denna påtryckning; men utom det att en regering, klok, stadgad och säker i sina steg, öfvervinner allt, så behöfs blott att förvisa en 15 personer, och hela Sverige skall blifva lugnt.»

* Tryckt i Protokoll sid. 433. Med skäl kallar Ehrenström denna rubrik »löjlig».

** Detta sistnämnda tillägg påstods dock af Armfelt sjelf vara understucket. Se nedan, sid. 205, noten.

Det var den sista dagen af Armfelts vistelse i Wien, som denna operationsplan, hvilken der erhållit sin form, afsändes till Toll. I Triest, der Armfelt gjorde ett kort uppehåll på resan söderut, afsändes den 22 Febr. till fröken Rudenschöld ett bref af liknande innehåll. * Men deri framstäldes derjemte ett annat förslag för åvägabringandet af den önskade förändringen. Kejsarinnan borde förmås att, innan »flottan på höjden af Stockholm» användes såsom ultima ratio för att gifva eftertryck åt hennes fordringar, söka vinna hertigen-regenten genom penningar; och fröken Rudenschöld skulle härom meddela sig med ryske ambassadören. »Ingen kände bättre än jag, säger Armfelt i sina otryckta memoirer, hvad guldet förmådde öfver denne furstes tänkesätt och känslor, derföre att jag alldeles bestämdt visste, att salig konungen köpte honom den 19 Febr. 1789, några timmar innan han skulle gå till rikssalen. Han höll då, till oppositionens stora förvåning, ett tal i den anda, som konungen önskade, och alldeles tvärt emot de öfverenskommelser, som han förut ingått med partiets medlemmar. Fruktan hade någon del i denna plötsliga omkastning, men penningbegäret var det afgörande motivet. ** Jag hade sålunda på säkra grunder byggt mitt förslag till underhandling och till ändring af det bestående, och jag tror ännu, att det endast berodde på Ryssland att begagna sig af det råd i denna riktning, som jag genom mina vänner i Stockholm lät gifva den ryske ambassadören.»

Ännu ett aktstycke — det sista af större vigt — till historien om dessa förslag till rysk inblandning i Sveriges angelägenheter såg dagen under Armfelts resa från Wien till Rom. Det var den 8 Mars, som han från Bologna till Razumowski i Wien afsände en »mémoire» till ryska kejsarinnan, af väsentligen samma innehåll som det nyss anförda brefvet till Toll. Denna skrift var, enligt Armfelts egen uppgift, utarbetad efter anmodan af Razumowski. Deri yrkades afgif-

* Detta bref — i rättegångshandlingarna ofta citeradt under namnet Apostillen af den 22 Februari — finnes visserligen ej längre i behåll, men fröken Rudenschölds och Ehrenströms svar med anledning deraf äfvensom deras vittnesmål upplysa dess innehåll.

** Jfr Schinkel, II: 86. Talet hölls d. 21 Febr.

vandet af en förklaring till regenten — ordalagen af dess föreslagna innehåll äro nästan de samma som i brefvet till Toll — hvilken borde understödjas af en rysk flott-demonstration, till dess förändringen försiggått. »Hertigen-regenten, försäkrade Armfelt här, skall i hemlighet känna sig glad öfver en dylik skenbar våldsamhet, som skall för ögonblicket och för all framtid medföra hans räddning från det förakt och de faror, för hvilka han utsatt sig.» Förslaget motiverades äfven här med en skildring af Sveriges olyckliga belägenhet: detta land vore en härd för revolutionen, som borde särskildt ådraga sig Rysslands uppmärksamhet; förmyndareregeringens politik, fiendtlig mot Rysslands intressen, hade ej kunnat undgå att göra faran för ett utbrott öfverhängande. Genom att skona Sverige från krig samt med foglighet och mildhet bemöta förmyndare-regeringens uppförande, skulle nu kejsarinnan vara i tillfälle att »höja glansen af sina segrars och eröfringars ära: de senare vittna om hennes snille, de förra om hennes ädla karakter». »Hon skall, fortsätter Armfelt förhoppningsfullt, anse sig sjelf värdigt, att icke öka sin makt genom att gynna Sveriges inre oroligheter och dess försvagande; utan genom sitt mäktiga inflytande öfverlemna riket osöndradt och räddadt från sin yra åt den unge monark, för hvilken hon lofvat vara en moder.» *

Hvad som skulle göras i Sverige, borde sålunda ske på det sätt att Ryssland »började dansen», och att de svenska rojalisterna begagnade sig af tillfället. Till dess borde emellertid allt förblifva lugnt: »himlen bevare oss från något slags revolution, som skulle begynnas hos oss och verkställas af svenskar!» utropar Armfelt i det bref till Ehrenström, hvarmed han öfversände en afskrift af denna »mémoire». »Tänk på att bereda och vänja folkets sinnen vid tanken, att revolutionen är nödig och oundviklig, men förena med alla partiets rörelser stillhet, tålamod och en karakter, som gör oss fruktade af våra fiender, om vi eljest ej kunna alldeles insöfva dem.» **

* Protokoll sid. 273 o. f.

** Utdrag etc. s. 62. I samma syfte och i en högst lojal ton skref Armfelt till Peyron $^{23}/_{2}$ 1793. Rojalisterna borde tåligt vänta: »Le respect que les

Sådana voro i sina hufvuddrag de förslag och framtidsförhoppningar, som af Armfelt framstäldes och som afsågo rysk inblandning. Det är härom, som hans hemliga brefvexling rör sig under en kort tid, till dess frågan om deras realiserande småningom lägges å sido, på grund dels af mellankommande hinder, dels af deras egen lösliga beskaffenhet. Deras enda resultat var — den Armfeltska högmålsprocessen.

På olika sätt bedömdes dessa förslag af de personer, som deraf fingo del, allt efter deras olika skaplynnen. Försigtigast förhöll sig Toll, mannen med det kloka, beräknande förståndet. Armfelt kunde ha anledning att tro, att Toll utan betänkligheter skulle instämma i planen. Den chifferdepesch, hvari den öfversändes, utgjorde svar på ett bref från Toll,* hvari denne försäkrat, att »ingenting, hvad helst det vara må, skall kunna väcka kallsinnighet emellan dem, som alltid med blödande hjerta begråta en välgörare, och sätta ingen skyldighet framom den att mot hans son visa trohet, erkänsla och tacksamhet in i döden. Lika i detta tänkesätt, igenkänna vi oss bättre, än de som nyttja illuminerade hieroglyfer.» Med afseende på farhågan för införande af 1720 års regeringsform hade Toll skrifvit: »Kejsarinnans intresse är nu lika med alla ordentliga regeringars, och det är snörrätt mot både aristokrati och republikanism.» Men i Tolls svar på Armfelts ofvannämnda bref låter det annorlunda. Han bestrider visserligen icke riktigheten af Armfelts skildring af Sveriges kritiska läge och hans förhoppningar på kejsarinnans storsinthet. »Men, tillägger han, tillåt mig att fästa uppmärksamheten på, att man på samma gång, som man använder de föreslagna medlen för att åstadkomma en förändring, skulle en gång för alla öppna portarna för Ryssland att direkt inblanda sig i våra inre angelägenheter, att efter sitt behag af- och tillsätta personer. Skulle det icke vara att använda ett läkemedel, hvars följder

royalistes doivent avoir pour la mémoire du feu roi, doit écarter toutes les idées de le mettre sur le thrône avant qu'il n'ait ses 18 ans . . . Rappelons-nous que la véritable manière de servir la patrie, c'est de respecter le pouvoir suprême, les lois et ne pas démentir la profession de foi qu'on a faite.»

* Från Warschau $^{28}/_{1}$ 1793.

vore svårare än sjukdomen sjelf?» — Enligt sin uppgift i samma bref, hade Toll under samtal med Rysslands representant i Warschau förklarat, att den ömsesidiga misstro mellan Sverige och Ryssland, som hvarjehanda trupprörelser syntes antyda, lätteligen skulle kunna häfvas genom att kejsarinnan helt enkelt begärde en öppen förklaring af hertigen-regenten: huru vilseförd han än månde vara genom sin omgifning, skulle hans ögon säkert öppnas och det goda förhållandet lätt återställas. I de följande bref, som Toll under loppet af 1793 skref till Armfelt, undvek han försigtigt att vidröra denna kinkiga fråga. *

Helt annorlunda förhöll sig Ehrenström, hvilken, såsom vi sett, samtidigt börjat på egen hand och med liknande medel verka för en förändring i samma syfte. Skräckbilden från tilldragelserna i Polen, hvilka, såsom vi sett, länge och ofta gjort äfven Armfelt tvehågsen att inlåta sig i förbindelse med Ryssland, betraktades med mera likgiltighet af Ehrenström. »Det enda och rätta medlet att nyttja vid slika tillfällen, hade han skrifvit till Aminoff, är den hastighet, hvarmed kejsarinnan utfört sitt värf i Polen. Vi befinna oss i samma tillstånd som denna republik, och ingen annan än kejsarinnan kan frälsa oss.» Han tillägger dock visligen: »likväl på ett något skiljaktigt sätt.»** Han försäkrade Armfelt genast efter mottagandet af den »märkvärdiga apostillen» af den 22 Febr., som innehöll förslaget att vinna regenten med penningar, att den väckt hans största tillfredsställelse, och att han för sin del af själ och hjerta antoge dess innehåll. I ett förut afsändt bref hade Ehrenström visserligen föreslagit något olika medel — bl. a. konungens myndighetsförklaring — men, heter det nu, »alla vägar föra till Rom, våra uppgifter leda till ett ändamål, och man bör blott välja den säkraste, som eder tyckes vara, och den som skyndsammast befordrar ett godt slut.» Ehrenström begagnade

---

* Se Lilliecrona, J. C. Toll, I: 194—200. I ett af dessa bref (29/5 1793) heter det: »Jag är ännu icke i stånd att svara dig i de ämnen, som skola skrifvas med varsamhet, ty ett par knutar måste först upplösas; men jag skulle förlora, om jag ej med detta gjorde mig påmint; du kunde tro att jag vore lam eller ljum, men jag hvarken är eller blir någondera.»

** Anf. st. sid. 189.

derjemte tillfället att fälla ett godt ord för utverkandet af sin ryska pension. Sammaledes fann han »memoiren» till kejsarinnan »förträfflig»; »det hufvudsakliga är, att konungen inträder i konseljen, som åter bör rensas från alla jakobiner», skrifver han, och »den genaste utvägen dertill skulle vara den af er föreslagna att vinna hertigen med penningar». *

Fröken Rudenschöld, som tillsammans med Ehrenström »på alla sidor granskade» det öfversända förslaget, ** fann det äfven klokt och utförbart; men tviflade dock, åtminstone till en början, att något annat än »våldsamma medel» skulle kunna medföra åsyftad verkan; »ett bref (med penninganbud) från kejsarinnan skulle genast blifva uppvist för någon af hertigens omgifning och förfela sitt ändamål». *** Någon tid efteråt meddelade hon dels att, på grund af det växande missnöjet, tiden vore inne att utföra hvad som Armfelt föreslagit, dels att hon uträttat hans uppdrag att hos grefve Stackelberg framställa förslaget om hertigens bestickning. Dennes penningenöd gjorde det nu sannolikt att försöket skulle lyckas, helst om man kunde »fånga honom» under en tillstundande resa med konungen, då han vore fri från Reuterholms inflytande. †

Stackelberg hade dock ingalunda varit hågad att förorda ett så lindrigt medel som penningeanbud: »han tycktes föredraga våldsamma steg, då han med detsamma finge släcka sitt enskilda hat och sin hämd mot hertigen». †† Han förklarade såsom sin åsigt, att hertigen skulle taga emot kejsarinnans penningar, men ändå bedraga henne, samt att ingenting borde företagas förr än om två år, då kejsarinnan skulle understödja en revolution, för hvilken konungen sjelf kunde ställa sig i spetsen. Fröken Rudenschöld ansåg på denna grund, att

---

* Ehrenström till Armfelt $^{28}/_{3}$, $^{27}/_{4}$ 1793, Protokoll s. 259, 261.

** Äfven Gyldenstolpe synes hafva haft del af hemligheten. »Jag kände honom på pulsen, skrifver fröken Rudenschöld $^{17}/_{5}$ 1793, för att höra hans tankar, antingen Ryssland skulle med makt eller penningar verka förändring i ministèren, och han antog genast den senare utvägen» och föreslog, att man till en början skulle söka — muta Reuterholm. (Utdrag etc. s. 17.)

*** Rudenschöld till Armfelt $^{22}/_{3}$, Prot. sid. 221.

† Rudenschöld till Armfelt $^{9}/_{4}$, $^{12}/_{4}$ 1793. Utdrag etc. s. 13, 14.

†† Rudenschöld till Armfelt $^{29}/_{4}$, Utdrag s. 15, jfr Prot. 241.

kejsarinnans samtycke till Armfelts korruptionsplan borde utverkas genom ett direkt bref till henne. — För öfrigt uttalar hon mer än en gång det misstroende mot Ryssland, som från början föranledt hennes invändningar mot Armfelts uppdrag. »Blott att Ryssland ej ville för uppenbart blanda sig i våra angelägenheter, skrifver hon en gång, ty i anseende till Polens öde, som gjort mycket intryck på alla sinnen, skulle hertigen då få ett betydande parti.» Konungens uppenbara missnöje med Stackelberg och dem, som troddes vara Rysslands vänner, förmodade hon härleda sig från en obestämd fruktan för att det kunde gå Sverige som Polen. *

Och kejsarinnan, den stora Katharina, på hvilken man byggde så stora förhoppningar, huru förhöll hon sig till dessa hemliga förslag, som hennes representanter i Wien och Stockholm ej underläto att inberätta och om hvilka hon genom Armfelts »mémoire» erhöll direkt upplysning? Om hon dervid fäste något afseende eller betraktade dem såsom hjernspöken, derom tiger Armfelts brefvexling så väl som ransakningsprotokollen. I den brefvexling, som längre fram egde rum mellan henne och hertigen-regenten med anledning af Armfeltska högmålet, har hon på det bestämdaste förnekat, att hon varit medveten om någon »konspiration»; och i ett enskildt bref ** förklarar hon stolt: »om jag velat blanda mig deri och om en sådan verkligen funnits, så lofvar jag, att den skulle hafva lyckats». Från Wien skref visserligen grefve Razumowski ett bref *** till Armfelt, hvari han berättade, att han till kejsarinnan afsändt hans »excellent mémoire», och uttryckte den förmodan, att »tiden just vore inne, då man från rysk sida borde tänka på de svenska angelägenheterna»; och bref i politiska ämnen vexlades mellan honom och Armfelt under den senares vistelse i Italien. † Men kejsarinnan sjelf synes icke

* Rudenschöld till Armfelt $^{29}/_{4}$, $^{13}/_{5}$, $^{17}/_{5}$, $^{24}/_{5}$, Utdrag etc. sid. 15—19. Omedelbart efter det ofvannämnda yttrandet om Polens öde, tillägger hon dock: »jag önskade för min del, att din plan blef antagen, såsom den enda, hvilken ej skulle blottställa den sjelfständighet, den store Gustaf III:s snille förskaffat oss» (?).

** Till Grimm $^{10}/_{4}$ 1794. Se Ryska hist. sällskapets årsskrift XXIII: 628.

*** $^{20}/_{5}$ 1793, Protokoll sid. 591.

† Se Armfelts bref till kejsarinnan Katharina II $^{11}/_{12}$ 1793, Protokoll, s. 587.

hafva velat inlåta sig på dessa frågor. I det egenhändiga bref af den 11 Maj 1793, hvari hon tackar för öfversändandet af »Prospectus» och det dermed följande brefvet af den 8 Febr.* samt försäkrar Armfelt, att han i hennes rike skulle finna ett välvilligt mottagande, inskränker hon sig till uttalandet af den förhoppning, att den unge konungen måtte undgå verkningarna af de gängse »vidunderliga meningar», hvilkas tid snart syntes vara ute.** —

Förutsättningarna för detta direkta hänvändande till kejsarinnan Katharina voro oriktiga, ehuru det icke kan betviflas, att Armfelt var öfvertygad att de förelågo. Något fredsbrott mellan Sverige och Ryssland var icke förestående; grefve Stackelberg, hvars qvarhållande på sin plats såsom rysk ambassadör i Stockholm önskades af Gustavianerna, äfven såsom ett tecken till kejsarinnans ovilja mot hertigen-regenten, hvilken begärt hans återkallande, rappellerades;*** och med skäl sågs i denna undfallenhet ett tecken till kejsarinnans önskan att behålla fred och grannsämja med den svenska förmyndareregeringen. Det Ebelska upploppet, som utmålats såsom begynnelsen till en revolution, snarlik den franska, följdes icke af några oroligheter, på hvilka hennes ingripande skulle kunna göra slut. Förgäfves väntades utbrott af det missnöje med Reuterholms styrelse, som otvifvelaktigt rådde, ej blott hos Gustavianerna, utan äfven hos frihetsmännen, hvilka började märka, att de liberala grundsatser, som förkunnats med den Reuterholmska vältaligheten, efterträdts af en farhåga för »jakobinismen», som ej stod tillbaka för den, som hystes af anhängarna till »l'ancien régime». Ej heller besannade sig de rykten om sammankallande af riksdag, som så flitigt inberättats af Arm-

* Se ofvan sid. 138.

** I sin tryckta sjelfbiografi omtalar Armfelt ett annat bref från kejsarinnan, af den $^{3}/_{4}$ 1793, hvilket synes hafva inneburit ett mera direkt svar: hon ville göra allt hvad möjligt var för den unge konungen, men ej med krig eller våldsamheter försvaga en makt, hon ville stärka (anf. st. II: 88). Det synes sannolikt att här föreligger ett minnesfel, och att kejsarinnan icke skrifvit något annat bref såsom svar på Armfelts af d. 8 Febr. än det ofvannämnda af d. 11 Maj 1793.

* Se brefvexlingen derom, i öfversättn. tryckt hos Schinkel, Minnen III: 361 o. f.

felts vänner och som från början ingifvit honom farhågor om afsigten att omstörta Gustaf III:s verk, ej blott förenings- och säkerhetsakten af 1789, utan äfven regeringsformen af 1772.

Ännu mindre än dessa yttre förutsättningar, hvilka under Armfelts vistelse i främmande land för hans fantasi gestaltat sig på ett helt annat sätt än verkligheten, förefans den inre förutsättning, hvarförutan han icke, utan att uppgifva sina grundsatser och Sveriges sjelfständighet, kunde hafva framstält sina förslag. Rysslands stora herskarinna dref icke, såsom han synes hafva velat intala sig sjelf, någon känslopolitik. Hennes vänskap för Gustaf III och hennes moderliga ömhet för hans son hörde till de vackra talesätt, som den förstnämnde infört i de nordiska monarkernas ömsesidiga språk. Om hon också ej längre önskade återupplifvandet af det statsskick, hvars tillintetgörelse i början af Gustafs regering vållat hennes lifliga harm, så var det ingalunda hennes intresse att förebygga inre oroligheter i Sverige: den regering, som slutade den 29 Mars 1792, hade vållat henne mera oro än dess efterföljare. Hennes nitälskan mot den revolutionära smittan var mindre vidskeplig än andra samtida monarkers och kringirrande emigranters: hennes uppträdande i Polen visade, huru föga upprätthållandet af den monarkiska principen i andra stater, än hennes egen, låg henne om hjertat.*

* Det är vid framställningen af Armfelts s. k. revolutionsplan redan anmärkt, att Armfelt sjelf, både i sin tryckta sjelfbiografi (II: 101) och i sina otryckta memoirer, på det bestämdaste förnekat, att han någonsin väckt förslaget om den ryska flott-demonstrationen. Han har derjemte förklarat, att en sådan åtgärd skulle hafva varit lika dåraktig som gagnlös: han skulle, säger han, derigenom hafva förtjenat kejsarinnans »förakt, icke allenast såsom förrädare, utan såsom officer och statsman». Ehrenström, som haft del af Armfelts bref till fröken Rudenschöld af d. 22 Febr. och af hans mémoire till kejsarinnan, försäkrar äfven, att han ej kunde erinra sig, att deri varit tal om en rysk flotta (anf. st. II: 116). Den sistnämnda skriften, så väl som brefvet till Toll och den af Armfelt sjelf s. k. revolutionsplanen, skulle sålunda i förfalskad form hafva blifvit införda i ransakningsprotokollen. Originalen till dessa bref finnas icke i behåll, för att bestämdt afgöra denna tvistefråga; men det torde dock få anses såsom otvifvelaktigt, att frågan om den ryska flottan varit å bane i Armfelts brefvexling med hans svenska förtrogna. Fröken Rudenschöld, som med mycken fintlighet försvarade både sig och Armfelt under rättegången, har nämligen inför sina domare erkänt, att Armfelt varit betänkt på att under vissa förutsättningar

Vid sidan af sjelfva hufvudförslaget, nämligen att genom Rysslands biträde åstadkomma en förändring i Sveriges styrelsepersonal och politik och att finna medlen för dess utförande, uppdöko tid efter annan i Armfelts brefvexling planer af hvarjehanda slag, än framstälda af honom, än af hans förtrogna, oftast föga genomtänkta, och egande sin grund i lösa rykten eller stundom i rena tillfälligheter.

Ett sådant var t. ex. frågan att låta utgå en slags budkafle till Dalallmogen, som Armfelt kallat till vapen 1788, för att kunna påräkna dess bistånd till konungamaktens försvar, om det skulle komma till något utbrott. Tanken härpå var utan tvifvel föranledd af en notis i grefvinnan Armfelts bref d. 19 Febr. 1793 af följande lydelse: »I söndags voro här två dalkarlar af Leksandsboarna, som på hela församlingens vägnar frågte efter dig. De ville ha reda på, om du verkligen var minister, och om du inte snart komme hem.» * Denna notis satte Armfelts lifliga inbillning i rörelse. »Dalkarlarnes visit var kuriös», skref han genast tillbaka från Rom d. $^{23}/_{3}$. »Råkar du några sådana, så helsa dem från mig och säg, att jag alltid är densamme, lika trogen min kung som mitt fädernesland.» Och några dagar senare ($^{27}/_{3}$) afsände han genom sin forne kammartjenare Mineur, numera kamrerare vid operan, ett öppet bref, som denne skulle lemna till fröken Rudenschöld för att med henne rådgöra om dess afsändande. Det var ett slags cirkulär, hvari Armfelt, enligt fröken Ru-

utverka, »att en rysk flotta borde sändas hit åt Sverige, i afsigt att understödja H. M:t konungen» (Prot. s. 223). Ingen kunde mindre än hon misstänkas för vilja att pådikta Armfelt en så graverande beskyllning; icke heller låter det, med alla förmyndareregeringens ränker, tänka sig, att den skulle hafva förfalskat de dokumenter, som lågo till grund för rättegången och öfverlemnades till Svea Hofrätt. I ett af Armfelts bref till fröken Rudenschöld ($^{7}/_{8}$ 1793, Protokoll s. 497), hvars äkthet icke blifvit bestridd, förekommer också följande, hvilket synes antyda, att tanken härpå ej varit främmande: »Romanzoff avec de l'argent comptant, de la fermeté et *une flotte bien équipée* vaudra mieux que toute espèce de finesse quelconque.» — Deremot är det ju visserligen möjligt, att detta förslag icke influtit i hans originalbref till kejsarinnan eller Razumowski, om det också kan hafva ingått i dessa skrifters ursprungliga koncept, hvilka föllo i Reuterholms händer. Det låter äfven möjligen tänka sig, att denna detalj, huru vigtig den än var, fallit ur Armfelts minne, bland mängden af andra hugskott.

* Reuterholms Papp. n:r 57.

denschölds uppgift, erinrade dalkarlarna om gemensamma bedrifter och uttryckte den förhoppning, att de bibehölle sin tillgifvenhet för sin forne befälhafvare. Äfven Ehrenström erhöll, fröken Rudenschöld ovetande, del af detta bref, men afrådde genast dess afsändande.* Fröken Rudenschöld lofvade deremot att ombesörja saken, ehuru hon icke visste genom hvem brefvet skulle kunna kringspridas, och erbjöd sig att sjelf med förvänd stil utskrifva det.** Hos Stackelberg hade hon på Armfelts begäran inskärpt det stora förtroende, som denne egde hos dalkarlarne. Emellertid blef brefvet icke afsändt; det qvarstannade i fröken Rudenschölds händer och — uppbrändes.

Ett annat lika lösligt förslag var tanken, att den unge konungen skulle utlysa en riksdag i Falun, hvilken borde bevistas af ryske ambassadören, och hvarvid genom hans påtryckning den önskade förändringen skulle genomdrifvas. Någon bestämd uppgift om tiden, då detta förslag framställdes, eller dess närmare beskaffenhet sökes emellertid förgäfves i Armfelts nu bevarade brefvexling. Att Armfelt, i strid mot

* Armfelt till Ehrenström $^{27}/_{3}$ 1793 (Protokoll s. 445). Han förklarade dock, att det skulle bli »très-sage, très-simple». »Je regarde comme très-utile de me rappeler à leur souvenir, de leur parler du roi, de leur fidélité, de nos travaux pour pouvoir en cas de besoin mettre à profit l'amitié qu'ils m'ont témoignée et que je veux conserver.» — Ehrenström svarade ($^{27}/_{4}$ 1793): »Pour ce qui est de votre épître circulaire aux Dalécarliens, elle pourrait être utile, mais elle ne laisserait pas en même temps d'être dangereuse pour vous, parce qu'elle donnerait occasion à vos ennemis de vous faire regarder comme faiseur de »Budkafle». Votre inaction absolue ne vaut-elle pas mieux pour quelque temps encore, du moins rélativement aux affaires de l'intérieur?» (Protok. s. 262.) Jfr Armfelts tryckta sjelfbiografi, anf. st. II: 102. Åtgärden torde hafva varit temligen oskadlig, om den kommit till utförande, och afsåg säkerligen icke att vara ett revolutionsmanifest. Så uppfattades det emellertid af Armfelts motståndare, som ännu hade förskräckelsen för Armfelt och hans dalkarlar från 1788 och 1789 i friskt minne. Hertiginnan af Södermanland har i sin dagbok (Eriksb. Arkiv) antecknat om Armfelt: »Sa conduite en Dalécarlie, au temps de la diète de 1789, prouve assez combien il savait s'emparer non seulement de leur suffrage, mais aussi de leur confiance.» Hon tillägger: »Il ne fit pas moins de progrès chez les petits bourgeois et prêtres dans plusieurs autres provinces; ce qui fait qu'il a plus de partisans qu'on ne pouvait le croire, à cause de sa hauteur.»

** Rudenschöld till Armfelt $^{17}/_{5}$, $^{28}/_{5}$, $^{2}/_{7}$ 1793. (Utdrag, s. 19, 20, 25.)

sin eljest bestämdt uttalade motvilja för riksdag, någon gång haft denna förflugna idé, synes dock antagligt, på grund af hvad som under rättegången upplystes.

Mera öfverensstämmande med Armfelts vanliga tankegång var förslaget att, om hertigen verkligen gjorde allvar af en riksdags sammankallande, något som Armfelts korrespondenter i Sverige ständigt försäkrade, * bringa sakerna till sin spets genom att förmå konungen att — fly till Petersburg, eller att låta honom bortföras. Ett egenhändigt utkast till denna högst äfventyrliga plan, hvilket dock synes hafva undgått det öde, som drabbat Armfelts öfriga papper, och aldrig torde hafva kommit under främmande ögon, har återfunnits bland Armfelts brefvexling. Det har förmodligen varit afsedt att öfversändas till Ehrenström eller fröken Rudenschöld. Tiden, då detta koncept nedkastades på papperet, låter sig ej med visshet bestämma; sannolikt torde det dock vara, att det tillkommit i Dresden, före uppgörandet af de i Wien utarbetade planerna, de enda, som längre tid qvarhöllos inom Armfelts rörliga hufvud. Ett utdrag torde få anföras: »Ni vet att jag icke velat påskynda en revolution i Sverige, och att jag t. o. m. önskat afvakta en mognare ålder hos konungen. Men om hertigen sammankallar ständerna, får man icke tveka, och för att förekomma en större olycka, får man utsätta sig för ett nödvändigt ondt. Om man också kunde räkna på de tre lägre stånden och deras tillgifvenhet för konungen och konungadömet, skulle dock en riksdag endast medföra ett borgerligt krig . . . Omständigheterna äro sådana, att tre veckors riksdag skulle vara tillräckliga för att omstörta tronen, göra slut på konungens tillvaro och tillintetgöra Sverige. För att förekomma de olyckor, som redan kunna beräknas blifva följden af ständernas sammankallande, bör konungen fly eller bortföras af två eller tre säkra personer. Detta bör ske efter öfverenskommelse med kejsarinnan, och så snart hertigen har låtit riksdagskallelse utgå, så bör konungen föras till Petersburg, hvarest man 1:o skall fira hans förlofning med storfurstinnan Alexandra, för att kunna vara viss på att Ryss-

* Ännu i Juni och Juli 1793 uppgåfvo Ehrenström och fröken Rudenschöld att riksdag vore förestående. Se Utdrag etc. sid. 25. 423.

land fortfarande vill lemna sitt bistånd, 2:o utfärda ett manifest, hvarigenom han upphäfver allt hvad regenten förordnat och förklarar sig myndig o. s. v. Då vi hunnit dit, återstår mycket att göra, men framgången är icke längre tvifvelaktig. Det är endast med afseende på konungens afresa, som svårigheter kunna möta, men det har ingen fara, om man går till väga med klokhet och mod, och om de personer, som man använder, icke tappa hufvudet. Jag anser, att man endast helt lösligt bör gifva konungen del af dessa idéer, ända till dess han skrifvit det ifrågavarande brefvet till kejsarinnan. Detta är så nödvändigt för att passa in med de åtgärder, som jag om några dagar ernar vidtaga, att konungen icke kan underlåta att göra det, utan att i högsta grad kompromettera mig och skada sig sjelf.»

I samma utkast omnämnes nödvändigheten att för utfärdande af ett manifest ega tillgång till tvenne handlingar, hvilka Lagerbring eller Håkansson skulle kunna skaffa, nämligen dels den undertryckta kodicillen till konungens testamente, dels den »billet à la chatte», som i stället lemnades med försäkran om bibehållandet af den i kodicillen tillförordnade konseljen.*

Hela detta förslag öfvergafs lika hastigt som det uppgjordes; men tanken att, om en riksdag blefve sammankallad af hertigen-regenten, kunna korsa styrelsens beräkningar och mot dessa uppställa ett starkt gustavianskt parti, var något, som ända sedan hösten 1792, såsom vi sett, lifligt sysselsatte Armfelts sinne. I de tre ofrälse stånden hoppades han i sådant fall vinna anhängare för sitt parti, och gaf fröken Rudenschöld uppdrag att sätta sig i förbindelse med Burén, Wallqvist, Nordin och Håkansson. Särskildt skulle hennes operationer gälla bondeståndet och hvarjehanda rykten utspridas till förmån för det gustavianska partiet. I hvad riktning dessa bearbetningar af den allmänna meningen borde gå, upplyses genom ett af Armfelts bref: »I allmänhet bör man förlöjliga och förnedra det närvarande, väcka fruktan för det tillkommande och göra jem-

* Ehrenström skrifver den $^{27}/_{4}$ till Armfelt, att han påmint Lagerbring om uppfyllandet af löftet att lemna kodicillen; men uttrycker också den förmodan, att denne ej egde detta papper. (Protokoll s. 262; jfr ofvan s. 5.)

förelser mellan vår belägenhet och vår forna storhet... Ungdomen är lätt att uppelda och hänföra: låt oss begagna oss deraf och måtte det, som ej är helt och hållet förskämdt, elektriseras genom [tanken på] den store mans snille, som ej längre är till. Men hans öfverlägsna begåfning skall ej dö, och hans vänner och beundrare skola deraf vinna styrka och anseende, i samma mån som Frankrikes angelägenheter gå för f—n och vår regering gör dumheter.» *

Det låg i sakens natur, att en ung hoffröken icke kunde vara rätta personen att utföra uppdrag af detta slag. Om hon också i hufvudstadens umgängeskretsar kunde utsprida rykten, så kunde hon dock näppeligen användas till att uppvigla bönderna i landsorten. Hon rådgjorde emellertid samvetsgrant med Ehrenström, som sjelf, efter hvad han uppgifvit i bref till Armfelt, ** verkat i den antydda riktningen bland allmogen i sin hemort. Hans svar blef, såsom var att förmoda, att detta på intet sätt anstode fröken Rudenschöld, och han uttryckte sin förvåning öfver att ett dylikt uppdrag kunnat lemnas. Frågan förföll således, och på goda skäl.

Armfelt var icke ensam om att framkasta förslag, mer och mindre outförbara, till åtgärder för vinnande af sina syften. Äfven från Ehrenström och fröken Rudenschöld kommo dylika. Ett sådant var t. ex. Ehrenströms ofvannämnda uppmaning till Aminoff att sätta sig i förbindelse med Stackelberg; *** ett annat försök var hans samtal med bryggaren Westman, en af borgerskapets Gustavianer, hvilket dock, enligt hans egen förklaring, egentligen gick ut på att lära känna stämningen inom den samhällsklass, Westman tillhörde. † Hit hörde äfven Ehrenströms på våren 1793 framstälda förslag att begagna sin

* Armfelt t. Rudenschöld, odat. (Protokoll sid. 438), Rud. t. Armf. $^{17}/_{5}$, $^{12}/_{6}$, $^{2}/_{7}$ 1793 (Utdrag etc. s. 18, 24, 25). I ett bref ($^{28}/_{5}$) säger hon sig visserligen hafva »i det inre af landet befordrat omloppet af de begrepp och tänkesätt, som hon fått i uppdrag att kringsprida», men detta obestämda påstående torde snarare hafva tillkommit för att öfvertyga Armfelt om hennes nit och lydnad för hans befallningar, än hvila på någon verklighet.

** $^{17}/_{2}$ 1793, se Utdrag etc. s. 31.

*** Se ofvan sid. 193.

† Se Ehrenströms bref till Armfelt $^{17}/_{2}$ 1793 (Utdrag sid. 31) och hans Anteckningar I: 468, II: 151.

ställning såsom qvasi-handsekreterare hos den unge konungen för att till honom aflemna en »mémoire», innehållande »en uppriktig målning af regeringens afsigter, en tafla, så väl af dess egen, som alla dess medhållares belägenhet». Afsigten dermed skulle vara att återvinna konungens förtroende, hvilket »hertigens smicker, jemte deras bekymmerslöshet eller förräderi, som omgifva konungens person, samt grefve Gyldenstolpes svaghet» beröfvat Armfelt och hans anhängare. Förslaget afstyrktes af fröken Rudenschöld, på den grund att en dylik skrift, enligt konungens löfte till Gyldenstolpe, nödvändigt måste gå genom dennes händer. *

Ett annat förslag, framstäldt af fröken Rudenschöld, var att kejsarinnan, för att lyckas att med penningar vinna hertigen-regenten, skulle förmås att hitsända en hemlig underhandlare, som vore förut känd såsom hög frimurare. Armfelt fann visserligen denna idé förträfflig: »man hade till utförandet af vår plan ej kunnat önska bättre än finna en frimurare, en annan Plommenfelt»; men han ansåg, dels att frågan vore för sent väckt, dels antog han, att kejsarinnan »icke hade förtroende till någon, som hunnit så långt i de mystiska hemligheterna; hon föraktar dem lika väl som de personer, som bekänna dessa läror.» Sidohugget till hertig Karl och Reuterholm är karakteristiskt. **

Det dröjde icke länge, innan Armfelt fann, att hans och

* Ehrenström till Rudenschöld $^{26}/_{5}$, till Armf. $^{13}/_{6}$ 1793; Rudensch. till Armf. $^{28}/_{5}$ 1793. Med anledning häraf föreslog Ehrenström i nyssnämnda bref, att Armfelt i bref till kejsarinnan skulle skildra den unge konungens belägenhet såsom lika med den olycklige Ludvig XVI:s, hvars »gerningar icke härflöto från dess egen fria vilja». I stora drag har Ehrenström, sedan han likväl ansåg att all förhoppning om framgång var slut, utkastat planen till en revolution ***utan*** Rysslands medelbara deltagande. »Man hade då, skrifver han ($^{25}/_{6}$ 1793), bort tillvinna sig konungens förtroende och bemästra sig dess person. Begge Westmännerna i spetsen för det mindre borgerskapet i Stockholm samt några blå band omkring konungen, som då bort vara till häst, hade varit alldeles tillräckligt för denna operation. Morgonen derpå hade man låtit utgå ett manifest, hvaruti man upprepat, att det skett för att undvika krig med de makter, som voro missnöjda med den nuvarande styrelsen, och — för andra sinom tusen orsaker, som konungen sjelf velat mottaga styrelsen.» (Utdrag s. 21, 39, 42, 44.)

* Rud. till Armf. $^{12}/_{4}$, Armf. till Rud. $^{7}/_{8}$ 1793 (Prot. s. 221, 497).

hans vänners många projekter icke skulle leda till något resultat. Grefve Stackelbergs återkallande uppfattades, såsom nämndt är, af dem alla såsom ett tecken att kejsarinnan Katharina icke hade någon lust att söka strid med den svenska förmyndareregeringen, samt att det element bland hennes rådgifvare kommit till makten, som önskade Sveriges återförande till vanmakt genom återupplifvandet af frihetstidens statsform.* Dess hufvudman ansågs vara Markoff, föga fördelaktigt känd från den tid, då han såsom Rysslands sändebud i Sverige vid 1786 års riksdag sökte återupplifva traditionerna från tiden före 1772. »Jag kan ingenting vidare uträtta för mitt fäderneslandoch mina principer, klagar Armfelt redan i början af Maj 1793, och jag tänker sjelf draga mig tillbaka, för att ej blifva tvungen att tjena en konung utan myndighet och ett fosterland utan ära.» Han fruktade, hette det kort derefter, att det till vår olycka redan är afgjordt, »att vi skola återföras till 1720 års regeringsform; det är att förstöra oss med våra egna galenskaper. En lycklig förändring hos oss bör verkställas inom 24 timmar; om det icke kan ske, är ej annan utväg än ett inbördes krig; och detta, så olyckligt det än månde blifva, är dock förmånligare, än 1720 års anarki.» **

Äfven Ehrenström ansåg, efter Stackelbergs rappel, att »vi äro förstörda utan hopp; intet annat återstår, än att med resignation vänja sig vid den tanken, att Gustafs mördare lyckats bygga sitt välde på oomkullstötliga grunder.» »Ryssland var den enda makt, som kunde hjelpa oss: när kejsarinnan öfvergifver oss, d. v. s. så fort hon visar sig eftergifven eller snarare benägen för det parti, som utgöres af konungamördarna, så hafva våra fiender fullkomligt vunnit fältet, och det skall sedan ej förundra mig att se dem allt mera närma sig ryska makten och förbinda sig den genom allsköns eftergifvenhet.» Nu mera kunde, på grund af ryska ministèrens kända verksamhet, en förbindelse med Ryssland icke blifva annat än vådlig. En revolution hade varit önskvärd och lätt att verkställa; nu borde man ej längre tänka derpå:

* Se härom Ehrenströms yttrande inför Svea Hofrätt (Protokoll, s. 462).

** Armfelt till Rudenschöld 4/5, 7/5 1793 (Protokoll, s. 439, 497).

»tiden för dessa drömmar är förbi, för att aldrig mer återkomma.» *

Drömmar — så betecknades nu de planer, som Armfelt och hans vänner under månader förut så ifrigt sökt realisera. I sjelfva verket var benämningen riktig: qvalfulla drömmar, framkallade af revolutions-fruktans mara. Det var ej statsmannens pröfvande förstånd, som uttänkt dessa olikartade kombinationer: de bref, som skulle vexlas mellan konungen och kejsarinnan Katharina, riksdagsplanerna, Dalkarls-budkaflen, konungens flykt till Petersburg, kejsarinnans förklaring, understödd af en rysk flotta — allt var foster af en upprörd inbillning och en oroligt arbetande hjerna.

Upprörda personliga känslor hade stor del i dessa planers tillkomst, och Armfelts bitterhet mot dem, som störtat honom och så många af konung Gustafs vänner från makt och anseende, var bland dem en af de kraftigast verkande. Ärelystnaden och vinstbegäret voro säkerligen ej heller främmande hvarken för Armfelt eller Ehrenström, vid framkastandet af dessa planer: om det senare var i någon mån bestämmande för mannen i den blygsammare samhällsställningen, så spelade den förra en så mycket större rol hos den, som en gång stått på höjden af makt och ära. Att återvinna denna ställning, att infria sitt vid Gustaf III:s dödsbädd gifna löfte att ej öfvergifva hans son, genom att intaga platsen vid hans förmyndares sida såsom hans främste rådgifvare, detta var tvifvelsutan en grundtanke hos Armfelt bakom alla dessa kombinationer. På rättmätigheten af sina egna anspråk tviflade han icke. Men lika litet tviflade han på behofvet af en förändring i Sveriges styrelse, för att undvika anarki och konungadömets fall: de här meddelade utdragen af hans brefvexling styrka detta till fullo. Då han formligen vände sig till Rysslands sjelfherskarinna om hjelp, skildrade han tillståndet i Sverige i de mörkaste färger; men han talte dervid icke mot bättre vetande eller uteslutande för egen vinning. Gränsen mellan fosterlandets intresse och sin egen fördel hade han icke utstakat för sitt medvetande; men orättvist vore det dock att påstå, att

* Ehrenström till Armfelt 9/6, 17/6, 25/6 1793 (Utdrag etc. sid. 41 och följande).

endast hersklystnad och personligt missnöje förestafvat Armfelts handlingssätt. Hans brefvexling, så väl den hemliga i politiska ämnen, som den förtroliga och enskilda, öfverflödar af bevis, att Sveriges ära och välgång oaflåtligt sysselsatte hans tankar, äfven då han syntes följa sjelfviska mål, beredd att använda medel, som måste anses klandervärda. Fosterlandets återupprättande ur vanmakt, dess räddande ur revolutionens fasor samt återupplifvandet af konung Gustafs politik och af vördnaden för hans minne — det var ledstjernor, som icke upphörde att skimra för vandrarens öga, äfven då han på villande stigar syntes följa förgängliga irrbloss.

* * *

Brefvexlingen fortsattes, äfven sedan de politiska »drömmarna» voro slut. Rörande den del af Armfelts hemliga brefvexling, som tillhörde senare hälften af 1793, kunna vi fatta oss kortare. Visserligen vidröras ännu politiska ämnen med förkärlek, men framtidsplanerna ega en väsentligen enskild karakter. För Armfelts mångskiftande förslag rörande hans egen framtid hafva vi ofvan redogjort.* Äfven i dem bland dessa, som syftade på Ryssland, fans intet förgripligt. Men tonen i hans bref, särskildt efter det han i Rom mottagit rikskanslern Sparres stränga hotelsebref, var fortfarande bitter mot de styrande, och hotfulla uttryck undföllo honom ofta i hans enskilda bref under denna tid. Såsom vi sett, öppnades en stor del deraf genom Reuterholms spioner. Det var dylika bref, som spände den Reuterholmska styrelsens misstänksamhet till det yttersta. Särskild uppmärksamhet fästes vid dunkla uttryck, som antydde, att Armfelt ernade närma sig Sverige. När han från Perugia skref till fröken Rudenschöld, »att hon snart skulle återse honom, ehuru Sverige ännu i åtta månader skulle tvifla derpå»; eller från Rom, att han väntade att »se följderna af hertigens vrede», att »händelser snart förestode, som fordrade courage», att »svärdet redan vore draget ur skidan»; och när det sedan hette, att den unge konungen borde beredas på, att hans faders vän blefve »tvungen att fatta ett förtvifladt

* Se ofvan sid. 135 o. följ., 160.

beslut», eller, ännu värre, att »en menniskas lifstid afgör, när vi åter få förenas» * — då var man genast färdig med de fruktansvärdaste anklagelser: Armfelt vore saker ej blott till en sammansvärjning till störtande af samhällsordningen, utan äfven till mordanslag mot regenten. De förbindelser med Ryssland, som dessa bref antydde, syntes äfven i dunkla ord utvisa, att fråga vore om något långt mera vidtgående än att utbyta Sveriges tjenst mot Rysslands. **

Ehrenström var sedan midten af år 1793 djupt nedslagen och hade uppgifvit alla tankar på annat än att lefva i lugn på landet och sörja öfver tidens ondska; men fröken Rudenschöld gjorde i sina bref då och då ännu ströftåg på det politiska området och synes hafva funnit behag i att fortfarande uppehålla den politiska brefvexlingens traditioner och omtala sina förbindelser. Med Stackelberg stod hon, sedan han lemnat Sverige, i en brefvexling, hvilken dock ej torde hafva varit af politisk betydelse; med hans efterträdare Romanzow underhöll hon deremot ingen förbindelse, enligt Armfelts derom på förhand uttryckta önskan. *** Med Lagerbring hade hon samtal rörande Armfelt, hvilka hon meddelade i sina bref på ett sätt, som gjorde äfven den förre misstänkt för medvetenhet om en konspiration. † Svårligen kunde dock

---

* Armfelt till Rudenschöld $^{8}/_{10}$, $^{19}/_{10}$, $^{9}/_{11}$ 1793, (se Utdrag, s. 68 o. f.).

** På Armfelts enskilda framtidsplaner att lemna Sveriges tjenst syftade dock utan tvifvel alla dessa dunkla uttryck; om de läsas i sitt sammanhang, kan derom intet tvifvel uppstå. Att »svärdet vore draget ur skidan» betydde t. ex. intet annat, än att svenska regeringen genom Sparres bannbref syntes hafva för afsigt att afgjordt bryta med Armfelt; vigten för Armfelt af »en persons lifstid» syftade på bevarandet af den unge konungens lif och ingalunda, såsom det uttyddes, på afsigten att taga hertigen-regentens, o. s. v.

*** Se Rudenschöld till Armfelt $^{29}/_{11}$ 1793 och Armfelt till Rudenschöld $^{4}/_{1}$ 1792 (Utdrag, s. 29, 71). I det sistnämnda brefvet heter det om den nämnde ryske diplomaten: »Han vill stifta partier i Sverige. Jag vet, att han har ett, och att man ej kan utrota fröet dertill. Men det parti, för hvilket ryske ambassadören är chef, anstår icke min person, som sjelf kan styra ett sådant.»

† Hon uppgaf, att Lagerbring bedt henne råda Armfelt att lemna Italien och närma sig Sverige: om regeringen beginge mot honom den orättvisan att fråntaga honom allt, »så att de i hela Europas ögon hafva tort emot honom», så skulle hans ställning ej derpå blifva lidande. När revolutionen i Sverige utbröte — och det kunde icke länge dröja, på grund af sinnenas upphetsning —, så borde

några bestämda bevis på hemliga anslag framdragas ur denna brefvexling.

Utom dessa båda korrespondenter, hvilka Armfelt under en tid äfven syntes vilja använda såsom redskap, hade han en mängd andra, mer och mindre tillfälliga. I hans brefvexling hafva vi i början af 1793 sett framskymta den ifrige Gustavianen J. F. Aminoffs ridderliga gestalt. Sjelf stod han dock icke i brefvexling med Armfelt, och det var först nyheten om utgifvandet af den bekanta »Prospectus», som i slutet af 1793 föranledde honom att vända sig till Armfelt med begäran att få ett exemplar af denna skrift. Armfelt öfversände den lilla skriften under maning till försigtighet, då den vore förbjuden, samt lät denna sändning åtföljas af ett bref, som väsentligt bidrog att inblanda Aminoff i den Armfeltska högmålsprocessen. Han omtalade deri sin afsigt att lemna sin beskickning — »den konvenerar mig ej; jag är för litet skicklig att under så stora män bekläda ett så vigtigt ämbete» — samt föreslog Aminoff ett möte vid Finska viken på sommaren 1794, då Armfelt ernade vara i Petersburg. Detta möte, i förening med uppmaningen till Aminoff att i Maj ej försumma att inställa sig vid sitt finska regemente, väckte föreställningar om hemliga förehafvanden till befrämjande af en revolution med rysk hjelp; och oförsigtiga yttranden i ett likaledes uppsnappadt bref från Aminoff till fröken Rudenschöld gåfvo ytterligare stöd åt dessa misstankar. Denne hade deruti utgjutit sig öfver Sveriges olyckliga belägenhet, regeringens inkonseqvens, »faktionernas» välde och de ruinerade finanserna, samt slutade sina dystra betraktelser med förklaringen: »utan vår väns verksamma hufvud förtviflade jag.» Syftningen på Armfelt var tydlig; att Aminoff var ett af hans redskap, ansåg Reuterholms styrelse härigenom vara ådagalagdt.*

Armfelt finnas i närheten och hejda jakobinismens framfart. Förr än i det kritiska ögonblicket borde han dock icke återkomma, emedan hertigen-regenten kunde vara sinnad att begå våldsamma steg mot honom. (Rudenschöld till Armfelt $^{22}/_{11}$, $^{26}/_{11}$ 1793, Utdrag, sid. 28, 29.)

* Se Aminoffs bref till Rudenschöld $^{21}/_{12}$ 1793, och Armfelt till Aminoff, $^{14}/_{1}$ 1794 (Protokoll s. 329, 331). Misstydningen var för öfrigt lätt förklarlig; men det föreslagna mötet var säkert ingenting annat än ett oskyldigt reseprojekt.

Den olycksdigra »Prospectus» blef äfven anledningen till att en af Armfelts yngre vänner blef misstänkt såsom delaktig i hans stämplingar. Det var hofjunkaren Sparrschöld, en ung man, som under Armfelts ledning af kongl. teatern haft anställning vid dess kansli och som för sin forne chef hyste mycken tillgifvenhet, enligt hvad åtskilliga bland Reuterholms papper förvarade bref gifva vid handen. I ett bref hade han yttrat sig öfver »Prospectus» och om den stora verkan, som denna skrift skulle medföra »sur l'esprit de la bourgeoisie». I sitt svar nekade Armfelt, egendomligt nog, i ett anfall af försigtighet, sin delaktighet i skriften: den vore »une contrefaction et un vol»; men i ett par föregående bref hade han föreslagit Sparrschöld att, då den ofvan omtalte Sources snart skulle komma till Sverige på väg till Ryssland, gå honom tillhanda med hans svenska brefvexling och i hans sällskap begifva sig till utlandet, för »att se verlden, utan att det skulle kosta något». Åter misstankar om hemliga syften med dessa helt oskyldiga och välmenta förslag, misstankar, som denna gång visade, att förföljelsenitet öfvergick skarpsinnet. —

Med många af männen från konung Gustafs dagar vexlade Armfelt under denna tid bref, hvilka visserligen icke innehöllo politiska hemligheter, men å andra sidan ingalunda voro afsedda att komma inför främmande ögon. Den älskvärde grefve J. G. Oxenstjerna skref då och då spirituella bref till sin medbroder från Gustaf III:s hof — och hans jemförelser mellan förr och nu voro icke egnade att smickra förmyndarestyrelsen. Han var Armfelts hyresgäst på Frescati vid Stockholm och gjorde sin skämtsamma hyllning åt Armfelt, såsom »suzerain». Midt emot Frescati på andra sidan Brunnsviken ligger Haga, och der, i »gamla paviljongen» hade Reuterholm sin sommarbostad. »Ni mins, skref Oxenstjerna till Armfelt, att Haga synes från Frescati; men Brunnsviken, som förr var så liten, är nu för mig större än Oceanen.»*

---

* Ett bref från Oxenstjerna till Armfelt är tryckt i Schinkels Minnen, Bihang I: 170; ett annat finnes i Reuterholms Papper n:o 57. Ur det sistnämnda torde följande utdrag försvara sin plats: »Pour la littérature, elle est morte, ou du moins à l'agonie. On n'écrit plus rien. Point de pièces nouvelles, ni de concours. Tout est fini avec le Roi, qui seul entretint dans ce pays de neige ces produc-

Väsentligen af politiskt innehåll voro de bref, som vexlades mellan Armfelt och grefve Axel Fersen, en svensk emigrant liksom Armfelt, ehuru af mycket olika skaplynne. De innehöllo dock företrädesvis nyheter rörande Europas allmänna läge; och endast undantagsvis afhandlades svenska angelägenheter. Men stundom gaf äfven Fersen luft åt sitt missnöje på ett sätt, som ej kunde vara hertigen och Reuterholm behagligt. Baron Staëls hemliga underhandlingar å förmyndareregeringens vägnar med franska republiken väckte liflig förbittring hos det olyckliga franska konungaparets vän. »Om han också kan skaffa oss millioner, skrifver han, så tycker jag, att det är att sälja sin ära för billigt pris och för ögonblickets intresse uppoffra kanske flera århundradens.» »Våra kusiner i Sverige äro galna, min kära baron», tillägger han. I ett annat bref förklarar han hertigen-regentens omgifning vara »ovärdig att bära svenska namnet», och utbrister en gång: »Jag talar icke om vårt olyckliga fädernesland, ej heller om den rol, som vi spela. Jag skulle önska att kunna upphöra att tänka derpå, ty minnet deraf är mig alltför smärtsamt.» Han gladde sig för konung Gustafs skull, att få se det arbete till hans historia framträda, hvarmed Armfelt uppgifvit sig vara sysselsatt.* — Zibet, som, sedan förmyndareregeringen aflägsnat honom, lefde i tillbakadragenhet i Skåne, yttrade i bref till Armfelt, att hans »disgrâce vore en hederstitel hos allt hederligt folk»: »när förföljarna velat förödmjuka mig, hafva de smutsat ner sig sjelfva», heter det.**

Med tvenne svenska diplomater i utlandet, hvilka liksom Armfelt tillhörde dem som förmyndareregeringen helst hade på afstånd, stod han äfven i en brefvexling, hvilken berörde

---

tions des climats plus doux. J'ai toujours regardé les belles lettres dans ce pays-ci comme ces plantes des Indes, qui ne sauraient vivre ici que par la présence du soleil et qu'une seule nuit suffit pour gêler, et l'expérience prouvera la vérité de mon sentiment. Kellgren se traine comme un ombre, et Leopold n'est guère mieux.»

* Fersen till Armfelt 17/5, 1/6, 19/7, 16/8 1793. (Reuterholms Papper, n:o 57.) Rörande är den vördnad, med hvilken Fersen talar om Gustaf III:s minne. Han var rojalist framför allt, och om han i någon mån delat sin faders bitterhet mot konungen, så synes dennes död hafva fullkomligt utplånat den.

** Reuterholms Papper n:o 57.

allmänna förhållanden på ett sätt, som väckte vederbörandes misshag. Det var Armfelts ofvannämnde ungdomsvän, legationssekreteraren i Haag Rehausen, och baron Fredrik Nolcken, som i Wien i början betraktat Armfelt med misstroende, hvilket han dock hastigt nog synes hafva öfvervunnit. Den förstnämnde stod på förtrolig fot med Armfelt och skref ganska ofta till honom i politiska ämnen. Han var, som de öfriga, en ifrig Gustavian: »Gustafs minne skall aldrig utplånas, der det är fästadt genom kärlek och vördnad, och ju mer man vill svärta honom, desto högre stiger han i mina ögon.» Vanvördigt uttryckte han sig deremot om hertigen-regenten och Reuterholm. Den bekanta »Varningen»* väckte hans åtlöje, och han beklagade, att Sveriges regent, svag och lättledd som han var, »lemnat sitt förtroende till en man, som i allt hvad han gör endast synes ledas af personlig hämndlystnad, kanske en följd af hans karakter, men ännu mer af löjlig fåfänga».** — Försigtigare uttryckte sig Nolcken om höga vederbörande; men såsom gammal svensk minister i Petersburg och ryska hofvets vän var han lifligt intresserad af bevarandet af förbundet med Ryssland. »Det vore höjden af dårskap, om vi stälde oss illa med Ryssland, säger han. Allt manar oss att nära förena oss med denna fruktansvärda granne, och jag är säkert öfvertygad, att en sådan förbindelse kunde göras, och det utan att vi förlorade en hårsmån af vår sjelfständighet.»***

* Se ofvan sid. 94.

** Rehausen till Armfelt $^{27}/_{12}$ 1792, $^{2}/_{4}$ 1793, $^{21}/_{5}$ 1793 (Reuterholms Papper n:o 57).

*** Nolcken till Armfelt $^{19}/_{8}$ 1793. Han fruktade att blifva från Wien förflyttad till presidentstolen i Göta Hofrätt, en plats, som kort derefter tillföll hans äldre broder, envoyén i London G. A. von Nolcken; och förklarar i samma bref, att han för att undgå denna förvisning ernade begära en fristad hos kejsarinnan af Ryssland, »dont je me flatte d'avoir mérité l'estime et la bienveillance. Et loin de rougir du bienfait, je m'en glorifierais. Il ne serait pas le prix d'une cabale et je ne l'aurais pas acheté par le sacrifice d'aucun de mes devoirs». (Reuterh. Papper n:o 57.) För öfrigt synes den gamle diplomaten hafva varit ostadig sitt omdöme om Armfelt — »den tjocke ex-gunstlingen» — med hvilken han likväl i Wien återknöt en gammal förbindelse. I början af det Armfeltska högmålet skref han till Sofia Albertina ($^{8}/_{8}$ 1794) om Armfelt: »Son égarement m'a causé une profonde douleur, car j'ai été lié avec lui depuis près de 30 ans; il m'a donné mille preuves d'amitié ... Je connais-

Att alla dessa personer vågade hysa så kätterska meningar rörande Sveriges politiska belägenhet och dess styrelse, och att hafva uttalat dem, äfven om det endast var i enskilda bref — detta stod i Reuterholms ögon på gränsen af statsförbrytelse. Alla fingo de ock hvar på sitt sätt del i den ofärd, som drabbade Armfelt.

Vid sidan af de politiska förslagen, som utgjorde hufvudsaken i den hemliga Armfeltska brefvexlingen, gick, såsom vi hafva sett, en fortlöpande kritik öfver den svenska riksstyrelsen; och så väl Armfelts, som hans korrespondenters bref öfverflödade af anfall och sarkasmer, särskildt mot »viziren», h. exc. »Cagliostro-Reuterholm», och hans skugga, rikskanslern Sparre. Några af Armfelts infall om den sistnämnde hafva vi redan anfört, och antalet skulle lått kunna ökas; i Reuterholms förlöjligande synes Armfelt och fröken Rudenschöld hafva funnit ett särskildt nöje, och det var ej blott i deras hemliga brefvexling, som den mäktige mannen på ett ohöfviskt sätt begabbades. Reuterholms högfärd och mysticism erbjödo rika tillfällen härtill. »Man bör vara ledsen att icke kunna åter uppväcka Ankarström ur grafven, för att kunna gifva honom några indrägtiga ämbeten», skrifver Armfelt en gång i sitt sinnes bitterhet,* och tillägger med tydlig hänsyftning på Reuterholm: »Få se hvad illuminaterna kunna göra likväl: à force af [att] visa andar, så kan man realisera espècen.» Till Schröderheim uttalade Armfelt denna förmodan: »H. exc. Cagliostro och hans præceptor Lode torde erna hemkalla alla 1788 års gökar, som blifvit hängda in effigie, samt de ad interim landsförvista konungamördarna.» ** Då Reuterholm en

---

sais ses faiblesses, mais en les plaignant, je l'aimais.» Men en månad senare ($^{11}/_{8}$), då erkännandet af hvarje förbindelse med Armfelt, vare sig från äldre eller nyare datum, syntes vådlig, skref han till samma person: »Je n'ai j'amais estimé le baron Armfelt, et comment un honnête homme aurait-il pu lui accorder ces sentiments? J'ai du encore le haïr, puisqu'il m'a indignement trompé pendant sa faveur.» (Eriksb. arkiv.) Hvilketdera af dessa yttranden, som egde vitsord, fick prinsessan sjelf afgöra.

* Till sin hustru $^{13}/_{2}$ 1793.

** Reut. Papp. n:o 5 ($^{10}/_{8}$ 1793). I samma bref uttalade han den skämtsamma förmodan, att Schröderheim, på grund af sin brefvexling med Armfelt, kunde komma att i »enighetens, rättvisans och frihetens namn mista sitt ämbete

gång var sjuk, berättade fröken Rudenschöld i bref till Armfelt att »nos fins courtisans» gjorde sjukvisiter och antecknade sina namn i hans bostad. Bulletiner utgåfvos: »Baron och Presidenten mår något bättre i dag, sedan Baron och Presidenten haft ro att sofva i natt. Likväl har Baron och Presidenten stark feber ännu.» »Det måste medgifvas att Baron och Presidenten stöter på det löjliga», tillägger hon. »Och vill man öfvertyga mig, att denne comte de la Touffière vill införa jemlikheten! Nej, han är vida längre derifrån än vi: det är 1720 års regeringsform, som lockar hans fåfänga: han nöjer sig icke med mindre än han blir riksråd.» *

Fröken Rudenschölds karakteristik af Reuterholms politiska ståndpunkt är utan tvifvel riktig. En annan teckning af samme man, utkastad af Armfelts hand i ett bref till en af hans vänner från baden vid Lucca, kammarherren markis Giamboni, är följande, som icke saknar sitt intresse:** »Personen i fråga är en kabbalist, en illuminat, en skrymtare, ett dumhufvud, en galning med ett ord, som fastän han kan göra ondt, t. o. m. på ett hårdt och högdraget sätt, hvarken är en elak menniska eller en skälm, ty han saknar beräkning och fintlighet för både det ena och det andra. Jag skulle icke vilja hans undergång, om någon förändring inträffade i Sverige, men jag skulle icke låta något tillfälle gå mig ur händerna att göra honom till föremål för gyckel och åtlöje, ty han förtjenar allt i den vägen, som kan upptänkas.» — Reuterholms »rhétorique», hvarigenom han gjorde sig till »svenska folkets marktschreier» är ofta på tal. »Att han får utveckla sin vältalighet, det är hufvudsaken; resten går som visan »Ça ira, ça ira», heter det med anledning af hans bekanta lyxförordning.*** Hans åtgärder i bränvinsfrågan fann Armfelt vara »ett verk af dessa ypperliga illuminerade skallar, för hvilka en nation, full och yr, synes vara lycklig och lättare förd än den, som man håller från laster och missbruk, och som, styrd af sundt

och svälta ihjäl, en naturlig och snart sagdt oundviklig belöning för alla, som troget tjent Gustaf III».

* Rudenschöld till Armfelt $^{18}/_{12}$ 1792.

** $^{28}/_{10}$ 1793 (Reuterh:s Papper n:o 5).

*** Armfelt till sin hustru $^{27}/_{4}$ 1793.

förnuft, kunde fälla kloka omdömen och göra remarquer på galningar och fän.» *

Reuterholm hade vidtagit sådana anstalter, att dylika utgjutelser, till föga uppbyggelse för honom sjelf, lades under hans egna ögon! Och Armfelt, den öfvermodige skämtaren, lade ej ens inför Reuterholms egen förtroendeman band på sin spetsiga penna: han skref till Lagersvärd, att Sveriges utrikes politik, sedan den duglige och redlige L. v. Engeström måst lemna hofkanslersbefattningen, »förmodligen toge gestalten af en hermafrodit, som närsynt går på tå; ty jag imaginerar mig, att baron Reuterholms och storkanslerns hufvud tillsammans måste accouchera af ett sådant monster.» **

Om Reuterholm var hämndlysten, såsom Armfelt ansåg, — och han var det, efter hvad Armfelt bittert skulle få erfara —, så hade han visserligen anledning att söka sak med sin forne »ungdomsvän», hvilken han nu, enligt sina bref till Lagersvärd, ansåg såsom »sin störste fiende». Han dröjde icke: långt innan någon politisk hemlighet af förgriplig art var upptäckt, hade han sträckt sin hämnande arm efter den, som så djerft vågade trotsa hans myndighet, och inför hela Europa låtit larmtrumman ljuda och förkunnat, att Armfelt och hans vänner vore landsförrädare, som umgingos med mordplaner mot Sveriges regent.

* Armfelt till sin far 18/11 1793. (Reuterholms Papper n:o 5.)

** 7/8 1793. (Reuterholms papper, n:o 5.) Rörande v. Engeström, hvilken Armfelt förut, på grund af hans slägtskapsförbindelser, räknat bland »jakobinerna», hade han ändrat mening. »Il a un véritable talent, de la probité et du caractère», skrifver han till Lagersvärd, och i ett annat bref heter det: »Den karlen har en verklig mérite, fastän han är extrême och violent. Men han är god svensk och har suite i sina principer och sin conduite.» (A. till sin hustru 6/4 1793.)

